ERMENİ SOYKIRIMI İDDİASI YALANDIR

TCE™

EY TÜRK,
ATATÜRK ERMENİ SOYKIRIMINI
ASLA KABUL ETMEDİ,
SENDE GERÇEKLERİ BİL VE
BU İFTİRAYA KARŞI KOY

REVİZE EDİLMİŞ 3. BASKI

Dr. Ali Nazmi Çora

sonçağ akademi

Kitabın Adı : ERMENİ SOYKIRIMI İDDİASI YALANDIR
Yazar : Dr. Ali Nazmi ÇORA
Mizanpaj / Kapak : Fadime YILDIRIM

1. Baskı : Ağustos 2020 ANKARA

ISBN : 978 - 625 - 7333 - 84 - 9
Yayın No. : 1097

© Dr. Ali Nazmi ÇORA

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64

www.soncagyayincilik.com.tr

soncagyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA

T / (312) 341 36 67

www.uzundijital.com

uzun@uzundijital.com

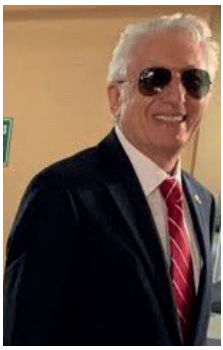

Dr. Ali Nazmi Çora

1947 Yılında İstanbul'da doğdu. Sırası ile Moda İlkokulu, Selimiye Askeri Ortaokulu, Kuleli Askeri Lisesi ve Kara Harp Okulunda eğitim gördü. 1967 Yılında Muhabere Teğmen olarak Türk Silahlı Kuvvetlerine katıldı. Çeşitli Birliklerde Görev yaptı.

TCE™

Daha sonraki yıllarda Kara Harp Akademisini, Milli Güvenlik ve Silahlı Kuvvetler Akademisini bitirdi ve TSK'lerinin muhtelif karargahlarında Kurmay Subay olarak çalıştı.

Pakistan Command and Staff Kolejinde (Kurmay Kolejinde) ve Karachi 5nci Kolordu Kh.ında görev yaptı. Pakistan Beluchistan Üniversitesinde Harp Sanatı konusunda Master. ABD Maryland Üniversitesinde bilgisayar eğitimini aldı ve Almanya'da NATO kursları gördü.

TSK'leri Harp Akademilerinde uzun süre öğretim üyeliği yaptı ve yüzlerce kurmay subayın yetişmesine katkıda bulundu. İtalya Napoli'de NATO görevinde bulundu. Kuzey Irak'ta görev yaptı.

Mu. Kurmay Kd. Albay olarak, Türk Silahlı Kuvvetlerinden kendi isteği ile ayrıldıktan sonra Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Doktora eğitimini tamamladı ve 2000 senesinde Doktor Ünvanını kazandı.

Bir Şirketler Grubu'nun Yönetim Kurulu Başkanlığını Sürdürürken, Fahri olarak Genelkurmay ATESE Başkanlığı Türk Askeri Tarih Komisyonu (TATK) Kurulu üyeliği, Stratejik Araştırmalar Merkezinde (SAREM) Milli Güvenlik Dış Uzmanlığı çalışmalarına katıldı.

2000 senesinde ABD'lerine yerleşen ve ABD'de Tarih, Uluslararası ilişkiler ve Strateji "History and International Relations and Strategy" konularında

iki doktora onayı alan Dr. Ali Nazmi Çora'nın Amerikan Üniversitelerinde faydalanılması amacıyla ingilizce araştırma kitapları da yayımlandı. Kitapları "Kindle" sisteminde de bulunmakta olup internetten indirilebilinmektedir.

Aşağıdaki kitapları yayımlandı;
İngilizce Araştırma Kitapları;

"Armenian Genocide, A Big Lie, Damn Lies and Facts About So Called Armenian Genocide", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Atatürk the Greatest and Genuine Turkish Nationalist and Turkism", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

TCE

"Atatürk Faunder Father of the Modern Turkey", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"AtatürkThe lider of the Century and Atatürk's Thought System" 2019, KDP Amazon.com, USA

"Atatürk and Turkism, Turkish Idealism" (2019), KDP Amazon.com, USA

"Economic Growth and Poverty Reduction", (2018), KDP Amazon, USA

"Hydrogen Fuel of the Future", (2017), KDP Amazon.com, USA

"Globalization and Regional Economic Integration", (2017), KDP Amazon.com, USA

"Global Governance and Globalization", (2016), KDP Amazon.com, USA

"The Global Economic Crises" (2016), KDP Amazon.com, USA

"Armenian Genocide a Big Lie", (2015), KDP Amazon.com, USA

"ISIS The Most Dangerous Terrorist group" (2015), KDP Amazon.com,

"Grand Turkey", (2013), KDP Amazon.com, USA

"Development Among Turkey, NATO. European Union (EU) and European Security", (2013), KDP Amazon.com, USA

"Patton vs Rommel", (2013), KDP Amazon.com, USA

Türkçe Araştırma Kitapları:

"Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'çü Düşünce Sistemi, Uygarlık İdeolojisi" (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Atatürk Türkiye'sinde 1990'larda İrtica ve Terör", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Atatürk'ün Din Anlayışı, Laiklik Nedir Ne Değildir, Türkler Nasıl Zorla Müslüman oldu", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Atatürk Türk Tarih Tezi ve Kayıp Kıta MU, (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Erzincan Bölgesindeki Ermeni Mezalimi ve Bu Mezalimi Bizzat Yaşayan Sayın Ömer Necati Gören'in Hatıraları", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

TCE™

"Ermeni Soykırımı İddiası Yalandır, Ey Türk, Atatürk Ermeni Soykırımını Asla Kabul Etmedi, Sende Gerçekleri Bil ve Bu İftiraya Karşı Koy" (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Ermeni Soykırımı Yalanının Günümüzdeki Durumu ve Çifte Standartlı Batı" (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Bağımsız ve Milli bir Devleti Sivil Toplum Örgütlerini Kullanarak Nasıl Ele Geçirebilirsiniz, Atatürk Cumhuriyeti bu saldırıya Hazır mı?", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"UFO'lar (Uçan Daireler) ve Zaman Yolculuğu", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Kürt'ler Türk'müdür", (2020), Atayurt Yayınevi, Ankara

"Fener Rum Patrikhanesi, Tarihi gelişimi-Ekümenlik-Heybeliada Ruhban Okulu-ABD'nin Türkiye Karşıtı Helen Kozu", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Ermeni Sorunu, Adana Bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermeni katliamları ve Bunlara karşı alınan Önlemler", (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

"Atatürk Ülkücülüğü ve Türkçülük", (2019), Atayurt, Ankara

"Atatürk, Atatürkçü Düşünce Sistemi", (2019), Atayurt, Ankara

"28 Şubat Davası" (2018), KDP Amazon com, USA

"Atatürk, Türk Tarihi ve MU uygarlığı" (2018), KDP Amazon com

"Dağlık Karabağ Sorunu", (2018), KDP Amazon com, USA

"Türkiye'nin Stratejik Önemi", (2019), KDP Amazon com, USA

"Terör, Trörizm ve Ayrılıkçı Kürt Sorunu", (2018), KDP Amazon com, USA

"Ermeni Mezalimi ve Ömer Necati Gören tarafından anlatılanlar", (2015), KDP Amazon com, USA

"Kürtler Türk'müdür? (2015), KDP Amazon com, USA

"Ayrılıkçı Kürt Sorunu", (2015), KDP Amazon com

TAVİSTOCK, Dünyayı Yöneten Örgüt", (2015),KDP Amazon com, USA

"ÖRTÜLÜ SAVAŞ", (2015), Amazon com, USA

"Sessiz Savaş ABD ve AVRUPA Sivil Toplum Örgütlerini (NGO) Kullanarak Bağımsız Ülkeleri Nasıl Yönetiyor", (2015), KDP Amazon com, USA

"Evrende Yaşam", (2015), KDP Amazon com, USA

"Uzay ve zaman", (2015), KDP Amazon com, USA

"UFO ve Zaman Yolculuğu Teknolojisi-Time Travel Technology", (2015), KDP Amazon com, USA

"Geleceğin Dünyası", (2014), KDP Amazon com, USA

"Türk Birleşik Devletleri, Türk Birliği", (2014), KDP Amazon com, USA

"Türkçülüğün Esasları", (2014), KDP Amazon com, USA

"Tarih Türklerle Başlar", (2014), KDP Amazon com, USA

"Atatürkçü Düşünce Sistemi, Uygarlık İdeolojisi", (2014), KDP Amazon com, USA

"Atatürk ve Din", (2014), KDP Amazon com, USA

"AGARTA", (2014), KDP Amazon com, USA

"İnsandan Evrene", (2014), KDP Amazon.com, USA

"Çekiç Güç, Tarihimizdeki Kara Leke", (2014), KDP Amazon com, USA

"Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri", (2013), KDP Amazon com, USA

"Çekiç Güç, Operation Provide Comfort,Huzur harekatı, Düzeltilmiş ikinci baskı", (2013), KDP Amazon com, USA

"Ne Çektinbe Abi Şu E maillerinden-5", (2013), KDP Amazon com, USA

"Ne Çektinbe Abi Şu E maillerinden-4", (2013), KDP Amazon com, USA

"Ne Çektinbe Abi Şu E maillerinden-3", (2013), KDP Amazon com, USA

"Ne Çektinbe Abi Şu E maillerinden-2", (2013), KDP Amazon com, USA

"Ne Çektinbe Abi Şu E maillerinden-1", (2013), KDP Amazon com, USA

"Azınlık Faaliyetleri", (2013), KDP Amazon com, USA

"Türkiye'nin Stratejik Önemi", (2013), KDP Amazon com, USA

"ABD'nin Milli Menfaatleri, Stratejisi ve Kuvvet yapısı", (2013), KDP Amazon com, USA

"Nağme-I İştiyak", (2013), KDP Amazon com, USA

"Türkiye, NATO, Avrupa Birliği (AB), Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasındaki (AGSP) Gelişmeler" (Tez), (2013), KDP Amazon com, USA

"İstiklal harbi Sırasında Atatürk'ün Nutkuna ve Diğer Resmi Belgelere Göre Azınlıkların Faaliyetleri, Bunlara Karşı alınan Tedbirler", (2013), KDP Amazon com, USA

"Yalan Ermeni Soykırımı İddiası", (2013), KDP Amazon com, USA

"Yalan Ermeni Soykırımı İddiasının Bugünkü Durumu", (2013), KDP Amazon com, USA

"Sözde Ermeni Soykırımı İddiası", (2013), KDP Amazon com, USA

"Sözde Ermeni Soykırımı İddiasının Bugünkü Durumu", (2013), KDP Amazon com, USA

"İçimizdeki şeytanlar", (2008), Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"Uluslararası terorizm ve failleri", (2008), Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"Çekiç Güç'ün Kürdistan Tuzağı", (2008), Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"Çekiç Güç'ün Gizli Günlüğü", (2008), Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"Tarihimizde Kara Leke Çekiç Güç",(2008),Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"Türk Komutanın İzlenimleri ile Çekiç Güç", (2008), Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"İrtica ve Terör", (2008), Toplumsal Dönüşüm, İstanbul

"Kürt Sorununun Geleceği", (2004), Q Matris, İstanbul

"Birleşik Türk Devletleri", (2004), Q Matris, İstanbul

"Türkiyenin geleceği", (2004), Q Matris, İstanbul

TCE™

"Cybervision-Büyük Türkiye", (2000), İrfan Yayınevi, İstanbul

Kadim Seri Kitapları
İngilizce;

"Esoterica", (2014), KDP Amazon.com, USA

"Re-Youth", (2014), KDP Amazon.com, USA

"Rejuvenate" (2013), KDP Amazon.com, USA

Türkçe;

"Değişim Düşüncenin Kontrolü ile başlar, Kadim Seri No:1", (2020), Atayurt yayınevi, Ankara

"Yaşamdan Zevk Al, Kadim Seri No:2", (2020), Atayurt yayınevi, Ankara

"İnsanları Anlama Sanatı, Kadim Seri No:3", (2020), Atayurt yayınevi, Ankara

"İnsanları Anlamak", Kadim Seri No:3, (2017), KDP Amazon.com, USA

"Yaşamından Zevk al", Kadim Seri No:2,(2017), KDP Amazon.com, USA

"Düşüncenin Gücü", Kadim Seri No:1, (2017), KDP Amazon.com, USA

"Bedenini sev", (2015), KDP Amazon.com, USA

"Mutlu Bir Hayat İçin", 2013, KDP Amazon com, USA

"Düşüncenin Gücü", 2013, KDP Amazon com, USA

"Hayat basittir", 2013, KDP Amazon com, USA

"Yeniden Gençlik", 2013, Amazon com, USA

Şiir Kitabı;

"Ben Seni Sevdim", 2018, KDP Amazon.com

"Aşkıma Şiirler",2015, KDP Amazon.com

Harp Akademileri Kurmay Subayların Eğitiminde Kullanılan Kitaplar;

"Grup Çalışma tekniği" (1986), Harp Akademileri yayınları, İstanbul

"Yönetim" (1986), Harp Akademileri yayınları

"Askeri Mesele Çözme Teknikleri, Durum Muhakemesi, karargah Etüdü " (1986), Harp Akademileri yayınları, İstanbul

"Karargah Etüdü" (1986), Harp Akademileri yayınları, İstanbul

"İkinci Dünya Harbinin Unutulmayan İsimleri Patton ve Rommel" (1984), Harp Akademileri yayınları

TCE™

TSK
MEHMETÇİK VAKFI

BU KİTABIN YAZARINA AİT TÜM GELİRLERİ MEHMETÇİK VAKFINA BAĞIŞLANMIŞ OLUP SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK REKLAM SAN. VE LTD. ŞTİ. TARAFINDAN MEHMETÇİK VAKFINA GÖNDERİLECEKTİR.

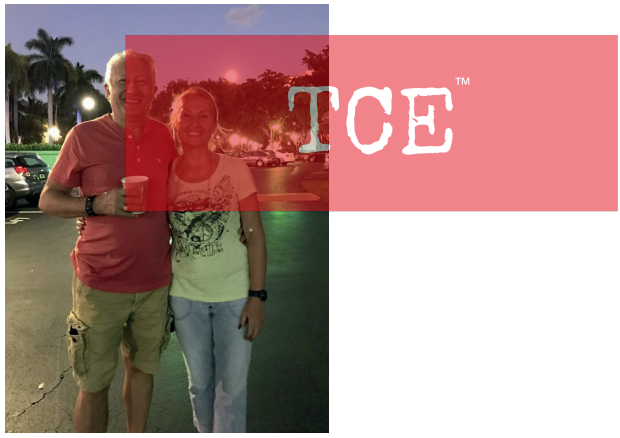

Bu kitabı beni sevgiyle besleyen, koruyan ve beni her zaman destekleyen biricik eşim Nedret Çora'ya ithaf ediyorum

Dr. Ali Nazmi Çora

TCE™

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 1

GİRİŞ 9

BİRİNCİ BÖLÜM TARİHTE ERMENİLER VE ERMENİSTAN 19

İKİNCİ BÖLÜM SELÇUKLU VE OSMANLI DEVİRLERİNDE ERMENİLER 33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İKİNCİ MEŞRUTİYET (23 TEMMUZ 1908)'İN İLANI DÖNEMİNDE VE SONRA ERMENİLERİN TUTUM VE EYLEMLERİ 43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN ÖNCE VE SONRA OSMANLI DEVLETİ UYRUĞUNDAKİ ERMENİLERİN SOSYAL DURUMLARI 59

BEŞİNCİ BÖLÜM ERMENİ MESELESİNİN OLUŞTUĞU MİLLETLERARASI ORTAM 73

ALTINCI BÖLÜM KAPİTÜLASYONLARIN İSTİSMARI VE BATININ HİMAYE SİSTEMİ 87

YEDİNCİ BÖLÜM ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN UYANIŞINDA ROL OYNAYAN ETKENLER 99

SEKİZİNCİ BÖLÜM ERMENİ KOMİTELERİ 117

DOKUZUNCU BÖLÜM OSMANLI ERMENİ İLİŞKİLERİ 149

ONUNCU BÖLÜM ERMENİ SORUNUNU HAZIRLAYAN FAKTÖRLER 159

ONBİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMAK AMACIYLA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ HUKUKİ DÜZENLEMELER 179

ONİKİNCİ BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NU PARÇALAMA AMACIYLA YAPILAN ANLAŞMALAR 187

TCE

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ERMENİLER 193

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM MİLLİ MÜCADELE VE ERMENİLER 213

ONBEŞİNCİ BÖLÜM LOZAN ANTLAŞMASI VE ERMENİLER.....217

ONALTINCI BÖLÜM ERMENİLER VE YENİ TERÖR HAREKETLERİ 221

ONYEDİNCİ BÖLÜM ERMENİ KİLİSESİ VE TERÖR.....227

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM ASILSIZ ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI ve BU İDDİALARA KARŞI ALINABİLECEK TOPLUMLA İLİŞKİLER TEDBİRLERİ 287

ONDOKUZUNCU BÖLÜM TÜRKİYE KARŞITI ERMENİ FAALİYETLERİ.....295

YİRMİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYETİ KARŞITI ERMENİ FAALİYETLERİNE KARŞI ALINABİLECEK TEDBİRLER.....313

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM ULUSLARARASI HUKUK.....327

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM ASILSIZ SOYKIRIM İDDİALARININ ULUSLAR ARASI HUKUK BOYUTU 343

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA ASILSIZ ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARININ YORUMU 371

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM ERMENİLERLE İLGİLİ HAKSIZ SUÇLAMALAR VE CEVAPLARI 391

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM ORLY SALDIRISI DAVASI (19 Şubat - 2 Mart 1985) 433

YİRMİALTINCI BÖLÜM AMERİKALI BİLİM ADAMLARININ AÇIKLAMASI (19 MAYIS 1985).....451

EKLER.....457

ARŞİV MATERYALİ.....499

KAYNAKÇA.....525

TOE™

SUNUŞ

2000 yılı Ekim ayında düğmeye Washington'dan basıldı. O günden bu yana, ABD başta olmak üzere, Batılı devletlerin parlamentolarında, bu arada AB organlarında bir "Ermeni Soykırımı Yasa Tasarısı" gezdiriliyor. Bu kitabı yayıma hazırladığımız sırada "Tasarı", bazı Avrupa devletlerinin parlamentolarından geçirilerek yasalaştırılmıştı. AB Parlamentosu ise "işi" daha, 1978'de bitirmişti. ABD ile diğer bazı Avrupa devletleri ise "Tasarı"yı, kritik durumlarda Türkiye üzerinde baskı kurmak için, şimdilik zulada tutuyor.

Bugün için Dünyanın yarısı, en gelişmiş ülkeler de Batı ülkelerin hemen hemen tamamı Ermeni Soykırımını yasal olarak kabul etmiştir. Hatta, bazı ülkelerde örneğin; ABD'nin bazı eyaletlerinde Avrupada bazı ülkelerde örneğin İsviçre'de "Soykırımı yok" demek, hatta bunu tartışmak bile sizi hapse attıran bir suçtur.

Bu durum ikiyüzlü çifte standartlığı yüzyıllar boyunca uygulayan Batının ahlak kurallarına uymayan bir davranışıdır. Türkler 5 asırdır batının tek taraflı, acımasız ve gerçek dışı davranış ithamı ve baskısı ile karşılaşmıştır ve hem ABD hem de Avrupa Birliği'nin aynı tip akıl dışı dayatmaları devam etmektedir.

Peki böyle olduğu biliniyor da bizlerin hiç mi suçu yok. Olmaz mı? Hem de onlardan binlerce defa daha suçluyuz biz.

Batıya körü körüne hayranlık, idarecilerin basiretsizliği ve Türk toplumunun maalesef TEPKİSİZLİĞİ hep batıyı cesaretlendirmiştir.

Ermeniler yıllarca karınca gibi çalıştılar. Bizler yattık. Çekirge misali yattık, ta ki yumurta kapıya gelinceye kadar. Şimdi Batı'yı suçluyor, saçımızı başımızı yoluyoruz. Bayanlar, baylar atı alan Üsküdar'ı geçti.

Bari şimdiden bu konu üzerine ciddi olarak eğilelim. Zararın neresinden dönersek dönelim kardır.

Bu kitap hazırlanırken birçok değerli araştırıcının incelemelerinden ve birçok kitaptan bazen sayfalarca alıntı yapılmıştır. Başka bir deyimle derleme bir kitaptır. Zira amacım, bu ülkenin insanına faydalanabileceği bir doküman hazırlamaktı.

Ermeni soykırımı" iddialarının kökeni, Birinci Dünya Savaşı yıllarına dayanıyor. Bu iddianın ve gerekçelerinin tarihsel öyküsünü kitaptaki incelemelerde bulacaksınız.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Ermeni sorununun yaşandığı coğrafyada tarihin akışını etkileyen iki büyük devrim oldu. Önce Rusya'da, Çarlığın yıkılmasından sonra "sosyalist" maskeli kapitalistlerin hükümetini de devirerek, Sovyet Cumhuriyeti'ni kuruldu.

TCE

Türkiye'de ise, emperyalist işgale karşı, çağımızın ilk kurtuluş savaşı gerçekleşti. Savaşı yürüten ulusal kuvvetler, egemen oldukları toprağı emperyalizmden olduğu kadar ortaçağ ilişki ve kurumlarından da arındırmaya yönelen bir ulusal devlet kurdular. Devrimci Cumhuriyet yönetimi, bu zaferi Lozan Antlaşması'yla bütün dünyaya kabul ettirdi ve kalıcı kıldı.

Birinci Dünya Savaşı, emperyalist devletler tarafından, Osmanlı imparatorluğu ile Çin ve İran'ı paylaşmak ve eski sömürgeleri yeni kuvvet oranına göre yeniden bölüşmek üzere başlatılmıştı. "Ermeni soykırımı" iddiasını, Osmanlı topraklarından en büyük payı koparmaya çalışan emperyalist devletler ortaya attı. Ne var ki, Sovyet Devrimi ve Türkiye Devrimi, bölgedeki siyasal sınırları istikrara ve Ermeni sorununu devrimci ve kalıcı bir çözüme kavuşturdu. Ermenilere karşı bir soykırım yapılmamıştı, ama soykırım iddiası silahla temizlenmişti. "Ermeni sorunu"nun sahnelendiği iki ülkede, artık iki devrimci devlet vardı. Bu durumda, "Ermeni soykırımı" iddiaları 1923'ten sonra tamamen ortadan kaldırılmasa bile, 1960 ve 1970'lere kadar uykuya yatırıldı.[1]

Türkiye'de 1940'ların başında durgunluk dönemine giren Atatürk'ün devrimleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında adım adım tasfiye edildi.

1 Göcek, F. M., (2012), "A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire", Press Amazon.com, USA

27 Mayıs 1960 hareketi, bu tasfiye sürecinde bir kesinti yaratmakla birlikte, 1970'lere gelindiğinde, batı işbirlikçisi güçler, iktidarlarını pekiştirmişlerdi.

"Ermeni soykırımı" iddiaları, ABD'de ve Batı Avrupa devletlerinde işte bu yıllarda yeniden alevlendirildi. Cumhuriyet Devrimiz bu devrimlerin geri çekilişleriyle yeniden piyasaya sürüldü.

Batı'nın tarihsel gerçekleri saptırarak imal ettiği iddialar ve siyasi dayatmalar, tıpkı 1917-1922 arasında olduğu gibi, ancak devrimci bir irade ve tutumla göğüslenebilirdi. Hem tarih bilimi hem de siyaset alanında yürütülecek mücadele için, en başta gereken buydu. Ne var ki artık iddiaların doğrudan hedefi olan Ankara'da emperyalizme ve onun tarihsel gerçekleri saptırmaya dayanan psikolojik savaşına direnecek bir irade kalmamıştı.

TCE™

Kuşkusuz asil büyük facia, Ankara'da yaşanıyordu. 1970'lerden günümüze, Türkiye'deki iktidar sahiplerinin Batıya bağımlılıkları arttıkça, Batı'dan gelen baskı ve tehditlere direnme yetenekleri de zayıflıyordu. Bu nedenle ülkemizi yönetenler, Batı kaynaklı "Ermeni soykırımı" kampanyalarına karşı koymak bir yana, bu yöndeki düşmanca faaliyeti kendi halkımızdan bile gizlediler. Böylece 1960'larda yeniden ısıtılan "soykırım" iddiaları, 1970'lerde ASALA terörüne sağlanan destekle tırmandırıldı ve bugün artık açık bir tehdit aracı olarak kullanılıyor.

Apaçık ortadadır ki, tehdit, Türkiye'deki iktidar sahiplerinin elli yıldır "müttefik" diye tanımladıkları büyük devletlerden geliyor. (ABD ve Avrupa hakkındaki "müttefik" rivayeti ile bu devletlerin düşmanca pratikleri arasındaki çelişmenin artık açıklanabilir bir yanı kalmamıştır.

Ankara'daki ABD ve Avrupa Birliği işbirlikçilerinin ellerinin altında tarihsel belge, bilgi, kanıt, her şey var. Bunları gün ışığına çıkarıp Türkiye ve dünya kamuoyuna açıklayacak kadro, para, diplomasi gibi sınırsız devlet olanakları da var. Ancak bunlar bir şey ifade etmiyor. Çünkü bu olanakları, "büyük müttefike" ve diğer "müttefiklere" karşı kullanacak bir irade bulunmuyor. Nasıl olabilir ki, o iktidar sahipleri, o "müttefik" diye tanımladıkları devletlerle çıkar birliği içindedirler. Bu çıkar ve suç ortaklığı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday üyelik statüsü altında denetim altına alınması eylemine kadar varmıştır.[2]

2 Dr. Ali Nazmi Çora (2019), Türkiye'nin Stratejik Önemi", KDP Amazon com,

Ve şimdi "Ermeni soykırımı" iddiaları, Avrupa kapısında çarmına çivilenmiş olan Türkiye'nin üzerine hançer darbeleri gibi birbiri peşi sıra indiriliyor. Bu darbelere karşı koymak ne kelime, işbirlikçi güçler, bu düşmanca faaliyetin başarısına bel bağlamışlardır. O nedenle ekonomik, siyasal vb. her cephede, topyekûn bir direnme planı hazırlanmadığı ve uygulanmadığı gibi, bu yöndeki girişimler de baltalanıyor.

Türkiye'yi tanıtma ve savunma amacıyla kurulduğu söylenen Tanıtına Fonu gibi kurumlar da, Cumhuriyet Devrimi'ni ve kültürünü tanıtmak ve savunmak için değil, o devrimin değerlerini ezmek ve Türkiye'yi Batı'ya sımsıkı bağlamak için faaliyet yürütüyor. Kamu kaynakları, ulusal olmayan, hatta ulusa kasteden amaçlar için harcanıyor ve dağıtılıyor.

"Ermeni soykırımı" iddialarını piyasaya süren Batı ile Türkiye'deki ırkçı ve şeriatçı faaliyeti destekleyen ve yönlendiren Batı, aynı Batı'dır. Açıkça saptanmalıdır ki, Batı işbirlikçisi iktidar sahipleri, sonuna kadar haklı olduğu bir davada Türkiye'nin kendini savunma yeteneğini bilerek tahrip etmişlerdir. Tıpkı Damat Ferit Paşa'ların İngiliz emperyalizminin emriyle kurduğu "soykırımı" yargılama mahkemesindeki gibi, Türkiye devrimciliğini, Türkiye yurtseverliğini yargılamak ve idam etmek istemişlerdir.[3]

Bu durumda, Türkiyemizi "Ermeni soykırımı" suçlusu ilan eden tehdide karşı koyma görevi, yine devrimci kurumların, yine ilerici aydının ve yurtsever araştırıcının omuzlarındadır.

Türkiye'nin devrimci tarihi, burada en değerli hazinemizdir. Unutmayalım, emperyalizm bizim devrimci Kurtuluş Savaşımızı "soykırım" diye mahkûm etmek istiyor. Meselenin özü buradadır. Bu saldırıya karşı koymak, devrimci tarihe sarılmakla olur. Eğer dünyaya anlatılacak bir dava varsa, o dava bizim milli kurtuluş hakkımızdır; vatanımızı savunma hakkımızdır; bağımsız yaşama özgürlüğümüzdür. Ve biz, doğrudur, bütün bunları silahla kazandık. Bizi boğmak isteyen, bizi mahvetmek isteyen emperyalizmi ve ateşe sürdüğü güçleri silahla bozguna uğratarak Türkiye Cumhuriyeti ulusal devletini kurduk. Kimilerinin "soykırım", kimilerinin "Küçük Asya faciası" dedikleri olay, budur.[4]

---

3 Gunter, M., (1986), Contemporary Armenian Terrorism, Press Amazon.com

4 "Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'çü Düşünce Sistemi, Uygarlık İdeolojisi" (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

Türkiye devrimle kuruldu ve o devrimi içlerine sindiremeyenler, şimdi "soykırım" tezleriyle yine ulusal devleti topa tutuyorlar. Herkes biliyor, silahla kurulan, ancak silahla yıkılabilir. O nedenle "Ermeni soykırımı" iddiacılarının, bu iddialarını ellerinden gelirse, silahla gerçekleştirmeye kalkışacakları kesindir. Bu nedenle öncelikle bilmeliyiz ki, bu saldırıya yalnız arşiv belgeleriyle, yalnız tarih araştırmalarıyla karşı koyamayız. Bugün her şey, ulusal direnme içindir. Demek ki işimiz, tarihçiliği de araştırmacılığı da, ulusal direnmenin ihtiyaçlarına sunmaktır. Bizi, gerçeklerle birleştirecek, bilimsel namus ve ahlakımızı dipdiri ayakta tutacak olan tavır budur[5].

Değerli Arkadaşlarım Ermeni Terörünü bütün dünyaya duyuracak PROJE derhal ele alınmalıdır. Önerdiğimiz proje, konuyu sistematik bir şekilde ele almalıdır. Proje, birbirini tamamlayan alt sistemlerden oluşmalıdır. Bu nedenle, bugüne kadar yapılan münferit çalışmalardan farklı olacaktır.

TCE™

Projenin neden yapılması gerektiği sorusuna cevap verebilmek için, önce uluslararası etkileme araçlarını ve bunların kullanılış biçimlerini kısaca gözden geçirmekte yarar vardır.

Eylemlerin, kontrol altına alınmasında, devletlerin seçtiği yaptırım araçları önemli rol oynamaktadır. Etkileme güçlerine göre bu yaptırım araçlarını şöyle sıralayabiliriz:[6]

1. Diplomatik etkileme araçları,
2. Ekonomik etkileme araçları,
3. Propaganda,
4. Askeri etkileme araçları.

Propaganda, zor kullanılmasını gerektirmeden, insan kafasının doğrudan yöntemlerle biçimlendirilmeye çalışılmasıdır.

Dış politikanın amacı, rakibin fikrini değiştirerek kendi çıkarlarının gerçekleşmesini sağlamak olduğuna göre; kafaların, dolayısı ile halkların kaza-

5 Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001'den alıntıdır.

6 Dr. Ali Nazmi Çora (2020), "Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'çü Düşünce Sistemi, Uygarlık İdeolojisi" (2020), Sonçağ Yayınevi, Ankara

nılması için yapılan bu mücadelede, propagandanın önemli bir yeri olacağı aşikardır. Propagandanın başarılı olabilmesi için;

1. Amacın belirlenmesi,
2. Muhatap kişi, grup ve kitlenin objektif ölçülerde doğru olarak belirlenmesi,
3. Propaganda örgütünün bulunması,
4. İletilen mesajın, söz veya davranışların etkileyici sembollerle desteklenmesi,
5. İletişim araçlarına sahip olunması, gerekmektedir.

Bu tür bir çalışmada propaganda faaliyetlerinin hedefi olabilecek kitleler şunlardır:

TCE™

1. Kendi halkımız,
2. Dost devletlerin halkları,
3. Tarafsız devletlerin halkları,
4. Düşman devletlerin halkları.

Ermeni iddialarının asılsız ve mesnetsiz olduğunu objektif bir anlatımla ortaya koymayı amaçlayan bu belgeselin hedefleri gerekçeleriyle birlikte aşağıda sıralanmıştır:

1. Hangi kesimden olursa olsun, asılsız Ermeni iddialarına uluslararası platformda cevap vermek Türk Devleti'nin hakkıdır. Türk Devleti ve Türk Milleti kendisine iftira atıldığını gerçek kanıtlarıyla ortaya koymalıdır. Türkiye Cumhuriyeti, aşağılık kompleksine kapılmış Ermeni lobileri ile bu tür suni gündemlere itibar eden devletlere ve en önemlisi bundan yarar sağlamayı amaçlayan Ermenistan Cumhuriyeti'ne gerçekleri göstermek zorundadır. Kirletilmiş batılı beyinler aydınlatmalı ve yönlendirilmelidir. Ermeni propaganda merkezlerinin oyunu bozulmalıdır. Ermenilerin her faaliyetine karşı en az üç bilgilendirme kampanyası düzenlenmelidir. Düzenlenecek kampanyalarda görsel ve işitsel malzemelere ağırlık verilmelidir.
2. Türk halkı Ermeni iddialarına karşı hazırlıksızdır. Öğretim Programlarımızda bu konu ya hiç yoktur veya çok az ve yüzey-

sel olarak çocuklarımıza okutulmaktadır. Bir gurup insanımız ise Ermeni iftiralarına karşı gerçekleri bütün çıplaklığı ile bilmesine rağmen bunu genç kuşaklara aktarma güçlüğü yaşamaktadır. Bu nedenle öncelikle Türk Halkı'nın bilgilendirilmesi ve bilinçlenmesini sağlamak zorunluluğu vardır.

Özellikle yurtdışında yasayan milyonlarca Türkün Ermeni iddiaları karşısında daha dirençli bir güç oluşturmasına destek olmak, bu potansiyeli zaman zaman daha etkili bir şekilde kullanarak, yaşadıkları ülkelerdeki politik kurumlar üzerinde baskı unsuru olarak kullanabilmek gerekmektedir. Bunun için doğal lobi oluşturabilecek yurtdışındaki Türkler'in bilgilendirilme ihtiyacı vardır.

3. Uluslararası arenada sürekli olarak gündemde tutulmaya çalışılan Ermeni iddialarının dost devletlerin halkları üzerinde Türkiye aleyhine bir etki yaratacağı muhakkaktır. Bu iddiaların sempati ile karşılanması bile Türkiye'nin aleyhine olmaktadır. İşte dost ülke halkları hedef alınarak yapılacak bir propaganda çalışması, bu halkların önyargıdan uzak ve objektif gerçekleri öğrenmesi anlamına gelmektedir.

   Dost ülke halklarının her konuda olduğu gibi bu konuda da Türkiye'nin yanında yer alması, uluslararararası arenada bizi daha güçlü kılacaktır. Bu nedenle hazırlanacak projenin dost ülke TV'lerinde öncelikle yayınlanma yollarının aranması hedeflenmektedir.

4. Anadolu coğrafyası konumu ve koşullan nedeniyle güç bir coğrafyadır. Anadolu; jeopolitik konumu itibariyle tarihin her döneminde yabancı güçler tarafından baskı altına tutulmaya çalışılmıştır. Yabancı Devlet mekanizmaları çoğunlukla kendi halklarının hiç ilgilenmediği Ermeni iddialarını bahane ederek, Türkiye Cumhuriyeti'ni yargılamaya kalkışmakta ve bunu aynı zamanda iç politika malzemesi olarak da kullanmaktadırlar. Tarafsız olduğuna inandığımız, en azından Ermeni iddiaları konusunda bu yönde tutum sergileyen devletlerin halkları üzerinde yapılacak bir propaganda çalışması, Türkiye Cumhuriyeti'nin haksız iddialar karşısında yalnız kalmasını engelleyecektir. Tarafsız ülke ve toplumlar Türkiye Cumhuriyeti lehine

yönlendirilmelidir. Birinci Dünya Savaşı'nda işgal ordularının yaptığı katliamlar tüm dünyaya duyurulmalıdır. Ermenilerin elinden milletleşme vasıtası (soykırım iddiaları), kimlik oluşturma araçları alınmalıdır. Ermenilerin dün olduğu gibi bugün de Türk Yönetimi altında huzur ve güven içinde yaşadıkları dünya kamuoyuna anlatılmalıdır.

5. Son günlerde olduğu gibi, bazı ülkelerin parlamentoları her fırsatta Ermeni lobilerinin etkisi altında ve iyi niyetten uzak bir anlayışla bu konuyu gündeme getirmektedirler. Hatta Vatikan örneğinde olduğu gibi konuya dini liderler de müdahil olmaya başlamış ve daha tehlikeli bir boyut kazandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin diplomatik girişimleri etkili olsa da, konu uzun süre gündemde kalmakta ve Türkiye'ye zarar vermektedir. Bu tür örneklerin yaşanmaması için en azından bu konuda düşman devlet sayabileceğimiz devletlerin halkları üzerinde etkili olabilecek bir propaganda çalışmasına ihtiyaç vardır. Ancak bu şekilde bahsi geçen halklara Türk tezini ve tarihi gerçekleri anlatmamız mümkün olabilecektir.

   Diğer devlet halklarının bilinçlenmesi bu ülkelerin parlamentoları üzerinde baskı unsuru oluşturacaktır.

"Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin gerçek çıkarlarından, ziyade dünya kapitalistlerinin ekonomik çıkarlarına göre halledilmek istenen mesele, Kars Anlaşması'yla en doğru çözüm şeklini buldu. Asırlardan beri dostane yaşayan iki çalışkan halkın dostluk bağları memnuniyetle tekrar kuruldu.

Mustafa Kemal Atatürk
(1.3.1922. TBMM Üçüncü Toplanma Yılı Açış Konuşması)

GİRİŞ

TCE™

Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü konumunda olan Türkiye; Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan boğazları, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'daki doğal enerji kaynaklarının kesiştiği noktadaki jeopolitik konumuyla bütün dünyanın dikkatini çekmektedir. 7

Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu, bugün de Türkiye, bu jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı çeşitli entrikaların çevrildiği bir alan olmuştur. İmparatorluğu parçalayarak tarih sahnesinden silmek isteyen sömürgeci devletler, bu entrikalarında yüzlerce yıldır Türklerle dostça yaşayan Ermenileri de kullanmışlardır.

Tarihte olduğu gibi günümüzde de dünyada çeşitli ülkelerde yaşayan Rum toplulukları (Yunanistan dahil) Ermeni toplumları üzerinden siyasi ve ekonomik çıkar sağlamaya çalışan ülkeler olmaktadır. Bazı ülkelerde Türkleri ve Türkiye'yi sözde soykırımla suçlayan anıtlar dikilmekte, bazı ülkelerde de sözde soykırımı tanımaya yönelik kararlar parlamento gündemlerine getirilmektedir. Gerçekte tarihçilere bırakılması gereken bu konular, siyasetçilerin elinde çıkar aracı haline dönüştürülmektedir[8].

Rumlar Megola İdealarını gerçekleştirmek için Ermeniler ise bağımsız Ermenistan vaatleri ile Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar ve masum in-

7 Dr. Ali Nazmi Çora, "Atatürk Ülkücülüğü ve Türkçülük", (2019), Atayurt, Ankara

8 Dr. Hüsamettin YILDIRIM, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları, Ankara 2000.

sanları katlettiler ve sonucunda ülkeye daha fazla zarar vermemeleri için yurtdışına gönderildiler veya çıkartılan Sevk ve İskan Kanunu ile savaş bölgesinden daha iç bölgelere göç ettirildiler. Ama bu onların iddia ettiği gibi asla bir soykırım olmamıştır. Savaş şartlarında Ermenilerin yanısıra bir milyondan fazla da Türk Ermeniler tarafından öldürülmüştür.

Bugün 80 milyonluk genç nüfusu ile Türkiye, tarihin sararmış sayfalarında kalan acı günleri, kin ve husumetleri, unutup, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi doğrultusunda bütün komşuları ile barış içinde yaşamak arzusundadır.

Osmanlı Devleti'nin sadık bir tebaası (tebaa-i sâdıka) (Devlete sadık kavim) olarak adlandırılan Ermeniler, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle Çarlık Rusyası ve İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'nin içten parçalanması yolunda kullanılmaya başlanılmışlar; önce Rusya'nın, sonra da İngiltere'nin gayretleri ile 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'na ve 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Anlaşmasına birer madde ile (16 ncı ve 61 inci maddeler) dahil edilmişler; böylece o tarihe kadar siyaset sahnesinde görülmeyen 'Ermeni Meselesi' adlı ile suni ve düzmece bir mesele yaratılmıştır. Antlaşmalara giren maddeler, Ermeniler lehine yapılacak ıslâhatlar ile ilgilidir.[9]

Daha sonra bu yapay meseleye karışmayan büyük devlet kalmamış ve Anadolu'da yer yer Ermeni ayaklanmaları çıkartılarak, Türkler ile Ermeniler birbirlerine düşman edilerek istenilen hedefe ulaşılmıştır.

Türkiye'nin, Orta Doğu'daki jeopolitik ve stratejik önemini ve yerini bilen emperyalist güçler denilen o zamanki büyük devletler (Rusya, İngiltere ve Fransa), XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bölgedeki siyasî çıkarları için, Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Ermeni, Kürt, Kafkas ve benzeri toplumların koruyucusu olarak ortaya çıkıp, şark politikalarını tâyin etmişlerdir.

Ermeni meselesinin ortaya çıkış nedenlerinin, yalnızca Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan Ermenilerin sosyal, kültürel, ekonomik, idarî ve siyasî statülerinden kaynaklanmadığı, bu meselenin temelinde, suni olarak

9 Dr. Ali Nazmi Çora, (2020), "Ermeni Sorunu, Adana Bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermeni katliamları ve Bunlara karşı alınan Önlemler" Sonçağ Yayınevi, Ankara

yaratılan ve 'Şark Meselesi' adı ile anılan milletlerarası bir emperyalist stratejinin, güçler dengesi politikasının yattığı bilinmelidir[10].

Siyasî tarih terminolojisinde yer almış olan 'Şark Meselesi' tâbiri, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler tarafından parçalanmaya Çalışılmasını ifade etmektedir.[11]

Fransız tarihçisi Albert Sorel'in, "Türkler, Avrupa'da görünür görünmez ortaya bir Şark Meselesi çıktı"[12] şeklindeki düşündürücü sözleri, Ermeni meselesi değerlendirilirken asla gözden uzak tutulmamalıdır.

Ermeni kavminin, Türk devletini ve Türk milletini nesilden nesile geçen bir kin, nefret ve intikam duygusu ile peşinen mahkûm edip, kanına ve canına kasdediş sebebinin, Rus, İngiliz ve Fransız menfaatlerinin hazırladığı bir siyasî komploya kurban oluş ve körü körüne bir aldanış olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır[13].

Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeniler, uzun yıllar boyunca eğitim ve ticaret bakımından serbest olmuşlar, devlet hizmetinde yüksek kademelerde görev alıp hem aralarındaki ihtilâfta (Anlaşmazlıklarda), hem kendilerine zarar verenlere karşı Devlet-i Aliyye'nin (Devletin) kanunlarıyla âdilâne bir şekilde himaye olunmuşlardır. Halbuki o dönemlerde, Rusya'da yaşayan Ermenilere ait vakıflar, okul ve dinî müesseseler zorla ele geçirilmiş; Ermeni diliyle eğitim yasaklanmış, din adamları ile başarılı ticaret sahipleri sürgüne gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti'nce askere alınmadıkları hâlde, bütün ticarî çıkarları emniyete alınan ve bu sayede hemen hemen hiç külfetsiz büyük maddî servetler, bu arada Devletin kendilerine temin ettiği iyi eğitim sonucu yüksek siyasî mevkiler elde eden Ermenilerin, Osmanlıya isyan etmesi, daima kendilerini bir maşa olarak kullanan ve kendi topraklarında, Osmanlı Devleti'nden Ermeniler adına istedikleri menfaatleri Ermenilere bahşetmeyen iki yüzlü devletlerin "ıslâhat" isteklerini bahane etmeleriyle ortaya çıkmıştır.

---

10 Bayrak Kodaman, 'Ermeni Meselesinin Doğu Sebepleri', Türk kültürü, 219. Sayı (Mart-Nisan 1981), 240-249. ss.

11 Akdes, N. K., (1990), Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı, Ankara

12 Albert Sorel, La Question d'Orienl, Paris, 18S9 (Mesele-i Şarkiyye, trc.: Yusuf Ziya, İstanbul, 1911, 6, s.)

13 bkz-: Neşide Kerem Demir, Bir Şehid Anasına Tarihin Söyledikleri: Türkiye'nin Ermeni Meselesi. 3. bs. Ankara, 1982.

Dünya kütüphanelerinde Ermeni ve Ermenilikle ilgili yayınların, sayısı çok kabarıktır. Özellikle, içinde bulunduğumuz yüzyılda, Birinci ve ikinci Dünya Savaşları'nı müteakip, bir Ermeni yurdu kurmak amacı ile, Ermeniler adına yabancı tarihçiler tarafından yazılan kitaplarda, yazarların mensup oldukları ülkelerin siyasî menfaatleri hep ön plânda tutulmuştur. Böylece, tek taraflı, siyasî propaganda içeren katliam hikâyeleri ile süslü, gerçekler ile ilgisi bulunmayan, tek taraflı, kaleme alınmış, dünya kamuoyunu yanıltıcı sözde bilimsel eserler ortaya konmuştur.[14]

Bu sözde bilimsel eserlerde, Türkiye ve Türk düşmanlığı yapılmıştır. Bilimsellik iddiası ile yazılan kitap, makale, tez ve tebliğlerde hakikatlerden uzak, Ermeni kin ve intikam alma duygularına yer verilmekte, bu tür yayınlarla dünya kamuoyu Türkiye'ye ve Türklere karşı yönlendirilmek istenmekte; bâzı ülkelerin etkin kamuoyları dünyada bir Ermeni davasının varlığına inandırılmaya çalışılmaktadır.[15]

TCE™

Genelde, Batı ülkelerinde Türk-Ermeni münasebetlerinin sosyal ve siyasî yönleri, Türk kaynaklarına, özellikle de birinci el arşiv kaynaklarına dayandırılarak ortaya konulmadığı için, bugüne kadar çoğunlukla tek taraflı ve Türkler aleyhine eserler ortaya konmuştur.

Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki niyetleri açıkça bilinen İngiltere, Rusya ve Fransa'nın da, Ermeniler safında yer alarak, yayın yoluyla büyük ölçüde Türk düşmanlığı yaptıkları önce Türk Aydınları, Türk Gençleri sonra Dünya Aydınlarınca bilinmelidir.

Oxford Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörlerinden İngiliz Lord James Viscount Bryce'in, 1916'da Londra'da yayınlanan'"The Treatment of the Armenians in the Ottoman Empire" adlı kitabı buna örnek gösterilebilir. Türklerin bir buçuk milyon Ermeniyi öldürdükleri iddiasının yer aldığı bu kitabın 1916'da yayınlanmış olması da dikkat çekicidir. Bilindiği gibi, 1916'da İngilizler, Çanakkale'de başarısızlığa uğramışlar, bir İngiliz birliği de Kut-ül-Ammara'da Türklere esir düşmüştür, İngilizler, kamuoylarını meşgul etmek amacı ile bu meşhur kitabı, 'Blue Book'u yayınlamışlardır.

---

14 Bruce, F., (2009), Lies, Damn Lies, and death of Armenians, Article, The World Post, USA

15 Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiasi, Press Amazon.com, US

Bu kitaptaki, sözde Ermeni katliamına ait belgeler diye takdim edilen raporlardaki olaylar ise, İngilizlerin Doğu'ya ait dosyalarındaki sahte yanıltıcı, değiştirilmiş bilgilerdir.[16]

Avrupa'daki büyük reform hareketini başlatan Alman ilâhiyatçısı ve reformist Martin Luther'in Alman milletine yaptığı bir hitabındaki "Ey Almanlar, bırakınız Türkler Almanya'yı istila etsinler. Hakkın, adaletin ne olduğunu Türkler size öğreteceklerdir"[17] şeklindeki sözleri ne kadar düşündürücüdür.

Mirasçısı olduğu Rönesans düşüncesini son sınırlarına kadar geliştiren İtalyan düşünür ve yazarı Tommaso Campanella, en önemli eseri olan "Güneş Ülkesi" (Civitas Solis)'nde, Türk kavminin insan haklarına verdiği önemi şöyle ifade eder:

TCE™

"Ben, bir 'Güneş Ülkesi'nin hasretini çekiyorum. Bu ülkede gece olmasın ve insanlar, karanlık mefhumunu orada tanımasın. 'Güneş Ülke' yi yeryüzünde bulmak mümkün mü? Fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine ilişmeyen Türklerin varlığı -hiç olmazsa yarın- öyle bir ülkenin var olacağını bana zannettiriyor. Madem ki düşünceyi zindana kovmayan, hakikat sevgisini zincire vurmayan bir millet, o cesur ve âdil Türkler var... Üzerinde yalnız hakikatin, adaletin ve hürriyetin hüküm sürdüğü bir "Güneş Ülke" yarın neden vücud bulmasın?"[18]

Tarih boyunca Osmanlı arşivleri incelendiğinde, her dönemde Osmanlının adil ve müşfik idaresini görmek mümkündür. Türk devlet geleneği öteden beri dürüst ve adil bir çizgi takip etmiştir. Burada söylenmek istenen şudur. Türkler egemenlikleri altındaki toplumlara, azınlıklara karşı hep adil, insaflı, dürüst ve müşfik davranmış ve asla sömürgeci politikası takip etmemişlerdir.

Türk her devirde, her zaman, her gittiği yerde kurtarıcı olmuş; adalet dağıtıcı, medeniyet kurucu ve hürriyet getirici bir rol üstlenmiştir. Türk arşivleri bunun canlı şahididir.

---

16 Bogosian, E., (2015), Operation Nemesis: The Assassination Plot that Avenged The Armenian Genocide, Amazon.com, USA

17 Neşide Kerem Demir, a.g.e., 28. s.

18 Neşide Kerem Demir, a.g.e., 28. s.

Sözde Ermeni meselesi karşısında, başta Türk kamuoyu olmak üzere, konuyla ilgilenenleri, yöneticileri ve dünya kamuoyunu hakikatlerle aydınlatmaya ve yıllarca sürdürülen Ermeni terörünü bütün açıklığı ile ortaya koymaya mutlak ihtiyaç ve zaruret vardır.

Bunca yıl, aleyhimize yapılan çeşitli propagandalara hemen hemen hiç cevap verilmemiş; buna karşılık tarihteki Türk-Ermeni münasebetlerinin yalnızca bir yönü üzerinde duran ve bunu devamlı olarak aleyhimize istismar eden bir zümre, faaliyetlerini her geçen gün artırmıştır. Bu suretle, Türk milletinin; haklı insanların gurur ve vakarı içindeki sessizliği, sanki suçlu insanların sessiz kalışı gibi gösterilmek istenmiştir.

Bilinmelidir ki, Türk'ün tarih boyunca uğradığı zulmü görmezlikten gelmek, hakkın ve adaletin bütününü öldürür.

TCE™

Ermeni propaganda ve yaygarasıyla şartlandırılmış kitleleri ve devletleri, gerçeklerle yüz yüze getirmek ve bunun için de, asırlardır devam ettirilmek istenen Türk-Ermeni anlaşmazlığının iç yüzünü ve terörünü arşiv belgelerine dayanarak ortaya koymak ise, bilimsel bir zorunluluk ve ahlâk ölçüsü olmalıdır.[19]

Türk milleti olarak, kan dâvası gütmek, cinayetler işlemek ve intikam almak gibi hareketlere başvurmak, inancımıza da, tarihî şeref ve asâletimize de yaraşmaz; ancak gerçekleri ortaya koymak, unutulmamalıdır ki milli ve insani bir görev ve zorunluluktur.

Türkiye, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'yla azınlık statüsünü onaylayarak, Ermenilere Türk vatandaşlarının sahip olduğu ferdî hak ve hürriyetlerin tamamını kullandırmış ve o tarihten bu yana Türkiye'de yaşayan Ermenilerle hiç bir sorun yaşanmamıştır. Dışarıdan komutalı örgütlerin oyununa gelmeyen ve onları onaylamayan Türkiye Ermenileri bugün huzur, refah ve dinî serbesti içerisinde güvenle yaşamaktadırlar.

Ermeni asıllı vatandaşlarımız, devletin yüksek güvencesi altında olup, her türlü yasal haklarını serbestçe kullanmaktadırlar. Eskiden olduğu gibi, ülkenin varlıklı vatandaşları olup, her mesleği serbest bir şekilde yapabilmektedirler. Ermeni vatandaşlar, kendi inançlarına göre, kiliselerinde iba-

19 Gunter, M., (2011), Armenian History and the Question of Genocide, Press Amazon.com, USA

detlerini yapmakta, kendi okullarında kendi dilleri ile eğitim görmekte, kendi dillerinde yayınlar yapmakta, sosyal ve kültürel faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özetle, Ermeni vatandaşlar, Türk vatandaşlarının sahip oldukları bütün haklardan eşit şekilde yararlanmaktadırlar.

Lozan Antlaşması'ndan sonra, hızı kesilen Ermeni meselesinin 1950'li yıllardan sonra yeniden canlanmaya başladığını görmekteyiz.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra, ortaya çıkan yeni askerî örgütlenmeler ve Türkiye'nin bunlar içindeki yeri, şüphesiz bu canlanmaya sebep teşkil etmiştir.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra, Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa'yı işgal edip, egemenlik altına aldığı ülkelere komünizmi yerleştirmesi, Batı Avrupa ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri, daha doğrusu hür dünya için bir tehdit kaynağı olmuştur.

Bu ülkeler, Sovyet yayılmacılığını durdurmak için NATO askerî örgütünü kurmuşlar; Sovyet Rusya da buna karşı Doğu Avrupalı müttefikleri olan Romanya, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan ile birlikte Varşova askerî paktını kurmuştur.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra, Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidi, Türkiye'nin NATO'ya girmesine yol açmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girişi, Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin iç istikrarını ve dışarıdaki itibarını bozacak birtakım tedbirler almasına sebep olmuştur, işte Ermeni meselesi, bu çerçevede 1950'li yıllardan itibaren yeniden canlanmaya başlamıştır.

1960'lı yıllar, bu konunun yeniden örgütlenme ve Büyük Ermenistan'ın kurulması talep ve hayallerinin ortaya atıldığı yıllardır.

1970'li yıllar ise, Türkiye'ye karşı Ermeni şiddet ve terörizminin başlatıldığı yıllardır.

Türkiye'ye ve Türklüğe yönelik Ermeni emellerinin ve terörizminin arkasında, milletlerarası siyasî dengeler bakımından, bâzı ülkelerin Türkiye'ye yönelik dış politik çıkarları yatmaktadır. Ancak, bu ülkelerin dış politika geleneklerini sürdürmedeki inatçılıklarından vazgeçmeleri ve milletlerarası

arenada ahlâkî unsurların hâkim olduğu bir politika sergilemelerinin zamanı çoktan gelmiştir.[20]

Zira, bilinmelidir ki, Batı ve Doğu'nun bugün Balkanlar'da, Orta Doğu da, Kafkasya ile Orta Asya'da temel dengeleri koruyabilmeleri için Türkiye'ye olan ihtiyacı her zamankinden fazladır.

Bugün, özellikle Avrasya başta olmak üzere, hızlı bir biçimde değişen ve gelişen dünya siyasî konjonktürü karşısında, Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar'ın çevrelediği jeopolitik ve jeostratejik önemi ve değeri çok yüksek olan bölgenin merkezinde bulunan Türkiye'nin temel dengeler bakımından önemi, ağırlığı ve etkinliği inkâr edilemez bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Günümüzdeki Azerî-Ermeni çatışmalarına kaynaklık eden meselelerin temelinde de bilinmelidir ki, Ermenilerin Azerbaycan topraklarını ele geçirerek Büyük Ermenistan'ı kurma hedef ve hayâli yatmaktadır.

TCE™

İnsan haklarının dünya kamuoyu gündeminde ilk sırayı aldığı bir dönemde Azerbaycan Türk topraklarında uygulanan Ermeni vahşeti, silinmeyecek bir şekilde tarihe damgasını vurmuştur.

Ermeni terörizmi, dün olduğu gibi bugün de kendisine arka çıkanları, dünya milletleri ve insanlık tarihi önünde affedilmeyecek bir şekilde mahkûm etmiştir.

1915'te başlayan Tehcir ve Soykırım iddiaları Lozan anlaşması ile kesilmiş, 1965 yılında Lübnan'daki anma günü ile yeniden hortlatılmıştır. İlk yıllar da anma günü, sözde bilimsel toplantı adı altında, bir çeşit propaganda çalışması şeklinde sürdürülen faaliyetlerden ibaret olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faaliyetler, daha sonra terör ve silahlı eylemlere kadar uzanmıştır.

Yetmişli yıllardan bu yana çığ gibi gelişen Ermeni terörü ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni sorunu, Batı'daki siyasi ve akademik çevrelerin gündemine girmiştir.

Ermeni asıllı propagandistler ve onların batılı destekçileri ısrar ve gayretle;[21]

---

20 Fromkin, D., (2009), A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East, Press Amazon.com, USA

21 Gören, E. AND CORA, A. N., (2015), Ermeni Mezalimi ve Ömer Necati Gören'in Anlattıkları, Press Amazon.com, USA

1. Doğu Anadolu'nun Ermenilerin hakiki anayurdu olduğunu,
2. Türklerin bu bölgeyi esas sahiplerinden zorla aldıklarını,
3. Türklerin sistematik katliamlar uyguladıklarını,
4. 1915 'te planlı bir soykırım yaptığını,
5. Türklerin bugün bile Ermeni Cemaati'ni baskı altında tuttuğunu, iddia etmektedirler.

Hristiyan dünyasında, yüzyıllardır, "Korkunç Türk" peşin hükmüyle Türk insanını ve onun tarihteki yerini değerlendirmeye alışmış bir çevrede, Ermeni suçlamaları kolaylıkla itibar görmeye başlamıştır. Bu iddialar, Batı kamuoyunda Ermeni terörünü meşrulaştıracak, hatta bir ölçüde onu cesaretlendirecek "ahlaki" bir boyut kazanmıştır. Batı, sözde katliam-soykırım adına gerçek katliamı görmezden gelmiş, hatta desteklemiştir.

TCE™

Bütün bunlar yaşanırken; Türk aydını ise susmayı, kendilerince tarihi ve güncel polemiklerin dışında kalmayı yeğlemiştir. Aynı konu siyasiler tarafından da garip bir vurdumduymazlıkla görülmemeye çalışılmıştır. Ancak, söz konusu "vakur sessizliğin" Türkiye'ye nelere mal olabileceğinin anlaşılması üzerine değerli eserler gün yüzüne çıkmaya başladı. Yapılan bazı araştırmalar sonucunda Ermeni iddia ve iftiralarının dayanağı kabul edilen Talat Paşa'ya atfedilen soykırım telgraflarının sahte olduğu belgelendi. Bunların Ermeniler tarafından kendi amaçlarına hizmet etmek üzere uydurulduğu ortaya çıktı. Bu gerçeklere rağmen Ermeniler kendi idealleri doğrultusunda Batı kamuoyunu yönlendirebildi.

Tarih bilimi ile siyaset, birbirlerinden ayrı uğraş alanlarıdır. Biri ötekinin hizmetinde araç olarak kullanılmak yoluna gidilince, bu gayretlerin kısa ömürlü olacağı açıktır. Yalanlar ne kadar derine yerleşmiş ve ne kadar dal-budak salmış olurlarsa olsunlar; er veya geç, gerçek rüzgarı ile devrilmeye mahkumdurlar.

Bugün Türk tezi uluslararası forumlarda Ermeni yorumcularını tedirgin edecek şekilde sesini duyurmaya ve ilmi-objektif kıstaslar üzerinde yükselmeye başlamıştır. Yakın geçmişte birkaç araştırmacı ile sınırlı iken son yıllarda çok sayıda bilimsel çalışma yapılmaya başlanmış, Milli konularda duyarlı kalem sahipleri Türk tezlerini Türkçe ve İngilizce yayımlamışlardır.

Ne var ki, endişeye kapılan Ermeniler, üniversite kürsülerini ele geçirmeden, parlamenter ve kalem satın almaya, hatta sokak nümayişlerine varıncaya kadar, her türlü imkanı kullanarak bu gelişmeyi engellemeye çalışmakta ve yaşadıkları ülkelerin siyasi mercilerinden "Türklerin tarihlerini yeniden inşa etmelerine" engel olunması için çaba sarf etmelerini istemektedirler.

Özellikle Siyasi kadrolar iç politika hesaplarıyla Ermenilerin isteklerine hizmet edebilmekte, bu ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın bilgisizliğinden kaynaklanan hareketsizlik ise Ermenileri daha da güçlü kılmaktadır.

Düşündürücü olan, ilmi verilere rağmen bazı devletlerin ve devletlerarası kuruluşların Türk tezini reddedip, çarpıtılmış Ermeni iddialarına itibar etmeleridir. Ancak, zaman neyin doğru olduğunu gösterecektir. Ermeni sorununda tarihin yorumunun Türkler'in gayretiyle oluşacağı bellidir. Bunun için kısa ama öz malzemelere, gayretli ve ısrarlı çalışmalara ve hedeflerin iyi seçilmesine, seçilen hedeflerin hepsine doğru ve çağdaş yöntemlerle ulaşılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

TCF™

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHTE ERMENİLER VE ERMENİSTAN

1. TARİHİ GELİŞİMİ

Ermenilerle ilgili günümüze kadar çok sayıda etüdler yapılmış ve yayınlar ortaya konulmuş olmasına rağmen; bu çalışmaların büyük bir kısmının, konuya objektif ölçüler içersinde yaklaşımda bulunmamış olduğunu iddia edebilmek mümkündür. İşte bu nedenlerle de Ermeni tarihi halen, bilimsel temellere dayalı bir biçimde aydınlatılabilmiş değildir. Bu boşluğun aslında "Köklü bir Ermeni tarihi olmamasından" kaynaklandığı dahi ileri sürülmekte ve Ermeni aydın kesimince adeta "Yeniden bir tarih yazmak" gerektiği yaklaşımları geliştirilmektedir. Bu yaklaşımlar, Ermeni tarihçilerinin eserlerinin tahrifatlar ve yalanlar nedeniyle doyurucu olmaktan uzak bulunmasından kaynaklanmaktadır.[22]

Şurası gerçektir ki; Ermeniler yaşadıkları bölgenin, kavimlerin Anadoluya göç yolu üzerinde bulunması nedeniyle sürekli olarak istilalara maruz kalmışlar, daima bölgede hakimiyet kuran Devletlere tabi olarak yaşamış ve tarih boyunca iddia edildiği gibi bağımsız bir Ermenistan kuramamışlardır.

Ermenilerin, Ermenistan iddiaları zaman zaman "Coğrafi bölge" olarak tartışılabilirlik kazanmış ise de, hiçbir zaman "Tarihi gerçek olmamış" ve mesnetsiz kalmıştır.

Ermeni tarihçileri kendi aralarında bile Ermenilerin kökenleri konusunda fikir birliği içinde değildirler. Bu da anayurdun neresi olduğunu tartışma-

22 Güçlü, Y., (2012), The Holocaust and the Armenian Case in Comparative Perspective, University Press of America,

lı kılmaktadır. Bu konuda Ermeni tarihçilerin çatışan ve çelişen görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:[23]

- Ermenileri Nuh Peygambere dayandıran görüş: Bu düşünceye göre Ermeniler Nuh'un torunu olan Hayk'tan gelmektedir. Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'na oturduğundan Ermenilerin anayurdu Doğu Anadolu'dur. Üstelik Hayk 400 yıl yaşamış ve yurdunu Babil'e kadar genişletmiştir.

Bilim dünyasında, Efsanelere dayanan ve bilimsellikle hiç bir ilgisi bulunmayan bu görüşün üzerinde durulamaz, durulmaması gerekir. Ama Batı her zaman ki ikiyüzlülüğü ve çifte standartları ile tarihi çarpıtmayı başarmış hatta bazı hain Türk yazarlarını da satın alabilmiştir.

Tarihçi Auguste Carriere de bu hususu vurgulamakta ve "eski Ermeni tarihçilerin verdikleri bilgilere güvenmenin büyük bir gaflet olacağını, çünkü verdikleri bilgilerin çoğunun uydurma olduğunu" kaydetmektedir[24].

- Ermenileri Urartulara dayandıran görüş: Doğu Anadolu kavimlerinden biri olan Urartuların M.Ö. 3 bin yılına kadar uzandıkları, M.Ö. 7 ve 6. yüzyıllarda önce Iskit'lerin, sonra Med'lerin saldırısına uğrayarak ortadan kaldırıldıkları, yaşadıkları bölgede Lydialılarla Medler arasında mücadele olduğu ve sonunda Medlerin nüfuzuna girdiği bilinmektedir.

Bu dönemlerde Anadolu'da Ermeni adına hiç bir şekilde rastlanmadığı gibi, Urartu dili ile Ermeni dili de birbirlerine benzememektedir. Urartu dili bir Asya dilidir, Ural-Altay dilleri ile benzerlik göstermektedir. Urartu kültürü ile Ural-Altay kültürü arasında da aynı benzerlik vardır. Erzurum yöresindeki son arkeolojik bulgular bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ermeni dilinin ise Hint-Avrupa dillerinin Sateni grubuna girdiği kabul edilmektedir.

23 Gül, N.,(2000), Yirmibirinci Yüzyılın Başlangıcında"Haydat" (Ermenilerin Davası), Stratejik Analiz, Cilt 1 (2)

24 CARRIERE, Augusle; Moise de Khorcn et la Genealogic Patriarcale, Paris, 1896.

Öyle ise, Urartularla Ermeniler arasında bir özdeşlik bulunduğunu ileri sürmeye imkân yoktur. Bunu doğrulayacak hiçbir somut bulgu da mevcut değildir.[25]

- Ermenileri Urartu bölgesini işgal eden bir Trak-Frig soyuna dayandıran görüş: Ermeni tarihçileri arasında en çok benimsenen bu teoriye göre, Ermeniler Balkan kökenli ve Trak-Frig soyundandırlar. İllyrialıların baskısıyla M.Ö. 6. yüzyılda Doğu Anadolu'ya göç ederek yerleşmişlerdir. Ermeni adına ilk kez M.Ö. 521 yılında Med (Pers) İmparatoru Dara'nın (Darius) Behistun yazıtında rastlanılması ve Dara'nın "Ermenileri yendim" demesinin bunu doğruladığı ileri sürülmektedir.

Nuh ve Urartu teorilerini de kendiliğinden çökertmektedir.

- Ermenileri Güney Kafkas ırkı olarak kabul eden görüş: Buna göre, Ermenilerin kökeni Kafkasya'dır. Kafkas boylarına yakınlıkları ve kültür akrabalıkları bu teoriye gösterilmektedir. Bir başka gerekçe de, Ermenilerden ilk kez söz eden Dara'nın "geldim" derken yer olarak Kafkasya'yı kasdetmesidir. Ne var ki Ermenilerin burası ile ilgisi yoktur.

Turan ırkı olarak kabul eden görüş: Bu teori ise Ermenilerin bazı Türk kültür ve gelenek akrabalığına ve dildeki benzerliklere dayandırılmaktadır.

Görüldüğü gibi, Ermenilerin kökeni ve anayurdu kendi aralarında bile tartışmalıdır. Çelişik görüşler karşısında, Ermenilerin Doğu Anadolu'da 3-4 bin yıldır bulunduğu herhalde söylenemeyecektir.

Ermeni çevrelerinin bu iddialarının altında Doğu Anadolu'daki Ermeni varlığını mümkün olduğu kadar eskilere uzatmak, Doğu Anadolu'ya bir anayurt olarak sahip çıkabilmek eski bir kültür varlığı olarak sunmak hevesi yatmaktadır. Böylece Türklerin binlerce yıllık topraklarını işgal ettikleri de ileri sürülmek istenmektedir.[26]

---

25 Göcek, F. M., (2015), Denial of Violence: Ottoman Past, Turkish Present, and Collective Violence against the Armenians, 1789-2009", Oxford University Press USA,

26 Göcek, F. M., (2015), Denial of Violence: Ottoman Past, Turkish Present, and Collective Violence against the Armenians, 1789-2009", Oxford University Press USA,

Tarih itibarıyla Ermenilerin Doğu Anadolu'daki varlıklarının ancak M.Ö. 521 yılından sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Halbuki Anadolu'nun en az 15 bin yıldır meskûn olduğu ve yerleşik ya da göçebe çok çeşitli zengin uygarlıklara yurt olduğu bilinmektedir. Bölgeye başka yerlerden ve nisbeten yeni gelen biri olan Ermenilerin Doğu Anadolu'ya tek başlarına ve yurt olarak sahip çıkmaları söz konusu bile olamaz.

Bu denli çeşitli egemenlikler altında yaşayan Ermeniler, tarih boyunca, o dönemlerin olağan siyasî ve toplumsal düzeni olan derebeylik, yani belirli bölgelerde belirli ailelerin nüfuz sahibi olmaları sistemi dışında, hiçbir zaman bağımsız, birleşik ve sürekli bir devlete sahip olmamışlardır.

Ermeni tarihçilerin Ermeni Krallıkları olarak niteledikleri Ermeni Beylikleri aslında her zaman bir "suzerain"e bağlı "vassal"lar olarak yaşamışlar, yabancı devletler arasında tampon bölgeler oluşturmuşlardır. Ermeni Beylikleri ya da Prensliklerinin bir çoğu da bölgeye hakim olan yabancı devletlerce kurdurulmuş, Ermenileri kendi saflarına çekmek ya da bir diğer güce karşı kullanmak isteyen hakim devletler kendilerine yakın buldukları Ermeni ailelerini bu beylik ya da prensliklerin başına getirmişlerdir. Örneğin, Bagrat ailesinden Aşot'u ve Ardruzunî ailesinden Haçik Gaik'i Arap halifeleri prens yapmışlardır. Prens ya da Bey unvanı verilen Ermeni Ailelerinden bazılarının da Ermeni değil, Pers soylu olduklarını belirtmek gerekir.[27]

Bu husus Ermeni tarihçi Kevork Aslan'ın şu sözleriyle de doğrulanmaktadır:

"Ermeniler derebeylikler halinde yaşamışlardır. Birbirlerine vatan hisleriyle bağlı değildirler. Aralarında siyasi bağlar yoktur. Yalnızca yaşadıkları derebeyliklere bağlıdırlar. Vatanseverlikleri de bu nedenle bölgeseldir. Birbirleriyle bağlarını 'siyasi ilişkiler değil dilleri ve dinleri oluşturur."[28]

Tarihleri boyunca çeşitli büyük imparatorluk ve devletlerin nüfuzu altında yaşayan ve bunlar arasında mücadele alanı olan Ermeni Beyliklerinin bir takım ek avantajlar sağlamak amacıyla bu güçler arasında sık sık taraf değiştirmeleri, Ermeni halkının büyük acılara maruz kalmasına yol açmıştır. Romalı tarihçi Tacitus, "Annalium Liber" adlı eserinde "Ermenilerin Roma

27 Hadisyan, A., (1920), Ermeni Devletinin Dogusu ve ilerlemesi, Atina,
28 ASLAN, Kevork; L'Armenie el leş Armeniens, İstanbul, 1914

ve Pers İmparatorlukları karsısında tutum değiştirerek kâh Romalılarla, kâh Perslerle kavga ettiklerini" yazmakta ve bu nedenle Ermeni halkının "acayip bir halk" olarak bu davranışları, gerek büyük imparatorluklara tâbi olarak yaşamaları Ermenilerin büyük kayıplara uğramalarına ya da kendiliklerinden göç etmelerine neden olmuştur.

Sasanîlerce İran içlerine, Suriye ve Arabistan'a, Bizanslılarca İç Anadolu, İstanbul, Trakya, Makedonya, Romanya, Macaristan, Transilvanya ve Kırım'a, Haçlı seferleri sırasında Kıbrıs, veya Moğol istilasında Kazan ve Astrahan'a, Ruslarca Kırım ve Kafkasya'dan tehcir edilmişlerdir. Ermenilerin Sicilya'dan Hindistan'a, Kırım'dan Arabistan'a çeşitli bölgelere dağılmaları bu tehcirlerin sonucudur. Bu da göstermektedir ki, yıllarca tehcir edilmeleri uğradıkları ilk tehcir olmadığı gibi, Ermeni diasporası 1915 tehcirinin sonucu olarak ortaya çıkmamıştır.[29]

TCE™

451 yılında Bizans kilisesinden ayrılmaları; Anadolu'yu iskânlarına kadar süren bir Bizans-Ermeni çatışmasına, Ermenilerin ezilmesine, eritilmeye çalışılmasına ve esasen Bizans'a tâbi olan Ermenilerin yok edilmesine yol açmıştır. Bizans'ın Ermenileri çeşitli yerlere sürmesi ve diğer düşmanlarına karşı piyon olarak kullanması da buradan kaynaklanmaktadır. Bizans'ın bu tavrı tarihçilerince bütün ayrıntılarıyla dile getirilmiştir.

Tarihçi Asoghik'in "Ermeniler Bizans'a olan düşmanlıkları nedeniyle Türklerin, gelişine sevinmişler, hatta Türklere yardım etmişlerdir" yolundaki sözleri bu olguyu belgelemektedir. Urfa'nın Türklerce fethinin de kentteki Ermenilerce bir bayram havası içinde kutlandığı yine Ermeni tarihçi Urfalı Matcos tarafından kaydedilmiştir.

Burada, Anadolu Selçuklu Devleti ile çağdaş olan bir Ermeni Prensliğinden de söz etmek gerekmektedir. Bu Prenslik, Kilikya Ermeni Prensliğidir. Kilikya'daki Ermeni varlığı ise Bizans'ın Ermenilere uyguladığı tehcir politikası sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Anadolu'daki son Ermeni Prensliklerinin Bizans tarafından yıkılması üzerine Kilikya'ya yeni bir Ermeni göçü daha olmuştur ve bu son göç 1080 yılında Kilikya Ermeni Prensliğinin kurulmasına vesile teşkil etmiştir. Haçlı Seferleri sırasında

29 Hovannisian, R., (1974), The Ebb and Flow of the Armenian Minortity the Arab Middle East., Middle East Journal, Vol. 28, no. l.

Haçlılara yaptığı yardımlar ve Bizans'ın giderek zayıflaması nedeniyle varlığını sürdürebilen, ancak yine de Bizans'a daha sonra Haçlılara ve Moğollara ve nihayet katoliklere bağımlı durumda bulunan bu Prenslik Türklerle iyi ilişkiler içinde olmuş ve sonunda Kıbrıs'ta yerleşmiş Katolik Lusignan ailesinin egemenliğine girmiştir. Bu durum Gregoryen Ermenileri memnun etmeyecek ve bu memnuniyetsizlik prensliğin 1375 yılında Memlûkların eline geçmesinde önemli bir rol oynayacaktır.[30]

Kilikya'ya bu son Ermeni göçünün burada Eçmiyazin'den ayrı bir Ermeni kilisesinin kurulmasına da yol açtığını ve bu ayrılığın bugün de sürdüğünü belirtmekte yarar vardır.

Osmanlılar döneminde ise durum çok daha açıktır. Doğu Anadolu, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde Akkoyunlular ile Safavilerden, Güney Anadolu ise Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır Memlûklularından alınmıştır.

Gerçek bu olduğuna göre, Osmanlıların bir Ermeni Devleti ya da Prenslik ve Beyliğine ait topraklan işgal ve istila ettikleri yolundaki iddia da tarih önünde tamamen yanlış ve uydurmadır.

Sosyal bilimciler milleti "Sınırları açıkça belli bir toprak parçası üzerinde sürekli olarak yaşayan, aynı dili konuşan, hattâ, tercihan aynı dinî ananelere bağlı olan, ayrı bir kültüre sahip ve nesiller süresince ortak bir tarihî gelişme sonucu, ortak bir tarz almış bulunan bir nüfus topluluğu" olarak tanımlamaktadırlar . Bu tanıma uygun olarak Ermeni milletinin yapı tuğlası ve temel harcı olan unsurları kısaca inceleyelim: "Ermenistan" ismi, coğrafî bir yöreyi belirtmek için tarihinin çok eski devirlerinden beri kullanılagelmektedir. Bugün "Ermeni" diye adlandırdığımız topluluk MÖ. IV. asrın başlarında bu bölgeye batıdan gelip, yerleşmişlerdir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır: İlkin, Ermenistan denilen bölgede yerleşen ve bugün Ermeni diye adlandırdığımız toplumun, bölgenin neresinde yaşadıkları, sayıları ve aynı yörede ikâmet eden diğer unsurlara kıyasla nüfus oranı bilinmemektedir. İkinci olarak ise, bölgeye göçen Ermeniler kendilerini "Hayk" soyu diye isimlendirmiş ve üzerinde yaşadıkları topraklara

30 İlter, E., (2001), Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara

da "Hayasdan" adını vermişlerdir. "Ermenistan" isminin "Hayasdan" ile ve "Ermeni" kelimesinin "Hayk" ile ilgisi olmadığı kabul edilince, Gürün'ün aşağıya aktardığımız sonuçları ağırlık kazanmaktadır:[31]

"...ismini ne sebeble ve nereden almış olursa olsun, Ermenistan'da eski tarihlerde yaşamış .bütün topluluklara "Ermeni" denmiş olması ne kadar normal ise, bu "Ermeni" dediğimiz toplulukların, bugün bu kelimeden anladığımız mânâda, yani "Hayk" mânâsında Ermeni olduklarını kabul etmenin o derece anormal olacağı ortaya çıkar Bunun sonucu olarak da, yazılı vesikalarda "Ermeni" isminin ilk geçtiği günden beri bu bölgede, bugünkü anlamda, Ermenilerin yaşamış oldukları düşüncesi derhal iflâs edeceği gibi, bugün anladığımız anlamda Ermeni olan toplumun bu bölgeye geldiği tarihte yerleştiği ve kaç asırsa, topluca yaşadığı bölge ile, coğrafî terim olarak kullanılan Ermenistan'ın hudutlarının aynı olması için herhangi bir sebep bulunmadığı da ortaya çıkar. "

TCE

Ermenilerin ırkî kökleri hakkında kendi kaynakları dahi çelişkilidir. Ermeni dili ise, uzmanlara bakılırsa, Asurî, İbranî, İranî, Med, Gürcü, Mingrel, Nairi, İskit, Grek, Arap, Türk, Moğol, Latin ve Rus dillerinin tesirinde kalmıştır ve bu dillerin karışımından oluşmuştur. Tarih çizgisi içinde değerlendirildiğinde ise Ermeniler, MÖ. 521'den 334'e kadar Pers vilayetinin, 334'den 215'e kadar Makedonya İmparatorluğumun, 215'ten 190'a kadar Selefkitlerin idaresinde yaşamışlar; Ermenistan'ın 190'dan MS, 220'lere kadar Roma İmparatorluğu ile Partlar arasında sık sık el değiştirmesinden sonra yine 220'lerden V. yüzyıl başına kadar bir Sasanilerin, V. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar Bizanslıların., VII. yüzyıldan başlayarak ise bu defa Arapların egemenliğinde kalmışlardır. X. yüzyılda yeniden Bizans vilâyetine bağlanmışlardır. Milât öncesi çağlardan başlayarak ise bölgeye Türk boyları gelmişlerdir. Uras'ın incelediği Ermeni kaynaklarına göre sözde Ermenistan denilen ülke, yüzyıllarca çeşitli devlet yönetiminde kalmış ve hemen her zaman büyük devletlerin çarpışma alanını teşkil etmiştir. Burası, özellikle kuzeyden inen istilâcıların geçit yolu üzerinde bulunmuş, muazzam akınların, göçlerin uğrağı olmuştur. Bu şartlar altında bölgede daimî bir hükümet bilhassa millî, birleşmiş, devamlı ve güçlü bir Ermeni varlı-

31 İlter, E., (2001), Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,

ğını kabul etmek imkânı yoktur. Ermeni tarihçilerinin Ermeni krallıkları olarak nitelendirdikleri Ermeni derebeylikleri aslında bir "suzerain"e bağlı "vassablar olarak yaşamışlar, yabancı devletler arasında tampon bölgeler oluşturmuşlardır. Ermeni derebeyliklerinin bir çoğu da bölgeye hâkim olan yabancı devletlerce kurdurulmuş, Ermenileri kendi saflarına çekmek ya da bir diğer güce karşı kullanmak isteyen devletler kendilerine yakın buldukları Ermeni ailelerini bu beyliklerin başına getirmişlerdir. Kilikya Krallığına gelince, bu örgütün özelliği incelendiğinde, karşımıza Bizanslılara güneyde sınır bekçiliği yapan, kısa aralıklarla anarşi içinde bir süre yaşayabilmiş, bir derebeyliğin çıkacağı görülecektir. [32]

Çalışmamızdaki bahis konusu dönem de dahil olmak üzere Osmanlı tarihinde Ermenilerin, Kilikya'nın yanısıra geleneksel yurtları olarak addettikleri-Sivas, Erzurum, Mamûret-el-Aziz, Bitlis, Diyarbakır ve Van'dan oluşan "vilâyet-i selâse" de hiç bir zaman nüfus çoğunluğuna sahip olmadıkları hususunda Osmanlı ve yabancı kaynakları hemfikirdirler. 1912 ile 1922 yılları arasında alınan istatistiki bilgiler, bize Ermenilerin nüfusunun en yoğun olduğu Bitlis ve Van'da bile, Müslümanlara oranla, genel toplamın, sırası ile;%30 ile .% 26'nın üzerine çıkamadıklarını göstermektedir. Bulgarlara göre, adı geçen altı vilâyette bir Ermeniye karşılık 45 Müslüman yaşamaktadır. Ermeni nüfusunun -bir başka özelliği de Osmanlı ülkesine dağılmış olmasıdır. Mc Carthy'nin incelemesine göre, Ankara'da Mamüret-el-Aziz'den daha fazla Ermeni yaşamaktadır. Buna göre, "self-determinasyon" prensibi ışığında Anadolu'da bir Ermenistan olduğundan bahsetmemiz mümkün değildir.

Durum böyle olunca araştırmacı ister istemez XIX. yüzyılda Osmanlı Ermenilerinde millî şuurun uyanmasında, "aynen Avrupa'da Siyonizmin doğuşunda Yahudi aleyhtarlığının olduğu gibi, bu halka karşı Osmanlı Türkiye'sinde herhangi bir düşmanlığın rolü olup olmadığına temas etme ihtiyacını hissediyor. İlk Türk-Ermeni karşılaşmasından alacak olursak, Selçukluların bağımsız bir Ermeni devletinin topraklarını işgal veya istilâ ettiği yolunda görüşlerin geçersiz olduğu anlaşılacaktır. Kayıtlara göre Sultan Alparslan, Ani topraklarını 1064'te ele geçirmiştir, ancak bu prens-

32 İlter, E., (2001), Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,

liğin varlığına, zaten Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden ondokuz yıl önce Bizans tarafından son verilmişti. Üstelik Türk egemenliğine girdikten sonra Ermenilerin hayatı Bizans, Arap ve Rus idaresindeki tecrübeleriyle kıyas kabul edilmeyecek şekilde rahatlık ve refah içindeydi. Çeşitli baskılar altında Bizans yurttaşı olarak Orta Anadolu ve Kilikya'da yaşayan Ermeniler, Anadolu'ya yerleşmekte olan Selçukluları adetâ bir kurtarıcı olarak karşılamamışlar ve içtenlikle onların vassalı olmayı kabullenmemişler miydi? Ermeni beylikleri, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Türkiye Selçukluları dönemlerinde, Müslüman ve gayrimüslim öteki Selçuk vassalları gibi, geniş bir hürriyet ve hoşgörü içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.[33]

Osmanlılarda da bu geleneğin devam ettirildiğini görüyoruz. İlk Osmanlı padişahı Osman Bey, Ermenilerin Bizans'ın zulmünden korunmaları için, Anadolu'da ayrı bir toplum olarak örgütlenmelerine izin vermiş ve Batı Anadolu'daki ilk Ermeni dinî merkezi Kütahya'da kurulmuştur. Bursa'nın alınarak başkent yapılması üzerine bu dinî merkez Kütahya'dan Bursa'ya taşınmış ve Fatih'in İstanbul'u -fethinden sonra, Bursa'daki dini lider Hovakim 1461'de yeni payitahta getirilmiş ve fermân-ı hümâyûnla burada bir Ermeni Patrikhanesi kurulmuştur. Yukarıdaki bölümlerde çerçevesini çizdiğimiz "millet" sistemi içerisinde Ermeniler, "Gregoryen milleti" olarak örgütlenmişler ve dinî liderlerinin yönetimine bırakılmışlardır. Doğu Anadolu kasaba ve köylerinde yaşayan Ermeniler, çiftçilikte uğraşırken, şehirlerdekiler de ticaret, sarraflık, kuyumculuk ve müteahhitlikle geçiniyorlardır. Karal, Ermeni toplumunun 'kendisine tanınan hak ve ayrıcalıkları başarıyla kullanarak hızla geliştiğini, refaha kavuştuğunu, ayrıca Osmanlı kültür, hayat tarzı ve yönetim şeklini de benimseyerek kısa zamanda Türklerin güvenine lâyık olup, "millet-i sâdıka" unvanına hak kazandığını kaydetmektedir. Osmanlı Ermenileri bu sadâkatleri dolayısıyla, iş hayatında olduğu gibi, kamu hizmetlerinde de önemli yerlere gelmişlerdir. Bilhassa Yunan isyanlarından sonra Saray'da, Hariciye'de Rumlara verilen görevler Ermenilere aktarılmaya başlamış; vali, müfettiş, elçi, hattâ nazır olarak tayin edilmişlerdir.

TCE

33 Karacakaya, R., (2001), (Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, İstanbul, p.XI

Bu konuya temas eden bir yazar, herhalde biraz abartmış olmakla birlikte, zaten ekonomik güç ve sosyal ağırlığa sahip olan Ermenilerin, 1830-40'lardan itibaren bürokratik güce de sahip olduklarını ve gerek reform hareketlerine, gerekse ülkedeki diğer gelişme ve değişmelere sadece talep eden veya etkileyen taraf olarak değil, teklif eden, yönlendiren ve icra eden taraf olarak da iştirak etmeye başladıklarını belirtmektedir. Ermenilerin Osmanlı Devleti içindeki konumlarını, bugün toplum olarak dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan soydaşlarının durumu ile kıyaslayan Gürün, bir makalesinde, ikinci grubun hiçbir zaman Osmanlı'daki gibi serbestiye kavuşmadıklarını hatırlatarak,, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki imtiyazların arazisiz bir muhtariyetten farksız olduğu aşikârdır" diye yazmıştır. Devamla, aynı yazar, arazisi olmayan bir milletin muhtariyeti devletler hukukunda görülmüş bir tatbikat olmadığını kaydederek, "bu imkânlar Ermeni toplumuna, henüz onlarla hiçbir devlet ilgilenmezken, ortada Ermeni Meselesi diye bir konu yokken Babıâli tarafından re'sen verilmiştir" demiştir.[34]

TÖE

Kısaca XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlıların bir "Ermeni Meselesi" olmadığı gibi, Ermeni tebaanın da Türk yöneticileriyle halledemedikleri bir meselesi mevcut değildi. Söz konusu kanaatin Ermeni toplumunda da genelde paylaşıldığını gösteren önemli bir kaynak da, Mekteb-i Mülkiye mezunlarından, Cezayir vilâyeti Meis Cezîresi kaymakamı Mihran Boyacıyan tarafından kaleme alınmıştır. Cenab-ı Peygamber-i Zîşân Tarafından Müsâadât ve Himayeyi Hâvî Hristiyanlara İhsan Buyurulan Ahidname-yi Mübareke" adlı eserinde Boyacıyan, bütün İslâm dininin zımmîlere tanıdığı hak ve hürriyetlerin Ermeniler başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu tebasına da dağıtıldığına işaret etmektedir.

Ermeni Dini

Ermeniler Hristiyanlığı kabul etmeden önce tabiata tapan, ilkel inançlara sahip bir topluluktu. Komşu oldukları Partlar ve Bizansların dini telkin ve baskılarına açık durumdaydılar.

---

34 İlter, E., (2001), Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,,

301 yılında Ermeni Prenslerinden TRİDATE III ün Hristiyanlığı kabul etmesiyle Ermeniler Hristiyanlaşmaya başlamışlardır. Yeni dinin halk yerine Prens tarafından kabul edilmiş olması, Hristiyanlığın Ermeniler arasında yayılması için uzun bir sürenin geçmesini gerektirmiştir.

Hristiyanlığı Kirkor LUSAROVİÇ vasıtasıyla öğrenen Ermeniler, ilk inançları ile Hristiyanlığı birleştirerek Hristiyanlık inancı içerisinde bir farklılık yaratmışlar ve Gregoryan olarak adlandırılmışlardır.

Ermeniler arasında "Katolikos" olarak isimlendirilen dini lider din hiyerarşisinin en üst makamıdır ve milletin temsilcisi anlamını taşımaktadır. Katolikos, Ermeni toplumunun kültürel,dini,sosyal ve siyasi anlamda temsilcisi ve tartışmasız lideridir.

TCE™

Ermeni Kilisesi Eçmiyazin'de kurulmuştur. Ancak yer değiştiren siyasi iktidarlarla birlikte Eçmiyazin'de yer değiştirmiştir. Buna göre kilise Eçmiyazinden sonra Dwin, Akdamar, Ani, ve Rumkale (Kilikya) ya taşınmıştır. Eçmiyazin'in Akdamar'dan Ani'ye aktarılması sırasında Akdamar Patriği kendini Katalikos ilan etmiştir. Ermeni kilisesi bu konuyu sadece kınamak ile yetinmiştir. Akdamar Katolikos'luğu 1895 yılına kadar Osmanlı Devleti içinde varlığını devam ettirmiş, ancak son Katalikos ŞİRYONYAN'ın ölümü üzerine yeni bir Katolikos seçilmeyince Birinci Dünya Savaşı sırasında varlığına son verilmiştir.[35]

Kilikya Baronluğu ile hükümet merkezi Sis'in Memluklu hakimiyetine girmesi ile Katolikosluk Eçmiyazin'e geri dönmüş, ancak burada da Sis Katolikosluğu varlığını devam ettirmiştir. Sis Katolikosluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Beyrut yakınlarındaki Antilyas'a nakledilmiştir. Bu üç Katolikosluk'un yanında İstanbul ve Kudüs'te iki Patriklik kurulmuştur.

Ermeni Kilisesi'ne "Milli Kilise" vasfı Osmanlı yönetimi tarafından verilmiştir. 1461 tarihinde Ermeni Patriği OVAKİM Fatih Sultan Mehmet tarafından Ermeni Kilisesi oluşturulmak üzere Bursa'dan İstanbul'a getirilmiş ve bu olay Ermeni Milli Kilise'sinin doğuşunda en önemli rolü oynamıştır[36].

35 Kortantamer, T., (2002), Ermeni dosyası, Ege Üniversitesi, Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu, İzmir

36 Hidayet Vahapoğlu, Osmanlıdan Günümüze Azınlıklar ve Yabancı Okullar, İstanbul 1997, s.96-98.

İstanbul Patrikliği, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermeni milletinin başı statüsünü kazandığından Akdamar ve Sis Katolikoslukları dini bakımdan kendisinden üstün olmalarına karşın, İmparatorluk içinde en kuvvetli dini lider mevkiini korumuştur[37].

Bugünkü kilise teşkilatına göre iki Katalikosluk bulunmaktadır. Bunlardan biri Ermenistan'daki Eçmiyazin ve diğer ise Lübnan'daki Antilyas Gregoryan Katalolikosluklarıdır. Müstakil olmasına karşın Antilyas ikinci derecede değerlendirilmektedir.

Genel olarak Gregoryan mezhebi, milli bir nitelik olarak görülmekte ve Ermenilere mahsus bir mezhep gibi yorumlanmaktadır. Bu görüşe rağmen önemli sayıda Katolik, Protestan ve Ortodoks Ermeni de vardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görülen yoğun misyoner faaliyetleri Ermenileri bu mezheplerle temasa geçirmiştir. Katolik ve Protestan misyonerlerin siyasi, dini ve kültürel faaliyetlerinde en başarılı oldukları grup Ermenilerdir.[38]

TCE™

Ermeni Dili

Bir dili yaşatan ve yaygın hale getiren en önemli unsur, o dile ait alfabedir. Tarihte milletlerin alfabeleri yaratmaları tarih yazılması, kazanılan başarıların kaydedilmesi veya dinin yayılması gibi ihtiyaçlardan kaynaklanır.

Ermeniler, 301 yılında Hristiyanlığı kabulü ettikten sonra 406 yılında bir alfabe geliştirmişlerdir. Dinin kabulünden sonra 105 yıl alfabenin kullanılmamış olması, Ermeni Kilisesi'nin İncilleri, duaları ve dini şarkıları Süryanice ve/veya Grekçe okumakta olduğunu göstermektedir. Bu da Ermeniler arasında bir yazı dilinin olmadığının en güzel kanıtını oluşturmaktadır. Ermeni alfabesinin icat edilmesinden sonra yazılan ilk kitapların Grek ve Süryani dini kitaplarının Ermeni diline tercüme edilmiş hali olması bu kanıyı doğrulamaktadır. Ermeni dili yok olmak üzereyken Sivaslı Mekhitar'ın (Katolik Ermenilerin dini lideri) talimatı ile eski kelimelerin derlendiği ve Viyana ile

37 Kamuran Gürün, a.g.e., s.48.

38 Mango, A., (2010), From the Sultan to Atatürk: Turkey (Makers of the Modern World), Press Amazon.com, USA,

San Lazar adasında kurulan matbaalarda basılan kitaplarla yaygınlaştırıldığı bilinmektedir. Bu konuda diğer önemli destek Amerika misyoner gruplarının (çoğunluğu Board Misyonu'na mensuptur) Ermeni alfabesiyle basıp dağıttığı ve çoğunluğu siyasi nitelikli olan kitaplardır.[39]

TCE™

39 Matossian, B. D., (2014), "Shattered Dreams of Revolution: From Liberty to Violence in the Late Ottoman Empire", Press Amazon.com, USA, p.73-75

TCE™

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU VE OSMANLI DEVİRLERİNDE ERMENİLER

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri Kafkasya, Azerbeycan, Anadolu, Kilikya ye Suriye coğrafyası üstünde devletlerini kurdukları zaman, artık ortada müstakil bir Ermenistan yerine, yer yer, ada ada dağınık Ermeni kütleleri bulmuşlar ve her anlamda onlara kucak açarak sosyal, ekonomik ve vicdanî hürriyet tanımışlardır. Hattâ Osmanlı İmparatorluğu'nun daha ileriki zamanlarda, siyâsî ve idarî kadrolarında da Ermeni kavmine makam vermek suretiyle, tam bir hami ve efendi millet tavrı içinde onları himaye etmiş oldukları, târihî bir gerçektir.[40]

XV. asırda ise, Bizans'ın Kırım'a sürgün ettiği yetmiş bin Ermeni'yi Fâtih Sultan Mehmed, Gedik Ahmet Paşa'nın komutasındaki harp filosuyla kurtararak, İstanbul'un Marmara kıyılarında Samatya ve Kumkapı semtlerine yerleştirmiştir.

Bizans Ermeni'yi eziyet etmiştir, ama hangi gafletledir bilinmez, Ermeni kendisine her yönde kol-kanat açmış Türk'ü düşman bilmeyi bir îman borcu hâline getirerek, nesilden nesile devam ettirmiştir.

Artık inkâr götürmez bir gerçek olarak meydana çıkmıştır ki, büyük bir samimiyet ve adaletle Ermeni kavmini bağrına basmış olan Türklerin, bu azınlığa kollarını açmış olmaları tarihî bir hatâ olmuştur. Zira Türkler, kardeş millet muamelesi ettikleri Ermeniler'den, öylesine vahşî ve kanlı bir karşılık görmüşlerdir ki bu, dünyâ milletlerinin, kendi hesaplarına uyanık olmaları ve ibretle üstünde durmaları gereken tarihî bir hakikattir.

---

40 Mc. Carthy, J., (1983), Muslim and Minorities the Population of Ottoman, New York University Press, Distributed by Columbia University Press

Bizans ‘dan intikam almamış olan Ermeni’yi, aynı coğrafya üstüne yerleşmiş olan Türk’ü atış hedefi yapma yolunda, tâ Selçuklular devrinden harekete geçmiş görmekteyiz.

Kilikya Ermenileri (1375) fırsat buldukça Akdeniz kıyılarındaki Hristiyanların yardımı ile isyan ederler, fakat dâima mağlub olurlardı.” İbni Bibi, sulh zamanlarında Ermenilerle Türkler’in pek sıkı ekonomik ilişkilerde bulunduklarını açıkça anlatıyor: "Barış yapılır yapılmaz, Selçuklu hükümdarları tarafından yolların açılması ve ticaretin serbestliğinin temini hususunda sınır boylarına talimatlar gidiyordu. Kendi idare sahaları içindeki Ermeniler’in ekonomik hayatlarının bozulmaması için Selçuklu hükümdarları, tüccarların çalınan mallarını mutlaka tazmin ediyorlar ve kendi memleketlerinde ölen tacirlerin bütün mallarını tamamen mirasçılarına bırakıyorlardı. Selçuklu Türkleri ve Ermenilerin ilişkilerini kuvvetlendiren sebeplerden biri de Selçukluların bu dürüst ekonomik siyaseti idi.”[41]

VII. ve VIII. asırlarda, Türk siyâsî hâkimiyeti altında yasamakla beraber, Türklerle ilişkileri nisbeten kısıtlı olan Ermeniler kendi ekonomik menfaatlerini daha iyi temin maksadıyla bu, ilişkileri ilerlettiler. Ve din dışında kalan diğer hususlarda tamamen Türk örf ve adetlerini ve yaşantısını benimsediler. Türk idaresi onların dînî hürriyetini ve ekonomik gelişmelerimi temin ediyordu.

M. de Morgan’ın, tamamıyla düşmanca düşünceyle yazdığı "Ermeni Tarihi”nde bile, Ermenilerin gerek Osmanlı memleketlerinde gerek ‘İran’da ekonomik olarak kazandıkları yer ve onu temine sebep olan Türk hoşgörürlüğü itiraf olunmuştur. Fâtih’in Ermeni patrikliğini ihdas ve İstanbul’a Ermeni göçmenler getirmesi celbetmesi, Yavuz Sultan Selim’in Tebriz’den Ermeni sanatkârları getirtmesi, Safevî hükümdârı Şah Abbas’ın Ermeniler için Yeni Gulfa’yı tesis etmesi inkâr olunamayacak tarihî hakikatlerdendir[42]. (De Morgan, Ermeni Milleti Târihi, s. 290)

---

41 Metin, H., (1992), Turkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olaylari, Milli Egitim Yayinlari 2437, Istanbul,

42 Mehmed Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları (Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatına Beşiri), s. 261 - 253, 254, 2S7, 268, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1966.

Türk, her zaman ve her yerde Ermenilere böyle davranmıştır. Ama Ermeni komitecileri, uzun asırlar boyu ve bilhassa 19. asırda, Türk'ün bu davranışını, iftiralar, yalanlar ve isyanlarla cevaplandırmışlardır.

Esat Uraz; "Ermeni meselesinin ortaya çıkarıldığı günlerden beri Hristiyanlık âlemi üzerinde tesir yapmak maksadıyla Osmanlı Devleti aleyhinde kullanılan en büyük silâh, İslâmlar tarafından Ermenilerin sırf Hristiyan oldukları için zulme, tazyike, katliamlara mâruz bulunmuş olmaları idi. İsyanlar, cemiyetler, dâima bu propaganda altında saklanıyordu. Hâlbuki bir çok Hristiyan yazarında şahitliği ile de teyit edildiği gibi, bütün dünya devletleri içinde din hürriyetine hürmet eden yegâne devlet, Osmanlı Devleti idi." dedikten sonra, yabancı tarihçilerden şu fikirleri belirtir. [43]

"Elise Reclusi -Türk hâkimiyeti, şahsın, ferdin içine, derinliklerine girmez. Bundan dolayı, birçok bakımdan halk kütlelerinin, serbestîsi Türkiye'de, Batı Avrupa'nın en ilerlemiş memleketlerinden daha mükemmeldir" diyor.

Ubiçini de ayni şeyi söylüyor: "Hürriyet-i vicdana gelince; Türkiye'de hâkim olan din, diğer dinler hakkında Hristiyan devletlerde ender görülen bir müsamaha göstermektedir."

Romanyalı profesör N. lorga' da[44], "Onsekizinci asır sonlarında Polonyalı seyyah Mikosctia'nın - Türkler tarafından Ermenilere başka bir millete ibraz edilen derecenin çok üstünde hürmet ve saygı gösterilmektedir. Ermeniler aynı zamanda Rumlar'dan ziyade Türkler tarafından verilmiş mezhep hürriyetine mâliktirler dediğini naklediyor"[45].

Bu söylenenleri, Osmanlı Devleti zamanında makam sahibi olmuş Ermenilere ve Ermeni ailelerine şöyle bir göz atalım.

---

43 Özkan, Z., (2001), The Armenian Question from Terror to Policy, Erofset, İstanbul

44 Esât Uraz şu kaynağı verir: Geschichte deş Osmanlsctoen Beisches, cild 5. k 606.

45 Esat Uraz, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s 177, Ankara, 1950.

Düzyan ailesi:

1600 yılında İstanbul'a yerleşen Artin isminde bir Ermeni'nin soyundan .gelen bu aile kuyumculuk yapmıştır. Ve uzun yıllar saray kuyumculuğu yaptıkları gibi, Darphâne idareciliğinde de bulunmuşlardır. Fakat kendilerine son derece îtimat eden ve yüksek paye veren 'Pâdişâhların iyiniyetlerini istismardan da geri kalmamışlardır. Bu aileden' gelen Serkis Çelebi', (1777 -1819) nin darphâne idareciliği zamanında suistimâlleri ortaya çıkmıştır. Düzyan ailesi, darphâneden hazînenin parasını dışarıya bazen faizle, bazen işletilmek üzere verir, zenginliğini daha da artırmak politikasını sürdürürdü. Senenin belirli zamanlarında yapılan teftişde altınlar yerine bırakılır, böylece de açık verilmemiş olurdu. Serkis Çelebi'ye olan borcunu ödemek istemeyen bir Yahudinin şikâyeti üzerine, Sultan II. Mahmud, İbrahim Sarim isminde birini belirli zaman gelmeden darphânenin hesabını teftişe gönderir. Hesapların son derece, hatalı olduğu ve darphânede altın olmadığı meydana çıkar. Suçlunun cezası, Sultan tarafından verilecektir. Düzyan âilesi sarayın gözünden "düşmüşse de, aradan çok geçmeden Pâdişâhın affına uğrayan aynı sülâleden Agop Çelebi, Darphâne nezâretine" getirilmiştir[46].

Aynı aileden Garabet Düz'e de,büyük payeler verilmiştir.

"Sultan'ın sevgilisi olup, Valide Sultan'la birlikte yüksek ziyâretlerini kabul şerefine nail olan Garabet Düz, Osmanlı Hükümetinin iftihar nişâneleriyle takdir edilmiştir. 1849 Senesinde,'ayrıca rütbeyi bâlâyı alarak askerin selâmına hakkı vardı. O güne; kadar-daha hiç bir reayaya bu gibi iltimas yapılmamıştı."[47]

Kendisi de bir Ermeni papaz olan Y. Çark, tek taraflı olarak hazırlamış olduğu ve yukarıda bâzı parçalar aldığımız "Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler" isimli eserinde. Osmanlı Devleti zamanında Ermeni cemâtinin, siyâsî, ekonomik ve sosyal seviyeleri bakımından devrelere ayırmaktadır. 1753 -1853 târihleri arasındaki devir hakkında şunları söyler:

"Ermeniler bu üçüncü devirde olduğu kadar başka bir devirde rahat bulmamışlardır. Devlet hizmetinde bulunan bir çok nüfuzlu kiliseler elbette ki

46 Y. Çark, Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953, s. 51. Yeni Matbaa, İstanbul, 1953.

47 a.g.e., s. 61.

milletdaşların a şefaatçi olacaklardı. Diğer taraftan, kıymet takdir etmesini ve İmparatorluk içinde bulunan unsurlardan ayrı ayrı faydalanmasını bilen pâdişâhlar, bu topluluklar arasında, kendilerine sadakatleri ve doğruluklarıyla bağlı bulunan kimseleri fazlasıyla memnun etmeğe çalışmışlardır. Fakat, emniyeti suistimal edenlere de cezalarını vermekten geri kalmamışlardır.

Ermeniler durumu çok iyi biliyorlar ve buna göre pâdişâhların sevgi ve emniyetlerini tehlikeye düşürmeden ilerliyor ve zengin oluyorlardı. Osmanlı Cemaatleri içinde ve bir çok kiliseler inşâ ediyorlardı. Günün en yükseliyor adamı sayılan ve saray tarafından desteklenen Kazaz Artin Bezciyan, makamından da yararlanarak Ermeniler için çalışıyordu.

Ancak, Ermeniler bu rahat hayat şartlarından yararlanarak da ileri gitmeye çalışacak yerde, ezelî huylarının esiri olarak Bizanslılardan kalma köhne zihniyetlerine dönerek din kavgalarına tekrar başladılar. Hedefleri yine ırkdaşları olan Ermeni katolikleri oldu[48].

Görülüyor ki, Türk idâresinin adalet ve .merhameti olmasa, mezhep ayrılıkları yüzünden Gregoryan ve Katolik Ermeniler birbirlerini kıracaklardı, işte, memleketin huzurunu temin zımnında bunlardan bazılarına, zorunlu iskân politikası uygulanmıştır. Bir Ermeni kafilesinin, geçtiği Türk köylerinde karşılaştığı muameleyi, Y. Çark şöyle tesbit etmekten kendini alamaz :

"Kafile Üsküdar'a geçti, yaya olarak İzmit yolunu tuttu. İzmit'te büyük bir kısmı, yerli âlicenap Müslümanlar tarafından hazırlanmış çadırlarda ve kervansaraylarda alıkonuldular ve iki gün misafir edildiler. Müslüman kadınları yorgunluktan bitkin bir hâle gelmiş Ermeni kadınlarını haremlerine dahî almaya çekinmediler."

Fakat bu yapılanlar hep unutulacak ve Ermeniler; babaları, kocaları cephede savaşan Türk kadınlarının beş yaşındaki çocuklarına varıncaya kadar ırzlarına, namuslarına tasallut edecekler, akla hayâle sığmayan vahşetlerde bulanacaklardır.

İleriki sahifelerde bunları okuyucuya, tahkik heyetlerinin raporlarından alarak arzedeceğiz.

48 a.g.e.. a. 79 - 80.

Sarraf Ohannes Efendi:

"Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa'nın sarrafı idi, Rumeli kumpanyasında bulunuyordu ve 1857'de Fuad Paşa'nın müşaviri ve, maslahatgüzarı olarak, Paris seyahatinde kendisine refakat etti. 1853, senesinde hükümet, sermayedarlardan müteşekkil bir cemiyet kurduğunda buna, Ohannes Efendi de iştirak ediyordu.

Apraham Allahverdi, Ohannes Ağa Tıngır, Maksut Sarimyan, Diran Aliksanyan, Mıgırdıç Bilezikçi, Hamson."[49]

Yukardaki cümleler, Ermeniler'in memleketin iktisadî hayatında nasıl mevki sahibi bulunduklarını ortaya koyar. Meselâ, sermayedarlardan müteşekkil bir cemiyetin âzalarının çoğu Ermeni'dir.

TCE™

Dr. Antranik Gırcikyan Paşa:

"Genç yaşta Paris'e gönderilen ve tahsilini ikmal eden Antronife Bey 1844 târihinde İstanbul'a avdet ederek bir kaç sene sonra tıbbiye okulunda fizik hocası oldu. 1850 târihinde, hükümet tarafından ihtisasını derinleştirmek maksadıyle tekrar Avrupa'ya gönderilen Antranik Bey, İngiltere, Fransa ve İtalya'da tetkiklerde bulunduktan sonra 1866 senesinde İstanbul'a döndü. 1870 ve 1871'de Antranik Beyi Mekteb-i Tıbbıye-i Sâhârie Müdürü olarak görüyoruz."[50]

Mikael Portukal Paşa:

"Darphane mûtemedlerinden Usep Ağa'nın oğludur. Yüksek tahsil için Paris Murad - Papaelyan mektebine gönderilip, çok muktedir hocaların elinde bilhassa iktisad, zirâat ve diplomasi bilgileriyle mükemmel surette İngilizce, Fransızca, Türkçe, Farisî ve Arapça lisanlarına vâkıf olarak 1855 târihinde İstanbul'a döndü. I860'da da siyâsî hayâtına bağlamış bulundu. Babıâli tercüme odasında bir zaman çalıştıktan sonra, Sadrâzam Âli

49 a.g.e., s.84.
50 a.g.e.. s.105.

Paşa'nın beraberinde husûsî vazife ile Girid'e gönderildi (1866). Nâfia müfettişliğine, bilâhare Galata Gümrüğü Müdürlüğüne tâyin edildi."[51]

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkün, amacımız sâdece bu değildir. Şu bir kaç örnekle dahî anlaşılmaktadır ki, Türk Devleti, patronajı altında bulunan Ermeni cemâatini her zaman himaye etmiş ve onları din, mezhep ve ırk ayırımı yapmadan, bağrına basmıştır.. Böylece, devlet kademelerine yerleşen Ermeniler, kendi cemâatlerinin ekonomik, siyâsi, hukukî ve sosyal yönden İmparatorluk içerisindeki diğer kavimlerden, daha ileri bir seviyeye ulaşmalarını temin etmişlerdir. Burada İmparatorluk devri Ermeni mahallesine, ait bir görüntüyü anlatmadan geçemeyeceğiz. Yalnız olay bile ''Ermeni katliamı (!)" iftira ve yalanının gerçeklerden ne kadar uzak ispatlamaya yeterli olacaktır.

TCF™

"O zamanlar mı, yani 1908-1909 senelerinde mi, yoksa daha. Evvel 1900 senesinde mi? İyi bilemeyeceğim, zevcimin bir Ankara seyahatinde, Ermeni mahallesinde büyük bir yangın çıkar. .Yangın, korkusuyla hemen hemen bütün Ermeni evleri boşaltılır' ve eşyaları sokaklara yığılır...

Bu en kuytu, "En Kara" veya "En Gürü" denilen İmparatorluk vilâyetinde, bir Ermeni mahallesinde, yangın korkusu yüzünden sokaklara 40 piyano çıkar"[52].

Şimdi sormak lazım: Osmanlı İmparatorluğunun en muhtaralı devrinde ve Ermenilerin katliamdan bahsettikleri, bir zamanda, bu kırk piyano zulmü mü, yoksa büyük bir refah seviyesini mi anlatır?

Efendilik ve hâmilik Türk Milleti'nin ırkî hasletidir. Ama Türkün bu üstün vasfı, dünyâ milletleri, hele Avrupa tarafından hiç anlaşılmamış, hep aşağılık kompleksi olarak algılanmış belki de siyâsî çıkarları öyle gerektirdiği için anlamak istememişlerdir, Avrupa; Müslümanları, haçlı ordularını toplayabilmek için yalan söyleyen, kötü propaganda yapan papazların gözüyle tanımış, Türklere de aynı gözle bakmıştır. Ve hâlâ bu yanlış tanımanın izleri silinememiştir.(17. asırda yaşamış büyük Türk müverrihi Peçevî, Macar beylerinden Palfi ile yaptığı mülakatı,

51 a.g.e.. s.159

52 Münevver Ayaş'a, Dersaâdet, s. 51, Doyuran Matbaası, 1975, İstanbul.

- Biz, dedi, Müslüman kavmini bir kutuya benzettik ki esnâfımız açmağa cüret etmemişlerdir.. Bunun içinde ne var? diyenlere: -Bu dopdolu yılan, çıyan ve akreptir. Eğer kutu açılırsa, bunlar memleketimize yayılırlar ve halkı sokarlar öldürürler.

Ecdadımız, biri birinden işiterek ol îtikadda kalmışlar idi. İmdi bu kutu açılmasın ve âlem benim zamanımda harâb, olmasın diye her bir çasarımız ve krallarımız, kutunun üzerine birer kilid daha vurmuşlardır. Ama şimdi iktizâ etti açdık. Meğer kutu boş imiş. İçinde hayâl edilenler yok imiş. Yazık, bu itikad ile şimdiye kadar geçen ömrümüze."[53] Bu tarihî hakikati anlayan sadece-Palfi değildir veya başka bir ifadeyle Palfi bu. düşüncesinde yalnız kalmamıştır. 17. asrın İtalyan filozofu Civitas Solis, "Güneş Ülke" adlı kitabın muharriri Kampanellâ, Türk kavminin insan haklarına verdiği önemi adı geçen eserinde şöyle belirtir :

TCE™

"Ben, bir 'Güneş Ülkesi'nin hasretini çekiyorum. Bu ülkede gece olmasın ve insanlar, karanlık mefhumunu orada tanımasın. 'Güneş Ülke'yi yeryüzünde bulmak mümkün mü? Fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine ilişmeyen Türklerin varlığı -hiç olmazsa yarın- böyle, bir ülkenin var olacağını bana zannettiriyor. Mademki düşünceyi zindana koymayan, hakikat sevgisini zincire vurmayan bir millet, o cesur ve âdil Türkler var... Üzerinde yalnız hakikatin, adaletin ve hürriyetin hüküm sürdüğü bir 'Güneş Ülke', yarın neden vücûd bulmasın?"

Şimdi de, Avrupa'daki büyük reform hareketini başlatan Martin Luther'in, Almanlara yaptığı bir hitabeden şu cümleyi beraberce okuyalım! "Ey Almanlar, bırakınız, Türkler Almanya'yı istilâ, etsinler. Hakkın, adaletin ne olduğunu Türkler size öğreteceklerdir."[54]

Türklerin egemenliği altında bulundukları kavimlere tatbik ettiği son derece adaletli ve müsamahalı davranıştır ki, Palfi, Kampanellâ. Martin Luther ve daha birçok Avrupalıyı aynı noktada ..birleştirmekle kalmamış, bazı kavimlerin atasözlerine bir ümid ve kurtuluş ışığı olarak girmiştir. İşte bir Lehistan atasözü: "Türk atları, Vistül ırmağından su içmedikçe, Lehistan birliğine kavuşmayacaktır".

53 Ahmet Refik, Alimler ve Sanatkârlar, s. 149, istanbul, 1924 (Peçevî'den naklen).

54 Mehmed Ateşoflu, Türfe Ruhunun Esrân ve Mâhiyeti, Türlr Yurdu, 2. cüd, Nr. 284. 1960.

Demek ki, Türkler, yalnız Ermeniler'e karşı âdil, insaflı, dürüst ve müşfik davranmamış, egemenlikleri altında bulunan bütün kavimlere aynı müsamahayı göstermiş ve asla bir sömürgecilik politikası takip etmemişlerdir.

Eğer Türkler, bir efendi millet olarak imparatorluklarının çatısı altında yaşayan kavimlerin dil, din ve sosyal törelerine engel olsalardı, altı yüz sene idarelerinde) kalan Balkan, Makedonya ve Orta Avrupa milletlerinden Macar, Sırp, Ulah, Sloven, Bulgar, Romen ve Yunan kavimlerinin hepsi bugün Türkleşip eriyecek ve hiç birinden en küçük iz ve eser kalmayacaktı.

Nitekim şimdi Bulgarlar'ın, Yugoslavlar'ın, Ruslar'ın ye Çinliler'in idareleri altında kalmış olan Uzakşark Türklüğü ile Balkan ve Makedonya Türklüğü, gerek dil ye gerek din ve gerek sosyal nizam bakımlarından! adı geçen efendileri tarafından asimile edilmekte, akla hayale gelmez zulüm ve çilelere tabi tutulmaktadır. En acısı da dünya, Türk'e reva görülmekte olan bu gaddarlıkları bilmemekte ya da bilmezlikten gelmektedir. Altmış milyon Uzak Doğu Türklüğü ile Balkanlar Türklüğü'nün kaderini ellerinde tutanları mezbahaya sürü sevkeden kalantor celepler seviyesinde haklı görmektedirler.

TCE™

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET (23 TEMMUZ 1908)'İN İLANI DÖNEMİNDE VE SONRA ERMENİLERİN TUTUM VE EYLEMLERİ

TCE™

Osmanlı Hükümeti, 1896 yılında Ermeni isyanlarına bir son vermek için Patrikhane ve Ermeni komiteleriyle anlaşma girişimlerinde bulundu ve evvelce kararlaştırılmış olan ıslahata hemen başlanacağını bildirdi ve Taşnak sutyun Komitesinden uygulanabilir bir ıslahat planı istedi. Karşılıklı görüşmeler uzun süre devam etti fakat bir sonuç alınamadı. Komitecilerin her istedikleri yerine getirilse de onlar yine hayaller ve çıkarları peşinde koşarak eylemlerini sürdürecekler; yıkacaklar, yakacaklar, öldürecekler, öldürtecekler; birbirini seven ve birbirine güvenen insanları can düşmanı hâline getireceklerdi.[55]

Berlin Antlaşmasının 61 nci maddesi gereğince yapılacak ıslahat girişimleri Ermeni komitesinin bu dönemde çıkardıkları isyan ve olaylar nedeniyle uzamış görünüyorsa da, gerçek bu anlaşmayı imzalayan devletlerin politik ve ekonomik çıkarlarının farklı olmasıydı.

Islahat, konusunda İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Philip Currienin İngiliz Dışişleri Bakanı'na gönderdiği yazıda Diğer devletlerin etkileriyle ıslahatın iyi bir şekilde yapılabilmesi için valilerin ve ıslahatı uygulayacak yüksek memurların Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlerin onayı ile ve belirli bir süre için atamaları gereği konusunda anlaşamadıklarını söylüyordu. Bunun üzerine Mayıs 1895 te bir muhtıra ve proje (Mayıs Projesi) hazırlanarak Osmanlı Hükümeti ne verildi.

---

55 Pope, S. and Elizabeth-Anne Wheal, E and A, (1995), The MacMillan Dictionary of the First World War, MacMillan Reference Books, London,

Bu girişimler devam ederken Girit'teki isyan başladı, Türk-Yunan Harbi çıktı; bu nedenle de ıslahat işleri önemini yitirdi ve ikinci Meşrutiyetin ilanına kadar da başka bir şey yapılamadı.

24 Temmuz 1908 de Meşrutiyet ilan edildikten sonra bütün vatandaşlar arasında adalet eşitlik ve kardeşlik ilan edildi ve vatandaşların bu amaca yönelmeleri için harekete geçildi. Parlamentoya azınlıklardan da üyeler seçildi. Ancak kısa bir zaman sonra hürriyetin ilanında kendilerinin büyük katkıları olduğunu iddia eden Ermenilerle Müslümanların arası açıldı ve Müslümanlar kışkırtıldı.

Ermeniler üzerinde kesin bir etki yapmak ve bu etkinin devam ettirilmesi için çalışan. Hınçak, Taşnaksutyun (Tachnaktzoutiöun), - Ramgavaıf; (Hukuk Avam), yeragazmizal Hınçak ve daha sonra Parekurzagan ve Miyasal komiteleri, teşkilatlanmaya ve bu teşkilatlarını memleketin her tarafına yaymaya başladılar. Bunun için en başta "Patrikhane ve murahhasahaneleri" elde ettiler.[56]

Ermeniler bu yollarla isteklerine kavuşacaklarını sanmışlar, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın yayımlarına güvenmiş ve inanmışlardır. Ne var iki İngiltere ile Rusya'nın arasındaki görüş ayrılığı buna olanak vermemiştir.

17 Eylül 1913 de Köstence de yapılan Hınçak Komitesi'nin 7 nci Kongresinde, Osmanlı Hükümetinin politikası eleştiriliyor ve şöyle sonuçlanıyordu: "Kongrede meşru vasıtalarla elde edilmesi mümkün olmayan insan ve millet haklarına kavuşmak için bundan sonra gayri meşru bir durum almak ve daha uygun siyasî ve ekonomik yeni bir durum meydana gelinceye kadar parti çekişmelerine ara vermek gerekeceği karar altına alınmıştır."

Bu kongrede, sosyal demokrat Hınçakyan Komitesi bağımsız Ermenistan oluşturma düşüncesinin savunmasını'da karar altına almış ve Türkiye'ye daha yakın olduğu için komite merkezini Paris'ten Sofya'ya nakletmiştir.

Osmanlı Devletinin Balkan Harbi yenilgisi Ermeniler için bulunmaz bir fırsattı. Komiteler kendi aralarında anlaşarak Vilâyât'i Şarkiye Islahatı sorununu tekrar ortaya attılar. Eçmiazin'deki dinî lider, Gatogigos Avrupa

56 Suny, R. G., Naimark N. M. and Müge F., (2011), A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire, Oxford University Press, London

hükümetleri yanında girişimlerini savunmak için, Mısır'daki Boğhes Nubar başkanlığındaki heyetler, Avrupa başkentlerini dolaşarak Ermenilere karşı sözde yapıldığı bildirilen mezalim, haksızlık, tecavüz gibi olayları, memleket içindeki çekilmiş sahte belgelerle propaganda yapmaya başladılar.

Bitlis Rus Konsolosu Mayevski tarafından İstanbul'daki Rus büyükelçiliğine gönderilen 3 Aralık 1910 gün ve 602 sayılı, 19 Kasım 1912 gün ve J63 sayılı, ve 24 Aralık 1912 gün ve 63 sayılı raporlarında şöyle diyor[57]:

Ermeni komiteleri, şimdiye kadar Ermeni halkının cahilliğinden pek ustaca faydalanmışlardır.

Taşnâksutyun Komitesinin Samsun, Muş Sancağı, Muş Ovası, Bulanık, Ahlat, Malazgirt kazalarıyla Bitlis şehrindeki üye sayısı 100.000 kişiye ulaşmıştır.

TCE

Bu bölgelerdeki komitenin başkanı eski bir papaz olup adı Kaimen (Carnik) dir.

Bitlis, Muş, Genç ve, Siirt te; toplam 235 üyesi bulunan Taşnak komitecileri Osmanlı Hükümeti ne karşı harekâta girişmeye karar vermişlerdir.

Ermeni köyleri Rus tâbiyetine geçmek için yüzlerce, mühür ve imzalı, dilekçeler (Mahzar) vermişler ,

Ermeni ihtilâlcileri arasında; gerçek vatanperver görülemez. Ermeni eşkiya çeteleri komitecilerin parlak sözlerine kanmış câhil şehirlilerdir.

Şehirdeki Ermenilerin şikâyetleri asla doğru değildir. Köylerde yaşayan Ermenilerin durumları ise Müslüman köylülerin durumunda daha iyi olup hepsi zengin ve varlıklıdırlar.

Ermeni komiteleri papazlarını pek çabuk kendilerine bağlamışlardır. Hristiyanları korumak, insanlık yasalarını savunmak Ermeni komitecileri için sadece maskedir.

Komiteciler Bitlis'teki Müslüman ev ve arazilerini aralarında bölüşmüşlerdir. Çünkü Ermenilerin bekledikleri, Rus askerlerinin gelmesi üzerine Müslümanların gayrı menkûllerini bırakarak güneye doğru göç etmeleri halinde bunlara el koyacaklardır.

57 Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekatı İhtilaliyesi, s.98-114.

Ermeniler, Rus müdahalesi ve memleketin Rus askerleri,tarafından işgal edilmesi için çalışmakta ve toplantılar yapmaktadırlar.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ ARİFESİNDE VE BAŞLARINDA ERMENİLERİN; DURUMLARI VE FAALİYETLERİ[58]

Ermeni komiteleri birçok şubeleriyle haberleşerek hızla silah tedarik, etmeğe çalışırlarken, Osmanlı Hükümeti 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etti. Aynı tarihte Taşnaksutyun Komitesi İstanbul merkezinde diğer komitelerin de katılmalarıyla, yoğun çalışmalar yapılıyordu ve sonunda komitelerin Taşra şubelerine şu talimat verildi: Rus ordusu sınırı geçerek ilerler ve Osmanlı ordusu geri çekilirse, ellerindeki silahlarla her tarafta birden ayaklanılacak, Osmanlı ordusu iki ateş altında bırakılacak, binalar ve resmî daireler bombalanacak yakılacak, hükümet kuvvetleri yurt içinde meşgul edilecek, ikmal kanallarına saldırılacak, bunun aksine Osmanlı ordusu ilerlerse Ermeni askerleri silahları ile Ruslara katılacak ve kıtalarından kaçan Ermeni erleri çeteler teşkil edecektir.

Seferberliğin ilanı üzerine Taşnaksutyun Komitesi şubeleri arasında yapılan yoğun haberleşmelerde Osmanlı Devleti aleyhinde çeşitli konular mevcut olup bazıları şöyledir:[59]

Her Ermeni seferberliğe şiddetle muhalefet etmeye mecburdur. Çünkü Osmanlı Devletinin bu harbe katılması hedefimize tamamen aykırıdır.

Vahan Rusya'dan Van'a geliyor; Aram da aynı yolla Van'a hareket ediyor. Bakalım bir yer alabilecekler mi? Durum her gün değişmektedir.

Bu taraftaki arkadaşlardan büyük bir kısmı Erzurum'a doğru hareket ettiler, bir kısmı da bir haftaya kadar yola çıkacaklar.

---

58 Süslü, A., Kırzıoğlu, F., Yınanç, R., Halaçoğlu, Y., (1995). Türk tarihinde Ermeniler (Temel kitap, Kars Kafkas Universitesi, Ankara,

59 Saral, A. H., (1970), Ermani Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, p.77,231Saray, M., (1985), Turk,Sovyet Munasebetleri ve Ermeni Meselesi, Tarih Boyunca Turklerin Ermeni Toplumu ile iliskileri Sempozyumu. Ankara

Osmanlı Ermenileri sorununa bir son verilmelidir. Yüzyıllardan beri faziletli, çalışkan, faal, namuslu bu halkın yaşadığı ağır trajediye artık son verilmelidir.

XIX. yüzyılda Ermeni fedakârları, Van'dan İstanbul'a, Zeytun'dan. Sasun'a, Erivan'dan Şiraz'a, Lor ve Karabağ'a kadar bizi istila eden tarihi engellere karşı çalışarak yeni bir Ermenilik vücuda getirmeye çalışacaklardır.

Ermenilerin temsilcisi olan ve Türkiye Ermenilerinin kurtulması için 25 yıldan fazla bir zamandan beri kanlı yollardan bu kurtuluşu sağlamak için yürüyen Sosyal Demokrat Hınçakıyan Komitesi mevcut siyasî durumun zorlamasıyla cemaati toplayarak, ihtilal çıkararak Toros dağlarından Ermenistan ufuklarına kadar Osmanlı baskısını kanlı bir şekilde mahvetmeye yemin ederek harp alanına iniyoruz (Paris, 1914 Sosyal Demokrat Hınçakıyan Komitesi Genel Merkezi).

TCE™

Rus çarı tarafından da Ermenileri kendi yanına çekmek için şu beyanname yayınlandı (Özet): Ermeniler, sizlerden çoğunun altında ezildiği ve halen de ezilmekte olduğu beş yüz yıllık istibdaddan sonra hürriyete kavuşacağınız saat geldi. Ruslar Ermeni evlatlarını büyük bir iftiharla hatırlıyor yüzyıllardan beri bize karşı olan sadakatiniz, bu önemli günlerde de görevinizi sarsılmaz bir iman ve kanaatle yapacağınıza ve haklı davanızda silahlarınızla zaferi kazanacağınız, benim için bir delildir. Ermeniler, Çarlık Hükümeti altında kan kardeşlerinizle, birleşerek nihayet hürriyet düzenine ve adalete kavuşacaksınız.

Ermeni Katogigos'u V. Kevork, Ararat dergisinin 1914 Ağustos sayısında bütün Ermenilere şu bildiriyi yayınlamıştır (Özet):[60]

Ermeniler de Rus imparatorluğunun azamet ve ihtişamı için geçmişte olduğu gibi bugün de sadakat göstermelidirler; Manevî evlatlarımızın atalarının eserlerine uyarak şahsî görevlerini büyük bu cesaret ve özveriyle yapacaklarına inanıyorum.

60 Sır, A.Y., (2012), Diaspora Armenians and their Restitution Attempts" Ermeni Araştırmaları, No: 41, Ankara

Fransa'da Ermeni gönüllüleri adına bir yayın yapan Aram Tunabyan isimindeki bir şahıs şöyle diyor (özet): Daima zülüm görmüş milletleri savunan ve koruyan Fransa'ya karşı duyduğumuz yüksek sevgi ve minnettarlık bizi onun etrafında topladı; ve onun uğrunda mücadeleye davet etti. 50 kadar gönüllü Ermeni genci Lejyon Etranjere (yabancılar, lejyonu) girmiştir. Kafkasyada da Ermenilerin dost ve koruyucusu olan Ruslarla ortak hareket edeceğiz. Bizim çıkarlarımız Ruslarınki ile aynıdır. Şimdi binlerce kardeşimiz Rus orduları içinde kahramanca savaşarak medeniyete hizmet edecekler ve Ermenistanın nefret edilen Türk boyunduruğundan kurtarılması için vücutlarını feda edeceklerdir. Bizim yerimiz evvelce belirlenmiştir. Biz dostlarımız Rusların, Fransızların ve İngilizlerin saflarında savaşacağız."

Ermeniler, Katogigoslarıyla Episkopos Mesrob başkanlığında Kafkasya'da bir "Milli Büro", Bogos Nubar ve arkadaşları tarafından da Mısırda Müdafaayı Milliye Komisyonu; Amerika da yardım ve gönüllü dernekler oluşturmuşlardır.

Amerika'daki Millî Müdafaa Komisyonunu oluşturan üyelerin isimleri 2 Ekim 1915 tarihli Ermenice Gonçak gazetesinde yayınlanmıştır. Bunların içinde Adana İsyanı'nın tertipleyicisi eski Adana Murahhasası Episkopos Muşeg de vardı.

14 Kasım 1914'te Ermeni komitesi reislerinden Mihran Nahabedyan adındaki şahsın Viyana'daki Union kolejinden Samsun'daki Baron Azkabedyan'a yazdığı mektupta şöyle diyor (özet): Geçen hafta gönderdiğim mektupta Ermenilerin, Van yönünden hücum ederek Müslümanların büyük kayıplara uğratarak geri çekilmek zorunda bıraktıklarını yazmıştım. Son alınan haberlere göre birçok Ermeni, Türklere karşı muharebe etmek üzere Rus ordusuna kaydolmuştur. Rusya da yeni bir Ermenistan teşkilini düşünmektedir.

Durum Türklerin yalnız Avrupa'dan değil Anadolu'dan da atılacağını gösteriyor.

20 Kasım 1914 tarihinde Didroit te Bedfos Harutunyan dan Bitlis'teki babası Varter Harutunyan a yazdığı mektupta ise (Özet):[61]

Bu son mektubumdur. Zira Bende artık vatan vazifemi yapmak ve Türklerin başını ezmek üzere Ermeni gönüllerine katılmaya gidiyorum. Ermeniler hür ve bağımsız olacaktır.. inancımız kurtuluş pek yakındır diyor.

Yine Frezno daki Mikael Panduht Bayburt'taki bir arkadaşına 4 Aralık 1914'te yazdığı mektupta şöyle diyor (özet): Bedel için iyi düşünmüşsünüz, gerekirse her şeyinizi satarak askerlikten kurtulunuz. O canavara hizmet etmeyiniz ve bütün komşularınızı da bu yolda hareket etmeye inandırınız. Türkün son günleri yaklaştı. Vatanımızın özgürlüğü pek yakındır. Komiteler Van'ın düşmesini bekliyor.

TCE™

Bu da yeterli bulunmuyordu ki, İstanbul'daki Ermeni Patriği yolu ile Başkomutanlığa başvurularak Ermenilere karşı haksız işlemler yapıldığı hakkında asılsız şikâyetler ulaştırılıyor ve pek doğal olarak da bunların yalan ve yanlış olduğu hakkında kanıtlara dayanan yanıtlar da veriliyordu.

Başkomutanlığın Ermeni Patrikliğine 8.4.1915 tarihli özel mektubu şöyledir (özet)[62]:

Verdiğiniz bilgi ve açıklamalarınız elimizdeki belgelere uymamaktadır. Bununla beraber bildirdiğiniz olaylar hakkında komutanların konuyu, incelemelerini emrettim. Ahali hakkında tatlılık ve adaletin tam olarak uygulamasının hükümetin görüşü olduğunu, bunun önemle sağlanmasını ve daha önce bu konuda verilen emirleri tekrarladım.

Kurtardığımız Ermenilerin vatandaşlığına ve vatana bağlılık ve sadakatine özellikle pek çok itimat ediyor ye kıymet veriyorum. Bu esaslı güvenimi saklı tutuyor, direniyor ve kararımdan dönmüyorum. Ancak vatanımızın en yüksek kademelerine yükselmiş becerikli bir insan olarak kabul buyuracağınıza kuşkum yoktur. Yabancıların kandırmalarına uyan bazı akılsızlar ne yazık ki vardır. Bunların, içlerindekini meydana çıkarmak için, kaba vasıtalara

61 Şahin, G., (2007), Ermeni Faaliyetleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
62 81 Sayılı Belgeler Dergisi; Belge No/1824.

başvurdukları meydandadır. Bunlara karşı hükümetçe, terbiye için sert hareket edilmesinde vatanın korunması için maalesef mecburiyet doğuyor. Bu kaçınılmaz zorunluluk için duyduğumuz ıstırabı anlatamam. Ermenilerin ileri gelenleri nasihatinizi hakkıyla tutarak bu gibi dış yardakçıları kabul etmeseler, Hükümetin kovuşturmalarının yalnız onlara karşı olmasına gerçekten çalışsalar pek çok taşkınlıklar meydana gelmeden söndürülür, ikaz ve aydınlatma için ve vatan evlatları arasındaki aynı düşünce ve gönül birliğini yükseltmek için yüce kişiliğinizin hizmet ve çalışmaları daima değerlidir. Adı geçen hayırlı hizmetlerin devamını ve iyi sonuçlarını itimatla bekler bu vesileyle saygılarını tekrarlarım efendim hazretleri "

TCE™

4. Ordu Komutanlığının Başkomutanlığa gönderdiği 9 Nisan 1915 gün ve 3103 sayılı şifrede şöyle diyor (Özet)[63]:

1. Patriğin olayı anlatış şekli gerçek duruma pek az uygundur.
2. Eşkiya Zeytun'a cephane götüren bir jandarma kıtasına silahlı kuvvetle saldırmıştır.
3. Olayın başlangıcından beri bütün çalışmam yerli halkın zerre kadar incitilmemesi ve Müslüman ahalinin, hattâ silâhlı teşkiyaya karşı bile, en küçük bir saldırıda bulunmamaları esasına yönetilmiştir.. Patrik efendi bunun aksini kanıtlayamaz.
4. Gerçekte çarpışmalara katılmamış ve ayaklanmayı kışkırtmamış olanlardan, kayıtsız şartsız kendiliklerinden sığınan ve silahlarını teslim edenler hakkında kovuşturma yapılmaması mümkündür. Fakat bunun şimdiden söz verilmiş gibi duyurulmasını asla taraftar olamam. Gerek sığınacak olanlardan ve gerek ahaliden Maraş'ta oturmaları zararlı olanların Konya'ya gönderilmesi zaruridir. Aksi hâlde düşmanın yeni bir yığınağı hâlinde sırf güvenlik amacıyla bu bölgede çok kuvvet bulundurmak zorunda kalacağım.
5. Zeytun olayına Patrikhanenin hatta öğüt verici suretiyle bile karışması kesinlikle uygun değildir."

63 81 Sayılı Belgeler Dergisi; Belge No. 1825.

6. Taşnaksutyun Komitesi'nin 8nci Genel Kongresi 1914 yılı Temmuzunda çeşitli bölgelerden gelen delegelerin katılmasıyla Erzurum'da yapıldı ve şu karar alındı: "Taşnaksutyun Komitesi genel Kongresi ittihat ve Terakki Cemiyeti Hükümeti'ne karşı muhalefet durumunda kalarak bu cemiyetin siyaset ve programının tenkit edilmesine, gerek kendisine ve gerek teşkilatına karşı şiddetle mücadele edilmesine kesin kânaata dayanarak karar vermiştir.

Sofya da yayınlanan (Hayasdan Ermenistan) gazetesinin 19 Ağustos 1914 gün ve 46 sayılı nüshasında, harp nedeniyle yazılan başmakaleden alınan aşağıdaki pasajlar Ermenilerin düşünce ve eylemlerini açıklaması bakımından ne kadar ibret vericidir.

"Uğursuz ve hain Moğol ırkı bir kez daha fakat daha çok şiddet ve dehşetle Arya ırkının en gerçek ve zarif bir kavmine karşı saldırıya geçmiştir."

"Moğol nesli milletimizin yok olmasını devamlı olarak kendisi için bir ölüm kalım sorunu şeklinde kabul etmiştir."

"Dünya, bu soydan belâdan kurtarılmalıdır; Türk Milleti dünyanın huzur ve sükûnete kavuşması için ortadan kaldırılmalıdır."

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİNİN ERMENİLERE KARŞI ALDIĞI ÖNLEMLER VE GÖÇ ETTİRME KANUNUN ÇIKARILMASI

Birinci Dünya Harbi, öncesinde Osmanlı Devleti çıkacak bir savaşta galip gelerek çıkarlarını korumak için muhtemel düşmanlarına karşı uygulayacağı seferberlik ve harekât planlarını gözden geçirirken yurt içindeki birlik, beraberlik ve güvenliğin mutlaka sağlanmasını gerekli görmüş; fakat azınlıkların şurada burada çıkardıkları isyanları abartmamış, bunları mahalli olaylar olarak görerek köklü önlemler almak istememiştir. İstemezdi de çünkü hiçbir yönetim bir ölüm kalım savaşı verirken bir iç huzursuzluk çıkmasını ve bir kısım halkının kendisine karşı durum almasını arzu etmez.[64]

64 Şimşir, B. N., (2009), Ermeni Meselesi (1774-2005), Bilgi Yayınevi, Ankara

Bir savaşa katılmak ve bu savaşı kazanabilmek için yapılacak hazırlıkların başında seferberlik gelir. Seferberlik, bütün vatandaşların özverisiyle, her türlü maddî ve manevî katkısıyla olursa değer kazanır, etkili olur. Bu özveriyse, Osmanlı vatandaşları arasındaki birlik ve beraberlikleriyle mümkündür. Oysa ki, harbin öncesinde ve başlarında Osmanlı Devletinin siyasî, sosyal ve ekonomik durumu yukarıda, ayrıntılarıyla açıklanmış ve azınlıkların özellikle Ermenilerin bir Osmanlı vatandaşı olarak düşünceleri amaçları, faaliyetleri belirtilmiştir. [65]

Osmanlı Devleti kötü sonuç veren Balkan Harbi'nden yeni çıkmış ve çeşitli sıkıntı ve felaketler ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Memleketin siyasi ve ekonomik durumu hiç de iç açıcı değildi; içteki sosyal yapı; durumu daha da güçleştiriyor, bu sırada çıkan Birinci Dünya Harbi de devletin varlığını tehdit ediyordu. Bu bakımdan ırk ve mezhep ayrılığı olmaksızın her vatandaştan hizmet ve fedakârlık bekleniyordu. Oysaki memleketimizdeki azınlıklar özellikle Ermeniler, İslam halka karşı kışkırtılmış ve Ermenilerle Müslümanlar bir birlerine düşman hâle getirilmişti. Bu durum Ermeni komiteciler için bulunmaz bir fırsattı, İngiliz, Fransız ve Rusların teşvik ye para yardımlarıyla yurt içine dağılan Ermeni komiteciler; yoğun propagandalara giriştiler; düşmanlarımıza casusluk yaptılar; para, silah vs... toplamada aracı oldular. Yabancı memleketler de yaşayan Ermeniler düşman devletlerin yardımlarıyla silahlanarak intikam taburları hâlinde Kafkas ve İran sınırına koştular. Osmanlı ordusuna alınan Ermeni gençleri ya silahlarıyla düşman tarafına kaçtılar veya kentlere dağılarak sabotajlar düzenlediler ve eşkiyalık yaptılar, isyana başladılar. Bu bakımdan iç güvenlik gittikçe bozuluyor ve düzen ancak cephedeki düşman karşısında savaşan kuvvetlerden büyükçe bir kısmını yurt içindeki kritik bölgelere Çekip tahsis etmekle sağlanabiliyordu.[66]

İlk isyan Zeytun'da başladı. Zeytun Ermenileri seferberlik emrine uymadılar; komutan ve subayları kendilerinden oluşacak Zeytun fedai alayı isminde bir birlik kurmayı önerdiler, Buna razı olunmayınca da silahlı ola-

65 Şimşir, B. N., (Ed.), British Documents on Ottoman Armenians (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri), C. I: 1856-1880; C. II: 1880-1890; C. III: 1891-1895; C.IV:1895; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982-1990.

66 Talat Paşa., (2005), Ermeni Vahşeti ve Osmanlı Devleti Raporu Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra) 1916, Örgün, İstanbul,

rak eşkıyalığa başladılar ve isyan ettiler (30 Ağustos 1914). Bu eşkıyalık ve isyanlar her yerde sürüp giderken Kayseri'de de çok sayıda bomba imal edildiği silah ve cephane depolandığı ortaya çıktı.

Van, Bitlis ve Muş bölgesi, İskenderun ve Halep'i, Diyarbakır üzerinden Van'a bağlayan önemli bir merkezdi. Bu bölge çok eski tarihlerden beri komitelerin eylemlerine müsait olarak görülmüş ve birçok olayların odak noktası olmuştur.

Seferberlik ilanından sonra Taşnak Komitesi, Rusya'dan gerekli talimatı alarak, komitenin elebaşılarından Van Mebusu Uramyanı Van bölgesine ve yine Van Mebusu Vahan Papazyanı da Muş ve Bitlis bölgesine göndererek buralarda yapılacak harekâtın hazırlanmasına ve yönetimine başlandı. Bitlis'in Sekur, Korsu, Ahkis, Bigeri, Taşo, Açşin, Viris, Van'ın Hordis, Muş'ta Serunk, Kümes köylerinde 20 Şubat 1915'te, isyan başladı. Güvenlik kuvvetleri, pusuya düşürülüp zulümlerle öldürüldüler.[67] Muş'taki isyanın Taşnaksutyun komitecilerinden Rupen ve Esro tarafından hazırlandığı ve Papazyan tarafından yönetildiği açıklandı. Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Ankara gibi vilayetlerde de askere çağrılan Ermeniler bu davete katılmadılar, katılanlar da silâhlarıyla ordudan kaçmaya, silah ye cephane depolamaya, güvenlik kuvvetlerine silahla karşı gelerek onları öldürmeye silahsız ve savunmasız, kişileri yakalayarak katliam yapmaya başlamışlardır.

TCE™

Van Vilayeti: [68]

V. Quinet in 1890 da yayınladığı Osmanlı ülkesindeki nüfus istatistiğine göre, Bitlis vilayetinde Ermeni nüfusu Müslüman nüfusunun % 23 ü Van vilayetinde ise % 24'ü kadardır. Oysaki Ermeniler, Van ve Bitlis'te nüfusça çoğunlukta olduklarını iddia ederek, tu bölgede hak sahibi olduklarını iddia ediyorlardı. Van Ermenilerinin başında Kafkasyalı İşhan, yine Kafkasyalı Aram, Katogigos Vekili Yeznik, Danyel, Varatbet, Rafael, Serkis, Vartan,

67 Talât Paşa'nın Hâtıraları, Çev. Enver Bolayır, İstanbul 1946.

68 Türkmen, Z., (2006), Vilayat-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914, Mattek Matbaacılık, Ankara

Hovseb, Vramyaa ve Papadan adındaki Ermeni komiteleri ileri gelenleri bulunuyordu. Van gölündeki Akdamar Adası komitenin bir merkezi olmuştu. Bunların izlediği yol; Avrupa kontrolü altında bir Ermeni muhtariyeti idi. Osmanlı Devletinin yenilmesiyle Ermeni bağımsızlığının kazanılacağı hakkındaki yazışmalar ve faaliyetler sürüp gidiyordu. Ancak, ıslahat ve muhtariyet gibi düşünceler Ermeni komitecilerinden başka hiçbir Ermeninin aklından bile geçmiyordu. Van'daki komitecilerin en samimi dostları, akıl hocaları İngiliz, Rus ve Fransız konsoloslarıydı.[69]

Van'da da seferberlik emirlerine uyan Ermeni genci pek azdı; silah altına alınanlar da silahsız olarak veya silahlarıyla firara başladılar:

Orduya katılmayan veya katılıp da kaçan Ermeni firarilerinin de katılmasıyla Şubat 1915te Van'ın çeşitli bölgelerinde Ermeni direnişleri ve ayaklanmaları görüldü ve bu isyanlar vilayetin diğer bölgelerine de hızla yayıldı. Ruslarla savaş başladıktan sonra ve Rus ordusundaki Ermeni gönüllü taburlarının sınırlarımıza karşı yaptıkları saldırılar üzerine Osmanlı tebaasındaki Ermenilerin tutumları da değişti.

Ermeniler hükümet memurlarına ve kolluk (Jandarma) kuvvetlerine hakaret etmeye ve hatta saldırmaya başladılar.

Ruslar Van'ın Başkale ve Saray yönünden ilerledikleri zaman Ermeniler silahlı olarak Rus ordusuna katılacaklardı. Ancak bu konuda bölgelere yapılan duyuru zamanında ulaştırılamadı. Türklere karşı harekete geçmekte acelecilik yapan Ermeniler Havasör, Vastan, Kariçkan da birçok olayların çıkmasına neden oldular. Van'ın Tımar bucağında meydana gelen saldırı bardağı taşırdı. Tımar da 1.000 kadar silahlı Ermeni Türklere karşı saldırıya geçti. Bu saldırılar daha sonra Gevaş ve Çatak kazalarına da yayıldı. Ermeniler yolculara saldırarak İslam halk, çocuk, kadın, ihtiyar ayırım yapılmadan vahşice öldürülüyorlardı. Van vilayeti merkezinde de aynı saldırılar sürüp gidiyordu. Son sistem silahlarla teçhiz edilmiş, 5 000 den fazla Ermeni, şehrin binalarını ve resmî dairelerini bombalayıp, yıkıp yakıyorlardı. Nisan ayı ortalarında Rus subayları komutasında en âzı 400 kişilik birçok Ermeni çetesi Rus ve İran sınırından içeri girdi. Van ve civarında siperler-

69 Konukçu, E., (1990), Ermenilerin Yeşilyayla'daki Türk Soykırımı (11-12 Mart1918), Atatürk Universitesi Rektörlüğü yayını, Ankara,

deki Ermeni çeteleriyle Türk askerleri arasında çarpışmalar başladı. Ermeni siperleri içinden "Ermeniler serbest", "Ermenistan kurtuldu" yazılı pankartlar ve üzerinde "intikam" yazılı Ermeni, Rus,ve Fransız şapkaları görüldü.

10 Nisan 1915 günü Ermeni Ulusal Savunma Komitesi bir beyanname yayınladı. Çıkardıkları isyanı bu beyannameyle gizlemeden açıkladılar ve yaptıklarını ayrı ayrı saydılar. 2 Nisandan beri Ermeni savaşçıları Aramın komutasında isyan etmişler ve Van şehri 29 Nisan 1915 tarihine kadar devam eden, savunmadan sonra, Ermenilerin eline geçmişti Ermeniler Hayal gerçekleşiyor diye beyanat vermişler ve resmi tebliğler yayınlamışlardır. 8 Mayıs 1915 tarihinde Aram Manukyan adındaki Ermeni komutan Rus Çarının Kafkas Genel Valisi Vorontçhöff Dachkoff tarafından Van Vâliliği'ne atandı. Bu Ermeni vali bölgesinde emniyet, belediye ve adli teşkilatın kurulduğunu ilan etti. Van olayları böyle, sürüp giderken İzmit, Adapazarı, Bursa, Adana, Halep, İzmir, Samsun, Trabzon vilayetlerinde de Ermenilerin propagandaları Türk halkını kışkırtmadan bomba imal edildiği, silah, cephane depo edildiği, asker ve jandarma elbiseleri diktirilerek hazırladıkları kilise ve Ermeni okullarının bir silah deposu haline getirildiği saptandı. Ermeni eylemleri her gün, her yerde günlük olaylar hâline.geldi.Silahlı çeteler, 60_ 70 kişilik gruplar teşkil ederek Türk köylerine saldırıyorlardı. Kıyı bölgelerindeki Ermeniler düşmana casusluk yapmaya başladılar.[70]

Van'ın düşman eline geçmesine kadar devam eden bu olayları yerel sayarak, toptan bir harekete geçilmedi. Bu durum ise Ermeni faaliyetlerini daha da arttırdı. Bütün bu nedenlerle İttihat ve Terakki Hükümeti memleketin en güç durumda kaldığı bir dönemde vatan görevinden kaçan, Müslümanları da buna mecbur eden ve özendiren, durumumuzu bulunmaz bir fırsat sayarak Türklerin yaşamına son vermek isteyen, askere jandarmaya ve halka karşı en müthiş cinayet ve kötülüğü yapan, düşmanlarımız yararına casusluk yapan, ateş ve kan saçan ve, Meşrutiyetin ilanından beri hükümetin izni ile varlıklarını koruyan Ermeni komitelerinin merkezleri kapatarak; arşivlerine el konuldu ve komite elebaşıları tutuklanarak adalete teslim edildi (24 Nisan 1915) .

70 Parmaksızoğlu, I., (1981), Ermeni Komitelerinin IhtilaI Harekatleri ve Besledikleri Emeller, DSI Basim Foto - Film Isletme Mudurlugu, Ankara,

Bu olay üzerine özellikle doğu viyaletlerindeki durum büyük bir tehlike yarattı Doğu harekât alanı muharebe, ve menzil sahasında yapılacak harekât ve lojistik desteğin güvenli ve süratle yapılabilmesi için bu kritik bölgedeki, özellikle harekât ve idarî hizmetlere zarar verebilecek şahısların buralardan .uzaklaştırılması hakkındaki başkanlık teklifi üzerine, Ermenilerin hükümetçe tespit edilecek bölgelere göç ettirilmeleri, için (27 Mayıs 1915) tarihinde 3 maddelik bir sevkiyat (göç ettirme) kanunu çıkarıldı.

İtilaf Devletleri Türk ordusuna karşı yapılan askeri harekatta kendilerine pek büyük yardımları dokunan Ermenilerin Türk ordusunun harekât ve lojistik, hizmetleri bölgelerinden uzaklaştırılmaları üzerine Osmanlı hükümetine Ajans Havas (L, Açence Havas) aracılığıyla bir nota vererek Ermenilere yapılan sözde haksızlığı 6 Haziran 1915 tarihli bir nota vererek protesto etmişlerdir.

TCE™

Osmanlı Hükümeti, itilâf Devletlerinin bu notalarını, Ermenilerden bozguncu hareketlere katılmayanlara uygulanmadığı; çocuk, kadın ve ihtiyarlara dokunulmadığı; göç ettirilenler için elden gelen iaşe, iş, ulaştırma ve sağlık yardımı yapıldığı ve yeni yerleşecekleri bölgelerde üretici durumuna geçmek için gerekli kolaylıkların gösterildiğini belirterek notayı reddetmiş, yapılan işlemin zarurî ve insani olduğunu belirterek şu karşılığı vermiştir (Özet).

Verilen notada söylenen şeyler tamamen yalandır. Ermenilere katliam yapılmamıştır.

Erzurum, Tezcan, Eğin, Sasun, Bitlis, Muş ve Kilikya Ermenileri için bir önlem alınmasına gerek görülmemiştir. Bu gerçek tarafsız devletlerin konsoloslarınca da bilinmektedir.

Ermenileri teşvik ve tahrik ederek, isyan ettirenler İtilaf Devletleri ve özellikle Rusya ve İngiltere'dir.

Rusya ile aramızdaki muharebelerin başlamasını izleyen günlerde Armen Garo (eski Osmanlı Meclisi Millet Vekili Karaekin Pasdırmacıyan) Ermeni çete reislerinden Tero ve Heço Ermeni çetelerine girmiş; bunlar Rusya tarafından silahlandırılmış ve Ermeni gönüllülerinin başında Osmanlı sınırlarını geçerek Müslüman halkı toptan öldürmüş, köyleri tahrip etmiştir.

İstanbul'da ikamet eden 77.735 Ermeniden sözü edilen ihtilal hareketlerine katılan 235 sanık tutuklanmış diğerleri büyük bir rahatlık ve huzurla iş ve güçleriyle meşgul olmuşlar ve emniyet içinde yaşamışlardır. Bu durum Ermeni isyanına karşı önlem alınmış olduğunu ve tüm Ermenilere karşı hiçbir hareketin hedeflemediği gösterir.

Bazı Ermenilerin diğer bölgelere nakli, kendilerinin harekât alanında yaşamakta olmalarından ve buralarda ikamet etmelerinin pek yakın geçmişteki olaylar nedeniyle, millî savunma bakımından hükümette pek haklı endişeler yaratmasından ileri gelmiştir.

Osmanlı Hükümeti bu olaylarda en doğal egemenlik haklarını kullanmış olup, görevin yapılması sırasında ilgili memurların sorumlu tutulacağı hakkındaki soruyu cevaplamaya değer görmemiştir.

TCE™

Şikâyet ettikleri olayların sorumluluğu adı geçen ihtilal hareketlerini tertip ve yöneten itilâf hükümetlerine aittir. Bu beyanname bile Ermeni tahrikçileri için bir dayanak ve açık bir cesaretlendirmedir.

GÖÇ ETTİRMENİN YAPILIŞ ŞEKLİ VE GÖÇ SIRASINDA OSMANLI HÜKÜMETİNCE, ALINAN, KORUYUCU ÖNLEMLER[71]

Ermenilerin göç ettirilmesi sırasında, Osmanlı Devletinin bir savaş içinde ve bir ölüm kalım mücadelesi içerisinde bulunduğu; yiyecek, giyecek ve ulaştırma araçlarının çoğunun ordu ihtiyacı için alındığı, silah altına alınan gençlerin üretime katılamamaları nedeniyle yoklukların arttığı ve göç ettirme olayı tarihinin, özellikle Doğu Anadolu bölgesinde, kış mevsimine rastlaması nedeniyle çeşitli zorluklarla karşılaşılmıştır. Bütün bu güçlüklere rağmen göç edenler, güvenlik kuvvetlerince kafilelere yapılan saldırılara karşı korunmuş; gidecekleri yerlere kadar konak yerleri belirtilerek buralarda dinlenmeleri sağlanmış; yemek ve kumanyaları verilmiş hastalara gerekli

71 Pulat, T., (2012), Avrupa İnsan Haklari Mahkemesi'nde Dogu Perincek-Isvicre Davasi Bir Dusunceyi Ifade Ozgurlugu Sorunu ve Adil Bellek Talebi", Kaynak Yayinlari,

yardım yapılmış; yürüyemeyenlere çocuk, kadın ve ihtiyarlara, araç tahsis edilmiştir.

Mevcut pek çok belge gösteriyor ki, memleketi bölmek ve parçalamak, için ellerinden gelen herşeyi yapanlar hatta düşmanlarımızla işbirliği yaparak yurdumuzu içeriden yıkmaya çalışan ve düşman ordusu ile birlikte gerek Türk askerleriyle çarpışan Ermenilere üst makamlardan verilen herhangi bir emirle bir soykırımı uygulanmadığı gibi; zaruri olarak göç ettirilenlerin her çeşit can, mal ve namuslarım korunması için gerekli önlemler alınmış; iaşe ve barındırmaları imkânlar dahilinde, sağlanmış; yürüyemeyenler için vasıta, hasta ve çocuklar için çeşitli tesisler kurulmuştur. Göç ettirilenlerin iskân bölgesinde üretici duruma getirilmesi için de gerekli organizasyon sağlanmıştır.

TCF™

Ermenilerin Türk vatanına ve Türk vatandaşlarına karşı yaptıkları her türlü kötülüğe karşı Türk vatandaşlarının iyilikle karşılık vermesi Türklük kanında bulunan asaletin bir göstergesidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAN ÖNCE VE SONRA OSMANLI DEVLETİ UYRUĞUNDAKİ ERMENİLERİN SOSYAL DURUMLARI[72]

TCE™

Ermeniler, XIII. yüzyılın sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti henüz kuruluş aşamasındayken, Kafkaslar'da, Doğu Anadolu'da ve Kilikya'da çeşitli devletlerin uyruğunda ve onlarla karışık olarak, küçük krallık ve beylikler hâlinde yaşıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi Bursa'yı zapt ederek burayı başkent yaptıktan, sonra Kilikya Ermeni Krallığı'nın dağılmasından sonra Karaman'a ve oradan da Kütahya'ya göç eden Ermenileri ve onların dinî başkanlarını Bursa'ya getirterek yerleştirdi; böylece de ilk Türk-Ermeni ilişkileri iyi ve samimi bir şekilde başlamış oldu.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten, sonra Bursa'da bulunan Ermeni Patriği Hovakim'i 1461 yılında İstanbul'a getirterek Ermenilerin dinî yönetimini bir fermanla kendisine vermiştir. Bu padişah emrine göre, Rum Ortodoksları dışındaki diğeri bütün Hristiyan mezheplerinin din işlerinin yürütülmesi de bu Ermeni Patrikliği'ne bırakılmıştır. Böylece tarihte ilk kez Ermenilerin dinlerine, dillerine ve geleneklerine hiç bir şekilde karışılmamış büyük bir serbestliğe kavuşmuşlardır.

Patrikhanelerin kendi mahkemeleri, hapishaneleri vardı. Ermeni Patriği Katogigosluktan verilen yetkiye dayanarak din görevlilerini görevden alır, ayin yapmalarını yasaklar, ruhanî reislikten atar, sakallarını tıraş ettirirdi.

72 Shaws S. J. and Kural E., (1977), "History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic:Rise of Modern Turkey", Press Cambridge University, USA

Osmanlı Hükümeti'ne karşı sorumlu bir kişi alarak kendi adamlarıyla vergi toplar, mahkemelerinde hukuk ve ceza davalarına bakar, nikâh işlerini yapar, çeşitli cismanî cezalar ve hatta sürgün kararı verirdi.

Bu durum ise Türklerle Ermenilerin birbirine karşılıklı güven, sevgi ye saygılı alarak iyi ilişkiler kurulmasına neden: olmuş ve Ermeniler Osmanlı Devleti'ne ve Türk Milleti' ne içten bağlanmışlar ve teb'ayı sadıka niteliğini kazanmışlardır.

Önceleri İstanbul'da yalnız Kilikyalılardan oluşan ve yerli denen Ermeni azınlığı daha sonra, Doğu Anadolu'nun da ele geçirilmesiyle buralardan İstanbul'a göç eden Ermenilerle artmıştır. Doğu Anadolu'dan gelen bu Ermenilere de taşralı denilmiştir.

TCE™

Dinlerine çok bağlı olan Ermeniler, Türk halkıyla kaynaşmışlar, Türk âdet ve ananelerini aynen uygulamışlar ve hatta Türkçe konuşmuşlardır. Ermenilerin içinde Ermenice bilmeyen Ermeni pek çoktur. Ermenice gazete ve kitaplar Ermeni alfabesiyle Türkçe yayınlanır. Ermeni okullarında Türkçe tedrisat yapılırdı. Kiliselerindeki ayinler dahi çoğunlukla Türkçe olurdu.

Ermenilerde yerlilerle (Kilikya'dan ilk gelenler) taşralılar (Doğudan sonradan gelenler) arasında; Gregoriyenlerle Katolik ve Ortodoks mezhebinden olanlar arasında ara sıra çekememezlik ve düşmanlık nedenleriyle anlaşmazlıklar ve mücadeleler olmuş, fakat bunlardan hiçbirisinin Türklerle aralarında en küçük bir dinî ve idarî anlaşmazlık çıkmamıştır.

Osmanlı Devleti, azınlıkların hepsine can, mal, namus, din, vicdan, politika ve vatandaşlık hakları tanımıştır. Ermeniler tarihlerinin hiçbir döneminde görmedikleri adalet ve hoşgörüye kavuşmuşlardır. Ermeniler ve diğer azınlıklar; yalnız askerlikten küçük bir vergi (çiziye) karşılığı muaf tutulurlardı; bu durum da onların ekonomik bakımdan güçlenmelerine neden olmuştur, ilk zamanlarda azınlıkları pek çok memnun eden ve kendileri için bir imtiyaz olarak kabul ettikleri bu uygulama Ermeni komitaları teşekkül ettikten sonra kendilerine verilmeyen bir hak olduğu iddia edilmiş, ancak bu hak da kendilerine verilince devletin savunması için kendilerine verilen silahlarla devlete karşı isyanlar çıkarmaya başlamışlardır.[73]

73 Shaw, S. J., (2000), "Studies in Ottoman and Turkish history: Life with the Ottomans (Analecta Isisiana), Isis Press, İstanbul,

"Ermeni Harekâtının Tarihi" yazan Ermeni Varantyan kitabında şöyle diyor " "Türkiye Ermenisi, Rus Ermenisine nazaran, Ermeni; kültürü, dili, dini, tarihi ve edebiyatı bakımından çok kuvvetli ve serbestti. XIX. yüzyılda Ermeniler Türkiye'de ticaret ve sanat dallarında başarılı oluyorlar, devlet hizmetlerinde en yüksek kademelere kadar yükseliyorlardı."

Yazar Elise Reclus da şöyle diyor "Türk egemenliği şahsın, içine ve derinliğine girmez. Bu nedenle Türkiye'deki azınlıkların hürriyeti, Batı Avrupa'nın en ileri memleketlerinden çok daha iyidir."

M A. Ubigini ise "Vicdan hürriyetine gelince, Türkiye'de hâkim olan din (Müslümanlık), diğer dinler hakkında Hristiyan devletlerde pek az görülen bir hoşgörüye sahiptir."

TOE™

Yine M. A. Ubiçini, Ermeni Yazar Pazmaveb'in 1856 basımlı eserine dayanarak Edirne Mutasarrıfı Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın Kırım Savaşı'ndan evvel Edirne'de halka karşı şu konuşmayı yaptığını belirtti :

"İslamiyet diğer dinden olanlar için, onların hayatı bizim hayatımız, mesleği bizim mesleğimiz, onların şerefi bizim şerefimizdir. Bu, nedenle onların başlarından düşecek bir saçtan, yoksun bırakıldığı bir iğneden, gücüne gidecek bir söz ve hareketten, Allah huzurunda bizim sorumlu olacağımız söylenmiyor mu? Sorusuna ilim ve din adamları tarafından doğru denilmesi üzerine: Şu hâlde onları sevmek, onları korumak bizim kutsal görevimizdir. Âdet ye ananelerimiz ayrı olabilir; fakat bizim camiye, onların kiliseye gitmeleri hepimizin Allah'ın kulları olmamıza engel değildir. Bizler aynı babanın evlatlarıyız ve bu nedenle de kardeşiz."[74]

Romanyalı Profesör Jorga da; XVIII yüzyılın sonlarında yaşayan Polonyalı seyyah Mikoscha'ya atfen: "Türkler tarafından Ermenilere, diğer bir millete gösterilenden pek çok saygı ve sevgi gösterilmektedir. Ermeniler, aynı zamanda Rumlardan daha çok Türkler tarafından verilmiş mezhep hürriyetine sahiptirler."

Bir Ermeni prensi olduğu yazılan Mıgırdıç Dadyan Revue deş deux Möndes'de 1867'de yayınlanan bir yazısında, Türkiye'deki Ermenilerin du-

74 Şahin, R., (1988), Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul

rumunu incelemiş, din serbestliğinden fikir özgürlüğünden, sosyal kalkınmalardan söz ederek Osmanlı yönetimine teşekkür etmiştir.

Hem Türklerin, hem Müslüman'ların en belirgin niteliği, kimseyi din değiştirmeye zorlamamaktır. Eğer Osmanlı Devleti bu niteliğe ve ilkeye sahip bulunmasaydı, ülkesindeki, azınlıkların ilk günden itibaren direnmeleriyle karşılaşır, devlet de en kuvvetli olduğu bu dönemlerde onları yok edebilirdi. Osmanlı Devleti,' gücüne karşı gelemeyen gayri Müslim halkın, en küçük bir karşı koyma olanağından yoksun olmasından yararlanarak, onların dini ile, dili ile, ananeleriyle kendi içinde eritirdi.

Bu konu ile somut bir örnek de şudur: "Fatih ve daha sonraki dönemde bazı Sırplar zamanın padişahına yaranmak için Sırbistan'ın tamamen İslamlaştırılmasını telkin etmek istemişlerdir/Padişahın bu konuda düşüncesini sorduğu Zembilli Ali Efendi şöyle demiştir: Haşa Sultanım İslam dininde böyle şey olmaz. Herkes isterse Müslümanlığı kabul eder. Birkaç kişinin aracılığıyla ve zorla bir kavmin dini değiştirilemez. Bu İslamiyete aykırıdır" demiş ve böyle hatalı bir icraata engel olmuştur.

ERMENİLERİN KİLİSE, OKUL, HASTAHANE VE DİĞER SOSYAL KURULUŞLARI[75]

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girildikten sonra devlet yönetimi de aksamaya ve bozulmaya, başlamıştı. Bu durumu gören Avrupa üniversitelerinde, tahsil görmüş ve Fransız büyük ihtilalinin ilkelerini benimsemiş Ermeni aydınları, devletin bu zayıf durumundan; faydalanarak, Türkiye üzerinde çeşitli çıkarları olan bazı devletlerin kışkırtmalarıyla çalışmaya başladılar.

Sultan Abdülmecit tarafından 1839 yılında Gülhane Hattı (Tanzimatı Hayriye) Hümayunu ilan edildi. Bu padişah emrine göre bütün Osmanlı tebaası için, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin hukuk eşitliği, can, mal

75 Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi.1985 Türk Tarihinde Ermeniler (Tebliğler ve Panel Konuşmaları).9 Eylül Üniversitesi.1985.

ve namus güvenliği sağlanıyor, Müslümanlarla, azınlıklar arasındaki fark kaldırılıyordu.

Bundan bir süre sonra 18 Şubat 1856'da yayınlanan Islahat Fermanıyla da Ermenilere evvelce verilmiş olan ayrıcalıklar teyit edildi.

"Islahat Fermanı" ile Hristiyan ye diğer Müslüman olmayan tebaa hakkında getirilen bazı önemli hükümler şunlardır :

- Gülhane Hattı Hümayunu ve Tanzimat kanunlarıyla bütün Osmanlı tebaasına, ayrıcalıksız, can, mal ve namus güvenliği için verilmiş olan güvence bir kez daha doğrulanıyordu.
- Osmanlı Devleti ülkesinde yaşayan Hristiyan ve diğer Müslüman olmayan tebaa ve cemaatlere evvelce verilmiş olan tüm ayrıcalıklar ve dinî bağışıklıklar aynen kaldı.
- Hristiyan ve Müslüman olmayan tebaanın, belirli bir süre içinde, 'imtiyazları (ayrıcalıklar) ve muafiyetleri (bağışıklıkları) incelenerek ulamanın, medeniyetin ve ilmin gerektirdiği şekilde düzenlenmesi uygun görülüyordu.
- Hristiyan rahiplerinin taşınmaz ye taşınır mallarına zarar verilmeyeceği güvencesi getirildi.
- Halkının tümü aynı mezhepten olan şehir, kasaba ve köylerde ayin yapmaya özel binaların okul, hastahane mezarlık gibi diğer yerlerin esas durumlarına göre onarımlarına, engel olunmayacağı kararlaştırıldı.
- Bir mezhebin mensupları yalnız olarak -yani başkalarıyla karışık olmayarak-bir yerde bulunuyorlarsa, o yerde yapılacak ayinleri açıkça yapmada koşullara uyulmayacaktır.
- Halkı çeşitli dinlerde bulunan cemaatlerden teşekkül eden şehir, kasaba ve köylerde ise her bir cemaatin tümünün yerleşmiş Bulunduğu ayrı mahallede yukarıda bildirileri usullere uyularak kendi kilise, hastahane, okul .Ve mezarlıklarını tamir ettirilebilecekler, yeniden yapılması, gereken binalara gelince bunlar için gerekli izin için patrikler veya cemaat metropolitleri, hükümete başvuracaklardır. Bu gibi işlerde hükümet tarafından yapılacak işlemlerin tümü parasız olacaktır.

TCE

- Bir mezhebe bağlı olanların adedi ne kadar az olursa olsun bu mezhebin gereklerinin büyük bir serbestlikle yapılmasını sağlamak için gereken önlemler alınacaktır.
- Mezhep, dil, cinsiyet bakımından tebaadan her sınıfın diğer bir sınıftan aşağı tutulmasını kapsayan bütün deyimler, sözler ve benzerleri, toplantı yazılarından tamamen çıkarılacak ve halk arasında veya memurlar tarafından dahi söylenmeyecektir.
- Türkiye'de bulunan her din ve mezhebin ayini serbest olarak yapıldığından, tebaadan hiçbir kimse mensup olduğu dinin ayinini yapmaktan alıkonulmayacak ve bundan dolayı kendisine acı çektirilmeyecektir.
- Din ve mezhep değiştirilmesi için kimseye zor kullanılmayacaktır.
- Osmanlı tebaasından olan herkes gerek yaş, gerek sınavlarda başarılı olup saptanan koşulları yerine getirdikleri takdirde, ayrılık gözetmeden askerî ve sivil okullara kabul edileceklerdir.
- Her cemaat eğitim ve sanayiye ait milletçe okullar açmaya yetkili olup, ancak bu gibi genel okulların ders programları ve öğretmenlerinin seçilmesi bir eğitim kurulunun gözetimi ve denetlemesi altında bulunacaktır.
- İslamla Hristiyan ve diğer Müslüman tebaa yarasında veyahut cinayete ait çıkacak davalar, karışık komisyona havale olunacak, taraflar adı geçen bu komisyonlar tarafından yüzleştirilecektir. Bunların gösterecekleri tanıklar, ifadelerini daima kendi din ve mezheplerine göre yapacaklarını yeminle onaylayacaklardır.
- Adî hukuk davâlarında eyalet ve vilayet karışık kurullarında vali ve bölge kadısı hazır oldukları halde dinen ve yasaya göre görülür ve bu mahkeme ve kurullarda muhakemeler açık olarak yapılacaktır.
- Ceza ve ticaret kanunlarıyla karışık kurullarda uygulanacak usul, yasalara göre mümkün olduğu kadar hızla sonuçlandırılacak, muhafaza ve işleme konularak memlekette kullanılan çeşitli dillere tercüme edilerek dağıtılacak ve ilan edilecektir.
- Hukukça eşitlik, görevce eşitliği gerektireceğinden Hristiyan ve diğer Müslüman olmayan tebaa da, İslamlar gibi askerlik payı ödenmesi hakkında. verilen karara uymak zorunda olacaklardır.

TCE™

- Müslümanlardan gayri Müslim tebaanın askerlik mesleğinde kullanılmaları şekli hakkında gereken tüzük yapılacak ve kısa bir süre içinde yayımlanıp ilan edilecektir.
- Eyalet ve vilayetler meclislerinde İslam ve diğerlerinden bulunan üyelerin seçimlerini, düzenli bir şekle koymak için bu meclislere' ait usullere göre ıslah edilecektir.
- Her bir meclisin reisleriyle padişah tarafından atanacak birer memuru, devlet tebaasına ait olan maddelerin konuşulmasında. (Meclisi Valâ) bulunmak üzere başbakanlığa çağırılacaklar, bu memurlar birer yıl için atanacak, memuriyetlerine başlarken yemin ettirileceklerdir. Meclisi Vala'nin üyeleri gerek adî, gerek olağanüstü yapılacak toplantılarında oy ve düşüncelerini doğruca söylemelerinden dolayı kınanmayacaklardır.
- Fesatlık, yiyicilik ve yolsuzlukla ilgili kanunların hükümleri, bütün tebaa" hakkında herhangi bir sınıfta ve ne türlü memuriyette bulunursa bulunsunlar, meşru usullere göre uygulanacaktır.

TCE™

Tanzimat Hattı ve Islahat Fermanı; Osmanlı Devleti ülkesinde yaşayan çeşitli azınlıkların can, mal ve namus güvenliğini sağlayan; din ve mezhep hürriyetini, düşünce ve vicdan hürriyetini kısıtlamayan; herkesin istediği din ve mezhebin gereklerini yapmalarına karışmayan kilise, okul ve hastahane gibi sosyal tesislerin inşası ve kullanılmasına izin veren, örf ye âdetlerine asla karışmayan, Türk ve Müslüman halktan farkı bulunmayan hoşgörülü bir yönetim şeklini resmî olarak belgelemektedir.[76]

Bu padişah emri, Ermenilerin daha sonra politika ile uğraşmalarına ve bu konularda deneyim sahibi olmalarına yol açmıştır.

Eşitlik ilkesi Ermeniler arasında sınıf çatışmalarına götürmüştür.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Ermeni milliyetçiliği ve Osmanlı Devleti üzerinde çeşitli çıkarları bulunan yabancı devletlerin kışkırtmalarıyla da Ermenilerin evvelce yaşamış olduğu bölgelerin Ermenistan olarak tekrar oluşturulması girişimleri de başlamıştır. Evvelce de belirtildiği gibi,

76 Kaynak, (2001), Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu/Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul,

Rum Ortodoksları hariç, bütün Hristiyan mezheplerinin din işleri Ermeni patrikhanesince yürütülüyordu. Ancak bazı Ermenilerin Katolik mezhebine geçmeleri üzerine Grogorien Ermenilerle Katolik Ermenilerin arası açıldı, bir anlaşmaya varılamadı. Nihayet Sultan Mahmut 27 Şubat 1830'da Ermeni Katoliklerini bir cemaat olarak kabul ederek Ermeni Katolik Patrikliği kurulmasını da kabul etti.

Amerikan misyonerleri, 1828 yılından sonra Hristiyanlığın Protestan mezhebini Anadolu'da yaymaya başladılar. İzmir ve İstanbul'da okullar gece dershaneleri ve ibadet yerleri açtılar. Buralarda fakir Ermeni çocuklarını eğittiler ve halk diline çevrilmiş incil dağıttılar. 1850 yılında çıkarılan bir padişah emriyle Protestan mezhebi de tanındı ve bu mezhebin başkanlarına da millet vekili unvanı varildi.

TCE™

ERMENİLERE TANINAN AYRICALIKLAR VE SOSYAL YARDIMLAR[77]

Ermenilerin kendilerinin de belirttikleri gibi "... Eğer İstanbul'a Türkler gelmemiş veya gelmeleri bir süre gecikmiş olsaydı, Ermenilerin İstanbul'a yerleşmeleri ve burada refah ve mutluluğa erişmeleri çok kuşkulu olur, hatta belki de izleri bile kalmazdı.

Ermenilerin, özellikle son yıllarda, Ortodoks ülkelerindeki durumu göz önünde tutulursa bu tahminlerimizin gerçeği yansıttığı anlaşılır.

1876 yılında İstanbul'da yayınlanan 47 gazeteden 9 tanesi Ermenice yayınlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'ten Ahmet'e kadar olan 252 yıllık dönemde sadrazamlık makamına gelen 92 kişiden yalnız 17'si Türk' olup, diğerleri Türkten başka kimselerdir.

1877 tarihînde Galatasaray Sultanisi (Lisesi) müdürlüğünü yapan Ali Suavi Bey şu bilgiyi veriyor: "Mektebi Sultaniye'ye atandığım tarihte öğrenci sayısının 16'sı Müslüman 377'si gayri Müslimdi. Azınlık olarak okula

77 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, (1987), The Eastern Question: Imperialism and the Armenian Community,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara

alınmış olan Müslüman talebeden 16 kişi tam ücret ödedikleri hâlde, 94 Ermeni öğrenciden hiçbiri tam ücret ödemiyordu."

Yine Tanzimat döneminden sonra azınlıklardan, özellikle Dışişleri Bakanı Ermeni asıllı Gabriel Noradunkyan zamanında, 55 kişi Osmanlı Devleti'ni Avrupa başkentlerinde elçi olarak temsil etmişlerdir,

Birçok Ermeni ve fanatik Ermeni yanlısı sözde ilim adamlarının düşünce ve yazılarına karşı Osmanlı Devleti her hususta kendi uyrukları arasında Müslüman, Hristiyan, Musevi olsun, can, mal, din ve düşünce hürriyeti ile sosyal hizmet konusunda hiçbir ayrıcalık gözetmemiş, bütün tebaayı bir bütün hâlinde ve hatta gayri Müslimlere Müslümanlardan daha fazla bazı ayrıcalıklar tanıyarak yönetmiştir. Aşağıda açıklanan bir belge de bu tutuma açık bir örnektir.

TCE™

1860'lı yıllarda İstanbul'da fırınlar sık sık denetlenir, eksik gramajlı fırınlardan toplanan ekmeklerin kimlere ne kadar dağıtılacağı yayınlanırdı.

İşte bunlardan 1863 yılı Hazirana ayında, .o dönemin resmî gazetesi olan Takvim-i Vakayi'de ve Ruzname-i Ceride-i Hayadis'de yayınlanana bildiri şöyledir:

Hükümet Bildirisi;

"İşbu 1863 yılı Haziranı'nın başından on sekizine kadar yönetmeliğe aykırı olarak eksik gramajlı ekmek satan fırınlardan müsadere edilen mübarek ekmeğin fakirlere dağıtılmak üzere nerelere verildiğini bildirir pusuladır." Ruzname-i, Ceride-i Havadis 10 Haziran 1863.

Kıyye (bir kıyye 1.250 gr.)

330 Camilere,

284 Rum kiliselerine,

277 Ermeni kiliselerine,

274 Katolik kiliselerine,

176 Halepli göçmenlere,

148 Protestan fakirlere,

246 Yahudi fakirlerine,

310 Belediyece fakirlere,

430 Kasımpaşa'da evleri yanan fakirlere,

4.002 Sarayın emriyle satın alınıp yangından evleri yananlara.

6.477 Toplam

Bu resmî bildiride de açıkça görülüyor ki, Türkler tarih boyunca camiye gidenlerle kiliseye gidenler arasında hiçbir ayrıcalık gözetmemiş ve çeşitli dinlere ve o dinlerin mensuplarına karşı daima sevgi ve hoşgörülü davranmıştır.

OSMANLI DEVLETİ HİZMETİNDE GÖREV ALAN ERMENİLER[78]

Osmanlı Devleti'nde her sahadaki devlet hizmetlerinde ve bu hizmetlerin en üst kademelerinde görev almış ve bu görevlerini eksiksiz yerine getirtiği pek çok Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı vardır.

Osmanlı Devleti'nin Ermenilere bu imkânları verdiği dönemlerde dünyanın başka hiçbir ülkesinde bu olayın bir benzeri gösterilemez.

Osmanlı Devleti hizmetinde muhtelif sahalar ve özellikle üst kademelerde görev almış. Ermeni asıllı vatandaşların kimlikleri şöyledir.:

Görevi Yeri	Kimliği
Maliye Bakanı	Agop Kazazyan Paşa
PTT Bakanı	Maregal Garabet Artin Davut Paşa
PTT Bakanı	Andon Tıngır Yaver Paşa
PTT Bakanı	Oskan Mardikyan
Bayındırlık Bakanı	Bedros Haliacyan
Bayındırlık Bakanı	Mareşal Garabet Artin Davut Paşa
Bayındırlık Bakanı	Avukat Kirkor Simapyan
Bayındırlık Bakanı	Kirkor Agaton

78 Tüzün, N., (1983), Tarihimizde Ermeniler, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, Isparta,

Bayındırlık Bakanı	Gabriel Noradunkyan
Dışişleri Bakanı	Gabriel Noradunkyan
Hazineyi Hassa Bakanı	Agop Kazazyan Paşa
Hazineyi Hassa Bakanı	Mikaeî Portakalyan Paşa
Hazineyi Hassa Bakanı	Safeiz Ohannes Paşa
Senato üyesi	Mareşal Oihannes Kuyumcuyan Paşa
Senato Üyesi	AJbraham Bramyan Paşa
Senato Üyesi	Manuk Azaryan
Senato Üyesi	Gabrid Noradunkyan
1876 Birinci Meşrutiyet Meclisi'nde	
Meclisi Mebusan Reis Vekili	Oharmes Alllahverdi
İstanbul Millet Vekili	Sabuh Maksutyan
Edime Millet Vekili	Rupen Yazıcıyan
Bursa Millet Vekili	Sahak Yavrumyan
Erzurum Millet Vekili	Hamagasb Ballaryan
Halep Millet Vekili	Manuk Karcıyan
Ankara Millet Vekili	Mikael Altıntıp
Sivas Millet Vekili	Agop Şahinyan
Erzurum Millet Vekili	Taniyd Karaciyan
1908 ikinci Meşrutiyet Meclisi'nde	
İstanbul Millet Vekili	Kirkor Zohrap
İstanbul Millet Vekili	Bedros Hadlacyan
Tekirdağ Millet Vekili	Agop Babikyan
Tekirdağ Millet Vekili	Agop Boyacıyan
Halep Millet Vekili	Artin Boşgezenyan
Savaş MiMet VekMi	Dr. Nazaret Dagavaryan
İzmir Millet Vekili	Istepan Ispartalıyan
Kozan Millet Vekili	Hamparsum Boyacıyan
Mu§ Millet Vekili '	Kegam Dargarabedyan
Erzurum Millet Vekili	Vahan Papazyan
1914 Meclisi'nde	
Ergani MİIlet Vekili	
(Başkanlık Divanı Kâtibi)	Istepan Çıracıyan
İzmir Millet Vekili	Onnik İhsan
İstanbul Millet Vekili	Bedros Hallacyan
İstanbul Millet Vekili	Kirkor Zohrap

TCE™

Maraş Millet Vekili	Agop Hırlakyan
Muş Millet Vekili	Kegam Dergarbedyan
Halep Millet Vekili	Artin Begezenjyan
Sivas Millet Vekili	Difcran Barsamyan
Kozan Millet Vekili	Matyos Nalbantyan
Kayseri Millet Vekili	Karabet Tomayan
Bağdat Millet Vekili	Sasun
Erzurum Millet Vekili	Varteks Sereagüiyan
Yukarıda açıklanan şahıslardan başka çeşitli bakanlık ve teşeküllerin üst düzeyinde çalışan memurların miktarı da:	
İçişleri Bakanlığı'nda	16 Kişi
Vali Yardımcısı	4 Kişi
Mutasarrıf Yardımcısı	31 Kişi
Bayındırlık Bakanlığı'nda	9 Kişi
Orman ve Ziraat Bakanlığı'nda	8 Kişi
PTT Bakanlığı'nda	21 Kişi
Maliye Bakanlığı'nda	17 Kişi
Milli Eğitim Bakanlığı'nda	16 Kişi
(Memur ve Öğretmen) Adalet Bakanlığı'nda	20 Kişi
Belediyelerde	10 Kişi
Subay ve Devlet Hekimleri	37 Kişi
TOPLAM	189 Kişi

TCE™

Yukarıda kimlikleri ve görevleri belirtilen Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşlarından başka 17'den fazla gazeteci ve yazar; 11'den fazla mimar vardır. Bu mimarlardan Balyan ailesi 200 yıla yakın saray mimarı olarak görev yapmışlardır.

Yine devlet hizmetlerinde önemli bîr yeri olan Baruthanede 140 yıla yakın görev yapan Badyan ailesi ve diğerleri de vardır.

Mıgırdıç Cezayerliyan isminde Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşının Gümrükler Müdürlüğü yaptığı ve emrinde 20 bin Ermeni memur çalıştırdığı bilinmektedir.

Ayrıca Osmanlı Bankası'nın kuruluşuna sermayeleriyle katılan Ermeni zenginleri;

- Şirketi Hayriye kurucu ve yöneticileri;
- Pek çok tüccar, sarraf ve kuyumcular;
- Avukatlar
- Fotoğrafçılar;
- Sahne sanatkârları
- Müzik sanatkârları mevcuttur.

Bütün bu şahıslar Osmanlı Devleti'ne içten bağlanmışlar, değerli görevler yapmışlar ve devletçe "Tabayı Sadıka" sıfatına layık olmuşlardır.

TCE™

BEŞİNCİ BÖLÜM

ERMENİ MESELESİNİN OLUŞTUĞU MİLLETLERARASI ORTAM

TÇE

Bu bölümde Ermeni Meselesi'nin oluştuğu milletlerarası ortam ana hatlarıyla verilmeye çalışılacaktır. XIX. ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dünya politikasındaki güçler karşısındaki konumuna temas etmeden Ermeni Meselesi'ne eğilmenin ve bu konuda yapılacak açıklamaların yetersiz olacağına inanıyoruz. Herhalde Ermeni Meselesi'nin bir boyutunu oluşturduğunu daha ileriki sayfalarda göreceğimiz Şark Meselesi'ni tanımadan ve genel çerçevesini çizmeden yapılacak tartışma büyük ölçüde kısır kalacak; fakat genelle bütünleştirildiği ölçüde anlam kazanacaktır. İşte, bu fikirden hareketle, aşağıda önce dünya siyasi sisteminin işleyişi üzerinde durulacak, böyle bir panoramada Osmanlı Devleti'nin görüntüsü verilecek, ya da daha açık bir anlatımla, ilkin Büyük Güçler dediğimiz, devletlerarası politikaya egemen devletlerin Şark'a bakış açıları, uyguladıkları siyasetler incelenecek; ikinci olarak ise, Osmanlı'nın bir yandan dış müdahaleler, diğer yandan da ayrılıkçı akımlarla nasıl mücadele etmeye çalıştığı söz konusu edilecektir. Bu suretle, okuyucunun Ermeni Meselesi'nin daha iyi bir değerlendirmesini yapacağını sanıyoruz.[79]

"Evrensel" Milliyetçilik ve Avrupa' daki Güç Dengesi Sistemi

Napolyon'un Avrupa haritasını birbiri ardına kazandığı zaferlerle kısa sürede değiştirivermesi; İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'ya Batı'da

79 Tüzün, N., (1983), Tarihimizde Ermeniler, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, Isparta,

barış ve düzenin sürdürülmesi için ortak bir rıza ve gayret gerektiğini hatırlatmıştı. Bu yüzden adı geçen devletler, 9 Mart 1814'te Choumont Andlaşmasını, 20 Kasım 1815'de Paris'te Dörtlü İttifak'ı ve 26 Eylül 1815'de de Kutsal İttifak'ı imzalamışlardı. "Kutsal İttifak" sistemi adı ile tanınan bu "büyük devletler yönetimi"nin moral iklimini, adından da anlaşılacağı üzere, Hristiyan birliği sağlamaktaydı. Dünyanın gerçek hakiminin Tanrı olduğu inancı ile Avrupa devletleri Batı'nın manevî birligini vurgulamaktaydılar ki, aynı fikrin Haçlı seferleri sırasında ve daha sonra XV. ve XVI. yüzyıllarda Güneydoğu Avrupa'da giderek artan Müslüman Türk tehdidi karşısında kollektif güvenlik paktı oluşturulması amacıyla istismar edilmesinin, yazarlarca savunulmuş olduğunu görebiliriz[80]. 1815'de Kutsal İttifak ile başlayan devletlerarası sistemin evrensel nitelik taşımayıp, sadece Batı uygarlığının sınırları içinde telâkki edilmesi gereği 1821 Yunan İsyanı ile anlaşılmıştır. XIX. yüzyılda yeniden filizlenen Kutsal İttifak'ın herhangi bir devlete karşı çıkarılan millî bir isyana karşı, meşru hükümetin aktif bir şekilde desteklenmesini öngördüğü halde, imzacı devletlerin Osmanlı'ya karşı tutumu mevcut güç dengesini değiştirmek pahasına da olsa, isyancıların yanında yer almak şeklinde gerçekleşmiştir. Avrupa'da güç dengesi oluşturma amacıyla Kutsal İttifak'la atılan ilk adım, yine 1815'de Viyana Kongresi ile "Avrupa Ahengi" sistemini getirmiş ve bu sistem 1815 ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki yüzyıl içerisinde, Batı'da barışın ve düzenin garantisi olarak görülmüştür. Teorik çerçevede de temas ettiğimiz gibi, Avrupa Ahengi, Avrupa içi çatışmaları yatıştıracak, ortak karar ve eylemler için ölçüler sağlayacak bir manevî rıza şuurunu taşıyordu. Güç dengesi terazisinin korunması için büyük devletler, milletlerarası durum ne zaman gerektirirse o zaman toplanıyorlar ve devletlerarası konferanslar metoduyla aralarındaki mesele ve krizleri çözmeye çalışıyorlardı.

1890 ile 1914 yılları arasındaki dönem ise, bu ahengin erozyona uğradığına şahit olmuştur. Bu çözülmenin ilk sebebi, devletlerin ortak onayı ile

80 F.H. Hinsley. Power and the Pursuit of Peace (Cambridge, 1967), ss. 173-175. Güç dengesi sisteminin XIX. yüzyılda işleyişi rroKkmda diğer kaynaklar için, bkz: R.N. Rosecrance, Action and Reaction in World Politics {California, 1963); D. Thompson, Europe Since Napoleon (Middlesex, 1972); A.J.P. Taylor, The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918 (Oxford, 1974), R. Albrecht-Carria, A Diplomatic History of Europe (Londra, 1958).

otomatik olarak sistemde devreye sokulacak kısıtlamaların (frenlerin) uygulanacağı sahanın genişlemesi, "ortak rıza" nın egemen olduğuna dair centilmen antlaşmasının varolduğu Avrupa sınırlarının dışına taşmasıdır. önceleri sadece Hristiyan Batı'ya mahsus olan bu işlem alanı, ilkin Kırım Savaşı'nın tabiî bir sonucu olarak Ortadoğu'yu da kapsayacak şekilde genişlemiştir[81]. Bilindiği gibi kuruluşundan XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti, bir cihan imparatorluğu kurmanın verdiği güven ve azametle dinin ve törelerinin emrettiği genel değerler ışığında Batı ile temaslarında daima insiyatifi elinde bulundurmuştur. Avrupa ile ilişkiler "sefer zafer" şeklinde yürütülmüş; Batı ile devamlı diplomatik ilişkilere girilmesi küçüklük ya da zararlı ve aşağılık etkilere açılmak şeklinde görülmüştür. Napolyon'un (bir Hristiyan gücün) Mısır'a (bir Müslüman toprağına) ayak basması ve nerede ise askerî açıdan başarılı olması karşısında artık Osmanlılar, yüzyıllardır yukarıdan bakmaya alışık oldukları Batı'yı, bu kez de başka bir açıdan değerlendirmek zorunda kalacaklarını idrâk etmişlerdir[82]. Bu tarihten itibaren Osmanlı üzerinde yoğunlaştırılan istilâcı çabalar, Padişah ve maiyetine üstünlüğün Batı'ya geçtiğini ve devletin bekası için Avrupa'ya benzemek suretiyle yeni düzenlemeler gerektiğini anlatmaya başlamıştı. Artık, Osmanlı hastaydı ve ancak Batı bastonuyla ayakta durabilecekti. Diğer yandan, Batı'da gerek kendi aralarında yıkılmakta olan bu imparatorluğu paylaşma heveslerinin ve gerek ülkedeki ayrılıkçı-milliyetçi cereyanların, Avrupa'daki güç dengesini ve düzenini bozduğunu fark etmişlerdi. Bu yüzden, "Hasta Adamı" müşahade altına almak zaruretini hissettiler. Böylece, 1856 Paris Andlaşması ile Osmanlı Devleti, Batı devletler sistemi içine alınıyordu. Ahengin sınırlarının Ortadoğu'yu da içine 'alacak şekilde genişlemesi, Batı'da güç dengesi terazisini korumakla görevli devletlere yeni yükleri ve sorumlulukları da beraberinde getiriyordu. Yeni bir moral iklimde, Avrupa'ya mahsus bir mekanizmanın çalışmasını sağlamanın kolay olmayacağı belliydi. Dahası, Bismarck, devletlerarası çatışmaları Avrupa içi komplikasyonlardan kurtarmak amacı ile Batı'nın dışına ihraç etmek düşüncesi ile sömürgeler rekabetini körüklemiş; bunu Avrupa'da dengenin muhafazası için adetâ bir "emniyet supabı" olarak görmüştü[83]. Ne var ki, Afrika'nın" paylaşılması 1898'de

81 R.T-B. Langhorne. Calapse of the Concert of Europe (Londra, 1982), s.5-9.

82 B. Lewis, The Middle East and the West (Londra, 1958).

83 Bismarck hakkında, bkz: A.J.P. Taylor, Bismarck (Londra, 1974).

Faşoda, 1911'de Fas krizlerine sebep olmuş; Uzakdoğu'ya yayılmak da (1895-1905) olaysız tamamlanmamıştı[84].

XIX. yüzyılın giderek artan bir tempo ile şahit olduğu teknolojik gelişmeler, klâsik güç dengesini zorlayan önemli etken olmuştu[85]. Muharebe imkânlarının - sürat ve etkinlik açısından - gelişmeleri sonucunda bir zamanların hâkim jeopolitik stratejisinde köklü değişiklikler yaratmaktaydı[86]. McMahon'un "denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur" düsturu, Mackinder'in tanımıyla "Kıta" devletlerinin demiryolları ve diğer ulaşım imkânlarını zorlamasıyla deniz üslerine ve kıyılarına sahip olmaksızın da milletlerarası düzeyde hâkimiyet kurabileceği tezi karşısında eski inandırıcılığını yitirmeye başlamıştı. Bu gelişme İngiltere ve Fransa gibi donanmaları olan devletleri tedirgin ederken, Rusya ve bilhassa Almanya'nın lehine işleyecekti. Almanya'nın güçlü bir donanma kurmak çabasıyla milli gücünü takviye etmesi de ayrı bir endişe kaynağıydı. İngiltere'yi asıl tedirgin eden, Almanya'nın Sanayi Devrimi'nin ikinci dalgasının etkisiyle millî güç imkânlarını oldukça geliştirmesi olmuştu. İlk sanayileşmiş devlet olarak İngiltere demode olmuş ve aşınmış ekonomik alt yapısıyla, çağın teknolojik gelişmelerini arkadan takip eder duruma düşmüştü. Hızlı endüstrileşmenin desteklediği askerî açıdan güçlü bir Almanya giderek İngiltere'nin gözünde Batı'daki teraziyi kendi lehine zorluyordu.

Güç teorisyenlerini haklı çıkartırcasına, Almanya, sahip olduğu bu üstünlüğü âtıl kapasite şeklinde bir kenarda massetmek yerine, bilhassa Bismarck'ın çekilmesi ve Kayzer II. Wilhelm'in dış politikaya eğilmesi ile bir Weltpolitik (dünya politikası) anlayışının hizmetine vererek, ülkesine yeni ufuklar açmak niyetindeydi. Aslında bazı iç sebepler de Wilhelmsuasse'yi bu yöne çekmekteydi. Sanayileşme, Almanya'ya güçlü bir askerî ve ekonomik yapı kazandırdığı kadar da güçlü bir işçi sınıfı, sendika ve Sosyal Demokrasi partisini vermişti. Tarıma dayalı Prusya elitinin kurduğu ve yeni sanayicilerle paylaştığı sosyal düzeni kendi lehlerine değiştirmek isteyen bu güçlerin dikkatini, iç siyasetten ülke dışı gelişmelere doğru çekilmeliydi.

84 Langhorne, a.g.e., s. 28.

85 Langhorne. a.g.e., iv. bölüm.

86 AT. Mohan, The Influence of Sea Power (New York, 1957); H.J. Mackinder "The Round World and the Winning of the Peace," Foreign Affairs, C. XXI (Mayıs 1943), s. 595-605.

İşte, bu düşünce ile, dış politikada aktif bir rol, Almanya'nın idarecileri için eşi bulunmaz bir fırsattı[87].

Bu çerçeve içinde, "Milliyetçilik" akımının Avrupa'da nasıl klâsik güç dengesini bozucu bir rol oynadığını işlemek yerinde olacaktır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, millet kavramı ile, genellikle Rousseau'nun deyimi ile "vouloir-vivre collectif" ya da ortak rıza ile biraraya gelmiş siyasî bir topluluk anlaşılıyordu. Bir, milleti, millet yapan kültürel özelliklerinden ziyade, bu demokratik seçim olan "birarada yaşama "arzusu" idi[88]. Fransız Devrimi'nden önce siyasi bir ünite olan devlet ile, kültürel bir bileşim olan millet arasında herhangi bağlantı olabileceği genellikle düşünülmemişti[89]. 1789'dan itibaren ise "millî hakimiyet" prensibi doğrultusunda halkın sadâkat merkezinin siyasî rejim değil de, millete ait olması gerektiği vurgulanmaya başlamıştı. Böylece, Avrupa'da Meincke'nin tanımları ile Staatsnationen'i, Kulturnationen ile özdeşleştirme yönünde bazı gayretler görülmeye başladı[90]. Bu çabaların Avrupa siyasetini etkilemesi iki yönde olmuştur. İlk olarak, milletin yönetime katılması ve bu doğrultuda dış politikada daha fazla söz sahibi olması yönünde adımlar atılmıştır. İkinci olarak ise yabancıların idaresinde olan milletler "kendi kaderlerini tayin etmek" üzere harekete geçerken, ırkdaşlarından kopuk bölgesel prenslikler oluşturan milletler bir bayrak altında toplanma eğilimleri göstermişlerdir. XIX. yüzyılın ilk yarısında şahit olduğumuz bu milliyetçilik, kendi millî çıkarı uğruna başka milletlerin hakkına tecavüz etme yetkisini kendinde bulan fanatik bir doktrin değil, dünyanın değişik milletlerden oluştuğunu kabullenen ve sadece kendi milletine mahsus nitelikleri geliştirme ya da millî bağımsızlığını amaçlayan bir felsefeydi.

Mazzini'de gözlemlediğimiz bu romantik milliyetçilik akımı XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru değişecek, liberalizmin etkisinden tamamen kurtularak bir baskı ve yayılma ideolojisine dönüşecektir. Bunun sebebi ise milliyetçilik teorisinin sosyal Darwinizm, ırkçılık ve militarizm gibi düşünce akımlarından etkilenmesiydi. Darwin'in biyolojik determinizmini insan bilimlerine aktaran

87 Langnohre, a.g.e.. s. 112-113.

88 A. Cobban, The Nation State and National Self-Determination (New York, ipra), s. 121-122.

89 Aynı eser, s. 35.

90 Aynı eser, s. 108-109.

Herbert Spencer, Darwin'in türlerle ilgili teorilerini insan topluluklarına mâl etmeye çalışmıştır. Spencer, herkesin herkesle çatıştığı Hobbes'un gözlemlerine uygun bir tabiat düzeninde Darwin'in "en güçlü kazanır" ilkesine dayanarak, en güçlünün, sözünü diğer aktörlere geçirebileceğini savunmuştu. Milletlerarası ilişkilerde de en güçlü olan devlet, çıkarlarını en etkin şekilde koruyabilir, diğer milletlerin eylemlerini kontrolü altında tutabilirdi. Demek ki, bu düzende varlığını sürdürmek isteyen devletler öncelikle milletçe güçlü olmak zorundaydılar. Milletin sosyo-kültürel örgüsündeki çoğulculuk zaaf unsuru sayıldığı için bu dönemde devletlerde içtimaî entegrasyon fikrinin ağır bastığını görüyoruz. Azınlıkların eritilmesinden tutunuz, devletin arzuladığı tipte, homojen yeni bir millet oluşturulması gibi ırkçı tez ve uygulamalara da rastlamak mümkündü. Bu çabaların bir başka boyutu da askerî bir görünüm kazanmaktı. Güç mücadelesi içindeki milletler, çağın teknolojisinin sağladığı bütün modern askerî araçlarla donanmalı idiler[91].

Çağın moral ikliminin (Zettgelst) bu görünümü, dış işlerin yönetiminde Ahenk'in düzenli işlediği dönemde rastlanan (terazinin korunmasına ait) ortak rızayı zedelemiştir. Milliyetçilik akımının tesirini göstermeden önceki dönemde milletlerarası ahlâkîlik aristokratik yöneticilerin sorumluluğundaydı. Diplomatlar ve diğer dış politika karar vericileri aile bağları, ortak bir dil (Fransızca), ortak kültürel değerler ve belli bir hayat üslûbunu paylaşmaktaydılar. Fransa'nın eski başbakanı Guizot'un dediği gibi bu profesyonel diplomatlar "kendilerine has bir topluluk" meydana getirirlerdi; devletlerinin arasındaki anlaşmazlıkları birlik halinde çözmeye çalışır, çoğunlukla "Büyük Avrupa'nın genel çıkarlarını" gözetirlerdi[92]. Bu ananevî aristokrasi hükümetinin yerine, hükümet sorumlularının demokratik secimi ya da karar vericilerin oy alma ve diğer kaygıları, millî çıkarlara evrensel değerlerin üstünde bir yer verilmesine yol açmıştır. Böylece Morgenthau'nun ifadesi ile, "milliyetçilik anlayışı millî devletler içinde gerçekleşmesini tamamladıktan

91 H.G. Zmarlik, "Social Darwinism in Germany Sean as a Historical Problem." H. Holborn (der.) Republic to Reich, (New York, 1973). Ayrıca; H. Krausnick/ M. Broszat, Anctomy- of the SS State (Londra, 1973), i. bölüm ve H.W. Koch, "Social Darwinism as a Factor in the New 'Imperialism," The Origins of the First World War (Londra, 1972).

92 H.J. Morgenthau (Cev: B. Oran/Ü. Oskay). Uluslararası Politika (Ankara. 1970), C. l, s. 321

sonra evrensel ve hümanist değil, bölücü ferdiyetçi ve bencil bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır"[93]

"Milletler artık ortaklaşa benimsenen, paylaşılan ve aralarındaki güç mücadelesinin amaç ve araçları üzerinde etkin kısıtlamalar koyabilen ortak inançlar ve değerler çerçevesi içinde çarpışmamaktadırlar... Hepsi de millî menşeli olan ve hepsi de diğer milletlerce kabul edilmek... istek ve iddiasında bulunan ahlâk sistemlerinin savunucusu olarak çarpışmaktadırlar. Belli bir milletin ahlâk sistemi ve anlayışı dinî bir Kurtarıcılık (Messianic) heyecan ve imânı içinde diğer milletlere kol atmakta ve evrensel bir kabule erişmek için açıkça meydan okumakta; öbür milletlerde gene aynı şekilde ortaya çıkmaktadırlar... Böylece sahne, konusu, herkesçe kabul edilmiş bir siyasî ve moral sistem içinde milletlerin nisbi yerleri ve konumları değil de, muzaffer çıkacak milletin siyasî ve moral inançlarına göre yaratılmış yeni bir evrensel ve siyasî ve moral sistemin diğer milletlere zorla kabul ettirilmesi olan bir yarışma için hazırlanmış bulunmaktadır"[94]

Günün moral ikliminin tesiriyle ahlâk değerlerinin evrensel niteliklerini kaybetmesi, 1890'lardan itibaren dünya politikasındaki güç mücadelesinin giderek yoğunlaşmasına, hırçınlaşmasına ve "Yeni Emperyalizm" adı verilen yayılmacılığa dönüşmesine yol açacaktır[95]. Yeni Emperyalizm olgusu ekonomik güdülerin yanı sıra, siyasî beklentiler, hayalî ya da gerçek güvenlik endişeleri ve prestij merakları devletlerin dünya politikasında, güç dengesini bir kenara bırakarak, dünya üzerinde nüfuz alanları oluşturabilmek için kıyasıya bir rekabete girmelerine sebep olacaktır. Çağın yazarlarından College de France'ın öğretim üyelerinden Prof. Paul Leroy-Beaulleu (1813-1916), yukarıda Morgenthau'dan aktardığımız, Mesihçi yaklaşıma uygun olarak, sadece medenî toplumların emperyalist olabileceğini iddia ederek, adetâ Fransa'nın kolonyel maceralarını meşrulaştırmak istemektedir. Aile içinde ebeveynlerin çocuklara karşı oynadığı rolü, milletlerarası sistemde Batı'nın ileri devletlerinin yüklendiğini belirtmektedir[96]. Üçüncü

93 Aynı eser. s. 324.

94 Aynı eser, s. 333.

95 D.K. Fteldhouse, "Interpretations of Imperious Partition," R.A. Austen (der.), Modern Imperialism: Western Overseas Expansion and Its Aftermath (Lexington, 1969), E. 88-84.

96 Austen, a.g.e,., s. 53.

Cumhuriyetin ünlü politikacılarından Jules Ferry (1832-1893), "aşağı ırkların medenileştirilmesinin üstün ırkların hem hakkı, hem de görevi" olduğunu iddia etmektedir[97]. "Fransa sadece demokratik bir ülke olmakla yetinmemelidir" diyen Ferry'ye göre, "Fransa aynı zamanda büyük bir ülke olmalıdır; Avrupa'nın kaderini eline alarak, dilini, geleneklerini, bayrağını, silâhlarını ve dehâsını her tarafa taşıyarak, etkisini bütün dünyaya yaymalıdır"[98]. Fransa'nın bu "medenîleştirme misyonu"na karşılık, Almanya'nın "Dünya politikası" (Weltpolitik) da aynı düşüncelerle ortaya atılmıştır. Sömürgecilik yarışına geç giren Almanya'nın özlemlerini ise Şansölye (Kont sonra Prens) Bernhard von Bülovv (1849-1929) yine meclis kürsüsünden aynen şöyle özetleyecektir: "Biz Almanya olarak parmağımızı her pastaya sokmak gibi bir mecburiyeti kendimizle görmemekle birlikte, vaad edilen toprakları ele geçirmede diğer devletlerden geri kalmayacağımızı da belirtmek isteriz. ("Bravo!" sesleri)" Devamla, Bülow, "Biz Alman misyonerlerinin. Alman müteşebbislerinin. Alman mallarının, Alman bayrağının ve Alman gemilerinin Çin'de [ve diğer yörelerde] diğer devletlerle aynı itibarı kazanmasını sağlamak mecburiyetindeyiz" demektedir"[99]. Bu yarışda geri kalmak istemeyen Rusya da, Pan-İslavizm maskesi altında, bütün Ortodokslara kollarını açacaktır. Daha XIX. yüzyılın başında Pan-İslavcılardan Kollar, "Şu gerçek ki bizler geç kaldık, fakat bu gecikme bizim gençliğimizdir... İslav med-i ceziri yükselecek ve mevcut sınırlarını aşacaktır. İslav dili dünyanın dört köşesinde ses verecektir ve rakip dudaklar onu söyleyecektir" demekteydi[100]. Kohn'un ifadesine göre, Pan-İslavcılar 1848'den sonra, artık şöyle demektedirler: "Üçüncü büyük Avrupa ırkını temsil eden, büyük işler yapmak lâzımdır. Latin ve Germen ırkının yapamadığı, insanlığın gelişmesine hizmet eden işler.[101] Güç dengesini bozmaya yönelik bu tehditlerin artması karşısında, uzun yıllar sistemin "dengeleyici" olmak özelliğini taşıyan İngiltere'de, diğer devletlerle olan resmî yazışmalarında, terazinin korunması gerektiğini vurgulamasına rağmen, artık kendisi de bu politikasını uygularken diğer devletlerle arayı açarak, kendi lehine bir "güvenlik marjı" oluşturmaya ça-

97 Aynı eser. s. 72.
98 Aynı eser, s. 73.
99 Aynı eser, s. 76-77.
100 Kohn (Çev: A.O. Güner), Pan-İslavizm ve Rus Milliyetçiliği (İstanbul, 1963, s. 30).
101 Kohn, a.g.e., s. 96.

lışmaktadır"[102]. Ayrıca, söz konusu dönemde yaşayan İngiliz devlet adamlarının hatıratları incelendiğinde, İngiltere'nin de, Mesihçi sömürgecilik yarışında diğer devletlerden hiç de farkı olmadığı anlaşılacaktır: "imparatorluğun büyüklüğünü "muhafaza etmekle... Hristiyanlık barış, medeniyet ve insanlığın hayrına çalıştığımıza inanıyorum" diyen Lord Wolseley'e karşı, Geçil Rhodes da "Biz dünyanın bir numaralı ırkıyız; ne kadar çok ülkeye yayılırsak, bu insan ırkının selâmeti için o kadar iyi olacaktır" demektedir, Bir başka İngiliz yazarı da "insanlığın selâmeti için Tanrı tarafından seçilmiş bir ırk olduklarını" belirtirken, 1912'de bir Oxford profesörü de ona katılmaktan kendini alamamaktadır[103].

Mesihçi yaklaşımın bütün Avrupa milletlerine mahsus genel bir tavır olduğuna dair bir ifadeye de, bir İngiliz ünlüsünde rastlamak mümkündür: "Herşeyden önce olayları inceleyelim. Batı milletleri tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren kendi kendilerini yönetme yeteneklerini ispat ettiler. Zira, buna lâyık olacak güçte idiler. Kelimenin geniş anlamı ile Doğu denilen bütün bölgeleri baştanbaşa dolaşarak Doğuluların tarifini elden geçirirseniz, self-government prensibinin en ufak bir izine dahi rastlayamazsınız"[104]. Doğusunda yer olan Asya'ya "Doğu" adını vermekle, kendisinin, dünyanın ekseninde olduğunu bir yerde ifade etmek değil midir? [105] Kendisinden farklı bir medeniyete sahip olduğunu gözlemlediği Asya, Batı'nın ölçülerine uymadığı için aşağıdır, dolayısıyla küçümsenmelidir. İşte, kıyaslamalar kendi öz kıstaslarına göre belirlendikçe, Batı'nın gözünde Doğulu'nun "düşüncesiz, hain ve çocuksu" olarak tipleneceği makul karşılanmalıdır. Buna karşılık, tabiî Batılı, kendi ifadesinde şekil bulduğuna göre, faziletlidir, olgundur ve normaldir. Bu mantık bir ileri aşamaya götürüldüğünde, ortaya Edward Said'ih de altını çizdiği şu sonuç çıkmaktadır: Doğu dünyası geri olduğu için, ona inçelik ve kişilik kazandıran gayretleri değil, Batı'nın kendi âlemini çekip çevirmesine karşı gösterdiği uyumdaki başarıdır. Anlaşılan

102 J.E. Dougherty/R.L Pfaltzgraff Jr., Contending Theories of International Relations (Philadelphia, 1971), s. 404.

103 E.H. Can, The Twenty-Years Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations, 2. baskı, (New York, 1962), s. 76.

104 E. Said (Çev: N. Uzel), Oryantalizm (Dogubilim): Sömürgeciliğin Keşif Yolu (İstanbul, 1982), s.62.

105 R. Davison, "Where is the Middle East ", Foreign Affairs C. XXXVI"74 (Temmuz 1960), s. 665-675.

Batılıların dilinde Doğulunun, rehabilite edilmeye çalışılan bir mahkûm, ehlileştirilmeye çalışılan bir hayvan veya eğitilmesine uğraşılan zekâ yoksunu bir öğrenciden farkı yoktur. Bu yüzden, Avrupa, Doğuluların fethedilmeye ihtiyaçları olduğunu haykırmaktadır. Bu sese göre Batı'nın Doğu'yu işgal etmesi fetih değil, hürriyet alâmetidir. Avrupa'nın "Oryantalist" zihniyetini inceleyen Said, Batı'nın bu gayretlerini, ölmüş bir dünyayı diriltmekle görevli bir Hristiyan misyonunun romantik tecellisi olarak yorumlamaktadır. İşte, ancak bu çabaların meyvesini vermesiyle Doğu, içinde yaşadığı bataklıktan kendini kurtarabilir[106].

Büyük" Güçlerin yayılmacılığının aslında sömürgecilik değil de, insanlığın kalkınmasına yardımcı olan bir araç ve genel refahı yayan bir aşama olduğu, bugün bile, bazı Batı yazarlarınca halen savunulmaktadır. Gerçek ise, o günlerde vicdanlı bir din adamı tarafından dile getirilmiştir. "[Avrupa'nın] dünyanın bütün bölgelerinde ve boyunduruk altına almayı başardığı bütün halklara yaptığı barbarlıklar ve emsalsiz taşkınlıkların, dünyanın herhangi bir döneminde ve nice vahşi, ne derece görgüsüz ve ne kadar acımasız olursa olsun, bir örneğini daha başka ırkta görmek mümkün değildir"[107] Durum böyle olunca, XX. yüzyılın başında, Cambridge Üniversitesi'nde okutmanlık yapmış bir Jön Türk'e hak vermemek mümkün değildir: "Doğuluları gayri medeni diye vasıflandırmak Avrupalıların menfaati iktizasındandır. Zira, Avrupalılar, Doğulu milletleri medenileştirme vazifesini üzerlerine almalarıyla, bazı hak ve selâhiyetlere de sahip oluyorlar." Halil Halid "bazı hak ve selâhiyetlerden" ne kastettiğini şöyle açıklamaktadır; "Kendi hükümetlerini, kendi yönetimlerini kurmak..." [108].

---

106 Said, a.g.e., s. 298. Ayrıca, M. Rodinson (Cev. C. Meriç), Batıyı Büyüleyen İslâm (İstanbul, 1983), Krş. B. Lewis, "The Question of Orientalism," The New York Review of Books (24. vi. 1982).

107 W. Howitt, Colonialism and Christianity: A Popular History of the Treatment of th" Nations by Europeans In All Their Colonies (Londra, 1938). s. 9. Eleştirileri için, bkz. T. Atoöv, Africa Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri (Ankara, 1977), iii. bölüm.

108 H. Halid, Hilâl ve Haç Kavgası (İstanbul, 1975), s. 9; aynı yazarın A Study in English Turcophobia (Londra. 1904).

XIX. ve XX. yüzyıllarda Büyük "Güçler ve Ortadoğudaki Yayılmacı Siyasetleri

Büyük Güçler, dünya politikasındaki rekabetlerini, Ortadoğu alt-sisteminde de sürdürüyorlardı. Osmanlı İmparatorluğumun coğrafî, stratejik durumu ve ekonomik potansiyeli, dünya politikasındaki devletlerin dikkatlerinin üzerinde toplanmasına sebep olmuştu.; 1914'te 1.700.000 km² lik bir araziye sahip olan Osmanlı İmparatorluğu[109], sadece ekonomik potansiyeli ile değil, ayrıca Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan kara ve deniz yollarına egemen olmasıyla dünyada eşi bulunmaz bir jeo-stratejik öneme sahipti[110]. Bu yüzden, gerek Deli Petro ve gerek Napolyon, "İstanbul'a [Ortadoğu'ya] hâkim olan, dünyaya hâkim olur" demişlerdi. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu, coğrafî konumu itibariyle Asya'yı Avrupa'ya bağlayan büyük karayolları ve kontrolü altında bulunduruduğu İstanbul Boğazı-Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı ile de Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine açması, ayrıca Suriye üzerinden Süveyş kanalını ve Irak üzerinden Hint yollarını tehdit etmesi dolayısıyla, özel stratejik bir önem taşımaktaydı. Bundan dolayıdır ki, tarih boyunca Büyük Güçlerin özel ilgilerini çekmiş, Şark Meselesi'nde de, onların çatışma konusunu teşkil etmişti[111].

Devletlerarası ilişkilerde dostluk esasına dayanan İslâm, yine de kuvvet politikasının hâkim olduğu bir sistemde Müslüman ülkelerin güçlü olup, düşmanlarına karşı caydırıcı olması düşüncesi ile, bir dengeleme siyaseti gütmelerinin gereğini de gözden uzak tutmamıştır: "Kâfir olanlar bile birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük fesad olur" diye buyuran Kur'ân'ın Müslümanlara "düşmanı korkutmak için" kuvvet hazırlamalarını emretmeside, yine düşmanı savaştan alıkoymak ve barışı korumak gayesine yöneliktir. İslâm'a göre, savaş, "meşrû müdâfaa" dışında bir amaçla açılamaz. Savaş durumunu meşru kılan etkenler ise, doğrudan doğruya ve dolaylı yollarla İslâm toplumunun varlık ve istiklâline ve Müslümanların dinlerinde fitneye yol açacak şekilde ül-

109 F. Belen, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Ankara. 1964), s. 5.

110 E. Jackh, "The Geostrategic Uniqueness of the Mrddle East," Jackh (der.). Background of the Middle East (İthacaty.), s. 11-20.)

111 C. Akbay, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C. I: Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi (Gn.Kur., Ankara, 1970), s. 150.

kelerine, mallarında tecâvüzdür[112]. Demek ki, İslâm savaşa zaruret halinde başvurulmasını emretmektedir. Ayrıca, İslâm, savaş sırasında yapılacak muameleler konusunda sınırlamalar getirmiştir. Cihad ise, Batılı hukukçuların iddia ettiği gibi, bütün dünya Müslüman oluncaya kadar İslâm hakimiyetine boyun eğinceye kadar gayrimüslimlerle savaşmayı ifade etmemektedir. Gerçekte Cihad, barışçı metodlarla İslâm'ı tebliğ etmek, fakat durum yabancı hakimiyetindeki Müslümanların din ve inanç hürriyetlerini teminat altına almak ve İslâm ülkesini savunmak gerektiğini icap ettirdiği takdirde savaşa başvurulmasını öngörmektedir[113]. Müslüman hukukçuların Dar-ül-İslâm ve Dar-ül-harb ayırımı, Kur'ân ve Sünnetten değil, tarihî olaylardan kaynaklanmaktadır. Dinin varlığını sürdürmesi için verdiği mücadeleler İslâm hukukçularına düşman blokları ile Müslüman ülkeleri arasındaki kutuplaşmayı ifade etmek için, söz konusu ayırımı ortaya atmak zorunda bırakmıştır[114]. Bu ayırıma nazaran dar-ül-islâm, nüfusu ister Müslüman, ister gayrimüslim olsun, Müslümanların hâkimiyetinde olan ve İslâm hukukunun tatbik edildiği ülkeleri kapsar. Dar-ül-harb ise, "İslâm'ın siyasî hakimiyetinin sınırları dışında kalan, idare ve hukuk nizamının İslâmî olmadığı .her ülkedir. Bunda da temel ölçü, İslâm hükümlerinin tatbik edilmemesidir[115]. Bazı İslâm hukukçularına göre, Müslümanlara din hürriyeti sağlandığı takdirde dar-ül-harb, savaşa başvurulmaksızın, dar-ül-sulh'a dönüşebilmekte ve gayrimüslim devletlerle dostluk ve yardımlaşma ilişkileri başlayabilmektedir[116]. Böylece, dar-ül-harb tabirinin, Müslümanlarla fiilen savaş halinde olan yer, anlamında kullanılması en makul ve doğru olandır.

Diğer devletlerden, müminlerinin din hürriyetini sağlamasını bekleyen bir dünya görüşüne sahip olan İslâm'ın, kendi sınırları içinde yaşayan farklı dinlere de hoşgörü ile davranmayı ilke edindiği görülecektir. İslâm, tebliğini yaparken zor ve baskı yöntemlerini kullanmamakta, insanların kendi muhakemeleriyle değerlendirerek doğru olanı [İslâm'ı] seçmelerini beklemektedir: "Dinde zorlama, yoktur. Hakikat, imân ile küfür apaçık meydana çık-

112 A. Özel. İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı (İstanbul, 1982), s.45.
113 Aynı eser, s. 45-50, 56-59.
114 Aynı eser, s. 232-233.
115 Aynı eser. s. 78.
116 Aynı eser. s. 79.

mıştır"[117] Kur'-ân'dan, başka bir örnek verilecek olursa: "De ki: O [Kur'ân] Rabbimizden haktır. Artık dileyen imân etsin, dileyen inkâr etsin..." [118] Vahiy yoluyla kendilerine kitap indirilmiş oldukları için Yahudilerle Hristiyanları putperestlerden ayıran İslâm, "ehl-i kitab" adını verdiği bu iki semavî din taraftarlarına, İslâm devletinin himayesi altında yaşama hürriyetini vermiştir. İslâm devletinin feth ettiği ülkelerin gayrimüslim vatandaşları "zımmî" adı ile anılır. Kendilerine bu ad verilmesinin sebebi,'İslâm'ın gayrimüslim vatandaşlarının can, mal, namuslarını ve dinî hayatlarını devlete "zimmetlemesi", ya da başka bir deyişle, merkezi otoritenin teminatı altına alınmasıdır. Hz. Muhammed, zımmî'ye zulüm ve haksızlık yapan, ona gücünün üstünde angarya yükleyen ve ondan arzusu dışında bir şey alan kimseye Kıyamet günü, bizzat kendisinin hasım olacağını ifade etmiştir. Bir başka hadiste de, bir zımmî'yi haksız yere öldüren kimsenin Cennet'ten mahrum olacağı belirtilmektedir[119]. Zımmilerin yanı sıra İslâm ülkesinde "emân" olarak, başka bir deyişle, İslâm hukukunu kabul etmek şartıyla, ticaret ya da benzeri faaliyetlerde bulunmak için, dar-ül-İslâm'da geçici bir süre ile yaşama izni alan yabancılara "müstemen" denir. Bunlara, hıyanetleri ve asayiş bozucu davranışları bulunmadıkça zımmîlerle hukuken eşit statü uygulanır[120]. Devletin Müslüman vatandaşlarına askerlik hizmetlerinden de muaftırlar. Ancak, buna karşılık, devlete "cizye" isminde ve miktarı ekonomik şartlara göre belirlenen yıllık bir baş vergisi ödemek zorundadırlar[121].

TCE

Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıkların Durumu: Millet Sistemi

Bir Müslüman ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğu'nda gayri müslim azınlıkların baskı altında tutulduğu iddiaları Batı'da Rönesans'la birlikte işlenmeye başlamıştır. Hristiyan Avrupa'nın Türkler tarafından tehdit edilmesi, Batı'nın ister istemez Eski Roma ile özdeşleşmesine, onun akıbetinden endişe duyarak Müslüman Osmanlılara karşı mücadele etme zaruretini .hissetmesine sebep olmuştur. Roma'ya kadar giren bir Atillâ'nın hatırası ta-

117 El - Bakara, (2)/256.
118 EI-Kehf, (16)/29.
119 Özel, a.g.e., s. 186.
120 H. Karaman. İslam'ın Işığında Günün Meseleleri (İstanbul, 1982), C. l, s.270 vd.
121 M. Hamdullah (Çev: K. Kuşçu), İslam'da Devlet idaresi (Ankara, t.y.), s.183 vd.

zelenmiş; böylece Batı, Osmanlıları Avrupa'yı istilâya hazır, ikinci bir "barbar" kavim olarak görmeye başlamıştır. Aydınlanma çağında Kilise'ye karşı olan çevreler, din baskısına karşı mücadelelerinde Hristiyanlığı hedef almaktan 'kaçınmışlar, İslâm'ı örnek olarak kullanıp, amaçlarına dolaylı yoldan ulaşmak istemişlerdi. Voltaire'in Muhammed adlı eserinde de aslında amaç İslâm'ı değil. Batı toplumundaki dinin baskıcı tutumunu eleştirmekti. İki din arasındaki farklı nitelik ve yaklaşımlar filozofları ilgilendirmiyordu. İslâm'ı olduğu gibi değil, amaçlarına hizmet edecek şekilde yorumlayarak, istismar etmek yoluna gitmişlerdi. Ne var ki, maya tutacak ve Kilise ile Toplum aralarındaki ilişkileri yeni bir düzene soktuktan sonra bile, Şark medeniyetine ait yanılgılar ve peşin hükümler devam edecektir[122].

Ancak, bu yaklaşıma kıyasla Türk tarihini inceleyenlerin veya Osmanlı ülkesinde bizzat bulunarak müşahedeleri olanların ifadeleri farklı olmuştur. Mondros Mütarekesi ile başlayan karanlık devrede Osmanlı düşmanı devletler, "azınlıklara gaddarlıkla davrandılar" ana teması ile, Türkleri "cezalandırıcı" bir barış andlaşması hazırlama çabalarına girişince, İstanbul'da bir grup Türk aydını Batı'nın bu iddialarına yine, kendi ifadelerinden oluşan bir "reddiye" ile cevap verdiler. Ahmet Cevat Bey tarafından Fransızca olarak derlenen ve Millî Kongre'nin yayınlandığı bu kitapta, yabancıların şu gözlemlerine yer verilmekteydi:

Eğer Türkler hâkimiyetleri altına aldıkları milletlere, Hristiyanların yaptığı gibi, zorla İslâmiyeti kabul ettirmiş olsalardı ki, buna kimsenin bir itirazı olmazdı, bugün ne Ermeni meselesine Girit meselesi ve muhtemelen ne de Şark meselesi olurdu. Oysa Türkler bunu yapmadılar. Kur'ân-ı Kerîm'e uyarak, Büyük Friedriech'in meşhur sözünü söylemesinden asırlarca önce, "Herkesin kendi usulünce ibadet etmesine müsâade ettiler. Böylece Hristiyan Avrupa'nın, bizzat Hristiyan kanı döktüğü, ve inançları değişik olanlara vahşice zulümler yapmaktan zevk duyduğu bir devirde, Osmanlı imparatorluğu engizisyonun bulunmadığı, yakmaların ve sihirbazlık ithamlarının mevcut olmadığı yegâne memleket oldu. Hristiyanlar .tarafından her yerden kovulan, tard ve takip edilen Yahudilerin bulabildiği tek memleket de barbar (!) Türkiye olmuştur. Bunlar da gösteriyor ki, manevî bakımdan İslâm ülkeleri, Hristiyan ülkelerinden çok daha iyi yaşama şartları bahsetmiştir"[123].

---

122 Braude /B. -Lewis (der.); Christians and Jews In the Ottoman Empire: The Functioning of Plural Cociety (New York/Londra. 1982), s. 2.

123 Alh. Djevat, Yabancılara Göre Eski Türkler 3. baskı, (İstanbul. 1976), s.70-71.

ALTINCI BÖLÜM

KAPİTÜLASYONLARIN İSTİSMARI VE BATININ HİMAYE SİSTEMİ

"Fatih bir millet olan Türkler, idareleri altındaki çeşitli milletleri
Türkleştirmeye çalışmamış, onların din ve
âdetlerine saygı göstermişlerdir.
Romanya için, Rus veya Avusturya idaresi yerine,
Türk idaresi altında yaşamak bir talih eseri olmuştur.
Zira, aksi takdirde bugün, Romen milleti diye bir millet olmayacaktı"

(Popescu Ciocanel)

"Türkler hâkimiyeti altında tuttuğu halkların iç yapılarına müdahale etmeden, sadece haricen idare etmekle yetinirler. Bu sebepten, Türkiye'de azınlıkların muhtariyeti, her bakımdan, en ileri Avrupa memleketlerininkinden daha mükemmel ve tamdır[124]."

Hristiyan reayaya tanınan bu serbestliklerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasında büyük bir rol oynadığına, bütün tarihçiler ittifak etmektedirler. İmparatorluğun Ayrupayı ürküttüğü kuvvetli devirlerinde reaya, galip Türkleri, mâliye, ticaret ve sanayii eline geçirerek istismar etti. Ama aynı reaya Mohaç mağlûbiyetini müteakip imzalanan Pasarofça ve Kaynarca muahedelerinden sonra, İmparatorluğun artık sona ermekte olduğunu sezerek, Türkiye'nin baş düşmanı olan devletlerle açık veya gizli işbirliğine başladı. Eğer Türkler, kusur sayılabilecek kadar, aşırı bir sabır ve hoşgörü faziletine malik olmasalardı, entrika ve ihanetlerini artık saklayamayan ve Türk mağlubiyetini kendi zaferleri olarak nitelendiren bu iç düşmanları muhakkak ki, çok sert şekilde cezalandırırlardı.[125]

---

124 Djevat, a.g.e., s. 91.

125 Türközü, H. K., (1986),Armenian Atrocity According to Ottoman and Russian Documents, Institute for the Study of Turkish Culture Publication, Ankara,

Osmanlı Hükümeti 1828 yılında Rus entrikacılarına yardımcı olan yüzde yüz suçlu Ermenileri bile sürgün etmeyi, kolay kolay istememiştir. Padişahın bu hoşgörüsü ise İmparatorluğun taksim edilmesi lehine delil olarak kullanılmıştır"[126]

"...Din ayrılığından dolayı insanlar birbirine karşı kin besler. Bu olay İslâmiyetten ve Hristiyanlıktan daha eskidir. Fakat bu durumun örneği Türkiye'de hiçbir zaman görülmez, çünkü Türkler kendi dinlerinden ne kadar ayrı olursa olsun, hiç kimseyi dininden dolayı tehdit etmezler. (A. de la Mortraye)[127]

"Türkiye hiçbir zaman dinî zorlamalara veya Engizisyon zalimliğine sahne olmamıştır. Tam tersi Hristiyanlık radikalizminin zavallı kurbanlarına vatan topraklarında kucak açmıştır. Tarihe bakarsanız görürsünüz ki, Onbeşinci asırda İspanya ile Portekiz'den kovulan binlerce Yahudi, Türkiye'de öyle rahat etmiştir ki yaklaşık üç yüz senedir onların torunları orada gayet sakin bir ömür sürmekte ve ancak bazı memleketlerde Hristiyanların ve 'bilhassa Ortodoksların mezâlimine karşı kendilerini korumak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bugün hâlâ Atina'da Paskalya yortuları boyunca hiçbir Yahudi sokağa çıkamamaktadır. Türkiye'de ise, eğer İsrailoğulları Rum ve Ermeni cemaatlerinin hakaretlerine uğrayacak olurlarsa, mahallî idareler derhal onları himaye altına almaktadır.

Padişahın o geniş ve sakin ülkesinde, bütün dinlerle bütün milliyetler yan yana yaşamaktadır. Her ne kadar cami, kiliseyle havradan üstün bir vaziyetteyse de, onları ortadan kaldırmamaktadır. Onun için, Katolik mezhebi Paris'le Lyon'a nisbetle, İstanbul'la İzmir'de daha serbesttir. Türkiye'de, hiç bir kanun, .bu mezhebin sokak âyinlerini yasak etmemiştir. Mezarlarına götürülen ölülerin arkasından, uzun bir papaz kafilesi kilise şamdanları taşımakta ve katolik ilâhileri söylemektedir. Takdis âyini yortusunda Galata ve Beyoğlu'nun bütün kiliselerindeki papazlar ruhanî alaylar halinde ilâhîler söyleyerek ve haçlarıyla bayraklarını taşıyarak caddelere çıktıkları zaman, kendilerine bir askerî kıt'a refakat ermekte ve bu kıt'a .Türkleri bile alayın etrafında sıralanmaya mecbur etmektedir" (A. Ubicini) [128]

126 Aynı eser, s. 103-104.
127 Aynı eser, s. 214-215.
128 Aynı eser. s. 215-216.

Osmanlılar merkeziyetçi bir yapı oluşturmuşlar ve devleti taksim edilemez mukaddes bir varlık olarak kabul etmiştir. Padişahların bu konudaki hassasiyetleri Fatih'in "devlet-i ebed-müddet"in selâmeti için, kardeş katlini tasvip etmesinde de görülür. İslâmî prensiplerin Orta Asya gelenekleri ile kaynaşması sonucu oluşan Osmanlı "Nizam-ı Âlem" ülküsüne göre, devletin aslî görevi, Allah'ın kelâmını dünyaya tebliğ edebilmektir. Buda, Osmanlıyı fethettiği topraklara adalet kavramını götürmek sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir[129]. Konuyu sosyo-psikolojik bir açıdan ele alan Güngör, müsamahasızlığın daha ziyade emniyet duygusunun yokluğundan ileri geldiğine işaretle, Türklerin tarih boyunca hoşgörülü oluşlarını, güçlü hâkimiyet duygularına bağlamaktadır. Şöyle ki, yazarın verdiği örneğe göre, bir kimse karşısındakinden kötülük gelebileceğine inanırsa, o zaman müsamahasız olur: Delilerin söyledikleri saçmalar kimseyi rahatsız etmez; çocukların hatâları da cemiyet nizamını bozacak kudrette olmadığı için daima müsamaha görür. Türk halkı azınlıklara, kendi sayesinde rahata kavuşan insanlar nazarıyla bakmış ve kudretli olduğu devirlerde bunlardan bir tehlike de görmemişti"[130]. Demek ki, bu düşüncelerle Osmanlı, Pax Islamicus'una giren yörelerin gayrimüslim halkına hoşgörü ile davranmış, genellikle "millet sistemi" adı ile anılan bir toplum düzeni içerisinde onlara geniş özgürlükler bahşetmiştir. Yönetim mekanizmasının katı bir merkeziyetçi yapıya sahip olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu "çoğulcu bir toplum düzeninin klâsik bir örneğini" teşkil ediyordu. Bugün bu konuda arşiv kaynaklarına inerek inceleme yapan Batı araştırmacılarının ortak kanaatine göre, bazı eksikliklerine rağmen, Osmanlı Devleti bünyesindeki milletleri huzur ve refah içerisinde yaşatmıştır. Ayrıca, azınlıklara karşı olan tutumları açısından Osmanlı Devleti, işgal etmiş olduğu topraklarda kendisinden sonra oluşan devletlere kıyasla, en mükemmel (remarkable) sicile sahiptir[131].

TCE

129 A. Taneri, Türk Devlet Geleneği (Ankara, 1975). O. Turan'da [Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi (İstanbul. 1969), 2 C.) ayrıca. Osmanlı'dan önce tarihte kurulmuş Türk Devletlerinin de azınlıklara hoşgörü ile davrandığını ve din serbestliği tanıdığını yazmaktadır.

130 Güngör Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik 2. baskı, (İstanbul, 1984), s. 142-143. Yazarın azınlıklar hakkındaki gözlemine de yer vermekte yarar vardır: "Hakikâtte bir memleketle azınlıkların durumu canlı organizmadaki çürütücü bakterilere benzer. Organizma sağlam olduğu müddetçe bakteriler faaliyet gösteremez; fakat zayıf düştüğü zaman onu yemeğe çalışırlar." (s. 142).

131 Braude/Lewis, a.g.e.. s. 1.

Çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal düzeni oluşturan, devamını sağlayan mekanizma "Millet sistemi" deyimi ile anılmaktadır. Yalnız burada genellikle yanlış anlamalara sebep olan birbirine bağlı iki noktaya işaret etmek isteriz. İlkin, Yükseliş Döneminde "Millet" tabiri, sadece Müslümanlar için kullanılırdı. Kanunî Sultan Süleyman'ın Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin fetvalarında: okuduğumuz "din ve devlet, mülk ve millet" bileşiminde kullanılan "millet" ile kast edilen, devletin yöneticisi olan "millet-i İslâmiye"[132]. Gayrimüslimlere dinî, kültürel ve iktisadî özerklikler tanınmıştır: hattâ ileride göreceğimiz gibi, devletin sınırlarını çizdiği çerçeve içinde otonomdurlar. Ancak, siyasî hakları yoktur; yönetime, katılamazlar. Kısacası, hükümrân değildirler.

Osmanlı, bu farkı belirtmek için millet tabirini, sadece millet-i islâmiye ve yine hükümrân olan Avrupa devletleri için, "milel-i nasrani-ye seviye" olarak kullanmış; bünyesindeki gayrimüslimleri "zımmî", "cemaat" ve "taife" deyimleri ile tanımlamayı uygun bulmuştur. XIX. yüzyılda Tanzimat'la birlikte devlet gayrimüslim uyruklarının statülerini yeniden gözden geçirirken, ilkin, onlar için "millet" olarak söz edecektir. 1839 Gülhane hattı şerifinde "tebaa-yi saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i islâm ve milel-i saire" sözcükleri geçer. 1856 Islahat Fermanı'nda da "millet" deyimi "cemaatle" beraber zikredilecektir[133]. Bunu belki de gayrimüslimlere, Müslümanlarla kanun önünde eşitlik verileceğinin bir ifadesi olarak yorumlamak mümkün olacaktır. Ancak, Müslüman halkın bu statü değişikliklerini derhal onayladığını iddia etmek yersiz olacaktır ki, gerek Şemseddin Sami'nin ve gerek Ali Said'in sözlüklerinde millet ile işaret edilen yine Müslümanlardır[134]. İkinci olarak "Millet" deyimi ile etnik değil de dinî kıstaslara uygun, olarak, biraraya gelmiş bir cemaat anlaşılmalıdır. Başka bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu'nda kişinin inançları milliyetini de belirlemektedir. İslâmî esasların geçerli olduğu Osmanlı Devleti'nde, İmparatorluğu oluşturan toplumların din esasına göre ayrılması doğaldır. Millet sisteminin etnik temele dayanması, milliyetçiliğin, Osmanlı İmparatorluğuma da "girdiği XIX. yüz-

132 M.E. Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvaları Işığında XVI. $_{f}$ Asır Türk Hayatı (İstanbul, 1972), s. 176.

133 Metinleri için, bkz. Van Dyck (der.), a.g.e., appendix il, s. 106-113.

134 Fraşeri, Kamus-ı Türkî (İstanbul, 1901), C. II. s 1400 ve Ali Said, Resimli Kamus-ı Osmanî (İstanbul, 1912), s. 980.

yılda, bu akımın tesiriyle gerçekleşmiştir. İşte, ancak bu tarihten itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cemaatler, millî kompartmanlara oturmaya başlamıştır. O tarihe kadar, meselâ; Rum cemaati içinde Suriyeli Hristiyan Araplarla, Bizans kalıntısı İstanbul Rumlarını, Bulgar ve Sırpları birarada bulmak mümkündü. Ermeni cemaatinden ise, Katolik olanlar Lâtinlerle, Protestan olanlar İngilizlerle birlikte sayılırken, Gregoryenler ayrı bir tasnife tâbi idiler. Büyük Devletlerin ayrılık yaratma gayreti ile, "millet" sisteminin tabanı, günün felsefesine göre değişecektir.

Sousa 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda millet-i İslâmiye'nin yanı sıra, onüç ayrı cemaatin varlığından sözetmektedir. Bunlar: (1) İstanbul Ortodoks Patrikhanesine bağlı Rumlar; (2) Ceneviz ve Venedik tacirlerinin 'kalıntıları olan Katolikler ya da Latinler; (3) İstanbul Patrikhanesine bağlı Gregoryen Ermeniler; (4) Katolik Ermeniler; (5) Mardin Patrikliğine bağlı Suriyeli Katolikler (Süryânîler); (6) Musul patrikliğine bağlı Kaideli (Chaldean) Katolikler; (7) Mardin patrikliğine bağlı Suriyeli Yakubîler (Jacobites); (8) Protestanlar; (9) Şam patrikliğine bağlı Melkitler; (10) Museviler; (11) Bulgar Kilisesi'ne bağlı Bulgar Katolikleri; (12) Maruniler; (13) Nasturîlerdir"[135]. Söz konusu cemaatlerden, devlete karşı, dinî liderleri sorumludur. Vergjleri onlar toplar, aralarındaki adlî meseleleri kendi mahkemelerinde onlar çözüme bağlardı. Bu cemaatler dillerinde ve dinlerinde serbest bırakılır, ekonomik hayatlarına müdahale edilmezdi[136].

Yukarıda kısaca değindiğimiz çoğulcu toplumsal yapıyı inceleyen ilim adamları, Osmanlı İmparatorluğunun iç düzeninin "Mozoik Teorisinin çerçevesine uygun olduğunu belirtmişlerdir[137]. Ayrıntılara indiğimizde "Osmanlı mozayiğinin" şu özelliklere sahip olduğu görülecektir. İlkin, Osmanlı otoriteleri tebaası üzerinde sadece siyasî iddialarda bulunmakla yetinmiştir.

135 Sousa, a.g.e., s. 89.

136 Cemaatler hakkında Kaynaklar için, bkz: Braude/Lewis, a.g.e., C. II.bibliyografya.

137 C.S. Coon, Caravan: The Story of the Middle East (New York, 1951), s. 162. H.A.R. Gibb/H. Bowen, Islamic Cociety and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East, (Oxford, 1951). İslâm'ın Mozaik Teorisinin eleştirisi için; bkz: ;B.S. Turner (Çev: H.Ç. Keskinok), Marks ve Oryantcizmin Sonu (İstanbul, 1984), iii. bölüm, Krş, J.C. Murewitz, "The Minorities in the Political Process," S.N. Fisher (der.); Social Forces in the Middle East (New York, 1955). s. 205-221.

Devletin tebaalarından bekledikleri Padişahlarına sadâkat, vergi mükellefiyeti ile barışın ve düzenin devamı ile sınırlıdır. Bunların ötesinde, Osmanlı fethettiği toprakların halkından. İmparatorlukta kültürel benzerlik sağlanması yolunda herhangi bir gayret göstermelerini istememiştir. İkinci olarak ise, Osmanlı Devleti bu mozayiğin parçalarını oluşturan ünitelerin, sosyo-ekonomik geleneklerini de parçalamamaya özel göstermiştir. Onları alışagelmiş ekonomik çalışma alanlarından koparıp, devletin tayin ettiği üretim ilişkileri içine sokmamıştır. Türkler askerî hizmetlerin vazgeçilmez unsurları olurken, Araplar ulemâyı oluşturmuş, gayrimüslimler ticaret ve bankacılığa soyunmuşlardır. Kısaca, Osmanlıların ayak bastığı her yerde, o şehir ve bölgenin özelliklerine uyan yasalar tanzim edilip yürürlüğe konurdu. Osmanlılar eğer o bölgede yepyeni bir yönetim sistemi gerçekleştirdilerse, bunu daha adaletli bir düzen getirmek için ele almışlardı. Osmanlıların kurdukları devlet müesseseleri, istilâ edilen ülkelerdeki donmuş feodal yapıdan çok daha üstündü. İşte, bu sebeple, Balkanlarda Müslümanlık hızla yayıldı. Ordunun daha ziyade Hristiyan çocuklardan seçilen devşirmelere dayanışı elbette ki, ilk bakışta, mozaik teorisinin özellikleri ile bir tezat teşkil edebilir. Ancak, bu çocukların, bir süre sonra iyi yetiştirilmiş hür ve hâkim askerler, subaylar, idareciler, valiler olarak siyasî hayata katılışları; paşaların, vezirlerin, devlet büyüklerinin bunlardan seçilişi, devşirmecilik müessesesini, Hristiyan halklar için arzulanır hale getiriyordu[138]. Kurmuş olduğu Osmanlı siyasî sisteminde, gönüllü bir "etnik iş bölümü" gerçekleştirmek ve bu düzeni, Adam Smith'in görünmez elleri gibi, asgarî müdahale ile birkaç yüzyıl sürdürmek, Osmanlı'nın büyük başarısı olarak nitelendirilebilir kanısındayım[139].

TÜE

Himaye Sistemi ve Ayrılıkçı Akımların Doğuşu

Otonom sosyo-ekonomik ve kültürel yapılan ile, Osmanlı siyasî düzeni içinde birer "alt kültür" adacıkları oluşturan "milletlerin", çoğu kez coğ-

138 Ş.S. Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 2. baskı (İstanbul, 1972), C. l, s. 315.

139 I.F. Harik, "The Ethnic Revolution and Political Integration in the Middle East," IJMES. C. Ill (1972), s. 305; A.F. Hourani. Minorltils in the Arab World (Londra, 1947).

rafî açıdan da kompartmanlaşması, aralarındaki ilişkilerin asgari düzeyde gerçekleşmesine sebep olmuştu[140]. Bu adacıkların XIX. yüzyılda ulaştırma teknolojisinin gelişmesi ile, birbirleriyle yakın temasları artmıştı. Osmanlı demiryolları ağı artık yöreler .arasında bağlantıyı sağlamıştı. Toplumlararası irtibatın artması ile Osmanlı bünyesindeki alt kültürler birbirleri arasındaki farklılaşmaları daha açıklıkla algılamışlar, bu onlarda, Deutsch'un teorisine uygun olarak[141], "grup hüviyetinin" daha da perçinleşmesine sebep olmuştu[142]. Bunun yanı sıra, Osmanlı üzerinde giderek yoğunlaşan Batı nüfuzu ile, Avrupa'daki düşünceler, felsefeler ve ideolojiler gayrimüslim cemaatlere de malolmağa başlamıştı. Batı tüccarlarının gayrimüslimleri ülkedeki acentaları olarak kullanması ve elçiliklerde tercüman (dragoman) olarak onların istihdam edilmeleriyle "milletler", Batı fikirlerinin Osmanlı'da ilk nüfuz ettiği odaklar oluyorlardı. Bu noktada, Misyonerler kanalıyla hangi fikirlerin Ortadoğu'ya girdiğini, Earle'ün kaleminden aktarmakta yarar var: "Misyonerler, Sultan için ciddî bir siyasî mesele teşkil ediyorlardı. Yabancı diller öğreterek, azınlıklar arasındaki ayrımcılık ruhunu körükleyerek. Batı âdet ve fikirlerini ülkeye sokarak Türk milliyetçiliğinin gelişmesini baltalıyorlardı. Batılı milletlerin demokratik kurumlarını bir ideal olarak tanıtıp, Sultan'ın otokratik iktidarını da zayıflatıyorlardı"[143].

TÜE

Başta Fransız Devrimi'nin milliyetçilik platformu olmak üzere, Batı fikirlerinin gayrimüslim cemaatlere nüfuzu, onları Davison'un işaret ettiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu XIX. yüzyıldan itibaren etkisi altına alan "Batılılaşma sürecinin" lokomotifi haline getirecektir[144]. Gayrimüslimlerin tiyatro, gazetecilik, tercüme, ticaret ve diplomaside önemli yerler işgal ettikleri göz önünde bulundurulursa, Batı'nın Osmanlı'ya ulaşmasında ne derece etkili yollar bulduğu tahmin edilebilir. Burada sadece iki sahadaki (ekonomi ve siyaset) muhtemel etkilerinden bahsetmek istiyoruz. Osmanlı sanayisinin

140 W. Bell/W.E. Freaman (der.), Ethnicity and Nation Building (Londra, 1974), s. 10 vd; A.A. Said (der.). Protagonists of Change: Subcultures in Development and Revolution (New Jersey, 1971), sonuç bölümü.

141 K.W.Deutsch, Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality, 2. baskı (Cam..., Mass., 1966).

142 Harik, a.g.m., s. 308.

143 Misyonerler hakkında ileride geniş bilgi verilecektir. Bkz. dn. 25, II. bölüm.

144 Davison, "The Millets as Agents of Charge in the "Nineteenth-Century Ottoman Empire," Braude/Lewis, a.g.e., s. 319.

çöküşü eğer, yukarıda temas ettiğimiz gibi, Sanayi Devrimi'nin tahrikiyle Batı'nın Ortadoğu'ya açılmasına bağlıyorsak, o zaman bu sömürgeleşme sürecinde Avrupalı kapitalistlerin yerli işbirlikçileri olan gayrimüslimlerin de rolünü incelemek yerinde olacaktır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda elçiliklerden aldıkları ticaret beratları ile, gayrimüslimlerin kapitülasyonları istismar ederek, ticaret sermayesini ellerine geçirdiğini inceleyen Bağış; Rum, Ermeni ve Yahudî cemaatlerinin Osmanlı iç ve dış ticaretine hâkim olduklarını belirtmekte, fakat o nisbette de sanayileşmeye, katkılarının önemsiz kaldığını kaydetmektedir[145]. Bu konuda yapılan başka araştırmalar da yukarıdaki sonuçları desteklemektedir[146]. Kurmuş; bölgeyi ve gelenek-göreneklerini yakından tanımaları, ticaret ilişkilerinde bulundukları Türk halkının dilini bilmeleri, ticarî tecrübe ve becerilerinin azınlıkları Avrupalılar için vazgeçilmez, tabiî bir ortak niteliğine yükseltti demektedir. Hüseyin Avni ise, azınlıkları "Osmanlı İmparatorluğu'nda, yabancı sermayedarlığının ajanı" olarak görmektedir[147]. İttihad ve Terakki'nin "millî iktisat" politikasının temelinde de zaten, Osmanlı ekonomik sistemini bu sömürücü çemberinden kurtarmak ve onu ülke kalkınmasına hizmet edecek şekilde millîleştirme çabası yatmıyor muydu? [148]

Gayrimüslimlerin siyasî alandaki "taşıyıcılıklarının (portörlüklerinin)" üzerinde gerektiği kadar durulmamıştır. Ancak, Davison'dan öğrendiğimiz kadarıyla 1864'teki vilâyet nizamnâmesindeki bölgesel idarî meclislerinin oluşturulmasına ait düzenlemeler ilhamını Ermeni millet anayasasındaki, meclis seçimleri hükümlerinden almıştır. Yine Davison'a bakılırsa. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına seçim şartları aynı milletler anayasalarındaki seçilme hükümlerinden etkilenmiştir. Ayrıca, 1876 Kanun-i Esâsî'sini hazırlayan yirmisekiz kişilik heyette üçü Ermeni ve üçü Rum olmak üzere, altı gayrimüslim vazifeliydi. Ermeni azaların içinden Kirkor Odyan Efendi, Ermeni

145 A.İ. Bağış. Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler (Ankara, 1983), s. 101-104.

146 İ.Tekeli/S, ilkin. "İttihod ve Terakki Hareketi'nin Oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği," Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) [Semineri Bildirileri], (Ankara, 1980). s. 351-382. O. Kurmuş. Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi (Ankara, 1982), s. 18-20.

147 H. Avni Yarı Müstemleke Oluş Tarihi (İstanbul, 1932). s. 7.

148 Ç. Klyder, "The Political Economy of Turkish Democracy," New Left Review, 115 (Mayis-Haziran 1979); 2. Toprakın İttihat ve Terakki'nin Millî İktisat Politikası (İstanbul, 1983)] bu konudan fazla bahsetmemesi ilginçtir.

millet nizamnamesinin de yazarlarındandı. Davisön, Midhat Paşa'nın yakın dostu olan Odyan Efendi'nin, Paşa'nın parlamenter sistem hakkında düşüncelerinin oluşmasında, etkili olduğunu ifade etmektedir[149]. Odyan'ın demeç ve mektuplarını inceleyen Kazmarian, Sadrazamlığı sırasında, Midhat Paşa'nın, haftada bir, Odyan'ın sofrasını paylaştığını ve bu ziyaretlerinde, Ermeni millet nizâmnâmesinin yazarlarından Serviçen (Serovpe Viçenyan) olmak üzere, bazı Ermeni ileri gelenlerle görüştüğünü kaydetmektedir[150]. Osmanlı parlamenter hareketinin dahilî ve haricî birçok itici unsurun eseri olduğunu belirten Davison, yine de Ermeni millet anayasası filtresinin de Batı etkisinin Osmanlıya sızmasında katkısı olduğu inancındadır[151].

Nasıl XIX. yüzyıl Avrupası'nda Sanayi Devrimi ile vücut bulan ve ticaret ve sanayi hayatının gelişmesi ile güçlenen burjuvazi, ekonomik gücünü siyasî bazı haklarla tamamlamak istemiş ve merkeze karşı en etkin silahı milliyetçilikte bulmuşsa, aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimler de, Batı fikir ve tecrübelerinin izinde giderek ekonomik güçlerinin yanı sıra siyasî emeller beslemeğe başlamışlardı. Avrupa'daki gelişmenin aksine, çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik birleştirici değil, bölücü olacak, tebaaların İmparatorluktan kopma eğilimlerini körükleyecekti. Osmanlı Devleti sisteminin öngördüğü katılım kanallarını yetersiz bulan gayrimüslimler, etnik tabana dayanan devletler kurmak yolunda çaba göstereceklerdir. Bu da ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile gerçekleşebilirdi. Gayretlerinin siyasî merkez karşısında güçsüz kalacağını takdir eden ayrılıkçı akımlar, amaçlarına ulaşabilmek için Büyük Güçlerin desteğini sağlamaları gerektiğine inanıyorlardı. Onlar için yabancı devletlerin himayesine sığınmak bağımsızlık, yolunda atılmış ilk adımdı. Güçlü hamileri, onlar lehine İmparatorlukta bazı düzenlemeler yapılabilmesi için Babıâli'ye baskı yapabilirlerdi. Muhtariyet yolunda sarfedilen bu mesailerle zemin oluşturulur; Osmanlı Devleti'nin yıkımına sebep olacak bir fırsat - savaş gibi - kollanarak sonuca gidilebilirdi.

Büyük Güçler, Osmanlı uyruklarını himayelerine almakta gecikmeyeceklerdir. Onlara konsolos ve elçilikleri aracılığı ile himaye beratları vere-

149 F. Davison,. a.g.m., s. 330.
150 M. Kazmarian (der.), Krikor Odian (İstanbul, 1910), C. l, s. xiv.
151 Davison, a.g.m., s. 330.

rek milliyetlerine geçireceklerdir. Kapitülasyonlarda öngörülen "Himaye" (Protege) sistemi ilke olarak, Osmanlı tebaasından olan bir kimsenin yabancı milletin uyruğuna geçerek, kendisini himaye eden ülkeye göç etmek yerine, uyruğu olmaktan yararlandığı Osmanlı ülkesinde yeni milletiyle yaşaması demekti. İlk başlarda, bu hak sadece kutsal topraklarda yaşayan bir avuç misyonerle rahiplere, elçiliklerde tercümanlık yapan yerli gayrimüslimlere verilmekteydi. Ancak, XIX. yüzyılın başında Avusturya-Macaristan'ın sadece Boğdan'da himayesine aldığı Osmanlı uyruklarının sayısı 200.000'i aşıyordu. Aynı ülke, Eflak'da 60.000 berat dağıtmıştır. 300.000 Rum, Yunan tebaasına geçmiş; sırasıyla Ermeniler, Maruniler ve Dürziler Rusya, Fransa ve İngiltere'ye sığınmak kararını almışlardı. Osmanlı Devleti ciddî sakıncalar yaratacak bu gidişe engel olmak üzere, ilkin, 1863'de Himaye yönetmeliği çıkarmış, onu takiben de, 1869'da bir irade ile Osmanlı uyrukluların devletin izni olmaksızın tebaa değiştirmesini yasaklamıştı[152]. Ne var ki, Büyük Devletler Kapitülasyonların 'kendilerine hamilik yetkisini verdiğini vurgulayarak, Babıâli'nin bu kararlarını hiçe sayacaklardı. Üstelik, her fırsatta dindaşlarını teokratik Osmanlı Devleti'nin baskıcı politikalarından korumak gibi tarihî bir misyonları olduğunu da kaydederek!

Aslında Büyük Güçlerin Osmanlı uyruklarını himayelerine almakta büyük çıkarları vardı. Yukarıda Büyük Güçlerin aralarında fikir birliği oluşturamadıkları için, Osmanlı ülkesini taksim edemediklerini görmüştük. Ne var ki, himaye kanatları altına aldıkları milletlerin Osmanlı bünyesinden kopması, milletlerarası mesele yaratmayabilirdi. Osmanlı hâkimiyetinden ayrılan bu yeni devletçiklerin mücadeleleri sırasında, desteğini gördükleri güce karşı da, olumlu tavır alacağı beklenirdi. Bu devletler ile geliştirilen yakın dostluklar, bir tür Büyük Güç-Uydu ilişkisini de beraberinde getirecek ve böylece Osmanlı topraklarında gözü olan devletler, bu yörelere dolaylı bir şekilde de olsa hâkim olacaklardı. Rusya ve Avusturya bu niyetle III. Selim döneminden itibaren Balkanlar'da faaliyet göstermişlerdir. Rusya'nın daha başarılı olduğu tarihçe sabit olan bu gayretler, önce yörede milliyetçilik duygularının körüklenmesi ile başlıyor, daha sonra ihtilâlci komitelerin desteklenmesi ile sürdürülüyordu. İsyanları bastırmak için harekete geçen Osmanlı ordusu, karşısında Büyük Güçlerin birini buluyor; iç isyan olarak

152 Sousa, a.g.e., s. 89-115.

başlayan bu olaylar, hamî devletin askerî müdahalesiyle milletlerarası kriz niteliğini kazanıyordu. Diğer devletlerin de duruma karışmasıyla komisyonlar toplanıyor, devletlerarası müzakereler sonucu isyan çıkan vilâyetlerde, devletin otoritesini kısıtlayıcı, bazı düzenlemeler yapılması öngörülüyordu. Söz konusu müdahaleler sonucunda o yöreler imtiyazlı vilâyetler olarak ilân ediliyor; değişen statükonun korunması için bu vilâyetler bir Avrupa devletinin himayesine alınıyordu. Sırbistan, Eflâk-Boğdan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan ve Girit aşağı yukarı hep bu safhalardan geçerek bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır"[153].

Büyük Güçler için Osmanlı Avrupa'sında milliyet prensibine göre devletçikleri kurmak ve onları himayeleri altına almak, o kadar güç olmamıştı. Ancak, Osmanlı Asyası'nda durum değişikti. Burada yaşayan gayrimüslim milletler (Ermeniler, Süryanîler, Nasturîler, Maruniler v.d.) Müslüman denizinin içinde küçük adacıklar olarak serpişmişlerdi; Balkanlarda olduğu gibi toplu halde yaşamıyorlardı.

Fakat, Büyük Güçlerin buradaki beklentileri farklıydı. Onları himayelerine almakla, ilkin, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuzları artacaktı. Şöyle ki, kendi milliyetinden ne kadar çok kişi Osmanlı İmparatorluğu bünyesine yerleştirilirse, Kapitülasyonlardan yararlanması da o kadar artacak ve dolayısı ile Türkiye üzerinde daha fazla söz sahibi olmak imkânı doğacaktı. Türkiye'deki ekonomik çıkarlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî bütünlüğünün devamını gerektiren Almanya bile, Berlin-Bağdat imtiyazının müzakereleri sırasında Babıâli'ye, ülkeye Alman göçmenlerin kolonizasyonunu teklif etmiş; olumlu cevap alamayınca, Templer ve Siyonist yerleşimlerini desteklemekle yetinmişti[154]. Diğer güçlerin açısından da, himayeleri altına alınmış milletlerin, Osmanlı İmparatorluğu içindeki konumu Babıâli'nin iç siyasetine karışmalarına fırsat teşkil edecekti. Onların can ve mal güvenliğini bahane ederek, defalarca müdahale edecek, Osmanlı siyasetine kendi çıkarları doğrultusunda yön verebilecekti. Amaç, destekledikleri azınlıklar lehine yapılmasını padişaha şart koştukları reformları denetlemek üzere,

153 Karal, a.g.e., C. V., iii. bölüm; C. VI, iii. bölüm; C. VIII, i. bölüm; C. VIII, ii. bölüm.

154 M.K. Öke, Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu, 1880 -1914 (İstanbul. 1982).

Osmanlı İmparatorluğu'nu giderek artan bir yoğunlukla baskı ve denetimleri altına almaktı. Ayrıca, Büyük Güçler ileride Osmanlı Devleti tamamiyle yıkıldığında, bu nüfuz bölgelerini öne sürerek Türkiye toprakları üzerinde hak iddia etmeyi plânlıyorlardı. Dahası, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını isteyen bazı devletlere göre bu cemaatler, iyi örgütlenebildikleri takdirde, Türkiye'yi içten çökertmek için "beşinci kol" görevini yapabilirlerdi. Zaten, Osmanlı Asyası'nın ilerideki muhtemel "Balkanlaştırılması" ndan da anladıkları buydu. İşte, kaynağını Kapitülasyonların istismarından alan Himaye Sistemi, azınlıklar üzerindeki spekülasyon imkânını yaratmakla, Avrupa'nın eline Osmanlı İmparatorluğu'nu hâkimiyet altına alabilmek ya da yıkabilmek için, askerî ve ekonomik araçların yanısıra vazgeçilmez bir siyasî uygulama gücü vermişti.

TCE™

YEDİNCİ BÖLÜM

ERMENİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN UYANIŞINDA ROL OYNAYAN ETKENLER

Dinin, milliyetçiliğin oluşumundaki etkisi -hiç olmazsa Batı toplumları için- tartışılır olmakla birlikte, Ermeni milliyetçiliğini konu alan bir çalışma, başlangıç noktasını "kilise" olarak tespit etmek zarureti ile karşı karşıyadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeni Gregoryen Kilisesinin cemaat içi sebepler dolayısıyla giderek huzursuzluğu artmaktadır. Huzursuzluğun sebebi, ilkin Ermeni mezhepleri arasındaki rekabette aranmalıdır. Bilindiği gibi Hristiyanlığın ilk günlerinde İsa'nın ikili şahsiyeti konusunda çıkan fikir ayrılıktan sonucunda Ermeni Gregoryan Kilisesi V. yüzyılda ana cereyandan ayrılarak Eçmiyazin'de kuruldu. Eçmiyazin (onun yanı sıra Sis ve Akdamar'da da kurulmuştur.) Katolikosluğu teorik olarak bütün dünya Ermeniliğinin dinî lideri sayılmasına rağmen, Osmanlıların İstanbul'da ihdas ettikleri Patriklik de, imparatorluk içinde hem dünyevi, hem uhdeyi yetkilileri bünyesinde toplayan en üst makamdı. Ancak Patrik'in Ermeni cemaati üzerindeki bu sorumluluk tekeli, Katoliklik ve Protestanlığın, misyonerlerin faaliyeti ve yabancı müdahaleleriyle, yayılması sonucu kırılacaktır. Ermeniler arasında XVII. yüzyılda başlayan Katoliklik propagandası tesirli olacak ve uzun süren iç çekişmeler sonucu 1830'da Osmanlı Devleti, Ermeni Katolikleri ayrı bir "millet" olarak tanıyacaktır. Ermeni Katoliklerinin tanınmasında Cansızlar etkili olmuşlarsa, İngilizlerin telkiniyle prostelize olan Ermeniler için de, 1850'de Protestan milleti oluşturulacaktır. Böylece XIX. yüzyılda Ermeni -kendi ifadelerine göre Lusavarçagan- kilisesi, emperyalist devletlerce beslenen misyonerlerin müminlerine sağladığı imkânlardan yoksun olduğu için, ciddî bir taraftar

kanamasına maruz kalmış, Ermeni cemaati içindeki yerini aforoz tehditleriyle sürdürmeye başlamıştı.[155]

Kiliseyi rahatsız eden ikinci bir gelişme de, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat reformlarıyla başlayan "demokratikleşme - lâikleşme" sürecinin cemaat içindeki dünyevî hakimiyetini teyid eden geleneksel millet sistemini de sarsmasıydı. Bu tarihe kadar Patrik otoritesini, Ermeni aristokrasisinden oluşan bir millî konseye dayanarak korumuştu. Ancak, XIX. yüzyılda cemaatin aşağı-tabakalarında başlayan huzursuzluk, Osmanlı genel ıslâhatı vesilesiyle su yüzüne çıkma fırsatını elde edecekti. Millî konseyi tamamiyle zadegan (aristokrasi = amiralar) içinden oluşturulmasına karşı çıkan halkın baskısıyla, 1844'te 30 üyelik konseyin 14'ünün meslek teşekküllerinden seçilmesi, 1847'de de seçimle biri dinî, diğeri cismanî konularda uğraşacak, iki konseyin ihdas edilmesi sağlanacaktır. Islâhat Fermanı'nın açıklanmasıyla. Ermeniler yeni bir "Millet Nizâmnâmesi" yapıp asillerin tahakkümünü tamamen ortadan kaldırmak istediler. 1859'da dünyevî konsey yeniden seçilirken en asillerin büyük kısmı dışarıda kaldı. İhtilaflı geçen bir hazırlık dönemi sonunda konsey, hazırlanan tüzük tasarısını 24 Mayıs 1860'da kabul etti. 1863'de Babıâli'nin küçük bazı düzenlemelerle ilân ettiği 99 maddelik "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi" ile 140 temsilciden oluşan bir meclis kuruldu. Bu meclisin yirmi üyesi İstanbul ruhbanı arasından, kırkı taşradan, sekseni ise İstanbul'da ikâmet eden meslek teşekküllerinden seçilecektir. Eskiden mevcut olan ondört üyeli dinî meclis ile yirmi üyeli siyasî meclis muhafaza ediliyor, ancak bunların seçiminin millî meclis tarafından yapılması hükmü getiriliyordu. Patriğin seçiminin de millet meclisince yapılması kaydediliyordu. Toplu olarak değerlendirildiğinde, "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi", Patrik ile yandaşı zadeganlar arasında paylaşılan iktidarın mutlak olmaktan çıkarak, Ermeni milleti ile bölüşülmesi sonucunu doğurmuştur[156].

Bütün bu gelişmeler, Gregoryen Kilisesi tarafından ciddi bir tehlike aysberginin ufaktaki görünümü olarak yorumlanıyordu. Bir yandan Ermeni toplumu başka kiliselere kayıyor, diğer yandan Gregoryen Kilisesi'nin yetkililerinin bir kısmı patrikten, Ermeni toplumuna geçiyordu. İmparatorluğun yönetim sisteminin liberalleşmesi, ayrı dinde olmanın değişik statülere sa-

155 Ural, G., (1998), Ermeni Dosyası, Kamer yayınları, İstanbul
156 K. Gürün, Ermeni Dosyası (Ankara, 1983), s.156-172.

hip bulunmayı gerektirmeyecek bir zemin ortaya çıkmasını beraberinde getirirse, o zaman millete geçen bu haklar ortadan kalkacak ve İstanbul Ermeni Patriği sadece dinî bir lider durumunda kalacaktı. Bu endişeyle Kilise, dünyevî yetkilerini koruyabilmek için XIX. yüzyılın en güçlü akımı olan milliyetçilikten medet umacak, ya da başka bir deyişle. Alman birliğinin kurulmasında Prusya'nın, İtalya'da ise Piyemonte'nin oynadığı rolü Ermeniler için kendisi yüklenecektir. Zaten Osmanlı İmparatorluğu içinde millet sistemi çerçevesinde toplum muhtariyetleri yok muydu?. Üstelik, 1863 nizamnâmesiyle yazılı bir anayasa da hazırlanmıştı. Mesele, Osmanlı İmparatorluğu içinde bir toprak parçasına sahip çıkarak bu içtimaî muhtariyetlerini sınırları belli bir yörede yoğunlaştırmak ve bu Ermenistan'a sahip çıkacak Ermeni milletini yaratmaktı! Gregoryen Kilisesi'nin bu özelliği onun, ileride göreceğimiz bu iki yöndeki faaliyetlerini inceleyen yazarlarca da gözlemlenmiştir. Mayewski, Ermeni ruhanî reislerinin "din hususunda çalışmaları hemen hemen yok gibidir. Fakat, buna karşılık millî fikirlerin yayılması konusunda büyük ve pek çok gayretleri geçmekteydi" diye yazarken, Pastırmacıyan da kilise için "Ermeni Kilisesi, Ermeni milletinin Kilise tarafından can verilen ruhunun yeniden dünyaya gelmek için, yaşadığı vücuttur" demektedir[157]. Gürün ise, yukarıdaki gerçeği şu şekilde ifade etmektedir: "Aslında Ermeni milletinden, Ermeni devletinden, Ermeni tarihinden değil, Ermeni Kilisesinden. Ermeni Kilisesi devletinden bahsetmek icap eder. Ermeni Kilisesinin, mevcudiyetini koruyabilmesi için bir kuvvete, bir devlete ihtiyacı, vardır. Ermeni devleti fikrini doğuran, Ermeni milleti değil, Ermeni kilisesidir." [158]

Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasında Kilise'ye en büyük yardımı Büyük Güçler sağlayacaklardır. Büyük Güçler içinde de Ruslar, ileride de görüleceği gibi, diplomatik alanda Ermeni dosyasını açan ilk devlet olarak görülecektir. Petersburg'un çok uluslu bir imparatorluğu devam ettirebilmek için -milliyetçilik cereyanlarının kol gezdiği ülkede- unsurları birbirine karşı oynadığı Ermeni yazarlarca da kabullenmiş tarihî gerçeklerdendir. Hovannisian, Rusya'nın giderek tehlikeli olmaya başlayan milliyetler meselesini hiç olmazsa, Kafkasya'da Ermenilere karşı Türkleri çıkartmak

157 Zikredilen yerler: Gürün, op.e., s. 31.
158 Gürün, a.g.e.. s. 30.

suretiyle "Böl ve Yönet" adlı emperyalist siyasetini koyarak törpülemeye çalıştığını kaydetmektedir[159]. Böylece Ruslar, Petersburg'a yönelik Ermeni muhalefetinin gelişimini İstanbul istikâmetine doğru kanalize etmeyi başarmışlardır. Üstelik bu siyasetleri onlara önemli bir iç meseleyi ihraç etme imkânını verdiği gibi, Osmanlı Devleti'ne müdahale kapısını da açarak, Ermenilerden yararlanma fırsatını da yaratmıştır. Bu yönlendirmenin Ermeni tebaası üzerinde sistemli bir psikolojik etkilemenin sonucu gerçekleştiği bellidir. Osmanlı Ermeni toplumu nezdinde şuurlandırma faaliyetlerini ise Ruslar; Ecmiyazin Katolikosluğu aracılığıyla yürütmüşlerdir. Rusya'da zaten Katolikoslar devletin Pan-İslavist siyasetinin aletleri olarak görülmekteydiler. XIX. yüzyıldan itibaren ise Ruslar, Osmanlı Ermenilerinin sadakat merkezini İstanbul Patrikliğinden, kilise içinde daha yüksek statüyü haiz olan, Ecmiyazin Katolikosluğuna kaydırmaya çalışacaklardır. Osmanlı kayıtlarına bakılırsa Ruslar, Osmanlı ülkesindeki bazı patrikleri elde etmeyi başarmış ve 1844'ten itibaren İstanbul Patrikhanesi'ndeki ayinlerde Ecmiyazin Katolikosluğu'nun adı anılmaya başlamıştır[160].

TÜE

İngilizler de Ermenilere, yine ilk olarak, dinî kanallardan ulaşmayı deneyeceklerdir. Osmanlı topraklarında nüfuz alanı yaratmak misyonerlere düşüyordu. Misyonerlerin Protestan propagandası başarılı olduğu takdirde İngiltere, Türkiye üzerinde himaye hakkı elde edebilecekti[161]. Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Protestan misyonerleri Müslümanların ve Musevilerin inançlarını değiştiremeyeceklerini anlamışlar ve bütün enerjilerini diğer Hristiyan mezheplerinden taraftar cezbetmeye hasretmişlerdi. Gayretlerine hedef olan Ermenilerin dinî, kültür ve sağlık konularına eğilmişler, bu toplumu kendi kiliselerine çekebilmek için ihtişamlı tapınaklar, okullar ye hastaneler açmışlardır. Misyonerlerin Ermeni komitecilerine düzenli maaş da bağladıkları kaydedilmektedir. Prostelizasyon faaliyetlerin-

159 R.G. Hovannisian. Armenia on the Road to Independence, 1818 (Los Angelss, 1867). s. 21-23.

160 Osmanlı Devleti, Dahiliye -Nezareti) Ermem" Komitelerinin Amal ve Hareket-i İhtilâliyesi (İstanbul, 1916), s. 9.

161 Misyonerler için bkz: Ö. Ferruh/M. Halidî. İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm (İstanbul, 1968); A. Hamdi, Alem-l İslam ve İngiliz Misyoneri (İstanbul. 1918); A. Refik (Altmay), "Türkiye'de Katolik Propagandası". Türk Tarih Encümeni Mecmuası, C. XIV, no. 82/5 (Eylül 1924). s. 257-276. İ.S. Sırının, Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri (İstanbul. 1983).

de başarılı olabilmek, gerekli maddî fonları da anavatandan temin edebilmeye bağlıydı. İngiltere, dış politika amaçları doğrultusunda davrandıkları sürece misyonerlerin bu çabalarına katkıda bulunacaktır. İlgi çekici olan, Amerikan misyonerlerinin de -Protestan himayesi yarattığı ölçüde— adetâ İngiltere'nin hesabına çalışmalarıdır[162]. Misyonerler, çalışmalarının zorluğu ve kutsallığı derecesinde ödüllendirileceklerini bildikleri için, Osmanlı İmparatorluğu idarecilerini canavarlaştırıp, gayrimüslim azınlıkları mazlumlaştırmaktan kaçınmadılar. Düzmece hikâyelerle Batı kamuoyunun merhamet hislerine hitab ederek Batı'dan önce maddî yardım, daha sonra ise diplomatik destek elde ettiler. Fakat, bu arada Batı, misyonerlerinin ifâdelerini tereddütsüz kabullendiği için, kiliselerin himâyesi altında Türk düşmanlığı doğdu[163]. Babıâli, Ermeniler arasında zararlı propaganda yapan misyonerleri Türkiye'den ihraç etmeye kalkınca, Büyük Güçlerin protestosu ile karşılaşıyor ve sonuçta bu faaliyetlere engel olamıyordu[164].

TÜE

Gerek Patrikhaneye bağlı cemaat okullarında ve gerek misyonerlerin açmış olduğu kolejlerde Ermeni gençleri Fransız Devrimi'nin milliyet ilkesi ile tanıştılar. Aynı sınıflarda kendilerine Ermenistan coğrafyası, yüceleştirilmiş edebiyatı ve efsâneleştirilmiş tarihleri öğretildi. Kısaca, gençler millî şuurlarını bu kurumlarda kazandılar. Yine bu okullarda okutulan ders kitaplarının muhtevası bize Ermeni gençlerinin nasıl Türk düşmanlığı ile doldurulduğunu göstermektedir. Örnek olarak, 1910 tarihinde, İstanbul'da K.H. Basmaçıyan tarafından yayınlanan Musavver Ermeni Tarihi adlı kitaptaki şu ifadeleri gösterebiliriz: "Ermenistan'ın büyük bir kısmı Türklerin eline düştükten sonra, Tatar mezâlim ve itisâfâtı tekrar başladı... Ermenistan'da vuku' bulan cebrî ihdidâlar, gasbü garet, katliamlar ve şâir hünkârlıklar,

162 Amerikan misyonerleri için, bkz: J.L. Grobill, Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927 (Minneapolis, 1971).

163 EM. Earle, "American Missions in the Near Host", Foreign Affairs, C. VII, no. 3, (Nisan. 1929); H.W. Lowry, "American Observers in Anatolia ca. 1920: The Bristol Papers", Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926). s. 52-55, C. Price, The Rebirth of Turkey (New York, 1923), s. 79-80.

164 AMAE, Documents Diplomatiques: Affaires Armentens (Supplement 1895-96), Paris. Imprimiere Nationale, MDCCCXCVII. no. 196, Dışişleri Bakanlığından (Paris) Büyükelçilerine (Istanbul), 9.İV.1896 ve no. 197, Büyükelçiden (İstanbul) Dışişleri Bakanlığına (Paris). 10.iv.1896.

Ermeniler'in imhası için hükûmet-i Hamîdiyyenin icrââtı, Ermenilerin Avrupa'ya nidâyı tazallüm ve istikalarını refetmelerine sebep oldu ve bu suretle Ermeni mes'elesi meydana çıktı." Öğrenciye verilen defterlerde mutlaka Ermenistan haritası, Ermenistan timsali ve arması bulunuyordu. Ders dışında ise onlara şiirler okutularak, piyesler verdirilerek Ermenistan için ayaklanmadan başka çarenin kalmadığı teması işleniyordu"

Ermeni cemaati nezdindeki propaganda okulların dışına da taşmıştı. Psikolojik etkilemenin bu cephesini de konsoloslar yürütüyorlardı. Diplomatik bagajla aranmaksızın Türkiye'ye gizlice sokulan ayrılıkçı fikirlerin vurgulandığı çeşitli gazete, dergi, kitap, kartpostal, harita ve sokak ilânları yurt içinde konsoloslar aracılığıyla dağıtılmaktaydı. Rusların ve İngilizlerin, Ermeniler nezdindeki faaliyetlerinin propaganda ötesinde de sürdürüldüğünü Osmanlı belgeleri kaydetmektedir. Daha II. Abdülhamid zamanında İngiliz Ermeni komitecilerini silahlı çatışma için eğitmek üzere Doğu Anadolu'ya görevliler gönderdikleri, hattâ söz konusu kişilerin Rusya'dan Erzurum'a geldiği, fakat buradaki Osmanlı askerî birliklerinin kendilerini takip edişinden sonra (Ermeni çetecilerinin kıyafetine girip) firar ederek, Taluri'ye geçtiği Bitlis valiliğinin raporlarında belirtilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden günlerde bu çabalar açıktan açığa yürütülecek, kütüphaneler, dernekler açılacak, hattâ İstanbul Beyoğlu'nda tiyatro sahnesinden "Hür Ermenistan" mesajları verilecektir.[165]

Bir yandan kilisenin, diğer yandan da Ortadoğu'daki emelleri uğruna Ermenileri kullanmayı düşleyen devletlerin çabaları sonucunda Ermeni milliyetçiliğinin uyandığına tanık oluyoruz. Ermeni siyasi kültüründeki bu değişimi aşağıdaki satırlar oldukça berrak bir şekilde yansıtmaktadırlar :

"Yirminci asır, bir çok milletlere hürriyet bahşedecek, Ermeni hürriyetini de o asr getirecek, yine o asr, âsâr-ı sâlifenin ser-firâzı olacak, istihfaf ve istihza olunan millî prensipler bu asr-ı muazzamda hükümrân olacak, himaye ve vesayet altında yaşayan milletler isbât-ı rüşd ederek kendi idare ve mukadderatını ellerine alacaklar. Yine bu asr-ı muazzamda boyunduruk

165 Türkkaya A., (2001), The Armenians in the Late Ottoman Period (Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler), Edited by Türkkaya Ataöv, The Turkish Historical Society for The Council of Culture, Arts and Publications of The Grand National Assembly of Turkey

altında inleyen milletler zincirlerini kıracaklar. Şüphe etmeyiniz! Şems-i hürriyet yine bu asr-ı mübeccelde tulü ederek Massis tepesinden ERMENİSTAN'a şuâ-ı hürriyeti neşr ve işar edecek (1870).

"Bugün her millet kendileri için hakk-ı beka teminine, güneş altında bir gûşe bulmağa çalışıyor, bugün milliyet meselesi tarihinde hiç bir misli görülmemiş surette, daha şiddetli ve vâsi' bir sûretde meydana atılmışdır. Bütün büyük ve küçük milletlerin mukadderatı sahre-i vakaayi' ve hâdisâta atıldığı bir sırada acaba biz uyumaktamıyız?... Milletler uğraşıyor, hudûdlarda hareketler vuku'u buluyor, hepsi târihine sâhib olmağa çalışıyor, bu ağır günlerde Ermeni gençliği, Ermeniler nesl-i sabıkımızdan neler tevarüs etmediğimizi ve yarından ne beklediğimizi nazar-ı im'âna almalıdırlar." (1914).

TCE™

Ermeni Ayrılıkçılığının Örgütlenmesi: Komiteler ve Mücadele Yöntemleri

Müstakil bir Ermenistan kurulabilmesine yönelik gelişmelerin birinci safhası tamamlanmış, Osmanlı Ermeni cemaatinde milliyetçi hisler filizlendirilmiş!!. Şimdi sıra, yukarıdaki alıntıda belirtilen amaçların bir an önce gerçekleştirilmesine gelmişti. Bu sebeple, hepsinin amacı Ermenistan bağımsızlığı olmak üzere, ilkin Türkiye'de, daha sonra ise yurt dışında çeşitli cemiyetler kurulmaya başladı. Önceleri esas niyetlerini kendilerine saklayarak hayır dernekleri görünümü veren bu cemiyetler içinde, konumuz acısından en önemlileri Hıncak (Türkcesi Can) ve Ermeni İhtilâl Cemiyetleri Birliği'dir (Taşnaksutyun). Hıncak komitesi, Kafkasyalı Ermenilerden Avadis Nazanbek ile sonradan kendisiyle evlendiği Maro adındaki kadın ve arkadaşları Kafkasyalı öğrenciler tarafından, 1887'de İsviçre'de Marksist prensipler doğrultusunda kurulmuştur. Bu örgütün başında ve üyeleri arasında birçok Rus Ermeni bulunuyordu. Komite merkezi sonradan Londra'ya aktarılmıştır[166]. Gayesinin "Türkiye Ermenistan'ını kurtarmak" olduğunu ifâde eden Hıncak komitesi siyasî programının IV. kısmı bunun için hangi yöntemlere başvurulacağını bize açıklamaktadır :

166 L. Nalbondion, The Armenian Revolutionary Movement: The Development of Armenian Political Parties Through the Nineteenth Century (Los Angeles, 1963).

"Yakın amaca varmanın tek çaresi, ihtilâl yani zor kullanarak Türkiye Ermenistan'ındaki şekli alt üst etmek, değiştirmek, halka, genel isyan yoluyla, Türk hükümetine karşı savaş açtırmaktır.[167]

Bu faaliyetlerin vasıtaları:

1. Propaganda: Basın, kitap, söz vasıtalariyle millet arasında, bütün çevrelerde ve özellikle en başta halkın işçi kısmı içinde Hınçak ihtilâl fikirlerini yaymak, onların arasında ihtilâl teşkilâtı kurmak, isyan alayları düzenlemektir.
2. Terör: Türk idarecilerine, hafiyelere, gammazlara, hainlere, ihanet edenlere karşı ceza olarak tedhiş (terör) uygulamak. Terör, ihtilâl örgütünün savunması için bir vasıta ve silâh olmalıdır.
3. Akıncı alayları teşkilâtı: Hükümet askerlerine karşı koymak için daima hazır savaşçı bir kuvvettir. Genel isyan sıralarında bu alaylar öncü alayları görevini yapabilirler.
4. Genel ihtilâl teşkilâtı: Hepsi birbiriyle tam bir birlik teşkil edecek surette bağlı olan, düzenli bir bütünlük gösteren, genel ve ortak bir yönde yürüyen ve aynı taktiği takip eden ve bir merkezî heyet tarafından sevk ve idare edilen çok sayıda düzenli gruplardan oluşmuştur. Türkiye Ermenistan'ında teşkilâtın bütün bölümlerinin kuvvet ve yetkileri, Hınçak komitesinin teşkilât ye faaliyetini gösteren özel bir tüzükle tesbit edilmiştir.
5. İsyan alayları teşkilâtı.
6. Herhangi bir devlet tarafından Türkiye'ye karşı savaş açılması, genel isyan, yakın amacın gerçekleşmesi için en elverişli zaman sayılmalıdır.

Taşnaksutyun komitesi, Balkanlıları taklit eden Ermeni milliyetçilerinin kurdukları çetelerin 1890'da Kafkasya, Tiflis'te Krisdapor Mikaelyan ve arkadaşlarının gayretiyle birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Rusya'nın himayesinde bir Ermenistan fikrini güden Hınçaklara nazaran, Taşnakların asıl amacı - hiç olmazsa kuruluş yıllarında - bağımsızlıktı. Bunu Rus tarafta-

167 Süslü, A., (2001), Atatürk ve Ermeniler, Yeni Türkiye, Ermeni özel Sayısı II, Mart-Nisan Sayısı,Yıl 7, 28

rı Ermeniler istemiyorlardı. Osmanlı Ermenistanı'na bağımsızlık, Ruslara Akdeniz yolunu kapatmak demek olurdu. Taşnaksutyun Trabzon, İstanbul ve Van'da merkezler kurarak ilk defa Türkiye'de örgütlenmeye başladı. İlk toplantısını 1892 sonbaharında Tiflis'te yapan, Taşnaksutyun'un kabul edilen teşkilât nizâmnâmesine göre, örgüt faaliyetlerinin kapsadığı alanlar, bölgeler bakımından doğu ve batı olmak üzere iki büroya . ayrılmıştı. Faaliyetini özellikle propaganda üzerinde yoğunlaştıran Batı bürosu, ilkin Paris'te, daha sonra Londra, Brüksel, Berlin, Leipzig, Cenevre, Roma ve Milano'da örgütlenerek, gerek Avrupa kamuoyu ve gerek karar vericileri üzerinde etkili olmaya başladı. Doğu bürosu ise, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tedhiş ve isyan hareketlerini plânlamak ve uygulamakla yükümlüydü. Demek ki amaçları açısından aradaki farka rağmen, Taşnaklar da Hınçaklar gibi, hareket yöntemi olarak terörü benimsemişlerdir[168].

TCE

Komitelerin Osmanlılarla mücadele yöntemi olarak terörü benimsemeleri, tesadüfi bir karar sonucu alınmamıştır. Maddî unsurlarından yoksun bir milliyetçilik akımının emellerini gerçekleştirebilmek için en radikal çözümleri tercih etmesi adetâ konjonktürel bir zaruretti. Ermeni milliyetçiliğini oluşturan öğelerin ne kadar askıda kaldığını yukarıda görmüştük. En önemli husus olarak ise, "kurtarmayı" amaçladıkları bölgenin Bulgaristan ve Yunanistan gibi, nisbeten birleşik bir halk kütlesiyle tarif ve sınırlanmış bir vatan olmadığını tekrarlamakta yarar vardır. Ermeniler, asıl Ermenistan denilen yerlerde genel nüfusun % 87'sini oluşturan Müslüman denizinin içinde küçük adacıklar olarak yaşıyorlardı. Bırakınız Osmanlı İmparatorluğu'nu, bütün dünyada yaşayan Ermeniler buraya göç ettirildiği halde bile, Ermenilerin Doğu Anadolu'da nüfus yoğunluğuna sahip olmaları mümkün değildi. İşte, bu şüpheden hareketle. Ermeni komiteleri tedhişi iki açıdan gerekli gördüler, ilkin, ferdî tedhiş eylemleri ve toplu katliamlar, Ermenistan'da ikâmet eden Müslümanları kaçırtabilecek en etkili yoldu. Aynen Rumeli'den göçlerde olduğu gibi evlerini, Osmanlı Devleti can güvenliklerini sağlayamadığı takdirde, bırakacaklar; göçe zorlanmayanlar ise, giderek komiteciler tarafından soykırıma tâbi tutulacak ve yöre bir süre sonra tamamiyle Ermenilere kalacaktı. İkinci olarak ise, Ermeni komiteciler, davalarını yalnız başlarına kazanamayacaklarını biliyorlardı. Dış güçlerin

168 Aynı eser, s. 442-457.

müdahalesi ve onayı olmaksızın, milletlerarası siyasî sistemde önemli değişiklikler yapılması mümkün değildi. Komiteler, dünya siyasetine hâkim güçlerin bu konuya eğilmelerinin ancak "tedhiş" yoluyla sağlanabileceğini düşünüyorlardı. Şöyle ki, Doğu Anadolu'da isyanlar çıkartılarak, yöre halkı yeterince tahrik edilebilir ve Müslümanlar "misilleme" ile Ermeniler üzerine yürürlerse, bölgede, iç harp çıkması işten bile değildir. Hristiyan ve Müslüman tebaası arasında çıkan karşılıklı çarpışmaları durdurmaya çalışan Osmanlı güvenlik güçlerinin aldığı bir tedbir, komitelerin -Batıdaki propaganda bürolarınca "katliam" şeklinde kamuoyuna yansıtılacak ve devletler, sözüm ona, bu "kan dökümüne" son vermeye davet edilecektir. Konuya eğilme gereğini duyan Büyük Güçler, benzeri hadiselerin ileride tekrar edilmemesi için Osmanlı Devleti'nden Ermeniler lehine bazı yeni düzenlemeler yapmasını isteyecektir. Islâhat yolunda atılan her adım, Ermenileri giderek muhtariyete yaklaştıracaktır. Kısaca ifade edilecek olursa, Batı müdahalesi Doğu Anadolu'nun "Ermenileştirilmesi" için vazgeçilmez bir şart, terör ise, o günkü şartlarda bu müdahaleye yol açacak kapının yegâne anahtarıydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Ermeni Meselesinin ikinci safhasına yol açan isyanlardan ilki 1890'da Erzurum'da patlak verdi. Bunu yine aynı yıl meydana gelen Kumkapı gösterisi, 1892-1893'de Kayseri, Yozgat, Çorum vs Merzifon olayları, 1894'te Sasım isyanı, 1895 de Babıâli gösterisi ve Zeytun isyanı, 1896'da Van isyanı ve Osmanlı Bankası'nın işgali, 1903'de II. Sasun isyanı, 1905'de Padişah Abdülhamid'e suikast teşebbüsü, 1909'da Adana isyanı takip etmiştir[169]. Bu isyanlarla ilgili olarak bazı hususları kaydetmek yerinde olacaktır, isyanlara ait yapacağımız ilk değerlendirme, bu olaylarda canlarını kaybeden Müslüman ve Ermeni toplumunun sayısı olacaktır. Olayların başladığı 1890'lı yıllar ile, Ermenilerin savaşta yer değiştirdikleri 1915 yılı arasındaki nüfus farkından hareketle, kabaca hesaplanacak olursa, bu dönemde Ermenilerden canlarını kaybedenlerin çok düşük sayıda kaldığı görülecektir. Bu sayı içerisine, komiteci Ermenilerin kurşunları ile hayatla-

169 Ermeni Komitelerinin faaliyetleri için, dn. 38'e ilâveten, Uras, Gürün, Ermeni Komitelerinin Amal, Showların yanısıra M. Hocaoğlu Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler (İstanbul, 1976), W.L. Longer The Dipiomacy of Imperialism, 1890-1902 (New York, 1951) ve K.S. Papazian'a da Patriotism Perverted: Armenian Revolutionary Federation (Boston, 1934) bakılmalıdır.

rını kaybeden Ermenileri de katıyoruz. Kesin bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte, aynı dönem içinde Müslümanlardan ölenlerin sayısı da unutulmamalıdır. Bazı Ermeni kaynakları, sadece Zeytun'da 20.000 Türk'ün katledildiğini yazmaktadırlar. Bu ifadeleri mübalâğalı olarak nitelendirsek bile, Ermeni vukuatları döneminde Müslümanların en az Ermeniler kadar kayıpları olduğu meydana çıkacaktır[170]. İkinci olarak, Osmanlı kaynakları bu ayaklanmalar sırasında Patrikhane'nin komitecilere yataklık ettiğine temas etmektedir. Bilhassa, seçilmiş genç papazları komitecilerden ayırmanın güçlüğü de belirtilmektedir. Üçüncü olarak ise, gerek İngiliz ve gerek Rus konsoloslarının rolü üzerinde durulmalıdır. Osmanlı güçleri komitecileri yakaladıklarında konsoloslar, Babıâli'ye başvurarak, bu Ermenilerin kendi vatandaşları olduğu için mahkemelerinin ve müteakip cezalarının —suçlu bulundukları takdirde— konsolosluklarda yapılmasının Kapitülasyonlarca mahfuz yasal hakları olduğunu ifade etmektedirler. Kayıtlar bize, bu yargılamanın adalete yardımcı olmayarak, komitecilerin, konsolosların himayesinde yurt dışına kaçırıldığını ve burada hüviyet değiştirerek olay çıkartmak İçin yeniden Osmanlı Türkiyesi'ne sokulduğunu göstermektedirler[171].

TOE

Ermeni Davasının Milletlerarası Mesele Olması: Müdahaleler ve Reformlar

Ermeni Meselesi'nde üçüncü safha Büyük Güçlerin Babıâli nezdinde müdahalesinin sağlanmasıydı. Bu müdahaleler silsilesini, 1877 ile 1914 yılları arasındaki cereyan eden milletlerarası siyasî çekişmelerin çerçevesi içinde özetleyelim[172]: 93 harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) sona erer-

170 Gürün, o.g.e., s. 167-168.

171 Söz konusu yönteme Ermeni olaylarının patlak verdiği 1890'lardan 1920'lere kadar başvurulduğunu görüyoruz. Örnek olarak, bkz: FRUS (1893), s. 709-715; FRUS (1897), s. 584 vd; FRUS (1905), s. 885 vd.

172 Daha geniş bilgi için, bugün Cevat Paşa'nın İstanbul Arkeoloji Müze evindeki evrak-ı metrûkesi arasında rastladığımız aşağıdaki resmî belgelere başvurunuz: AMAE, Documents Diplamatiques: Affaires Armenien: Projects de Reformes dans "'Empire Ottoman 1893-1897, Paris, Impr. Nationale MDCCCXCVII, Supplement 1895-1896; MDCCCXCVII; FO: Turkey, no 1 (1896) Correspondence Respecting The Introduction of Reform in The Armenian Provinces of Asiatic Turkey (London, 1896); Adı geçen seri, Turkey,

ken, İstanbul Ermeni Patriği Nerses Varjabedyan, Eçmiyazin Katolikosluğu aracılığıyla Rus Çarı'ndan, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği toprakları Osmanlılara geri vermemesini istemiş, bununla yetinmeyerek Ayastefanos'daki Rus karargâhına gidip Grandük Nikola ile görüşmüş ve Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından ilhakını, bu olmazsa bölgeye Bulgaristan'a olduğu gibi özerklik verilmesini, bu da mümkün değilse bölgede Ermeniler lehine ıslâhat yapılmasını ve bu ıslâhat tamamlanıncaya kadar Rus ordusunun geri çekilmemesini talep etmiştir. Patrik'in son talebi Ruslarca kabul edilmiş ve Ayastefanos Anlasması'na 16. madde olarak girmiştir. Bu maddeye göre, "Osmanlı Devleti, Ermenilerin yerleşik oldukları eyâletlerde bölge menfaatlerinin gerektirdiği ıslâhat ve tensikatı vakit kaybetmeksizin icra edeceğini ve Ermenilerin Müslümanlara karşı emniyetlerini koruyacağını taahhüt eder"[173]. Bu kayıtla, Rusların Kırım Savaşı'ndan beri özlemini çektikleri Osmanlı Devleti'ne karışma ve bilhassa Doğu Anadolu'da nüfuzlarını tesis etme özlemine kavuştukları bellidir.

Gelişmeleri kaygı ile izleyen İngiltere'nin 16. maddeden ürkmesi tabiî idi. Bu madde ile Rusların Ermenileri himaye perdesi altında Doğu Anadolu'yu Balkanlaştırmaya kalkışacağını ve burada savaşla kazanmış olduğu toprak kazançlarının yarattığı elverişli durumdan faydalanarak, nüfuzunu bir yandan İskenderun, diğer yandan da Mezopotamya üzerine yaymak isteyeceği tabiî idi. Kısaca, Londra'ya göre, Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nu tek taraflı olarak ilhak etmek veya himâyesi altına almak için Ermenileri bir istinat

TCE

no. 2 (1896) Correspondence Relative to the Armenian Question and Reports from Her Majesty's Consular Officers in Asiatic Turkey; Turkey no. 3 (1896) Correspondence Relating to the Asiatic Provinces of Turkey (1892-3); Turkey no. 1 (1897) Correspondence Respecting the Disturbances at Constantinople in August 1896; Turkey no. 2 (1897) Correspondence Respecting the Introduction of Reform in the Administration of the Ottoman Empire; Turkey no. 1-(1895) Part I: Correspondence Relating to the Asiatic Provinces of Turkey: Events at Sassoon and Commission of Inquiry ot Moush; Part II: Correspondence Relating to the Asiatic Provinces of Turkey: Commission of Inquiry at Moush, Proces - Verbaux and Separate Depositions. Ayrıca, ilgilenen okuyucu Bilâl N. Şimşir'in British Documents on Ottoman Armenians, C. 1 (1856-1880), (Ankara, 1892) ve C. II (1880-1890), (Ankara, 1983)'e bakmalıdır.

173 M.S. Ande-'Son (der.), The Great Powers and the Near East 1774-1923 (Londra, 1970), s.98-101, G. Noradoungian (der), Receuil d'actes internationcux de l'empire Ottoman (Paris, 1897-1903), C. III, s.509-521.

noktası olarak kullanacaktır[174]. Bu endişelerle İngiltere, Avrupa Ahengi'nin Berlin'de toplanmasını sağladı (1878). Burada muhtariyet yerine ıslâhat formülü üzerinde mutabakata varıldı. Böylece, Berlin Andlaşmasının 61. maddesi şu şekilde tesbit edilirken: Babıâli, Ermenilerle meskûn vilâyetlerde, mahallî ihtiyaçların lüzum gösterdiği tensikat ve ıslâhatı vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi kabul edecekti[175].

Ermeniler bu andlaşmadan —siyasî açıdan—büyük yararlar elde ettiler, ilerideki stratejilerini belirlerken dikkate alacakları bazı dersler aldılar. Herşeyden önce, 61. madde ile Ermeni Meselesi, milletlerarası siyasî sistemin gündemine giriyordu. İkinci olarak ise, Ermeniler emellerine İngiltere'nin desteği olmaksızın ulaşamayacaklarını anladılar. Patris Nerses, Londra Ermeni Komitesine yazdığı mektupta, bugüne kadar Osmanlı'dan ayrılan bütün milletlerin, onun himayesine sığındıklarından hareketle Rusya'ya güvendiklerini, fakat Asya Hristiyanları için yapılacak ıslâhatın, ancak İngiltere'nin onayı ile gerçekleşebileceğini belirtiyordu[176]. Başka, bir Ermeni yetkilisi de, "Bu mukavele (Berlin, 61. madde), bizim için büyük bir yarar temin edecektir. Rus ve Britanya nüfuzları bundan sonra, Ermenistan'da birbirleriyle müsabakaya girecekler ve Ermeni unsuru da bu yarıştan yararlanacaktır"[177]. Zaten Berlin'den sonra bir Ermeni heyeti kendisine yeniden başvurunca Çar; "Sizin işleriniz beni alâkadar etmez (artık etmiyor), İngiltere menfaatlerinizi savunmayı üzerine almıştır, İngiliz Hükümeti'ne müracaat ediniz" dememiş miydi? [178]

Aslında İngiltere'nin Ermeni Meselesi'ni benimsemesinde önemli maddî çıkarları vardı. İnisiyatifi eline alarak, Doğu Anadolu'nun Rusya tarafından "Balkanlaştırılmasına" ve bu anatominin Ortadoğu'daki nüfuzuna sekte vurmasına engel olabilirdi. Başka bir deyişle Londra, Osmanlı Devleti'nin tek başına Rus tasavvurlarına karşı duramayacağını, fakat kendi himayesindeki bir Ermeni devletçiliğinin. Petersburg'un saldırganlığına daha sağlam bir sed oluşturabileceğini düşünmeye başlamıştı. Yalnız, Londra'ya göre,

174 Koral, a.g.e., s. 130.
175 Anderson, a.g.e., s. 108-112.
176 Uras, a.g.e., s. 252.
177 Zikredilen yer: aynı eser, s. 268.
178 Karal, a.g.e., s. 133.

Rusya'nın Ermeni Meselesi'nden tamamiyle soyutlanması da doğru değildi Yakın Doğu'da kayaya çarptığını fark eden Rus sömürgeciliği, gözlerini Uzak Doğu'da yayılma imkânları aramaya çevirirse, o zaman İngiltere'nin Çin üzerindeki nüfuz tekeli tehlikeye girebilirdi. Bundan dolayı Ermeni ıslâhatı bahanesiyle Rusya'yı Osmanlı ülkesiyle meşgul edip, dikkatini Doğu Anadolu'da tutmak, bilhassa 1890'larda arzulanan bir İngiliz siyaseti olmuştu[179]. Nasıl olsa Islahat konusunun tartışılacağı milletlerarası forumlarda diplomasi uzmanı bir İngiltere için Rusya'yı dizginlemek çok zor olmayacaktır. Yeter ki, Osmanlı Devleti yalnız başına Rusya ile karşı karşıya bırakılmasın!.

Rusya, İngiltere'nin bu tuzağını fark etmekte gecikmemişti. Petersburg'un amacı başarılı bir savaşın meyvelerini toplayarak, Doğu Anadolu'nun ilhakını bir olup bitliye getirmekti. Bir yetkilisinin ağzından Rusya, "Ermenisiz bir Ermenistan" istiyordu. Ancak, Berlin bunun gerçekleşmeyeceğini de hatırlatmıştı. Ermeni Islâhatı ise Rusya için tehlikeli gelişmeleri beraberinde getirebilirdi. Şöyle ki, Ermenilere verilecek muhtariyet, kendi uyruğundaki Ermenilere de benzeri emeller beslemeleri için ilham verebilir, hattâ Kafkas Ermenileri Osmanlı kardeşleriyle işbirliği imkânları arayabilirlerdik Zaman gelmiş Rusya, kendi gayretleriyle patlak veren Ermeni Meselesi'nin açacağı iç meselelerden çekinmeye başlamıştı. 1877-78 Savaşı öncesindeki Ermeni davasının, milletlerarası gelişmelerle büyük bir mesafe haline dönüşmesi ile bir an önce bu meseleden sıyrılmaya çalışacaktır. Üstelik, Rusya Balkanlarda büyük ümitlerle yarattığı Bulgaristan meydana çıkınca, İngiliz oyunuyla, nasıl ilk kez kendisine cephe aldığını ve kendisinin yayılmasını frenleyecek bir tampon oluşturduğunu biliyordu.

Rusya'nın geri adım atmasıyla Ermeni Meselesi, İngiltere'nin kucağına düşecekti. Devrin Padişahı II. Abdülhamid, Islâhat konusunda söz vermiş, ancak bu tasarıları uygulamamakta direnmişti. Ne var ki, 1894'te İngiltere'nin Van Konsolosunun yerinde incelemeler yapmak maksadıyla, Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu yörelerde yaptığı geziyi fırsat bilen komitecilerin Sasun'da ayaklanmasıyla, Islâhat görüşmeleri, Londra'nın teşebbüsüyle, yine milletlerarası siyasî forumlara girecektir. Çok geçmeden İngiltere, Osmanlı Hükümeti'ni Berlin, Andlaşması'nın yükümlülüklerini yerine getirmeye davet edecektir. Bununla da yetinmeyerek, ha-

179 Y.H. Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C. l/l, 3. baskı (Ankara, 1983), s. 84-85.

zırlamış oldukları ıslâhat tekliflerini önce Avrupa Ahengi'ne tasvip, daha sonra ise, İstanbul'a dikte ettirmeye çalışacaktır. Padişah ıslâhatlar konusunda ayak sürdüğü takdirde, İngiltere işi Osmanlı'ya müeyyide uygulanacağı yolunda tehdite kadar vardıracaktır. Doğu Anadolu'da Ermeniler lehinde reform derken, İngiltere'nin aklında kendi denetimine bağlı mahallî Hristiyanlardan oluşan mahkemelerin, jandarma ve maliye örgütünün kurulması vardı. Açıkçası, Londra'nın arzusu Doğu Anadolu'da şeklen Avrupa Ahengi'nin, fakat fiilen kendi güdümünde bir protectorate tesis etmekti. Ne var ki, İngiltere'nin söz konusu projesinin Büyük Güçlerce destekleneceği şüpheliydi. Rusya'nın oyu daha önceden belirlenmiş, Fransa ise müstakbel müttefiğine aykırı hareket etmekten çekinmişti. Dahası her iki hükümet birleşerek, Almanya'ya İngiltere'nin ıslâhat heyecanını söndürücü ve kararlarını frenleyici bir rol oynayacaklarını açıklamışlar, dolayısıyla bu ülkenin de kendilerine katılmasını imâ etmişlerdi. Almanya ise, Doğu'daki siyasî ve ekonomik yatırımları için iyi niyetine muhtaç olduğu II. Abdülhamid'i kızdırmamaya özen gösteriyordu. Hattâ II. Wilhelm, Padişahın Ermeni katliamları dolayısıyla "Kızıl Sultan" diye Batı kamuoyunda karalandığı bir sırada İstanbul'a gelme yürekliliğini göstermişti. Yalnız başına kalan İngiltere, son çare olarak donanmasını Çanakkale'ye kadar getirdiği halde, gerek Büyük Güçler arasındaki görüş ayrılıkları ve gerek II. Abdülhamid'in kararlı tutumu karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı (1895). Böylece komitelerin birbiri ardı sıra çıkardıkları isyanlara rağmen. Ermeni muhtariyeti yönündeki ıslâhat rafa kaldırıldı.[180]

1895'te ilk raundu kaybeden İngiltere, Ermeni dosyası bir kez daha açılacak ise, bu sefer hazırlıklı olması gerektiği inancıyla bu tarihten itibaren milletlerarası gelişmeleri en iyi şekilde değerlendirmeye çalışacaktır. Nitekim, giderek güçlenen Almanya korkusu Rusya ile İngiltere'yi birbirlerine yakınlaştıran en önemli etken olacaktır. Bundan önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi İngiltere, 1895'ten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimine hazır olduğunu, hattâ bu mirastan Boğazları kendilerine bırakabileceğini Rusya'ya çeşitli vesilelerle iletecektir. Uzakdoğu'daki ihtilâflarını ise barışçı yollardan çözümlemeyi tercih eden bu iki devlet, bu yakın-

180 Mc. Carthy, J., (1989), Turks and Armenians: A manual on the Armenian Question, Press Amazon.com, USA

laşmayı 1907'de bir andlaşma ile noktalayacaklardır. Artık bundan sonra Ermeni ıslâhatı bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne yapılan müdahalelerde iki devletin birlikte davrandıkları görülecektir. 1909 Adana patırtılarından sonra Ermeni ıslâhatı konusunun bir kez daha milletlerarası forumlara çıkması ile Babıâli, 24 Nisan 1913'te İngiltere'ye başvurarak bu devletin yardımı ile Doğu Anadolu'da düzenlemeler yapılması niyetinde olduğunu belirtti. Ermeni Meselesine hem Ermeniler, hem de Osmanlı Devleti'ni tatmin edecek adil ve kalıcı çözüm getirmek isteyen İttihad ve Terakki, Londra'dan Doğu Anadolu'da görevlendirilmek amacıyla jandarma, subay ve müfettişler atamasını talep etti. Londra, bu başvuruya cevap vermeden önce Rusya'ya danışacaktır. Rusya, bu ıslâhat projesine taraf olmak arzusundaydı. Petersburg bu azmini tehditle dahi dile getirmekten kaçınmayacak ve 27 Mayıs 1913'te Londra'daki Rus Büyükelçiliği İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu bir notada şöyle diyecektir: "Babıâli'ye şu iki yoldan birini seçmesi teklif edilebilir. Ya Rusya ile bir menfaat birliği kurarak onunla çalışmak, ya da Rusya'nın kimseye karşı hiçbir üstlenmesi olmadan, olayların gerektireceği tarzda kendi menfaatlerini korumaya kalkışmasını göze almak..."[181] İngiltere'nin desteğinden emin olan Çar Hükümeti şantaj yapmaktan çekinmez: Rusya, Doğu Anadolu'ya istediği şekil verilmediği takdirde bu bölgeyi işgale hazırdır.[182]

Ermeni Meselesi'nin yeniden patlak vermesi Almanya'yı kuşkulandıracaktı. Osmanlı ülkesinde, başta Berlin-Bağdat demiryolu ihalesi olmak üzere, pek çok ekonomik ayrıcalıklar elde eden ikinci Reich'ın hayatî çıkarları Türkiye'nin toprak bütünlüğünün devamını gerektiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu ne kadar hayatiyetini muhafaza ederse, Almanya'nın bu ülkenin zengin iktisadî potansiyelinden yararlanması o kadar artacaktı. Bundan dolayı Wilhelmstrasse, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açabilecek herhangi bir Rus müdahalesine karşı tutum aldı. Ermeni Meselesi'ne karşı Almanya ise, İstanbul Büyükelçisinin ifadesiyle, şu önemli sonuçları tesbit etmiştir:

181 Zikredilen yer: Bayur, a.g.e., U/IH, s. 25, 28, 54, 76, 97-98 ve III/III, s.40-46.

182 Lewy, G., (2005), "The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Press Genocide (Utah Series in Turkish and Islamic Stud)", Press Amazon.com, USA

"Türk devletinde Ermenilerin durumunun fevkalâde iyi olduğunu hiç kimse iddia edemez, fakat öte yandan da Türklerin, Ermenilerden daha iyi bir durumda olduğunu... kimse ispat edemeyecektir. Şu muhakkaktır ki, şimdiki Türk Hükümeti Ermeniler için bir şey yapmak zorunluluğunu tamamen emir ve devletin muhtelif kısımlarını birbirinden ayırmak tehlikesine düşmeden, Ermeni emellerini elinden geldiği kadar, yerine getirmeğe hazırdır. Ermeniler, Türkiye'de bugün, Rusya'da Yahudilerin, Lehlilerin ve Finlerin bulundukları duruma nisbeten daha iyi bir durumda bulunuyorlardı. Buna rağmen, bugün en yoğun vasıtalarla çalışan bir propaganda, dünyanın her tarafında, Ermenilerin çektikleri azapların günden güne fazlalaştığını ve bugün Avrupa'nın müdahalesini elzem kılacak bir yüksek noktaya eriştiği kanısını uyandırmaya çalışmaktadır... Ermeni taleplerinin yükselmesine sebep olan devlet, Rusya'dır... Rusya için Ermeni hareketi, öyle bir vasıtadır ki, Rusya bununla Asya Türkiye'sini daimî bir heyecan halinde ve zamanı gelince alâkalı komşu devlet sıfatıyla müdahale hakkını iddia etmesini mümkün kılacak bir durumda tutmaktadır. Rusya, Ermeni meselesinin yardımıyla İstanbul yolunu açık tutmak istiyor. Bu onun için günü gelince Boğazları açacak olan anahtardır. Boğazlarla Ermeni Meselesi, Rusya için birbirine bağlıdır. Ve şunu kafi olarak kabul edebiliriz ki, Petersburg'da Ermenilerin haline şikâyet yükselince, hemen arkasında İstanbul istikâmetinde bir hareket beklenebilir."[183]

Almanya'nın telkinleriyle Babıâli, uygulandığı takdirde Doğu Anadolu'da bir "Ermenistan" yaratacak olan Rus ıslâhat tasarısını reddetti. 1913 yazında devam eden uzun pazarlıklardan sonra Rus projesi üzerinde bir çok değişiklikler yapıldı. Diğer devletler de yapılan değişikliği tasdik ettikten sonra nihayet 8 Şubat 1914'te anlaşma imzalandı. Buna göre, Babıâli'nin bütün çabalarına rağmen Doğu Anadolu'daki vilâyetlerin birkaçında, Ermeni egemenliği kabul ediliyordu. Ne var ki, bu andlaşma, 1914 yazında patlak veren Birinci Dünya Savaşı ile kâğıtta kalacaktı.

183 Kundakçı, H., (2001), Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, Türkiye gaziler Vakfı Yayınları, Ankara,

TCE™

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ERMENİ KOMİTELERİ

Ermenilerin kavmiyetçilik cereyanları, bilhassa 1860'dan sonra çok kuvvetli olarak faaliyet halindedir. Muhtelif isimler altında ve çeşitli yerlerde cemiyetler kurulmuştur. Osmanlı Hükümeti ise bu cemiyetlere karşı son derece hoşgörülü davranmıştır. Başlangıçta kurulan cemiyetler, bir hayırseverlik manzarasındadır. Ama hepsinin gayesi bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasıdır.[184]

1870-1880 tarihleri arasında "Araratlı", "Şarklı", "Muhibbi Maarif", "Kilikya", "Milletperver Kadınlar Cemiyeti", "Ermenistan'a Doğru" cemiyetleri teşekkül etti.

Araratlı Cemiyeti Van ve çevresinde çalışıyordu. Daha sonraları Arar atlı, Muhibbi Maarif, Şarklı, Kilikya Cemiyetleri birleşerek "Müttehid Ermeni Cemiyeti"ni kurdular. Bu cemiyetler Ermeni zenginlerinden bol yardım alıyorlardı. Ayrıca bu son cemiyetle Rus Ermenileri arasındaki bağ daha kuvvetlendirilmiş oldu. Van'da bir okul açılarak, yeni neslin bağımsız bir Ermeni devleti amacı için yetiştirilmesi düşünüldü.

Ayastefanos Anlaşması ve özellikle Berlin Konferansı'ndan sonra Ermeniler'in cesaretleri daha da arttı. Berlin Kongresi'nde Ermeniler'in bulunduğu vilâyetlerde, Avrupa devletleri ile Rusya'nın kontrolünde ıslahat yapılması meselesi, konferansda bulunan Ermenilere ve bilhassa sabık patrik Hımyan'ı; "Siyâsî cemiyet ve teşekküllere daha ziyâde kuvvet vermek ve yer yer isyanlar hazırlamak..." konusunda ikna etmişti. Öyle ya, Osmanlı

184 Erickson, E.J., (2006), Armenian massacres: new records undercut old blame (Reexamining History), An article from Middle East Quarterly

Devleti, savaştan yeni çıkmış, zayıf ve kuvvetsiz bir halde bulunuyordu. Ecnebi devletlerinin himâyesi sağlanmıştı; müdâhalesi de temin edilirse, bağımsız bir Ermeni devleti kurulabilirdi. Bunun için, her türlü vâsıta merşu idi. İlk Ermeni ihtilâl komitesi 1873'de Portakalyan tarafından teşkil edilerek "Asya" gazetesi neşredilmeye başlandı. Bundan sonra "Araratyan" komitesi kuruldu.

İstiklâl ve isyan şiirleri söyleniyor, Gedik Paşa Tiyatrosu'nda sahneye konulan piyeslerde Ermeni kahramanları canlandırılıyor, istiklâl fikirleri işleniyordu.

Rusya ve İran'daki Ermeniler'in hepsi faaliyet sahası olarak Türkiye'yi tesbit etmişlerdi. Rus zulmünden Avrupa'ya kaçan Ermeniler bile Avrupa'da çıkardıkları gazeteleri Türkiye'deki Ermeniler'e mutlaka gönderiyorlardı. Tabiî bu sayede ihtilâl fikirleri gittikçe yayılıyordu.

TCE™

Mikael Ohannesyan'ın "Taşnaksutyun ve Muhalifleri" isimli eserinden alınan şu parça, bütün Ermeniler'in faaliyet sahası olarak Türkiye'yi niçin seçtiklerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

"Ruslar gibi müthiş pençeli bir canavara karşı koymak güçtü. Türkiye faaliyet için daha müsait idi .... Ermenilik, Türkiye'de devletlerarası bir şekil almış ve bir taahhüt elde etmiş. Şu halde, orada faaliyete geçmek daha uygundu"[185]

Bütün bu cemiyetler önce olay çıkarıyorlar, daha sonra da yasal uygulamaların tatbikatında zulümden, işkenceden, mezâlimden bahsediyorlardı. Bu mezâlimin mâhiyetini ilerde açıklayacağımız için şimdi, iki önemli Ermeni komitesinin teşkili ve programı üzerinde durmak istiyoruz.

HINÇAK KOMİTESİ: 1887'de ikbalperest, haris Kafkas Ermenilerinden Avedis Nazarbeg ile, sonradan evlendiği Maro isminde bir kadın ve arkadaşlarından başka, Kafkasyalı Ermeni talebeler tarafından İsviçre'de kuruldu. Azaların hemen hemen tamâmı Rusya Ermenileri olan bu komite Kari Marks'ın prensiplerini benimsemiş ve her ne hikmetse, faaliyet sahası olarak, Rusya'yı değil de Türkiye'yi seçmiştir. Sosyalist bir teşekkül plan

185 Mikael Ohannesyan, Taşnaksutyun ve Muhalifleri, Tiflis, 1906 (Ermeniceden naklen).

Hınçak Komitesi, merkezini sonradan Londra'ya nakletmiştir. Neşriyat organı ise günlük "Hınçak Gazetesi"dir. Bu gazeteden Türkiye'ye bol miktarda gönderilmekte idi.

İzmir, İstanbul, Halep gibi vilâyetlerde şubeler açmışlar ve birçok Ermeni de bu cemiyete girmişti. Hınçakların programında, Ermeniler'in ikamet ettiği bütün vilâyetlerde şubeler açarak, uygun zamanda ihtilâl yapılması kararı yer almakta idi. İhtilal. vâsıtalarının temini, terör ve suikastlar için para sağlamayı ön plâna alıyorlardı. Türkiye hudutları içerisinde çeteler kurup, Osmanlı Hükümeti'ni devamlı meşgul ederek zayıf ve kuvvetsiz düşürmek de prensip olarak benimseniyordu.[186]

1889'da komite, teşkilâtını daha da kuvvetlendirdi. Aynı zamanda Marksizm propagandası yapan cemiyete, isyan ve ihtilâl için çalışmak isteyen ruhanî reisler, gençler giriyorlardı. İsyan ve ihtilâle susamış ve birçoğu Rusya'dan gelmiş olan Ermeniler, Hınçak saflarına katıldılar, komite hesabına, memlekette çok ağır ve kanlı hareketlere giriştiler. "Sosyalist bir mâhiyet arzeden Hınçaklar'la papazların aynı amaçla hareketleri Hristiyanlık adına yüz karasıdır.

Öyle ki, sudan sebeplerden isyan ve ihtilâl hareketleri çıkarıyor, memleketin belli başlı vilâyetlerinde çeşitli nümayişler yapıyorlardı. İstanbul'un Kumkapı kilisesinde nutuklar söyleyerek Osmanlı Tuğrasını ayaklar altında çiğnediler ve patrikle beraber silâhlı olarak Bâb-ı Âlîye yürüdüler. Hınçak Komitesi'nin hazırladığı bu nümayişler daha da şiddetlenerek devam edip gitti. Bu isyanlarda komitenin en büyük yardımcısı İstanbul'da İngiliz ve Rus elçileri, taşrada yine aynı devletlere bağlı konsoloslardı. Vilâyetlerde terörist çeteler teşkil edilerek dökülen kanların arkası gelmez oldu.[187]

1894'de, Hınçak Komitesi ile aynı fikirinde olan Matyos İzmirliyan Patrik oldu. İzmirliyan, aynı zamanda komitenin faaliyetlerini de yürütüyordu.

Komiteye katılmayan, para vermeyen Ermeniler'e suikastlar yapılıyordu. Papaz Mampre Üsküdar'da, dâva vekillerinden Haçik Topkapı'da,

186 Güler, A., (1997), Osmanlı Devletinde Azınlıklar, Turan, İstanbul,

187 Günel, T. G., (2013), Beni Yıkamadan Gömün & Kürtler Ermeni Soykırımını Anlatıyor, Belge yayınları, İstanbul

Dikran Karagözyan köprü üstünde, tüccardan Apik Unciyan Galata'da, Mığırdıç Tutuncief Markar Onnik, Komiteye yardımı kabul etmedikleri için öldürüldüler.

Rusya'dan gelen Ermeniler komiteyi idare ediyorlar, isyanları onlar plânlıyorlardı. Böylece Türkiye Ermenileri'nin kaderi, bir kaç Rus Ermenisi'nin eline düşmüştü.

Komite'ye Rus ve İngiliz elçi ve konsoloslarının yardım ettiğini söylemiştik. İşte onlardan biri olan Trabzon konsolosu, Osmanlı Devleti nezdindeki İngiliz elçisi Sir Philip Currie'ye 28 Ekim 1895'de verdiği raporda şu "itirafta bulunmaktadır :

"Hınçaklılar, hareketleri dışarıdan idare ediyorlar ve kendileri tamâmiyle emniyet içinde bulundukları halde Türkiye'deki ırkdaşlarının hayatlarını altüst ediyorlar, maksatları, İslâmları Hristiyanlara karşı tahrik etmek ve katliamlar çıkartarak memleketi dehşet içinde bırakmaktır. Bütün dünyâca bilinmesi gereken bu teşkilâtın anarşik bir karakteri olduğudur."[188]

TÖE

TAŞNAKSUTYUN KOMİTESİ: Bu komite 1890'da Kafkasya'da kuruldu. Gayesi; Tiflis'deki "Genç Ermenistan", merkezi Van'da olan "Ermeni Cemiyeti - Armenaganlar" ve "Hıncak"ı birleştirmek ve Türkiye'ye geçen çetelere yardım etmekti. Karl Marks'ın "Bir düzine program yerine hakîkî bir adım, çok daha önemlidir." sözünden faydalanarak "Bir düzine silâh nakledecek çete, bir düzine programdan daha değerlidir" diyorlardı.

Türkiye'nin doğu vilâyetlerinde bağımsız bir Ermeni devleti, hedefleri idi. Yalnız Rus Ermeniler, burada kurulacak bir Ermeni Devletinin, Rusya'nın Akdeniz'e inmesine manî olabileceğini düşünerek bu plânı benimsemeyebilirdi. Bunun için Komite, amacını daha kapalı hâle getirdi ve siyâsî yoldan hürriyet parolasını ortaya attı.

Taşnaksutyun'un ilk hareketleri Türkiye'ye çeteler sokmak, Türk Ermenileri'ni silâhlandırmak, köylülere silâh kullanmasını öğretmek, çeteler teşkil etmek, çete başları yetiştirmek, müdâfaa teşkilâtı kurmak ve, bu hazırlıklardan sonra isyanlar çıkarmaktı. Her şeyden evvel hareket ve isyan göz önünde tutuluyordu.

---

188 a.g.e., s.426.

Komite'nin emri "Türk'ü Kürd'ü her yerde, her türlü şart altında vur. Mültecileri, ahdinden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hâinleri öldür. İntikam al!" idi.:

Taşnaksutyun Komitesi'nin Doğu ve Batı büroları vardı.

"Batı bürosu, faaliyetini propaganda üzerinde teksif etmişti. Siyasi amaçları, Ermeni sorunu ile meşgul etmek, bu konuyu diplomatik çevrelerde yaşatmak, parlâmentoların konusu haline getirmeleri devletlerinin başbakanlarını önemli kişilerini kazanmak, mitingler, konferanslar yapmak faaliyetlerini yürütmeleri esas sahalardı.

Propaganda merkezi, başlangıçta Paris'di. Burada Pro-Armenia isminde bir gazete çıkarılıyor ve bütün Ermeni taraftarları bu gazete etrafında toplanıyordu. Ayrıca Avrupa kamuoyunu Truşak, Haraç, Anık, Hayrenik, Razmik gibi komite gazeteleri ile kendi lehlerine hazırlamağa çalışıyorlardı[189].

Komiteler Türkiye'de çeşitli isyan, ihtilâl ve katliamlar yapıyorlar, sonra da Avrupa'da "Türkler Ermenileri kesiyorlar, Türkler Ermeniler'e zulmediyorlar" diye yaygara koparıyorlar, nüfuzlu kimselerin, kadınların ve merhametlerini tahrik ederek Türk Devleti aleyhine bir kamuoyu, hazırlıyorlardı. Bu çeşit propaganda ve hareket tarzı, günümüz kadar devam etmiş bulunmaktadır. Bu Fransız atasözü. "iftira et, iftira et, tutmasa da, izi kalır" demektedir. Ermeniler de bunu benimsemiş görünmektedirler. Rusya, Ermenilerin bu şekilde hareket etmesini bilhassa arzu etmektedir.

O devrin tarafsız müşahitlerinden biri olan Avusturya Konsolosu, hükümetine verdiği raporda aynen şunları yazmıştır: "Türkler'in Ermeniler'e zulmetmekte oldukları yaygaraları yalandır. Türk hükümeti Ermeniler'e hiçbir kötülük yapmıyor. Belki hükümetin kayıtsızlığından faydalanan Ermeniler ihtilâller hazırlıyor, dağlara çeteler çıkarıyor, Türkler ise ancak bu çetelerin takibine ve ihtilâlleri bastırmaya koşuyorlar.

Erzurum Vak'ası (20 Haziran 1890):

Erzurum, Ermeniler'in en çok hâdise çıkarttıkları ve Türk kanı döktükleri bölgelerden biridir. Rus askerlerinin himayesinde aklın, hayâlin alama-

189 a.g.e.. s.453.

yacağı katliamlar olmuştur. Ama henüz 1890'lardayız. Şehre Kafkas yoluyla Rusya'dan silâh ve komiteci geldiği istihbar edilmiştir. Bâzı aramalar yapılır. Fırsat kollayan Hınçak Komitesi ilk yürüyüşünü ve bir anlamda gövde gösterisini yapar. Fakat hocalarından aldıkları dersler tamamlanmamıştır kanlı olaylar meydana gelmez.

Kumkapı Nümayişi (Temmuz 1890):

Hınçaklar, yine yabancı devletlerin dikkatini çekmek üzere, Anadolu tarafındaki telgraf hatlarını keserek kilisede toplanmışlardır. Daha sonra Patrikhâne'yi işgal ederek, Patrik Aşıkyan'ı da yanlarına alıp saraya gitmek üzere yola çıkmışlarsa da, emniyet kuvvetleri tarafından dağıtılmışlardır.

TCE™

Merzifon, Kayseri, Yozgat isyanları (1892-1893):

Hınçak komitesi mensupları, Merzifon Amerikan Koleji, öğretmenlerinden Karabet Tomayan, Öhannes Kayayan ve benzerleri, Kayseri, Develi, Yozgat, Çorum, Merzifon, Tenüs, Aziziye gibi kasaba ve vilâyetlerde dolaşarak halkı isyana teşvik etmişlerdir. Ayrıca, zaman zaman dışardan gelen komitenin diğer üyeleri de aynı şekilde çalışarak ihtilâl hazırlıkları yapmışlardır. Nihayet 1892 -1893 yıllarında çeşitli yerlerde, bilhassa cami kapılarına ilanlar asıp Müslüman halkı tahkir etmekle işe başladılar. Çeteler de teşkil edilmişti. Osmancık postasının yolu kesilerek postacılar ve zaptiyeler öldürüldü. Aynı taarruza Yozgaz postasıda uğradı. Derbend karakolu basılarak zaptiyeleri öldürüldü. Başlattıkları bu devamlı isyan hareketinde, Türkler'e büyük zayiat verdirmişler ve devlet otoritesi ile keyiflerince oynamışlardır. Zaten maksat da bu değil miydi?".

Birinci Sasım İsyanı (1894):

Sasun, Siirt'e bağlı yüzden fazla köyü olan dağlık bir kaza merkezidir. 1890 târihlerinde Mihran Damadyan isimli bir Ermeni tam üç sene, halkı ayaklandırmak için dolaşmıştır. 1893'de Sasun Ermeniler'i, Damadyan'ı

mahalli idareye ihbar ederek yakalatmışlardır. Ama daha sonra, bu ihbarı yapanlar, Hınçak Komitesi'nin tertibine kurban gitmişlerdir. Murad takma adıyla dolaşan Hamparsun Boyacıyan isimli bir Ermeni, Kafkas Ermenileri'nin de yardımıyla halkı kandırarak isyan hareketini başlatmıştır.

Ermeniler'in malum teraneleri önce isyan, sonra Türkler Ermeniler'e zulmediyor yaygarası, arkasından müdâhale, böylece de Avrupa kamuoyu, devamlı surette bir Ermeni meselesi olduğuna inanmalı ve batı basını bu dâvayı sürekli gündemde kalıyordu.

Osmanlı Hükümeti olayı yerinde tetkik ettirmek için bir heyet kurdu ve Amerika'ya, heyetde bulunması için müracaat etti. Amerika bu davete önem vermedi. Ama İngiltere, Rusya ve Fransa hazır bekliyorlardı. Tahkikat üstüne tahkikat başladı.

TCE™

Ermeni vahşeti görmezlikten gelinecek gibi değildi Onun için de tahkikat heyetlerinin raporları, Ermeniler'i tatmin etmemekte idi. Ancak, ortada olan gerçeklere rağmen, Ermeniler'i gücendirmemeliydi. Zira Ermeniler Fransız, İngiliz bilhassa Rus siyasî çıkarları için çok gerekliydi.

V. te R. Deş Coursons'un, tarafsız müşahit gözüyle tesbitlerinden bâzılarına göz atalım:

"Murad (Hamparsun Boy acıyan), Sasun İsyanında İngilizlerin yardımından bahsederek halkı kandırmıştır" dedikten sonra, Coursons, New York Herald Amerikan gazetesinin bir makalesinden aşağıdaki görüşleri naklet-mektedir:

"Âsîler İngiltere'den gelmiş ateşli silâhlarla 'herşeyi yapmışlar, yangın, katliam vs. Tahkikat heyeti, Osmanlı Hükûmeti'nin âsîlere karsı asker göndermekle en meşru hakkını kullanmış olduğunu tesbit etmiştir.

Âsîler, Anduk dağındakilerle birlikte, çeteler teşkil ettiler. Bu çetelerde civardaki aşiretlerde korkunç katliamlar, yağmalar yaptılar. Ömer Ağa'nın yeğenini diri diri yaktılar.. Güllü-Güzan köyünden üç dört saat ötede İslâm kadınlarına tecâvüz ettiler ve bunları boğazladılar.

Birçok Müslümanlar, gözleri oyularak, kulakları kesilerek, en müthiş ve alçakçasına hareketlere mâruz bulundurularak Hristiyanlığı kabul etmeye ve haçı öpmeye zorlandılar.

Türkler tarafından ise, kadınlara, çocuklara, ihtiyarlara, İslâmiyet hoşgörü kuralları ve insanlığın, emrettiği şekilde davranılmıştır, ölen Âsiler, teslim olmayı kabul etmeyen ve memleketin yasal ve meşru hâkimiyetine karşı mücâdeleyi tercih edenlerdi[190].

Avrupa'da büyük yaygara kopardıkları katliam hâdisesinin gerçek yüzü! Evet bir katliam vardı, ama himayesini gördüğü, asırlarca bağrında barındığı bir millete yapılıyordu. Anlatılanın tam tersi. Zâlim Ermeni, mazlum Türk'tü.

Ne hazin tecelli ki, hareketin idarecisi Murad (Hamparsun Boyacıyan) 2. Meşrutiyet devrinde, Türk hoşgörürlüğünün tipik örneği olarak, Kozan mebusu seçilecekti.

TCE™

Bâb-ı Âlî Nümayişi (18 Eylül 1895):

Ermeniler, Hınçak Komitesi'nin teşvikleriyle 18 Eylül 1895'de İstanbul'un Kumkapı semtinde toplandılar. Bir gün evvelden yabancı devlet elçilerine nümayiş yapacaklarını bildirmişlerdi. Papazlar vaazlarıyla, komite tarafından Van, Muş ve Bitlis'den getirilen Ermeniler'i ateşli nutuklarıyla galeyana getirmişler ve hepsine silâh dağıtmışlardı.

Kumkapı'dan marşlar söyleyip, etrafa, ve halk üzerine ateş açarak Bâb-ı Âli'ye doğru harekete geçtiler. Yolda birkaç mâsumu ve jandarma onbaşısı Servet Bey'i öldürdüler. Bu nümâyişde en aktif rolleri Patrik İzmirliyan ile Kirkor Alentciyan oynamıştır.

Fakat âsiler Bâb-ı Âlî'ye gelince dağıtıldılar

Zeytûn İsyanı (1895):

Zeytun, isyanlarla yoğrulmuş bir bölgedir, dersek yanlış olmaz. Öyle ki içerde meskûn olan Türkler, kütle hâlinde göç etmek, yurdunu, toprağını, malını bırakarak, başını alıp gitmek arzusunu duyacak dereceye gelmiştir.

190 Esat Uraz. a.g.a, s. 479-481; Les Rebefflons Armeniesnnes, s. 71-. 78 den naklen

Bunların en önemlisi 1895 yılında meydana gelenidir ki, hazırlanış, oluş ve gaye itibariyle diğer isyanlardan hemen hemen hiç farklı değildir.

Hınçak Komitesi; Zeytun'un kaynamaya müsait bir zemin olmasında ve bilhassa 1861'de buraya gelip Fransa'dan da destek alan bir maceracının ektiği tohumlardan faydalanmak için, Agasi, Hraçya, Abah, Nişan, Melek, Garabet isimlerindeki komitecileri Londra'dan Zeytun'a gönderdi. Bunlar, Zeytunlular'ı silâhlandırıp isyan ettirirken, hareketin hemen akabinde İngiliz filosunun Mersin ve İskenderun limanlarına gelip kendilerine yardim edeceklerini de söylüyorlardı. Bu, İngiltere için, uykularını kaçıran Rusya'nın İskenderun'a inmesi projesine bir karşı koyuşdu. Ama isyancılar yanıldı, onlar harekete geçtilerse de, İngiltere yardımlarına gelmedi. Belki de bu, komitecilerin uydurmasıydı.

TCF™

İsyancılar Uzun mücâdeleden sonra tam sıkıştırılmıştı ki, bizzat kuvvet gönderemeyen İngiltere, Fransa ve Rusya, saraya baskı yaptı. Neticede burunları kanamayan komiteciler geldikleri yere döndüler, geride ise, isyanın acısını çekecek yerli Türk ve Ermeni ahalisini bıraktılar.

Zeytun Ermenileri için İstanbul'da toplanan yardım, İngiltere güzergâhından geçmek mecburiyetinde kaldı, fakat komitecilerin çöreklendiği bu güzergâhdan çıkamadı. Toplanmış olan paralardan, ancak elebaşılar faydalandı. Yardımlar boşa gitti ama, nankör Ermeni kavmi, dostunu düşmanını yine öğrenemedi ve Aşık Ferdî isminde bir Ermeni bu arada, Zeytun Mersiyesi'ni düzdü ve hunharlığını dile getirdi.

"Beşinci de yeni kal'a uruldu

Altıncı Keban'da Türk'e zulm oldu

Binlerce genç Türk'ün sayısız na'şı,

Çerkesler dediler "vallah, amanî!"

Urup harap etti Türk müslümanı

Avrupa'dan mahsus bize gelenler

Şöhretleri ise Hınçak Barunlar

Haylice Türkler'e kurşun urdular

Çokça ağlattılar Türk müslümanı

Avrupa teveccühünü hep kazandılar

Ermeni bu işde görmedi kant.

Âşık Ferdi[191]

Gaye de bu değil miydi?

Yabancı devletlerin karışmasına davet, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kolaylaştırmak, nitekim Devlet, bütün bu isyanlardan büyük zarar görmekte idi.

Van İsyanı (l Haziran 1896):

Ermeni'ler Van'da, diğer vilâyetlere nazaran, komitecilik bakımından daha kuvvetliydiler. Zîrâ, buraya Rusya'dan, Iran ve Kafkasya yoluyla çok komiteci gelmişti. "Silâh vergisi" nâmı altında çok para toplanmış, bununla da bol miktarda silâh ve mühimmat yığılmıştı.

General Mayevski "Van ve Bitlis Vilâyetleri İstatistiği" isimli eserinde komitecilerin ihtilâl hazırlıklarını şöyle anlatır:

"1895'de Van ihtilâlcileri, Avrupa'nın Ermeni meselesine dikkatlerini çekmek için çalıştılar. Ermeni zenginlerinden para istediler ve bunları ölümle tehdit ettiler. Bu müddet zarfında Van Ermeni Komitesi'nin emriyle siyâsî cinayetler yapıldı. Bu cinayetlerin en mühimi 6 Ocak'ta, yâni Ermenilerin en büyük bayramında kiliseye giden Reîsi Ruhanî Bogos'a karşı yapıldı. Zavallı ihtiyar, bâzı serserilerin Hareketlerine karşı muhalefette bulunduğu için katledilmişti."[192]

İngiliz Konsolosu Willims'ın "Mavi Kitap"a da alınan raporunda, ihtilâlin başlangıcı şöyle belirtilir :

"2-3 Haziran gecesi Van sokaklarından birisinde vazife gören bir askerî devriye, gece yansı taarruza uğradı. Zabit ve bir asker ağır surette yaralandılar. Müslümanların sabır ve tahammülleri son dereceye kadar tahrik olundu."[193]

191 Ermeni Komitelerinin Âmâl-i Harekâta İhtilaliyyesi, İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra, s. 23 - 26.

192 Esat Uraz, a.g.e., s.504.

193 Mavi Kitap, s. 41, 1896.

İsyancılar Rus tüfenkleriyle mücehhez bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti isyanı büyütmeden bastırmıştır. Tahkim ettikleri mevkilerden Müslüman halkın üzerine ateş ederek onları öldüren Ermeni ihtilâlcileri dağlara çekilmişlerdir.

Osmanlı Bankası'na Taarruz (14 Ağustos 1896):

Komiteciler Avrupa devletlerinin ve asıl Rusya'nın müdâhalesini temin için Osmanlı Bankası'nı basmağa karar verdiler. Bankayı havaya uçuracaklarını öne sürerek maksatlarına kavuşacaklardı. Bu iş için Rus pasaportuyla Avrupa'dan birkaç komiteci gelmiş, onların idaresinde yerli komiteciler bankaya hücum etmişlerdir. İstedikleri verilmeyince, elebaşıları Fransız ve Rusların himayesiyle, Fransa Sefareti baş tercümanı Rue ve Rusya Sefareti baş tercümanı, aslen Ermeni olan Maksimof'un refakatinde önce rıhtımdan Sir Edgard Vincent'in yatıyla Fransız Messâgerie Maritime'in vapuruna, oradan da Marsilya'ya salimen sevkedilmişlerdir. Failleri, sefarethaneleri vâsıtasiyle himaye eden, İngiliz, Fransız ve Rus hükümetleri olayı örtbas etmişlerdir.

TCE™

Ve tabiî hemen Avrupa'da yapılan propaganda Türkler'in Ermeniler'i öldürdüğü şeklinde olacaktır. Bomba ve en son sistem silâhlarla mücehhez komitecilere karşı, Türk halkının taştan, ve odundan başka silâhı olmadığı halde, her ne hikmetse, Türkler, ellerindeki sopalarla, modern silâhlarla teçhiz edilmiş Ermeniler'i öldürdükleri teranesi gene ayyuka çıkmıştır.

F. A. Barker'in gemide, banka hâdisesine karışan on yedi kişi ile yaptığı mülakat, neticesinde İngiltere Elçisine verdiği rapordan, Ermenilerin bu olayda sâdece Banka'ya değil, Ermeni Patrikhânesi başta olmak üzere, birçok yerleri sabote etmek istediklerini, sabote yerleri olarak yabancıların daha fazla bulunduğu mevkileri tesbit ettiklerini öğreniyoruz. Böylece yabancı devletler Ermenilerin gayelerinin gerçekleşmesine -kendi adamlarının canını kurtarmak için- yardımcı olacaklardı.

Bir kere daha söylemek gereğini hissediyorum ki Ermeniler, hamileri görünen devletlerin tam bir âleti oldular, fakat başkalarını kendilerine âlet edemediler. Çünkü Ermeni kavmine hiç bir millet güvenemiyor, inanamıyordu.

İkinci Sasım isyanı (1904):

Gittikçe faaliyetlerini arttıran Ermeniler'e en büyük silâh yardımı İran yoluyla gelmiştir. Yalnız buranın Hanasor mevkiindeki Mazrik Kürt aşireti silâh sevkiyâtının istenildiği şekilde yapılmasına mâni oluyordu. Bunun için 1894 Temmuz'da Ermeniler'in dörtyüz kişilik komite çetesi ve çevreden gelen modern silâhlarla mücehhez gönüllü grupları, bu aşiretin üzerine hücum etmişlerdir. Kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere, Mazrik aşiretinin Çoğunluğu imha edilmiştir. Ancak, Türk Askerinin yetişmesi üzerine çeteciler İran'a kaçmışlardır.

1895-97 yılları arasında Kafkasya ve İran yoluyle Rus ordusunda da eğitim görmüş komiteci Ermeniler Sasun'a yerleştiler. 1898'de Taşnaksutyun çetesi isyan için karar vererek çok miktarda miktarda silâh, mühimmat temin edildi. 1903 yılı sonlarına kadar parça parça devam eden anarşik hareketler bundan sonra şiddetlendi. Birçok Müslümanlar kolları, bacakları, burunları, kulakları kesildikten sonra ateşte yakılarak katledildi

TOE

1904 yılında Osmanlı Hükümeti askeri harekete mecbur oldu ve isyan bastırıldı.

Yıldız Bombası (21 Temmuz 1905):

1904 yılının ilk ayında Soyfa'da bir toplantı yapan Taşnaksutyun Komitesi İstanbul ve İzmir'de çeşitli suikastlar yapılmasına karar verir.

Bu karara göre Türk hükümdarı II. Abdülhamid Han, katledilecektir. Çeşitli şekiller düşünülür ve üzerinde günlerce çalışılır. Artık Ermeniler'in azgınlığı bu raddeye kadar gelmiştir. Fakat bütün plânları ve uğraşmaları boşuna gider.

Belçika'dan özel bir şekilde getirilmiş bir arabanın içine yerleştirilen bomba, Pâdişâh'ın camiden çıkacağı dakikalar hesaplanarak ona göre ayarlanmış. Fakat padişah, mûtad dışı olarak, birkaç dakika Şeyhülislâm'la konuşup her zamanki saati geçirdiğinden, saatli bomba Pâdişâh gelmeden birden patlayarak maksatlarına ulaşamamışlar olsalarda pek çok masum insan canından olmuştur.

Bu suikastte görev alan bütün Ermeniler tesbit edilmiştir. Fakat efendi ve hami milletin Sultan, dünyâ târihinde belki ilki defa canına kasdedenleri affetmiştir.

Bu sıraladığımız isyanlarda binlerce Türk'e vahşice zulmedilmiş, devlet büyük zarara sokulmuştur. Ermenilerin yaptığı bütün, yaygaralara rağmen Türk Hükümeti, bu isyanları haylaz ve nankör evlâdını yola getirmeye uğraşan müşfik bir baba tavrıyla bastırmıştır. Bu hal ve müsamaha anlayışı, Türk milletinin ırkî hasletlerindendir.

Buraya kadar, Meşrûtiyet'ten evvelki Ermeni meselesini anlatmaya çalıştık. 1908'de II. Meşrûtiyet ilân edilmiştir. Memlekette her sınıf ve her cins insana tanınmış bir hürriyet vardır. Fakat Ermeniler, bir müddet devam eden ilk şaşkınlıktan sonra, vahşet, zulüm, isyan ve ihtilâl hareketlerine yine bütün güçleri ile devam etmişlerdir.

TOE™

Ermeni Örgütlerinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı patlak verince Ermeni komiteleri ve Patrikhane Osmanlı'nın taraf olduğu takdirde, ona karşı takip edecekleri politikayı tesbit etmek üzere biraraya geldiler. İstanbul Galatadaki Ermeni Büyük Merkez Okulu'nda, patrikhane memurlarının başkanlığında Taşnaksutyon, Hınçak ve diğer komitelerin temsilcilerinden oluşan Birleşik Millî Ermeni Kongresi, "Ermenilerin Osmanlı Hükümeti'ne sadık kalmaları, askerî görevlerini yapmaları, dış tesirlere kapılmamalarını" telkin etti. 1914 Haziran'ında Erzurum'da Doğu eyâletleri başta olmak üzere, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen şu temsilcilerinin iştirakiyle toplanan Sekizinci Taşnaksutyon Kongresi ise, "İttihad ve Terakki'ye karşı muhalefet durumunda kalmaya ve onunla şiddetle mücadeleye girişmeye" azmediyordu. Osmanlı istihbaratına göre komitelerin taşra örgütlerine verilen talimat şöyleydi: "Rus ordusu hudutdan ilerler ve Osmanlı askeri çekilir ise her tarafta birden eldeki tüm imkanlar kullanılarak isyan edilecek. Osmanlı ordusu iki ateş arasında bırakılacak, tüm resmi daireleri, devlet mal ve mülkü ve camiiler bombalarla berhava edilecek, yakılacak, hükümetin kuvveti dâhilde işgal olunacak, levazım silahlarıyla Ruslara ittihâk edecek ve kıtalarından firarla çeteler teşkîl

eyleyecek." Bu itibarla İstanbul'daki kararın daha çok hükümeti şüphelendirmemek ve güven vermek için alındığı anlaşılacaktır.

Plânların eylem safhasına dökülmesi, Rusya'da başladı. Komiteler de ilân ettikleri gibi, bütün kuvvetiyle Rus savaş gücünü takviye etmek üzere faaliyete girişmişlerdi. Ülkenin her tarafından Ermeni gönüllüleri Rus ordusuna, çetelere, intikam alaylarına girmek üzere Kafkasya'ya doluyorlardı[194]. Tiflis'te belediye başkanı A. Khatisyanın başkanlığında bir Ermeni Millî Bürosu kurularak gönüllülerin örgütlenmesi teşkilatlandırılacaktı. Aynı tarihlerde Rus otoriteleri de zaten Ermenileri Osmanlıya karşı yapılması muhtemel harekâta katılmaları için hazırlıyordu. Rusya'nın Kafkasya Genel Valisi Kont Vorontsav-Daskov gönüllülerin yetiştirilmesi ile uğraşırken, Tiflis'te "Osmanlı Ermenilerinin kurtuluşu, kendilerini kesinlikle Türk hâkimiyetinden ayırarak, bağımsız bir Ermenistan kurulmasında ve bunları da Büyük Rusya'nın kudretli himayesine vermekten başka bir suretle mümkün değildir" sözleriyle kendisini ziyaret eden Eçmiyaz Katogikosu'na da cevaben, Çar "Saygıdeğer peder, cemaatinize söyleyiniz, Ermenileri en parlak bir gelecek bekliyor" demiştir.

Nitekim, Ruslar İran ve Kafkasya'daki Ermenilerden gönüllüler toplamaya ve onlara silah dağıtmaya başlamışlardı[195]. Bin kişilik silahlı kafileden oluşan gönüllülerden ilk parti, Balkan Savaşlarında Bulgar ordusu saflarındaki Ermeni birliklerine kumanda eden, tecrübeli ihtilâlci Antranik'in emrine verilmişti. Antranik'in birliği Kuzey İran'da Rus kuvvetleriyle birleşirken, Ermenilerden oluşan diğer üç gönüllü alayı da Osmanlı sınırlarına doğru ilerlemeye başlamışlardı. Armen Garo adlı eski Osmanlı mebusunun da yardımcı olduğu General Dro, ikinci alayın başında Iğdır'a girmek üzere hareket etmişti. Bu ordu Van'ı işgal edecek birliklerin belkemiğini oluşturacaktı. Hamazaap ve Keri yönetimindeki üçüncü ve dördüncü alaylar batı istikâmetinde yol alarak Kars'ın işgali için hazırlanıyorlardı: Gelişmeler karşısında Osmanlılar tedirgindi. Silahlanan Ermenileri ise, "bizim tarafa göndererek memâlik-i Osmaniye'de dahi çete teşkilâtını tevsi etmek istedikleri istihbar olunuyordu[196]. Ayrıca Ruslara karşı Ermeniler arasında duyulan bu

194 (Gn. Kur, ATAŞE), Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, C. XXXI, 81 (Aralık 1982), belge no. 1895.

195 Aynı eser belge no. 1807 ve 1809.

196 Askeri Tarih Belgeleri..., C. XXXI. 81 (Aralık 1982), belge no. 1810.

"meclûbiyelin bizim taraf Ermenilerine de sirayet ettiğini" Erzurum Valiliği bildirivordu[197]. Osmanlı resmî yayınlarına bakılırsa, Osmanlı harbe girmezden önce, Rusya'nın yanısıra İngiliz, Fransız, hattâ İtalya Konsoloslukları komitelerin dışarı ile irtibatına aracılık etmekteydi; onların para, silah ve diğer ihtiyaçlarını da sağlıyorlardı: "Komite rüesâ ve efradı da vaziyet-i siyâsiyye ve askeriyemiz hakkında bunlara mükemmel casusluk yaptılar"[198] Devamla;

"Memâlik-i ecnebiyyedeki Ermeniler, itilâf paralarıyla ve mezkûr devlet konsoloslarının delâlet müzâheretleriyle teslih edilerek intikam alayları hâlinde sürü sürü Kafkas, Iran hudûdlarına koşar, silâh altına alınan Ermeni askerleri silâhlarıyla düşman tarafına firar ederlerken dâhildekiler de, itilâfın muzafferiyyetini tesrî ve bu sâde âral-i milliyyelerini istihsâl etmek, zâten birkaç günlük hayatı kaldığını tahmîn ettikleri hükümeti yıkmak için müsellahen mıntıka mıntıka isyana başladılar" [199]

Nitekim, isyanlar birbiri ardısıra patlak verdi, ilki, Zeytun'da çıkan ayaklanmayı Kayseri, Bitlis, Erzurum, Mamûret-el-aziz, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Ankara, Van, İzmit, Adapazarı, Hüdavendigâr, Adana, Halep, İzmir, Caniktekiler takip etti[200]. Osmanlı Hükümeti, tedbirleri aldıktan sonra bile isyanlar yer yer (Urfa, Karahisar, Fındıcık, Yozgat) devam etmiştir.

Ayaklanmaların ne derece yöredeki Müslüman halkın mezalimine sebep olduğu ve Osmanlı Hükümetini ne kadar güç durumda bıraktığı bellidir. Öyle ki, 1915 Mayısında şehirdeki Ermeni isyancılarla Rusya'dan gelen nizami Çarlık askerlerinin ve Ermeni gönüllülerinin birleşmesiyle Van tamamiyle Türk ordusu tarafından boşaltılmıştı. Doğu Anadolu'daki isyanlardan yararlanan Ruslar ise 1915 ten sonra Erzurum'a inmeye başlamışlardı. Ne var ki, Rusya işgal edilen yerlerin Ermenilere terkini değil, doğrudan doğruya kendi, topraklarına ilhakını düşünüyordu. Rusya'nın esas niyeti, Grand

197 Aynı eser. belge no. 1808.

198 Ermeni Komitelerinin Amal.., s. 161, BBA, Dahiliye Nezareti, Emniyet Umumiye Müdürlüğü, K: 47, 22.xi.1914. Aynı dosyada Ermeni okullarında telsiz bulunduğu da kaydedilmektedir (17.xi.1914).

199 Ermeni Komitelerinin .Amal..., s. 161; Askeri Tarih Belgeleri, C. XXXII. WHS, (Aralık 1983). belgeler: 1899-1915.

200 İsyanlarla ilgili ayrıntılar için, bkz: Ermeni Komitelerinin Amal..., s.216-366 ve İ. Sakarya, Belgelerle Ermeni Sorunu (Ankara, 1983). s. 193, 220, 230-252.

Dük Nikola Romanov'un yeni Kafkasya Valisi olmasından sonra, açıkça belli olacaktı. 1916'nın ilk aylarında üçbin Ermeni gönüllüsü terhise zorlanacak, Antranik'in birliği zorla dağıtılacak; geride 'kalan diğer Ermeni silahşörleri ise Rusya'nın Kafkas ordusu içinde eritilecektir. Yeni görevine başlayan Dük'ün ilk icraatı Kafkasya'daki Ermeni basınına sıkı bir sansür uygulayıp, denetimi altına almak olacaktı. Rusya'nın Ermeni siyasetine gelince, Dük'ün Petersburg tarafından da paylaşılan düşüncesi onlara özerlik verilmesinden bir hayli uzaktı. Ermenilerin Kafkasya'da dahi toplam nüfusun dörtte birini dahi oluşturmadıklarına ve bu yüzden onlara tanınacak muhtariyetin çoğunluğun hakkını çiğneyeceğine inanan Rus otoriteleri, Ermenilere işgalleri altına düşen topraklarda bazı imtiyazlar verilmesine de karşı çıkacaklardı. Bu yöreler Osmanlı hâkimiyetinde iken, Ermenilere tanınan ayrıcalıkların meseleyi çözmediğini itiraf eden Ruslar, bu konuda Islâhat yapılmasını da kabullenmiyorlardı. Hem sonra Grank Dük'e göre zaten Ermeni Meselesi diye bir mesele yoktu ki! Buna nazaran Rus himayesinde bir Ermeni protectoratesı söz konusu olamazdı. Uras'a göre, Ruslar, Doğu Anadolu'yu "Ermenisiz Ermenistan" olarak düşünüyorlar, burayı Ruslarla kolonize etmeyi ve bir Kazakistan kurulmasını tasarlıyorlardı ki, Taşhaksutyon reisi Kaçaznuni "Rusların gayeleri; her neye mâl olursa olsun, Türkiye Ermenilerin kurtarmak değildi ve hiçbir zaman da öyle olmamıştır... Biz onlara kendi arzumuzla hizmet ettik; sürüklendik, gerçekte ise onların gayelerine çalışmış olduk" demiştir [201].

Savaşın ilk yıllarında Ermeniler, Rusya'nın yanı sıra İngiltere'ye de müracaat etmeyi ihmâl etmemişlerdi. 12 Kasım 1914'te Kahire'deki İngiliz yetkililerine Bogos Nubar Paşa işbirliği telkini yapıyordu: "Kilikya Ermenileri, İskenderun, Mersin veya Adana'ya yapılması muhtemel bir çıkartmayı desteklemek için gönüllü yazılmaya hazırdırlar. Dağlık mıntıkadaki Ermeniler de kıymetli yardımda bulunabilecek; silâh ve mühimmat temin edilirse, Türklere karşı ayaklanacaktır". Londra'daki Rus büyükelçisi ise 24 Şubat 1915' de Rus Dışişleri Bakanlığı'nın "Ermenilerin Türklere karşı kullanabileceği silâh ve mühimmatın İskenderun'a gönderilmesi için İngiltere'nin Fransa ile birlikte hareket etmesi" ricasını Londra'ya iletiyorduk İngiltere de

201 J.R. Carlson (der.), The Armenian Revolutionary Federation (Dashna-gtzoutiun) Has Nothing to Do Any More: The Manifesto of Houhannes Katchaz-nouni (New York, 1955), s. 7-8.

cevaben "Rus Hükümeti, Ermeni asilerin İtilâf Devletlerine gerçekten faydalı olacağına eminse, onlara, bu silâhları Karadeniz yoluyla bizzat kendisi sağlayabilir" demekle yetinecektir. Daha ileri tarihlerdeki benzeri teklifler de reddedilecektir[202]. Ancak, İngiltere'nin olumsuz tavrının iki sebebi vardı. İlkin aralarındaki anlaşma gereği Londra Çukurova ve havalisini Fransa'nın tasarrufuna bırakmıştı; böylece müttefiğini şüphelendirmemek için resmen bu yörede herhangi bir harekete girişmekten çekiniyordu. İkinci olarak ise, İngiltere Osmanlı'ya karşı cepheyi Çanakkale'de açmıştı, İskenderun yoluyla Osmanlı ülkesini yarma stratejisi Savaş Bakanlığı'nca henüz tamamiyle kabul görmemişti.

Resmî açıklamalara rağmen İngilizler el altından bazı Ermenilere yardımcı olmaktan çekinmeyeceklerdir. Daha 1905 gibi erken bir tarihte, Mısır'da Bogos Nubar Paşa Başkanlığında kurulan Ermeni İttihad ve Muavenet Cemiyeti'nin kurulmasını kabul etmişlerdi[203]. Adı geçen cemiyet 1914 yazında 'bir toplantı yaparak, üyeleri arasında aslen Taşnaklı altı komiteciyi ihtilâl hazırlığı yapmak üzere Adana'ya yollayacaktır[204]. Bu komiteciler burada kilise ile işbirliğinde bulunacaklar ve onlara İngiltere'nin[205] himayesindeki Yunanistan'dan silâh geleceğini vaad edeceklerdir"'. İngiltere'nin himayesindeki Kıbrıs adası da Ermeni komitecilerine yataklık eden önemli yerlerden biriydi. Burada da bir süre önce İngilizler tarafından bir Ermeni Okulu açılmış ve bu kurumun öğrencileri isyan çıkarmak üzere Anadolu'ya gönderilmeleri kararlaştırılmıştı[206]. Yine Osmanlı kayıtlarına göre Zeytun İsyanı ve onu takiben Maraş, Urfa ve Adana'da çıkan patırdılar İngiliz himayesinde ve desteğinde gerçekleşmiştir[207]. Çevredeki İngiliz donanması amiralleri Adana, Dörtyol, Yumurtalık ve İskenderun'daki Ermenilerle

202 S.R. Sonyel, "The Armenian Deportations: A Re-Appraisal in the Light of New Documents", Belleten, C. XXXVI, s. 37.

203 BBA, BED, Mühimme Kalemi, Perakende, 7-12, 28.xii.1905. Söz konusu cemiyetin İstanbul Şubesi başkanlığına eski Osmanlı Hariciye Nazırı Gab-riyel Noradunkiyan seçilmişti.

204 Askerî Tarih Belgeleri..., C. XXXII, 83, (Aralık 1983), belge no. 1914.

205 BBA, Dahiliye Nezareti, Şifre defterleri no. 41, Dahiliye Nezareti'nden Adana Vilayeti'ne 4.VI.1914.

206 BBA, Dahiliye Nezareti, Gelen: 332, Genel: 98/601, 12.xi.1916.

207 BBA, Dahiliye Nezareti, Şifre defterleri no: 40, Dahiliye Nezaretinden Adana ve Halep Vilayetlerine, 19.iv.1914.

muntazaman haberleşiyorlardı[208]. İngilizler, ayaklanma başlar başlamaz kıyıya çıkacaklarını komitecilere taahhüt etmişlerdir. Nitekim 23 Ocak 1915 de altmış kişilik bir İngiliz müfrezesi Adana vilâyetine ayak basmış; ancak burada ateşle karşılanınca, gemilere kaçmak zorunda bırakılmışlardı[209]. Bu yöredeki Ermeniler, IV. Ordu tarafından Halep ve Şam'a doğru göç ettirildikten sonra da İngilizler onlarla temas kurmuş ve Lawrence vasıtasıyla onları yeniden isyana teşvik için uğraşmıştır.

Yukarıda temas edildiği gibi Fransızlar ve İngilizlerin Ermeniler kanalıyla da olsa kendi nüfuz alanı olarak kabul ettikleri Adana ve İskenderun havalisine yönelik herhangi bir faaliyetten çekiniyorlardı. Aslında Fransızlar Ermenileri kendileri yönlendirmek istiyorlardı. Osmanlı ordusuyla silâhlı çatışmaya girişen Çukurova Ermenileri, bu hareketlerinde başarılı olamayınca Suriye sahiline yakın (Musa Dağı'na) Cebel-i Musa'ya çekilmişler ve nihayet buradan Fransız Deniz Kuvvetlerinin yardımıyla Port-Said'e getirilmişlerdi. Beşbine yakın mültecinin, kendi topraklarına yerleştirilmesi için İngiltere, İtalya, Rusya, Cezayir'e başvurulmuş, hiçbiri 'kabul etmeyince, Fransızlar bunları Osmanlılara karşı kullanmayı tasarlayacaklar ve böylece Legion d'Orient (Şark Lejyonu) fikri doğacaktır[210]. Fransız filosunun amirali deniz kuvvetlerine alındığı takdirde, ileride Osmanlı Ermenilerinden yararlanabileceklerini düşünüyordu[211]. Fransa'nın Kahire'deki temsilcisi

208 Ermeni Komitelerinin Amal..., s. 241; AMAE, Guerre 1914-1918, Tur-que, C. 906, ff. 28-33, Rapport de M. Guys remis â l'Ambassade de France, İstanbul, 24.vii.1915.

209 A.F. Erden, Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları (İstanbul, 1954). s. 120.

210 AMAE, Guerre: 1914-1918: Turquie: Legion d'Orient: C. 890-892 (Eylül 1915 - Ekim 1917), fotyolar: 54-56. İlgi çekici olan 1895-1896 Zeytın olaylarından sonra isyanları başarısız olan Ermeni komitecilerinin İskenderun limanı civarında dolaşan Fransız gemilerine alınıp, Marsilya'ya götürülmeleridir. Bu bize 1915-1916 hadiselerinin tarihi bir teamülün devamı olduğunu belgelemektedir. Bkz: AMAE, Document Diplomatiques: Affaires Armenien: Supplement 1895-1896, no. 256, Waslahatguzar'dan (İstanbul) Dışişleri Bakanlığına (Paris), 4.ix.1986 ve no. 257, Dışişleri Bakanından (Paris) Maslahatgüzara (Istanbul), 5.ix.1896. Kaçan Komitecilerin ad değiştirip yabancı uyruk edindikten sonra yine faaliyette bulunmak üzere Türkiye'ye geldikleri de kayıtlıdır. Bkz: DBHE, Harb-i Umumî. K: 109, 1, 13.ii.1916.

211 A. Beylerian (der.), Le Grandes Puissances L'Empire Ottoman et les Armeniens Dans Les Archives Français 1914 – 1918 (Paris, 1983), belge no.92, s.79-80.

de, Port-Said'deki Ermeni gönüllüleri kampını gezdikten sonra aynı kanaate varmıştık 22 Eylül tarihli bir başka başvurusunda da, Fransız amirali bu Ermenilerin güçlü, enerjik ve savaşkan olduklarından bahisle, Fransız Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan bunların Türkiye'ye çıkartılıp çıkartılmaması hususunda acil cevap beklediğini yazıyordu. Fransız amiraline göre bu Ermeni gönüllüleri bir kampta toplanmalı, silâh verilmeli, eğitilmeli ve askeri ihtiyaç doğunca gayet iyi tanıdıkları Çukurova'ya sevk edilmelidirler. Zaten Mısır'daki Ermeni komitecilerde, Kahire'deki Fransız temsilcisine hazır olduklarını bildirmişlerdi. İngilizler ise Ermeni komitecilerinin Çanakkale'ye yollanmalarını tavsiye edeceklerdir. Ancak, Fransızların ısrarı üzerine Mısır'daki İngiliz Silâhlı Kuvvetleri Komutanı, Fransız askerî güçlerine söz konusu Ermenilerin Türk sahilindeki denizaltı üslerini ortaya çıkartmak üzere casus olarak ya da demiryolu hatlarını sabote edecek ajanlar olarak kullanılmalarına karşı çıkmadığını belirtecektir. Daha önce kendisini tanıdığımız Sir Mark Sykes bu projeye derhal sahip çıkacak ve detaylandırıp gereği için Paris'e ve Petrograd'a havale edecektir.

Genelkurmay Başkanı, Dışişleri Bakanına hitaben Sykeş'in plânının "tutulacak bir yanı olmadığından" bahisle, Fransız askeri harekâtının şimdilik denizlere bağlı kalması gerektiğini yazar. Genelkurmay Başkanı'na göre, Türkiye'ye karşı amfibi bir hareketin başarısı birkaç Ermeni komitecisinin eylemlerine bırakılamaz. Bu Ermeniler Müttefik Savaş amaçları doğrultusunda kullanılmadan teşkilatlandırılmalı, eğitilmeli ve düzenli birlikler haline getirilmelidir. Bundan sonra Ermeni komitecilerinin nasıl kullanılacağı konusunun Georges-Picot ile General Clayton arasında tartışıldığını görüyoruz. Prensip olarak, Fransız birlikleri içinde bir Ermeni lejyonunun oluşturulması, her iki hükümetçe de kabul edilmiş ve Kıbrıs'ın karargâh olarak seçilmesi düşünülmeye başlanmıştır. Bu müzakereler sürerken, Mısır'daki İngiliz Silâhlı Kuvvetleri Komutanı "oniki aydır tembel tembel kamplarda pinekleyen Ermenilerden bir grubu, onların iaşe ve ibatelerine harcanan paralar israf olmasın diye" Selânik'e çarpışmak üzere göndermişti bile!; Nihayet, 15 Kasım 1916'da Fransa, Şark Lejyonu'nun kurulması projesini onaylayacak ve oluşturulması için hazırlıklara başlayacaktır. Ermeni gönüllülerden oluşan bu lejyon Magosa'nın 58 km. dışında sıkı askerî disiplinle eğitildikten sonra, 1917'de Müttefik kuvvetlerle Gr. Allenby'nin komuta-

sında Filistin cephesine sürülecek; 1918'de Kafkaslarda çarpışacak,1919'da ise Fransız kuvvetleriyle Çukurova'yı işgal edeceklerdir.

İngilizler için Ermeni lejyonu 1917 Devrimi'nden sonra, Rusların Kafkas cephesini boşaltmaya başlaması ile, daha önem kazanacaktır. Osmanlıların Kafkasya yolu ile Orta Asya'ya doğru genişlemeleri mümkün görüldüğü gibi, Rus imparatorluğunu oluşturan Türk devletlerinde ayaklanma hareketleri belirmişti. Bu gelişmeler, Turancılığın gerçekleşmesine doğru gidebilirdi. Osmanlılar Kafkasya'daki petrol kaynaklarına sahip çıktıkları gibi, Türklerin uyanışı diğer Asya milletlerine de ilham verebilir, sonunda İngiliz devletleri topluluğu sömürgelerinde isyanlarla uğraşmak zorunda bırakabilirdi. Söz konusu endişelerle İngiltere, Türklerin ilerlemesini durdurabilmek amacıyla Ermenilerden medet umdu. Sir Mark Sykes 24 Kasım 1917'de hükümetin görüşünün şu şekilde altını çiziyordu: "Nasıl Arapçılık Türk İslamcılığına cevap ise. Ermeni meselesi de gerçekte Turancılığa karşı (İngilizlerin) tedbiridir"[212] Rusların sahneden çekilmesiyle Ermeni harekâtının baş teşvikçisi oldu. İngiliz savaş kabinesi Ermeni askerlerin Kafkas cephesine sökülmesi için Rusya'ya müracaat ettiği gibi, Amerikan Hükümeti'ne de bu ülkedeki Ermeni gönüllülerinin aynı bölgeye aktarılmasında aracılığını rica ediyordu[213]. Kendisi de Kafkasya'daki Ermeni gönüllü alaylarını yeniden teçhiz ederek, Türk birliklerine karşı savaştırıyordu[214]. Bütün bunlara rağmen. İngiltere'nin Ermenilere somut bazı vaatler vermekten çekindiği görülecektir. Arslanyan, İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, çatışmaları bir an önce kendi lehlerinde bitirmek gayreti ile Ermenilere yakınlaştıklarını yazmaktadır. Yazara göre, İngilizlerin Ermeniler adına verdiği sözler, aynen Suriye, Filistin ve Mezopotamya'da Araplara yaptıkları gibi, Ermeni savaş gayretlerini cesaretlendirmek, taraf-

212 PRO, FO. 371/3060/220908/175608/17. "Memo Concerning The Origin, Process and Scope of the Pan-Turkish Movement", 13.xi.1917. Benzeri bir ifade için, bkz: FO. 371/3018/245628/224839/17.

213 A.H. Arslanian, "British Wartime Pledges, 1917-18: The Armenian Case", Journal of Contemporary History, C. XIII (1978), s. 517-30.

214 Askerî Tarih Belgeleri..., C. XXXII, 83 (Aralık 1983), belge no. 1946. " Ermenilerin Kafkasya'daki faaliyetleri için. bkz: A. Poidebard, "Role militaire deş Aʳmeniens sur le front du Caucase apres la defection de I'armee russe (Dec. 1917-Nov. 1918)", Revue deş Etudes Armeniennes, C. l (1920), Paris, s. 144-161.

sız ülkeleri etkilemek ve kontrolleri altındaki etnik azınlıkların ayrılıkçı heveslerini körükleyerek düşmanı Osmanlı İmparatorluğunu içeriden çökertmek olduğunu, dile getirilmişlerdir.

İstiklâl Harbi'nin başlangıç günlerinde ise, Ankara Ermeni Kilisesi, silâh ve cephane deposu hâline getirilmiş bulunuyordu. Her ne sebeptense vurup öldürdükleri bir Ermeni gencinin annesi, oğlunun intikamını almak için Türk makamlarına koşarak vaziyeti haber vermiş, bu suretle de Ermenilerin Yunan istilâ hareketini cephe arkasından destekleme hazırlıkları başarılı olamamıştı.

1914 Birinci Cihan Harbi esnasında da plânlanmış, fakat vaktinde haber alındığı için başaralı bir Ermeni ihtilâlinin mensupları için hazırlanmış kahve rengi kadife üniformalar, sonradan Türk Jandarmalarına giydirilmiştir. .

TCE™

1914-1918 harbi ile beraber, Türk orduları, birçok cephede çarpışma vaziyetine girmiştir. İşte böyle bir zamanda Ermeniler, itilâf devletlerinin işlerini kolaylaştırmak için II. Meşrutiyet'den bu yana yapılan hazırlıkları süratlendirmeye başladılar. Ellerinde bol miktarda silâh, bomba vs. bulunuyordu. Karşılarında' da, harp eden bir devletin, iç güvenlik için tutabildiği az sayıda asker ve asıl önemlisi, kadınlar, ihtiyarlar ve çocuklar vardı. Ermeniler için, kahramanlık gösterme yolunda, bundan büyük fırsat mı olurdu?

Neticede Zeytun, Kayseri, Bitlis, Erzurum, Mamuratü'l-Azîz (bugünkü Elâzığ), Diyarbekir, Sivas, Trabzon, Ankara, Yozgat, Van, İzmit, Adapazarı, Hüdâvendigâr (Bursa). Adana, Halep ve İzmir vilâyetlerinde, II. Meşrutiyet'den evvelki isyanlara ilâveten bir de sabotaj hareketlerine girişildi. Gönüllü Ermeni birlikleri teşkil edilmişti. Bunlar, Rus ordusu saflarında Türkler'e karşı savaştırılıyordu.

Vilâyetlerde teşkil edilen çeteler, Jandarma komutanlıklarına baskınlar yapıyor, masum ve günahsız Jandarmaları şehit ediyorlardı. Papazlar köyleri dolaşarak komiteler tarafından daha evvel satılan silâhların kullanma zamanının geldiğini söylüyor, yıllarca Müslümanlarla iç içe yaşamış Ermeniler'i Türkler'in üstüne saldırtıyorlardı.

Daha evvel İngiltere'ye, Amerika'ya ve Rusya'ya gönderilmiş Ermeniler, bilhassa Kayseri ve Sivâs'ta bomba imal ediyorlardı. Rus askerleri sınırdan girer girmez, Ermeniler de memleketi bu bombalarla ateşe vermek için sa-

bırsızlanıyorlardı. Kayseri'de bomba imalathanesi olarak kullanılan bir evdeki patlama netîcesinde yapılan aramada, binlerce bomba ele geçirilmişti.

Ayrıca Suşehri kasabasının Türk köyünde beklemeğe dayanamayan bir Ermeni, cepheye malzeme taşıyan askerin üzerine ateş açmış ve böylece başlayan hareket birçok askerin ölmesine sebep olmuştu. Bunun neticesinde yapılan aramada yüzlerce silâh ve cephane ele geçirilmiştir. Çeteler tarafından öldürülen askerlerin ve Müslüman ahâlinin cesetleri parça parça ediliyor, gözler, oyuluyor ve akla hayâle gelmedik vahşetler yapılıyordu.

Kiliselerde bilhassa Ruslar'ın muzafferiyeti, Türkler'in hezimeti için alenî dualar ediliyor, kimsesiz kadın, ihtiyar ve çocuklara fiilî hakaretlerde bulunuluyordu.

Cephede savaşan askerin içerilerine kadar sokulan Ermeniler ve bilhassa kilise mensupları; itilâf devletleri, bilhassa Rusya hesabına casusluk yapıyorlardı. Meselâ İngiliz konsoloshanesinde tercüman olan bir Ermeni, Onbirinci Kolordu hakkında bizzat dolaşarak topladığı bilgiyle berâber yakalanmıştı. Burada bir parantez açıp, İngiliz, Rus, Fransız gibi bütün yabancı elçilik ve konsoloshânelerdeki çeşitli hizmetlerin, Ermeniler tarafından görüldüğünü de ifâde edelim.

Sadece olay çıkarmak ve I. Cihan Harbi'nin başlangıcında harbe girmemiş olan Amerika'yı tahrik' ederek harbe sokmak için Amerikan koleji öğretmenlerinden Mr. Herborg'u Şuşehri'nde bahçede yatarken öldürmüşlerdi. Bu cinayetin Türkler tarafından yapıldığı hakkında propaganda yapılmış ise de, Amerikan Konsolos Vekili Mr. Kek'in iştirakiyle kurulan komisyon, cinayetin Ermeniler tarafından ve yukarıdaki amaç için yapıldığını tesbit etmiştir.

Köprüler gibi, ulaşım güzergâhlarına bombalar atarak, askerî sevkiyâtı sekteye uğratmışlardır.

Sivas'ta orduya ekmek yapan Ermeni fırıncıların askeri zehirlemesine varıncaya kadar, Ermeniler sabotaj hareketlerini ileriye götürmüşlerdir.

Van hududunda Türkler Ruslar'la muharebe ederken, içerdeki Ermeniler orduyu arkadan vurarak şehrin düşmesini sağlamışlardır.

Yukarıdan beri özetlemeye çalıştığımız sabotaj, isyan vs. hareketleriyle Ermeniler cephedeki askerin, iç asayişin sağlanması için geri çekilmesini, cephenin zayıflamasını da temin etmişlerdir.

Böylece, Ermeniler gayelerine ulaşma yolunda her türlü hareketi icra ediyorlardı. Rusya, İngiltere, Fransa da onlardan bunu istememiş miydi?

"Milletlerine hiçbir hakîkî menfaat temin etmeden, îtilâf devletlerine satılmış olan bir takım komiteciler, kuru vaadle aldattıkları milletdaşlarını, Kafkas cephesinde savaşan ordunun arkasında ve daha gerilerinde isyan ettirmiş, Osmanlı ordusundan firar eden Silâhlı Ermeni askerleri ve teşkil ettikleri çetelerle şark vilâyetlerindeki Türklüğü imhaya kalkışmışlardır."[215]

İstanbul'da Ermeni Patrikhânesi de artık; tamamiyle bir casusluk merkezi hâline gelmişti.

Bütün bu faaliyetler, gerek merkez ve gerek doğu vilâyetlerinde nihayet öyle bir dereceyi buldu ki, artık bir gün bile ihmâl ve müsamahanın, devlet hayâtını felce uğratacağı ortaya çıktı. Sonunda hükümet, memleketin en buhranlı bir zamanında ve bunu kaçırılmaz bir fırsat bilerek hayâtımıza kasdeden, askere, jandarmaya, kadınlara, çocuklara, ihtiyarlara karşı en müthiş cinayetleri yapan, casusluk ve sabotaj yapan komitelere ait şubelerin derhal kapatılarak, üyelerinin dağıtılmasına, nihayet 11 Nisan 1331 (1915) de karar verdi.

Devlet, doğu vilâyetlerinde harp ediyordu. Yine bu havalide ordu arkadan vuruluyor, sabotaj yapılıyordu. Van'ın Rusya tarafından işgalini kolaylaştıran Ermenilerdi. Yukarıda, isimlerini saydığımız vilayetlerimizdeki Ermeni faaliyetlerinden bahsetmiştik. Bu şartlar içerisinde, hangi ordu düşman ile savaşabilirdi? Artık bunun çâresini bulmak gerekiyordu. Onun için de bir yasa çıkarıldı:

"Madde l — Vakt-i seferde ordu ve kolordu ve fırka kumandanları ve, bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları, ahâli tarafından herhangi bir kuvvetle hükümet emirlerine, memleket müdâfasına ve asayişin muhafazasına taalluk eden icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silâhlı tecâvüz, mukavemet görürlerse, derhal askerî kuvvetle şiddetli surette bunları cezalandırmağa; yapılan tecâvüz ve mukavemeti esâsından imha etmeğe mezun ve mecburdur.

215 Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası, s. 15, Muit Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938.

Madde 2 — Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, askerî sırları ifşâ veya casusluk, ve hıyanetlerini öğrendikleri köylerde ve kasabalarda meskûn kimseleri teker teker veya toplu olarak diğer mahallere sevk ve iskân edebilirler.

Madde 3 — İşbu kanun neşir târihinden muteberdir.

14 Mayıs 1331 (1915)"[216]

Seferberlik hâlinde bulunan bir ordunun başarıya ulaşabilmesi için gerekli her tedbiri almak lâzımdır. İşte Ermenilerin bulundukları yerden başka bir yere nakledilmeleri, bir devlet güvenliği; gerekliliği için oluşmuştur. Çünkü, Ermeniler, yukarıda da belirtildiği gibi, orduyu arkadan vurmuşlar, erkeksiz kalan kadınlara, babasız kalan çocuklara tecavüz etmişler, askerî manevraları ve ordunun vaziyetini itilâf devletlerine raporlar hâlinde bildirmişlerdir. Başlangıçta, bilhassa doğu vilâyetlerinde, ordu Rusya ile savaş hâlinde olduğundan, Van vilâyeti Ermenilerin de yardımıyla düşmüştür. Bu havalideki Ermeniler'in yerlerinin değiştirilmesi zorunlu görülmüştü. Fakat itilâf devletlerinin filolarının Çanakkale'ye taarruzları, Karadeniz'de bâzı limanların Rus filosu tarafından bombardıman edilmesi sırasında, Bursa, İzmit ve Adapazarı gibi vilayetlerdeki Ermeniler, gene faaliyete geçtiler. Bunun üzerine, burada da askeri bakımdan ehemmiyetli ve kritik mevkideki Ermeniler, devletin selâmeti, ordu faaliyetinin, emniyeti için yer değiştirme işlemine tabi tutuldular.

Bu tedbirlere rağmen, Ermeni komiteleri gene de çeteler hâlinde faaliyetlerine devam ettiler. Öyle ki güvenlik kuvvetlerinin nezaretinde bir yerden başka bir yere nakledilen kafilelere hücum ederek, hem jandarmaları katlettiler, hem de kendi ırkdaşlarını yollarda perişan eylediler. Ayrıca, nakledilen Ermeniler, ayrıldıkları yerleri ateşe vererek büyük zararlara sebep olmaktan da geri kalmadılar. Bu tür müdahale ve hiyanetler olmasaydı, nakil işleminin sakin ve rahat geçeceği muhakkaktı.

Gerek komiteler, gerek Ermeni Patrikhânesi, şimdiye kadar yaptıkları yetmiyormuş gibi Avrupa'da ve dünyânın çeşitli yerlerinde hep bir ağızdan

216 Ermeni Komitelerinin Amal-i Harekat-ı İhtilaliyyesi, s. 237-2381

gene katliamdan bahsettiler. İtilaf devletlerine de gün doğmuştu. Osmanlı Devleti'ne nota veriyor. Ermenilerin rahat bırakılmalarını istiyorlardı. Kim kimi rahat bırakmıyordu? Ama itilaf devletlerine hak vermemek mümkün değildi. Zîrâ harp hâlinde bulundukları bir devletin sınırları içerisinde istediklerini yaptırabildikleri ileri karakolları, uşakları Ermeniler, emirlerini tamamıyla yerine getirecek durumdan uzaklaştırılıyordu. Ermeni komiteleri, sahte ve uydurma isimlerle Avrupa gazetelerinde makaleler yazıyorlar, beyannameler neşrediyorlar ve durmaksızın katliamdan bahsettiriyorlardı.

İngilizler öteden beri Ermenileri Doğu'da siyasi çıkarları için bir araç olarak kullanmışlar, bunları; siyasi memurları, misyonerleri vasıtasıyle kendi çıkarları uğrunda felaketten felakete sürüklemişlerdi. Fakat şu son teşebbüsleri, harp ettikleri devleti içten yıkmak gayesini güdüyordu. Bunun için de feryat ve yaygaraları, gayenin şiddetine göre, fazla olmuştu. Çünkü ümit ve hayâlleri, Türk Hükûmeti'nin aldığı tedbirlerle başarısızlığa uğratmıştı.

Eskiden beri Ermeni katliamı konu oldukça, daima Türkler'in barbarlığını, Ermenilerin de Türkler'e karşı Hristiyanlıktan başka kabahati olmayan, mağdur bir millet bulunduğunu ileri sürmek âdet olmuştu. Acaba Türk patronajı altında olan milletlerin serbestliği ile Rus, İngiliz, Fransız idarelerini kıyas etmek mümkün müydü? İnsanlık ve insaf konusuna gelince, İngiliz ve Rusların mezaliminin akıl almayacak kadar çok olduğu görülür. Hindistan ve Afrika yerlilerine karşı girişilen feci vakalar, Rusların ise Yahudiler, Türkler ve Ermeniler üzerinde tatbik ve icra ettikleri katliamlar düşünülürse küçük milletlerin hamisi sıfatını tanınan ve Ermeniler için göz yaşı döken İngilizlerle batılı devletler, acaba neden Ermeniler'le kıyaslanamayacak bir mevkide bulunan Boerler'i, aileleri ile beraber mahvederken, İrlandalıları ise topa tutarken bir parça merhamet duymadılar? Ne için Kars, Ardahan, Acara mıntıkasında kalan İslâm ahalinin ve muhacirlerin masum çocuklarının, aksakallı ihtiyarlarının hayat ve namuslarına Rus Kazakları, Ermeni intikam taburları tarafından tüyleri ürpertecek taarruzlar olurken, bunların şu kahramanlıklarından Rus resmi tebliğlerinde iftiharla bahsedilmekte idi. Neden çok basittir; Zirâ cephede itilâf devletleri, geride Ermeniler Türk Devleti'ni kısa zamanda yıkacaklardı. Bu emellerini gerçekleştiremeyince de ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Noel Bohstun, Londra'da "Lyoeum Club"un coğrafya şubesinde 5 Teşrin-i sânî 1916 târihinde verdiği nutukta aynen: "Ermeniler bizim küçük

müttefikimizdir, Sırbistan'ın, Belçika'nın itilâf hükümetlerine karşı yaptıkları hizmetlerden ekseriya bahsediyoruz ve, bunlara âit birçok şeyler istiyoruz. Fakat Ermeniler, kendilerine: ait bir hükümetleri olmadığı halde, büyük bir istekle bize hizmet ettiler. Binlercesi Rus ordularına girerek fiilen bu fedakârlıklarını ispat ettiler. Grand Duc Nikolas'ın Anadolu'ya saldıran ordusunu yalnız Ruslar teşkil etmiyor, hatta bunların büyük bir kısmı Türkiye'li ve Kafkasya'lı gönüllü Ermeniler'den teşekkül etmiş bulunuyordu. Bugün de muntazam Ermeni taburları gönderiyorlar, itilâfcıların dâvası uğrunda Ermeniler'in gösterdiği fedâkârlığı şimdiye kadar hiç bir müttefikimiz göstermemiştir." [217]

Batılı devletlerin kopardıkları yaygaraların sebebi, bu cümlelerden çok iyi anlaşılmaktadır.

TCF™

İtilâf devletlerince, resmî dâirelere baskın yapmak, jandarma müfrezelerine pusu kurarak hepsini vahşîce öldürmek, memleket aleyhine casusluk etmek, günahsız ve kimsesiz kişileri fecî şekilde öldürmek suç değildi. Suç olan "Sen ne yapıyorsun?" diye soru sormaktı.

Dünyâ tarihinde böylesine bir mantıksızlık ve tarafgirliğin başka örneğine rastlamak pek mümkün değildir.

Van, Kars, Sarıkamış, Erzurum'u işgal eden Ruslar, o zamana kadar Ermeniler'e müsait davrandıklarını, onların hamisi rolünü takındıklarını hatırlamak istemediler. İşgal ettikleri bu toprakları Ermeniler'e terkedeceklerini vaat etmişlerse de, sözlerini çoktan unutmuş bulunuyorlardı. Zaten öteden beri Rus siyaseti bu değil miydi? Türkiye'nin şark vilayetlerini işgal ederek Akdeniz'e inmek. Oyunun senaryosunu hazırlayan Ruslar, oynayanlar Ermeni idi. Hepsi bu kadar!

Nihayet H. Koçaznuni gibi bâzı Ermeniler Ruslar'ı anladılar. Fakat aldanmak bu kavmin mayasında vardı. Bu aldanış daha sonraları, hattâ günümüze kadar devam edecekti.

Rusların maksatları, Türkiye Ermenileri'ni kurtarmak değildi ve kesinlikle böyle olmamıştı, olmayacaktı da.

---

217 a.g.e., s.258-259.

Koçaznuni: "... böyle bir şey olamazdı. Biz, Rus emellerine körü körüne hizmet ettik, sürüklendik gerçekle ise sadece onların maksatlarına çalışmış olduk."[218]

1917 Bolşevik ihtilalinden sonra Ruslar işgal ettikleri Osmanlı topraklarından çekilirken, Ermeniler de beraber kaçmak mecburiyetinde kalmışlardır. Zîrâ yaptıkları bunca katliamdan sonra, aynı topraklar üstünde kalamayacaklarını anlamışlardı. Bu çekiliş sırasında, yaptıkları mezalimi daha sonra göreceğiz. Şu kadarını söyleyelim ki, insanlık dışı ve vahşî davranışlarıyla insanlığın yüz karası olan bu kavmin Doğu Anadolu vilâyetlerinde yapmış oldukları mezâlim, dünyâ târihinin siyah sahifeleri olarak kalacaktır. Vahşetin böylesine, Rus askerleri bile dayanamamıştır, Bu askerlerin vesika mahiyetindeki hâtıralarını ilerde aynen vereceğiz.

TCE™

Bu sırada, itilâf devletleri henüz sonuca ulaşamadıkları için vaatleri de devam etmekte idi.

"Bir taraftan Taşnaksutyun Ruslar tarafından aldatılırken, diğer taraftan da Bogos Nubar Paşa, Fransız Hükümeti tarafından iğfal olunuyordu. 1916 sonlarında Fransa Hâriciye Nâzırı, Suriye'li ve Ermeniler'den teşkil edilecek Şark Lejyonu için gönüllü istiyor ve mukabilinde de harpten sonra Fransa'nın hissesine düşecek olan Kilikya'nın Ermeniler'e terkedileceğini vaat ediyor[219].

1917 Rus ihtilâlinden sonra Lenin, esir milletler hapishanesini açtığını söylemişti. Bunun neticesinde Rusya, Ermenileri bir müddet daha avutacaktı. Ermeniler Tiflis'de millî meclisi topladılar ve bir Ermeni ordusu meydana getirdiler. Bundan sonra tekrar; Rusya'nın ve İngiltere'nin oyuncağı olarak oyuna devam edeceklerdi. Tabii Türk katliamına da...

Nihayet emperyalist devletlerin asırlardır devam edip gelen -gizli ve aşikâr, içten ve dıştan- taarruzları netice vermiş; Osmanlı İmparatorluğu bütün başarılı mücâdelesine rağmen, müttefiklerinin teslim olmasıyla mağlup kabul edilmişti. Memleket viranelik, insanlar perişan bir halde idi Mehmetçik cepheden yorgun, ümitsiz ve yorgun halde döndüğünde kasaba-

218 Esat Uraz, a.g.e., 643. H. Koçaznuni, Taşnaksutyun'un Artık Yapacağı Yoktur. Viyana, 1923'den naklen.

219 a.g.e., s.643.

sını, köyünü, evini Ermeni vahşetiyle harabe; çoluğunu - çocuğunu, anasını - babasını Ermeni zuhnünden kalıntı halinde tek tük bulabildi. Vatan toprakları yıllarca biriken hırsla itilâf devletleri tarafından parçalanıyor, Türkiye coğrafyası üstünde hayalî devletler kuruluyordu. Ama herşeye rağmen Türk, daha yaşıyordu, zaman yeni olaylara gebeydi!

Şimdi, Komünist Rusya'nın; ve İngiltere'nin himayesinde Ermeniler'in Kafkas ellerindeki faaliyetlerini General Veysel Ünüvar'dan dinleyelim:

"1918 mütârekesinden sonra[220] Ermeniler, İngilizlerin yardımına güvenerek Doğu Anadolu ile beraber Nahcıvan bölgesini yeniden ele geçirmek ve istilâ etmek hevesine düştüler. 10 Aralık 1918'de ansızın Aras vadisinden Türk Hükûmeti'ne taarruza geçtiler. Albay Dolhanof kumandasındaki Ermeni alayı, Aras Vadisi boyunca kanlı izler bırakarak Noraşin istikametinde ilerlerken, çete Reislerinden Antranik, Derelegez, Zengezûr bölgelerinde Türk ve İslâm köylerinde yağma ve katliam yapıyordu. Dalhanof'un geçtiği yerlerde yaptığı mezâlimi işiten halk, çocuğunu İran'a kaçırıyor ve savunmaya hazırlanıyorlardı. Fakat askerî teşkilattan mahrum, kendi hâlinde çalışan, yaşamaktan başka bir kusurları bulunmayan bu halk, eşit olmayan şartlar içinde mücâdeleye girerken, İran'a müracaat etti.

İran Hükümeti, 25 Aralık 1918'de ikisi Müslüman ikisi Ermeni olmak üzere Erivan'a bir heyet gönderdi, tecâvüzün durdurulmasını istedi. Öbür taraftan Nahcivanlılar da bu vaziyeti Şerur'a girmiş olan Ermeni alay kumandanına bildirmek üzere bir heyet gönderip beyhude kan dökülmemesini rica ettiler. Dolhanof, heyeti dinledikten sonra hapsetti ve hemen Noraşin, Yenice kasabaları üzerine harekete geçti.

Ermenilerin yalnız başlarına Nahcivan bölgesini işgâl edemeyeceğine kanaat getiren İngilizler, 1919 senesi Aralık ayında Ermeni askerlerini Hindli askerlerin koruması altında Nahcivan bölgesine getirip, garnizonlara yerleştiriyorlardı. İngilizlerin bundan maksatları ne idi, bolşeviklerin önünden çekilirken bu yolu, emniyet altına almak mı idi?

Ermeniler 1920 Haziranı'nda Oltu'dan Ağrı dağına kadar olan bölgedeki bütün Türklere karşı zalimce hareketlere devam ettiler ve hiçbir anlaşmaya yanaşmadılar. Maksadlarını elde etmek için silâhlardan başka bir araç

220 1918'de Ruslarla Osmanlılar arasında mütareke yapılmıştı. (Yazar)

kullanmadılar. Kendilerini böyle yapmaya zorunlu görüyorlardı. Çünkü çoğunlukların nasıl bir tehlike olabileceğini 1918'de Erzincan ile Sarıkamış arasında tecrübe etmişlerdi. İmha ve Tehcir ile kendi çoğunluklarını kuracaklardı., "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" bu tecâvüzleri önlemek için silâha müracaattan başka çâre bulunmadığını gördü. ... ansızın bolşevik hâriciye komiseri Çiçerin yoldaşın bir tarassut mektubu geldi. Bu mektupda hudutların milliyet esâsı üzerine çizileceği bildiriliyordu. Türkiye Hükümeti'nin de bundan başka bir emeli yoktu, derhal hareketi tehir etti.

Türkiye'nin bu anlaşma zihniyetine karşılık, Ermeniler plânlarını uygulamaları, yâni saldırıdan vazgeçmediler. Kars ve Ardahan'da Müslüman idarelerini birer birer yıkarak hududumuza yaklaşıyorlardı. Ermeniler'in Çiçerin'in teklifine aldırmadan taarruza devamları, Ruslarla danışıklı döğüş manzarası almıştı. Gerçekten de Çiçerin, Türkler'in elini kolunu bağlamış, Ermeniler'in elindeki satırı almamıştı. ... sonraki olaylar Ruslar'ın iki yüzlü bir siyâset kullandıklarını, şu taktiği takip ettiklerini ortaya koydu. İki taraf birbirini kıracak, olmuş armut gibi ikisi birden bolşeviklerin ağzına düşecekti. Ruslar Ermenilere mümkün olduğa kadar sevimli görünmek için her şeye müracaat ediyorlardı. Moskova'da bizimle dostluk anlaşmasını imzalamak için Çiçerin'in ilk şartı, Van ve Bitlis vilâyetlerinin Ermeniler'e verilmesi oradaki Müslüman çoğunluğun Anadolu içerilerine nakledilmesi idi.

Çiçerin bu teklifi ile yalnız doğu vilâyetlerini almıyor, devletin bünyesini temelinden sarsmak için milyonlarca insanın naklinden doğacak ekonomik, sosyal ve askerî felâketlere sürüklemek istiyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni de bu Şeytanî oyunla ezecekti."[221]

Oyunlar oynanmış, altı asırlık Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştı. Fakat onun yerine yeni bir Türk Devleti kurulmakta idi. Yukarıdaki satırlardan anlıyoruz kî, Ruslar ile İngilizler, bu genç devleti de yok etmek emelinde idiler.. Ananevî Rus emperyalizmi çehre değiştirmiştir. Komünizm gibi bir ekonomik sistem, Slav şövenliği ve Rus emperyalizminin emrinde bulunuyordu. Bu sefer daha çok kan dökülecek ve Rusya, hür dünyâyı tehdit eder bir duruma gelecekti. Tabiî ki Rus siyaseti, Ermeniler üzerinde oyun oynamaya gene de devam edecekti. Şimdi yeni Türk Devletinin ilk Rus Büyükel-

221 Em. General Veysel Ünüvar, istiklâl Harbi'nde Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920.1921, a. 15-17,21-22. İstanbul, 1948.

çisi General Ali Fuad Cebesoy'un, Komünist Rusya'nın Ermenilerden nasıl ve niçin faydalanmak istedikleri açıklayan cümlelerini beraber okuyalım:

"Ermenileri komünizm camiasına idhal ederek Ermeni devletini Sovyet federasyonunun bir cüz'ü yapacaklarına emin olduklarından, komünist fırkasına mensub olup Erivan Hükümeti dâhilinde çalışan Ermeni komünistleri, Türkiye'den, az çok bir yer kazandırmak suretiyle memnun etmeyi ve bu sayede bir an evvel Taşnak Hükümeti'ni devirmeğe muvaffak olmayı düşünüyorlardı."[222]

Rusların Moskova'ya gelen Türk heyetinden, Van ve Bitlis vilâyetlerinin Ermeniler'e etmelerini istemelerinin sebebini heyet; başkanı Bekir Sami Bey, yukarıda ifâdesini bulduğu şekilde anlamış ve asla kabul etmemiştir. Çiçerin'in ısrarı üzerine Ankara Hükûmeti'nden durum sorulmuştu. Ankara Hükümeti şu cevâbı verdi:

TCE™

"Van ve Bitlis vilâyetlerinin ecnebi ve bitaraf erbâb-ı tedkik tarafından tertib edilmiş ve her tarafta muteber addedilmekte bulunmuş olan istatistiklere nazaran, gerek mazide ve gerek hâlihazırda bir Ermeni ekseriyetini ihtiva etmediği sabit ve bilakis o havalide ehl-i İslâm'ın pek kahir bir ekseriyeti hâiz bulunduğu malum bir keyfiyet iken, böyle bir Ermeni ekalliyetine anavatandan ifraz edilecek bir kıt'ayı arazinin terki talebi Sovyet Sosyalist Şûralar Cumhûriyeti'nden sâdır olsa dahî emperyalist bir fikrin mahsûlü olmak şaibesinden hiçbir veçhile kurtulamaz ve hiç bir tevîl île kabul olunamaz."[223]

Burada son olarak bir hususa daha temas etmek istiyoruz.

Cihan Harbi'nin sonunda, Avrupa kamuoyunu hayali Ermeni katliamıyla dolduran Ermenilerin ve itilaf devletlerinin bu yaygarasını tahkik için, 1919'da Amerika askeri bir komisyon göndermişti.

Eylül-Ekim ayları arasında Doğu Karadeniz'i ve şark Vilâyetlerini dolaşan komisyon, söylenenlerin asla hakikate uygun olmadığını "Türkiye hududunu, Karadeniz'den İran'a kadar gezdik, bu raporların doğru olduğunu isbat edecek hiçbir iz dahi görmedik" cümlesi ile tesbit etmiştir[224].

---

222 Gn. Ali Fuad Cebesoy, Moskova Hatıraları, s.86, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1955.

223 a.g.e., s.89.

224 Esat Uraz, a.g.e., 693.

Ermeniler'in Türkler'e yapmış olduğu mezâlime geçmezden evvel, meseleyi şöyle toparlamak mümkündür.

Yukarıdan beri belirtmeğe çalıştığımız gibi, yüzyıllardır. Türkiye Ermenileri, Batılı devletler ve bilhassa İngiltere, Rusya ve nihayet Amerika tarafından, kendi siyâsî çıkarları adına tahrik edilirken, istiklâl fikrini kuvvetlendirmek yolarıda Türklerle Ermeniler arasındaki etnik ve dînî farklar bir yeni olarak kullanılmıştır. Memleket nüfûsu içinde ancak bir avuç yeri olan Ermeni cemâatinin kulağına, dış çevrelerce bir istiklal vaadi fısıldanarak, aslında ise kendi siyasî gaye ve çıkarlarının gerçekleşmesi için, bu zavallı insanlar, bir değersiz, malzeme olarak kullanılmış olduklarının ne yazık ki hâlâ farkında değillerdir.[225]

TCE™

225 Göyünç, N., (1985), Osmanlı idaresinde Ermeniler, Gültepe Yayınlari, İstanbul

TCE™

DOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLI ERMENİ İLİŞKİLERİ

1. Millet Sistemi İçinde Ermeniler

Anadolu'nun tamamen Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte, Ermeniler Osmanlı idaresi ile tanıştılar. Bu idare altında gördükleri adalet, hak ve hürriyet Ermenilerin Osmanlı idaresindeki şehir, kasaba ve köylere göç etmesini sağlamıştır.

Osmanlı yönetiminin Ermenilere karşı olan tavrını belirleyen ilk olay Fatih Sultan Mehmet'in, 1461 yılında İstanbul'da bir Ermeni Patrikhanesi kurdurması olayıdır. Fatih, Bursa'da yaşayan Ermenileri aileleriyle birlikte İstanbul'a getirtmiş ve Bursa Metropoliti OVAKİM'i Patrik ilan etmiştir[226]. Ermenilere, patrikhane olarak Samatya'daki Sulu Manastır Kilisesi tahsis edilmiştir. Bundan başka Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden Ermeni aileleri İstanbul'a getirtilmiş ve Ermeni nüfusu çoğaltılmıştır[227].

Ermeni halkı, devlet içinde hiyerarşik bir teşkilatlanma sağlayan kilise ve din adamları aracılığı ile yönetilmişlerdir. Dini vecibelerini tam bir hürriyet içinde yerine getirirken, din adamlarını kendileri seçmişler, okulları ve diğer sosyal teşkilatları faaliyetlerine serbestçe devam etmiştir. Bir başka deyişle; beşinci yüzyılda Eçmiyazin'de kurulan Gregoryan Kilisesi ve mezhebine bağlı olan Ermeniler, Osmanlı idaresinde hiçbir zaman görmedikleri din hürriyetine sahip olmuşlardır[228]. Bu geniş hürriyetin temelinde ise Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu "Millet Sistemi" bulunmaktaydı.

---

226 Hidayet Vahapoğlu, a.g.e., s.23.

227 Nejat Göğünç, Osmanlı idaresinde Ermeniler, Gültepe Yayınları, 1983, s.51.

228 Erdal ilter, Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun isyanları, Ankara 1988, s.29.

Önemli ölçüde teokratik temellere oturan Osmanlı İmparatorluğu'nda, İslam hukuku kuralları ile örfi kurallara uyulmuş ve Müslüman olmayanları Müslümanların içinde eritme politikası güdülmemiştir. İslam hukukuna göre, Müslüman olmayanların İslam topraklarında Halife'nin güvencesinde dinlerini muhafaza ederek yaşamalarını sürdürebilen ehl-i kitap kişilere "Zımni" adı verilmiştir. Fethedilen topraklara yerleşmiş bulunan farklı din ve kültüre mensup bu kişiler, bir akde dayanarak zımni adını almışlar, sosyal ve ekonomik ilişkilerini, İslam Hukukunca belirlenen bir hukuk statüsü içerisinde sürdürmüşlerdir. Müslüman olmayanlar özel hukuk alanında kendi aralarında mensup oldukları din ve toplulukların sosyal yaşama ilişkin kurallarına, kamu hukuku alanında ise İslam hukukunun Müslüman olmayanlara ilişkin kurallarına tabi olmuşlardır.

İslami prensiplerin Orta Asya gelenekleri ile kaynaşması sonucu oluşan Osmanlı "Nizam-ı Alem" ülküsüne göre; devletin asli görevi, Allah'ın kelamını dünyaya tebliğ edebilmekti. Bu da, Osmanlıya fethettiği topraklara adalet kavramını götürmek sorumluluğunu yüklemiştir[229].

Bugünden farklı bir devlet anlayışını içeren İslam kamu hukukunda, halk iki ana gruba ayrılmıştır. Vatandaşlık hak ve ödevi olan Müslümanlar (Milet-i İslam) ile siyasal hakları ve tabi oldukları hukuk kuralları açsından onlardan farklı olan Zımniler.

Bu durum ondokuzuncu yüzyılda Tanzimat Fermanı ile değişecek ve gayri Müslimlerde "Millet" kapsamı içine alınacaklardır. 1839 Gülhane Hatt-ı Şerefinde "Tebaa-yi saltanat-ı seniyyemizden olan ehl-i İslam ve milel-i saire" tabiri kullanılacak, 1856 Islahat Fermanı'nda da "millet" deyimi cemaatle beraber anılacaktır.

Osmanlı'daki "Millet" anlayışı, etnik değil, dini kıstaslara uygun olarak bir araya gelmiş bir topluluğu anlatmaktadır. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nda kişinin inançları milliyetini belirtmektedir. İslami esasların geçerli olduğu Osmanlı Devleti'nde, devleti oluşturan toplumların din esasına göre ayrılması doğal olarak görülmektedir.

"Millet Sistemi" ondokuzuncu yüzyılda devlet sınırlarına ulaşan milliyetçilik akımlarıyla birlikte bozulmuş, sistem, dini dayanağını kaybederek etnik temele dayandırılmaya başlanmıştır[230].

229 Aydın Taneri, Türk Devleti Geleneği, Ankara 1981, s.68.
230 Mim Kemal Öke,Yüzyılın Kan Davası, Ankara 2001, s.59.

1914 yılı itibariyle Osmanlı Devleti içerisinde Millet-i İslamiye'nin yanında 13 ayrı cemaatin varlığından söz edilir hale gelinmiştir. Bunlar sırasıyla:

1. İstanbul Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı Rumlar
2. Ceneviz ve Venedik Katolikleri ve Latinler
3. İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı Gregoryan Ermeniler
4. Katolik Ermeniler
5. Mardin Patrikliği'ne bağlı Suriyeli Katolikler (Süryaniler)
6. Musul Patrikliği'ne bağlı Kaideli Katolikler
7. Mardin Patrikliği'ne bağlı Suriyeli Yakubiler
8. Protestanlar
9. Şam Patrikliği'ne bağlı Melkitler
10. Museviler
11. Bulgar Kilisesi'ne bağlı Bulgar Katolikler
12. Maruniler
13. Nesturiler[231]

TCE™

Bu on üç cemaatte devlete karşı dini liderler sorumluydu. Vergileri onlar toplar, aralarındaki adli sorunları kendi mahkemelerinde onlar çözüme bağlardı. Bu cemaatler dillerinde ve dinlerinde serbest bırakılır, iktisadi yaşamlarına müdahale edilmezdi.

Osmanlı tebaası üzerinde sadece siyasi idaresi bulunan Osmanlı Devleti'nin uyruğundakilerden beklentisi padişaha sadakat, vergi mükellefiyetinin yerine getirilmesi ve düzenin devamlılığının sağlanması olmuştur. Osmanlı fethettiği topraklarda yaşayan halklardan kendi kültürünü benimsemesini istememiş, o ülkenin sosyo-ekonomik geleneklerini parçalamamış, devletin tayin ettiği üretim ilişkileri içine sokmamıştır. Türkler askerlik hizmeti, Araplar bilimsel faaliyetler, gayri Müslimler ise ticaret ve bankacılıkla uğraşmıştır[232].

231 N.Sousa, The Capitualatory Regime of Turkey, Baltimore 1983, s.89.
232 Mim Kemal öke, a.g.e., s.61.

Yukarıda arz edilen sistem içinde Ermeniler bir istisna oluşturmamışlardır. Osmanlı Devleti'ne bir dönem için görülen sadakatleri tavırları, Türk adetlerini benimsemeleri, Türk dilini çok iyi konuşmaları ve Osmanlı tebaası olan Rumlardan daha fazla yönetimle kaynaşmış olmaları nedeniyle Osmanlı idari kademelerinde üst düzeylere kadar çıkmışlar, kendilerine tanınan bu hoşgörüye karşılık olarak verdikleri hizmetlerden dolayı "Millet-i Sadıka" unvanı ile ödüllendirilmişlerdir.

Dini haklardan diledikleri kadar yararlanan Ermenilere, şer'i hükümler uygulanmazdı. Ermeniler, özel hukuk açısından kendi toplulukları içinde geçerli olan dini hukuklarına tabidiler. Ceza hukuku açısından, İslam ceza hukukuna uyruk tutulan Ermenilere, siyasal haklar ve bunun göstergesi sayılabilecek bazı hususlarda çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir.

TCE™

Vergi sistemin de Müslüman olmayan unsurların tabii oldukları vergi nizamı içinde yer alan Ermeniler, her türlü ticareti yapma imkanına sahiptiler. Hatta İslamiyet'in Müslümanlar için yasakladığı bazı ticaret mallarının ticareti gayri-Müslimler verildiği için Ermeniler şarapçılıkta önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Ermeni dili başta olmak üzere yok olmaya başlayan Ermeni kültürünün yeniden canlanması Osmanlı Devleti sayesinde olmuştur. 1567 yılında Türklerin matbaayı kullanmaya başlamalarından 160 sene evvel Tokatlı ABGAR'm İstanbul'da ilk Ermeni matbaasını açılmasına izin verilmiştir. 1914 yılında İstanbul'da günlük olarak 5 gazete ve yedi derginin çıkarıldığı bilinmektedir.

1810 yılında Paris'te NAPOLYON himayesinde açılan Yaşayan Doğu Dilleri Okulu, 1816 yılında Moskova'da kurulan Lazaryan Enstitüsü ve 1823 yılında kurulan Nersesyan seminerlerine öğrenci gönderilmesine izin verilmiştir. Ermeni kilisesi bünyesinde bulunan okullar ile misyoner teşkilatları tarafından Ermenilere tahsis edilmek üzere açılan okullar Ermeni kültürünün yaşatılmasını, bir bakıma yeniden doğmasını sağlamış ve Ermeni toplumunu Millet-i Sadıka olmaktan çıkartıp, tarihinin hiçbir döneminde kendisine verilmeyen hürriyetleri veren bir devlete karşı ayaklandırmıştır.

Ermenilerin Millet-i Sadık'a unvanını kaybetmelerine sebep olan olaylar 19. yüzyılda başlamıştır. 1860 yılında yayınlanan Ermeni Milleti

Nizamnamesi, Nizamnamenin 1863 yılında Sultan ABDÜLAZİZ tarafından kabul edilmesi ve Ermenilere devlet içinde devlet olma imkanı verilmesi bu olayların başlangıcını teşkil etmiştir. 140 üyeden oluşan Osmanlı Devleti meclisinde cemaate üye kişiler yer alıyor ve yönetime iştirak edebiliyorlardı.

Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin sağladığı imkanlar ile Ermeni ruhani liderleri milli uyanışı başlatmak amacıyla çeşitli faaliyetlere girişmişler ve bu tür girişimler Osmanlı Devleti üzerinde büyük çıkarları olan Batılı güçler tarafından da desteklenmiştir.

19ncu yüzyılda patlak veren milliyetçilik akımlarının Osmanlı Devleti'nde etkin hale getirilmesi batılı güçlerin Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklar üzerindeki çıkarlarıyla yakından ilgilidir. Bir başka değişle, Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasındaki çekişmeler, kavgalar ve her iki tarafın tarihlerinde büyük yaralar açan olaylar Osmanlı topraklarında gözü olan başta Rusya ve İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin çıkar kavgalarının ürünüdür.

TCF™

2. Güç Dengesinden Emperyalizme Avrupa

1648 yılında imzalanan Westphalia Barışı ile Avrupa'da yeni bir sistem anlayışı başlamış ve bu sistem 19 ncu yüzyıl Emperyalizm dönemine kadar Avrupa'da geçerliğini sürdürmüştür. Bu sistem güç dengesi sistemidir.

Avrupa'nın belli başlı güçleri (Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Rusya) arasında dağılan güç denkliği, denge anlamında kullanılmaktadır[233].

Bir başka değişle uluslararası politikanın aktörlerinden birinin ya da bir grubun gücünü diğer aktörlere karşı göreceli olarak arttırması karşısında sistemin diğer aktörlerinin bireysel ya da kollektif olarak bu artışı dengeleme çabaları olarak tanımlanabilir. Dengeleme süreci, ya güçlü tarafı hafifleterek ya da güçsüz tarafı takviye ederek uygulanabilir. Böylece güç mücadelesinin sürdüğü bir dünya sisteminde dahi düzenin ve barışın güçlerin dengelemesi ile sağlandığı ve korunduğu görülmektedir.

---

233 Oral Sander, Siyasi Tarih, Ankara 1989, s. 90-91.

Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama dönemine rastlayan güç dengesi sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü 19 ncu yüzyıl başlarına kadar korumasına yardımcı olmuştur. Ancak 19 ncu yüzyılla birlikte bu ortam, İmparatorluğu bir daha geriye dönüşü olmayacak şekilde toprak bütünlüğünü kaybetmesine yol açacaktır.

1890'lı yıllarla birlikte dünya politikasındaki güç mücadelesi yoğunlaşacak, hırçınlaşacak ve güç dengesi sistemi yerini "Emperyalizm" adı verilen yayılımcılığa bırakacaktır. Ekonomik güdülerin yanı sıra siyasi beklentiler, hayali ya da gerçek güvenlik endişeleri ve prestij merakları devletlerin dünya politikasında güç dengesini bir kenara bırakarak, dünya üzerinde nüfus alanları oluşturabilmek için kıyasıya bir rekabete girmelerine neden olacaktır[234].

Batılı güçlerin yeni sisteminde, emperyalizmin oyun sahalarından birini de Osmanlı İmparatorluğu oluşturacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi, stratejik durumu ve ekonomik potansiyeli, dünya politikasının güçlü devletlerinin dikkatlerinin üzerinde toplanmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1.700.000 Km^2 lik bir araziye sahip olan Osmanlı İmparatorluğu[235], sadece ekonomik potansiyeli ile değil ayrıca Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan kara ve deniz yollarına egemen olmasıyla dünyada eşi bulunmaz bir jeostratejik öneme sahipti[236].

Bu sistemin büyük oyuncularının Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki oyunları ise şöyleydi:

Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Balkanlara hakim olmak, ve Selanik'e kadar inmek istemekteydi. Balkan milletlerini Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklanmaları için cesaretlendiren Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun amacı, Balkan uluslarına hamilik yapıp onlara Rusya sahip çıkmadan kendi kanatları altına almaktı. Ancak Osmanlı Avrupa'sında milliyetçilik akımlarını körüklemekle kendi çok uluslu imparatorluğunun çöküşünü hazırlamıştır.

---

234 Ralph A. Austen, Modern Emperyalizm, Washington 1969, s. 88-94.

235 Fahri Belen, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Ankara 1964, s.5.

236 E. Jackk, The Geostrategic Uniqueness of The Middle East, New York 1941, s. 10-11.

İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu siyaseti Orta Doğu'da İtalya'ya bir yer açma esasına dayanmaktaydı. Bu amaçla İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendiren her konuda veya sorunda söz sahibi olmaya çalışmıştır. Diğer büyük güçleri taklit etme çabası İtalyanları Balkan milletlerine para ve silah yardımına sevk etmiş, Osmanlıya karşı emperyalizm siyaseti gütmüştür. İtalyan yayımcılığının hedefi Antalya civarı, Oniki Adalar ve Trablusgarp olmuştur.

Fransa ise, Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Orta Doğu ile ticari ilişkiler kurmuş, ticaret ve gemicilik şirketleri Avrupa ve Osmanlı ülkesi arasında adeta bir köprü oluşturmuş, bu arada Fransız bankerleri Süveyş Kanalı Projesini elde etmişlerdir. Fransızlar ayrıca, Osmanlı Devlet Tahvillerini almak suretiyle Osmanlı'ya borç vermişler bu şekilde Duyun-u Ummumiye'nin (Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Hollanda alacakları karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki önemli gelir kaynaklarını işletme hakkı elde etmişlerdir) denetimini ellerine geçirmişlerdir. Stratejik açıdan ise Fransa, Cezayir, Tunus ve Fas'ı işgal ederek Akdeniz'de üç önemli deniz üssü kazanmıştır.

Rus Hükümeti'nin Orta Doğu politikasına yön verenler, Balkanlarda ve Suriye'de yaşayan Ortodoks kardeşlerini Osmanlı pençesinden kurtarıp, Akdeniz'de büyük bir Rus-Ortodoks İmparatorluğu kurmayı umut etmişlerdi. 1774 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile imzalamış oldukları Küçük Kaynarca Antlaşmasının yedinci maddesine göre kendilerini Osmanlı İmparatorluğu içinde Ortodoksların koruyucusu olarak gören Ruslar, Boğazlardan serbest geçiş hakkını elde etmeye çalışmışlardır. Rusya, kendi nüfus alanı olarak gördüğü Doğu Anadolu'nun geri kalmasını sağlayarak buradan gelebilecek bir saldırıyı önlemeye çalışmıştır.[237]

İngilizlerin Orta Doğu ile olan bağlantıları, Hindistan'ı işgal etmelerinin doğal bir sonucuydu. Hint sömürgelerine yönelecek muhtemel saldırılara set çekebilmek amacıyla İngiliz Hükümeti Hindistan'a açılan tüm ulaşım yollarını denetim altında tutmayı en önemli dış politika ilkelerinden biri olarak benimsemiştir. Coğrafi açıdan Avrupa için Asya'ya açılan bir köprü durumundaki Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılan tüm saldırılarda Londra kendini Türkleri korumak ve kollamak zorunda hissetmiştir.

---

237 İlter, E., (1999), Ermeni Kilisesi ve Terör, Köksav, Ankara,

İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kendi çıkarları doğrultusunda başlattığı korumacı tavır, 1877 yılında başa gelen SALISBURY kabinesi ile değişmeye başlamış, 1882 yılında Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesiyle tamamen bozulmuştur. Hindistan'a giden yolda, Mısır'ın güvenliğini kendi kontrolü altına alan İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemekten vazgeçmiş ve Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. 1902 yılında Fransızlarla, 1907 yılında Ruslarla dostluk anlaşması imzalayan İngiltere, 19 ncu yüzyılın sonları ile 20 nci yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı geleneksel dostluk ve destek politikasından tamamen vazgeçmiştir.

İngiltere'yi Rusya ile işbirliğine iten en önemli etken, II. WILHELM Almanya'sının giderek güçlenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde diğer Avrupa devletlerini geride bırakan bir nüfus alanı oluşturmasıdır. Baltık Denizi'nden Basra Körfezi'ne kadar yayılacak büyük bir dünya imparatorluğu düşünen II. WILHELM Almanya'nın, Orta Doğu'ya açılmasının Balkanlar ve Mezopotamya yolu ile olacağının bilincindeydi[238]. Bu iki bölge Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeydi.

TOE

3. Himaye Sistemi ve Ayrılıkçı Akımların Doğuşu

19 ncu yüzyılla birlikte Osmanlı imparatorluğu Avrupa devletlerinin nüfuz ve baskısı karşısında yavaş yavaş çökmeye başlamıştır. Orta Doğu üzerinde emelleri olan Batılı güçler, askeri, ekonomik ve siyasal yöntemlerle Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürgeleştirmeye çalışmıştır.

Konumuz, batılı güçlerin siyasi yöntemlerini içerdiği için sömürgeleştirme çalışmalarının, askeri ve ekonomik kısımlarına burada yer verilmeyecek, doğrudan himaye sistemine geçilecektir.

Osmanlı Hakimiyeti altında rahat bir hayat sürmelerine rağmen, milliyetçilik akımlarının Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dayanmasıyla İmparatorluk içinde dağılma süreci başlamıştır.

Avrupa'daki milliyetçiliğin gelişiminin aksine, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik birleştirici değil, uyrukları devletten koparan bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

---

238 Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 37-42.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gayri Müslimlerin yönetime ortak olmalarına imkan veren yöntemlerini yetersiz bulan azınlıklar, etnik tabana dayanan devletler kurma yoluna gitmişlerdir. Bunun Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile mümkün olacağını, ancak merkezi güç karşısında gayretlerinin yetersiz kalacağını bilen azınlıklar, amaçlarına ulaşmak için büyük devletlerin desteğini almayı hedeflemişlerdir.

Batılı devletlerin himayesine girebilmek, bağımsızlık yolunda atılan ilk adım olacaktı. Batılı devletler, kendi lehlerine Osmanlı İmparatorluğu'na düzenlemeler yapması için baskı yapabilirlerdi. Alınacak bağımsızlık ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olacak yeni bir olayın başlangıcı ile mümkün olacaktı (savaş gibi).

TCE™

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde beklentileri olan güçler, ayaklanmaya hazır kuvvetleri himayelerine almakta gecikmemişlerdir. Bu gruplar himaye gördüğü devletle yakın bir dostluk ilişkisine geçmiş, böylece Osmanlı toprağı üzerinde gözü olan devlet bu bölgelerde dolaylıda olsa hakimiyet kurmuştur.

İsyanları bastırmak üzere harekete geçen Osmanlı Ordusu ise karşısında o bölgeyi himayesi olarak gören bir büyük güçle karşılaşılmıştır. İç isyan olarak başlayan bu olaylar, hami devletin askeri müdahalesi ile uluslararası kriz niteliği kazanmıştır. Diğer devletlerin de olaya müdahale etmesiyle komisyonlar toplanmış, devletler arası müzakereler yapılmış, bunun sonucunda isyan çıkan vilayetlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesini kısıtlayıcı bazı düzenlemeler yapılması ön görülmüştür. Söz konusu müdahaleler sonucunda mezkur yöreler imtiyazlı vilayetler olarak ilan edilmiş, değişen statükonun korunması için bu vilayetler bir Avrupa devletinin himayesine alınmıştır. Sırbistan, Eflak-Boğdan, Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan ve Girit hep bu safhalardan geçerek bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır[239].

Osmanlı Avrupa'sında milliyet prensiplerine göre devlet kurmak ve onları himaye altına almak güç olmamıştır. Ancak bu durum Osmanlı Asya'sı için aynı olmayacaktır. Anadolu'da yaşayan gayri- Müslimler Müslüman çoğunluğu içinde yaşayan küçük azınlıktır ve Anadolu'nun dört bir köşesine dağılmış durumdadırlar. Bununla birlikte Batılı güçlerin Anadolu'daki po-

239 E.Z.Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt IV, 1996, Bölüm (2-3).

litikaları bahse konu küçük azınlıkların bağımsızlığının verilmesinden çok bu azınlıkların himayelerinin alınarak Babı-Ali'nin iç siyasetine karışma imkanını elde etmektir.

Anadolu azınlığının can ve mal güvenliği bahane edilerek müdahale imkanı arttırılacak ve Osmanlı siyasetine kendi çıkarları doğrultusunda yön verilecektir.

TCE™

ONUNCU BÖLÜM

ERMENİ SORUNUNU HAZIRLAYAN FAKTÖRLER[240]

1. Ermeni Kilisesi[241]

Boyacıyan "Ermenistan" isimli çalışmasında "Ne kadar geniş olursa olsun, Ermeni Kilisesini aynı ölçüde ele almayan herhangi bir Ermeni tarihi, Ermenilerin gerçek tarihini ortaya koymayı başaramaz. Ermeni Kilisesi ile Ermeni Milleti o derece iç içedir ki birisi olmadan diğerini düşünmek mümkün değildir" demektedir.

Nalbatyan ise olaya "Bu nasyonalist çabada en büyük rol bazı müstesna liderleri ve belli başlı manastırları vasıtasıyla hem dini hem entelektüel bir kuvvet olarak çalışan Ermeni Kilisesi tarafından oynanmıştır...Siyasi bağımsızlığın yokluğunda, Katolikos, milletinin emellerini temsil etmiş ve diasporadakilerle anavatandaki Ermeniler arasında bir bağ haline gelmiştir" şeklinde yaklaşmaktadır.

Ermeni Patrikhane ve Kiliseleri, Ermenilerin her devirde bir cemaat olarak yaşamalarını sağlayan, Ermenilerin dini olduğu kadar dünyevi hayatlarını düzenleyen, onları birleştirip birçok tehlikeden koruyan, bazen de onların siyasi kışkırtmaları ve silahlandırmalarıyla tehlikenin kucağına atan müesseseler olmuşlardır.

Eçmiyazin'de varolan Patrikliğin yanında 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in emriyle İstanbul"da da bir Patrikliğin oluşması sağlanmıştır.

---

240 Bal H., Arslan A., Demirhan, H., (2012), Tarihi ve Stratejik Boyutlarıyla Ermeni Meselesi, İdil yayıncılık, İstanbul

241 Aksakal, M., (2010)., The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and The First World War (Cambridge Military Histories), Press Amazon.com, USA

Patriklikle birlikte İstanbul Patrikliği dini hususlar dışında şahıs ve aile hukuku konularında da kendilerine bağlı topluluklar üzerinde tek otoritedir ve hükümetin tasdiki şartıyla onları hapsettirmek yetkisine dahi sahiptir. Bir başka değişle, Padişah tarafından tayin edilen Patrik sadece hükümete karşı mesul olmuştur.

Patrikliğin kuruluşundan sonraki 300 yıl boyunca siyasi karışıklıklardan uzak kalan Ermeni Patrikliğinin tutumu, milliyetçilik akımlarıyla değişmeye başlamıştır. Bu değişikliğin temel sebebi Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde tüm Ermenilerin tek hakimi konumundaki Patrikliğin, Osmanlı İmparatorluğunu yıkma çabalarının bir parçası olan misyonerlik faaliyetleri sonucunda Gregoryan Ermeni Cemaati içinde Protestan ve Katolik Ermeni cemaatlerinin oluşması ve gücünü kaybetmeye başlamasıdır. Fransızlar tarafından Katolik mezhebine çekilen Ermeniler 1830 yılında, İngilizlerin prostalize çalışmaları ile Protestanlığa geçen Ermeniler ise 1850 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından ayrı bir cemaat olarak tanınmışlardır[242]. Aynı dönemlerde Roma ve İstanbul Kiliseleri birleştirmek üzere Sivaslı Mekhiter yeni bir mezhep kurmuş ve bu mezhep İtalya tarafından desteklenmiştir. Aynı grup San Lazar adasında Ermeni Akademisini ve Viyana"da Ermeni matbaasını kurmuştur[243]. 1774 Küçük Kaynarca ve 1829 Edirne Anlaşmaları sonucu Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ortodoksların hamiliğine soyunan Rusya da Gregoryan Ermenilerinin Patriğini rahatsız etmiştir.[244]

Batılı güçlerin bu hareketleri yanında devlet bütünlüğünü korumak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun almış olduğu yeni hukuki kararlar ve düzenlemeler Ermeni Kilisesi'ni rahatsız eden bir başka konuyu oluşturmuştur.

Misyoner faaliyetler ile cemaati erozyona uğrayan, Osmanlı'nın yaptığı hukuki düzenlemelerle Kilise yetkilerini Ermeni toplumuna kaptıran ve güç kaybeden Kilise, bu endişeyle dünyevi yetkilerini koruyabilmek amacıyla 19 ncu yüzyılın en güçlü akımı olan Milliyetçiliğe sarılmıştır.

---

242 Esat Uras, a.g.e., s.152-156.

243 Daha geniş bilgi için bkz. Hidayet Vahapoğlu, Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, Mim Kemal Öke, Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu.

244 Beydilli, K., (1995), Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II. (1830), Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkic Sources XXIV, University of Harvard, USA

Kilise, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir toprak parçasına sahip çıkmak, sınırları belli bu yörede toplumsal özerkliği yoğunlaştırmak ve bu toprağı sahip çıkacak Ermeni ulusunu yaratmak amacını gütmüştür.

Ermeni Patrikleri, Ermeni ulusunu yaratmak adına kendilerini milli konulara vakfetmişlerdir. Kiliselerde, din adamları Müslüman ve Hristiyan ayırımını cemaatine işlemiş, Osmanlıya karşı ayaklanma sürecinde siyasi ve silahlı eğitimler planlamış, Ermeni Komitelerinin halk arasında örgütlenmesini sağlamış, Ermeni Milliyetçiliğini destekleyen yabancı devlet temsilcileriyle yakın ilişkiler tesis etmişlerdir. Ermeni Kiliselerinin siyaset içine çekilmesi ile başlayan dönemden itibaren Ermeni Patrikliğini ve Kiliselerini Osmanlıya karşı girişilen her harekette ön safhalarda görmek mümkün olmuştur. Ermeni Patriği VARJABETIYAN'ın Batılı devletlerin dikkatlerini Ermenilerin üzerine çekebilmek için bu ülkelerin Büyükelçiliklerini birer birer dolaşması ve bu çabaların sonucunda Yeşilköy ve Berlin Anlaşmalarında Ermeniler ile ilgili hükümlerin konulması ve konunun milletlerarası bir statü kazanmasını sağlaması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.[245]

Birinci Dünya Savaşı döneminde Patrikhane ve Kiliseler Ermenileri kışkırtmaya devam etmiş, Ermeniler tarafından çıkarılan olayların suçlularının Müslümanlarmış gibi gösterilmesi amacıyla Kiliseler ve din adamlarınca propagandalar yapılmış, Osmanlı Ordusu'nun hareketleri hakkında başta Rusya olmak üzere Batılı Devletlere bilgi sızdırılmıştır. Ermenilerin gerçekleştirdiği olayların hemen hepsi Kiliseler tarafından kışkırtı im ıstı r. Bunlardan önemli olanları, 1894 Sasun İsyanı, 1895 Babı-Ali Gösterileri, 1904 Sasun İsyanı, 1909 Adana ve Van İsyanları.[246]

Günümüzde de Ermeni Patrikhanelerinin çeşitli vesileleri bahane ederek Eçmiyazin, Antilyas ve diğer Kiliseler ile işbirliğine girme ve başta ABD ve Avrupa'da yaşayan Ermeniler olmak üzere diasporada yaşayan Ermenilere nüfuz etme, Ermenistan ile dirsek temaslarını ve Ermeni Cemaati üzerinde etkilerini sürdürme gayretleri devam etmektedir.

---

245 Ekşi, A., (2006), Türk - Ermeni İlişkilerinde Tarihi Gerçekler Belgeler ve Tanıklarla ALFA YAYINLARI, İstanbul

246 Göcek, F. M., (2012), "A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire", Press Amazon.com, USA,

2. Misyoner Faaliyetleri:

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda gayri Müslim iki ayrı topluluk oluşturan Gregoryan Ermeniler ile Ortodoks Rumlara devlet içinde devlet teşkil edecek şekilde dini ayrıcalık, kültürel ve hukuki haklar verilmiştir. Verilen bu haklar zaman içinde diğer devletler tarafından Osmanlıya karşı kullanılan bir silah haline gelmiştir. Rusya Ortodoksların, Fransa Katoliklerin hamisi olmuş, Protestanlar üzerinde İngiliz ve ABD misyoner faaliyetleri görülmüştür. Kısaca bir Ermeni sorununun doğumunda misyonerlerin oynadığı rol Gregoryan Kilisesi gibi olmasa da ona yakındır[247].

a. Katolik Misyoner Faaliyetleri:

TCE™

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde sürdürülen Katolik misyoner faaliyetlerinin geçmişi 17 nci yüzyıla dayanmaktadır. 16 ncı LOUI zamanında Fransa'ya takınılan müsamahakar tavır Cizvit ve Fransisken misyonerleri Müslümanlara yönelik faaliyet geliştirmeye yöneltmiştir. Ancak Müslümanlar üzerinde etkin olmayan bu faaliyetler zamanla Osmanlı tebaası olan ve Katolik olmayan Hristiyanlara çevrilmiştir.

Katolik misyoner ve rahipleri Osmanlı İmparatorluğu'nda hür oldukları ve himaye edildikleri kadar dünyanın hiçbir yerinde hür değillerdi ve himaye görmüyorlardı. Cizvit misyoner Emile LANGRAND'ın bu sözü anlatılmak isteneni olduğu gibi gözler önüne sermektedir. "Gönül isterdi ki, Katolikler Osmanlı Padişahı'nın ülkesinde olduğu gibi, İngiltere ve Hollanda'da da rahat ve serbest olsun."[248]

Katolik misyonerlerin ana gayeleri, Roma ve Bizans kiliselerini birleştirmekti. Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında hedef kitleleri Ermeni ve Rum toplumu olmuştur. Bu faaliyetlerinde başarılı olmuşlar ve her iki topluluktan da büyük bir kitlenin Katolik mezhebine geçmesini sağlamışlardır.

Katolik tarikatların hemen hepsinin arkasında Fransa bulunmaktadır. Bu tarikatların faaliyetleri, personeli maddi ve siyasi imkanlarla desteklemiştir.

247 Kamuran Gürün, a.g.e., s. 51.

248 Emile Longrand, Relation de l'etablisment deş p.p.de le Campagine de Jesuran Levant, Paris 1969, s.7.

Katolik misyoner faaliyetleri, sağlık ve sosyal hizmetlerle kamufle edilmiştir. Çok sayıda yetimhane, fakirhane, sağlık ve bakımevleri kurulması suretiyle buralardan yararlanan kişiler üzerinde faaliyetler yoğunlaştırılmıştır. Misyoner faaliyetlerini kurdukları okullar çerçevesinde sürdüren misyonerler öğrencilerine Ermeni milliyetçiliği düşüncelerini işlemiştir.

Gregoryan Ermeni Patriği'nin tüm çabalarına karşın Katolik Ermeni sayısının artması ve Fransız Sefirinin teşebbüsleriyle Katolik Ermeniler 27 ŞUBAT 1830 tarihinde ayrı bir toplum olarak kabul edilmişlerdir. 22 ARALIK 1831 tarihinde Hagapos ÇUKURYAN Patrik sıfatıyla bu toplumun başına geçirilmiş, ilk önce Adana'da kurulan Patriklik daha sonra İstanbul'a taşınmıştır.

TCE™

b. Protestan Misyoner Faaliyetleri:[249]

Protestan misyoner faaliyetleri 18 nci yüzyılda süratle artmış ve 19 ncu yüzyıldan itibaren dünyanın pek çok ülkesinde faaliyet gösterir hale gelmiştir. Özellikle İngilizler tarafından kurulan teşkilatlar en eski ve köklü olanlarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi durumundan kaynaklanan imkanlar ve Katolik misyonerlerin faaliyetlerindeki artışa mani olmak amacıyla Protestan misyonerler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çalışmalarını 1840'lı yıllarda hızlandırmıştır. Yapılan çalışmalar dini ve mezhebi nitelikli gibi görünse de temeldeki amaç İngiltere'nin Fransa ve Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu içinde kullanabileceği Protestan kitlenin meydana getirilmesi çabasıdır.[250]

Misyoner faaliyetlerini Müslümanlar ve Museviler üzerinde deneyen İngilizler bu konuda başarılı olamayınca gayretlerini Ermeniler üzerine yoğunlaştırmışlardır. Ermenilerin dini, kültürel ve sağlık konularına eğil-

249 Marchand, L., Perrier, G., and Blaythe, D., (2015), "Turkey and the Armanian Ghost: On the Trail of the Genocide", Press Amazon.com, USA,

250 Suny, R. G., Naimark N. M. and Müge F., (2011), A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire, Oxford University Press, London,

mişler, bu toplumu kendi kiliselerine çekebilmek için kiliseler, okullar ve hastaneler açmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde Osmanlı'nın Hristiyan tebaasına yönelik olarak sürdürülen Protestan misyoner faaliyetleri ABD tarafından da desteklenmiştir.

1832 yılında İstanbul'da bir merkez kuran ABD'li misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu'na ilgi göstermelerinin temel nedeni, Osmanlı'nın bahşettiği ekonomik imkanlar ve imparatorluğun stratejik konumudur.

Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki ekonomik bağ misyoner faaliyetler sonucunda gelişmiştir. 1879 tarihinde ABD'li misyonerler Osmanlı İmparatorluğu'nda yüz milyon Dolarlık mülk varlığı elde etmiş durumdaydılar. İstanbul'da kurulan Robert Koleji ile Beyrut'ta kurulan Amerikan Protestan Koleji Osmanlı tarihinde aynı rolü oynamışlardır. Robert Koleji Ermeni ve Bulgar Komitelerine lider yetiştirirken, Beyrut'ta Ermeni ve Arap milliyetçiliği fikirleri geliştirilmiş ve liderler yetiştirilmiştir.[251]

TCE

Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Kilisesi'ne geçenlerin adedi çoğalınca bu sefer İngiliz Sefirinin ısrarlı teşebbüsleri ile Rus Sefareti ve Ermeni Patrikhanesi'nin itirazlarına rağmen 1859 senesinde Padişah Fermanı ile Protestan Ermeniler ayrı bir toplum olarak tanınmışlardır.

c. Mekhiter Misyoner Faaliyetleri:

Mekhiter 17 nci asırların sonunda Sivas'ta doğmuş bir Ermenidir. Onbeş yaşında Kiliseye katılmıştır. Büyük amacı, Roma Kilisesi ile Ermeni Patrikliği'ni birleştirmekti. Bu amaca hizmet edecek bir tarikat kurmak amacıyla Sivas'ı terk etmiş, İstanbul'da ilk kitabını yazıktan sonra Venediklilere ait Modon şehrine geçmiştir. Büyük güç olma çabasındaki İtalyanlar tarafından desteklenen Mekhiter'lere San Lazar adası tahsis edilmiştir. Sonunda bir manastır kuran Mekhiteler varlıklarını Napolyon'un İtalya'yı işgali sırasında da sürdürebilmişler ve o dönemden sonra bir Ermeni akademisi olarak ortaya çıkmışlardır. Viyana'da bir matbaa kuran Mekhiterler, bu

251 Süslü, A., (1995), Turk Tarihinde Ermeniler, Kars Kafkas Universitesi, Ankara

matbaada hazırlanan propaganda malzemelerini Anadolu'ya sokmuşlar ve Anadolu'daki Ermeni milliyetçiliği hareketlerini desteklemişlerdir[252]. Avusturya İmparatoru kendi ülkesinde 600'e yakın kiliseyi kapatırken Mekhiter'lere Cizvit Kilise'sini ve önemli ölçüde mali kaynak vermiştir.

d. Ortodoks Misyoner Faaliyetleri:

Aslında bu noktada diğer misyoner faaliyetlerinden büyük oranda ayrılan bir çalışmadan bahsetmek gerekmektedir. Temelde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu içinde bir tebaa yaratma çabası olmamıştır. Dini açıdan kendi mezhebine yakın tebaa hali hazırda Osmanlı İmparatorluğu içinde yer almaktadır.

TCE™

1774 Küçük Kaynarca ve 1829 Edirne Anlaşmaları sonucu Ruslar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoksların hamiliğini elde etmişlerdir. Ruslar bununla da yetinmeyip, kendi içlerinde yaşayan Ermenileri daha iyi yönlendirebilmek ve bunlar vasıtasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler üzerinde etkili olabilmek için Ermeni Kiliselerine müdahale eder hale gelmişlerdir. Ruslar böylece Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki plan ve projelerini Ermeni Kiliseleri ve din adamları aracılığı ile uygulamaya koymuşlardır.[253]

3. Ermeni Okulları:

Türk hakimiyetine girdikleri günden itibaren kendi dillerini kullanmakta ve kendi dillerinde eğitim yapmakta serbest olan Ermeniler, Tazminat Fermanı ile yazılı hale getirilen bu haklardan azami seviyede yararlanmışlardır.

Batılı devletlerin Ermeni Kilisesini kullandıkları gibi Ermeni okullarını da kendi çıkarları için kullandıkları görülmektedir. Gerek misyoner okullarında gerekse Ermeni okullarında Ermeni Kiliselerinde olduğu gibi Ermeni milliyetçiliği ve Türk düşmanlığı öğrencilere aşılanmıştır. Osmanlı döne-

252 Azmi Süslü, a.g.e., s.128.
253 Şahin, G., (2007), Ermeni Faaliyetleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

minde faaliyet gösteren Gregoryan Ermeni okullarının illere göre dağılımı aşağıdaki gibidir[254].

İL/İLÇE	OKUL SAYISI	IL/ILÇE	OKUL SAYISI
Erzurum	16	Divrik	19
Ova	5	Zara	15
Kığı	2	Gürün	3
Keskin	2	Darende	4
Erzincan	8	Hafik	12
Kuruçay	8	Yıldızeli	3
Kemah	8	Bitlis	17
Beyazıt	1	Siirt	26
Eleşkirt	2	Van	11
Zile	1	Diyarbakır	95
Niksar	1	Ergani	41
Amasya	301	Muş	9
Şebinkarahisar	500	Genç	1
Konya	9	Hakkari	3
Niğde	1	Adana	2
Burdur	1	Mersin	2
Maraş	19	izmir	3
Urfa	8	Saruhan	7
Malatya	7	Aydın	4
Dersim	8	Lazkiye	8
Harput	13	Şam	2
Eğin	7	Toplam	1199

TCE™

254 Tevfik Çavdar, Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu, İstanbul, 1970, s.106.

1901-1902 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde o dönemde faaliyet gösteren Ermeni okulu sayısı 803'tür. Bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı 81.226 ve eğitim veren öğretmen sayısı 2088'dir[255].

Ermeni okullarının yanı sıra, Anadolu'nun birçok yerinde misyoner okulları açılmasına müsaade edilmiştir. Buna en güzel örnek Amerikan misyoner faaliyetleri sonucunda Anadolu'da açılan Amerikan kolejleridir. İstanbul, İzmir, Merzifon, Tarsus, Kayseri, Maraş, Antep, Harput ve Van'da kurulan 9 Amerikan koleji ile 21 okulda 27.400 öğrenci eğitim görmüştür[256].

Patrikhaneye bağlı cemaat okullarında ve misyoner okullarında Ermeni gençleri Fransız Devrimi'nin milliyetçilik ilkesi ile tanıştırıldı. Aynı sınıflarda kendilerine Ermenistan coğrafyası, yüceltilmiş Ermeni edebiyatı ve efsaneleştirilmiş Ermeni tarihi öğretilmiştir. Kısaca gençler milli bilinçlerini bu kurumlarda kazanmışlardır.

TCE™

Ermeni ve misyoner okulları Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma çalışmalarında en verimli şekilde kullanılan birimler olmuştur. Okullar Osmanlı'nın en hassas yörelerinde köylere kadar yayılmış, bu okullarda empoze edilen fikirler ışığında yüzyıllarca bir arada yaşamış, kültürel yönden pek çok ortak değer geliştirmiş toplumlar arasında düşmanlık yayılmış, ülke bağımsızlık mücadelelinin verildiği kamplara bölünmüştür.[257]

Alenen Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanma çalışmalarının yürütüldüğü ve genç Ermeni beyinlerine Türk düşmanlığının aşılandığı bu okulların sayılarının ve sahip oldukları hakların Müslüman okullarla kıyaslanamayacak derecede fazla olmasına karşın, Ermenilerin birleştirilmesi ve bağımsızlığı için çalışan hami Rusya'da sadece 1885 yılının Şubat ayında 600 Ermeni okulu, 1887 yılında ise Ermeni papazların öğrenciler üzerindeki zararlı etkilerini ortadan kaldırmak için 320 ilkokulu kapatılmıştır.

---

255 Dr.Baghdjain, La Confiscation par le Gouvernment Türe, Montreal 1987, s.252-253.

256 Joseph Grabil, Protestant Diplomacy and The Near East Missionnary Influence on American Policy, Minneapolis 1971, s. 149-150.

257 Şıracıyan, A,, (1997), Bir Ermeni Teröristin İtirafları, Kastaş Yayınevi, İstanbul

4. Ermeni Cemiyetleri:[258]

Osmanlı hakimiyetine girdikleri günden itibaren, hayır kurumları kurmalarına izin verilen Ermeniler, özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın ardından İmparatorluğun her yerinde cemaat ve vakıf kurma çalışmalarına ağırlık vermişlerdir.

İmparatorluk içinde Ermeniler tarafından kurulan ilk cemiyet 1860 yılında kurulan "Hayırsever Cemiyeti"dir. Cemiyetin amacı Kilikya'yı daha iyi bir duruma getirmektir. 1870 ile 1880 yılları arasında Van'da "Ararath", Muş'ta "Okulseverler", Erzurum'da "Milliyetçi Kadınlar" isimli dernekler kurulmuştur.Bu derneklerin hepsi görünüşte sosyal mahiyetliydiler.

Cemiyetlerin kurucuları genellikle din adamları ve Kafkasyalı Ermeniler olmuştur. Kuruluşları ve faaliyetleri Avrupalı misyonerler tarafından desteklenen bu cemiyetlerin mali kaynak temini ise Batılı devletlerin mahalli konsolosluklarından karşılanmaktaydı. Aynı konsolosluklar, propaganda çalışmalarına da ortak olmuşlardı. Ermeni halkına yönelik olarak geliştirilen, ayrılıkçı fikirlerin vurgulandığı çeşitli gazete, dergi, kitap, kartpostal,harita ve sokak ilanları yurt içine diplomatik dokunulmazlıkları sayesinde bagajları aranmayan diplomatik görevliler tarafından sokulmuştur.

Ermeni toplumuna yardım götürmesi amacıyla kurulan bu cemiyetler özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde Osmanlı karşıtı Ermeni faaliyetlerinin örgütlenmesi çalışmalarını yürütmüştür. Başka bir değişle, cemiyetler, Ermeni isyanı ve ihtilali hazırlıklarının yapıldığı siyasi büro ve mühimmat deposu veya imalathanesi durumuna gelmiştir. Örneğin; Çukurova "Hayırseverler Cemiyeti" kurucu üyeleri ŞİŞMANYAN ve BEŞİKTAŞYAN'ın 1862 yılında çıkan Zeytun İsyanı'nda isimlerinin geçtiği tespit edilmiştir[259].

---

258 Şimşir, B. N., (2009), Ermeni Meselesi (1774-2005), Bilgi Yayınevi, Ankara,
259 Azmi Süslü, a.g.e., s. 144.

5. Ermeni Komiteleri[260]

a. Armenekan Partisi:

İhtilalci siyasi parti olarak ortaya çıkan ilk partidir. Parti kurucuları olan 9 kişi Mıgırdiç PORTAKALYAN'ın öğrenicileridir. İstanbul'un Ermeni okullarında eğitim gören PORTAKALYAN genç yaşta siyasi faaliyetlere girişmiş, Ermeni Milli Meclisi Komite çalışmalarına katılmıştır. Van, Tokat, Samsun, Sivas, Elazığ ve Silvan'da Ararat Cemiyeti üyesi olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Van'da gerçekleştirdiği faaliyetler yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'ndan sürülmüş ve Marsilya'ya (Fransa) yerleşmiştir. Burada 1885 yılından itibaren Armenia isimli bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin Osmanlı İmparatorluğu'na girişi aynı sene yasaklanmış, aynı yasak 1886 yılında Rusya'da da uygulamaya sokulmuştur. Marsilya'nın bugün bile Ermeni faaliyetlerinin önemli merkezlerinden biri oluşu PORTAKALYAN'ın başlattığı faaliyetlerin bir sonucudur.[261]

Partinin kuruluş amacı, ihtilal yolu ile Ermenilerin kendi kendilerini idare hakkını elde etmektir. Partiye sadece Ermeniler üye olabilirdi. Parti gayesine ulaşmak için aynı ideale inanan bütün milliyetperver Ermenileri bir araya getirmek, ihtilalci fikirleri yaymak, üyelerine silah kullanmayı öğretmek, askeri disiplini vermek, silah - para temin etmek, gerilla kuvvetleri oluşturmak, Ermenileri genel bir harekete hazırlamak gibi yollara başvurmaktır. Parti, Muş, Bitlis, Trabzon ve İstanbul'da, İran ve ABD'de şubeler kurmuştur. Van şehri civarında meydana gelen çok sayıdaki olaydan ve cinayetten sorumlu olan partinin daha sonra Ramgavar Partisi adını alarak varlığını devam ettirdiği iddia edilmektedir[262].

---

260 Tashji, E., (2010), Ermeni İddiaları & Gerçekler Açıklanmalıdır, Avcıol Basım Yayım, İstanbul

261 Tekinoğlu, H., (2007), Ermeni Sorunu / Geçmişten Günümüze, Kum Saati yayınları, İstanbul

262 Esat Uras, a.g.e., s. 442-549.

b. Hınçak Komitesi (Çan Komitesi):

1897 yılında PORTAKALYAN'ın desteği ile İsviçre'de kulan bir komitedir. Komitenin en büyük özelliği kurucularından hiçbirinin Osmanlı İmparatorluğu topraklarına ayak basmamış olmasıdır. Komite temel prensiplerini Karl MARX'a dayamıştır. Komite idarecileri ile üyelerinin büyük bir kısmı Rusyalı Ermeniler tarafından oluşturulmuştur. Aynı sene Hınçak isimli gazetelerini yayınlamaya başlamışlardır.[263]

Komitenin amacı, Doğu Anadolu'da, altı vilayeti kapsayan ve "Vilayet-ı Site" denen Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis ve Sivas'ı kaplayan bölgede bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak ve bu devleti Rus ve İran Ermenistan'ı ile birleştirmekti. Komite; 15 TEMMUZ 1890 Kumkapı Gösterisi'nde, AĞUSTOS 1894 Sasun İsyanı'nda, 30 EYLÜL 1895 Babı-Ali Gösterisi ile 24 EKİM 1895 Zeytun İsyanı'nda önemli rol oynamıştır.

TCE

Taşnakların faaliyete geçmesinden sonra, etkinliğini kaybeden parti, 1920'li yıllardan sonra merkezini Sovyet Ermenistan'ına daha sonra da Lübnan'a kaydırmıştır. Halen komünist partiler içinde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. ASALA (Ermenistan'ın Özgürlüğü İçin Ermeni Gizli Ordusu) terör örgütü ile olan amaç birliği partinin ASALA'yı bir terör örgütü olarak kullandığı izlenimini vermiştir.[264]

c. Ermeni İhtilal Federasyonu (Daşnaksutyun) -Taşnak Partisi:

Çeşitli Ermeni örgütlenmelerini içinde toplayan bir federasyondur. 1890 yılında Tiflis'te Sosyalist olmayan milliyetçi Ermeniler, Ruslar ve Gürcülerin işbirliği ile Çar rejimini devirmek amacıyla kurulmuş ve 1892 yılında Ermeni isteklerine hizmet edebilecek bir yapıya kavuşturulmuştur. Taşnaklar, Trabzon, İstanbul ve Van'da merkezler kurarak ilk defa Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında örgütlemiştir. Örgütlenme daha sonra Avrupa'ya

263 Türk Dışişleri bakanlığı, Web site, The Armenian Allegation of Genocide: The issue and the facts; http://www.mfa.gov.tr/the-armenian-allegation-of-genocide-the-issue-and-the-facts.en.mfa

264 Türközü, H. K., (1985), Ermeni Terörizmi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul

yayılmıştır. 1892 yılında partinin resmi organı, Droshak Gazetesi'ni yayımlamaya başlamıştır.[265]

Amaç bağımsız Ermenistan'ı şiddet kullanarak kurmaktır. 1890-1917 yılları arasındaki Ermeni isyanlarının tertipleyicisi ve uygulayıcısı konumundadır. Komite Osmanlı Bankası Baskınını, Sasun 1904 isyanını ve Yıldız Suikast Girişimini gerçekleştirmiştir.

Başlangıçta Eçmiyazin Katolikos'luğuna bağlı olan parti, Ermenistan'ın 1921 yılında SSCB'ye dahil olmasıyla Antilyas Katolikos'luğuna bağlanmıştır. 1921-1982 tarihleri arasında SSCB'nin hakimiyetini kabul etmeyen ve bağımsız Ermenistan'ı kurmak isteyen parti, 1982 yılından sonra SSCB ile işbirliğine girmiştir.

TCE™

1975 yılma kadar Ermeni toplumunun ekonomik ve kültürel açıdan güçlenmesini amaçlayan parti, Türkiye'nin siyasi alanda yalnız bırakılması için faaliyetler yürütmüştür.

Parti 1975 yılından sonra, kurdukları Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) adlı terör örgütü ile terör faaliyetlerine başlamıştır. ASALA'nın bu örgütten daha etkin olması ve terör hareketlerinin dünya kamuoyunca tasvip edilmemesi sonucu etkinliğini kaybeden parti, ASALA'nın giriştiği Orly Katliamından sonra dünya Ermenilerinin tek temsilcisi olma çabalarına girişmiştir.[266]

Günümüzde partinin merkezinin Beyrut olduğu iddia edilse bile gerçekte merkez Los Angeles'tir. Örgütün yayın organı ABD'de basılan Asbarez Gazetesi'dir.

d. Ramgavar Partisi:

Armanekan Partisi'nin devamı olarak, 1920 yılında Paris'te kurulduğu iddia edilmektedir. Daha sonraları merkezini ABD'ye taşıyan parti Ermeni

265 Türközü, H. K., (1985), Ermeni Terörizmi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul,

266 Waal, D. T., (2015), Great Catastrophe: Armenians and Turks in the Shadow of Genocide", Press Oxford University, USA

kimliğinin korunması ve onlara göre haklı davalarının savunulmasını desteklemektedir.

IV. Büyük Güçler Politikası[267]

Rusya'nın temel hedefinin Osmanlı Ortodoks azınlığının mutlak himayesine alarak Osmanlı ülkesinde söz sahibi olmak istediği daha önce belirtilmiştir. Bu çabanın temelinde ise Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası yatmaktadır. Bu amaç için Rusya'nın iki istikameti vardır. Birincisi Boğazlar, ikincisi Hindistan. Rusya bu iki istikametten hangisinde başarısızlığa uğramışsa bir süre öteki istikamette ilerlemeye ve bu istikamete daha fazla önem vermeye prensip olarak kabul etmiştir.

TCE™

Ruslar, Boğazlara inmek için Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Balkan Slav'larını kullanarak 1806 Sırp İsyanı, 1828 Yunan İsyanı, 1853 Kırım Harbi, 1877 Hersek isyanı (93 Harbi) çıkarmıştır. Rusların bu dönemde ilgilendikleri toplum sadece aynı dini paylaştıkları Ortodokslar olmuş Ermenileri kullanmamışlardır. Ancak Rusya'nın tehlikeli bir şekilde kendi ilgi sahasına yayıldığını gören İngiltere'nin ortaya çıkmasıyla ve Balkanlarda bağımsızlıklarını sağladığı devletlerin kendisine bağlı kalmadıklarını gördüğü andan itibaren sıcak denizlere inebilmesi için kendisine Erzurum-İskenderun doğrultusundan başka bir yol kalmadığını gören Rusya, bu yola sahip olmak için Ermenilerden istifade etmeyi düşünmüştür. Balkanlarda sürdürdüğü politikanın aynısını burada da devam ettirmiş, Ermeniler arasında olaylar çıkarıp müdahale imkanı yaratmaya çalışmış, bu yolla Ermeni Kiliseleri ve Ermeni Komitelerini desteklemiştir.[268]

Ermenilerin 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'ndan sonra doğrudan Ruslardan yardım talep etmelerinin temeli 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşmasına dayanmaktadır. Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Hristiyanların himayesinde Rusya'ya söz hakkı veren bir hüküm içermektedir. Bu anlaşmadan sonra Rusya devamlı şekilde

---

267 Yıldırım, H., (2000), Ermeni İddiaları ve Geçekler, Sistem Ofset yayınları, Ankara

268 Saral, A. H., (1970), Ermani Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara,

Osmanlı İmparatorluğunu parçalama politikasında Hristiyanlar! himaye konusunu gündeme getirmiştir. Rusların Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ortodoks Hristiyanlara yönelik hareketleri 1828 yılında kendi tahrikleri ve yardımları ile başlattığı Yunan İsyanı ile ilk meyvesini vermiştir.[269]

1853 yılında Ortodoks Kilisesi'nin imtiyazları konusunda Osmanlı Devleti'nden sağlam ve değişmeyecek teminat talep edilmesi, bir başka değişle Bab-ı Ali tarafından Ortodoks tebaa hakkında Rus himayesinin resmen kabul edilmesi ültimatomu verilmiş bunu kabul etmeyen Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında Kırım Savaşı başlamıştır.

93 Harbi olarak bilinen Hersek İsyanı sonunda imzalanan Ayestefanos Anlaşması Ermeniler için bağımsız bir Ermenistan'a doğru atılan ilk adım olarak kabul edilmektedir. Anlaşmanın 16 ncı maddesine göre Osmanlı Devleti Ermenilerin yerleşik oldukları eyaletlerde bölge menfaatlerinin gerektirdiği ıslahat ve tensikatı (düzenleme) vakit kaybetmeksizin icra edeceğini ve Ermenilerin Müslümanlara karşı emniyetleri koruyacağını taahhüt etmiştir[270].

Anlaşma imzalanmadan önce Ermeni isteklerini Batılı Devletlerin Büyükelçilerine anlatmak isteyen Ermeni Patriği NERSES'in İngiliz Sefiri Henri ELIOT ile yaptığı görüşmede söylediği sözler geleceğin habercisi olarak nitelendirilmektedir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı kayıtlarına göre Patrik NERSES Batılı Devletlerin sempatilerini kendi üzerlerine çekmek için isyan zaruri ise böyle bir hareketi başlatmakta zorluk bulunmadığını belirtmiştir[271].

16 ncı madde ile Rusya yıllardan beri özlemini çektiği Osmanlı Devleti iç işlerine karışma ve Doğu Anadolu'da bir nüfuz bölgesi kurma hayallerine kavuşmuştur. Anlaşmanın hükümleri duyulur duyulmaz Avusturya, İngiltere, Almanya ve Fransa Berlin'de yeni bir kongre toplanmasını talep etmiştir.

---

269 Saray, M., (1985), Turk,Sovyet Munasebetleri ve Ermeni Meselesi" Tarih Boyunca Turklerin Ermeni Toplumu ile iliskileri Sempozyumu. Ankara

270 M.S. Anderson, The Great Powers and The Near East, 1774 - 1923, London 1970, s.98-101.

271 Foreign Office, 424 / 46 no. 336.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı ilgi duyması 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra başlamıştır. Rusya'nın devamlı surette Güneye sarkma isteği ve kuvvetli bir Karadeniz ülkesi oluşu İngiltere'nin Uzak Doğu'daki sömürgeleri için tehlike oluşturmaktaydı. Bu sebeple İngiltere bir asır boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması için her türlü çabayı göstermiştir. 1828 Yunan Ayaklanması Rusya'nın Kafkasya'ya daha da yerleşmesi imkanını sağlamış bu da İngiltere'yi büsbütün huzursuz etmiştir.[272]

93 Harbi sonunda imzalanan Ayetefanos Anlaşması (Yeşilköy) İngiltere'nin daha da ürkmesine sebep olmuştur. 16 ncı madde ile Ruslar, Ermenilere himaye perdesi altında Doğu Anadolu'yu Balkanlaştırmaya çalışacak ve burada savaşla kazandığı toprakların yarattığı elverişli durumdan faydalanarak nüfusunu İskenderun ve Mezopotamya üzerinden yaymaya çalışacaktı. Bundan korkan İngiltere Avrupa Ahengi'nin Berlin'de toplanmasını istemiş ve Rus tehlikesini, kendi nüfuz bölgesinden uzak tutmaya çalışmıştır[273].

Ermeni meselesi, Doğu Anadolu'da Rusya'nın, Orta doğu'da ise İngiltere'nin nüfuzunu koruyabilmesi için benimsenmiştir. Bununla birlikte Rusya'nın uzak doğuya olan ilgisine de sekte vurmak isteyen İngiltere, Rusya'yı Ermeni ıslahatı ile meşgul ederek dikkatini Doğu Anadolu'da tutma politikasını da takip edecektir[274]. Kısaca İngilizler Rusların Balkanlar'da uyguladığı politikayı takip edecekler, kendilerine minnettar bağımsız bir Ermenistan Devleti kuracaklar ve Rusya'nın güneye inmesini engelleyerek tampon bir bölge oluşturacaklardır.

Fransa, içerisinde yaşadığı çalkantılardan sonra, devlet birliğini kurmayı başarmış, Almanya ile giriştiği mücadelede 1870 yılında mağlup olması ile ciddi bir sarsıntı geçirmiş, Berlin Kongresine katılmakla birlikte burada önemli bir rol oynayamamıştır. Bir başka değişle Fransa Ermeni sorununa daha sonra katılmıştır.

---

272 Özkan, Z., (2001), The Armenian Question from Terror to Policy, Erofset, İstanbul,

273 E.Z.Karal, a.g.e, s.130.

274 Hikmet Y. Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, CI/1, Ankara 1983, s.84-85.

NAPOLYON döneminden sonra ilan edilen yeni cumhuriyet ile hürriyet ve bağımsızlık fikirlerinin beşiği olarak yeniden ortada boy gösteren Fransa çeşitli ülkelerde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda devlete karşı mücadele eden çeşitli grupların barınağı haline gelmiştir.

Berlin Kongresi'nin ardından Rusya ve İngiltere ile olan ilişkilerini düzelten Fransa, Üçlü Antantın kurulmasının ardından İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması ile ilgili görüşlerine ortak olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun taksim planlarının yapılmasında aktif bir rol oynamıştır.

Almanya 1870 yılından sonra yani milli birliğini tamamladıktan sonra uluslararası arenaya çıkmıştır. Sömürgecilik siyasetine de bu tarihten sonra başlayan Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuzunu kolaylıkla yerleştirebileceği bir ülke olarak görmüştür. Berlin Konferansının düzenlenmesine İngiltere ile önayak olması Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'ya pay çıkmadan parçalanmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Almanya; Rusya, Fransa ve İngiltere arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz bölgelerine ayrılma çalışmalarında her zaman hazır bulunmuştur. Bununla birlikte Almanya Osmanlı Devleti'nin devamlılığını muhafaza ettiği sürece bu ülkenin zengin ekonomik kaynaklarından yararlanma imkanın artacağını bildiğinden, Osmanlı İmparatorluğu toprak bütünlüğünü bozacak her türlü hareketi durdurma çabasına girişmiştir.[275]

Ayastefenos Anlaşmasının imzalandığı tarih ile Berlin Kongresi'nin toplandığı tarihe kadar geçen üç aylık dönem içerisinde, Ermeniler kendilerine muhtar bir Ermenistan kurulmasını sağlayacak çalışmaları sürdürmüştür. Kendilerine verilecek Ermenistan için gerek İngiliz gerek Rus diplomatlarla görüşmüşler, istekleri yerine gelinceye kadar tahriklere devam edeceklerini belirtmişlerdir. Aynı süreç içinde muhtar bir Ermeni eyaleti için bir yönetmelik hazırlamışlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda teşkil edilecek Ermenistan'la ilgili hazırladıkları raporları Berlin'de Kongre'ye sunmuşlardır.

Berlin Konferansı'nda, Ermenilerin istekleri, beklentileri doğrultusunda ele alınmamış, Konferans sonunda İngiltere'nin istekleri kabul edilmiştir.

275 Mc. Carthy, J., (1997), The Ottoman Turks: An Introductory History to 1923 Jan 29, Press Amazon.com, USA

Berlin Antlaşması'nın 61 nci maddesi şöyledir: "Babı-Ali, Ermenilerin oturdukları vilayetlerin mahalli şartları dolayısıyla muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri gecikmeden yapmayı ve Kürtler ile Çerkezlere karşı emniyet ve huzurlarını taahhüt eder ve bu konuda alacağı tedbirleri sırası geldikçe devletlere tebliğ edeceğinden adı geçen devletler de bu tedbirlerin tatbikine nezaret edeceklerdir."

Bu anlaşma sonunda Ermeni sorunu uluslararası siyasal sistemin gündemine girerken, Ermeniler emellerine İngiltere'nin desteği olmadan ulaşamayacaklarını anlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermenilere verilecek özerklik, Rus uyruğu altında yaşayan Ermeni'lerde benzer düşüncelerin uyanmasına sebep olabileceği, hatta Kafkas Ermeni'lerinin Osmanlı Ermenileri ile birleşme taleplerinin gelmesinden korkan Rusya kendi gayretleriyle patlak veren Ermeni meselesinin kendi bünyesinde açacağı iç sorunlardan çekinmeye başlamıştır.

Rusya'nın Berlin Anlaşmasından sonra çekimser davranmaya başlaması, Ermeni meselesini İngiltere'nin kucağına düşürecek ve 61 nci madde gereği yapılaması istenen ıslahatların başlatılması konusunda ısrarcı hatta zaman zaman tehditkar bir tavır takınacaktır. II Abdülhamit'in ısrarcı tutumu ve Ermeni komitacıların çıkardığı ayaklanmalar sonucu Ermeni bağımsızlığına yönelik ıslahat istekleri ortadan kalkacaktır.

1907 ile 1914 yılları arasında Doğu Anadolu'daki bazı vilayetlerde Ermeni egemenliğini kabul eden bazı düzenleme anlaşmaları yapılarak İngiltere ve Rusya tarafından zorlanmış, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışı ile bu anlaşmalar kağıtta kalmıştır.

Bütün bu siyasi gelişmeler içinde Ermeniler daima bir vasıta olarak kullanılmışlar, bağımsızlık ve muhtariyet kendi temennileri ve hayalleri olarak kalmıştır[276].

276 Detaylı bilgi için bkz. Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası; Mim Kemal öke, Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu.

V. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ülke Bütünlüğünü Koruma Çabaları[277]

19 ncu yüzyıldan itibaren, bir yandan iç isyanlarla uğraşan bir yandan da dış müdahalelerin etkisinde kalan Osmanlı İmparatorluğu, toprak bütünlüğünü korumak amacıyla çareler üretmeye çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, azınlıklara bazı haklar tanıyarak, azınlık isteklerini ve taleplerini karşılamak suretiyle Osmanlı bünyesine azınlıkları entegre etmek istemişlerdir. Bir başka değişle, Osmanlı, bütün azınlıkların kültürel bir birleşimi olacak Osmanlı Milliyeti yaratmaya çalışmıştır. Etkin bir Osmanlı milliyetinin ise ancak çağdaşlaşma ile mümkün olabileceği düşüncesi vardır. Modernleşme çalışmaları ile, modern kurumlar oluşturulacak, bu da devlet genelinde sosyal hareketliliği artırarak azınlıkların ana bünyeye bir Osmanlı olarak entegre olmalarını sağlayacaktı.

TOE

İşte bu hedefle yola çıkılmış, 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Abdülmecit, Müslüman, Hristiyan ve Musevi tüm tebaanın hayat, şeref ve haysiyetini teminat altına almış, onlara kanun önünde eşitliği tanımıştı. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile padişah bu vaadini somut uygulamalarla pekiştirirken, hangi milletten olursa olsun tüm Osmanlı'ların kamu görevlerine atanmasına, eyalet ve liva (sancak) meclislerinde temsil edilme, devletin sivil ve askeri okullarına girebilme ve askerlik yapma imkanı vermişti. Ferman ayrıca, azınlıkların kendi cemaatlerini ıslah etme imkanını da vermekteydi. Bu imkanla 1862'de Rum, 1863'de Ermeni ve 1865'te Musevi cemaatleri Babı-Ali'ninde katkılarıyla millet anayasalarına kavuşmuşlardır. Bu yeni anayasalar ile dini liderlerin cemaatler içindeki konumuna dokunulmamakla birlikte, millet yönetimine ruhban olmayan halkın katılımı kurulan cemaat meclisi ile sağlamıştır.

277 Metin, H., (1992), Turkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olaylari, Milli Egitim Yayinlari 2437, Istanbul,

TCE™

ONBİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TOPRAK BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMAK AMACIYLA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

TOE™

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak amacıyla gerçekleştirdiği hukuki düzenlemeler şöyledir.

1. Tazminat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu)[278]

Bu ferman özde klasik "adalet name" geleneğinin devamıydı. Daha önceleri de buna benzer ve tebaasına adaletli bir idare vaat eden Hatt-ı Hümayunlar ilan edilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı mal ve can emniyeti ile ırz ve namusun korunmasına ilişkin hükümler ihtiva ediyor, böylece ana hakların teminatı kabul ve ilan edilmiş oluyordu.

Fermanda adalet ve refah vaat edilen "millet", devletin bütün tebaası idi. Tanzimat taraftarı devlet adamları tarafından pratik gayelerle benimsenip ilan ettirilen bu "eşitlik ilkesi" devlet içindeki sosyal yapı değişiminden kaynaklanan buhranlara bir çözüm aramak kaygısından doğmuştur[279].

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan önce tebaa kelimesine siyasi vesikalarda rastlanılmamakta, Müslüman halk "Muhammed ümmeti" Müslüman olmayan halk ise mensup oldukları kiliselere göre "Taife" veya "millet" kelimeleri ile ifade edilmekteydiler. Müslüman olan veya olmayan halkın, hakları ve vazifeleri Tanzimat'a kadar ortak bir belge ile gösterilmemiştir.

---

278 Kundakçı, H., (2001), Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, Türkiye gaziler Vakfı Yayınları, Ankara,

279 İlber Ortaylı,Türkiye İdare Tarihi, Ankara 1979, s.264.

Getirmek istediği değişikliklerin siyasi, idari, mali ve askeri yönleri de ihtiva etmesiyle o zamana kadar yapılan teşebbüslere nazaran daha geniş ve baştan sona kadar yabancı müdahale örnekleri ile dolu olan Tanzimat hareketinin başlangıç noktasını oluşturan Gülhane Hatt-ı Hümayunu, ruhen anayasa niteliği taşımasa da getirmek istediği kurumlar silsilesi ile Türkiye tarihinde ilk anayasal harekettir. Ferman; bütün tebaanın hayat, şeref, haysiyet ve mülkiyetlerinin emniyet ve masuniyetini sağlamayı, vergilerin tespit ve toplanmasında ıslahat yapılmasını, asker toplanması usulüne yeni düzen getirilmesini öngörmüştür[280].

Tanzimat; yönetimin modernleştirilmesi, düzenlenmesi demekti. Modernleşme ve düzenleme için öncelikle gelirin arttırılmasını sağlayıcı düzenlemelere ve hatta mali merkeziyetçilik sisteminin getirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. İktisadi bünye ve sosyal-siyasal kurumlarıyla çağın gereklerinin gerisinde kalmış bir ülke için bunların gerçekleştirilmesi beklendiği kadar kolay olmamıştır.

TCE™

Osmanlı Devleti içinde azınlıklar alabildiğine hür bir iktisadi, sosyal ve vicdani ferahlık içinde oldukları halde Müslüman Türklerden ziyade Hristiyan azınlıkların işine yarayan Tanzimat'a ilk tepki yine onlardan gelmiştir. Gülhane Hattının okunmasında hazır bulunan Fener Rum Patriği, Hatt-ı Hümayun okunup da kırmızı atlas keseye konunca "İnşallah bir daha bu keseden dışarı çıkmaz" sözüyle hoşnutsuzluğunu göstermiştir. Bunun sebebi, Hristiyan cemaat üzerinde etkin bir güce sahip olan kilisenin ve kilise liderlerinin tebaaları üzerindeki gücünü kaybetmeleridir.

Gayrimüslim unsurlar Gülhane Hatt-ı Hümayunuyla verilen hakların gereği gibi uygulanmadığından şikayet ederek daha fazla hak sahibi olma çabasına girişmişlerdir. Azınlık unsurlar arasında özellikle Ermeniler tatmin olmamışlardır. Bu durum Ermenilerin hamisi rolündeki ülkelerin Osmanlı yönetimine yaptığı baskılara da temel dayanak olmuştur. Bilakis verilen imtiyazlarla azınlıklar devlet içinde devletmiş gibi hareket edebilme hakkına kavuşurlarken asli unsur olan Müslüman Türk ahali daha da zor duruma düşürülmüştür.[281]

---

280 E.Ziya.Karal, Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi,. Cilt XXVIII,. Sayı 122, 1964, S. 601.

281 Koçaş, S., (1967), Tarih Boyunca Ermeniler ve Turk Ermeni İlişkileri, Altınok Matbaası, Ankara

Gerçekte Hatt-ı Hümayun Fermanı prensiplerine göre, şikayet mercii olarak Bab-ı Ali gösterilmiş ise de, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkarları yukarıda arz edilen devletler, azınlıklardan gelen başvuruları kendi politikalarının aracısı olarak kullanmışlar ve bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yapmaya başlamışlardır. Bu başvurular yabancı devletlerin Osmanlı yönetimine müdahalelerinde yeni bir yöntem olarak yerini almış, ortak bir Osmanlı milliyeti yaratma amacıyla başlatılan Tanzimat Dönemi ülke içindeki sorunları ve devlet üzerine uygulanan baskının daha da artmasına sebebiyet vermiştir.

2. Islahat Fermanı:[282]

TCE™

Kırım Savaşının hemen sonrasında ve Paris Antlaşmasından önce ilan edilmiştir. Islahat Fermanı'nın Paris Konferansından önce ilan edilmesinin nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kararı Batılı güçlerin baskısı altında kalmadan kendi isteği ile düzenleme yapmaya karar verdiğini gösterme çabasıdır.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda açık ifade edilmemiş olan, din ve mezhep hürriyeti ile Hristiyan ve Müslüman tebaanın siyasi haklar yönünden eşitliği ilkesinin getirilmesi ve bu boşluğun doldurulmasıdır.

Bütün tebaanın hukuk yönünden eşitliği prensibini ihtiva ettiğinden bu fermandan en çok gayrimüslimlerin memnun olması gerekmekteydi. Ancak öncelikle ruhani kesim, suiistimalleri engellendiği için, gayrimüslim halk ise o zamana kadar muaf olduğu askerlik yükümlülüğü altına girdiği için rahatsız olmuştur.

Islahat Fermanı'nın kendilerine genişletilmiş şekilde tanımış olduğu kültür, eğitim ve öğretim haklarından yararlanan, gayrimüslim cemaatler o zamana kadar açmış oldukları kurum sayısını arttırmışlar, batılı devlet ve kuruluşların da yardımıyla, geniş çapta bir eğitim faaliyetine başlamışlardır. Bir kampanya hüviyetindeki bu çalışmalar sonucu ülkenin her yanında milli ve dini nitelikli okullar açılmıştır.[283]

---

282 Gazigiray, A., (1982), Osmanlılardan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörunun Kaynakları, Gözen Kitapevi, Istanbul.

283 Gören, E. and Çora A. N., (2015), Ermeni Mezalimi ve Ömer Necati Gören'in Anlattıkları, Press Amazon.com, USA

Ferman, Paris Antlaşmasının imzalandığı 30 MART 1856 günü imzacı tüm devletlere tebliğ edilmiştir. Antlaşma içerisinde Ferman'ın anlaşmacı devletlere tebliğ edilmesinin bu ülkelerin Osmanlı içişlerine müdahale hakkını elde etmelerine imkan veremeyeceğine dair bir hüküm bulunsa da gerçekte Osmanlı İmparatorluğu içinde Hristiyanların korunması hakkının Rusya'dan çıkarılıp tüm imzacı devletlere dağıtılmasına yardımcı olmuştur.

3. Ermeni Millet-i Nizamnamesi

Islahat Fermanı'nın getirmiş olduğu imkan sayesinde Bab-ı Ali destekli olarak hazırlanan Ermeni anayasasıdır. 1863 yılında yürürlüğe giren nizamname 99 maddeden oluşmakta ve 140 temsilciden teşekkül eden bir meclis kurmaktaydı. Meclisin 20 üyesi İstanbul ruhbanları arasından diğer sivil üyelerin 40'ı taşradan, 80'ni ise İstanbul'dan seçilmekteydi. Eskiden kurulmuş olan 14 üyeli dini meclis ile 20 üyeli siyasi meclisin muhafaza edilmesine müsaade ediliyor, ancak bu üyelerin seçiminin milli meclis tarafından yapılması hükmü getiriliyordu. Ermeni Patriği seçiminin de millet meclisi tarafından yapılması hükme bağlanmaktaydı. Dini meclis Patrik için aday gösterebilmekte ancak millet meclisi isterse dini meclisin teklif ettiği adaylar dışında da Patrik seçebilmekteydi. Seçilen patriğin tayini ise fermanla kesinleşmekteydi[284].

Ermeni Millet-i Nizamnamesi Patrik ile yandaşları arasında paylaşılan mutlak iktidarın mutlak olmaktan çıkarılarak Ermeni milleti ile bölüşülmesi sonucunu doğurmuştur ki, Ermeniler üzerindeki gücünü kaybetmek istemeyen Kilisenin milliyetçilik bayrağını açarak Ermeni toplumu üzerinde yeniden mutlak güç olma çalışmalarına büyük hız verdirmiştir.

4. Ferman-ı Adalet

14 Aralık 1875 tarihinde yayınlanmış bir fermandır. Fermanda bütün tebaanın eşit olduğu, yeni hakimlerin seçileceği, vilayet meclislerinin yeniden seçilerek oluşturulacağı, vergilerin eşit şartlarla toplanacağı, köylerde seçil-

284 Kamuran Gürün, a.g.e., s.92.

mek suretiyle Jandarma ihdas edileceği, böylece can ve mal emniyetinin daha iyi sağlanacağı, mecburi işçiliğin (angaryanın) yasaklandığı, Hristiyanlara her türlü işlerinde ve okul açmalarında kolaylık sağlanacağı gibi haklar getirilmiştir. Ancak bir kısıtlama vardır. O da söz konusu haklardan sadık uyrukların yararlanacağı böyle olmayanlara uygulanmayacağıdır.[285]

5. 1876 Kanun-i Esasi

Kanun-i Esasi ile Osmanlı başta Ermeniler olmak üzere gayri Müslim halklara Türklerden fazla hak vermiş, onları farklı bir konuma getirmiştir. Kendilerine verilen hakları ilk başta hararetli bir şekilde alkışlayan Ermeniler ve diğer azınlıklar Kanun-i Esasi'nin bahşettiği hürriyet sayesinde ilk uygun fırsatta hükümete karşı gelmek ve Avrupa tarafından yapılacak bir müdahale neticesinde kendilerine muhtar bir idare ve nihayet istiklal temin amacıyla süratle ve gayet açık bir şekilde çalışmaya başlamışlardır[286].

1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin "Tebai Devlet-i Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi" başlığı altında yer alan 8 nci maddeden 26 ncı maddeye kadar ki bölüm kişisel ve kamu hakları ile ilgilidir. Bu bölümde Osmanlı tabiiyetinde olan herkesin Osmanlı olduğu, kişi, din, basın, mülkiyet, ticaret yapma, şirket kurma, öğrenim hürriyeti, kanun önünde eşitlik hakkı, konut dokunulmazlığının olduğu, işkence ve angaryanın yasak olduğu, okulların devlet nezaretinde bulunduğu, dilekçe vermeye hak tanındığı, devlet memuriyetinin ehliyet ve kabiliyetler dikkate alınmak şartıyla herkese açık olduğu hükümleri yer almaktadır.

Heyet-i Mebussan bölümünün ilk maddesi olan 65 nci Madde de "Heyet-i mebusanın miktarı, tebaai Osmaniye'den her ellibin nüfus zükurda bin nefer, olmak itibariyle tertip olunur" hükmü ile Osmanlı Devletini oluşturan unsurların Mecliste nüfusları oranıyla bağıntılı olarak temsil edilmesi ilkesi getirilmiştir.

---

285 Atatürk Araştırma Merkezi, (2000), Türk-Ermeni İlişkileri & 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, Ankara,

286 Mim Kemal Öke, a.g.e., s.80.

1876 tarihli Kanun-i Esasinin içerdiği temel hak ve hürriyetler Osmanlı ile çağ dışı olan devletlerin anayasaları veya gelenekleri ile karşılaştırıldığında daha anlam kazanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devletinin yaşadığı kaos ve yönetimde bulunanların tavrı, Kanun-i Esasinin ihtiva ettiği hükümlerin üzerinde serbestliğe sahiptiler. Durum öyle bir hal almıştır ki gayrimüslim vatandaşların önemli bir bölümü hakkında Osmanlı polis ve jandarması işlem yapamıyor, mahkemeleri yargılayamıyordu. Konsolosluklar patent isimli belge verdikleri Osmanlı vatandaşları hakkında yönetimin işlem yapmasına izin vermiyorlardı. Bu uygulama ile bazı Osmanlı vatandaşları günümüzdeki diplomatik dokunulmazlık benzeri özel haklara sahip olabiliyordu.

Osmanlı'da gerçekleştirilen reform hareketlerine genel olarak bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun azınlık lehine reform yapılması isteklerine karşı uzun bir mücadele vermediği, yapılan reformları sadece azınlıklara yönelik düzenlemeler olarak görmediği, reformları bir Osmanlı milliyeti yaratma çabası olarak kullanmaya çalıştığı ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte Batılı güçler reformları azınlıkların Osmanlı normlarından uzaklaştırılması için bir araç olarak kullanmış, azınlıklara mahalli otonomiler verilmesi amacı güdülmüş, kısaca kendi kontrollerinde olacak bu otonom bölgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu sömürgeleştirilmeye ve parçalanmaya çalışılmıştır.

VI. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermenilerin Sebep Olduğu Olaylar

Ermenilerin, kiliseleri ve komiteleri öncülüğünde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlattıkları isyanlardaki hedefleri bir Ermenistan kurmaktı. Ancak kurmak istedikleri Ermenistan tabii sınırları olan, birleşik bir halk kütlesiyle tarif edilebilecek bir yer değildi.

Ermeniler, Ermenistan'ı kurmak istedikleri Doğu Anadolu bölgesinde genel nüfusun %87'sini oluşturan Müslüman denizinin içinde küçücük adacıklar şeklinde yaşıyorlardı.

O zaman temelde yapılması gereken Ermenilerin çoğunlukta olacakları temiz bir bölgenin oluşturulmasıydı. Böyle bir alan ise sadece terör ile mümkün olacaktı.

Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Müslüman halk terör hareketleri ve toplu katliamlarla bölgeden aynı Balkanlar'da olduğu gibi kaçırtılacak, devletin sağlayamadığı güven ortamına rağmen bölgede kalmaya ısrar eden Müslüman halk ise soykırıma tabii tutulacaktı. Bu terör hareketleri Ermeni komiteleri tarafından organize edilecekti.[287]

Ermenilere göre isteklerinin yerine getirilmesi ancak Batılı devletlerin ilgisini konuya çekmekle mümkün olabilirdi. Bu ilgiyi ise sadece terör sağlayabilirdi. Buna göre;

1. Doğu Anadolu'da isyanlar çıkartılacak,
2. Yöre halkı tahrik edilecek
3. Müslüman'ların "misilleme" yapması sağlanacaktı.

TCE™

Bu belki bölgede bir iç savaşa sebep olacak, Müslüman - Hristiyan tebaa arasında çıkan bu çarpışmayı durdurmak üzere Osmanlı İmparatorluğu tedbirler alacak, alınan bu tedbirler Ermeni komitelerinin batı devletlerinde bulunan büroları aracılığı ile dünya kamuoyuna "katliam" olarak anlatılacaktı. Daha sonra Batılı Devletler katliamı durdurmak üzere yardıma çağırılacaktı. Batılı Devletler aynı olayların bir daha cereyan etmemesi için Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ermeniler lehine yeni düzenlemeler yapmasını isteyecek ve bu düzenlemeler sayesinde bir Ermenistan kurulacaktı.

Kısaca Ermeniler için Batı müdahalesi Doğu Anadolu'nun Ermenileştirilmesi için vazgeçilmez bir koşul, terör ise Batı müdahalesinin yolunu açacak anahtar durumundaydı[288].

Ermenilerin planı, Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürgeleştirme çabasında olan Batılı güçler tarafından da benimsenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmak için Ermeni ayaklanmalarını kullanmışlar, Doğu Anadolu

287 Çora, A. N., (2014), Azınlık faaliyetleri-Istiklal Harbi Sırasında Atatürk'ün Nutkuna ve diğer resmi belgelere göre azınlıkların faaliyetleri ve bunlara karşı alınan tedbirler, Press Amazon.com, USA,

288 Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 80.

bölgesinde görev yapan diplomatları, konsolosları ve misyonerleri aracılığı ile bu isyanlara yardımcı olmuşlardır.[289]

1880'li yıllarından itibaren doğu illerinde Ermeni hareketlenmeleri İngiliz Konsolosları tarafından tespit edilmiştir. Aynı dönemlerde Ermeni ihtilalcilerinden birinin Robert Kolej'in kurucusu Dr. HAMLIN'e yaptığı açıklama başka bir söze ihtiyaç bırakmayacak nitelikler taşımaktadır.

"Hınçak çeteleri Türkleri öldürecek, köylerini ateşe verecek ve sonra kaçmak için fırsat kollayacaktır. Gazaba gelecek Müslümanlar o zaman müdafaasız Ermenilere saldırarak onları katledeceklerdir. Ve Avrupa, insaniyeti ve Hristiyan medeniyetini kurtarmak adına müdahale edecek ve duruma el koyacaktır."

Dehşet içinde kalan misyoner bu düşünceyi korkunç ve tahayyülün ötesinde vahşi gördüğünü söylediğinde şu cevabı alacaktır.

"Hiç şüphesiz size öyle gelir. Ama biz Ermeniler hür olmaya kararlıyız. Avrupa, Bulgar olaylarını duydu ve Bulgaristan'a hürriyet verdi. Milyonlarca kadın ve çocuğun çığlıkları ve kanı ile karışacak bizim sesimiz de duyulacaktır. Başka çaremiz yok. Bunu yapacağız."[290]

Ermeniler tarafından Birinci Dünya Savaşı'na kadar yukarıda arz edilen hedefe ulaşmak amacıyla girişilen isyanlar ve/veya ayaklanmaları EK-A'da sıralanmıştır.

1890 Erzurum isyanı ile başlayan ve 1909 Adana isyanı ile biten bu dönem içerisinde Osmanlı kayıtlarına göre 12.432 Ermeni hayatını kaybederken, hayatını kaybeden Müslüman nüfusunun sayısının ise yüzbinleri geçtiği belirtilmektedir.

289 Erickson, E.J., (2013), "Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency", Press Amazon.com, USA

290 William l. Langer, The Diplomacy of Imperializm, NewYork 1968, s. 157-158.

ONİKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NU PARÇALAMA AMACIYLA YAPILAN ANLAŞMALAR

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yayılımcı emelleri olan devletler aralarındaki yüzyıllık çekişmelerin esasını teşkil eden Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını müzakere yoluyla sonuçlandırmayı başarmışlardır. Bu müzakereler sonunda imzalanan anlaşmalar ve varılan kararlar şunlardır:[291]

TOE

1. İstanbul Anlaşması, Mart-Nisan, 1915

Bir dizi diplomatik değiş tokuş sonucunda İngiliz ve Fransız hükümetleri, Rusya'nın İstanbul'u, Türkiye'nin Avrupa yakasının Midye-Enez hattına kadar olan bölümünü, İzmit Yarımadasını ve Marmara Denizi adalarını ilhak hakkını tanımıştı. Ama bundan önce savaşın başarıyla tamamlanması ve Fransızlarla İngilizlerin taleplerinin Osmanlı İmparatorluğu ve diğer bölgelerde yerine getirilmesi koşulu vardı.

2. Londra Antlaşması, 26 Nisan 1915

İtalya ve İtilaf Güçleri arasında imzalanan bu anlaşma, İtalya'nın savaşa Müttefikler kanadında girmesini sağlamıştı. Doğu sorununun çözümüyle ilgili maddelerde, İtalya'nın On İki Adalar üzerinde egemenlik hakkı tanın-

291 1. Gürün, K., (2012), Ermeni Dosyasi, Bilgi yayınevi, İstanbul,
2. Hocaoğlu, M., (1976), Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Anda Dagıtım, İstanbul,

mıştı. Daha da önemlisi: ..... Eğer Fransa, Büyük Britanya ve Rusya savaş sırasında Anadolu Türkiye'sinin herhangi bir bölgesini işgal edecek olursa, Akdeniz havzasının yukarıda belirtilen sınırlar içinde Antalya'yı çevreleyen kısmı İtalya'ya ayrılacak ve İtalya'nın bu bölgeyi işgal hakkı olacaktı.

3. Hüseyin-McMahon Mutabakatı, Temmuz 1915-Mart 1916

Zamana yayılan bir dizi görüşme sonucunda Mısır'daki İngiliz vekili Sir Henry MCMAHON, Türklere karşı İngiliz desteğinde bir Arap başkaldırısı harekete geçirmeyi başarmıştır. Arapların talebi, İran'dan Akdeniz'e ve Hint Okyanusu'ndan 37 nci paralele kadar uzanan bir bölgede Arap bağımsızlığının tanınması ve desteklenmesiydi.

TCE

4. Sykes-Picot Anlaşması, 9-16 Mayıs 1916

Fransa'nın Londra Büyükelçisi Paul CAMBON ve İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward GREY arasında imzalanan bu anlaşma, 1915 İstanbul Anlaşmasında öngörülen ganimetlerin bölüşümünü içeriyordu. Daha sonra Rusya tarafından da imzalanan bu anlaşmaya göre; Filistin'de uluslararası bir rejim kurulacak, Fransa, topraklarını Suriye'nin kıyı şeridine kadar genişletecek ve iç bölgelerde de bir nüfuz alanı olacak, ayrıca Britanya'da aşağı Mezopotamya'ya kadar genişleyerek Fransız sınırına dek benzer bir nüfuz alanına sahip olacaktı. Her iki ülke nüfuz alanları içinde, Bağımsız bir Arap Devleti ya da bir Arap Devletleri Konfederasyonu'nu tanımaya ve desteklemeye hazırdı.

5. Saint Jean de Maurienne Anlaşması, 18 Ağustos 1917

Bu anlaşma, İtalya'ya çok daha büyük bir nüfuz alanının yanı sıra Küçük Asya'da nihai olarak ilhak edebileceği bir bölge ayrılmasını sağlıyordu. Böylece italya, daha önceki Sykes-Picot Anlaşmasının kapsamı içine giriyordu.

6. Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917

İngiliz hükümeti adına, Dünya Siyonist Teşkilatının liderlerine hitaben yayınlanan deklarasyonda şunlar ifade ediliyordu:

"Majestelerinin Hükümeti, Filistin'in Yahudi halkının vatanı olarak benimsenmesini hoşnutlukla karşıladığını ve bu amaç uğruna elinden gelen her türlü çabayı göstereceğini ifade eder."

7. Hogarth Mesajı, Ocak 1918

Sykes-Picot ve İstanbul Anlaşmalarından Rusya'nın Bolşevik Hükümetinin feragat etmesi, Arapların iyi niyetini garanti altına almaya çalışan İngiliz Hükümetini, İtilaf devletlerinin Arap bağımsızlığını tam olarak kabul ettiğini ifade etmeye yöneltmiştir. İfadede, Balfour Deklarasyonunun daha önceki vaatlerle çelişmediğinin altı çiziliyor ve yaşayan nüfusun ekonomik ve siyasi özgürlüğüyle uyum içinde olduğu sürece uygulanacağı dile getiriliyordu.

8. On Dört Madde, 8 Ocak 1918

Başkan Wilson'un Amerika'nın barış hedefleriyle ilgili bildirisinin 12. Maddesinde, Osmanlı İmparatorluğu ele alınıyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan bölümleri bağımsızlığını korumalıdır. Ama şu anda Türk hakimiyetinde olan diğer milliyetler de, yaşam güvencesine ve özerk hükümet hakkına sahip olmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvence altında bulunan bütün gemilere açılmalıdır.

9. Dört Prensip, 11 Şubat 1918

Bu prensipler, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının Wilson tarafından yeniden ifade edilmesi ve tanımlanması anlamına geliyordu. Şu türden ifadeler, Wilson'un temel bakışı anlamında pek şüpheye yer bırakmıyordu:

"Halklar ve şehirler takas konusu edilemez", "Bu savaşta bulunacak her türlü bölgesel çözüm, o bölgenin nüfusunun yararına ve çıkarlarına uygun olacaktır", "Ulusal hedefler, uyumsuzluğun ve husumetin ortadan kaldırılarak mümkün olan en büyük tatminin sağlanmasına yönelik olacaktır..."

10. Yediler Deklarasyonu, Haziran 1918

Bu, İngiliz hükümetinin yedi Arap lidere hitaben yayınladığı bir bildiriydi. İngiliz hükümeti bu liderleri, savaştan önce bağımsız olan ya da savaş sırasında Türklerden kurtarılan bölgelerde yaşayan egemenliğine ve bağımsızlığına sahip Arapların liderleri olarak kabul ediyordu. Müttefiklerin işgalindeki ya da Türklerin kontrolündeki bölgeler, yönetilenin rızası prensibine uygun olarak ele alınacaktı.

TCE™

11. Dört Hedef, 4 Temmuz 1918

Başkan Wilson burada barış konusunda varılacak çözümün, 'bütün sorunların çözümünün... konuyla doğrudan ilgili olan halkın özgürce kabulü zemininde gerçekleşmesi' esasına dayalı olması gerektiğinin altını çizmişti.

12. Beş Husus, 27 Eylül 1918

Başkan Wilson bu son büyük tebliğinde, "barışın adil olmak istediklerimizle istemediklerimiz arasında tarafsız bir adalet zeminine oturması gerekmektedir. Öyle bir adalet ki, tanıdığı tek standart halkların eşit hakları olmalı." demiştir.

13. İngiliz-Fransız Deklarasyonu, 7 Kasım 1918

Bildiride her iki gücün de, Yakın Doğu'da yetkilerin yerli halkın inisiyatifinde ve özgür seçiminden alan hükümetlerin kurulması için her tür çabayı gösterecekleri çok net ifadelerle yer almıştır. İki ülke hükümeti de,

bu bölgelerin insanlarına herhangi bir kurumun empoze edilmesi arzusunu özellikle reddetmiştir.

Yukarıda arz edilen anlaşmalara bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı'na müdahil olmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı anlaşmalarında, İtilaf Devletleri'nin Ermeni isteklerini dikkate almadıkları, Ermenilerin "Büyük Ermenistan" adını verdikleri Doğu Anadolu'nun Kafkasya ile birlikte Rusya'ya, Kilikya'da kurulmak istenen "Küçük Ermenistan"m ise Fransızlara bırakıldığı gözlenmektedir.

TCE™

TCE™

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ERMENİLER

1800'lü yıllarda başlayan ve 20 nci yüzyılın başlarında açık bir çekişmeye sebep olarak Avrupa haritasını iki kutba bölen "sömürgecilik" yarışında Osmanlı, paylaşılacak bölge kendisi olsa dahi bir kutbu seçmesi gerektiğini biliyordu.

TOE

Dönemin Hükümeti İttihat ve Terakki Partisi genel savaşın galibi kim olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi yapılmadan nihayete ermeyeceğine inanıyordu. 1913-1914 yılları arasında gerçekleşen uluslararası gelişmeleri kaygıyla izleyen Babı-Ali, batılı güçler arasında Osmanlı üzerinde yapılan ekonomik paylaşımın savaş sonunda siyasi nitelik kazanacağını düşünüyordu. Eninde sonunda gerçekleşecek bu sonuca ancak savaşa taraf olarak engel olunacağı düşüncesi gün geçtikçe yaygınlaşmıştır. Osmanlı'nın parçalanmasından çok toprak bütünlüğünün korunarak ekonomik çıkarlara ulaşılacağına inanan ve buna göre Osmanlı'ya yakınlaşan Almanya'nın yanında savaşa girilmesine karar verilmiştir.[292]

02 AĞUSTOS 1914 tarihinde Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır. Bundan sonra Osmanlı Donanması 29-30 EKİM 1914 tarihinde Odesa ve Sivastopol limanlarını topa tutmuş, bunun üzerine üçlü İtilaf Devletleri İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmişlerdir.

Daha Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmeden önce Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği günlerde, Ermeni komiteleri ve İstanbul Patrikhanesi Osmanlı'nın savaşa taraf olması durumunda izleyecekleri politikayı tespit et-

292 Halaçoğlu, Y., (2001), Realities Behind the Relocation, içinde Türkkaya Ataöv (Ed), The Armenians in the Late Ottoman Period, Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu), Ankara.

mek amacıyla bir araya gelmiştir. İstanbul Galta'daki Ermeni Büyük Merkez Okulu'nda Patrikhane memurlarının başkanlığında Taşnaksutyun, Hınçak ve diğer komitelerin temsilcilerinden oluşan "Birleşik Milli Ermeni Kongresi" toplanmıştır. Kongre, "Ermenilerin Osmanlı Hükümetine sadık kalmaları, askeri görevlerini yapmaları, dış tesirlere kapılmamalarını" telkin eden bir karar almışsa da, 1914 yılının HAZİRAN ayında Taşnak Komitesi'nin Erzurum İli'nde yaptığı toplantıda aşağıdaki karara varılmıştır:

"İttihat ve Terraki Hükümeti'nin Hristiyan unsurlara ve özellikle Ermenilere karşı eskiden beri takip ettiği iktisadi, sosyal ve idari birbirine zıt politikayı, baskıyı ve ıslahatı uygulama konusunda gösterdiği aldatıcı hareketleri göz önünde tutan Taşnaksutyun Kongresi, İttihat ve Terraki'ye karşı muhalefet durumunda kalmaya, onun siyasi programını eleştirmeye, kendisine ve teşkilatına karşı şiddetle mücadeleye girişmeye karar vermiştir."[293]

Osmanlı istihbaratına göre komitelerin taşra örgütlerine verilen talimat ise şöyleydi:

"Rus ordusu doğu hududundan ilerler ve Osmanlı askeri çekilir ise, her tarafta birden eldeki vesait ile kıyım olunacak (baş kaldırılacak), Osmanlı ordusu iki ateş arasında bırakılacak, mebani (binalar) ve müessese-sat-ı emiriyye (resmi binalar) bombalarla berhava edilecek, yakılacak, hükümetin kuvveti dahilde işgal olunacak, levazım silahlarıyla Ruslara ittifak edecek ve kıtadan firarla çeteler teşkil eyleyecek."[294]

Bu kararları gördükten sonra İstanbul'da alınan kararın daha çok Hükümeti kuşkulandırmamak ve güven vermek amacıyla alındığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 3 AĞUSTOS 1914 tarihinde seferberlik ilan etmesiyle Ermeniler harekete geçmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Batılı devletlerin yönlendirdiği Ermeni komiteleri, kilise okulları ile Ermeni çetelerinin gerçekleştirdiği teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetleri uygulamaya konulmuştur.

Rus ordularının doğu sınırlarına yürümesiyle Ermeniler yurt içerisinde ayaklanma çıkarmaya başlamışlardır. (Zeytun, Kayseri, Bitlis, Van, Muş,

293 Daha geniş bilgi için bkz. Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi.

294 Halil E.Cengiz, Ermeni Komitelerinin Amal Hareketi, Başbakanlık Basımevi Ankara 1983, s. 96-97.

Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Sivas, Trabzon, Ankara, Adana, Urfa, İzmit, Adapazarı, Bursa isyanları ile Musa Dağı Olayları)[295] Savaşın başlamasıyla Osmanlı ordusunda görev yapan Ermeniler silahlarıyla birlikte firar etmişler ve çetelere katılmışlardır. Bu çeteler Rusya ile savaş halindeki Osmanlı ordusunun ikmal ve bağlantı yolları ile haberleşme sistemlerini kesmiş, Osmanlı ordusunu arkadan vurmuş, cepheden dönen yaralı Türk askerlerini öldürmüş, erkeklerini askere göndererek savunmasız kalan Türk köy ve kasabalarını basmış, toplu öldürme, tecavüz, yağma gibi kanlı eylemlerde bulunmuşlardır.

Bundan başka Osmanlı ordusundan kaçan bazı Ermeniler Çarlık Rus ordusunun hizmetine girmişler ve gönüllü taburlar oluşturmuşlardır. Bu gönüllü Ermeni taburları Rus Çarlık ordularına keşif, rehberlik ve haber toplama hizmetleri vermişler ve Doğu Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek askeri gerekse sivil halktan büyük zayiat vermelerine sebep olmuşlardır.[296]

Osmanlı ordusu ve Türk halkı 1915 yılının bahar aylarında çok zor bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. 1915 yılının MAYIS ayında Van şehrindeki Ermeni komitacılarının ayaklanarak içerden, Rus ordularının ise dışarıdan Osmanlı ordusunu baskı altına alması sonucu şehir düşmüş ve Van Rus ordularına bırakılmış, ayrıca Rus ordusunun Ermeni desteğinde Erzurum'a inmesine engel olunamamıştır.

Tehcir Kanunu'nun ilk habercisi olarak kabul edilebilecek bir telgraf, Van şehri Osmanlı hakimiyetindeki son günlerini yaşarken Başkumandan vekili Enver Paşa tarafından Dahiliye Nazırı Talat Bey'e 2 MAYIS 1915 tarihinde gönderilmiştir.

"Van Gölü etrafında ve Van Valiliği'nce bilinen belirli yerlerdeki Ermeniler isyanları sürdürmek için daima toplu ve hazır bir haldedirler. Bu toplu halde bulunan Ermenilerin buralardan çıkarılarak isyan yuvasının dağıtılması düşüncesindeyim. 3 ncü Ordu Komutanlığı'nın verdiği bilgiye göre, Ruslar 20 NİSAN 1915'te kendi sınırları içindeki Müslümanları sefil ve perişan bir halde sınırlarımızdan içeriye sokmuşlardır. Hem buna karşılık olmak ve hem yukarıda belirttiğim amacı sağlamak için bu Ermenileri aileleriyle birlikte Rus sınırı içine göndermek yahut bu Ermeni ailelerini Anadolu içinde çeşitli yer-

295 Daha geniş bilgi için bkz. Azmi Süslü, Türk Tarihinde Ermeniler.
296 İlter, E., (1999), Ermeni Kilisesi ve Terör, Köksav, Ankara,

lere dağıtmak gereklidir. Bu iki şekilde uygununun seçilmesiyle yapılmasını rica ederim. Bir sakıncası yoksa isyancıların ailelerini ve isyan bölgesi halkını sınırlarımız dışına göndermeyi ve onların yerine sınırlarımız içinde dışarıdan gelen İslam halkının yerleştirilmesini tercih ederim[297].

MAYIS 1915'te Osmanlı İmparatorluğu dışarıda, Doğu Anadolu'da ilerleyen Ruslar, Çanakkale'den İstanbul'a ulaşmaya çalışan İngilizler ile Fransızlar ve Ortadoğu'daki topraklarını tehdit eden Güney Kanal Harekatı ile uğraşmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu kendi içerisinde ise düşmanla işbirliğine giden Ermenilerin çıkarmış olduğu isyanlarla uğraşmaktadır. Bu isyanlar o kadar büyük boyutlara ulaşmıştır ki, Van şehrinde çıkarılan isyan şehrin Rus işgaline girmesine sebep olmuştur. Osmanlı ordusundan kaçan Ermeniler ise cephe gerisinden orduyu vurmakta ve savunmasız Müslüman halka karşı katliam yapmaktadır.

Yukarıda özetlediğimiz durum karşısında Osmanlı Hükümeti tehcir kararını almıştır.[298]

1. 24 Nisan 1915

Tehcirle ilgili ilk uygulamalar Dahiliye Nezareti'nin 24 NİSAN 1915 tarihinde yayımladığı bir tamimle başlamıştır. Van şehrinin kaybedilmesi, Ermeni isyanlarının patlak verdiği diğer eyaletlerde de aynı akıbetin yaşanmaması amacıyla vilayet ve mutasarrıflıklara bir genelge yollanmış ve Ermeni Komite ve şubelerinin kapatılması, evraklarına el konması ve ele başlarının tutuklanması emri verilmiştir[299]. Bu talimata göre sadece İstanbul'da 2345 kişi tutuklanmıştır. Ermenilerin her yıl katliam tarihi diye büyük gösterilere giriştiği, anıtlar açtığı, devletlerin yasama organlarından yasa tasarısı geçirmeye çalıştığı gün budur.[300]

297 Genelkurmay Arşivi, No. 1/1, KLS 44, Dosya 207, F.21.

298 Karabekir, K., (1995), Ermeni Dosyası (yayına Hazırlayan Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul,

299 Genelkurmay Arşivi, No: 1/2, KLS 401, Dosya 1580, F. 1-3.

300 Mc. Carthy, J., (1984), The Anatolian Armenians 1912-1922, Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926), Bogazici University, Istanbul,

Aynı dönemde, komitelerin kapatılmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu, Ermeni ayaklanmalarının baş rol oyuncularından Ermeni Kilisesi'nin ayrılıkçı emellerle hizmet etmesine mani olmak maksadıyla bir dizi karar almıştır. Takvim-i Vaka-i'de yayımlanan nizamnameye göre, Türkiye'deki Ermeni kiliselerinin Eçmiyazin ile ilgisi tamamen kesilmiş, Sis ve Akdamar Katolikoslukları birleştirilip merkezi Kudüs'e nakledilmiştir ve İstanbul Patrikliği de bu Katolikosluğa bağlanmıştır. Ayrıca İstanbul Patriği ahlak çerçevesinde vazifesini yerine getirmekle görevlendirilmiş, Patrik ve Patrikhane meclis seçimlerine ayrı bir düzenleme getirilmiştir[301].

Alınan bu kararlar, Ermenilerin isyan hareketlerini yavaşlatacağı yerde daha da şiddetlenmesine sebep olmuştur. Osmanlı ordusu ile sivil Müslüman halkın emniyetini sağlayabilmek adına en son çare olarak savaş bölgelerindeki halkın "Sevk ve İskanı" na karar verilmiştir.

TCE™

2. Sevk ve İskan Kanunu[302]

Asıl ismi "Sevk ve İskan Kanunu" olmasına karşın, tehcir kanunu olarak ünlenmiştir. Tehcir Kanunu ile ilgili detaylara girilmeden önce "tehcir" kelimesinin anlamı üzerinde durulacaktır.

Tehcir Arapça bir kelimdedir ve hicret kökünden gelmektedir. Kelime göç ettirmek anlamını taşımaktadır. Kelimenin Batı dillerinde anlamı sürgüne denk gelen "deportation", "exile", "proscription" kelimeleri ile eşanlamı değildir. Kanun içerisinde bu kelimeye rastlanmamaktadır. Kanunda tehcir yerine sık sık nakletme değimi kullanılmıştır. Ancak Batılıların sebepleri aşağıda arz edileceği üzere bu olayın, kişilerin yaşadıkları yerlerden alınarak, götürüldüğü yerde bir mekan içinde hapishanede kalede veya kampta dış dünyadan irtibatı kesik olarak yaşaması olarak özetlenebilecek anlamı taşıyan bir kelimeyi (deportation) tasvir etmesi günümüze değin süregelmiştir.

27 MAYIS 1915 tarihinde "Vakti seferde icraatı hükümete karşı gelenler için cihatı askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında kanunu muvakkat"

301 Kamuran Gürün, a.g.e., s.297-298.

302 Karacakaya, R., (2001), (Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, İstanbul,

kabul edilerek 1 HAZİRAN 1915 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı casusluk ve hıyaneti görülenlerin ayrı ayrı veya birlikte savaş alanlarından uzak yerlere gönderilmesi istenmektedir. Kanun aşağıdaki gibidir:[303]

Vakti seferde icraatı hükümete karşı gelenler için cihatı askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında kanunu muvakkat

Madde 1: Vakt-i seferde ordu ve kolordu ve fıkra kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükümete ve müdafa-i memlekete ve muhafaza-i asayişe müteallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silaha tecavüz ve mukavemet görürlerse derakap (hemen) kuvayi askeriye ile en şiddetli surette tedibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeye mezun ve mecburdurlar.

TCE™

Madde 2: Ordu ve muştaki kolordu ve fırka kumandanları icabat-ı askeriyeye mebni veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kura (köyler) ve kasabat ahalisini münferiden veya müctemian diğer mahallelere sevk ve iskan ettirebilirler.

Madde 3: İşbu kanun tarih-i neşrinde muteberdir.

Madde 4: iş bu kanun mer'iyyet-i ahkamına Başkumandanlık Vekili, Harbiye nazırı memurdur[304].

Kanunun çıkmasından bir gün önce Başkumandanlık, Dahiliye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir. Başkumandanlık bu yazıda, Ermenilerin Doğu Anadolu Vilayetlerinden Zeytun'dan ve yoğun olarak bulundukları diğer yörelerden Diyarbakır Vilayeti güneyine, Fırat Nehri Vadisi'nden, Urfa Süleymaniye yakınlarında gönderilmelerini ve bu yer değiştirme operasyonu sırasında Ermeni nüfusunun gönderildiği yerlerdeki aşiret ve Müslüman sayısının %10 oranını geçmemesine, yer değiştirme operasyonu ile yeni köy kuracak Ermenilerin her köydeki hane sayısının elliye geçmemesini, yer değiştiren ailelerin yakın yerlerde yeniden ev kurmasına müsaade edilmemesini istemiştir[305].

303 Kortantamer, T., (2002), Ermeni dosyası, Ege Üniversitesi, Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu, İzmir,

304 Hikmet Y. Bayur, a.g.e., s. 40.

305 Genelkurmay, No.171, K4S 44, Dosya 207, F.2-3.

Aynı gün Dahiliye Nezareti Başvekaleti şu teskereyi hazırlamıştır: "Savaş mıntıkalarına yakın bölgelerde oturan Ermenilerin bir kısmı ordunun hareketini zorlaştırır davranışlarda bulunmakta, halka saldırılarda bulunmakta ve asilere yataklık etmekte olduklarından Van, Bitlis, Erzurum Vilayetleri ile Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket Kazaları, Maraş'ın merkezi hariç Maraş Mutasarrıflığı Halep Vilayeti'nden İskenderun, Beylan, Antakya'ya yerleşik Ermenilerin yerleri değiştirilecektir. Bu Ermeniler, Musul ve Zor Mutasarrıflıklarının Van, Vilayetiyle bitişik kuzey kısımlarına, Halep Vilayeti'nin doğu ve güney doğusuna, Suriye Vilayeti'nin doğusuna nakledilecektir[306].

Bu teskereye göre sadece savaş alanlarına bitişik vilayetlerle Akdeniz'e bitişik mevkilerde yaşayan Ermenilerin yer değiştirilmesi düşünülmüştür. Ermenilerin nakledilecek yerlerde büyük sayıda toplum oluşturmamaları için aynı gün Başkumandanlık teskeresinde öngörülen tedbirler alınmıştır. Yer değiştirmenin nasıl yapılacağına dair Bakanlar Kurulu 30 MAYIS 1915 tarihinde bir karar almıştır.

Aynı gün Göç ettirilen Ermenilerin iskan, iaşe ve diğer hususlarını düzenlemek amacıyla çıkarılan bir talimatnamede; cephe gerilerine sevk edilmeye başlanan Ermenilerin gönderildikleri yere ulaştırılmasında mümkün olan her türlü kolaylığın sağlanması istenmiş, askerlere ayrılan yemekten göç edenler için yemek sağlanmasına, Ermenilerin sahip olduğu taşınmaz malların tespit edilerek gittikleri yerlerde aynı meblağa uygun değerde arazi, emlak ve iş sağlanmasına, bu işlemlerin gerçekleştirilmesi için İçişleri ve Maliye Bakanlıklarımda komisyonlar oluşturularak bu komisyonların mahallinde görev yapmasına karar verilmiştir. Bu talimatnameyi 10 HAZİRAN 1915 tarihinde çıkarılan ve ilk talimatnamenin hükümlerini genişleten, cephe gerisine taşınan Ermenilerin mal, mülk ve arazi haklarını ve kültür varlıklarının korunmasını ihtiva eden ikinci bir talimatname çıkarılmıştır. Alınan bu genel tedbirlerin yanı sıra, Ermenilerin takip ettiği güzergahlarda bazı mahalli tedbirlerde alınmıştır. Bu mahalli tedbirler, bölgelerinden göç ettirilen veya geçiş yapan Ermeni kafilelerinin mal, can güvenlikleri ve emniyetlerinin temini için alınan tedbirlere en güzel örnekleri oluşturmaktadır.[307]

---

306 Hikmet Y. Bayur, a.g.e., s.37.

307 Kundakçı, H., (2001), Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, Türkiye gaziler Vakfı Yayınları, Ankara,

Osmanlı Hükümeti, yer değişikliğine uğrayan Ermenilerin can ve mal emniyetlerinin üzerinde önemle durmuş, gerekli tedbirlerin alınması için talimatlar verilmiştir. Bu kurallara karşı gelenler suç işlemiş ilan edilerek tutuklanmışlar ve mahkemelere sevk edilmişlerdir. Aynı dönem içerisinde yer değiştiren Ermenilerin malları üzerinden haksız kazanç sağlamak isteyenlerin önüne geçilmesi amacıyla Harbiye Nezareti'nde özel bir soruşturma kurulu oluşturulmuştur. Yer değiştirme süresince suçu sabit görülen 1397 kişi idam da dahil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Yeniden ikamet ettirilen Ermeniler arasında yolculuk boyunca veya yeni yerleşim merkezlerinde baş gösteren salgın hastalıkların ve her türlü sağlık sorunlarının çözümlenmesi amacıyla sivil hastaneler kurulmuş, bunların yetersiz kaldığı durumlarda ise askeri hastanelerden de yararlanılmıştır. Ailelerini kaybetmiş çocuklar yetimhanelere yerleştirilmiş veya yeniden ikamet ettirilen ailelerin yanlarına yerleştirilmeleri sağlanmış, çocukların iaşeleri ile bir iş imkanı temin edilmiştir.[308]

Dahiliye nezaretinin Sadarete takdim ettiği 07 ARALIK 1916 tarihli raporda; "Sevk ve İskan Kanunu" uyarınca 1915 yılında 25 milyon Kuruş, 1916 yılın EKİM sonuna kadar 86 milyon Kuruş harcandığı ve 1916 yılının sonu kadar, 150 milyon Kuruşun daha sarfı gerekeceği rapor edilmiştir[309]. Osmanlı Devleti bu dönem içerisinde yeniden ikamet ettirilme için toplam 380 milyon Kuruş harcamıştır.

Dahiliye Nezareti'nin Sadarete vermiş olduğu bir başka raporda savaş sebebiyle doğudaki cephelerden ve çevreden ülkenin içlerine ve cephe gerilerine 1916 EKİM sonlarına kadar sevk edilip yerleştirilen ve iaşeleri ile emniyetleri temin edilen nüfusun tamamının 702.900 kişi olduğu bildirilmiştir. Bu sayıya yolculuk sırasında gruplardan kendi istekleri ile ayrılanlar dahil değildir. Yapılan bu açıklamada Ermenilerden bahsedilmemiş, verilen sayının çıkarılan tehcir kanununa göre yeniden yerleşime tabi tutulan Rum, Müslüman ve Ermeni nüfusunu toplamı olarak belirtilmiştir.[310]

---

308 Lewy, G., (2005), "The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Press Genocide (Utah Series in Turkish and Islamic Stud)", Press Amazon. com, USA,

309 Genelkurmay, No.1/2, KLS, 361 Dosya 1445, F.15-22.

310 Mc. Carthy, J., (1983), Muslim and Minorities the Population of Ottoman, New York University Press, Distributed by Columbia University Press,

Savaş sebebiyle yeniden ikamet edenlerden Erzurum'un doğusundan ve Trabzon sahillerinden gelenler deniz ve kara yoluyla Ordu'ya ve Kastamonu'ya, Erzurum'un batısı ve güneyi ile Trabzon'un güneyinden gelenler Anakara ve Niğde civarına, Erzurum'un güney ve güneydoğusundan gelenler Malatya ve Maraş civarına, Van ve Bitlis'ten gelenler Diyarbakır, Urfa ve Adana'ya gönderilmiştir.

Yeniden göçe tabi tutulan Ermeniler arasında Hükümet emriyle memleketin müdafaası ve asayişin teminini ihlal etmeyenler ve casusluk yapmayanlar, Katolik ve Protestan Ermeniler, milletvekilleri ve aileleri, asker, subay, askeri doktor olanlar, amale taburlarında çalışanlar ve aileleri, demiryollarında çalışan memur, amale, müstahdem ve aileleri, Müslüman ailelerin yanında çalışıp ta sadakatlerinden şüphe edilmeyenler ve Müslümanlığı seçen Ermeniler bulunmamaktadır[311].

TCE

Aynı konuda Ermeni Patriği'nin bizzat yapmış olduğu aşağıdaki açıklama bu konu hakkında şüpheye yer bırakmayacak bir nitelik taşımaktadır, "İstanbul Ermenileriyle, Kütahya Sancağı ve Aydın Vilayeti'ndeki Ermeniler göç ettirilmemişti. Halen İzmit Sancağı ile Bursa, Kastamonu, Ankara ve Konya'da bulunan Ermeniler buralardan göç ettirilmiş olup da geri dönmüş bulunanlardır. Kayseri Sancağı ile, Sivas, Harput, Diyarbakır ve özellikle Kilikya ve İstanbul'da göçten dönmüş ama köylerine gitmeyen birçok Ermeni vardır. Erzurum ve Bitlis Ermenilerinin bütün bakiyesi Kilikya'dadır. "[312]

1915 yılında alınan "Tehcir Kararı" sonunda hayatını kaybeden Ermeniler hakkında Batılı devletlerin teşviki ile Ermenilerin günümüzde de kullandıkları soykırım iddiası ortaya atılmıştır. Önceleri 200.000 kayıpla başlayan bu iddia, her sene biraz daha abartılarak 1980'li yıllarda 2.000.000 ulaşmıştır. Bu konuya Kamuran GÜRÜN'ün yaklaşımı şu şekildedir: "Seneler geçtikçe bir toplumun nüfusunun artışı normal bir olay ise de, belirli bir tarihte ölmüş kişilerin seneler geçtikçe üremesi, bu olaya has bir icattır."[313]

311 Azmi Süslü, a.g.e., s.240.
312 Azmi Süslü, a.g.e., s. 240.
313 Kamuran Gürün, a.g.e., s.240.

Vatan hainliği, o ülkenin ceza sisteminin en ağır cezası ile cezalandırılır. Osmanlı İmparatorluğu'nda en ağır ceza idamdı. Ve Ermeniler düşmanla işbirliği yaparak gerçekte ülkelerine ve onun milletine karşı vatan hainliği yaptılar. Ama onlar vatan hainliğinin karşılığı olan idam ile cezalandırılmadılar. İdam edilmediler. Sadece kendi güvenliklerinin de sağlandığı başka yerlerde yeniden ikamet ettirildiler. Acaba, o dönemde isyana girişen ve düşmanla işbirliği yapanlar idam cezasına çarptırılsaydılar; günümüzde halen asılsız Ermeni soykırımı iddiaları ile mücadele ediyor olur muyduk?

3. Tehcir Kanunu Karşısında Batılı Devletlerin ve Ermenilerin Tutumu[314]

TCE™

Çıkarılan Sevk ve İskan kanunu üzerine hemen harekete geçen İtilaf Devletleri Osmanlı Hükümeti'ne Havas Ajansı vasıtasıyla müştereken şu bildiriyi iletmişlerdir:

"Fransa, İngiltere ve Rusya Devletleri, bu bildirinin yayını hususunda birleşmişlerdir: Hemen bir aydan beri Türk, Kürt halkı, Osmanlı idaresi memurlarıyla birlikte ve çok zaman bunların yardımıyla Ermenileri yok etmektedirler. Söz konusu katliamlar özellikle NİSAN'ın 15'ine yakın günlerde, Erzurum, Tercan, Bitlis, Muş, Sasun, Zeytun ve bütün Kilikya bölgesinde yapılmıştı. Van yöresinde yüze yakın köyün halkı tamamen öldürüldüğü gibi, aynı zamanda Osmanlı Hükümeti İstanbul'daki sakin ve zararsız Ermenilere de musallat oldu. Osmanlı'nın insanlık ve medeniyete karşı işlediği bu cinayetlerden dolayı gerek Osmanlı Hükümeti üyelerini ve gerek bu katliamlara katılmış ve katılacak olanları şahsen sorumlu tutulacaklarını itilaf Hükümetleri Babı-Ali'ye açıkça bildirirler. 06 HAZİRAN 1915[315].

Aynı gün Osmanlı Hükümeti "Osmanlı Hükümeti, sözü geçen bildirinin kapsadığı ifade ve maddeleri kesinlikle reddeder. Osmanlı memleketlerinde Ermenilere karşı katliam yapıldığı yalandır" diye başlayan ve alınan kararın nedenleri hakkında açıklama yapan bir bildiri yayınlamıştır[316].

314 Mc. Carthy, J., (1989), Turks and Armenians: A manual on the Armenian Question, Press Amazon.com, USA

315 Azmi Süslü, a.g.e., s.223.

316 Bildirinin tamamı için bkz. Azmi Süslü, a.g.e., s. 223-225.

Osmanlı Hükümeti'nin almış olduğu sevk ve iskan kanunu hakkında Batılı devletler bir savaş başlatmıştır. Bu propaganda savaşında iskan edilen Ermenilerin Osmanlı Hükümeti tarafından soykırıma uğratıldığı öne sürülmüş, Osmanlı Hükümeti'ne silah çeken ve düşmanla işbirliği yapan Ermenilerin isyanları ve devlete karşı gelmeleri ise tehcir kararı karşısında yapılan nefs-i müdafaa olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Savaş yıllarında batılı devletler kendi halklarını düşmana karşı kin ve nefret duygularını uyandırabilmek için yazılı ve göresel propaganda yapmışlar, düşmanı şeytan, düşman ordularını şeytanın ordusu olarak gösteren posterler, hikayeler yazarak propaganda kampanyası uygulamışlardır.

Osmanlı Hükümeti almış olduğu "Tehcir Kararı" kararı ardından böyle bir propaganda çalışmasının hedefi haline gelmiştir. İtilaf Devletleri kendi görüşlerini kabul ettirebilmek maksadıyla yoğun bir propaganda faaliyeti başlatmışlardır. Bu faaliyetlerde en etkin çalışmayı 1914 AĞUSTOS'unda İngiltere Parlamento'su Savaş Araçları Komitesi tarafından teşkil edilen Wellington House basın bürosu götürüyordu. Kadrosunda uzman gazeteci, tanınmış yazar, bilim adamı, istihbarat elemanları ve siyasetçileri bulunduran Wellington House'un resim, fotoğraf ve sinema stüdyoları bulunmaktaydı[317].

Propaganda yapan devletin düşmanını mümkün olduğu kadar "insanlık dışı bir yaratık" olarak göstermenin gayelerine ulaşmak açısından çok önemli olduğunu bilen İngilizler, Türk'lere karşı peşin hükümlerin egemen olduğu Avrupa'da "Cani Türk" tohumlarını kolaylıkla yerleştirmiştir[318].

"Cani Türk" imajı için Tehcir Kararını kullanan İngiltere, sadece Ermeni kaynakları ile Ermeni taraftarlarının ikinci hatta üçüncü elden toplanan, doğruluğu kontrol edilmemiş dokümanların bir araya getirilmesiyle "The Treatment of Armenians in the Otoman Empire" isimli bir kitap çıkartmıştır. Lord BRYCE imzalı çıkarılan bu kitabın gerçek yazarı bir istihbarat subayı olan Arnold TOYNBBE'dir. Kitapta kısaca Ermeniler Osmanlı'nın bekasına kendilerini adayan, Osmanlı'nın kendisine vermeyi taahhüt ettiği reformlarla yetinen, ancak uluslararası siyasi arenada meydana gelen deği-

317 Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 121.

318 H.D.Laswell, Propaganda Techniques in The VVorld War, New York 1927, s.195-197.

şiklikler neticesinde Osmanlı içinde birer tehlike olarak görülmeye başlanan ve Osmanlı'nın asimile çalışmalarına maruz kalan ancak asimile çalışmalarına rağmen benliklerini yitirmeyen bu yüzden de katliama maruz kalan bir toplum olarak tanıtılmıştır.[319]

TOYNBBE Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı'nda düşmanla işbirliği yaptığı iddiasının ise Ermenilerden kurtulmak isteyen Osmanlı Hükümeti tarafından ortaya atıldığını, Hükümetin 1915 yılında almış olduğu "Sevk ve İskan Kanunu" nün örgütlü bir Ermeni soykırımı olduğunu iddia etmiş ve bir dizi vahşet olaylarını sanki kendi bizzat görmüş gibi anlatmıştır.

İtilaf Devletleri'nin propaganda çalışmaları başarılı olmalıydı, çünkü; Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının parçalanması ve kendi aralarında bölüşülmesini haklı gösterecek bir zemin oluşturulması gerekiyordu. Halkına karşı bu kadar acımasız davranan bir ülkenin topraklarının paylaşılması ve o ülkenin Hristiyan azınlıkları hariç Müslüman halkının esaret altında bırakılması, yaptıklarından dolayı cezalandırılması için uygun olacaktı ve bunu tüm dünya kamuoyu destekleyecekti.

İtilaf Devletleri'nin başlattığı propaganda hareketlerine Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Ermeniler de dahil olmak üzere dünya üzerindeki bütün Ermeniler destek vermişler ve bir soykırıma kurban gittikleri hususunda asılsız ithamlarda bulunmuşlar ve bu konuyu her türlü zemine taşımışlardır.

Osmanlı Hükümeti Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisine yakıştırılmak istenen soykırımcı ibaresinden kurtulmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Ermenilerin katledildiğine dair yapılan haksız propagandayı silebilmek amacıyla Osmanlı Hükümeti, tehcir ile ilgili tüm bilgi ve belgeleri toplamış ve bunların incelenmesi için, Birinci Dünya Savaşı'na taraf olmamış İspanya, İsviçre, Danimarka, İsveç ve Norveç'ten ikişer hukukçu gönderilmesini isteyen 26 Mart 1919 tarihli notalar göndermiştir. Bu hukukçuların oluşturacağı komisyonun Ermeni iddialarını tahkik etmesi istenmiştir. İngilizlerin müdahalesi üzerine bu komisyonun kurulması, dolayısıyla konunun soruşturması engellenmiştir.

319 Mc. Carthy, J., (1996), Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922, Press Darwin, USA

Osmanlı Hükümeti bu konuda çalışmaya devam etmiş, 7 Mart 1920 tarihli telgrafı ile İtilaf Devletleri ve ABD'den konunun araştırılmasını, gerçeklerin tespit edilerek dünya ve Türk Kamuoyunun aydınlatılmasını talep etmiştir. Bu başvuruda "...uydurma Ermeni katli meselesinin uluslararası bir komisyon oluşturularak yerinde süratle tetkik edilmesi ve kasıt ve ihtiras ürünü propagandaların aydınlatılarak Türk milletinin kötü ve adi töhmetten aklanması için..." yardım istenmiştir. Aynı tarihlerde bu istek tüm gazetelerde de açık duyuru şeklinde yayınlanmıştır. Amiral BRİSTOL başkanlığındaki askeri bir heyet, Doğu Anadolu'da yaptıkları inceleme ve sırasında Sivas'ta Mustafa KEMAL ve ayrıca Kazım KARABEKİR ile yaptıkları görüşme sonucunda, Ermenilere karşı katliam yapıldığına, bir Ermenistan Devleti kurulmasına, Doğu'daki Ermeni nüfusu çoğunluğuna ve diğer konulara ilişkin iddialarının asılsız ve dayanıksız olduğu saptanmıştır. Ayrıca, 1nci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Ahmet Refik başkanlığında bir grup yabancı gazeteci mahallinde inceleme yapmak üzere Doğu Anadolu'ya gönderilmiştir.[320]

TCE

IX. Bolşevik İsyanı ve Doğu'da Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi

Bolşevik isyanı 08 MART 1917 tarihinde başlamış ve tüm Rusya KASIM 1917 tarihinde tamamen Bolşevik hakimiyetine girmiştir. 15 KASIM 1917'de Bolşevikler Rusya'da yaşayan bütün milletlerin eşit ve egemen olduklarını isterlerse Rusya'dan ayrılıp bağımsız hükümetler kurabileceklerini ilan ettiler. Ruslar, 26 KASIM'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan mütareke talep ettiler. Osmanlı - Rus mütareke görüşmeleri ARALIK 1917'de Erzurum'da başladı ve 18 ARALIK'ta mütareke imzalandı. Başlıca hükümleri her iki ordunun bulundukları yerde kalmaları ve yeni yığınak yapmamalarıdır.

Osmanlı-Rus barış görüşmeleri ise 29 ARALIK 1917 tarihinde başladı. Görüşmeler devam ederken 11 OCAK 1918 tarihinde Lenin ve Stalin imzalı bir deklarasyon açıklandı. Bu deklarasyonda Doğu Anadolu'da Rus Çarı'nın kazandığı her toprağın Ermenistan'ın bir parçası olacağı ilan edilmiştir. Rus orduları Doğu Anadolu'dan çıkıyor ancak bu bölgenin Ermeniler tarafından kolonize edilmesi ve bunların yönetiminin Ermeni Sovyetlerine

320 Öke, M. K., (2012), Yuzyilin Kan davasi Ermeni Sorunu", İrfan Yayinevi, İstanbul,

bırakılmasını istiyordu. Ermeni ahalisinin bu bölgelere yerleştirilmesinden sonra, toplumun arzularına göre idare şekli tayin edilecekti.[321]

Türk boyunduruğu altında yaşayan Ermenilerin haklarını korumak için çalıştığını göstererek sempati kazanmaya çalışan Bolşevik Rusya'nın uzun vadede amacı, Ermeni nüfusunun yoğunlaştığı Doğu Anadolu'da bir referandum düzenleyerek halkın Rus himayesini talep etmesini sağlamak ve bölgeyi Bolşevik yönetimin altına almaktır.

Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı devam ettirmesinden başka uygulayabileceği bir yöntem bulunmuyordu. Osmanlı Ordusu 12 ŞUBAT 1918'de ileri harekata başlayarak 13 ŞUBAT'ta Erzincan'ı, 24 ŞUBAT'ta Trabzon'u işgal altından kurtarmıştır.

TCE™

03 MART 1918'de Osmanlı - Rus Devletleri arasında Brest-Litowsk müzakereleri imzalamıştır. Buna göre Rusya, Doğu Anadolu eyaletlerinin boşaltılması ve bu yerlerde asayişin sağlanması için yapmaya muktedir olduğu her şeyi en kısa zamanda yerine getirmeyi taahhüt ediyordu. Bu Kars, Ardahan ve Batum'dan Rus askerlerinin çekilmesi ve bu yörelerde oluşturulacak yeni düzene Rusya'nın karışamaması demekti. Aynı antlaşmada, Rusya gerek ülkesinde, gerek işgal edilen Türk eyaletlerinde Osmanlı ve Rus tebaası Ermeni çetelerinin feshini sağlamayı kabul ediyordu[322].

Ancak antlaşma hükümlerinin yerine getirilmemesi Osmanlı Ordusu'nun yeniden ileri harekete geçmesine sebep olmuştur. 12 MART'ta Erzurum, 05 NİSAN'da Sarıkamış, 07 NİSAN'da Van, 14 NİSAN'da Batum, 25 NİSAN'da Kars Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil edilmiştir. Kısaca Osmanlı orduları, Brest-Litowsk barışının koşullarını askeri gücüyle sağlamıştır.

26 MAYIS 1918 yılında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile Osmanlı İmparatorluğu 04 HAZİRAN 1918 tarihinde ayrı ayrı barış antlaşması imzalamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Ermenistan Cumhuriyeti arasındaki "Barış ve Dostluk Antlaşması" Türk'lerin Kafkasya'daki Ermeni yurdu üzerinde herhangi bir tasarrufu bulunmadığını,

---

321 Süslü, A., (1990), Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayi , 100 ncu Yil Universitesi Ankara,

322 Mim Kemal Öke, a.g.e., s.168.

Ermeni Hükümeti'nin de Osmanlı üzerine yönlendirilebilecek çetelerin topraklarını üs olarak kullanmalarını engellemeyi taahhüt ediyordu. Ermeniler ayrıca Ermenistan'da yaşayan Müslümanlara dini ve kültürel haklar tanınacağını da kabul etmiştir[323].

Türk-Ermeni dostluğunu pekiştirmek üzere bir heyet İstanbul'a gelmiş ve dört ay süreyle temaslarda bulunmuştur. Olumlu hava basını da etkilemiş Türk-Ermeni kardeşliğinden bahseden yazılar gerek Türk gerek Ermeni basınında yer almıştır. 1918 yılının sonlarına doğru gelişmeye başlayan bu dostluk havası kalıcı olmamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya savaşın İtilaf devletlerine karşı kaybetmesi ile kaybolmuştur.

30 EKİM 1918 Mondros Mütakeresi sonucu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun silahlarını bırakması ile Ermeniler yeniden saldırgan politikalarına geri dönmüşlerdir. Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis olmak üzere 6 vilayette herhangi bir karışıklık çıktığı zaman itilaf devletlerini bu bölgelerde önemli gördükleri yerleri işgal etme imkanı sağlayan bu mütakere ile Ermeniler Doğu Anadolu'yu işgal etmeye ve bölgede Müslüman Türklerin katledilmesine başlamıştır. Bundan başka savaş başında İtilaf devletleri arasında imzalanan antlaşmalar gereği ülke parça parça işgal edilmiştir.

X. Malta Sürgünleri[324]

Osmanlı Hükümeti'nin 1915 yılında almış olduğu tehcir kararına karşılık İtilaf devletlerin açıklamış olduğu bildiri yukarıda sunulmuştu. Mütakere imzalanıp Osmanlı İmparatorluğu işgal altına girince, İtilaf Devletleri sözde soykırımcıları yakalama çabasına girişmişlerdir. Ancak İtilaf Devletlerinin bu çalışmaları konunun Damat Ferit Paşa Hükümeti'nce ele alınmasıyla durdurulmuştur.

İttihat ve Terakki Partisi'ne tamamen karşı olan Damat Ferit, kabinesini Hürriyet ve İtilaf Partisi üyelerinden oluşmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetini kötülemek ve kuvvetli rakiplerinden kurtulmak amacıyla

323 Richard Hovannisian, On The Road to Independence, Los Angeles 1967, s. 167.
324 Şimşir, B. N., (1976), Malta Sürgünleri, Milliyet Yayınları, İstanbul,

İngilizlerin bir maşası olarak hareket eden Damat Ferit Paşa Hükümeti, Mustafa Paşa başkanlığında "Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi" diye tanınan mahkemeyi kurdurmuştur.

01 KASIM 1918 tarihinde ülkeyi terk eden Talat, Enver ve Cemal Paşalar dahil olmak üzere 89 İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri divan-ı harbe verilmiştir. 13 TEMMUZ 1919 günü sonuçlanan mahkemede, Talat, Enver ve Cemal Paşalar gıyabında idama, diğer İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri çeşitli süreli cezalara çarptırılmıştır.

Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi mahkemeleri devam ederken tutuklu bulunan Osmanlı idarecilerinden İngilizler tarafından önemli görülenler Malta Adası'na sürgüne götürülmüştür. 16 MART 1920 tarihinde İstanbul'un işgalinden sonrada tutuklamalar devam etmiş ve tutuklanan kişiler Malta Adası'na gönderilmeye devam edilmiştir. 1920 yılının son günlerinde asılsız Ermeni soykırımında suçu olduğu için tutuklanan ve sürgüne gönderilen 118 kişi bulunmaktaydı.

İngilizlerin Malta tutuklularını soykırım ile suçlamak için kullandıkları başlıca kaynak Ermeni Patrikhanesi'nin raporlarıdır. Ancak bu raporlar genelde propaganda niteliği taşıyan veya bir ihbara dayalı ikinci ağızdan anlatılan olaylara dayanmaktaydı ve ihtiyaca cevap vermiyordu. Osmanlı arşivlerinde de yapılan çalışmalarda da istenilen sonuca ulaşılamaması İngilizleri diğer devletlerin arşivlerinden yararlanma noktasına itmiştir.

İngiltere'nin tek başvurabileceği yer 1916 yılına kadar savaştan uzak duran ve en son olarak savaşa katılan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Tehcir kararının alındığı dönemde Osmanlı sınırları içinde sefaret ve konsoloslukları faaliyetlerine devam eden ABD'nin arşivlerinde yapılan araştırmaların sonucu İngiltere'ye Büyükelçi Sir CRAIGIE tarafından şu şekilde aktarılmıştır:[325]

"13 Temmuz 1921, Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhine delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey olmadığını bildirmekten üzüntü duyuyorum... Yeterli delil oluşturabilecek hiçbir somut vakıa mevcut değildir. Söz konusu raporlar, hiçbir surette, Türkler hakkında Majesteleri Hükümeti'nin

325 Şimşir, B. N., (1984), The Deportees of Malta and the Armenian Question, Foreign Policy Institute, Ankara,

halen elinde bulunan bilgilerin takviyesinde yararlı olabilecek delilleri bile ihtiva eder görünmemektedir."

Kralın Londra'daki Hukuk Danışmanları ise Malta'da devam eden davalar hakkında şu karara varmışlardır: "Şimdiye kadar hiçbir şahitten, tutuklular hakkında yapılan suçlamaların doğruluğunu kanıtlayan bir ifade alınmış değildir. Esasen, herhangi bir şahit bulunup bulunamayacağı da belli değildir, zira Ermenistan gibi uzak ve ulaşılması zor bir ülkede ve özellikle bu kadar uzun bir zaman geçtikten sonra şahit bulunmasının ne ölçüde zor olduğunu belirtmek dahi gereksizdir."

Sonuç olarak, Malta'daki tutuklular, kendilerine hiçbir suçlama dahi yöneltilmeden ve duruşma yapılmaksızın, 1922'de serbest bırakılmışlar ve soykırım konusu kapanmıştır.

TCE™

XI. Sevres Antlaşması

Avusturya ve Almanya ile imzalanan barış antlaşmaları Mondros Mütarekesinin hemen ardından onaylanırken, Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanacak barış antlaşmasının uzamasındaki neden savaş öncesinde Rusya'ya bırakılan toprakların ne olacağı konusu olmuştur. İngilizler bu bölgelerin ABD mandasına vererek Rusya ile Arap bölgesi arasında bir tampon bölge oluşturmaya çalışacak, ancak bunda başarılı olamayacaktır.

Amerika ile siyasi ilişkiler 1917 yılında kesilmiş olsa dahi iki devlet birbirlerine savaş ilan etmedikleri için ABD Paris'te Osmanlı İmparatorluğu için hazırlanan barış antlaşmasına imzacı devlet olarak katılamayacaktır. Ancak siyasi açıdan yalnızlık politikasını resmen terk eden ABD kendini yeni bir dünya sisteminin yaratıcısı olarak görmüş, bu sistemin temel ilkelerini belirleyen meşhur "14 NOKTA" yi dünyaya ilan etmiştir. ABD Başkanı VVILSON tarafından kaleme alınan bu bildiride yeni dünya düzenine hakim olacak ilke "milletlerin kendi kaderlerini belirlemesi" olmuştur.[326]

326 Türkdoğan, B., (2006), 1915'ten Günümüze Tehcir Türk-Ermeni İlişkileri, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul

18 OCAK 1918 tarihinde açıklanan bu 14 ilke içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'na da yer verilmiştir. Buna göre 12 nci ilkede:

"Hali hazır Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısmına emin bir hükümranlık hakkı sağlanmalıdır. Ancak halen Türk hakimiyeti altında bulunan diğer milletlere, rahatsız edilmeden otonom bir gelişme fırsatı ve tereddüde yer bırakmayacak bir can emniyeti temin edilmelidir. Boğazlar milletlerarası garanti altında bütün devletlerin ticaretine ve gemilerine serbest geçit olarak devamlı açık bulunmalıdır."

Amerika'nın bu yaklaşımı Osmanlı İmparatorluğu ile Orta Doğu'yu taksim etmek isteyen, ancak bu gelişmelerin dünya kamuoyu üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden korkan savaş galiplerine güç vermiştir. ABD'nin bu açıklamasından sonra yine Ermeni konusu bir masa olarak kullanılmış, azınlık hakları ve self-determinasyon bayrağı açılarak kendilerini sömürgeci paylaşımıyla suçlayabilecekler karşısında itilaf Devletleri güçlü duruma geçmiştir.[327]

Osmanlı İmparatorluğu ile Ermenistan Devleti arasında imzalanan barış antlaşmasının ardından karşılıklı ilişkilerde geçmişe sünger çekerek birlikte yaşama yeniden dönmek üzere harekete geçilmesine rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesi üzerine yeniden eski hayallerine ve davranışlarına dönen Ermeniler Paris Barış Konferansına iki delegasyonla katılmışlardır.

Bunlardan birinin başkanlığını Bogos NUBAR PAŞA'nın yaptığı Ermeni Ulusal Birliği, diğeri, başkanlığını AHAROlAN'ın yaptığı Rusya'dan bağımsızlığını yeni kazanan Ermeni Cumhuriyeti temsilcileriydi. Toplantıya getirdikleri teklifler arasındaki farklılıkları çözümleyerek ortak bir bildiriye imza atan bu iki delegasyon, Paris Barış Konferansı'nda savaşın galibi olan devletlerden şunları talep etmişlerdir.[328]

Kafkas Ermeni Cumhuriyeti, arazisi ile Kilikya (Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket, Adana ve Antakya) ve Anadolu'daki yedi ilden (Bitlis, Diyarbakır,

---

327 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, (1987), The Eastern Question: Imperialism and the Armenian Community,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,

328 Türközü, H. K., (1985), Ermeni Terörizmi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul

Harput, Sivas, Erzurum, Van ve Trabzon) oluşan bağımsız bir devlet kurulması, bu devletin, savaşın galibi devletlerden birinin mandasına verilmesi, katliamlara katılanların cezalandırılması ve Türk'lerden 19 milyar Frank tazminat alınması.

Bu mandacı devletin ABD olması için İngiltere çok çalışmış ve ABD'de ilk başta bu olaya sıcak bakmıştır. Ancak WILSON'un konu hakkında danıştığı kişilerin Ermenistan'ın mandasının alınması durumunda, Anadolu, Rumeli, İstanbul ve Kafkasya'nın da mandasının alınması gerektiğini ısrarla belirtmesi üzerine bu konudan vazgeçmiş ve ABD sadece Ermenistan'ın sınırlarının çözümünde hakemlik yapmakla yetinmiştir.

Sonuçta; Sevres Antlaşmasına Ermenilerle ilgili olarak şu maddeler eklenmiştir:

TCE™

Madde 88: Türkiye öteki Müttefik Devletlerin yapmış olduğu gibi Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını bildirir.

Madde 89:..... Türkiye ile Ermenistan, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinde Türkiye ile Ermenistan arasında sınırın saptanması için ABD Başkanı'nın hakemliğini ve bu konudaki kararını olduğu kadar, Ermenistan'ın denize çıkışı ile sözü geçen sınıra bitişik bütün Osmanlı topraklarının askersiz/estirilmesine ilişkin ileri sürebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmıştır.

Madde 230: Osmanlı Hükümeti 01 AĞUSTOS 1919 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan ve müttefik Devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir.

Osmanlı İmparatorluğu Sevres Antlaşmasını 10 AĞUSTOS 1920 tarihinde imzalamış ancak onaylanarak yürürlüğe sokulmamıştır.

TCE™

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE ERMENİLER

1. Doğu Cephesi:

TOE™

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusu terhis edilmiş ve silahtan arındırılmaya başlanmıştır. Adana vilayetini Fransızlar, Urfa, Maraş ve Antep'i daha sonra Fransızlara devretmek üzere İngilizler, Antalya ve Konya'yı İtalyanlar, Merzifon, Samsun'u İngilizler, İstanbul ve Boğazları ise İtilaf Devletleri'nin tümü tarafından işgal edilmiştir.

Sevres Antlaşması Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurduğu gibi, Kürdistan'a da otonomi vermekte ve Doğu Anadolu'yu parçalamakta idi. Batılıların teşvik ve yardımlarından başka Sovyet Rusya'dan da destek alan Ermeniler Mondros Mütarekesi ve Sevres Antlaşması süresince aralıklarla sürdürdükleri saldırılarını 24 EYLÜL 1920 tarihinde Türk topraklarına karşı açık bir saldırıya dönüştürmüştür.

Yunanlıların 15 MAYIS 1919 tarihinde İzmir'i işgal başlamaları ile mütareke dönemi fiilen sona ermiş, 19 MAYIS 1919 tarihinde Mustafa KEMAL'in Samsun'a çıkışıyla milli mücadele başlamış, 23 NİSAN 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile de fiilen ve hukuken yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni devletin ilk hedefi Doğu Anadolu olmuştur.

Doğu cephesi komutanı Kazım Karabekir Paşa 28 EYLÜL'de bütün cephelerde birden Ermenilere karşı taarruza geçmiştir. 29 EYLÜL'de Sarıkamış'a girilmiştir. Türk ordusunun ileri harekatı karşısında Ermeniler geri çekilmek zorunda kalmıştır. 24 EKİM'de Kars'a doğru başlatılan taarruzla şehir 30 EKİM'de Türklerin eline geçmiştir.

Kazım Karabekir Paşa 01 KASIM 1920 tarihinde Ermenilere hitaben yaptığı açıklamada; "maksadımız ve hedefimiz Müslüman ve Ermeni fukara halkını kırdıran Taşnakların elinden masum halkı kurtarmaktır" demektedir[329].

Türk ordusunun ileri harekatı 06 KASIM günü Gümrü çevresindeki istihkamlar önüne gelinceye kadar durmamış, 07 KASIM günü Gümrü alınmıştır. 08 KASIM günü Ermeniler mütakere istemişler ancak mütakere şartlarını kabul etmeyen Ermeniler üzerine son bir kez daha sefere çıkılmış Ermeniler tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 17 KASIM'da yeniden mütakere isteyen Ermenilerle 2/3 ARALIK 1920 tarihinde şimdiki sınırı esas alan Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Gümrü Antlaşması yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin imzaladığı ilk antlaşmadır. Gümrü Antlaşması, Sevres Antlaşmasını hükümsüz saymakta ve Sevres Antlaşmasının Ermenistan hudutları içerisinde gösterdiği doğu vilayetlerini anavatana geri vermiştir. Antlaşma ayrıca Türkiye hudutları içinde Ermenilerin çoğunluğunun bulunduğu hiçbir arazi parçasının mevcut olmadığını, Ermeni Devleti'nin sadece iç asayişi sağlayacak kadar asker ve jandarma bulunduracağı hükmünü de içermiştir[330].

05 ARALIK 1920 tarihinde Ermenistan'ın Sovyetleştirmesi sebebiyle Misak-ı Milli'nin doğu sınırının bu sefer Sovyet Rusya ile belirlenmesi gereği doğmuştur. TBMM Hükümeti ve Sovyet Rusya ile 16 MART 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la imzalanan 13 EKİM 1921 tarihli Kars Antlaşması ile bugünkü hudutlarımız belirleniyor ve Sevres Antlaşması ile Doğu Anadolu bölgesinde yaratılmak istenen Ermenistan hayali tarihe gömülmüş oluyordu[331].

2. Güney Cephesi:[332]

İngilizler 1919 KASIM'ından beri Kilikya'daki İtilaf Devletleri işgalini Fransızlara bırakmışlardır. Kilikya'ya çıkan Fransız silahlı kuvvetlerinin

329 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1969, s. 842.

330 Mehmet Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara 1993, s. 26.

331 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 1007.

332 DR. ALİ NAZMİ ÇORA, (2020), "Ermeni Sorunu, Adana Bölgesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermeni katliamları ve Bunlara karşı alınan Önlemler", Sonçağ Yayınevi, Ankara

emrindeki altı taburdan üçü Ermenilerden oluşuyordu. Ermeni lejyonlarının kurulması daha 1916 yılında gündeme gelmiş bir konudur. Ermeniler Fransızlar tarafından muhtemel bir işgal için üç sene boyunca eğitilmişlerdir. Ermenileri Kilikya'nın işgaline dahil ettirmek ve Ermenilerin milli emellerinin gerçekleşmesi için destek olmayı vaat eden Fransa, kendi bayrağı altında ve üniforması içindeki Ermenileri Çukurova'ya çıkarmıştır.

Fransa, Kilikya'yı Ermenistan olarak tanımlarken, bu bölgeye "Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri" adıyla birini görevlendirmiştir. Bölgeyi Ermenileştirme çabasına giren Fransa, bölgenin jandarma, demiryolu ve posta işlerinin gerçekleştirilmesini Ermenilere bırakmıştır. Bu süre zarfında bölgede yaşayan Ermeniler Haziran 1920'de Ermenistan'dan ayrı olarak Fransız himayesinde "Amanus Ermeni Cumhuriyeti" kurmuşlardır. Bundan sonra yöredeki Müslüman halkın bölgeyi Ermenilere bırakmasını sağlayacak terör hareketlerine girişmişlerdir.

TCE™

Umulanın aksine Türkler, Urfa, Maraş ve Antep'te direnişe geçmişler ve direnişleri Ankara Hükümeti tarafından da desteklenmişlerdir. Doğu Anadolu'da olduğu gibi bir cephe savaşı olmayıp çete savaşı olan bu direnişe Fransızlar, MART 1921'e kadar dayanabilmişler ve Türk milliyetçileri ile uzlaşma yoluna gitmenin gerekliliğine inanmaya başlamışlardır.

20 EKİM 1921 tarihinde Fransızlar Ankara'da bir itilafname imzalanmıştır. Buna göre iki devlet arasındaki savaş durumu sona erdiriliyor, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır tespit ediliyor, Kilikya bölgesi ile Bağdat demiryolunun büyük bir kısmı Türkiye'ye bırakılıyordu. İskenderun ise özel bir statüye alınıyordu.[333]

Bu itilafname ile Türkiye Cumhuriyeti doğu meselesinin ardından güney meselesini de kapatıyor ve Ermenilerle olan mücadele askeri cephelerde tamamlanmış oluyordu.

01 ARALIK 1921 tarihinde Adana'nın Türk'lere devredilmesi ile de güney cephesi fiilen kapanmış oluyordu.

---

333 Süslü, A., Kırzıoğlu, F., Yınanç, R., Halaçoğlu, Y., (1995). Türk tarihinde Ermeniler (Temel kitap, Kars Kafkas Universitesi, Ankara

TCE™

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

LOZAN ANTLAŞMASI VE ERMENİLER

İstiklal Savaşı 11 EKİM 1922 Mudanya Mütarekesi ile sona erdi ve 20 KASIM 1922 tarihinde Lozan'da barış görüşmeleri başladı.

TCE™

Türkiye ile barış antlaşması imzalanacağı duyulunca kendileriyle Kars Antlaşması imzalanmış dahi olsa Ermeni davasının yürütücüleri bu konferansa katılmak yahut da görüşlerini açılayabilmek için büyük bir kampanya başlatmışlardır. Kampanyayı başlatanlar arasında AHAROYAN, HADISYAN, NORADUKYAN VE PAŞALIYAN bulunmaktaydı.[334]

Bu dört kişinin göstermiş olduğu yoğun çabalar sonucunda Ermeniler Lozan Azınlıklar Alt Komisyonu'nda görüşlerini açıklama fırsatı bulmuşlardır.

12 ARALIK 1922 tarihinde İngiliz Başbakanı Lord CURZON "Ermeni Ulusal Yurdu" konusunu konferans gündemine getirmiştir. Ermenilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kendi topraklarında oturma özleminde bulunmalarını doğal saydığını ve onlara Türkiye'de bir yurt verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İsmet İNÖNÜ cevaben şöyle demiştir:

"Yalnız Türk vilayetlerinden kurulu bir duruma sokulmuş Osmanlı İmparatorluğu içinde artık bağımsız bir devlet kurabilecek herhangi bir azınlığın bulunmadığını belirtmek yerinde olur..... Marsilya'da yerleşmiş Rumların orada bağımsız bir Rum devleti kurmaları ya da Marsilya'yı ana yurtlarına katmaları mantık yönünden nasıl düşünülemez ise, Türkiye

334 İlter, E., (2001), Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara,

Rumlarının ya da Ermenilerinin de buna benzer istekler öne sürmeye hakları olamaz."[335]

13 ARALIK 'da aynı konu görüşülmüş, İsmet İNÖNÜ bu seferde söz alarak Ermeni yurdu için Türk anayurdundan ayrılabilecek bir karış toprak bulunmadığını, bugün Türkiye'de yaşayan Ermenilerin Türk yurttaşlarıyla tam bir anlaşma içinde geçinerek çalışkan ve refah içinde bir hayat sürdürmelerine hiçbir engel olmadığını belirtmiştir. İnönü ayrıca, bir daha bu konu hakkında bir görüşme yapılmasını kabul etmeyeceklerini eklemiştir[336].

Konu 30 ARALIK tarihinde yapılan toplantıya ABD'nin "Ulusal Yurt Muhtırası" ile getirilmiş ancak İnönü'nün bu konuda ilave edeceği bir husus bulunmadığını, böyle bir teklifin kabul edilmez olduğunu söylemesi ile kapatılmıştır.

TCE™

Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye'de yaşayan Ermeniler de kendileri hakkında kendi istekleri dışında hareket edenlere karşı bir tavır almışlardır. "Türk-Ermeni Teali Cemiyeti" adı altında bir dernek kuran Türkiye'nin Ermeni asıllı vatandaşları 24 KASIM 1922'de bir muhtıra hazırlamışlardır.

Muhtıra, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin Ermeni meselesini yorumlamakta, Türkler ile Ermeniler arasında zannedildiği gibi vahim bir düşmanlık olmadığını, 1915 yılında alınan kararın bir meşru müdafaa tedbiri olduğunu, Türkler ile Ermeniler arasında cereyan eden olayların gerçek sorumlusunun 19 ncu yüzyılın emperyalist güçleri ile Ermeni komitelerinin olduğunu açıklamaktadır[337].

Lozan Konferansı'nda azınlıklar konusu Mustafa Kemal ATATÜRK'ün belirlediği " yenen devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki esaslar çerçevesinde azınlıkların hukuku, etraftaki ülkelerde bulunan Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları şartıyla tarafımızdan garanti edilecektir" zemini üzerinden takip edilmiştir[338].

Türkiye Cumhuriyeti tarafından azınlık olarak tanınan kesim, Lozan Antlaşmasının "Azınlıkların Korunması" başlıklı bölümde yer alan 37

335 Seha Meray, Lozan Barış Konferansı, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, Ankara 1969, s. 184.
336 Seha Meray, a.g.e., s. 189.
337 Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 257-260.
338 İlhan Akın, Türk Devrimi Tarihi, İstanbul 1989, s. 84

ila 45 nci maddelerin kapsamına giren ve Türkiye'de kendilerine Lozan Antlaşması ile azınlık hakları tanınan az sayıdaki Rumlardır[339]. Ancak Lozan Antlaşmasının 42 nci maddesinde yer alan "Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıkların kiliseleri, havraları, mezarlıkları ve öteki dini kurumlarına her türlü koruyuculuğu göstermeyi yükümlenir" hükmü nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti bu tanıma uygun olarak antlaşma haklarını Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları için uygulamaya koymuştur.

Lozan Antlaşmasına göre azınlık olarak kabul edilen azınlık dil ve ırk esasına dayalı bir azınlık kavramı değildir. Azınlık statüsü laik ölçüler içindeki dini azınlıklardır.

Lozan Antlaşmasına bağlı "Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol" ile savaş sırasındaki davranışları dolayısıyla suç işlemiş sayılabilecek kişiler için af ilan edilmiştir. Ayrıca Lozan Antlaşmasının 31 nci maddesi ile Türkiye'den ayrılan ülkelerde yaşayan ve 30 ncu madde gereği o ülkenin tabiiyetine girenlerin iki yıl müddetle Türk tabiiyetini tercih etme hakkı verilmiştir.

Ayrıca antlaşmada savaş başladığı tarihte yabancı bir uyrukta olup ta Türkiye'deki mallarına el konmuş kişilerin mallarının iade edileceği 65 nci madde ile hükme bağlanmış ve 95 nci madde ile de bu konuda müracaat süresi belirlenmiştir.

Lozan Antlaşması 24 TEMMUZ 1923 günü imzalanmıştır.

1925 yılının sonbaharında Lozan Antlaşmasının 112 nci maddesi uyarınca üç azınlık temsilcileriyle Türk yetkililerinden kurulu cemaat komisyonları oluşturulmuştur. Bu komisyonlar Türkiye Cumhuriyeti'nde Müslüman olmayanların kişisel ve ailevi durumlarının geleneklerine göre düzenlenmesi çalışmalarını gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiştir. Buna karşın Protestan, Katolik ve Gregoryan Ermeniler Türk adliye vekaletine başvurarak İsviçre Medeni Kanunu'nun getirdiği laik düzende ayrıcalık istemenin yersiz olduğunu, bu sebeple Lozan Antlaşmasının kendilerine tanıdığı azınlık haklarından vazgeçtiklerini ilan etmişlerdir.

Lozan Antlaşmasının 42nci maddesinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nce Ermeni dini kuruluşlarını da kapsayacak şekilde yorumlanması

339 İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt 1, Ankara 1983, s.96.

sonucu Ermeni Patrikhanesi günümüze kadar devamlılığını koruyabilmiştir. Patrikhaneye siyasi hüviyet kazandıran meclis ve komisyonlar kaldırılmıştır. Patrikhane bugün sadece Gregoryan Ermeni toplumunun ruhani liderliğini devam ettirmektedir.

Halen Patrikhane'ye bağlı 31 tanesi İstanbul'da, 3 tanesi Hatay'da, 1 tanesi Mardin Derik'de, 1 tanesi Kayseri'de ve 1 tanesi Diyarbakır'da olmak üzere 37 Gregoryan Kilisesi, İstanbul'da 12 Katolik ve 2 Protestan Ermeni Kilisesi mevcuttur.

Türkiye'de yaşayan Ermenilerin Dernekler kanunu çerçevesinde kurdukları 18 dernekleri vardır. Bunlardan 5 tanesi günümüzde faal durumdadır. Dernekler faaliyetlerini İstanbul'da sürdürmektedirler. Bunlar sırasıyla Bezciyan Okulu'ndan Yetişenler Derneği, Semerciyan-Cemeran-Yermonyan Okullarından Yetişenler Derneği, Karagözyan Yetimhanesi İlkokulu'ndan Yetişenler Derneği, Bososyan Varvaryan Okulu Onarma ve Yetimler Derneği, Türk-Ermeni Azınlık Okulları ve Öğretmenleri Yardımlaşma Derneği Vakfı.

TCE™

Günümüzde İstanbul'da 29 Ermeni okulu bulunmaktadır. Bu okulların 24 tanesi Gregoryan Ermeni, 5 tanesi Katolik Ermenilere aittir. Protestan Ermenilerin müstakil okulları yoktur. Çoğunlukla Amerikan okullarından yararlanmaktadırlar.

İstanbul'da Ermeni cemaatine ait iki hastane bulunmaktadır. Günlük olarak Ermenice Marmara, Jamanak isimli gazeteler ile onbeş günde bir Kulis ve Surp Pırgiç isimli dergiler yayınlanmaktadır.

ONALTINCI BÖLÜM

ERMENİLER VE YENİ TERÖR HAREKETLERİ

İstiklal Savaşı ile Anadolu üzerindeki isteklerinin tarihe gömüldüğünü gören Ermeni komiteleri, 1920'li yıllardan başlayarak siyasi nitelikli suikastlarla isteklerini dünyaya kabul ettirmeye çalışmışlardır.[340] Sürgündeki eski Osmanlı yetkililerinin izlenmesi ve öldürülmesi amacıyla 1919 yılında Erivan'da toplanan "Dokuzuncu Taşnak Kongresi"nde kurulan Nemesis grubu bu yeni terör hareketlerinin merkezi olmuştur. Adını mitolojideki intikam tanrıçası Nemesis'ten alan örgütün başkanlığını NATALI isimli Amerikalı bir Ermeni yapmıştır.

Mondros Ateşkes Mütarekesinden önce Osmanlı İmparatorluğu'nu terk ederek Almanya'ya iltica eden TALAT PAŞA 15 MART 1921 tarihinde Nemesis Grubu üyelerinden[341] Erzurumlu Ermeni Komitacı Sogoman TEHLERIAN tarafından öldürülmüştür. Bu noktada TEHLERIAN davası hakkında özet bilgi vermek istiyoruz.

TALAT PAŞA'yı öldürdükten sonra tutuklanan TEHLERIAN 03 HAZİRAN 1921 tarihinde taammüden adam öldürmekten suçlu bulunmayıp hiçbir cezaya çarptırılmadan serbest bırakılmıştır. Bu davanın iki önemli sonucu vardır. Bunlardan birinci, mahkemenin Türklerin suçlandığı bir arenaya dönüştürülmüş olmasıdır. Türk tarafının temsil edilmediği bir yerde davanın içtihat sayesinde günümüze kadar uzanan Ermeni suikastları cü-

340 Talât Paşa'nın Hâtıraları, Çev. Enver Bolayır, İstanbul 1946.

341 Terzioğlu, A., (2003), İttihat ve Terakki İleri Gelenlerinin Mektup ve Yazılarında Talat Paşa'nın 15 Mart 1921'de Berlin'de Öldürülmesi", Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Yayına Hazırlayanlar: Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, s. 261-266.

rümlerini meşrulaştırıcı ve katillerin salıverildiği siyasi bir ortamı hazırlamış olmasıdır.

İkinci önemli nokta ise TALAT PAŞA'ya atfedilen sahte belgeler ilk kez burada dünya kamuoyuna sunulmuştur.[342]

Aram ANDONİAN tarafından 1920 yılında İngilizce ve Fransızca olarak basılan "Ermeni Katliamına ilişkin Resmi Belgeler" isimli kitapta, savaş süresince Osmanlı Hükümeti'nin ülke içindeki Ermenileri sistematik bir şekilde katlettirmek için çeşitli tertipler almış olduğunu ispat etmek maksadıyla elliye yakın resmi ve otantik olduğu iddia edilen Osmanlı arşiv vesikası örneklerine yer verilmektedir. Bu kitap TEHLERIAN davasında da delil olarak Alman mahkemesi tarafından kabul edilmiş ve davada mahkum edilenler Türkler olmuştur.[343] Alman mahkemesi tarafından gerçekliği tartışılmadan kabul edilen bu delilerin tamamının uydurma olduğu bilimsel ve tarihi gerçeklere dayanarak açıklayan bir çalışma Şinasi OREL ve Süreyya YUCA tarafından yapılmış ve gerçekler dünya kamuoyuna sunulmuştur[344].

Talat Paşa'nın ardından 06 ARALIK 1921 tarihinde Said HALİM PAŞA Roma'da, 17 NİSAN 1922 tarihinde Bahattin SAKİR Bey Berlin'de ve 21 TEMMUZ 1922 tarihinde CEMAL PAŞA Tiflis'te Ermeni komitecilerinin düzenlediği suikastlar sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir.

Lozan Antlaşmasının imzalanması ile sona eren bu siyasi terör hareketleri ve Ermeniler kırk sene boyunca Türkiye Cumhuriyeti için bir sorun olmaktan uzak kalmıştır. Ancak 1960'lı senelerle birlikte değişen siyasi politikalarla Ermeni iddiaları bu defa dini-siyasi-kültürel bir havaya büründürülerek tekrar gündeme getirilmiştir.

24 NİSAN 1965 yılında Beyrut'ta ilk defa asılsız Ermeni soykırımının ellinci yıldönümü anma adı altında Türkiye aleyhtarı gösteriler düzenlenmiş ve bu şekilde Ermeni sorunu yeniden alevlendirmeye başlanmıştır. Aynı

342 Terzioğlu, A., (2016), Yerli ve Yabancı Kaynakların Işığında Ermeni Tehciri Meselesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfi, Ankara

343 Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, , (2005), Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında İttihat-Terakki İleri Gelenlerinin Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi,

344 Bilgi için bkz. Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü, TTK 1983.

tarihte Sovyet Ermenistan'da şiddetli olaylar çıkmış ve "24 NİSAN" resmi olarak soykırımı anma günü olarak ilan edilmiştir.[345]

1965 yılından itibaren 24 NİSAN tarihi Ermeniler tarafından kullanılmaya başlanmış, bu faaliyetler dünya üzerine dağılmış durumdaki Ermenileri şuurlandırmış ve dünya kamuoyunun belli bir yönde düşünmeye sevk edilmesi sağlanmıştır. Asılsız soykırım iddialarının ve Ermeni isteklerinin Ermenilerin içinde yaşadıkları toplumun hafızasında kalması amacına yönelik anıtlar da dikilmiştir. Bu anıtlardan ilki Lübnan Beyrut'ta Bikfaya Manastırı'nın yanında 24 NİSAN 1968 yılında dikilmiştir.

1965 yılında yeniden başlayan bu hareket ile Ermeni terörünün Türk halkını yeniden vurmaya başladığı 1973 senesi arasında geçen dönemde Türk tarihinin belki de en acıklı dönemi olan Birinci Dünya Savaşı, Ermeniler tarafından dünya kamuoyuna anlatılmış, Müslüman halka karşı giriştikleri kendilerinin yaptığı katliamlar nefs-i müdafaa, vatana hıyanet ise özgürlük savaşı olarak anlatılmış, Türklerin yaptığı iddia edilen soykırım ve mezalimde hayatlarını kaybedenlerin sayısı milyonlara taşınmıştır.[346]

Ermeni terörünün yeniden ortaya çıktığı 1973 senesinden 1982 senesine kadar 204 eylem gerçekleştirilmiştir. Türk diplomatlarını hedef alan bu eylemlerde 42'si Türk 17'si yabancı 59 kişi hayatını kaybetmiş 300'ün üzerinde yaralanan olmuştur. Ermenilerin saldırılarında hayatlarını kaybeden şehitlerimizin isimleri EK'te sunulmuştur.

Türk diplomatlarını hedef alan terör yirmi ayrı ülkede gerçekleştirilmiştir. Eylemlerin en yoğun olarak görüldüğü ülkeler; Batı Avrupa ülkeleri, ABD, Lübnan olmuştur. En fazla saldırı 33 eylemle Fransa'da gerçekleştirilmiştir.

Atina, Beyrut, Belgrat, Brüksel, Lizbon, Madrid, Ottowa,Paris, La Hey, Viyana'daki Türk Büyükelçilikleri, OECD Türk Delegasyonu ve BM Türk Merkezi saldırıya uğramıştır. Cenova'daki Türk Konsolosluğu iki kez,

345 The New York times, (1992-3 March), Massacre by Armenians Being Reported, USA

346 Türk Dışişleri bakanlığı, Web site, The Armenian Allegation of Genocide: The issue and the facts; http://www.mfa.gov.tr/the-armenian-allegation-of-genocide-the-issue-and-the-facts.en.mfa

Los Angeles ve Lyon'daki Konsolosluklar birer kez bombalanmıştır. Paris Büyükelçiliği basılmış ve işgal edilmiştir. Amsterdam, Kopenhag, Frankfurt, Cenova, Londra, Milano, Paris ve Roma THY büroları bombalanmıştır. Ayrıca Türkiye ile olan ticari ilişkileri nedeniyle, Air France, Airitalia, British Airways, El Al, KLM, Lufthansa, Pan Am, Sabena, Swissair ve TWA havayolları da saldırılara maruz kalmıştır. Kanada, Fransa, İtalya, İsveç ve İsviçre Hükümetleri Ermeni teröristleri yargılamak istedikleri için tehdit edilmiş ve çeşitli bombalama eylemleri gerçekleştirilmiştir.[347]

Eylemlerin sebebini 60 yıl önceki asılsız soykırım iddialarına dayandıran teröristlerin ulaşmak istediği hedefler şunlardır:

1. Asılsız soykırımın tanınması
2. Tazminat ödenmesi
3. Ermenilere üzerlerinde hak iddia ettikleri toprakların iadesi
4. İntikam

TCE™

Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı savaş açan Ermeni terör örgütlerinin belli başlıları şunlardır:

ASALA (Ermenistan'ın Özgürlüğü İçin Ermeni Gizli Ordusu):

Marksist bir ideoloji ve metodoloji altında Türklükle ilgili her şeye ve herkese karşı düşmanlık gösteren bir gruptur. Nihai hedefi demokratik, sosyalist ve devrimci bir hükümete sahip "Birleşik Bir Ermenistan" kurmaktır.

JCAG (Ermeni Katliamı Adalet Komandoları):

Ermeni terörünün sağ kanadını oluştururlar. Hedefleri Sevres Antlaşmasında gösterildiği gibi bağımsız, komünist olmayan bir Ermenistan kurmaktır. Bunun yanında Türklerin yaptığını iddia ettikleri suçların tazmin edilmesini istemektedirler. ASALA'nın aksine hedefleri sadece Türkler olmuştur.

347 Ural, G., (1998), Ermeni Dosyası, Kamer yayınları, İstanbul,

Bu iki gruptan başka Ermeni İhtilal Federasyonu (FRA), Ermeni Gençlik Federasyonu (FJA), Yeni Ermeni Mukavemeti (NRA), Taşnak ve Hınçak Partileri Türklere karşı girişilen terörist saldırılarda ya yer almışlar ya da destek vermişlerdir[348]. Bu örgütler tarafından gerçekleştirilen eylemler EK'te sunulmuştur.

10 sene devam eden Ermeni terörünü, sivil Ermeniler açıkça desteklemeseler bile memnuniyetle karşılamışlar, barışı çözümlerin işe yaramamasından dolayı teröre başvurulduğu gibi yorumlar yapmışlar, terörün tercih edilmesinde de Türkiye'nin sorumlu olduğunu söyleyerek gene Türkleri suçlu göstermeye çalışmışlardır.

Terör hareketlerinin Batılı Devletler tarafından desteklenmemesi ve özellikle Ermeni teröristlerin giriştikleri eylemlerde Türklerden başka kendi vatandaşlarının da hayatlarını kaybetmelerinden sonra tamamen karşı çıkmaları üzerine, Ermeniler terörden vazgeçmişler ve isteklerini dünyaya ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kabul ettirebilmek için siyasi ve sözde bilimsel faaliyetlere yönelmişlerdir.[349]

TCF™

348 Michael Gunter, Contemporary Aspects of Armenian Terrorism, Uluslararası Terörizm Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Yayınları 1984, s. 118-125.

349 Yıldırım, H., (2001), Armenian Claims and Realities, Sistem Ofset, Ankara,

TCE™

ONYEDİNCİ BÖLÜM

ERMENİ KİLİSESİ VE TERÖR

Ermeniler'in, aynı ırktan, aynı dinden ve aynı dili konuşan, belirli bir süre belirli bir bölgede topluca yaşamış, o bölgede cereyan eden olaylara karışmış veya olayları yaratmış bir topluluk oldukları kabul edilmekte ve bu sebeple bir tarihlerinin olduğu ifade edilmektedir. Ancak Ermeniler'in tarihinden bahseden ve hemen hepsi ruhban sınıfına mensup olan ilk tarihçilerin bir çoğu, Ermeni değildirler. Bunlar, tarihlerini kendi dillerinde ya Yunanca veya Süryani dili ve yazısı ile yazmışlardır. Menşe itibari ile Ermeni tarihçileri olarak takdim edilenler ise tamamen kilise mensubu olup, eserlerinde Yunan ve Süryani tarihçilerini takip etmişler, hatta onların eserlerini Ermeniliğe mal etmişlerdir.[350]

Sonradan yazılan Ermeni tarihlerine mehaz teşkil eden en önemli ve eski tarihî metin, Ermeni geleneğine göre, V. yüzyılda yaşadığı iddia edilen ve bir Ermeni rahibi olan Horen'li Movses (Monrses (Horenatsi)'nin eseridir. Fakat bugün, Horen'li Movses'in V. yüzyılda değil, VIII. yüzyılda yaşamış sahtekâr bir tarihçi olduğu ve tarihini de Kitâb-ı Mukaddes hikâyelerine göre tertip ettiği ortaya çıkarılmıştır. Yani, VIII. yüzyıldan önce yazılmış Ermenice bir eserin, hatta kısa bir kayıdın varlığını göstermek mümkün değildir. Öyle ise, Ermeniler'in kendilerine bir tarih yaratma çalışmalarının, VIII. yüzyıldan itibaren kilise mensupları, rahipler tarafından başlatıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ermeni kilisesi, tarihi boyunca, mevcudiyetini koruyabilmek için bir kuvvete, bir devlete ihtiyaç duymuştur. Başka bir ifade ile, Ermeni devleti fikrini doğuranlar, Ermeni toplumu değil, Ermeni

350 Dr.Erdal İLTER, Kök ve Stratejik Araştırmalar Serisi 11, Ermeni Kilisesi ve Terör, Ankara, 1999'dan alıntıdır.

kilisesi ve ruhban sınıfı olmuştur. Van ve Bitlis'de Rus Başkonsolosluğu yapmış olan General Mayewski de, bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "Ermeni ruhani reislerinin din hususunda çalışmaları hemen hemen yok gibidir. Fakat buna mukabil, milli fikirlerin yayılması hususunda pek çok hizmetleri geçmekte idi.

Ermeniler'de bir kilise kültürünün meydana gelmesi, Ermeni yazısının icadı ve İncil'in Ermenice'ye tercümesi ile başlamıştır. Tarihçiler, Ermeni kilisesinin Ermeni milletini yarattığında ve onun, Ermeni milletinin ruhu olduğunda müttefiktirler. Ermeni tarihçisi H. Pasdırmacıyan, kilise için "Ermeni Kilisesi, Ermeni milletinin kilise tarafından can verilen ruhunun, yeniden dünyaya gelmek için, yaşadığı vücuttur." demektedir. Ermeni Patriği M. Ormanyan'a göre de Ermeni Kilisesi, "Kayıp ülkenin görünen ruhu" idi.

TCE™

Daha sonraki çağlarda ise, Ermeni tarihi, hemen tamamen Ermeniler tarafından incelenip yazılmaya başlanmıştır". Bu nedenle de, Ermeniler modern tarih anlayışını kendi mazileri ile karıştırmışlar ve onu bir mitoloji haline çevirerek, yarattıkları Ermeni Panteonu'na sayısız kahramanlar(!) yerleştirmişlerdir. Bu panteon, her neden ise, tamamen Türkler'e katliam uygulayan şahısların adları ile doldurulmuştur[351].

Ermeni literatüründe Ermeniler'in ilk Hristiyan devlet olarak gösterilmesi, abartılı bir durumdur. Tarihî kayıtlara göre, ilk Hristiyan devlet, Urfa (Edessa=Ruha)'da kurulmuş olan bölgesel hükümdarlıktır. Kıral Abgar(179-214)'ın hükümdarlığı döneminde, Hristiyanlık devlet dini olarak kabul edilmiştir. O halde, Ermeniler'i ilk Hristiyan cemaat olarak gösterme eğiliminden amaç ne olabilir? Şüphesiz bu eğilimin altında, Avrupa'nın Hristiyanlık taassubu ve tarihleri boyunca göçmen olarak yaşayan Ermeniler'e bir vatan yaratma anlayışı bulunmaktadır. Nitekim, Sevr Antlaşması (1920)'nda ve Lozan Barış Görüşmeleri (1922-1923)'nde bu husus gündeme getirilecektir.

Ermeniler'e Hristiyanlık, IV.yüzyıl başında bir Part'lı (İran'lı) olan Gregor(Kirkor) Lusavoriç (302-325) tarafından getirilmiştir, Lusavoriç, Nurlandıran, aydınlatıcı anlamlarına gelmektedir. Gregor Lusavoriç, bu nedenle Ermeniler'in ilk ruhani reisi kabul edilmiştir. Gregor, eski mabetle-

351 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

ri yıktırarak yerlerine kiliseler kurdurmuş ve Muş'daki Ardaşad şatosunu kendisine ilk dinî merkez yapmıştır. Bu ruhani makam, 439 yılına kadar Gregor'un oğullarında kalmış, bu ailenin son lideri I. Sahak (387-439)'ın çocuğu olmadığından, bu tarihten sonra dinî liderler, Doğu Kilisesi usulüne uyularak, rahipler arasından seçimle tayin edilmeye başlanmıştır.

Ermeni dinî liderleri kendilerine, Ermenice "Milletin Temsilcisi" demek olan Katogigos (Batı'da Katolikos) unvanını verdiler. Bunlar, dinî liderler olmakla beraber, siyasi işlerde de büyük roller oynamışlardır. Aziz Kirkor (Gregor)'un dinî merkez ittihaz ettiği Ardaşad, siyasi nedenlerden dolayı önce Eçmiyazin'e, V. yüzyılda Dvin'e, 901 yılında Ani'ye, 1147 yılında Rumkale'ye nakledilmiştir. Bir ara, Van Gölü'ndeki Akdamar adasına nakledilen katogigosluk, buradan Ani yakınlarındaki Argina'ya götürülünce, Akdamar Patriği kendisini Katogigos ilân etmiştir. Ermeni Kilisesi Sinod'u bu durumu takbih etmişse de Akdamar Katogigosluğu 1895 yılına kadar devam etmiş, son Katogigos Haçatur Çiroyan(1864-1895), 1895'de ölünce yerine kimse seçilmemiş ve Katogigosluk Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılmıştır.

TCF

Rumkale'deki Katogigosluk ise 1292 yılına kadar burada kalmış, kalenin Memlûklar'ın eline geçmesi ile 1292'de Sis'e nakledilmiştir. Kilikya Ermeni Baronluğu, 1375 yılında ortadan kalktıktan sonra da Katogigosluk Sis(Kozan)'de bir süre daha kalmış, sonra Roma Katolik Kilisesi'nin nüfuzuna girdiklerini gören Sinod, Eçmiyazin'e geri gitmek karar almış, 1441'de bu karar tatbik edilmiş, fakat bu defa Sis'deki Katogigosluk da devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Katogigosluk, Sis'den Beyrut yakınlarındaki Antilyas'a nakledilmiştir.

Böylece 1895 yılına kadar, Eçmiyazin, Akdamar ve Sis Katogigoslukları olmak üzere üç büyük kilise doğmuş, bunların dışında biri İstanbul'da, diğeri Kudüs'de olmak üzere iki de Patriklik ortaya çıkmıştır.

İstanbul Patrikliği, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Ermeniler'in başı durumunda olduğundan, Akdamar ve Sis Katogigoslukları dinî bakımdan kendisinden üstün olmasına rağmen, imparatorluk içinde en kuvvetli dinî lider mevkiinde bulunuyordu. İstanbul Ermeni Patrikliği, bağımsız olmakla beraber, zaman zaman Eçmiyazin Katogigosluğu'nun kontrolü altına girmiştir. Bugün, Eçmiyazin'in dinî nüfuz sahası içinde yer almaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Erivan bölgesi Ermenileri Eçmiyazin'i, Doğu Anadolu Ermenileri Akdamar'ı, Sis (Kozan), Adana, Maraş, Zeytûn (Süleymanlı), Firnûs, Gürün, Darende, Birecik, Nizib, Ayıntab (Gaziantep), Halep, Antakya, Lazkiye, Suriye ve Kıbrıs Ermenileri de Sis'i kendilerine dinî merci tanımışlardı. Eçmiyazin kilisesinin eskiliği ve katagigosların seçim yolu ile gelmeleri, Ermeniler'in çoğunun o tarafta bulunması sebebi ile bu Katogigosluk diğerlerinden daha çok şöhret bulmuş ve İstanbul Ermenileri de burasını kendilerine merkez tanımışlardı. Eçmiyazin Kilisesi, Ermeniler'in eski dinî merkezi olması sebebi ile, Sis Katogigosu da Ermeni mezhebince kutsal sayılan emanetleri yanında bulundurması ve eski Katogigoslar'ın neslinden gelmesi sebebi ile, birbirlerine karşı üstünlük iddiasında bulunuyorlardı. Katogigoslar'ın kendi bölgelerinde diğer alt derecedeki ruhanileri seçmek yetkileri bulunmaktadır. Patrikler'in ise böyle bir selâhiyetleri yoktur.

TOE

Bugünkü kilise teşkilâtına göre iki Katogigosluk bulunmaktadır: Ermenistan'da Eçmiyazin Gregoryen Katogigosluğu, Lübnan'da Antilyas Gregoryen Katogigosluğu(Kilikya veya Sis Katogigosluğu). Hiyerarşik olarak Eçmiyazin Katogigosu bütün Ermeniler'in dinî lideri olup, nazarî olarak Antilyas Katogigosu'nün üstü sayılmaktadır. Ancak, Antilyas Katogigosu tamamen müstakildir. Bunların yanında iki de Patrikhane mevcuttur. Bunlardan biri, İstanbul Kumkapı Gregoryen Ermeni Patrikhânesi, diğeri Kudüs Gregoryen Ermeni Patrikhânesi'dir. İstanbul'daki patrikhane, Fatih Sultan Mehmed'in emri ve izni ile kurulmuş, Kudüs'deki patrikhane ise Osmanlı yönetimini Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında tanımış ve onun izni ile varlığını sürdürebilmiştir.

Ermeniler'in büyük kısmının mensup olduğu mezhebe, Ermeni kilisesinin esaslarını kuran Gregor'un adına izafeten Gregoryen denilmiştir. Hristiyan dünyasında Ermeniler'in milli kiliselerine, Ermeni Apostolik(Gregoryen) Kilisesi denilmektedir. Ermeni Kilisesi'ne "Millî" sıfatı ise, Osmanlı yönetimi tarafından verilmiştir.

Ermeni Gregoryen Kilisesi, Doğu Kilisesi(Ortodoks) içinde yer almaktadır. Bugün, dünyanın birçok ülkesinde Ermeni kiliseleri de bulunmaktadır. Gregoryenler, Ortodoks mezhebi akidelerinden genelde ayrıldıkları için Ermeniler, Gregoryen Kilisesi'nin bulunmadığı yerlerde dini vecibelerini,

Ortodoks Kilisesi'ne giderek yerine getirmektedirler. Bu sebeple, birçok eserde, Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin adı Ermeni Ortodoks Kilisesi adı ile de anılmaktadır. Ermeni Ortodoks tabirinden, Ermeni Gregoryen anlaşılmalıdır.

Netice olarak denilebilir ki, Hristiyan Dünyası'nda siyasî platformda ön saflara geçmek isteyen Ermeni Kilisesi, bütün tarihi boyunca terör atmosferini yaratmış ve büyük Ermenistan'ı yaratabilmek için terörist faaliyetlere karşı sessiz kalarak, Ermeni teröristlerin eylemlerini zımnen desteklemiştir.

OSMANLI ERMENİ İLİŞKİLERİ

1. Osmanlı-Ermeni İlişkilerinin Başlaması

TCE™

1.1. Ermeniler'in İmparatorluk İçindeki Statüleri ve Dinî Gruplar

Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin uzun bir geçmişi vardır. III. ve IV. yüzyıllarda Hunlar ve bazı küçük Türk boylarının Ermeniler ile ilişki içerisinde bulundukları ve bu ilişkilerin Selçuklular döneminde yoğunlaşarak kökleştiği bilinmektedir.

Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde ve burada yurt edinme faaliyetine başladıkları dönemlerde, Doğu Anadolu'da herhangi bir Ermeni siyasî teşekkülü bulunmamakta idi. Selçuklular tarihinin hiçbir döneminde Ermeniler, Bizans'ın yaptığı gibi tehcire tabi tutulmamışlar, özellikle dini inanç ve faaliyetlerine hiçbir şekilde müdahalede bulunulmamıştır. Bu sebeple Ermeniler, Türkler'i Bizans'a karşı bir kurtarıcı olarak karşılamışlardır.

Osmanlı-Ermeni ilişkilerinin ise, Orhan Bey (1326-1362) zamanında başladığını söylemek mümkündür. 1326 yılında Bursa'yı alarak başkent yapan Orhan Bey, Ermeniler'in, Bizans'ın zulmünden korunmaları için Anadolu'da ayrı bir cemaat olarak örgütlenmelerine müsaade etmiş ve Kütahya'daki Ermeni ruhani merkezini de Bursa'ya naklettirmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra Bursa'daki dinî lider Başpiskopos Hovagim, 1461 yılında yeni başkent İstanbul'a getirilmiş ve bir ferman ile Samatya'daki Sulu Manastır'da Ermeni Patrikhânesi kurulmuş, böylece Ermeniler'e hürriyet sağlayan idarî ve dinî imtiyazlar verilmiştir.

Anılan tarihten sonra Ermeniler, "Millet sistemi" içerisinde, "Gregoryen Milleti" olarak örgütlenmişlerdi. [352]

Mezhep yönünden birlik gösterememeleri sebebi ile, milli harslarını koruyamamış, Türkleşmiş hatta dil olarak bile Türkçe'yi benimsemiş bir topluluk olan Ermeniler, XIX. yüzyıl başlarında "Millet-i Sâdıka" adı ile adlandırılıyorlardı, 1839 yılında Tanzimat Fermânı'nın yayınlanması ile diğer azınlıklar gibi Ermeniler'in de Türkler ile aynı haklara ve hatta fazlasına sahip oldukları görülmektedir.

Ermeniler dinî sahada en iyi zamanlarını, 1461-1630 yılları arasında geçirmişlerdir. 1630'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne paralel olarak, Ermeniler arasında mezhep kavgaları başlamıştır. Bir kısım Ermeniler, Roma Katolik Kilisesi'ne temayül ederek, 1701-1702 tarihlerinde Katolikliği kabul ettiler. Nihayet 1831'de Fransa elçisinin tavassutu ile, II. Mahmud, Ermeni Katolikleri'ni bir cemaat olarak kabul etti. Böylece bir kısım Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eçmiyazin ve Sis (Kozan) Katogigosiukları yanında, Roma ve Fransa'nın politik koruyuculuğu altına düşmüşlerdi. XVIII. yüzyıl, Ermenilik ruhunun manastırlarda yeniden doğuşu dönemi olarak bilinmektedir.

Bu dönemde, entelektüel din adamları yetiştirmek için okullar açıldı. Mihitarist Mikâel Çamçiyan'ın, Venedik'de 1784-1786 tarihleri arasında üç cilt olarak Ermenice basılan, "Ermeni Tarihi", Ermeniler'de milli bilinçlenme ruhunu ve hareketini kamçıladı, genel olarak tarih alanında ilgi uyandırdı.

İngiltere de Ermeni cemaati üzerindeki çalışmalara katılmış, 1840 yılında Kudüs'de bir Protestan Kilisesi inşaası için izin aldıktan sonra, bu kilisenin 1845 yılında hizmete girmesini sağlamıştı. Böylece İngilizler de Ermeniler'e dinî kanallardan ulaşmayı deniyorlardı. 1846 yılında İngiliz elçisinin muavenet ve himayesi ile İstanbul'da bir "Protestan Cemaati İdare Hey'eti" teşekkül etmiş ve 1850 yılında da bir ferman ile bunlar "Ermeni Protestan Milleti" olarak tanınmışlar idi. Bir müddet sonra, İngiltere'nin ardından, Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ve Almanya da devreye girmiş, gönderdikleri Protestan misyonerleri ile, İngiliz Elçiliğinin de yardımları sayesinde, Protestan mezhebini birlikte yayma çabasına girişmişlerdi".

---

352 Dr. Erdal İLTER, a.g.e.

Böylece, Gregoryen, Protestan ve Katolik Ermeniler, dil ve tarih çalışmalarını başlatarak Osmanlı İmparatorluğu'nu XIX. yüzyılın ikinci yarısında çok huzursuz kılacak olan Ermeni milliyetçiliği duygusuna katkıda bulunacaklardı. 1856 Islâhat Fermânı'ndan sonra Ermeniler, valilik, genel müfettişlik, elçilik, hatta bakanlık mevkilerine bile getirilmeye başlanmışlardı. 1856 Islâhat Fermânı'nın getirdiği vicdan özgürlüğü ilkesi, din ve mezhep propagandası çalışmalarını sürdüren dış güçlerin, Protestan ve Katolik misyonerler aracılığı ile mezhep değiştirmeyi sağlamaya yönelik faaliyetlere hız vermelerine sebep olmuştur. Misyoner okullarında Ermeniler'e Ermenice öğretiliyor, tarih ve kültürleri hakkında dersler veriliyordu. Ayrıca, pek çok zengin Ermeni aileleri çocuklarını Fransa'ya ve başka Avrupa ülkelerine gönderiyorlardı. Bu gençler orada milliyetçilik fikirleri ile donanıyor ve dönüşlerinde radikal reform taraftan oluyorlardı. Böylece, misyonerler sayesinde, Ermeniler arasında milli kültürleri ile ilgili bir uyanma göze çarpmakta idi.

TCE

Osmanlı İmparatorluğu, emperyalist devletlerin nazarında yıkılacak bir devlet idi. Bu büyük imparatorluğun mirasından her devlet kendisine daha fazla pay alabilmek için akla hayale gelmeyen politik oyunlar icad ediyordu. Bu sebeple, Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasında kiliseye en büyük yardımı sağlayacaklardır. İmparatorluğun dağılmasında çıkarları olsun veya olmasın hepsi de din teması üzerinde durmuşlar, bazıları sırf siyasi amaçlar ile, bazıları da Hristiyan olduklarından sevaba girmek düşüncesi ile Ermeniler'i desteklemişlerdir.

İngiltere, Protestan faaliyetlerini yönlendirmekle hem Çarlık Rusya ve Fransa'nın imparatorluk içerisindeki çalışmalarını dengelemiş, hem de herhangi bir milletlerarası paylaşma durumunda aslan payını alabilmek için aracı bir zümre (Ermeniler) meydana getirme imkânına kavuşmuş idi. İngiltere, güdümlü bağımsız bir Ermeni Devleti'nin Doğu Anadolu'da, Rusya'ya karşı, Osmanlı Devleti'nden daha sağlam bir set çekeceğini sanarak Ermeniliği bir silâh olarak kullanmaya başlayacaktı. Ancak, Rusya'nın da Ermeni unsuruna, ekonomik nüfuzunu yaymak için ihtiyacı vardı.

Netice olarak, İngiltere ile Rusya'nın siyasi ve ekonomik nüfuz sahalarını genişletme amaçlan, başka bir ifade ile, İngiliz-Rus rekabeti, mevcut olmayan bir "Ermeni Meselesi" doğuracaktır. Bu arada, Ermeni Patrikhânesi de, Avrupa devletlerinin ilgisini Ermeniler üzerine çekme faaliyetine başlayacaktır.

1.2. İmparatorluk'taki Ermeniler'in Nüfusu ve Türkler'in Hoşgörüsü

Ermeniler'e Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde rastlanmakta idi. İstanbul'da, Anadolu'nun doğusunda ve güney doğusunda topluluklar halinde bulunmakla beraber hiçbir yerde, Türkler'e nazaran çoğunluk teşkil etmiyorlardı. Önceye ve daha sonraki tarihlere ait nüfus istatistikleri incelendiğinde bu durum daha da açıklığa kavuşmakta, Ermeniler'in, Doğu Anadolu nüfusunun ancak 1/5'ini teşkil ettikleri, İmparatorlukta en fazla l.300.000 kadar Ermeni'nin yaşadığı anlaşılmaktadır. Ermeni taraftarı istatistiklerin bir kısmı da, Ermeniler'in hiçbir yerde toplu bir çoğunluk teşkil etmediklerinde birleşmektedirler. Robert de Caix, yayınladığı bir yazısında, "Şurada burada Ermeni köylerine, şehirlerde tamamen Ermeniler'in oturduğu mahallere rastlamak mümkünse de, Ermeniler'in çoğunlukla kabul edilebileceği diyar bulmak daha güçtür."[14] demektedir.

TOE

Doğu Anadolu'da kasabalarda san'at ve ticaret, köylerde de çiftçilik ile uğraşan Ermeniler, diğer gayr-i Müslim unsurlar gibi askerlik mükellefiyetinden serbest bulundukları için servetlerini ve nüfuslarını devamlı olarak artırarak Osmanlı toplumu içinde müreffeh bir tabaka teşkil etmişlerdir. Ermeniler'in servet sahibi olarak müreffeh bir cemaat haline gelmelerine şüphesiz, tâbiiyetinde oldukları ve adaletine sığındıkları Osmanlılar'ın sebep olduğu tarihî bir vakıadır. Osmanlı Devleti'nin topraklan üzerindeki gayr-i Müslimler'e karşı adaletli bir yönetim tarzı uyguladıklarında tarihçiler müttefiktirler.

Edmond About, "Türkler, dinî hususta dünyanın en müsaadekâr kavimlerinden biridir." diye yazmaktadır.

İngiliz diplomatı, araştırmacı ve Orta-Doğu İngiliz İstihbaratı Bölge Şefi Sir Mark Sykes (1879-1919)'ın, 1900 yılında yazmış olduğu bir eserinde, Ermeniler hakkındaki ifadeleri ise çok ilginçtir. Ermeniler'i menfur bir ırk olarak belirleyen yazar şöyle devam etmektedir[353]:

"Ermeni milleti insanda en önyargısız kimselerin bile kolay kolay karşı koyamayacağı bir nefret ve istihkar hissi uyandırmaktadır. Ermeni'nin

353 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

korkaklığı, hissis yalancılığı, entkiracılığının derinliği, hatta en önemsiz meselelerde dahi, istifçilik alışkanlığı, erkekçe vasıf ve meziyetlerinin noksanlığı, tehlike anındaki çaresizliği, doğal ve içgüdüsel hainliği hepsi birden öyle iğrenç bir karakter yaratmaktadır ki, kendilerine karşı duyulan şevkati bu hususlar bastırmakta ve dengesiz bir hüküm vermeye sebep olmaktadır."

Tanınmış Alman Türkoloğu F.Giese de, 1914 yılında "Die Velt Deş islam" dergisinde (Band II/I, Helf 23-24) yazdığı "Türkiye'deki Dinî Müsamaha" hakkındaki makalesinde özet olarak şunları yazmaktadır: [354]

"Tolerans mefhumu, Hristiyan memleketlerinde XVI. yüzyıldaki reformlardan sonra ortaya çıktı, son iki asırda hayli yerleşerek, bilhassa 1848'den sonra herkesçe kabul edildi... Batı'da durum böyle iken, Müslümanlar'ın Hristiyanlar'a ve Yahudiler'e karşı nasıl muamele edeceği, Kur'an'da tespit edilmiştir... Gerçek şudur ki, Batı'da kilise başka inançtakilere karşı oldukça katı ve müsamahasız davranırken, Müslümanlar kendi ülkelerindeki gayr-i Müslimler'e tam bir tolerans gösteriyorlardı. Bu bir gerçektir ve bu yönden İslâmiyet ne kadar övülse azdır... İslâm hukukunun gayr-i Müslimler'e karşı bu müsamahalı tutumu Türkler tarafından da tarih boyunca uygulanmıştır. Hatta, Osmanlı İmparatorluğu'nda zaman zaman gayr-i Müslimler için şartlar, Müslümanlar'ınkinden bile daha iyi olmuştur.

Bugün, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar, Avrupa'da-kiler kadar huzur içinde yaşamaktadır. 1897 ve 1907 yıllarında Ermeniler'e yapılan hareketler bir müsamahasızlığın neticesi olmayıp, bu milletten çıkan bazı ahmakların, büyük devletlerin maşası olarak Osmanlı idaresine karşı ayaklanması ile ortaya çıkmıştır."

Milletlerarası Hukuk Profesörü M. Philip Marshall Brown, 1914 yılında yayınlanan "Foreigners in Turkey-their juridical Statuts" adlı kitabında şöyle demektedir[19]: "En kaçınılmaz gerçek, çok büyük zaferler kazanmış olan Türkler'in, kendiliklerinden ve cömertçe -fethettikleri yerlerdeki unsurlara- devlet için hayatî olmayan ve Müslümanlar tarafından kutsal olduğu kabul edilen konularda, kendi yasa ve âdetlerine bağlı kalmalarına izin vermiş olmalarıdır."

---

354 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

Fransız diplomat ve tarihçisi M. Engelhardt da, "Turkey and the Tanzimat" adlı eserinde, Türkiye'deki gayr-i Müslimler'in kendi dinî liderlerinin baskısından bîzâr olduklarını ifade etmekte ve "İllerdeki yönetimin de İstanbul Patriği'ne bağlandığı devirden itibaren (XVIII. yüzyıl), ilişkileri daha sık olan Paşalar'ın tutumlarından çok, kendi kiliselerinin, kendi liderlerinin giderek artan zulmüne katlanmak zorunda kalmışlardır." demektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi dillerini unutan ve Türkçe konuşan Ermeniler'in, Avrupa kamuoyunda, Hristiyan Türkler'den başka birşey olmadıkları kanaati bile yer etmiş idi. 1835-1839 yıllan arasında Türkiye'de bulunan Helmuth von Moltke İstanbul'da, Osmanlı Başkumandanı (Seraskeri)'nın Ermeni tercümanı ve ailesinden bahsederken, Ermeniler hakkında şunları yazıyor: "Bu Ermeniler'e aslında Hristiyan Türkler demek mümkün, bu hâkim milletin (Türkler'in) âdetlerinden, hattâ lisânından o kadar çok şey almışlar."

XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Polonyalı seyyah Mikoşa, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler'in durumlarını şöyle tasvîr ediyordu: "Ermeniler'e, Türkler tarafından, herhangi bir milletten daha çok saygı gösterilmektedir. Onlar, Rumlar'dan daha geniş bir din hürriyetine mâliktirler." Mikoşa, Ermeniler'in "eski âdetlerini" tamamen unutmuş olduklarını izah ettikten sonra devam ediyor: "Geçmişte kendilerinin ne oldukları üzerinde kat'iyyen düşünmüyorlar... Fikir bakımından bir ihtilâl plânını kavrayabilecek kabiliyette değildirler... Hatta, Osmanlı Devleti'nin çökeceği günün yaklaşmakta olduğu kendilerine söylendiği zaman, bundan memnun olmadıkları bile görünmektedir."

Mikoşa'nın bu kanaatini paylaşan bir Ermeni ileri geleni olan Mıgırdiç Dadyan da, 1867 yılında kaleme aldığı bir inceleme yazısında Osmanlı rejimine teşekkür etmekte idi. XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Ermeni toplumunu anlatan bu yazısında Mıgırdiç Dadyan, Osmanlı Ermenileri'nin tam bir hürriyet içinde, sosyal kalkınmalarını nasıl geliştirdiklerini şüpheye yer bırakmayan bir şekilde göstermektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde, bu devleti yaratan Türkler'den bile daha fazla haklara sahiptiler.

1.3. "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi"nin İlâm (1863) ve Sonuçları

29 Mart 1863 tarihinde Ermeni cemaatının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumunu daha da güçlendiren, onlara bazı ilâve imtiyazlar tanıyan ve kendilerini yönetmeleri konusunda muhtariyet getiren "Nizâmnâme-i Millet-i Ermeniyân" adı ile hazırlanan bir nizâmnâmenin yürürlüğe girdiği görülmektedir. Ermeniler için daha önce mevcut bulunan haklara ilâveten bir çok yeni hükümler ihtiva eden bu nizâmnâme, Islâhat Fermanı hükümleri uyarınca, yüzyıllardan beri devletin en sadık tebaası olarak kabul edilen Ermeniler'e karşı gösterilen bir cemile durumundadır. Osmanlı Hükümeti'nin muvafakati alınarak doğrudan doğruya Ermeni Patrik Meclisleri tarafından hazırlanmış olan bu nizâmnâmede, Ermeniler'e "devlet içinde devlet", "yönetim içinde yönetim" denilebilecek kadar ölçüsüz imtiyazlar tanınmakta idi. Ermeniler bu "Millet Nizâmnâmesi" ile bir bakıma Ermeni asillerin tahakkümünü ortadan kaldırmak istemişlerdi. Bu dönemde, Gregoryen Ermeniler İstanbul'daki patriklerinin idaresinde 26 Episkoposluk dairesinde yaşıyorlar, çoğunluğu şehirlerde bulunan Katolik Ermeniler ise, bir Patrik yönetiminde 13 Episkoposluk dairesi teşkil ediyorlardı. Kagik Ozanyan adlı Ermeni yazan, bu nizâmnâmenin, Ermeniler'de ihtilâl ruhunu uyandırdığını ve "Ermeni Meselesi"nin masa üzerine konulduğunu ifade etmiştir''.

Bâb-ı Âlî'nin küçük bazı düzenlemeler ile ilân ettiği 99 maddelik "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi", Ermeni Patrikhânesi'ne Ermeni cemaatını yönetmede geniş yetkiler tanırken, ayrıca Ermeniler sanki "bağımsız bir milletmiş" gibi, bu cemaata, 140 üyeden müteşekkil bir Genel Meclis (Milli Meclis-i Umumî) kurma imkânı da vermekte idi. Bu kurulan meclisin 20 üyesi İstanbul kilise mensupları arasından, 40'ı taşradan, 80'i ise İstanbul'da ikâmet eden meslek teşekküllerinden seçilecek idi. Daha önce mevcut olan ve 1847 yılında ihdas edilmiş bulunan 14 üyeli Dinî Meclis (Meclis-i Ruhani) ile 20 üyeli Siyasi Meclis (Meclis-i Cismanî) muhafaza ediliyor, ancak bunların seçiminin Milli Meclis tarafından yapılması hükmü getiriliyordu. Patriğin seçiminin de Millet Meclisince yapılması kaydediliyordu. Böylece, "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi", genel hatları ile değerlendirildiğinde, Patrik ile yandaşı asiller arasında paylaşılan iktidarın mutlak olmaktan çıkarak, Ermeni cemaatı ile paylaşılması sonucunu doğurmuş ve

Ermeni toplumunun yönetime ait kararları, Osmanlı Hükümeti dışında kendisinin alabileceğini ortaya koymuştur.

Ermeniler'e, buna benzer bir örgütlenme imkânı da, Çarlık Rusya'da 11 Mart 1836 tarihinde çıkarılan "Pologenia Kanunu" ile tanınmıştır. Ancak, buradaki Ermeni teşkilânması, Osmanlı İmparatorluğu içindeki teşkilâta nazaran, daha ziyâde Çar'ın bir kuklası durumuna sokulmuştu.

Böylece, Tanzimat ve Islâhat reformları ile bütün gayr-i Müslim tebaaya tanınan hak ve imtiyazlardan yararlanan Ermeniler, bu nizâmnâme ile bir çeşit anayasa haklarına sahip olmuşlar, bağımsız bir cemaat muamelesi görmeye başlamışlardı. Bu geniş imtiyazlardan faydalanan Ermeniler, teşkilâtlandılar, okullar açtılar, gazete ve dergi çıkardılar. Ermeniler'in siyasi ve içtimai varlıkları üzerinde yeni bir devir açan "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi"nden yararlanan Patrikhane, adı geçen nizâmnâmenin verdiği serbestlik ile muhtariyet için uğraşmaya hız vermişti.

TCE™

Özet olarak, XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nin bir "Ermeni Meselesi" olmadığı gibi, Ermeni tebaasının da Türk yöneticileri ile halledemedikleri bir mesele mevcut değildi.

2. Ermeni Kilisesi ve Ruhanileri'nin Bağımsızlık Yolundaki Çalışmaları

"Ermeni Milleti Nizâmnâmesi"nin 1863 yılında ilânından sonra Patrikler, daha çok millî ve siyasî cephelerde çalışmaya başlamışlardı. Başka bir ifade ile, "Diplomat Katogigos" ve "Diplomat Patrik" dönemi başlıyordu. Ermeniler, devlet tarafından kendilerine verilen haklara dayanarak, imparatorluk içinde bir "Ruhani Liderler Ağı" kurma faaliyetine girişeceklerdir. Bu nizâmnâme, Ermenilerce muhtariyet için bir adım telâkki olunmuş, Lübnan olayları dolayısı ile vuku bulan Avrupa müdahalesi genişler ise, bu müdahalenin kendileri için de faydalı olacağı ümitleri uyanmış idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda bağımsız Ermenistan için başlatılan isyanlar (1780-1862 yılları arasında) netice vermemişti. Öyle ise, sözde Ermenistan için gayret gerekiyordu.

2.1. Üçlü Çete: Mıgırdiç Hırimyan, Nerses Varjebedyan ve Mateos İzmirliyan

Osmanlı İmparatorluğu içinde muhtar bir Ermenistan kurulması düşüncesinin şampiyonu Patrik Mıgırdiç Hırimyan (1869-1873)'dır. 1820'de Van'da doğan Mıgırdiç Hırimyan, 1854 yılında 34 yaşında iken, Akdamar Kilisesi'ne Vartabed[30] olmuş, böylece kiliseye intisab etmiştir. 1858'de Van'da Varak Manastırı'nda kurduğu matbaada Ermeni bağımsızlığını güden "Van Kartalı", 1863'de Muş'da St. Garabed Manastın'nda da "Muş Kartalı" adlı gazeteleri neşretmeye başlamıştır. Vaizleri ile dikkati çekmiş olan Hırimyan, 1869 yılında İstanbul'da Ermeni Patriği seçilmiştir". O'nun Patrik seçilmesi, uyanmakta olan Ermeni millî menfaatlarının zirveye tırmanması sonucunu doğuracaktır.

TCE™

Patrik Hırimyan, göreve başlar başlamaz iki esas üzerine çalışmaya başlamıştı:

a. "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi"ni tekrar tetkik ve vilâyetlerin arzusuna ve ihtiyaçlarına göre tâdil ettirmek,

b. İstanbul Ermeniliği'nin, meclisin ve hükümetin gözlerini Ermenistan'a çevirmek.

Hırimyan, Ermeni Millî Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında, "Ben Ermenistan'ın acı çeken bir temsilcisiyim. Benden öncekilerin derman aramak için hükümete ne şekilde başvurduklarını biliyorum. Fakat ben daha etkili, acı bir müdahalede bulunacağım." demişti.

Hırimyan'ın, Ermeniler'i macera peşinde sürüklemek yolundaki politikasını beğenmeyen ve geleceklerini Türkiye'ye bağlı kalmakta gören banker, sarraf ve hükümet memurları ona cephe almışlardı. Nihayet Patrik olarak takip ettiği amacı elde edemeyen Hırimyan, 1873 Ağustos'unda istifa etti.

Yerine geçen Patrik Nerses Varjabedyan (1874-1884)'ın da Hırimyan'ın izinden yürüdüğü görülmektedir. 1876'da II. Abdülhamid tahta geçmiş ve I. Meşrûtiyet ilân edilmişti. Nerses Varjabedyan, Bulgar Meselesi'nr halletmek için toplanan İstanbul Konferansı(12 Aralık 1876-20 Ocak 1877) sırasında İngiliz Büyükelçisi Henry Elliot'a, eski Patrik Hırimyan tarafın-

dan tertip edilmiş olan Osmanlı Ermenileri hakkında yapılan sözde baskıları gösteren bir rapor vermiş, fakat konferansın konusu sebebi ile bu teşebbüsten bir netice alınamamış idi.

Hırimyan zamanında başlayan Patrikhane'nin şikâyet raporları ve müracaatları, Rumeli Hristiyanlar! meselesinden sonra en şiddetli bir safhaya girecektir. Patrikhâne'nin Bâb-ı Âlî'ye ve Avrupa devletlerine verdiği mezâlim raporları, şikâyetnameler tetkik olunduğunda, bunların çoğunun vilâyetlerde meydana gelen basit zabıta olaylarından başka birşey olmadıkları görülür. Patrikhane, bir taraftan sistemli olarak en basit olayı, abartarak hükümete duyururken, diğer taraftan da bunları, siyasî önemli olaylar şekline sokarak Avrupa devletleri temsilcilerine vermekte idi.

TCE™

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce Ermeniler için iki yol görünüyordu:

a. Osmanlı Devleti'ne ve Türkler'e sadık kalmak,

b. İmparatorluk içindeki diğer Hristiyan toplumların hareketlerini takip ederek çalışmak ve Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamak.

Rusya'nın, Balkanlar'da "Pan Slavizm"i sağlamak amacı ve Osmanlı Devletleri'nde Hristiyanlar'a zulüm yapılıyor bahanesi ile 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlılar aleyhine Balkanlar ve Kafkaslar'da başlatmış olduğu savaş, hızla gelişerek Çarlık ordularının Ayastefanos(Yeşilköy) önlerine gelmeleri ile son bulmuştur.

I. Meşrûtiyet Meclisi'nde, Rusya'nın savaş açtığına dair tebliğ 25 Nisan 1877 tarihinde okunduğu zman, mecliste büyük bir heyecan meydana gelmiş, Halep'den Ermeni milletvekili Manon Efendi, "Biz Ermeni ve Hristiyan olduğumuz münasebeti ile ilân ederim ki, Rusya'nın himayesine muhtaç değiliz. Rusya'nın öne sürdüğü himayeyi kat'iyyen kabul etmeyiz ve ona muhtaç da değiliz. Biz hiç bir zaman Müslüman arkadaşlarımızdan ayrılmadık ve ayrılmayacağız." diyordu.

Patrik Nerses ise, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e yolladığı 13 Nisan 1878 tarihli bir mektubunda: "Ermeniler ile Türkler'in bir arada yaşamaları artık imkânsızdır. Eşitliği, adaleti ve vicdan özgürlüğünü ancak bir Hristiyan yönetimi sağlayabilir. Müslüman yönetiminin yerini Hristiyan

yönetim almalıdır. Ermenistan (Doğu Anadolu) ve Kilikya, Hristiyan yönetimin kurulması gereken yerler arasındadır... Türkiye Ermenileri işte bunu istiyorlar... Yani, Türkiye Ermenistanı'nda, Lübnan'da olduğu gibi, güvence altına alınmış bir Hristiyan yönetim istiyorlar." diyordu.

Patrik Nerses, 17 Mart 1878 günü de, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard'ı ziyaret ederek, "Bir yıl önce Osmanlı idaresinden şikâyetimiz yoktu, ancak Rus zaferi şimdi durumu değiştirdi, Doğu'da bağımsız bir Ermenistan istiyoruz. Eğer siz yardım edemezseniz bunu gerçekleştirmek için Rusya'ya müracaat ederiz." demiş, elçi Ermenistan'dan nereyi kasdettiğini sorunca, "Van, Sivas, Diyarbakır ve Kilikya" diye cevap vermişti. Elçinin, "Evet ama bu yerlerin hiçbirinde çoğunlukta değilsiniz." demesi üzerine de, "Bunu biliyoruz, ama şimdi Rusya Doğu'da topraklar kazanıyor, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki güç dengesi değişti. Biz de geleceğimizi düşünmeliyiz." diye Ermeniler'in amacını açıklamış idi.

Halbuki savaşın ilk günlerinde, Patrik Nerses, Padişah'a bağlı bir Osmanlı yurtseveri olduğunu açıklamıştı. Savaşın son günlerinde, Varjabedyan'ın başkanlığında toplanan Ermeni Meclisi, Rus Çarı'na başvurmayı kararlaştırdı. Çar'a gönderdikleri bir muhtırada, Doğu Anadolu'da Fırat nehrine kadar olan bölgelerin Türkler'e geri verilmeyip, Rusya'ya ilhak edilmesini, bu olmadığı takdirde, Bulgaristan'a ve "Bulgar Milleti"ne verilecek imtiyazların, "Ermeni Milleti"ne de verilmesini, işgal edilen toprakların boşaltılması halinde ise, maddî bir teminât alınmasını ve ıslâhatın tatbik ve tamamlanmasına kadar Rus işgalinin devam etmesini istiyorlardı.[355]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Plevne'nin düşmesinden ve Ruslar'a İstanbul yolunun açılmasından sonra Osmanlılar'ın barış istemeleri üzerine 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne'de yapılan mütareke ile sona ermiş, barış şartlan ise Ayastefanos (Yeşilköy)'da tespit edilmiştir. Mütâreke görüşmelerinin Edirne'de başlaması üzerine buraya da bir hey'et gönderen Nerses Varjabedyan, bu iş için Edirne Başpiskoposu Kevork Vartabed Rusçukiiyan ile Türk murahhas hey'etinde görevli Stefan Aslanyan Paşa ve Hovannes Nuryan Efendi'yi görevlendirmiş idi. Rus murahhas hey'etinde bulunan eski İstanbul elçisi İgnatiyef, Ermeni hey'etine, Bulgarlar'a verilen hakların

355 Atatürk Araştirma Merkezi, (2000), Türk-Ermeni İlişkileri & 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, Ankara,

kendilerine verilemeyeceğini, fakat gelecekte Ermeniler'e bağımsızlık verileceği gün için hazır bulunmalarını bildirdi. Ermeni hey'eti, bütün gayretlerine rağmen Edirne Mütârekesi'nde bir netice alamamış, Ermeniler ile ilgili bir hüküm elde edememişti.[356]

İleri gelenleri, Rus murahhas hey'eti başkanı, Çar'ın kardeşi Grandük Nikola ile görüşerek, antlaşmaya Ermeniler ile ilgili bir madde koydurmaya muvaffak oldular. 3 Mart 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan ve gayet ağır hükümler taşıyan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. Maddesi'nde geçen "Ermenistan" tâbiri ile böyle bir memleketin varlığı da Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmiş oluyordu. Ancak bu antlaşma yürürlüğe girmeyecekti. Çünkü Rusya, Orta-Doğu'daki devletlerarası dengeyi bozmuş, bu durum da Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını takip eden İngiltere'nin hoşuna gitmemiş idi.

Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin'de tâdil edileceği haberini alan Patrik Varjabedyan, harekete geçerek, toplanacak olan kongreye katılacak bütün devletler nezdinde yoğun bir faaliyette bulunmaya başlamıştı. Bu amaç doğrultusunda Beşiktaş Başpiskoposu Horen Nar Bey, Rusya (St. Petersburg)'ya giderek, Çar II. Aleksandr tarafından kabul edildi. Horen Nar Bey, Çar'dan, Osmanlı Ermenileri'ni himaye etmeye devam etmesini ve Berlin Kongresi'nde davalarını savunmasını rica etmişti. Eski Patrik Hırimyan'ın başkanlığında bir hey'et de Avrupa başkentlerini (Roma, Viyana, Paris, Londra) dolaşarak siyaset adamlarını Ermeni Davası (Hai Tahd)'na kazanmak için propagandaya çıkmıştı. Bu heyetin elinde, Ermeni isteklerini belirten ve Türkiye'de Ermenistan kurulması için hazırlanan 7 maddeden müteşekkil bir proje bulunuyordu.

Patrik Nerses Varjabedyan da, bir taraftan Mançester Ermeni Komitesi Başkanı Karekin Papazyan'a gönderdiği bir mektupta, siyasetlerinin Rusya'ya minnetdar kalarak, İngiltere'den ümit ve onun sayesinde hedefleri olan maddî ve manevî refaha ulaşmak olduğunu belirtiyor, diğer taraftan 30 Haziran'da İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi Layard'ı ziyaret ederek projelerini Kongre'ye vermiş olduklarını ifade ederek, İngiltere'nin bu projeyi desteklemesini istiyordu.

356 Atatürk Araştirma Merkezi, (2000), Türk-Ermeni İlişkileri & 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, Ankara,

Patrik Nerses ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler'in nüfusları hakkında da büyük devletlere, tahrif edilmiş rakamlara ulaşan kilise istatistikleri göndermiş idi.

Neticede sun'î Mesele, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. Madde'si fazla değişikliğe uğramadan 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Muahedesi'nin 61. Madde'si olarak kabul edildi. Böylece, "Ermeni Meselesi", büyük devletlerin nezâretinde olmak üzere Osmanlı Devleti'nde yapılacak bir "Islâhat Meselesi" halinde tespit edilmiş olunuyordu. 61. Madde, Ermeniler'e umdukları bağımsızlık veya Lübnan benzeri muhtariyeti sağlamamış, ıslâhât(reform) vaadinden başka bir şey getirmemiş idi. Ermeniler bu durumdan memnun kalmamışlardı. Bu sebeple az sonra, Ermeniler amaçlarına ulaşmak için Kilise'nin riyasetinde isyan çıkarmak ve kan dökmek sureti ile Avrupa ve Rusya'nın müdahalesini isteyeceklerdir.

TCE

Berlin Kongresi'ne eski Patrik Hırimyan ile birlikte çevirmen-sekreter olarak katılmış olan Nuryaz Çeraz, 1879 yılında yayınladığı bir broşürde, Berlin Kongresi'nde elde edilenler ile Ermeniler'in umutsuzluğa düşmelerine gerek olmadığını vurguluyor ve onlara şöyle hitab ediyordu: "Berlin Kongresi... ilerde kuracağımız millî binanın(Ermeni Devleti'nin) temellerini de attı... Avrupa elimize silâhlan verdi; paslanmadan önce bu silâhlan kullanmalıyız... Berlin Kongresi ile bir altın madeni elde ettik, bu maden ocağını çalıştırmak ve altını çıkarmak bize düşer." Görüldüğü gibi broşürde, Ermeniler'e silâhlı eylem tavsiye edilerek, arkalarında Avrupa devletlerinin bulunduğu belirtiliyordu.

Patrik Nerses Varjabedyan, meselenin ihtilâl ve isyan ile halledilmesi gerektiğine inanmış ve bunu hazırlamak için de Patrikhâne'de "Islâhat Komisyonu" adı ile bir komisyon kurmuş idi. Bu komisyon tarafından, 1879 yılı ortalarında Piskoposluklara gönderilen genelge, bir cümle ile Ermeniler'i isyana davet ediyordu. Bu genelgede, vilâyetlerdeki Ermeni din adamlarına aşağıdaki hususlara riayet etmeleri isteniyordu.

1. Ermenistan Meselesi'nin yaşatılabilmesi için, Gregoryen, Protestan, Katolik ve diğer mezheplerden olan Ermeniler, bu konuda birlik halinde tutulmalıdır,
2. Okullardaki çocukların fikirleri Ermenistan Meselesi ile doldurulmalıdır. Okulu olmayan ve öğretmen tutmaya gücü yetmeyen köy-

lerde hiç değilse papazlar, erkek ve kız çocuklarına imza atmasını öğretmelidirler. Ayrıca, şehirlerde ve köylerde okuma-yazma bilmeyen büyüklere de yazı yazmayı öğretsinler. Hiç olmazsa imzalarını atabilsinler. Zira bu, ileride lâzım olacaktır,

3. Vilâyetlerdeki Ermeni meclisleri ve başkanları, yabancı konsoloslar ile sık sık görüşüp buluşmalıdırlar. Ermeniler'in dentleri konsoloslara açıkça bildirilmeli ve konsoloslar ile tam ve yakın bir ilişki kurulmalıdır,

4. Avrupa, bütün Ermeniler'in haklarını gözetir ve arka olur. Avrupa'nın medenî devletleri buna hazırdır. Hristiyan Ermeniler'in dertlerini duymak ve onlara derman bulmak, Berlin Kongresi'nin 61. Madde'si gereğidir. Şimdiden biz bu durumu konsoloslara ispat etmeye çalışarak, Ermeniler'in becerikli, namuslu, bilgiye susamışlığını göstererek, ıslâhat ve emniyeti arzuladığımızı kabul ettirmeliyiz,

5. Her nerede olursa olsun, karşınıza çıkan Avrupalı yolcular, güler yüzle karşılanıp ağırlanmalı, Ermeniler'in misafirperverliği gösterilmelidir. Onlara eski Ermenilik hikâyeleri anlatılarak, Ermeni Davası(Hai Tahd)'na yardımcı olmaları sağlanmalıdır.

6. Bu hususlar, kilise cemiyetlerine, papazlara ve kilise cemaatına duyurulman ve telkin edilmelidir,

7. Osmanlı Devleti, sizin Avrupalı yolcular ile kuracağınız samimi ilişkilere engel olamayacaktır. Eğer bunun için zulüm ve işkenceye uğranılırsa, mahallî hükümete ve en yakın konsolosa durum bildirilmeli, Patrikhâne'ye de olup bitenler bütün ayrıntıları ile yazılmalıdır.

Bu sıralarda, İstanbul'da Ermeni Patrik vekili olan Başpiskopos Mateos İzmirliyan da boş durmuyor, piskoposluklara mektuplar yağdırıyordu. Bu mektuplar tetkik edildiğinde, Patrikhâne'nin ihanet içinde bulunduğu, takip edilen hareket tarzının, hükümeti yıkmak, yabancı müdahalesini sağlamak ve neticede muhtariyet elde etmek olduğu görülmektedir.

Sivas Vilâyeti, Ermeniler'in üzerinde hak iddia ettikleri "Altı Vilâyet"(Vilâyât-ı Sitte)'den birisi idi. Başka bir ifade ile, kurulması tasarlanan "Ermenistan"ın en batıdaki toprakları demekti. Bu sebeple, Ermeni id-

dıaları bakımından ayrı bir önem taşımakta idi. Patrikhâne'nin devlet aleyhindeki çalışmalarının Dahiliye Nazırlığı'na rapor edildiği 1881 ve 1882 yıllarına ait şifreli yazılarında, Sivas valisi Hakkı Paşa aşağıdaki hususlara dikkati çekmektedir:

1. Patrikhane piskoposlara, ihtilâl ve isyan hazırlıklarını gösteren genelgeler göndermeye başlamıştır,
2. Patrikhane, aklı başında, yaşlı, ihtilâl ve isyanın Ermeniler için çıkar yol olmadığını, Ermeni milletinin bundan zarar göreceğini kavrayan ve Patrikhâne'nin emirlerine uymayan piskoposlar ile papazları işlerinden atarak (bunların bazılarını öldürtmüştür.), yerlerine genç ve ihtilâlci piskopos ve papazları tayin etmiştir,
3. Patrikhane, gönderdiği gizli genelgeler ile devletin işi olan nüfus sayımına girişerek, Avrupa devletlerine Altı Vilâyetde çoğunlukta olduklarını gösterme yolunda çalışmalara başlamıştır,
4. Patrikhhane, çeşitli adlar altında (Kıtlıktaki Ermeniler'e Yardım, Kudüs-ü Şerif Borçlarının Ödenmesi, vb.), Ermeniler'den vergiler alarak, Avrupa basınında Ermeniler lehine ve Türkler aleyhine geniş ölçüde propagandaya girişmiştir. Bunun için âdi cinayet olaylarını Ermeniler'in katli gibi göstermeye çalışmaktadır. Gerçekle ilgisi olmayan cinayet haberleri çıkarıyor. Kısaca, olayları tersyüz ederek yalan ve iftiraya dayalı bir kampanya başlatmıştır,
5. Patrikhâne'nin Ermeniler'den "yardım" adı altında topladığı yüzbinlerce lirası(altını) bulunuyordu. Bu paranın bir bölümü ile, Rusya'dan Doğu Anadolu'nun her tarafına sızdırılan silâhlı çeteler, yerli fedailer ile birlikte terör hareketlerini başlattılar,
6. Papazlar, iki üç yıldan beri, Ermeni okullarındaki küçük çocuklara varıncaya kadar, bütün Ermeniler'in zihinlerini zehirleyerek, hükümet emirlerine saygıyı ve itaati kökünden yıkmışlardır,
7. Patrikhane, komitelerin kurulmasına öncülük ettiği gibi paraca da büyük yardımlar yapmaktadır, komitelerin, patrikhâne'nin idaresinde ve yönetiminde olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Nerses Varjabedyan'ın 1884'de ölümünden sonra 1885'de, yerine Erzurum Piskoposu Harutyun Vehabedyan(1885-1888) Patrik seçildi.

Vehabedyan, Mıgırdiç Hırimyan ve Nerses Varjabedyan'ın takip ettikleri politikayı tasvip etmemiş ve Türkiye Ermenileri'nin durumunun ıslâhı için Avrupa'dan umut ve medet beklemenin faydasızlığına inanmış idi. Bu sırada, eski Patrik Hırimyan ve arkadaşları programlarına ve bozgunculuklarına devam ediyorlardı. Diğer taraftan, Ermeni piskoposları da kendilerine verilen programa (talîmâta) uygun olarak Doğu Anadolu vilâyetlerinde faaliyette bulunuyorlar ve Avrupa'nın müdahalesini sağlamak için, ne yapmak mümkün ise hepsine başvurmaktan çek-inmiyorlardı. Harutyun Vehabedyan, yurt dışında olduğu kadar vilâyetlerde de yavaş yavaş ve gizli olarak yapılan hazırlıklardan haberdar idi. Bu arada, Kudüs Ermeni Patriklik Makamı, Patrik Yesayi Karabedyan (1864-1885)'ın ölümü ile boşalmıştı. Bu hadise ve ileride meydana gelebilecek bazı sıkıntıları ve güçlükleri sezen Harutyun Vehabedyan, Kudüs Patriği olmak için İstanbul Patrikliği'ni terketmeye karar verdi. Nihayet, kendisi, Bâb-ı Alî'nin istemeyerek onayı ile Kudüs Patriklik Makamı'na getirildi.

Üç yıl patriklikte kalan Harutyun Vehabedyan'ın döneminde, Ermeni isyan komiteleri teşkilâtlarını genişletmişler, Avrupa ve Amerika'da şubeler açmışlardı. Artık Ermeni milliyetçiliği, başka bir ifade ile, muhtariyet isteyen ihtilâlci hareket, kilisenin yanında, Ermeni İhtilâlci Partileri'ne geçiyordu. Belli bir etkinlik kazanmış, Avrupa'daki öncülerin modeline göre örgütlenmiş, kendi yayın organına sahip ilk Ermeni siyasî partisi "Armenagan", 1885 yılında Van'da kuruldu. 1887'de ise Ermeniler, Cenevre'de ilk Marksist partilerini kurdular. Bunlar, daha sonra 1890'da "Hınçak İhtilâlci Partisi" adını alacaklardır.

Harutyun Vehabedyan'dan sonra yerine, tarafsız bir papaz olarak bilinen İzmit Manastırı Başrahibi Horen Aşıkyan(1888-1894) geçti. Bunun zamanında da, vilâyetlerde çıkan âdi olaylar, oradaki piskoposlar tarafından büyütülüyor, bunlara istenilen şekil verilerek Avrupa'ya "Türk zulüm ve işkencesi"(!) şeklinde aksettirilerek, müdahale edilmesi isteniyordu. Diğer taraftan, Rusya'da Çar'ın, ülkesindeki radikalizmi yok etmek için uyguladığı baskılar sonucu dağılan Ermeniler'i birleştirmek amacı ile 1890 yılında Tiflis'de "Ermeni İhtilâlci Federasyonu" (Taşnak) kuruldu. Artık isyanlar, hiç de rastlantısal olmayan bir kronoloji ile birbirini izleyecek idi. 28 Haziran 1890 tarihinde, Erzurum'da kanlı bir isyan çıkartıldı. Bu isyanda

binlerce Müslüman kanı akıtıldı. Bunu, 15 Temmuz 1890 tarihinde Kumkapı Nümayişi, Merzifon, Kayseri ve Yozgat isyanları takip etti. Komiteciler, istedikleri faaliyeti göstermiyor kanaati ile Patrik Horen Aşıkyan'a suikast tertip ettiler. Patrik sadece yaralandı ve bu hadise üzerine istifa etti.[357]

Horen Aşıkyan'ın yerine, Mısır'ın eski Ermeni Patriği Mateos İzmirliyan (1894-1896), İstanbul Ermeni Patrikliği'ne seçildi. İzmirliyan'ın Patrik seçilmesi, Hınçaklar'ı sevindirmişti. O, komitelere bağlı ve üye olan memurları da hizmetine aldı. Kendisi, sadece ihtilâl ve isyan fikrini yaymakla kalmıyor, hükümetin yaptığı bütün işleri en ağır bir dille eleştiriyor, İngiliz Büyükelçiliği'ne ve Londra gazetelerine raporlar gönderiyordu.

Mateos İzmirliyan'ın döneminde Ermeni bağımsızlığı için yapılan isyanlar, hemen her vilâyette süratle yayıldı. Bu isyanlar II. Abdülhamid'in dirayeti sayesinde kısa zamanda bastırılmıştı. İngiliz politikasının ilham ettiği ümitlerin boşa çıktığını gören ve acı bir şekilde hayal kırıklığına uğrayan Ermeniler, artık Mateos İzmirliyan'dan bıkmışlardı. Ayrıca, daha Patrik seçildiği günden itibaren onun uzlaşmaz tavrını tasvip etmeyen Ermeni aristokratları ve Bâb-ı Âlî hizmetindeki yüksek seviyeli memurlar ona istifa etmesini tavsiye ediyorlardı. İngiltere Büyükelçisi Philip Currie de ondan desteğini çekmiş idi. Hatta, Ayan Meclisi üyesi Ermeni Abraham Kara Kehya Paşa da, ona, kendisinin artık kendi halkına faydalı olamayacağını ve bu sebeple Patriklik Makamı'nda oturmaya devam edemeyeceğini söylemişti. Bütün bu olumsuzluklar Mateos İzmirliyan'ın istifasına sebep oldu. İstifa eden İzmirliyan, 1896 Eylül'ünde Kudüs'e gitti. Ancak, II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra İstanbul'a dönebilen İzmirliyan, ikinci defa olarak Patrik (1908-1909) ilân edilecektir.[358]

Patrik Mateos İzmirliyan'ın istifasından sonra Bursa Piskoposu Mgr. Bartolomeos, Patrik vekili olarak tâyin edildi. Bâb-ı Âlî, İzmirliyan'ın Patrikliği zamanında mevcut bulunan sivil ve dinî meclislerin yerine, din adamlarından ve 8 laik üyeden müteşekkil bir Karma Meclis'i geçi-

357 Beydilli, K., (1995), Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II. (1830), Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkic Sources XXIV, University of Harvard, USA

358 Gazigiray, A. A., (1982), Osmanlılardan Günümüze kadar vesikalarla Terörün kaynakları, Gözen Kitapevi, İstanbul,

ci olarak görevlendirdi. Az sonra, 26 Ağustos 1896 tarihinde İstanbul'da Taşnak Partisi'nin düzenlediği "Osmanlı Bankası Baskını" vuku buldu. Artin Dadyan Paşa'nın başkanlığında toplanan Karma Meclis ise bu sırada, Malakya Ormanyan'ı İstanbul Ermeni Patriği(1896-1908) olarak seçti. Patrik Ormanyan, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25.yıldönümü münasebeti ile, Kumkapı Kilisesi'nde "Allah'a Şükür Ayini" yaptı, ayrıca, Ermeniler'in Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık sebeplerini açıklayan konuşmasının ardından, Padişah'ın iyiliği için dualar okudu. Osmanlı Hükümeti de Ermeniler'e daha fazla güven vermeye ve onların sadakatini yeniden kazanmaya koyuldu. Padişahın çıkardığı bir af sonunda da, sürgün edilmiş veya hapsedilmiş bütün Ermeniler serbest bırakıldı. [359]

Ermeni din adamları ise bu dönemde de yıkıcı faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Uğranılan hayal kırıklığı ve ümitsizlik Ermeniler'i yeni maceralara itecek ve yeni hayaller peşine düşürecektir. Nitekim, Adana bölgesi Piskoposu Paul Terziyan, Maraş ve Adana bölgelerini içine alan küçük hayalî bir Ermenistan Devleti'nin kurulması çalışmalarını başlatacaktır. O, Fransız Hariciye Nâzırı'na yazdığı 6 Temmuz 1898 tarihli gizli mektubunda, Osmanlı Hükümeti'ni şikâyet ederek Fransa'nın himayesinde küçük bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını öngörüyordu. Ancak, bu teklif II. Abdülhamid tarafından öğrenilmiş ve kesinlikle reddedilmiştir. 1899 yılında ise, Minaz Çeraz ile çeşitli yerlerden seçilmiş olan heyetler, Lahey Barış Konferansı'nı müracaat ederek Ermenistan'ın bağımsızlığı yolunda bir muhtıra vermişlerdi.

Patrikhane tarafından yönlendirilen Ermeni komiteleri de, 1905 yılında Paris'de yaptıkları bir kongrede, Kilikya(Adana, Maraş ve havalisi)'da bir Ermeni Devleti kurulmasına karar vermişlerdi. Aslında bu karar yine, haç ve kılıcın ittifakı idi.

359 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

2.2. Meşrûtiyet'den Mondros'a (1908-1918)

2.2.1.Meşrûtiyet'in İlânı, Kilise-Taşnak-Hınçak İşbirliği, Piskopos Muşeg

23/24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra, ihtilâlci ve politik mahiyete sahip olan Ermeni komiteleri, Meşrûtiyet'e bağlılıklarını ve onun korunmasına çalışacaklarını ilân etmişlerdi. Komiteler, yayınladıkları programlarında da, ihtilâlci görünümlerinden uzaklaştıklarını özellikle beyân ediyorlar ve Osmanlı Devleti'nin yükselmesi için çalışacaklarını vurguluyorlardı. Ancak, komiteler az sonra yavaş yavaş eski faaliyetlerine geçeceklerdi. Komitelerin muhtelif gazetelerinde Meşrûtiyet'in ilk günlerinde Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi'nden vazgeçildiği ilân edilmişken, yine eski iddialar üzerine yazılar çıkmaya başlamıştı. Eski hatıraların ihya edildiği, Ermeni bayraklarının, Ermeni ihtilâl ve isyan telkin eden eserlerin, marşların, millî şiirlerin, millî piyeslerin ortaya çıktığı görülüyordu. Silâh ithalâtına büyük önem veren komiteler, en ufak köylere kadar şubelerini genişletip üyelerinin silâhlanmasına bütün gayretleri ile çalışıyorlardı.

Patrikhane ise, bütün varlığı ile tam bir komiteci yatağı olmuştu. Öğretmenler ve vilâyetlerdeki piskoposlar, uzun bir tetkikten sonra, genç ve müfrit papazlardan seçiliyor ve bunlar komiteler hesabına çalışıyorlardı. Komiteciler, Ermeniler'in bulunduğu yerlerde hakimiyet ve üstünlük sağlamak için piskoposlukları elde etmeye gayret sarfediyorlardı. Başka bir ifade ile, Ermeni Kilisesi, Meşrûtiyet sonrasında da terörün içindeki yerini alıyordu.

Bitlis Rus Konsolosu tarafından İstanbul'daki Rus Büyükelçisi'ne gönderilen 3 Aralık 1910 tarihli ve 602 Numaralı rapor, kilise ile Taşnak mensupları arasındaki ilişkiyi bütün açıklığı ile gösterir mahiyettedir. Taşnak Komitesi'nin Bitlis ve Muş'daki faaliyetlerinden bahsedilmekte olan Rapor'da:

"Muş'un köylerinde, sözde okullar için para toplayan Ermeni İhtilâlcisi Karnik, Taşnak Komitesi'ne girmeden önce bir papaz idi. Asıl adı, Dacad Vartabed'dir. Sonra ruhanî kisveyi bırakarak Taşnak Komitesi'ne girmiştir. Bundan sonra, diğer Ermeni ihtilâlcileri gibi, o da bir takma ad bulmuştur... Şimdi, Karmen adı ile tanınmaktadır.

Ermeni cemaati ve ruhanî idareleri tarafından temin edilen okullara Taşnak mensupları, müfettiş sıfatı ile gitmektedirler. Taşnak Komitesi üyelerinin, Ermeniler'in ruhanî işlerine, geçen yıl içerisinde ve bu yılın başlarında katılmaları önemli bir dereceye çıkmıştır.

Taşnaklar'ın Muş'daki ruhanî işlere müdahaleleri daha fazla hissedilmekte... ve buradaki ruhanî memurları kendi arzularına göre zorlamaktadırlar.

Taşnaklar'ın, Muş'un dinî işlerine müdahaleleri, Ermeni din adamlarının vilâyetin diğer bölgelerine gitmeleri halinde de kendini göstermektedir. Bir müddet önce, Muş piskoposu Nerses Karahanyan Bitlis'e geldiği zaman, Karmen ondan ayrılmayarak ona refakat etmiştir... Piskopos nereye giderse, karmen de mutlaka onunla beraber bulunmuştur.

Ermeni ruhanîleri ile Taşnak üyelerinin münasebetleri, sayısı ve diğer konularda tamamen uygunluk arzetmektedir."

Van ve Bitlis'de Rus Başkonsolosluğu yapmış olan General Mayewski'nin dediği gibi, Ermeni'nin kalbinde dinî hisler pek az yer tutar. Onun için, Ermeni komitecileri, papazları kendi aralarına almayı çok çabuk başarmışlardır.

Nitekim, 1909 yılında İstanbul'daki "31 Mart Olayı"nın akabinde, devletin geçici olarak hükümetsiz kalması Ermeniler'e aradıkları fırsatı vermişti. İşte Adana'da Ermeni Piskoposu Muşeg'in teşvikleri ile 14 Nisan 1909 tarihinde meydana gelen Ermeni isyanı, Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekerek müdahalelerini sağlamak ve Adana, Maraş, Mersin ve İskenderun'da Hınçaklar'ın da yardımları ile bir Ermeni Devleti kurmak amacı ile yapılıyordu. 13 gün süren Adana olaylarında 20.000'e yakın Türk ve Ermeni ölmüş, Piskopos Muşeg ise ihtilâlin daha ikinci günü İskenderiye'ye kaçmış idi.

Aynı tarihlerde, 29 Mayıs 1909'da, İstanbul Ermeni Patriği Mateos İzmirliyan, 1907 Ekim ayında ölen Eçmiyazin Katogigosu Mıgırdiç Hırimyan'ın yerine Katogigosluk Makamı'na geçmek için İstanbul'dan hareket ediyordu. Yerine Patrik olarak Yegiçe Turyan(1909-1911) getirildi. Az sonra da, Patriklik Makamı'na Hovannes Arşaruni(1912-1913) seçilecektir.

Piskopos Muşeg'in 1909'da hazırladığı Adana İsyanı'ndan 1913 yılına kadar geçen dört yıllık devre, başta Ermeni kilisesi olmak üzere, komiteci-

lerin, siyasî görüşmeler, meclislere seçilmeler, yabancı elçiler ve hükümet ileri gelenleri ile yaptıkları temaslar ve komite toplantıları; isyan bayrağı altına daha çok komiteci toplamak, zaman kazanmak ve yıpranmış Ermeni ihtilâlciliğini bütün ruhu ile yeniden canlandırmak amacını taşıyordu.

2.2.2. Birinci Dünya Savaşı, Ermeni Terörü ve Tehcir (1915)

Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilân ettiği günlerde (21 Temmuz 1914), Eçmiyazin Katogigosu V. Kevork (1912-1930), Rusya'nın Kafkasya Umumî Valisi Voronçov-Daşkov'a yaptığı riyakârlık ve dalkavuklukla dolu yazılı müracaatında, Ermeniler'in himayesini istiyor, buna karşılık Ruslar ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşacaklarını taahhüd ediyordu. Yine aynı gün, Voronçov-Daşkov, Tiflis'deki Ermeni Millî Konseyi üyeleri, bu arada şehrin Belediye Başkanı Hadisyan ile görüşüyor ve ona, eğer Türkler'in altı Doğu Vilâyeti EArmeniler'in yardımı ile ele geçirilirse, bu arada Ermeni muhtariyetinin tanınacağını ilân ediyordu. V. Kevork, ayrıca, Katogigosluğun resmî gazetesi olan "Ararat"da, bütün Ermeniler'e hitaben bir beyânname yayınlayarak (Ağustos 1914), isyan çığırtkanlığı yapıyordu.

1915 yılı ilkbaharının başlarında, yâni Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden altı ay sonra, kilise güdümlü Ermeni çetelerinin Rusya'nın desteğindeki faaliyetleri şöyle özetlenebilir:[360]

1. Ermeni komiteleri, savaş başlar başlamaz Rus ordusuna katılmayı, onu desteklemeyi, düşman sınırı geçince onlarla birlikte çarpışmayı planlamışlardı,
2. Seferberlik ilânı üzerine askere girmeyi reddetmişler, silâhlarını alıp dağlara çıkmışlardı,
3. Askere gidenler, silâh ve cephaneleri de çalarak kaçmışlar, komitecilerin emrindeki çetelere katılmışlardı,
4. Doğu Anadolu'nun birçok yerinde gizli komiteler faaliyetlerini arttırmışlar, bomba imalâthaneleri kurmuşlar, silâh depoları teşkil etmişlerdi,

360 İlter, E., (1999), Ermeni Kilisesi ve Terör, Köksav,

5. Silâhsız ve müdafaasız İslâm ahali üzerine baskınlar yapılmış, günahsız pek çok masun vahşice katledilmişti,
6. Resmî binalara, askerlere, jandarmalara tecavüz ve saldırılar gittikçe şiddetlenmiş, şehit düşen askerlerin sayısı binlerin üzerine çıkmıştı,
7. Çeşitli yerlerde isyanlar başlamış, bilhassa doğuya yaklaştıkça isyan bölgeleri daha sıklaşır olmuştu,
8. Van'da büyük bir isyan başlatılmış,, Rus ordusu ve Ermeniler şehri işgal etmeden ünce ve ettikten sonra katliam yapılmış, Van ahalisinin büyük bir kısmı öldürülmüştür,
9. Bütün bu hareketlerin başında, Osmanlı Meclisi'ne dahi girmiş bulunan Ermeni milletvekillerinin, tanınmış komitecilerin, papazların, doktor ve avukatların bulunduğu görülmüştür.

TCE™

Diğer taraftan, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da devlete karşı savaşacak "Ermeni Gönüllü Birlikleri" teşkil edilmişti. Bu amaç için Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan "Millî Müdafaa Komisyonu"nun üyeleri arasında, Adana eski Piskoposu Muşeg, Ankara eski Piskoposu Papgen, Kütahya Piskoposu Papgen Köleseryan, Feriköy ve Üsküdar eski vaizi rahip Dirayr da bulunuyordu. Komisyonu teşkil eden üyeler, Türkiye'de yıllarca piskoposluk yapmış olan ruhanî liderlerdi.[361]

İşte Ermeniler böylece, 1915 olaylarına ve tarihte "Ermeni Tehciri" adı ile anılan, kendilerinin savaş alanı dışına çıkarılmaları olayına sebep oldular. "Tehcir Kanunu" (27 Mayıs 1915), Ermeniler tarafından iddia edildiği gibi Türk Hükümeti'nin kendilerine eza-cefâ çektirmek istediğinden değil, silâhsız sivil halkını ve Osmanlı ordusunu, Ermeni çetelerine karşı korumak amacı ile hazırlanmış bir kanun idi. Avrupalılar Tehcir olayını, kendi usullerince yapılan bir katliam olduğunu sanırlar. Çünkü jenosid, batı kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Halbuki, tehlikeli durumlarda ve gerektiğinde, Osmanlı uygulaması katliamı değil, sürgünü tercih etmiştir. Aslında sürgün, Osmanlılar tarafından bir "İskân ve Kolonizasyon Metodu" olarak kullanılmıştır. 1915 yılında Doğu Anadolu'da, Osmanlı Devleti'ne düşmanca davranan ve Rus ordusuna katılan Ermeniler'e karşı uygulanan politika da

361 Öke, M. K., (2012), Yuzyilin Kan davasi Ermeni Sorunu", İrfan Yayinevi, İstanbul,

sürgün olmuştur. Tarihi boyunca azınlıklar ile ilişkilerini çağdaş devletlerden üstün bir seviyede gerçekleştiren Osmanlı Devleti'nin, XX. yüzyılda devlet yönetimince katliama başvurabileceğini düşünmek son derece zordur. Ermeniler'e yönelik yapıldığı iddia edilen soykırım konusu, Ermeni propaganda kampanyasının hiç değişmeyen temasıdır[83]. Gerçekte neler olmuştu? Bu dönemde meydana gelen olaylar, Ermeni tarihçileri tarafından inanılmaz bir sis perdesi ile kaplanmıştır.[362]

2.2.3."Ermeni Katogigosluk ve Patrikliği Nizâmnâmesi" (1916) ile 1918 Nizâmnâmesi'nin İlânı

Ermeni Patrikhânesi'nin ülkeyi parçalama yolundaki faaliyetleri, Patrikhâne'ye 1863 yılında devletçe, "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi" ile verilen hakların tadil edilmesini gerektirmiştir. 10 Ağustos 1916 tarihinde yürürlüğe giren yeni "Ermeni Katogigosluk ve Patrikliği Nizâmnâmesi" ile, biri sırf ruhanî ve üstün durumda Katogigosluk, diğeri yarı ruhanî, yarı siyasî ve idarî Patriklik gibi iki makam yerine, bu ikisinin de yetkilerini toplayan tek bir makam, Katogigosluk-Patriklik Makamı ortaya çıkmıştır. Osmanlı ülkesinde bulunan iki Katogigosluk (Sis ve Akdamar) ve iki Patriklik(İstanbul ve Kudüs) kalkmış, yerlerine tek makam olan Katogigosluk-Patriklik Makamı geçmiş ve onun yeri de devletin siyasî merkezi İstanbul değil, Hristiyanlığın dinî merkezi Kudüs olmuştur. Patrikhane meclislerinde de değişiklik yapılmış, 140 kişilik Genel Meclis (Millî Meclis-i Umumî) kaldırılmış, yerine 12 kişilik Dinî Meclis (Meclis-i Ruhanî) ile Karma Meclis kurulmuştur. Osmanlı Devleti, bu yeni nizâmnâme ile Eçmiyazin Katogigosluğu'nun ve Rusya'nın Osmanlı Ermenileri ile ilişkilerini kesmeyi amaçlamıştır. Böylece, Osmanlı Ermenileri Rusya'nın manevî koruyuculuğundan kurtuluyorlardı. Kudüs Katogigosluğu'nun görev sahası ise bütün Osmanlı İmparatorluğu'nu kapsıyordu. Böylece, yeni nizâmnâme Ermeniler'e bir ümit olarak gösteriliyor, "Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az." diye ders verilmek isteniyordu. Yusuf Hikmet Bayur, Ermeni cemaatının 1863 yılından beri, bu yeni nizâmnâme gibi bir nizâmnâme ile yönetilmiş olsa idi, dışarıdan gelen

362 Perinçek, M., (2001), Atatürk ve Ermeni Sorunu, içinde Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu, Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul

kışkırtmaların daha az tesirli olacağını ve 1915 olaylarının çıkmayacağını ileri sürmektedir.[363]

Tanin Gazetesi ise, 11 Ağustos 1916 tarihli nüshasında, hükümetin Patrikhane ile ilgili o sıradaki görüşünü belirterek, âdeta devlet içinde devlet sayılan "Millî Meclis-i Umumî" ile Patrikleri ve rahipleri Ermeni Komiteleri'ne yardımcı olmakla suçlamaktadır. Anılan nüshada özetle şöyle denilmektedir:

"Patrikhâne'ye, bu meclisi kurma hakkı verildiği günden itibaren(1863), Ermeni meclisi siyasî bir kuruluş halini almış, Ermeni partileri kurulmaya başlamış, propagandalar yapılmış, sokaklarda döğüşler, meclisde gürültüler olmuş, dinî işler bir tarafa bırakılarak, siyasî programlar ile uğraşılmaya başlanılmıştır. Bu Ermeni partileri mükemmel ihtilâl programları yapmışlar, kimi İngilizler'e kimi Ruslar'a tarafdar olmuş, kimi başlı başına bağımsızlık hülyalarına kapılmışlardır. Patrikler, makamlarında durabilmek için bu partiler ile uzlaşmaya mecbur olmuşlar, patrikhane meclisleri de dinî görevlerini bırakıp siyaset ile uğraşmak zorunda kalmışlardır... Dünyanın hiçbir tarafında böyle bir meclis bulunamaz... Patrikhane, patriklerin değil, dışarıda her türlü yıkıcılığı yapabilen politikacıların eline düşmüş bulunuyordu. Bu suretle, bir takım yıkıcılar, bir yandan rahipleri yıkıcılık yapacak adamlardan seçtirmişler, diğer taraftan da bu rahipler vasıtası ile yıkıcılığa ve örgütlenmeye devam etmişlerdir."[364]

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkacak ve İtilâf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde yaptığı Mondros Mütârekesi hükümlerine göre topraklan işgal edilecekti. Artık vatanın kurtuluşu ve yeni bir devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması safhası başlayacaktı.

Ermeniler'in hukukî durumları hakkında üçüncü bir düzenleme ise, Mondros Mütârekesi'nden sonra, 11 Kasım 1918 tarihinde kurulan Tevfik Paşa Hükümeti tarafından yapılmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin gerçekleştirdiği 1916 yılındaki düzenlemeye tepki olarak, altı madde halinde 18 Kasını 1918 tarihinde yayınlanan ve "27 Ramazan (1) 279/18 Mart

363 Şahin, G., (2007), Ermeni Faaliyetleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul,

364 Şener, A., (1983), "İslam Hukukunda Gayri Müslimler", Türk Tarihinde Ermeniler, İzmir 1983,

1863 Tarihli Ermeni Patrikliği Nizâmnâmesi Hükmünü İlga Eden 2 Şevval sene (1) 334 ve 19 Temmuz sene(l)332(1916) Tarihli Ermeni Katogigos ve Patrikliği Nizâmnâmesi'nin İlgası Hakkında Nizâmnâme (Lâyiha)" adını taşıyan yeni nizâmnâme ile 1916 Nizâmnâmesi yürürlükten kaldırılmış, böylece Ermeniler tekrar 1863 Nizâmnâmesi'nin hükümlerine tâbi olmuşlardır. Böylece, 1916 Nizâmnâmesi ile zararlı çalışmaları zaptü rapt altına alınmış olan Patrikhane, 1863 Nizâmnâmesi'nin tekrardan yürürlüğe konması ile eski faaliyetlerine başlayacaktır[365].

2.3. Mondros'dan Lozan'a (1918-1923)

2.3.1. Patrik Zaven Efendi'nin Çalışmaları

TCE™

Mondros Mütarekesi, Ermenistan kurulması ortamı için önemli bir adım idi. 1918 Nizâmnâmesi hükümlerine uygun olarak 6 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'a gelen Ermeni Patriği Zaven Efendi, bağımsız bir Ermenistan kurulması için bir teşkilât kurmuş, silâh, mermi ve para yardımlarını toplayarak maddî yönden noksanlarını tamamlamaya çalışıyor, Rum Patrikhânesi'nden de geniş ölçüde destek alıyordu.[366]

Yoğun bir propaganda ve siyasî faaliyet içinde bulunan Ermeniler, bir Ermenistan kurulması yolundaki isteklerinin müttefiklerince (İngiltere-Fransa) kabul göreceğini düşünüyorlardı. Bu sebeple, Türkiye Ermenileri'nin temsilcisi olduğu sıfatı ile Bogos Nubar Paşa, 30 Kasım 1918 tarihinde İtilâf Devletleri'ne başvurarak, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını ve bu bağımsızlığın İtilâf Devletleri ile Cemiyet-i Akvam'ın himayesi altına konulmasını istemişti. Diğer taraftan, aynı meselenin gerçekleşmesi hususunda çalışmalarda bulunmak üzere Patrik Zaven Efendi de, 12 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'dan Paris'e ve oradan da Londra'ya hareket etti. Bogos Nubar Paşa ile de görüşerek onu bazı hususlarda aydınlatan Zaven Efendi, bir taraftan da Lord Cecil, Lord Curzon ve yardımcısı Lord Harding ile görüştü, Fransız Chambon ve Yunan Başbakanı Venizelos ile müzakerelerde bulun-

365 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

366 Ulu, C., (2009), Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermeniler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

du. Ermeniler'in minnettarlığını arzetmek üzere İngiltere Kiralı V.George'u da ziyaret etti. Londra'dan Paris'e dönüşünde ise Fransa Cumhurbaşkanı ve Başbakanı ile görüşen Zaven Efendi, sonuçtan çok emin görünüyordu. Ancak Ermeniler isteklerinde, demografik, etnik, politik, ekonomik ve diğer bakımlardan haklı olup olmadıklarını düşünmüyorlardı.[367]

Ermeniler, Mondros Mütarekesi'nden sonra diplomatik faaliyetlerde bulunmak ve propagandaya girişmek üzere Paris'e üç ayrı hey'et göndermişlerdi. Bunlar, Bogos Nubar Paşa'nın başkanlığındaki "Avrupa Millî Ermeni Delegasyonu", "Ermenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Avedis Aharonyan'ın başkanlığındaki "Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu" ve Kilikya (Sis) Ermeni Katogigosu Paul Terziyan'ın başkanlığında kurulmuş bir din adamları (ruhanî) Delegasyonu idi. Bogos Nubar Paşa ve Avedis Aharonyan, 26 Şubat 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nın "Onlar Şûrası"na verdikleri muhtıra ile Kafkasya'dan Akdeniz'e ve Karadeniz'den Suriye Çölü'ne kadar uzanan bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını teklif etmişlerdi. Ancak özellikle, İngiltere ve Fransa arasındaki bölgeye hakimiyet mücadelesi, konunun bir müddet daha sürüncemede kalmasına sebep olacaktır.

TCE

2.3.2. Millî Mücadele, Sevr (1920) ve Ankara Antlaşması (1921)

Millî Mücadele döneminde, Patrik Zaven Efendi, Rum Patriği ile birlikte 3 Temmuz 1919 tarihinde, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verdiği dilekçede, "Türkiye'de... Millî savunma bahanesi altında Hristiyanlar'a saldırmaları için çeteler ile milisler teşkilatlandırılmıştır... Asayişsizlikten, esas itibariyle, Türk hükümeti mesuldür. Doğu Hristiyanlarının koruyucusu ve mazlum milletlerin kurtarıcısı olan Müttefikler'in münasip görecekleri tedbirleri almaları için temennilerimizi ortaya koymamız hususuna müsaadelerini rica ediyoruz." diyerek, İtilâf Devletleri'ni işgale teşvik ediyordu. Diğer taraftan, İstanbul'dan Diyarbakır'a giden Piskopos Kendifyan, Zaven Efendi'ye Ocak 1920'de yazdığı mektubunda, Türkler'e karşı Diyarbakır'daki Ermeni örgütlenmesinden bahsediyor, İngiliz ve Fransız teftiş memurlarının kendilerine yaptığı yardımları bildiriyordu.

---

367 Şimşir, B. N., (1986), Osmanlı Ermenileri, Bilgi Yayınevi, Ankara,

Bu dönemde, Avrupa ülkeleri tarafından yapılan, Ermeniler'in pek çok zulüm gördüğüne dair propagandalara, Amerikalı General James G. Harbord'un 16 Ekim 1919 tarihli raporu ile açıklık getirilmişti. Harbord raporu, iddia edilen Türk katliamını çürütüyordu. Ancak az sonra, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul, İtilâf Devletleri tarafından işgal ediliyordu. Doğu Anadolu'da ise, Ermeni baskısı gittikçe yoğunlaşıyordu. Bu sırada müttefikler, Osmanlı İmparatorluğu'na bir an önce imzalatmak için üzerinde çalıştıkları barış antlaşması metnini ortaya koymuşlardı.[368]

Nihayet İngiltere'nin gayretleri ile Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devleti'ne imzalatıldı. Antlaşma'mn imzalandığı haberi Türkiye'nin her tarafında infial yaratmış ve öfke ile karşılanmış idi. Bu sırada İngilizler, savaş suçlusu olarak Malta adasına sürgün ettikleri Türkler'i, yani sözde Ermeni Soykırımı'ndan sanık olanları da, ölü doğmuş Sevr Antlaşması'nın 230.Maddesi'ne göre, özel bir mahkemede yargılamak üzere hazırlığa başlamışlardı. İngilizler'in bütün gayretlerine rağmen, "Ermeni Soykırımı" iddiası daha 1920'lerde çökmüştü.

Sevr Antlaşması, Doğu'da bir Ermenistan kurduğu gibi, Kürdistan'a da otonomi vermekte ve böylece Doğu Anadolu'yu parçalamakta idi. Nihayet, 24 Eylül 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nın tanıdığı haklara dayanarak Türk topraklarına saldıran ve almaya kalkışan Ermeni Cumhuriyeti, askerî harekâtı girişmiş ise de Kâzım Karabekir Paşa'nın komutasındaki 15. Kolordu bunların üzerine yürümüş ve 30 Ekim 1920 tarihinde Kars'ı kurtardıktan sonra, Taşnaklar'ı 2/3 Aralık 1920'de Gümrü (Alexandropol) Antlaşması'nı imzalamaya zorlamıştı. Böylece Sevr Antlaşması'nın Doğu Anadolu'da yaratmak istediği Büyük Ermenistan tasavvuru, Mustafa Kemal Paşa ordularının ayakları altında çiğnenmiş oluyordu.[369]

Kuvay-ı Milliye'nin şanlı mücadelesi sonucu emperyalist işgal yönetimi Güney Cephesi'nde de tutunamamıştır. Fransızlar, Sakarya Zaferi üzerine 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ankara Antlaşması'nı imzalayarak, Hatay dışında işgal ettikleri yerleri geri vermişlerdir. Böylece, Millî Mücadele'nin Güney Cephesi de kapanmış oluyordu.

368 Uras, E., (1976), Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge yayınlari, İstanbul

369 Yaman, A., (1973), Ermeni Meselesi ve Türkiye, Otağ Yayınevi, İstanbul

Fiilî değeri olmadığı çoktan anlaşılan Sevr Antlaşması böylece, hukuken de hükümsüz kalıyordu.

Fransa ile barışın yapılması, işgal boyunca yaptıkları akıl ve hayale sığmayan zulümleri ile Ermeniler'i telâş içinde bırakmış idi. Çünkü Güney'de bir Ermeni Devleti kurma düşünceleri yok olmuş, bölgenin Türkler'e ait olduğu tasdik edilmişti.

Ermeni kaynaklarına göre, Ankara Antlaşması ile Çukurova ve çevresinin Fransızlar tarafından boşaltılması sırasında 120.000'den fazla Ermeni Suriye'ye ve Lübnan'a kaçmış, 30.000 kadar Ermeni de Kıbrıs'a, Mısır'a ve İstanbul'a göç etmiş idi.

Fransa'nın Adana konsolosu Laporte, Adana'dan İskenderun'a giden Sis Katogigosu'na Kasım 1921 yılı sonlarında mevcut durumu açıklarken, "Gelecek olan hükümet âdil olacak ve azınlıkların menfaatlarını koruyacaktır. Bunun için göç edenleri (Ermeniler!) sefaletten ve mülklerini tehlikeye düşürmekten kurtarmak lâzımdır. Bu sebeple, gidenler geri dönsünler... Kilikya'da Fransızlar sizler için 5.000 evlâdını toprağa verdi." demiş, ancak Sis Katogigosu ise tarihî yanılgılarını açıklarken, "...Hristiyanlar'ın hayatı tehlikeye atılamaz. Fransızlar'ın bize yaptıklarını takdirle anarız. Ama buna karşılık 30.000 Ermeni de mütarekeden beri Fransızlar için ölmüşlerdir." diyerek Fransa'yı suçlamıştır.

TOE

Sis Katogigosu, Paris'deki "Millî Ermeni Delegasyonu"na İskenderun'dan yazdığı 29. Kasım 1921 tarihli mektubunda, Kemalistler'in katliam yapacağından korkulduğundan Ermeniler arasında paniğin başladığını ve Ermeniler'in kaçmayı hızlandırdıklarını belirtiyordu. Katogigos'un da ifade ettiği gibi, bu kaçış Ermeniler'in güney bölgesindeki sonlarını hazırlamıştır.

2.3.3.Lozan Antlaşması (1923) ve "Ermeni Meselesi'nin Tarihe Karışması

"Büyük Ermenistan" davasından ümitlerini kesmiş olan İtilâf Devletleri, eski müttefiklerini Güney ve Güneydoğu Anadolu'da kurulacak olan 500-600 bin Ermeni'nin yerleştirileceği "Ocak" veya "Ermeni Yurdu" gibi boş

lâflar ile avutmak ve Ermeni hâmiliğinden sıyrılmanın çarelerini aramak istemişlerdir. Lozan'da da bu yolda gayret göstermişler, ancak netice alamamışlardır.

Azınlıklar Meselesi, Lozan Konferansı'nı uzun zaman uğraştıran ihtilaflı konulardan biri idi. Fakat Ermeni Meselesi'nin Lozan'da görüşülmesi dikkat çekicidir. Çünkü 2/3 Aralık 1920 tarihli Gümrü ve nihayet 16 Mart 1921 tarihli Kars antlaşmaları ile Türkiye'nin millî sınırları belirtilmiş ve TBMM Hükümeti Ermeni Meselesi'ni kökünden halletmişti. Türkiye için artık bu sun'î mesele siyasî bakımdan kapanmıştı. Ancak Ermeniler bazı teşkilâtları aracılığı ile çeşitli konferans ve kongrelere, özellikle ABD'ne müracaat ve her türlü tesiri icra ederek bu konunun tekrar Lozan'da görüşülmesini sağlamışlardır. Ayrıca İngiltere, Fransa ve İtalya, konunun Lozan'da görüşülmesini önemle istemişler ve "Azınlıklar Meselesi" içerisinde mütalâ edilmesini sağlamışlardır.[370]

Nihayet, Türkiye aleyhinde yapılan bütün propagandalar ve çalışmalar, Millî Mücadele'nin zaferini ve Türk milletinin millî mücadelesini temsil eden İsmet (İnönü) Paşa başkanlığındaki hey'et tarafından sonuçsuz bırakılmış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda Türk tezi kabul edilerek Ermeni vatandaşlarımızın hiçbir ayrıcalık gözetilmeden Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası şeklinde yaşamaları, tam bir vatandaşlık hukuk içerisinde mutlu olmaları sağlanmıştır.

Lozan Antlaşması'nda "Ermeni" kelimesi hiçbir yerde geçmiyordu. Böylece, İngiltere, Fransa ve Rusya yaklaşık 50 yıldır Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırdıkları Ermeniler'i bağımsızlık ve muhtar(özerk) Ermenistan aldatmacası ile emperyalist amaçları doğrultusunda kullanmışlar, sonra da onları Anadolu'da yüzüstü bırakarak çekilip gitmek zorunda kalmışlardır. Bu devletler Ermeniler'i Lozan Barış Görüşmeleri'ne dahi almak istememişler, ancak onları yüzüstü bırakmanın ve yenilmişliklerinin kefaretini ödercesine "Azınlıklar Meselesi" başlığı altında kendi yarattıkları Ermeni Meselesi'ne, anlamsız bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin çözüm bulmasını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Nitekim, Lord Curzon, Türk delegasyonunu güç durumda bırakmak amacı ile Türk toprakları üzerinde

370 Yalçın, A., (1975), Belgelerin IşığındaTürk·Ermeni Meselesininİ içyüzü", Ünsal yayınevi, İstanbul,

bir "Ermeni Yurdu" kurulmasına ilişkin dileklerini ilgili komisyona iletmek kararını almış, ancak İsmet Paşa, Türk topraklan üzerinde millî bir "Ermeni Yurdu" kurulamayacağını ifade ederek, bunun Türkiye'nin bölünmesine yol açacağını belirtmişti.[371]

Neticede, Lozan Antlaşması ile azınlıklara Türkiye'nin egemenliği ile bağdaşmayan haklar verilmedi. Türk vatandaşı olanların kanunlar önünde eşitliği kabul edildi. Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler mübadele edileceklerdi. Yalnız İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler mübadele dışında bırakılıyorlardı.

Böylece, Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile Millî Mücadele'de akıtılan kanların bedeli alınıyor, Türk topraklarının bütünlüğü ve Türk Devleti'nin kayıtsız ve şartsız istiklâli bütün dünyaca tanınmış oluyor, sözde "Ermeni Meselesi" de kesin bir şekilde tarihe karışıyordu.

TCE™

3. Ermeni Kilisesi Hakkındaki Yorumlar ve Düşünceler

3.1. Gevond Turyan'ın Düşünceleri

Ermeni Kilisesi'nin, Ermeniler'in ruhu olduğunu, çeşitli yazarların ifadeleri ile daha önce belirtmiştik. Ermeni Piskoposu Gevond Turyan'ın haftalık bir Ermeni dergisi olan Dadjar'da yayınladığı makaleleri daha sonra, bir kitapta toplanmış ve 1917 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu kitapta yer alan bilgiler, Ermeni Kilisesi'nin bir itirafnâmesi niteliğinde olup, Ermeni

Komiteleri'nin, Patrikhâne'nin ve Ermeni Cemiyetleri'nin gerçek yüzlerini ortaya koymaktadır. Gevond Turyan, Ermeni Kilisesi ve ruhanîlerinin Osmanlı Devleti'nin yıkılmasındaki rollerini şöyle açıklamaktadır:

"Dinî cemaatlar, uzun zamandan beri, Ermeni İhtilâl Partileri'nin inkılâp ocakları olmuş ve en şeytanî programlar buralardan hazırlanmıştır. Dinî merkezler, silâh depoları ve komplo ocakları olmuştur... Dinî liderler, söz ve yazı ile, kendilerine güvenmiş olan halkı isyana teşvik ediyorlardı. Artık vaazlarda yüce sözler ve İncil'in doktrini zikredilmiyordu. Sadakat ve

371 Yıldırım, H., (2000), Ermeni İddiaları ve Geçekler, Sistem Ofset yayınları, Ankara,

doğruluk yerine isyan; insanlık yerine kin ve intikam; ahlâk yerine alçaklık ve rezillik vaazediliyordu... Dinî liderler, komiteler tarafından organize edilmiş bayramlara, toplantılara, törenlere başkanlık ediyorlardı."

"Ne Ermeniler'in en yüksek dinî lideri Eçmiyazin Katogigosu, ne Ermeniler'in kaderini omuzladığını iddia eden en yüksek Kilise yetkilileri, ne bu ihtilâl partilerinin yetkili şefleri, ne diğer Ermeniler, Türkiye dışında, bizim, diğer hiçbir otoritenin hâkimiyeti altında varlığımızı korumaya muktedir olmadığımızı ne açıklayabildiler, ne de kavrayabildiler."

"Ermeniler, 600 yıldan beri, başka hiçbir millet tebaasının ne gördüğü, ne tanıdığı geniş bir sosyal ve dinî hürriyetten istifade ederek Türkiye'nin toprağında Türkler ile yanyana yaşadılar... Bu hain nankörler (Komiteler), bu densizler, gerçekleri inkâr etmişler ve en itibarlı tebaa olarak, şanla, şerefle yaşama imkânı bağışlayan bu ülke üzerinde, kin, nefret ve ayrılık tohumları ekmişlerdir."

TCE™

Ermeni tarihçileri ve yazarları, Gevond Turyan'ın bu kitabını kasıtlı olarak kullanmazlar, görmezlikten gelirler. Bu gerçekçi Ermeni din adamı savaş sonrasında, soydaşlarının yarattığı ortamdan huzursuz olmuş ve 1922 yılında Amerika'ya göç etmiş, ancak buradaki Taşnak basınında birçok defalar eleştirilmiştir. Nihayet, 24 Aralık 1933 tarihinde New York'daki Ermeni Kilisesi'ne bir âyini idare etmek için geldiğinde, Taşnak teröristleri tarafından sözde davaya ihanet ettiği gerekçesi ile bıçaklanarak öldürülmüştür.

3.2. Atatürk'ün Düşünceleri

Atatürk'ün azınlıklar ve patrikhaneler hakkındaki görüşleri ise millî devlet anlayışı içerisinde değerlendirilmelidir. O, millî devlete geçiş yıllarında milliyetçilerin azınlıklar politikasını, "Milletçe kesin bir şekilde savunulması istenen ve gerekli görülen haklar özellikle iki noktada önem kazanır. Birincisi, devlet ve milletin mutlak olarak tam bağımsızlığı, ikincisi de vatanın ana topraklarında çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir." sözleri ile formüle etmiştir. Şüphesiz, Atatürk bu ifadeleri ile daha o yıllarda azınlıkların ülke üzerindeki saltanatlarına son verilmesi gereğine işaret ediyordu.

Atatürk, dış güçler tarafından psikolojik savaşın piyonu haline getirilmiş bulunan azınlıkların, Osmanlı İmparatorluğu içindeki durumlarını da 19 Eylül 1921 tarihinde şöyle açıklamaktadır.

"Hükümetimizin ve milletimizin, Hristiyan unsurlara karşı adilâne bir surette hareket etmekliğimiz, geleneklerimiz icablarından ve dinimiz geleneklerindendir. Ve hakikaten Hristiyanlar'a âdilâne muamele edildiğine en büyük delil, memleketimizin her noktasında, en ufak köyünde bile, Hristiyan unsurların Müslümanlar'dan ziyade huzur ve refaha ve servete mâlik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile, gasp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsa idi, elbette bugünkü hâl ve vaziyette bulunmamaları lâzımdı. Bundan ötürü, bunun için başka bir delil ve sebep söylemeyi lüzum görmüyorum. Fakat, bu Hristiyan unsurların haricin teşviki ile veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek millî varlığımızı zedelemek, bozmak teşebbüslerinde bulunacakların fenalıklarına set çekmek pek tabiî ve zaruridir. Bugün en büyük, en kuvvetli ve en medenî milletlerin bu gibi meselelerde bize nisbetle pek sert ve zorlayıcı muamelelere teşebbüs etmekte olduğu herkesçe bilinmektedir."

Mustafa Kemal Atatürk, yurdu parçalamaya azmetmiş olan Batılı büyük devletlerin propaganda içerikli faaliyetlerine ve azınlıklar üzerindeki çalışmalarına dikkati çekmektedir. O, gerek millî Mücadele günlerinde, gerekse 1923-1938 yılları arasındaki inşa döneminde, iç politikayı millî birlik ve beraberlik içinde, Türk Milleti'ni yüceltmek biçiminde görmüştü. Millî mücadele'nin en çetin günleri yaşanırken, TBMM'nin 6 Mart 1922 tarihli gizli oturumunda şöyle diyordu".[372]

"... Asıl olan dahili cephedir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephedir. Zahirî cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki müsellâh cephesidir. Bu cephe; tezelzül, tebeddül edebilir, mağlûb olabilir. Fakat, bu hal, hiçbir vakit bir memleketi, bir milleti, mahvedemez. Mühim olan, memleketi temelinden yıkan, milleti esir ettiren dahilî cephenin sükûtudur. Bu hakikate bizden ziyade vâkıf olan düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için asırlarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne kadar muvaffak da olmuşlardır. Filhakika, kaleyi içinden almak, dışından

372 Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiasi, Press Amazon.com, US

zorlamaktan çok kolaydır. Bu maksatla, şahıslarımıza kadar temasa gelebilen müfsit mikropların, vasıtaların mevcudiyetini iddia etmek caizdir."

Atatürk, Türkiye'de ileride azınlıklar arasında dış mihraklarca yönlendirilecek propaganda kampanyalarına karşı da, Türk gencinin hazırlıklı olması gerektiğini vurgular ve daha 16 Temmuz 1921 tarihinde şöyle der:

"Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken, onlara bilhassa varlığı ile, hakkı ile, birliği ile çelişen bütün yabancı unsurlar ile mücadele lüzumu ve millî düşünceleri, tam bir imanla, her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârâne müdafaa mecburiyeti aşılanmalıdır."

Azınlıklar konusunda Mustafa Kemal Paşa'ya yabancı gazetecilerin sormuş oldukları sorular ne kadar anlamlı ise, aldıkları cevaplar da o derece milliyetçi ve insanîdir. Philadelphia-Public Ledger muhabiri Clarence K.Streit'in TBMM Reisi Mustafa Kemal'e 26 Şubat 1921 tarihinde sorduğu 19 soru arasında yer alan azınlıklar ile ilgili sorular ve cevaplar şöyledir:[373]

TOE

"Soru 5: Türkiye'deki gayr-i Müslim anasır meselesi hakkında hükümetiniz ne gibi bir suret-i hal teklif eder?

Cevap 5: Bu sorunun cevabı Misâk-ı Millîmiz içinde mevcuttur.

Soru 6: Muharebe devam ettiği müddetçe hükümetinizin Anadolu'daki Rumlar'a ve Ermeniler'e karşı meslek-i hareketiniz nedir?

Cevap 6: Müslim ve gayr-i Müslim Türk vatandaşları arasında hiçbir ayırım yapmıyoruz. Böylece Rumlar'ın ve Ermeniler'in düşmanla birlikte vatana hıyanette bulunmadıkları müddetçe endişe edecekleri bir husus yoktur."

Atatürk, 4 Mayıs 1924 tarihinde de, New York Herald Gazetesi'nin muhabirine verdiği demeçte, Patrikhaneler, Kiliseler ve Ermeniler hakkında şunları açıklıyordu: [374]

"... Patrikhanelerin hiddetini tahrik etmeden usûl-i tedrisimiz tebdil edilemezdi. Bunlar muavenet maksadıyla daima ecnebi hükümetlere müracaat ediyorlardı... Rum Ortodoks ve Ermeni Patrikhaneleri vasıtasıyla idare usûlümüz, diğer kilise idareleri ihdasını elzem kıldı... İmparatorluk hududu

373 Hocaoğlu, M., (1976), Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Anda Dagıtım, İstanbul,

374 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

dâhilinde her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler. Ermeniler, Türk hâkimiyeti altında, açıkça müstakil bir kraliyet lehinde çalışıyor, ecnebi anasırın fiilî muavenetiyle hayellerini hîz-i fiili isale için mütemadiyen entrikalarda bulunuyorlardı... Türkiye'de mektepler ve kiliseler tahrikatın ocağı idi."

Mustafa Kemal Atatürk, Erzurum Kongresi'nden itibaren azınlıklar konusunda sarfettiği bütün bu ifadeleri ile, büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için kullandıkları metotların yeniden kullanılmasına sebep olacak bütün yolların ortadan kaldırılmasının zaruretine işaret ediyor ve azınlıkların Türkiye'de herhangi bir vatandaş ile eşit hak ve vazifelere sahip olacağını da ilâve ediyordu.

TCE™

DİASPORA ERMENİLİĞİ

1. Tarihte Ermeni Göçleri, Diaspora Ermeniliği ve Yapısı

XX. yüzyıl Ermeni propagandasının temalarından birisi, Ermeniler'in 1915 Tehciri sonucu dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış oldukları temasıdır. Ancak tarihî kaynaklar incelendiğinde, bu iddianın, sözde "Ermeni Davası" (Hai Tahd)'nı desteklemek amacı ile ortaya atıldığı görülmektedir. Ermeni göçlerinin sebeplerini, dört grupta toplamak mümkündür.

1. Ermeniler'in paraya (ticarete) ve servete düşkünlükleri,
2. Ermeniler'deki maceraperestlik ruhu,
3. Hristiyanlık'taki mezhep kavgaları, Ermeniler'in Ortodokslar tarafından hor görülmeleri ve dinî baskılar,
4. Ermeniler'in tarih boyunca metbûlarına karşı ihanet içinde bulunmaları.

Ortaçağlarda Sasanî hükümdarları, Ermeniler'i ateşe tapıcılığa döndürmeye çalıştılar. II. Şahpur (310-379) 70.000 Ermeni'yi İran içlerine sürdü. II. Yezdcerd (438-457) döneminde de binlerce Ermeni İran'a sürülmüştür.

Doğu Anadolu'da, Ermeniler'in siyasî bir varlık gösterme imkânı, Bizans İmparatoru II. Basil (976-1025) ve IX. Konstantin Monomak (1042-

1055) tarafından ortadan kaldırılmıştır. II. Basil, Doğu Anadolu'ya gelip Vaspuragan'ı ilhak ettikten sonra, bu bölgede oturan 40.000 Ermeni'yi Sivas ve Kayseri bölgelerine sürmüştür. IX. Konstantin Monomak da, birçok Ermeni ileri gelenlerini Anadolu içlerine sürmüştür. Bu dönemde, Ermeni kilisesi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

XII. yüzyılda yaşamış olan ve en büyük Ermeni tarihçisi sayılan Urfalı Mateos, Vekayinâmesi'nde Ermenistan'ın Bizans'a devredilmesinden yakınarak şöyle demektedir: "İşte Ermeni milleti bu suretle esaret altına alındı. Memleket kamilen kanla kaplandı ve bir ucundan öbür ucuna kadar çalkanan bir kan deryası haline geldi... Ermeni milletinin Grek milletinin yüzünden çektiği ıstırapları kim birer birer tasvir edebilecektir? Çünkü Grekler, Ermeni milletinin kumandanlarını kendi ev ve eyâletlerinden çıkarıp götürmüşler ve Ermenistan'ın kırallık tahtını devirmişlerdi... Ermenistan, Grekler'in elinden (Türkler tarafından) alındıktan sonra Ermeniler, Romalılar'ın bütün fenalıklarından kurtulmuş oldular... Fakat onlar(Bizanslılar), bundan sonra da... Ermeni mezhebinin tetkiki ile uğraştılar ve Allah'ın Kilisesi'nin içinde kargaşalık çıkardılar.... Onlar bu gayretleri ile bütün Ermeni prens ve kumandanlarını Şark'tan çıkarıp kendi memleketlerinde ikâmet etmeye mecbur ettiler."[375]

W.Heyd'de, ilk Haçlılar'ın Asya'ya gelmelerinden az önceki bir dönemde, Fırat'ın yukarı kısmı ile sulanan bölgelerde, Bizans'ın gittikçe artan tehdidi yüzünden Ermeniler'in milliyetlerini yitirmemek için oradan göç ettiklerine işaret etmektedir.

Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulması için ileri sürülen tarihî ve coğrafî delileri çürütmüş olan ve Ermeniler'in Milletler Prensibi'ne de dayanamayacaklarını belirten ünlü tarihçi Joseph-François Laurent, 1920 tarihinde yayınladığı bir araştırmasında: Bizans, Ermenistan'ı ele geçirince ülkeden halkını çıkarmış, Ermeniler'in Batı'ya doğru göçlerini teşvik etmiş ve çabuklaştırmıştır. Aslında göç daha önceden başlamıştı: Asırlardır Ermeniler, Rum (Bizans) İmparatorluğu'na kitle halinde göçüyorlardı. Çünkü Ermeniler, mizaç itibariyle, diyar diyar dolaşmak hevesi taşımaktaydılar... Ermeni maceracıları, kendilerine bol para veren ve servet sağlayan devletin hizmetine girerlerdi. Bu devlet, onların istedikleri gibi soygun yapmaları ve katliama

375 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

girişmelerine izin verdiği sürece sadakatlerine güvenebilirdi. Hristiyan oldukları için, herhangi bir hayır işleyerek, katliam ve soygunlarını (Tanrı'ya) affettirirler, vicdanları rahata kavuşurdu." demekte ve Ermeniler'in yurtlarını terketmesinin bir sebebinin de bütün mirasın en büyük çocuğa geçmesini öngören hukuk düzeni (droit d'ainesse) olduğunu belirtmekte ve bu nedenle Ermeniler'in servete kavuşmak için, kitle halinde başka ülkelere gittikleri, böylece dünyanın, her tarafına dağıldıklarım ifade etmektedir.

Tarihleri boyunca bütün fenalıkları, mezhep ayrılığından ve iki yüzlü hareketlerinden dolayı Hristiyanlar'dan gören Ermeniler, Urfa Haçlı Kontluğu zamanında (1113'de) da tehcir edildiler ve arazileri kontluğa ilhak edildi.

Moğol istilâsı sırasında birçok Ermeni, Moğollar tarafından Kazan ve Astrahan taraflarına götürüldü, Çukurova (Kilikya)'dan da 30.000 Ermeni, Kıbrıs'a, Girid'e ve İtalya'ya göç etti. Daha sonraları da, Macaristan'a, Romanya'ya, Polonya'ya ve Hindistan'a gidenler oldu.

TCE™

Memlûk Sultanı Baybars (1223-1277) döneminde, 1273-1275 yıllarında Çukurova ve civarını istilâ eden Memlûklar, 10.000 kadar Ermeni'yi Mısır'a sürdüler.

1743-1746 Osmanlı-İran Savaşları sırasında İranlılar, ordunun önünü boşaltmak amacı ile 24.000 Ermeni'yi İran içlerine sürdüler. Bu dönemde, Kırım, Polonya ve Hazar Denizi'nin kuzeyine Ermeni göçü devam etti.

Ermeniler'i, Grekler, Haçlılar, Moğollar, Memlûklar ve İranlılar'dan sonra tehcire tabî tutan Çarlık Rusya oldu. 1777 tarihinde Kırım'ı işgal eden Ruslar, buradaki binlerce Ermeni'yi 1778 yılında steplere sürdüler.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Ruslar tarafından, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'dan Rusya'ya 150.000 civarında Ermeni göçürülmüştür. Bu göçürülme işinde Ermeni ruhban sınıfı da önemli bir rol üstlenmiştir. Rusya tarafından gerçekleştirilen bu Ermeni tehcîrinden amaç, göçürülen Ermeniler ile Osmanlılar'a ve İran'a karşı sınırlarında bir askerî kordon meydana getirmekti.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasında, Anadolu'dan Rusya'nın Kafkas topraklarına kitleler halinde Ermeni göçleri olmuştur. 1877-1878 yıllarında göç eden Ermeniler'in sayısı 85.000 yıllarında

göç eden Ermeniler'in sayısı 85.000,1894'de göç edenlerin sayısı 90.000 ve 1897'deki göçmen sayısı ise 10.000'dir. 1908 yılına gelindiğinde, Kafkasya'ya göç eden Ermeniler'in sayısı 1.000.000'u bulmuştur. 1890'dan sonra dış ülkelere yapılan Ermeni göçlerinde, Taşnak ve Hınçak partilerinin baskıları görülmektedir. En son olarak, Birinci Dünya Savaşı(1914-1918) yıllarında Doğu Anadolu'dan Kafkasya'ya 400.000 Ermeni göç etmiş, yerlerine Kafkaslar'daki 400.000 Müslüman gelmiştir.

Millî Mücadele (l919-1922) yıllarında İtilâf Devletleri ile birlikte Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun işgaline katılan Ermeniler ise, Ankara Antlaşması'nı müteakip, Fransa'ya, Kıbrıs'a, Suriye'ye, Lübnan'a kaçmışlardır.

İşte bugün Ermeniler'in çeşitli ülkelerde bulunmalarının sebebi, eski ve ortaçağlarda çeşitli nedenler ile başlayan kitle halindeki göçlerdir. Öyle ise bir yazarın dediği gibi, tarihçinin, Ermenistan Nerededir? diye bir soru sormaya hakkı vardır.

Diaspora Ermenileri'nin teşkilâtlanması ampirik tiptedir. Diaspora'da, insanı şaşırtacak derecede birçok teşkilât, dernek, parti ve hareketler vardır. Diaspora Ermeniliği'nin bugünkü yapısının en önemli unsurları arasında; Ermeni Siyasî Partileri'ni (Taşnak, Hınçak, Ramgavar), Yardım Kurumları'nı(Ermeni Kızılhaçı, Ermeni Sosyal Yardım Dernekleri, Ermeniler'e Yardım Birliği=Ermeni Mavi Haçı), Kültür Dernekleri'ni, kiliseleri (Gregoryen, Katolik, Protestan) sayabiliriz.

Ermeni literatürü, Diaspora'da yaşayan Ermeni cemaatlarını altı grupta toplamaktadır:

1. Kendileri veya ataları belli bir merkezden iki veya daha fazla dış ülkelere yayılmış olanlar,
2. Sözde anavatanları ile ilgili ortak bir hatıra, görüntü ve mitolojiye sahip olanlar,
3. Kendilerinin, ev sahibi toplum tarafından bütünü ile kabul edilmediklerine ve muhtemelen kabul edilemeyeceklerine inanmış olan ve bu sebeple bu toplumdan kısmen soğutulmuş ve izale edilmiş olanlar,
4. Sözde anavatanlarını, kendilerinin gerçek, ideal yurdu olarak gören ve şartlar uygun olduğu zaman, eninde sonunda kendilerinin veya torunlarının geri dönecekleri bir yer olarak görenler,

5. Toplu olarak kendilerini, sözde orijinal anavatanlarının korunması veya yeniden oluşturulmasına ve bu anavatanın güvenliği ve refahına adamaları gerektiğine inananlar,
6. Şahsen veya vekâleten, anavatanları ile şu yada bu yolla ilişkilerini devam ettirenler.

2. Lübnan Ermeniliği'nin Doğuşu

1919-1921 yıllarında Fransız ve İngiliz kuvvetleri ile birlikte Maraş, Urfa ve Anteb'de Müslüman ahaliye, akla ve hayale gelmeyen baskı ve zulüm uygulayan Ermeniler'in büyük bir bölümü, Ankara Antlaşması'ın müteakip, Fransızlar tarafından Suriye ve Lübnan'a taşınmışlardı. Fransızlar'ın, Ermeniler'in sırtından gerçekleştirmeye uğraştıkları sömürgeci çabaları da boşa çıkmıştı. Başka bir ifade ile, Fransa'nın kendi himayesinde Kilikya'da bir "Millî Ermeni Yurdu" kurma operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmıştı[376].

Aslında, Fransız generalleri ve subaylarının büyük çoğunluğu Fransız ordusu saflarında işgale katılan Ermeni Lejyonu'ndan bezmişlerdi. Fransa'ya çektikleri mesajlarda, bu lejyona mensup Ermeniler'in sadece intikam hisleri ile davrandıklarını, Türk köylerini yakıp yıktıklarını, böylece Fransız aleyhtarlığının süratle yayıldığını bildirmişlerdi. Fransızlar, Sizlere bu bereketli topraklarda yeni bir vatan kuracağız. diye diye, dünyanın dört bir yanından koparıp getirdikleri Ermeniler'e, Millî Mücadele sonunda, Türkler geliyor, katliama girişecekler sözleri ile onları peşlerine takarak sürüklemişlerdi.

XVI.yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçmiş olan Lübnan, Birinci Dünya Savaşı'na kadar 400 yıl Osmanlılar tarafından yönetilmiştir. Savaşın son döneminde, Lübnan İngiliz kuvvetlerinin eline geçmiş, ancak 24 Nisan 1920 tarihinde, San Remo Konferansı'nda alınan kararla, Suriye ile birlikte Fransa'nın mandasına verilmiştir. General Gouraud tarafından l Ağustos 1920 tarihinde ilân edilen Büyük Lübnan, Fransa'nın himayesinde olan Maruni Hristiyanlar ile bunların geleneksel düşmanları Dürziler'in yaşadıkları eski Osmanlı vilâyetine ek olarak Beyrut, Trablus, Sayda ve Sur'un ve ülkenin içinde uzanan Bekaa vadisini de kapsamakta idi. Suriye ve Lübnan'ın iyi bir pazar ve hammadde kaynağı olması ve çe-

376 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

şitli limanlarının Akdeniz ticaretindeki stratejik mevkiî Fransa'nın iştahını kabartan nedenlerden idi. İşte Fransızlar bu şartlar altında Ermeniler'i, etnik ve dinî yönlerden karışık olan Lübnan'a yerleştiriyorlardı.

2.1. Ermeniler'in Lübnan'a Yerleşmeleri

Fransız yönetimi, Anadolu'dan ve özellikle Adana, Maraş ve Antep vilâyetlerinden Lübnan'a göç eden Kilikya Ermenileri'ne, 31 Ağustos 1924 tarihinde, "Lübnan Vatandaşlığı" hakkını tanıdı. Halbuki, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın 31. Maddesi'nde, Onsekiz yaşını aşmış olup da Türk uyrukluğunu yitiren ve 30. Madde uyarınca hukuk açısından yeni bir uyruk-luk edinmiş bulunan kimseler, işbu Antlaşma'nın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, iki yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu geçebileceklerdir." deniliyordu. Bu madde ile, daha önce Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olan ve yeni kurulan devletlerin vatandaşlığına kabul edilmiş olan herkesin iki yıl içinde Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye gelebileceği karara bağlanmıştı. Bu madde, savaş sırasında göç ettirilen veya hangi sebeple olursa olsun, savaş sonrası döneminde Türk toprakları üzerinde bulunmayan Osmanlı Ermenileri için de geçerli idi. 31. Madde, Türkiye'ye dönmek isteyen Ermeniler için biçilmiş kaftandı. Bu madde uyarınca, bir zamanlar Osmanlı vatandaşı olan her Ermeni 24 Temmuz 1925 tarihine kadar Türkiye'ye dönebilirdi. Bu. maddeyi hiç dikkate almamış olan yurtdışında bulunan Ermeniler'in de, Türk vatandaşlığı ile ilgilen ortadan kalkmış oluyordu.

Anadolu'dan Beyrut'a gelip yerleşen Ermeniler, kendi mahallelerini, kendi okullarını, hastahanelerini, kiliselerini, sosyal ve politik derneklerini kurarak, Lübnan'ın siyasî mukadderatında etkin bir rol oynama gayretine giriştiler. Beyrut'a ilk gelen Maraş Ermenileri, kısa zamanda kendi kasabalarını kurarak, Beyrut nehrinin doğu kıyısında arsalar ve bahçeler satın aldılar. Sis (Kozan), Adana, Amanos(Gâvur Dağları) ve Van Ermenileri, Beyrut'un kuzeydoğusunda bulunan Bourdj Hammound banliyösünü kurdular.

Böylece, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kargaşalıkların sonunda, Lübnan, Orta-Doğu'da geniş bir Ermeni nüfusuna vatan oldu ve Ermeniler'in sayısı toplam nüfusun %6'sına ulaştı.

2.2. Gregoryen (Apostolik) Antilyas (Kilikya=Sis) Katogigosluğu'nun Yeniden Teşkilâtlanması

Gregoryen Ermeni Kilikya Katogigosu'nun, Katolik Ermeni Kilisesi Patriği'nin ve Orta-Doğu'daki Protestan Ermeni Kiliseleri Birliği Başkanı'nın ikâmet ettiği yer Beyrut'dur. Lübnan Ermenileri'nin büyük çoğunluğu Gregoryen Kilisesi'ne bağlıdırlar. Gregoryen (Apostolik) Kilisesi, 1921 yılında Sis (Kozan)'den ayrılarak, önce Adana'ya, oradan Haleb'e ve daha sonra da 1929 yılında Beyrut'un Antilyas semtindeki binasına taşınmıştır. Ancak, kilise yer değiştirmesine rağmen, ortaçağdaki Kilikya=Sis Kilisesi adını değiştirmemiştir. Başlangıçta, Lübnan (Beyrut), Suriye (Şam, Halep) ve Kıbrıs (Lefkoşa) ile sınırlı olan yetki alanı, daha sonra, 1956 yılında önemli ölçüde genişlemiş, Yunanistan (Atina), İran (Tebriz, Tahran, İsfahan), Kuzey Amerika (New York) ve Kuveyt de yetki alanına katılmıştır.

TCE™

Antilyas Katogigosluğu, 1941 yılına kadar, 1863 yılında ilân edilen, Ermeni Milleti Nizâmnâmesi'ne göre yönetilmiş, bu tarihten sonra çıkarılan, Kilikya Katogigosluğu Nizâmnâmesi (Kilikya Görüşü)'ne göre, yeni bir hüviyet kazanmıştır. Bu yeni nizâmnâmeye göre, kilisenin en önemli organı, sadece erkek üyelerin alındığı 21 üyeden teşekkül eden Cemaat Meclisi'dir. Cemaat Meclisi ise, kendi içinden Dinî Meclis ile Sivil Meclis'i seçer. Bunların dışında, dört yıl süre ile seçilen Mahallî Meclis vardır. Sivil Meclis üyeleri, halkın içinden geldikleri sebebi ile dinî üyelerden daha yetkilidirler. Kilikya Katogigosluğu Nizâmnâmesi'ne göre, genç ve eğitilmiş rahiplerin hazırlanmasında önemli bir rol oynayan dinî seminerler bulunmaktadır.

1920-1943 yılları arasında Fransız manda yönetimi döneminde, bütün Ermeni siyasî partileri, hem parti mensupları ve hem de parti yandaşları tarafından Kilise meclislerinde temsil edildiler, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Lübnan'daki Ermeni siyasi hayatı açık bir değişime uğradı. Bir tarafta Taşnak Partisi ve onun destekleyicileri, diğer tarafta ise Ramgavarlar, Hınçaklar ve Ermeni Komünistler'den müteşekkil anti-Taşnak güçleri ile iki kutuplu bir sistem ortaya çıktı. Meclislerde parti hizipleşmeleri yüzünden zaman zaman sert tartışmalar oldu. 1956 yılında Kilikya Katogigosu seçilen I.Zareh (1956-1958) de, bu ayrılıkları önleyemedi. Kilise içindeki çatış-

malar iki yıl devam etti. Nihayet, 1958 yılında, Kilise Cemaat Meclisi'nde 19 üyeden ll'i.I.Zareh'e muhalefet ederek onun görevden uzaklaşmasını sağladılar. Böylece, Lübnan Gregoryen Kilisesi, Kilikya Katogigosluğu Nizâmnâmesi'nin savunucusu olan Taşnak Partisi'nin kontrolüne girmiştir. Taşnak Partisi'nin Beyrut'da güçlenmesi ve Kilise ile işbirliği yapmasından sonra, Kilikya (Antilyas) Katogigosluğu yeni dinî teşkilâtlanma ile, ABD ve Avrupa'dan dinî, sosyal ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi için büyük meblâğlara ulaşan yardımlar almaya başlamıştır. Böylece, Kilikya Kilisesi, Taşnak Partisi ile işbirliği yaparak hem Eçmiyazin dışında kalan Ermeni kiliselerinin merkezi durumuna gelmiş ve hem de Lübnan'daki diğer Ermeni partilerinin ikinci plâna düşmelerini sağlamıştır.

TCE™

2.3. Lübnan'daki Ermeni Siyasî Partileri

Lübnan'da ki Ermeni toplumunun politik ve kültürel hayatlarında rol oynayan üç büyük parti vardır: Taşnak, Hınçak ve Ramgavar.

Lübnan'daki ilk Ermeni siyasî kuruluşu, Beyrut Amerikan Üniversitesi öğrencileri tarafından 1901 yılında kurulan Taşnak Partisi'nin şubesidir. Aslında 1890 yılında Tiflis'de kurulan Taşnak Partisi, 1918-1920 tarihleri arasında kısa ömürlü olan Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti'ni tesis etmiş, ancak Ermenistan Cumhuriyeti'nin Komünistler tarafından alınmasından sonra Lübnan, ABD, İran, Fransa ve diğer birçok ülkeye dağılmıştır. Yürürlüğe konulmayan 1920 Sevr Antlaşması'nda belirlenen Türkiye'den alınacak topraklar ile şimdiki Ermenistan Cumhuriyeti topraklarını birleştirerek bağımsız ve Komünist olmayan büyük Ermenistan'ı kurmak amacındadır. Ermeni literatüründe, Batı taraftan olarak nitelendirilmektedir. Taşnaklar, Lübnan Parlamentosu'nda temsil edilen en etkin partidir.

Hınçak Partisi, Türkiye'den alınacak toprakların şimdiki Ermenistan Cumhuriyeti'ne ilhakı amacındadır. Ermeni literatüründe, Rusya taraftan olarak nitelendirilmektedir. 1887 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Daha çok, Lübnan, ABD, Fransa ve Ermenistan Cumhuriyeti'nde etkindir.

Ramgavar Partisi, sosyal ve kültürel meselelere eğilerek Ermeniliğin bekasını sağlamak amacında görünmektedir. Ermeni literatüründe nötr

olarak nitelendirilmektedir. 1908 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Hınçak Partisi'ne eğilimi vardır.

2.4. Lübnan Ermeniliği'nin Geçirdiği Dönemler

Lübnan'daki Ermeni cemaatı, dört önemli dönem geçirmiştir[377].

1. 1934-1947 Dönemi:

Bu dönemde Taşnaklar, Hınçaklar, Ramgavarlar ve Ermeni Komünistleri, aktif bir politika takip etmişlerdir. 1934'de Lübnan Parlamentosu'na Ramgavar Partisi mensubu bir Ermeni aday girmiştir. 1937 yılında yapılan seçimleri Taşnak Partisi adayı kazanmıştır. 1943 seçimlerinde Parlamentoya bir Taşnak ve bir Ramgavar adayı girmiştir. Ayrıca, 1943 seçimlerinde Taşnak-Hınçak güçbirliği doğmuştur.

2. 1947-1957 Dönemi:

1947'den sonra, bir tarafta Taşnak ile diğer tarafta Hınçak, Ramgavar ve Ermeni Komünistleri iki zıt kutba ayrıldılar. Bu mücadele sonunda, 1953 Parlamento seçimlerini Taşnak Partisi'nin gösterdiği adaylar kazandı. Lübnan Anayasası'na göre, 99 üyeli Parlamento'da Ermeniler 13 parlamenter ile temsil edilmekte idiler. Bu Ermeniler'den beşini Gregoryen Kilisesi, birini Katolik Kilisesi, diğerlerini de Cemaat Meclisleri seçmekte idi. Bu dönemde, Taşnak Partisi bir kitle partisi haline gelmişti.

3. 1957-1975 Dönemi:

Bu dönemde, Taşnak Partisi, disiplinli parti teşkilâtı ve millî hislere hitap eden sloganları sayesinde, parti programını Ermeni idaellerinin gerçekleşmesi için metod olarak kullanmıştır. 1970'lere kadar Taşnaklar,

377 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

Türkiye'ye karşı sevgi beslememelerine rağmen, Sovyetler Birliği'ni baş düşmanları olarak mütalâa etme eğilimi göstermişlerdir. 1970 yılının başlarında, Ermenistan Cumhuriyeti'nin eski Taşnak liderlerinin ölümü üzerine, Sovyet aleyhtarlığına verilen öncelikli tutum dikkati çekecek ölçüde değişmiştir. Bu dönemde Türkiye de, Taşnaklar'ın hedefi haline gelecektir. Taşnak Partisi 1972 yılında Viyana'da yapılan XX. Dünya Kongresi'nde, Lübnan Ermeni gençliğini, yeni bir militan tutuma doğru yönlendirmek ve ayrıca partinin radikal ve tutucu eğilimlerini birleştirmek için karar almıştır.

4. 1975-1986 Dönemi:

TOE™

Bu dönemde Lübnan'da, Türkiye'ye karşı Ermeni terör örgütlerinin yeniden kurulduğu görülmektedir. Bu örgütler arasında, ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu), ASALA-RM (ASALA-İhtilâlci Hareketi), JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) ve ARA (Ermeni İhtilâlci Ordusu)'yı sayabiliriz. Son iki örgütün Taşnak Partisi tarafından organize edildiği bilinmektedir. Bu yıllar arasında, Türk ve yabancı kişi ve kuruluşlarına yöneltilen çok sayıda eylem, anılan terör örgütlerince üstlenildi. Bu dönemde, Taşnaklar ile ASALA arasında başlayan ihtilâf, iki taraftan da insan kaybına sebep oldu ve Taşnak Partisi'nde kriz başladı. Diğer taraftan, 1975-1977 Lübnan İç Savaşı ve daha sonraki olaylar ise, Lübnan Ermeniliği için bir felâket oldu.

Lübnan Ermenileri'ni kendi programına göre yönlendirmek isteyen Taşnak Partisi, Homenetmen Spor Klübü, Hamazkaine Kültür Derneği, Lübnan Ermenileri'ne Yardım Derneği vasıtası ile çalışmalarını sürdürmektedir. Hınçak Partisi, Homenmçn Spor Klübü ve Yeni Nesil Kültür Hareketi Derneği'ni elinde bulundurmaktadır. Ramgavar Partisi'nin kontrolünde bulunan kuruluşlar ise Tekeyan Kültür Derneği ve Ermeni Genel Yardım Birliği'dır.

Ermeniler'in siyasî temayülleri ve bu temayüllere bağlı olarak amaçlarını gerçekleştirmek için takip ettikleri yöntem farklılıklarının meydana getirdiği ayırımın en tipik örneklerini gösteren Lübnan, politik, kültürel ve dinî kuruluşları ile Ermeni Diasporası'nın merkezi haline gelmiştir denilebilir.

3. Eçmiyazin-Antilyas Anlaşmazlığı, anti-Türk Propagandası ve Kilisenin Teröre Desteği

Sovyet Rusya'nın, Ermenistan'da bulunan Eçmiyazin Katogigosluğu üzerinde ağır baskıları vardı. Bu baskıları üç noktada toplamak mümkündür.

1. Kilisenin bütün faaliyetleri yasaklanmıştı. Mahallî okullar dünyevî kılındı ve kilisenin eğitim işlerine karışması yasaklandı. Eçmiyazin Manastırı'nın bütün imkânları müsadere edildi, bunların içinde; toprak, yazılı basın, müze ve kütüphane, kilise ve manastır çevresi yer alıyordu. Kilise binalarında, 18 yaşın altındaki çocuklara din eğitimi vermek yasaklandı. Kilisenin, evlendirme ve boşandırma ile ilgili hakları elinden alındı, legal evlilik işlerini artık Sovyet mahkemeleri yapıyordu.
2. 1922 yılında devletin yarattığı ve desteklediği bir kilise ortaya çıktı. Bu yeni kilise, "Bağımsız Kilise" olarak adlandırıldı. Sözde bir reform hareketi gölgesinde, geleneksel kilisenin temellerini çürütmek için Eçmiyazin'e saldırıldı ve halkın kökten bağlı olduğu kiliseye güvensizlik yaratıldı.
3. Kiliseye karşı, iyi organize edilmiş bir tabanda din karşıtı propaganda yürütülmeye başlandı.

TCE

Böylece, ilk on yılda kilisenin gücü fazlası ile azalmıştı. 1929 yılından sonra daha sert ve zarar verici hareketler ortaya çıktı. 1930'da ölen Katogigos V. Kevork (1911-1930)'un yerine, 1932 yılında Başpiskopos Horen, Katogigos seçildi. Bunun döneminde de, kiliseye karşı önlemler alındı. I. Horen, 1938'de Eçmiyazin'de gizli polis tarafından öldürüldü. Katogigos Horen, Ermeni kilisesinde gerçek bir reform yapılmasına taraftar idi.

Sovyet Rusya otoriteleri, kiliselerin hem yurt içinde hem de yurt dışında, kendilerine değerli hizmetler verdiğini kabul etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, 1945 yılında, Başpiskopos Kevork Çörekçiyan, VI. Kevork (1945-1954) adı ile Katogigos seçildi. 1945 sonrasında, Sovyet Rusya o zamana kadar bir sembol olan Eçmiyazin Katogigosluğu'na diğer kiliseler gibi bazı haklar tanımış ve Eçmiyazin aracılığı ve kanalı ile batı toplumları üzerinde etkili olacak konuların propagandalarını yapma-

ya başlamıştır. Sovyet Rusya'nın amacı, dinî kuruluşları etkisi ve kontrolü altına alarak, Eçmiyazin Katogigosluğu'nun tek bir dinî merkez olduğunu kabul ettirip, bu yoldan Ermeni Davası'nı canlı ve hareketli tutmaktı. VI.Kevork, Rusya'nın desteği ile 1945'lerde Kars ve Ardahan'ın Ermenistan Cumhuriyeti'ne verilmesi için büyük devletler ile temaslarda bulunmuştur.

Eçmiyazin-Antilyas dinî anlaşmazlığı, Antilyas Katogigosiuğu'nun Eçmiyazin Katogigosluğu'nun ruhanî üstünlüğünü 1933 yılında tanımaması ile başlamış ve bu ikilik aynı yıl, New York'da Holy Cross Ermeni Kilisesi'nin mihrabında Noel ayini düzenleyen ve Eçmiyazin'i destekleyen Başpiskopos Gevond Turyan'ın Taşnak teröristleri tarafından öldürülmesi ile su yüzüne çıkmış, temci fikir ayrılıkları 1956 yılına kadar devam etmiştir. Nihayet, Eçmiyazin'e bağlılığı reddeden kiliseler, Antilyas Katogigosluğu'na bağlılığı kabul ederek Eçmiyazin'den ayrılmışlardır. Eçmiyazin Katogigosu I. Vasgen (1955-1994)'in döneminde anlaşmazlık, 1958 yılında Antilyas Katogigosluğu seçimi nedeni ile daha da büyümüş ve bu dinî merkezin ruhanî üstünlüğü reddedilerek, tamamen ayrı bir dinî merkez halinde Lübnan Antilyas Katogigosluğu kabul edilmiştir. I.Vasgen'in, Kilikya (Antilyas) Katogigosluk seçimine müdahalesi, bir Rus aracılığı olarak yorumlanmıştır. Taşnak yanlılarının etkisi ve kontrolü altında bulunan Antilyas Katogigosluğu, tamamen siyasî faaliyetler içerisinde kalmış ve özellikle Kıbrıs doğumlu Katogigos LHoren (1963-1977) ve II. Karekin(1983-1995) Türkiye ve Türklük aleyhindeki propagandaları ile tanınmışlardır.

Eçmiyazin ile Antilyas arasındaki çatışmalar aslında, Eçmiyazin Katogigosluğu'nun Hınçak ve Ramgavar Partileri'nin, Antilyas Katogigosluğu'nun ise Taşnak Partisi'nin kontrolü altında olmasından, bunların, birbirine rakip büyük devletlerin etkilerinde kalmalarından ve onların uyduları olmalarından kaynaklanmıştır. Meselâ, Soğuk Savaş'ın doruğa ulaştığı 1950'li yıllarda CIA ve Taşnaklar işbirliği yapmışlardı. O dönemde CIA, Sovyet aleyhtarı Taşnaklar'ı ve Antilyas Katogigosluğu'nu, Eçmiyazin Katogigosluğu'nun çıkarlarına karşı kullanmak istemiştir. Bu eylem, Kilikya Katogigosluğu'nun İran, Yunanistan ve ABD'deki çeşitli Ermeni kiliselerini kendi yetkisi altına almak şeklinde idi. Bu kiliseler, geleneksel olarak Eçmiyazin'e bağlı idiler.

Antilyas Katogigosu LHoren, 28 Nisan 1967 tarihinde bir Avrupa gezisine çıkmış ve Hristiyanlık tarihinde ilk defa Vatikan'ı ziyaret eden bir Gregoryen Katogigosu olarak Papa ile görüşmüştür. I. Horen bilâhare, Cenevre'deki Dünya Kiliseler Birliği Merkezi'ni ziyaret etmiştir. Bu seyahati, Eçmiyazin Katogigosu L Vasgcn'in Cenevre'deki anılan merkeze yaptığı ziyaret izlemiştir. Bu ziyaretlerden beklenen amacın, rekabet halinde bulunan iki Katogigosluğun, Papa'ya sempatik görünmek sureti ile Vatikan'ın desteğini sağlamak ve böylece diğeri üzerinde nüfuz tesis etmek olduğu açıktır.

1968 yılında ABD'ni ziyaret eden Eçmiyazin Katogigosu I.Vasgen, sadece Washington ve Chicago valileri ile görüşebilmiş iken, 10 Nisan 1969 tarihinde ABD'ni ziyaret eden Antilyas Katogigosu LHoren, New York havaalanında ABD adına temsilcilerin de bulunduğu kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış, Başkan Nixon ve yardımcısı tarafından kabul edilmiştir. I. Horen, Başkan ve yardımcısına bir "üstünlük nişanı" olarak kabul edilen "Kilikya Büyük Haç Nişanı"nı takmış, yaptığı konuşmada da Amerika'nın Ermeni Davası(Hai Tahd)'na sahip çıkmasını istemiştir.

LHoren'in, 1970'li yılların başında, doğum yeri olan Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, Makaryos'a "Kilikya Haçı"nı vermesi yüzyıllardır aralarında derin anlaşmazlıklar bulunan Ermeni Gregoryen ve Grek Ortodoks kiliseleri arasında uzlaşma, işbirliği ve ittifak ortamı doğurmuştur. Bilâhare, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında, Ermeni fanatikler, kilisenin riyasetinde Rum yandaşları ile güçlerini birleştirerek, Türkiye'ye ve Türk milleti'ne karşı, haysiyet kırıcı, hakaretamız ve iftira dolu ortak bir kampanyaya girişmek üzere kaynaklarını birleştirmişlerdir. Aslında ortam, Ermeni ve Rum kiliseleri için uygundu. Herşeyden önce, eski suç ortaklan idiler. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde, birbirlerinin sırtlarını sıvazlayarak, İtilâf Devletleri marifeti ile Anadolu'da bir Ermeni ve Rum devleti kurmayı denemişlerdi.

28 Nisan 1974 tarihinde, Chicago Televizyonu'nda dinî muhtevalı "Everyman" seri programı bünyesinde işlenen Ermenilik konulu program, Chicago Kiliseler Federasyonu tarafından yayına konulmuştur. Taraflı bazı sorulara dayandırılan ve bir mülakat şeklinde yürütülen programa, objektiflik havası verilmek ve bu suretle kamuoyunu etkilemek amacı ile biri

Ermeni, ikisi ABD'li ilim adamı ve sözde soykırım şahidi bir Ermeni kadın iştirak ettirilmiştir. Konuşmacılar, genelde malûm Ermeni iddialarını tekrarlamışlar ve bir gün Sovyet Ermenistan'ın Komünizm boyunduruğundan kurtulması halinde, arkasının geleceğini belirterek, Ağrı Dağı çevresindeki (sözde) Ermeni topraklarını Tanrı'nın bir gün kendilerine vereceğine inandıklarını, bunun için aralarındaki anlaşmazlıkları bırakarak işbirliği yapmalarını ve Türkiye'ye karşı birlikte mücadele vermeleri gerektiğini beyan etmişlerdir.

1977 yılı, Antilyas Katogigosluğu için önemli bir yıldır. 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmesi ve akabinde 1975-1977'deki Lübnan İç Savaşı'nın çıkması, Lübnan Ermenileri ve Kilikya Kilisesi bünyesinde önemli dinî ve siyasî gelişmelere neden olmuştur. Antilyas Katogigosluğu'nün Kuzey Amerika Doğu Bölümü Başpiskoposku Karekin Sargisyan, Mayıs 1977'de Beyrut'a gelerek, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Ermeni dinî liderlerinin huzurunda, rahatsız olan I. Horen'in yardımcılığı (Katogigos Naibliği) görevine terilidi.

TCE™

Karekin Sargisyan, seçimden sonra yaptığı konuşmada, Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda, Türk Hükümeti'nin iki milyon Ermeni'ye soykırım uyguladığını iddia etmiştir.

Karekin Sargisyan göreve başladıktan sonra üç ana konu üzerinde çalışmaya başlamıştı. Bunlar; [378]

1. Kilikya Katogigosluğu'nun, Ermeni Davası (Hai Tahd)'nda üzerine düşen önemli görevleri tespit etmek,
2. Kilikya Katogigosluğu makamının, Eçmiyazin Katogigosluğu ana makamı ile olan ilişkilerinin temel özelliklerini belirlemek,
3. Katogigos'un bütün yetkilerinin, Yardımcı Katogigos (Katogigos Naibi) tarafından kullanılması hususu idi.

1983 yılında I.Horen'in ölümü ile Katogigosluk Makamı'na II.Karekin adı ile oturan Sargisyan, genelde politikasını, anti-Türk çalışmalar üzerine inşa etti. Onun bu yoldaki çalışmalarını dört noktada toplamak mümkündür.

378 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

1. Lübnan-Beyrut'u, Rusya dışında, dünya Ermenileri'nin dinî ve siyasî merkezi haline getirmek,
2. Ermeniler arasında, toparlayıcı, yönlendirici güçlü liderlik problemini çözümlemek için, "Kilikya Hanedanı" soyundan gelen dinî bir liderin şahsında yeni bir lider yaratmak,
3. Kilikya Görüşü'nü, dünya Ermenileri'nin dinî ve siyasî ideolojisine çerçeve olarak kullanmak. Başka bir ifade ile, İstanbul Ermeni Patrikliği ve Eçmiyazin Katogigosluğu dışında en güçlü kilise cemaati görüntüsünü yaratmak,
4. Kilikya Katogigosluğu'nun kontrolünde bulunan diğer ülkelerdeki Ermeni cemaatlarını anti-Türk propaganda ile beslemek ve milletlerarası platformlarda Ermeniler'in sözcüsü olarak görünmek.

TCE

II. Karekin, daha 1968'li yıllarda, Eçmiyazin ve Antilyas Katogigoslukları arasındaki ayrılıklar üzerindeki düşüncelerini açıklamış, Ermeni Kilisesi'nin tekliğinden bahsederek, iki kilisenin birleştirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. O, bu konu hakkında şunları söylemektedir:

"Şu anda(1968'ler), normal, düzenli ilişkiler tekrar kurulmuştur. Bununla beraber, zaman zaman problemler ortaya çıkmakta ve çeşitli zorluklar yaratmaktadır. Bütün bu problemler, Ermeni Kilisesi içinde, birbirinin pozisyon ve statülerini anlamaktaki çatışmadan ortaya çıkmaktadır. Oysa, Eçmiyazin Katogigosluğu, kendini Ermeni Kilisesi'ndeki en büyük güç olarak görmektedir. Kilikya Katogigosluğu, Kudüs ve İstanbul Patrikhâneleri'ni kendi ruhanî hakimiyeti altında hissetmektedir. Kilikya Katogigosluğu kendini, kendi hakimiyetindeki bölgelerde en büyük güç olarak belirtmekte, ancak Eçmiyazin'e saygı göstermektedir. Bu iki konu arasındaki problemler halledilmez ise, çatışmalar fazlalaşır. Yalnızca bir çözüm görünmektedir; birinci olarak, Eçmiyazin'in kendi fikirlerini yumuşatması, mutlak hakimiyet fikirlerini değiştirmesi ve Kilikya'nın bağımsız olduğunu kabul etmesi; ikinci olarak, Kilikya'nın kinini ortak bir anlaşma ile halletmesi... Bu uyum elde edilemez ise, Ermeni Kilisesi ruhanî ve millî misyonlarını gerçekleştiremez."

Dikkati çeken bir nokta, aynı yıl (1968'de), Taşnak teorisyenlerinden, 1918-1920 yılları arasında Ermenistan Cumhuriyeti Parlamentosu'nda milletvekilliği yapmış olan ve Ermenistan'a Komünizm'in gelmesinden son-

ra önce Paris'e, bilâhare Beyrut'a yerleşerek, Taşnak Partisi'nin kendisine hediye ettiği evde ikâmet eden Garo Sasuni de, Brezilya'da yayınlanan Armenia dergisine verdiği demeçte, Ermeni Davası (Hai Tahd)'nın yürütülmesinde asıl engelin Sovyet Ermenistanı olduğunu, Komünist liderlerin kutsal davada Ermeniler'e fırsat vermediklerini, bu işin daima Taşnak Partisi'nin omuzlarında kaldığını ve millî hedeflere ulaşmak için, başka bir ifade ile Türkiye'ye karşı Taşnak ve Hınçak ile birlikte Birleşik Cephe'nin kurulmasının şart olduğunu belirtiyordu.

II. Karekin, 1983 yılından sonra da, Kıbrıs Rum Kesimi, Vatikan ve Sovyet Ermenistanı ile ilişkilerini belli amaçlar doğrultusunda sürdürmeye devam edecektir.

1983 yılı, Ermeniler için önemli bir yıl olarak anıldı. Bir taraftan Karekin Sargisyan, II.Karekin adı ile Kilikya Katogigosluk Makamı'na geçerken, diğer taraftan Ermeniler İsviçre-Lozan'da 20-24 Temmuz 1983 tarihinde İsviçreli Ermeni papazı James Karnusyan'ın organize ettiği, II. Dünya Ermeni Kongresi'ni düzenlediler. Kongreye başkanlık yapan Taşnak mensubu papaz James Karnusyan, hedeflerini; bütün dünyaya dağılmış bulunan Ermeniler'i millî kurtuluş doğrultusunda siyasî bir hareket şeklinde örgütlemek, örgütlenmiş Ermeni toplumunun devletler ve Birleşmiş Milletler tarafından tanınmasını sağlamak, Türkiye ile diyalog kurmak ve Türkiye'ye Ermeni soykırımı iddialarını kabul ettirmek, Ermeniler'in Anadolu'ya dönme imkânını ve Türkiye'nin Ermeniler'e tazminat ödemesini sağlamak şeklinde açıkladı. Ayrıca, Ermeniler'i Tek bir vatan, tek bir dava, tek bir mücadele için birleşmeye çağırarak, kongrenin, Ermeniler'in siyasî, dinî ve coğrafî bölümlerinin giderilmesi amacı ile yapıldığını ilân etti.

Yine 1983 yılı sonlarında, Viyana Katolik Ermeni Kilisesi Patriği Mesrob Kirkoryan da basına verdiği demecinde, Türkiye'nin soykırımı kabul etmesini, her Ermeni'nin gönlünde Ağrı Dağı'nın yattığını ve Ağrı Dağı'nda toprak parçası verilerek sınır düzeltilmesinin de yapılabileceğini, böylece Ermeniler'in bütün düşmanlıkları bırakacağım belirterek, bu konularda Türkiye'nin Ermenistan Cumhuriyeti'ni muhatap alması gerektiğini ifade etmiştir.

Ermeniler'in, Türkiye aleyhtarı çalışmalarını 1985 yılından sonra terör ortamından, yoğun bir propaganda ortamına kaydırdıkları görülmektedir.

Onlar, bu propagandalarında, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılından miras kalan dinî ve etnik problemleri, kasıtlı bir şekilde günümüz Türkiye'sinin politikalarına sokmak gayreti içinde bulunmaktadırlar.

1987 yılında ABD'ye giden Eçmiyazin Katogigosu I. Vasgen, çeşitli eyâletlerde düzenlenen ayinler ve toplantılar sırasında hitap ettiği Ermeni asılı Amerikalılar'a, "vatana dönüş" temasını işlemiştir. New York, San Francisco ve Los Angeles'e uğradıktan sonra Kanada'ya geçen I. Vasgen, yaptığı konuşmalarında, Avrupa Parlamentosu'nun (sözde) soykırımı kabul etmesinden sonra, ikinci aşamada Birleşmiş Milletler'in de aynı konuda karar alması gerektiğini, soykırımın tanınmasının, Hristiyan bilincinin ve Hristiyan adaletinin temel bir konusu olduğunu, bir gün Ağrı Dağı'nın etrafında yeniden bir araya gelineceği temalarını da işleyerek, Ermeni propagandasındaki dinî motife ağırlık vermiştir. I.Vasgen, dinî otoritesini, Sovyetler Birliği'nin Ermenilik siyasetine uygun olarak ustalıkla kullanın bir Ermeni Katogigosu olarak temayüz etmiştir.

XX. yüzyılın propaganda tarihi yazıldığında, herhalde en etkili kampanya olarak, Ermenilerin Türklere karşı açtıkları propaganda savaşı gösterilecektir. Teröristlerin arkasında, Türkiye dışındaki çeşitli Ermeni kuruluşları ile bazı Ermeni kiliselerinin bulunduğu artık bilinmektedir. Sözde Ermeni Meselesi, Türkiye'yi tedirgin etmek yanında, dünyadaki Ermeni millî bilincini ve kiliseye bağlılığı dinç tutmak için devamlı gündeme getirilmektedir. Nitekim, Kuzey Amerika'daki ve Batı Avrupa'daki Ermeni kiliseleri, 20 yıl önce tenhalaşmış ve yoksullaşmış oldukları halde, şimdi tıklım tıklımdır. İnanılmayacak kadar etkindir. Muazzam fonları kavuşmuşlardır. Bu sebepledir ki, Türkiye dışındaki Ermeni kiliseleri, dine, ahlâka ve insanlığa aykırı olarak, hiçbir zaman Ermeni terörizmini tel'in etmemişlerdir.

Meselâ, ABD'de Boston yakınlarındaki Watertown'da yaşayan Ermeni papazı Vartan Hartunyan, Ermeni terörü diye bir şeyin varlığını kabul etmemektedir. Bu papaz için var olan tek şey, yalnızca Ermeniler'e yöneltilen sözde terördür.

Bu kitabın GİRİŞ bölümünde kısaca, Ermeni Panteonu'nün Ermeni kilisesi tarafından, katil ve caniler ile doldurulduğunu ve bunların birer Ermeni millî kahramanı seviyesine çıkarıldıklarını belirtmiştik. Meselâ, 28 Ocak 1982 tarihinde Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan'ı şehit

eden ve yargılanarak mahkûm olan Lübnan asıllı Hampig Sasunyan için 21 Kasım 1983 tarihinde California Montebello'daki Kutsal Haç Ermeni Resul Kilisesi'nde bir Hampig Gecesi düzenlendi ve günün anlamını belirtmek için yapılan dinî töreni Batı Ermeni Resul Kilisesi Başpiskoposu Yeprem Tabakyan yönetti. Terörist katil Hampig Sasunyan'a verilen bu manevî destek, Ermeni kilisesinden kaynaklanıyordu! Ve işin en ilginç ve kaygı verici tarafı da toplantının dinî bir kuruluşta düzenlenmesi ve ABD'nin ileri gelen bir dinî lideri tarafından yönetilmesi idi.

"Ermeni Kutsal Haçı'nın Marifetleri" bununla kalmayacaktı. Nitekim, Lizbon'daki Türk Büyükelçiliği'ni 27 Temmuz 1983 tarihinde basan ve baskın sırasında ölen beş Ermeni teröristi için de, 12 Ocak 1984 tarihinde, Washington D.C.'nin mahallesi olan Chevy Chase'deki Surp Haç Kilisesi'nde; 21 Ocak 1984 tarihinde Illionis, Glenview Ermeni Azizler Resul Kilisesi'nde; 22 Ocak 1984 tarihinde Rhode Island'daki St. Vartanantz Kilisesi'nde ve 29 Ocak 1984 tarihinde New Jersey Ridgefield'deki St. Vartanantz Kilisesi'nde "Lizbon Beşlisi" için ayinler düzenlendi. Bu ayinler, Taşnak Partisi tarafından himaye edilmiştir.

Yakın tarihte, 26 Aralık 1994 tarihinde de, Dağlık Karabağ'da Azeri Türkleri'ne karşı çarpışırken ölen Ermeni kuvvetleri komutanı, ASALA-RM (ASALA-İhtilâlci Hareketi)'nin lideri terörist Monte Melkonyan'ın ölümünün birinci yıldönümünde, California, Pasadena'daki St. Gregory Ermeni Kilisesi'nde bir anma töreni düzenlendi. Törene başkanlık eden Başpiskopos Vahe Hovsepyan, Melkonyan'ın sözde kahramanlığından övgü ile bahsetti. Törene, başta Ermeni Kilisesi, Ermeni partileri temsilcileri, Ermeni akademisyenler ve Ermeni basını katılmıştı. Şaşırtıcı bir durum. Katil bir terörist, kilisenin riyasetinde bir Ermeni kahramanı haline getirilmişti!

Ermeni siyasî isteklerinin temelinde yatan sözde "Ermeni Anavatanı"nı kurtarmak amacı ile, Ermeni Kilisesi ve onun desteğindeki Ermeni partileri, aşağıdaki doğrultuda bir anti-Türk politika sürdürmektedirler.

1. Ermeni Kilisesi ve siyasî partileri, yaptıkları Türk ve Kürt soykırımına ait tarihî gerçekleri inkâr etmektedirler,
2. Ermeni Kilisesi ve siyasî partileri, Ermeni veya satın alınmış yabancı tarihçiler vasıtası ile, Türkler'in Ermeniler'e soykırım yaptıkları iddiasını tartışılır hale getirmeye çalışmaktadırlar,

3. Ermeni Kilisesi'nin desteğinde terör örgütleri kuran Ermeni siyasî partileri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi yıkıcı faaliyetlerini sürdürmektedirler,

4. Bu konuda, kilise kaynaklarını seferber eden Ermeni partileri, terörizm, rüşvet ve diğer yıkıcı metodlar ile sözde "Ermeni Davası (Hai Tahd)'na destek vermeyen diğer milletlere mensup siyaset adamlarını, hükümet yetkililerini, insan haklan uzmanlarını ve tarihçileri susturmaya gayret etmektedirler,

5. Ermeni Kilisesi ve siyasî partileri, bugün Türkiye'de kendi davalarına hizmet edecek misyon kurmak için çaba sarfetmektedirler.

Ermeni ruhanîleri ve parti liderleri, yukarıda belirtilen yollardan istifade ile, milletlerarası diplomatik camianın, sözde "Ermeni Meselesi"ni çağdaş bir mesele haline getirmesi için çalışmaktadırlar.

TCE

4. Birleşik Cephe'nin Kurulması Yolunda Atılan Adımlar

4.1. Levon Ter-Petrosyan'ın Büyük Ermenistan Hayali

Halep doğumlu olan Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın geçmişi ve düşünceleri, SSCB döneminde ülkede faaliyet gösteren tek siyasî parti olan Ermenistan Komünist Partisi'nin ilkelerine dayanmaktadır. Ter-Petrosyan, Dağlık Karabağ meselesini alevlendiren ve 1987 yılından itibaren Ermenistan'da yoğunluk kazanan nümayişlerin baş organizatörüdür. Onun, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanmasını sağlamak amacı ile Şubat 1988'de kurduğu "Karabağ Komitesi", 1989 Kasım'ında ad değiştirerek "Ermeni Millî Hareketi" adını almıştır. Partileşme sürecinde, Mayıs 1990 seçimlerinde en fazla oyu toplayan ve 4 Ağustos 1990 tarihinde Ermenistan Yüksek Sovyet Başkanı seçilen Ter-Petrosyan, Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan sonra, 1991 Yaz'ında Ermenistan'ın bağımsızlığını ilân etti. 21 Aralık 1991 tarihinde Alma-Ata (Almatı) Deklerasyonu'nu imzalayarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılan Ermenistan, 1992 başında da AGİK (AGİT) ve Birleşmiş Milletler'e üye oldu. Aynı dönemde, Ermenistan Cumhuriyeti, milletlerarası antlaşmaları, kendi yükümlülüklerini, Helsinki ve AGİT ilkelerini çiğneyerek,

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölge olan Dağlık Karabağ'ı fiilen işgal etti. İşgalin de ötesinde buradaki Azeri Türkleri'ne karşı açık bir soykırım uyguladı.

Ter-Petrosyan, 1990 seçimlerindeki ilk demecinde, milletlerarası kuruluşlara, sözde 1915 Soykırımı'nı tanımaları çağrısında bulunuyordu.

Ter-Petrosyan, 8 Ağustos 1994 tarihinde, ABD Başkanı Bill Clinton'u Beyaz Saray'da ziyaret etti. Yapılan toplantıya katılanlar arasında, Taşnak Partisi liderleri ile Ermeni kilise mensuplarından Papaz Rafael Andonyan, Başpiskopos Mesrob Aşcıyan, Başpiskopos Hayag Barsamyan ve Başpiskopos Vahe Hovsepyan bulunuyordu. Burada konuşulanlar arasında ağırlıklı konular, Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın Ermenistan'a çıkardığı güçlükler ile sözde Ermeni Soykırımı'nın tanınması idi.

TCE™

Bu ziyaret ve toplantı dikkat çekici oldu. Çünkü son on yıl içinde, bir ABD Başkanı tarafından ilk defa böyle bir toplantı yapılıyordu. Ayrıca, bir ABD Başkanı ile Ermeni liderleri arasında sözde Ermeni Soykırımı'nın tartışılması, yeni bir durum olarak görülmekte idi.

4.2. Antilyas Katogigosu II. Karekin'in, Eçmiyazin Katogigosu Seçilmesi

Artık bağımsız Ermeni Devleti kurulmuş idi. Sıra, sözde Ermeni Davası (Hai Tahd)'nın tam anlamı ile yürütülmesi için aralarında görüş ayrılıkları olan iki kilisenin, Eçmiyazin ve Antilyas Katogigoslukları'nın birleşmelerine gelmişti. Zaten aynı bölgeden, Kilikya'dan gelmiş olan Ter-Petrosyan ile ILKarekin de böyle düşünmüyorlar mıydı? Öyle ise, davanın gerçekleştirilmesi için II. Karekin'in Eçmiyazin Katogigosluk Makamı'na oturması ve Birleşik Cephe'nin kurulması gerekiyordu.

4 Nisan 1995 tarihinde, Erivan-Eçmiyazin Kilisesi'nde, 400 dinî delegenin katılımı ve Levon Ter-Petrosyan'in ağırlığını koyması ile yapılan seçimle, dünya Ermenileri dinî liderliğine II. Karakin Sargisyan, I. Karekin sıfatını alarak Eçmiyazin Kilisesi'nin 131.Katogigosu olarak seçildi. Taşnak, Hınçak ve Ramgavar Partileri, sözde kutsal davalarına hizmet aşkı ile tutuşan I. Karekin'i büyük bir coşku ile kutladılar. Bu arada, 28 Haziran 1995

tarihinde de, boşalan Antilyas Katogigosluk Makamı'na Başpiskopos Aram Keşişyan seçildi. Yeni Katogigos Keşişyan da, seçildikten sonra yaptığı konuşmada, "Birleşik Vatan" hedefleri üzerinde durdu.

Ter-Petrosyan, seçim arefesinde yaptığı konuşmada, seçimin sadece bir kilise meselesi olmayıp, millî bir kaynaşma ve kenetlenme fırsatı olduğunu ifade ediyor, ertesi gün (4 Nisan 1995) de, I. Karekin ile kendisinin kutsal varlıkları için, başka bir ifade ile sözde Ermeni Davası için hayatlarını vermeye hazır olduklarını belirtiyordu.

Karekın Sargisyan'ın Eçmiyazin Katogigosu olarak seçilmesi, genelde Ermeni çevreleri tarafından da, iki ayrı kilise (Eçmiyazin ve Antilyas) etrafında toplanmış olan Ermeniler'in tek bir kilise altında toplanması amacı ile atılmış önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir.

TCE™

I.Karekin ise, seçim sonra yaptığı bir konuşmada, Ermenistan'ın her zamankinden daha fazla Hristiyanlığın kalesi olduğunu, 2001 yılında Ermeni Kilisesi'nin kuruluşunun 1700. yılının kutlanacağını ve bu seçimin Ermeniler'in komünist boyunduruğundan kurtuluşunu sembolleştirdiğini belirtiyordu. Böylece, Ter-Petrosyan ve I.Karekin'in gayretleri ile Kutsal Dava'nın temelleri atılmış oluyordu.

Şimdi sıra yaklaşan 24 Nisan törenlerinin görkemli bir şekilde anılması çalışmalarına gelmişti. Sözde Ermeni soykırımı'nın 80. yıldönümü çok büyük törenlerle kutlanmalı idi. Çünkü, sözde soykırımı gören Ermeniler ölümler sebebi ile azalmıştı, gerçekleri üçüncü kuşak Ermeniler'e aktarmak gerekiyordu. Dünya kamuoyunu etkilemek için yeni anıtlar dikilmeli, sempozyumlar ve toplantılar düzenlenmeli, kiliselerde sözde Ermeni kahramanları için ayinler yapılmalı ve böylece Türk düşmanlığı yayılmalı idi.

Artık, Ana Görüş (Eçmiyazin), I. Karekin tarafından olgunlaştırılan Kilikya Görüşü'ne dönüşüyordu.

Daha 2 Nisan 1995 tarihinde, Fransa-Marsilya'da 1996 yılında Marsilya Ermeni Cemaati tarafından inşa edilmiş olan Ermeni Kilisesi'nde, dört ayrı sembolden meydana gelen bir anıt törenle açıldı. Bu antta yer alan sembollerden birincisi; inancı belirten taştan yapılmış bir Haç, ikincisi; sözde anavatanı sembolleştiren Ağrı Dağı'nın iki zirvesi, üçüncüsü; Dağlık Karabağ'ı temsilen iki ihtiyar şahıs, dördüncüsü ise; Sevr Antlaşması'na göre çizilmiş

bir Ermenistan haritası şeklindedir. Tören sırasında yapılan konuşmalarda, bu yeni anıt ile, 1915-1920 yılları arasında Ermeni halkının çektiği sıkıntıların dile getirildiği ve Milletler Topluluğu'nun Ermenilere vaadettiği toprakların, bugünkü Ermenistan sınırları içinde yer almadığı ileri sürüldü.

Sözde Ermeni Soykırımı'nın 80. yıldönümü, Ermenistan'da olduğu gibi, Ermenilerin cemaat olarak yaşadıkları ülkelerde de kiliselerin riyasetinde büyük törenleri anıldı. Levon Ter-Petrosyan'in başkanlığı'nda, 21-23 Nisan 1995 tarihleri arasında Erivan'da düzenlenen "Jenosid Sorunları Uluslararası Bilim Konferansı"nın açılışında, yeni Katogigos I. Karekin yaptığı konuşmasında, (sözde) soykırım üzerinde yapılacak akademik çalışmaların önemi ile bu konudaki milletlerarası tanıtımın önemini anlattı.

Ermenistan Cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan ile Katogigos I. Karekin'in sözde "Hai Tahd" (Ermeni Davası) yolunda Erivan'da sergiledikleri bu tablo; daha bir zaman, "Türklük Dünyası ortasında boğuluyoruz." teranesini dünya kamuoyuna yutturmaya çalışan Ermeniler'in gerçek yüzlerini göstermeye devam edecektir.

SONUÇ

Asılsız iddialar ve mantıksız taleplerden hareketle, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile ortaya çıkarılan, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nda tarihe gömülen, 1965 yılında propaganda patlaması ile yeniden gündeme getirilen, sürekli bir tırmanış göstererek, 1973 yılından itibaren örgütlü terör aşamasına getirilerek, insanlık tarihinde derin yaralar açan sözde Ermeni Meselesi'nin baş aktörü Ermeni Kilisesi olmuştur.

Ermeni terör örgütleri, kilisenin sözde Ermeni Davası(Hai Tahd)'ndaki vasıtaları olmuşlardır. Kiliseler ile terör örgütlerinin birlikte davranış göstermeleri ve Ermeni hareketlerinin çoğunluğunda ruhanilere de rastlanması, kiliseler ile terör örgütleri ve partileri arasındaki işbirliğini kanıtlamaktadır. Son dönemde, Taşnak, Hınçak ve Ramgavar partilerinin baskıları sonucunda ve Ter-Petrosyan'ın koruyuculuğu altında, "Hai Tahd"ın başarıya ulaşabilmesi için Eçmiyazin Katogigosluğu'na Antilyas Katogigosu Karekin

Sargisyan getirilmiş böylece iki kilisenin birleştirilmesi projesi yürürlüğe konulmuştur.

Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakan Yardımcısı Jirayir Libaridyan, 23 Nisan 1994 tarihinde Erivan'da yayınlanan "AZG" gazetesine verdiği demecinde, sözde Ermeni Soykırımı ile ilgili olarak, kamuoyunu tatmin etmek amacıyla, aşağıdaki enteresan ifadeleri kullanmıştır.

"Biz soykırımın milletlerarası toplumda tanınmasını istiyoruz. Bu, Ermenistan'ın Türkiye yada Azerbaycan'dan toprak talep etmesi anlamına gelmez... Biz soykırımının tanınması meselesini bugün halletmeliyiz... Muhtemelen Türkiye soykırımı kabul edecektir. Ermenistan, SSCB'nin artık bir parçası değildir. Türk Cumhurbaşkanı yada Başbakanı'nın bir gün Erivan'a gelerek, soykırım anıtına çiçek koyacaklarına inanıyorum." [379]

Ermenistan'ın bir devlet yetkisinin yukarıdaki ifadeleri de, amacın ne olduğunu göstermektedir. Bize göre amaç; önce, sözde soykırımın tanınması, sonra tazminat, daha sonra da Türkiye'den toprak taleplerini gündeme getirmektir.

Ermeni kiliseleri ile partilerinin ve yöneticilerinin yıkıcı faaliyetlerinden, bütün Ermeniler'i sorumlu tutmak aslında bir duygusallık olabilir. Yurtiçinde ve yurtdışındaki birçok ülkede azınlık statüsünde yaşayan aklı selim sahibi Ermeniler'in varlığı bilinmektedir. Tahriklere kapılmadan, "Yeni Dünya Düzeni" içerisinde, barıştan yana davranmak ve komşuluk ilişkilerini XXI. yüzyıl anlayışı ile sergilemek en akıllıca bir yol olarak görünmektedir.

379 Dr.Erdal İLTER, a.g.e.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

ASILSIZ ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI ve BU İDDİALARA KARŞI ALINABİLECEK TOPLUMLA İLİŞKİLER TEDBİRLERİ

I. Genele Bakış

TCF™

Altmış yılı aşkın senedir Ermeniler, büyük bir azim, ısrar ve dur - durak bilmeyen propaganda çalışmalarında, "Doğu Anadolu Bölgesi" nin Ermenilerin hakiki yurdu olduğu, Türklerin bu bölgeyi esas sahiplerinden zorla aldığı, sistematik katliamlarla onları bu bölgeden kovmaya çalıştığı ve Türklerin 1915 yılında nihai amaçlarına ulaşmak için Ermenilere karşı planlı bir soykırım uyguladığına dair iddialarda bulunmaktadırlar[380].

Bu iddialar ilk başlarda Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi çıkarları doğrultusunda parçalamak isteyen Batılı Devletlerin isteklerini legal bir zemine oturtma amacına yönelik olarak ortaya atılmıştır.

Onların iddialarına göre masum bir Hristiyan toplumu olan Ermeniler Müslümanların elinde eziyet çekmekte, savunmasız insanlar acımasızca öldürülmektedir. Cani, vahşi ve Hristiyan kanına susamış olarak dünya kamuoyuna tanıtılan Osmanlı'nın yaptıklarından dolayı cezalandırılması gerekmektedir ki bu ise ülke topraklarının Batılı ülkeler tarafından işgali anlamına gelmektedir.[381]

Batılı Devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu topraklarını, kendi aralarında paylaşılmasında hukuki bir zemin oluşturmak amacıyla kullandıkları "Sevk ve İskan" Kanunu, hayal ettikleri ülkelerine kavuşabilirler ümidiyle Ermeniler tarafından da kullanılmaya başlanmış, bu iddiaya dört elle sarılan

380 Mim Kemal Öke, Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu, İstanbul 2001, s. 5.
381 Yaman, A., (1973), Ermeni Meselesi ve Türkiye, Otağ Yayınevi, İstanbul,

Ermeniler her yerde gerçekte var olmayan bir soykırımın gerçekliğini kanıtlama çabasına girişmişlerdir.

Bu iddialar her ne kadar kanıtlanamamış, ve Lozan Antlaşması ile tarihe gömülmüş ise de, 1960'lı yıllarda değişen uluslararası siyasi ortamla birlikte konu yeniden dünya kamuoyu gündemine sokulmuştur. 1970'li ve 1980'li yıllarda iddia, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan terör olaylarını aratmayacak seviyedeki terör olayları eşliğinde gündemde tutulmaya çalışılmış, ancak terörün destek görmemesi üzerine yöntem değiştirilerek siyasi ve sözde bilimsel çalışmalarla dünya kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır.[382]

Bu iddianın günümüzde de, dünya kamuoyu gündeminde devamlı surette işlenmesinin ardında yatan sebepler iki açıdan anlatılabilir.

TCE™

Birinci açı, Türkiye'nin sahip olduğu jeo-politik ve ekonomik güçten korkan ve bu gücü elinde tutmak ya da yok etmek amacıyla soykırım iddialarının kullananların açısıdır. Bu güçler, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasına belli bir yön vermek istemektedirler. Ankara'nın takip ettiği politikaların kendi çıkarlarına uygun düşmediği inancında olanlar bu iddiayı gündeme getirerek Türk Hükümetini, devletiyle birlikte dünya siyasetinde güç durumda bırakmayı ve bu kozu kullanarak Türkiye'den istediklerini elde etme yoluna gitmeyi denemekte ve planlamaktadır.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan durum ile 19. ncu yüzyıl dünya politikasında yeşeren emperyalizm ve getirdiği yeni dünya düzeni arasındaki paralellik çok dikkat çekicidir. Kısaca son ikiyüz yıldır dünya politikasında adı geçen devletlerin ülkemizden talep ettikleri, istekleri, beklentileri ve kullandıkları yöntemler ile günümüzün demokratik, laik ve insan haklarına saygılı, bir başka değişle dünya üzerinde örnek alınması gereken devletler statüsünde gösterilen devletlerin arzuları, istekleri ve bu isteklere ulaşmak için kullandıkları yöntemler arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

İddiaların gündemde tutulması konusunda ikinci açı ise, senelerdir başkalarının piyonu olarak kullanılan ve kendilerine vaad edilen "Büyük Ermenistan"a sahip olacaklarına inanarak kendi insanlarına bile kıyan Ermenilerin konuya yaklaşımlarıdır. Ermenilerin bu asılsız soykırım iddi-

382 Yavuz, H., (2011), Contours of Scholarship on Armenian-Turkish Relations, Middle East Critique Volume 20, Issue 3,

asına olan bağlılıklarının temelinde siyasi beklentiden çok daha etkili bir nedenin varlığı şüphesizdir. Bu da Ermenilerin sahip olduğu psikolojidir. Bu iddialar ve iddialara ısrarla sarılmalar, bir ölçüde bugünkü Ermeni varlığının gerekçesini oluşturmaktadır.[383]

Doç. Dr. Erol GÖKA "Ermeni Sorununun Gözden Kaçan Psikolojik Boyutları" isimli makalesinde olayı şöyle değerlendirmektedir.

"Bugün Ermeni halkı üç kategoriye ayrılmış durumdadır. Birincisi Ermenistan Devletinde ve kısmen Rusya Federasyonu içinde yaşayanlar, ikincisi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Ermeniler ve diaspora Ermenileri.

Bunların her birinin toplumsal psikolojisi farklıdır ve Türk düşmanlığı ile bunun bir devamı olarak "soykırım" iddiasını en çok körükleyenler diaspora Ermenileridir, çünkü diaspora Ermenileri çok ciddi kimlik krizi içindedirler ve krizin telafisi için Türk düşmanlığı ve mağduriyet psikolojisinden başka yolları yoktur."

TCE

Makalenin bir başka yerinde ise aynı konu üzerinde şöyle bir yorum getirilmiştir: " Diaspora Ermenileri için yaşadıkları zengin batı ülkesinin kimliğine sarılmak dışında bir ulusal kimlik şansı hiç yoktur ama cemaat kimlikleri açısından Türk düşmanlığı ve intikam duyguları cemaat kimliğinin kurucu niteliğini teşkil edebilir. Grup kimliğine sahip olmanın ve mağduriyet psikolojisinin (sözde bir Hristiyan mağdur olmanın) avantajlarını Türk düşmanlığı sayesinde yaşayabilirler"

Doç. Dr. GÖKA'nın makalesinde yer verdiği görüşler bir millet yaratma çabası ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bir ulusun varlık sebebi olarak özetlenebilir. Pek çok ülkeye dağılmış durumdaki Ermeniler kimliklerini yitirmemek ve varlıklarına dikkat çekmek amacıyla Türk düşmanlığını ve dini bağnazlığı birleştirici bir unsur olarak kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda çarpıtma, saptırma, eksik bilgi verme, belgelerde tahrifat yapma ve şayia yaratma gibi yöntemlerle Türkler ve Türk tarihi hakkında ciddi bir karalama kampanyası sürdürmektedirler.

---

383 Kaynak, (2001), Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu/Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul

Türkler hakkında çıkartılan yalanlar, şayialar, Ermeniler arasında nesilden nesile abartılarak aktarılmış; Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen olayların iç yüzünü bilmeyen ve Türkleri tanımayan genç Ermeniler arasında fanatikleşme büyük boyutlara ulaşmıştır. Yaratılan hikayeler o kadar abartılmıştır ki; Ermeni gençleri Türklerin tuvalet taşlarını Ermeni mezarlarından yaptıklarına inanır hale gelmişlerdir.

Soğuk savaş döneminde Ermeni gençliğinin fanatikliği, Ermeni terörünün yeniden doğmasına ve terörü uluslararası siyasetin bir parçası, bir yöntemi olarak gören soğuk savaş anlayışı ile de hedef topluma, yani Türklere karşı bir savaşa dönüşmesine sebep olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte terörün eskisi kadar destek görmemesi Ermeni terörünü sekteye uğratmışsa da Ermenilerin Türkiye'ye ve Türk insanına karşı olan nefretleri azalmamıştır.

TCF™

Günümüzde Ermeniler, Türkiye Cumhuriyeti'ne, tarihine ve insanına saldırmak için siyasi ve sözde bilimsel yöntemler geliştirmişlerdir.

Ermeniler 1915 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından Ermeni vatandaşlarına karşı soykırım yapıldığı iddialarını dört temel noktaya dayandırmaktadır. Bu iddialar;

- Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermeniler Osmanlı imparatorluğu içerisinde bir düşman olarak görülüyordu. Osmanlı'dan dile getirilemeyecek ezalar çeken Ermeniler Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya baş kaldırmış ve savaş sırasında Doğu Anadolu Bölgesini ele geçiren Rus ordusuna katılmıştır.
- Osmanlı İmparatorluğunu Birinci Dünya Savaşı'na sokan İttihat ve Terakki Partisi'nin bütün Ermenilerden kurtulmak için hazırladıkları toptan yok etme planı vardır. Bu planın uygulamaya sokulması için en iyi fırsat savaştır. Türkler Birinci Dünya savaşını bu nedenle istismar etmişlerdir.
- Buna göre İttihat ve Terakki Partisi 1915 yılında "Sevk ve İskan" kanunu çıkartmış, Ermeniler sürgüne gönderilerek yok edilmeye çalışılmıştır. Bu planın uygulamaya sokulabilmesi amacıyla "Teşkilat-ı

Mahsusa"[384] adıyla silahlı çeteler oluşturulmuş, silahsız ve korunmasız Ermeniler bu çeteler tarafından yollarda öldürülmüştür.

- Irksal, etnik ve dini açıdan Osmanlı'dan farklı oldukları için 1,5 ila 2 milyon Ermeni katledilmiştir ve bunlar Osmanlı arşiv belgelerinde mevcuttur. İşte bu özelliklerinden dolayı bu bir soykırımdır.

Ermeni komitacılar ve bugünkü destekçileri tarafından günümüzde en çok istismar edilen konu "Tehcir Kanunu" kapsamına alınan Ermeni nüfus durumudur. Savaş döneminde tutulan kayıtlar, resmi rakamlar, kilise kayıtları, yabancı misyonların raporlarında yer alan nüfus bilgileri ve diğer belgelere rağmen sürekli olarak o günkü gerçek nüfusun asgari üç katı bir rakam gösterilerek soykırım iddialarına dayanak aranmaktadır. Verilen rakamlardan bazıları, dünya genelinde bugün yaşayan toplam Ermeni nüfusunu bile birkaç kat aşmaktadır. Bu nedenle, aşağıda nüfus bilgilerini veren ciddi kaynaklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

TCF™

1. Tehcir Öncesi Ermeni Nüfusu[385]

Osmanlı Devletinde yaşayan Ermenilerin nüfusuna ilişkin çok değişik iddialar mevcuttur. Ermeniler ve diğer yabancı kaynaklara göre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeni nüfusu hakkında şu bilgiler verilmektedir.

1917 tarihli İngiliz Salnamesine göre 1.056.000, Kevork ASLAN'ın "Ermenistan ve Ermeniler isimli kitabında göre Anadolu'da 920.000, Kilikya (Adana-Sis-Maraş Bölgesi) 180.000, Osmanlının diğer bölgelerinde 700.000 olmak üzere toplam 1.800.000, Patrik ORMANYAN'a göre 1.579.000, Alman Papas Johannes LEPSIUS'a göre 1.600.000, Cuinet'e göre 1.045.018, Fransız Sarı Kitabına göre 1.475.011, BASMACIYAN'a göre 2.280.000 ve Patrik Nerses VARJABEDYAN'a göre 1.150.000'dur[386].

---

384 **Teşkilat-ı Mahsusa:** 05 AĞUSTOS 1914 yılında Enver Paşa tarafından teşkil edilen bir örgüttür. Siyasi birliği, ayrılıkçı hareketleri ve özellikle yabancı güçlerin Orta Doğu'da yürüttükleri faaliyetleri takip etmek amacıyla kurulan ilk istihbarat teşkilatıdır. Mondros Mütarekesi ile teşkilat dağıtılmıştır.

385 Dr. Ali Nazmi Çora, (2020), "Armenian Genocide, A Big Lie, Damn Lies and Facts About So Called Armenian Genocide" Sonçağ Yayınevi, Ankara

386 Hüsamettin Yıldırım, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Ankara 2000, s. 13-16.

Osmanlı arşivlerinde bu konuda yapılan araştırmalarda ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır. 1893 Nüfus sayımına göre Ermeni nüfusu 1.001.465'tir. 1906 Nüfus sayımına göre Ermeni nüfusu! 120.748'dir. 1914 Nüfus istatistiğine göre Ermeni nüfusu 1.221.850'dir.

Her üç grup veri kaynağı değerlendirildiğinde, gerek Osmanlı, gerek Ermeni ve yabancı istatistikler, Birinci Dünya Savaşı döneminde yaşayan Ermenilerin nüfusunun 1.250.000 civarında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu rakamlardan Osmanlı belgelerinin ihtiva ettikleri değerlendirilirken o dönemde Osmanlı nüfus idaresinin kimler tarafından yönetildiğine bakmak yararlı olacaktır.[387]

Osmanlı Devletinde İstatistik Genel Müdürlüğü 1892 yılında kurulmuştur. Genel Müdürlük görevini 1892 yılında Nuri Bey, 1892-1897 yılları arasında Fethi FRANCO adlı 'bir Musevi, 1897-1903 yılları arasında Mıgırdıç ŞINABYAN isimli bir Ermeni, 1903-1908 yılları arasında Robert isimli bir Amerikalı, 1908-1914 yılları arasında Mehmet BEHİÇ Bey yapmıştır. Ermeni meselesini siyasi alana taşıyan önemli olayların cereyan ettiği dönemde, Osmanlı nüfus bilgilerinin yabancıların ya da ülkedeki azınlık mensuplarının kontrolü altında olduğu gerçeği göz ardı edilmemesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

TCE™

2. Tehcir Sonrası Ermeni Nüfus Hareketleri

Osmanlı Devleti'nin son nüfus istatistiği 1914 yılında yapılmıştır. 1914 nüfus istatistiğine göre Ermeni nüfusu 1.221.850'dir. Tehcirin yasallaştığı 27 Mayıs 1915 tarihinden, 1927 yılına kadar Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde nüfus sayımı yapılamamıştır.[388] Ayrıca, Tehcirin yapıldığı bugünkü Irak'ın İngilizler tarafından, Suriye'nin ise Fransızlar tarafından işgal edilmiş bölgeler olması sebebiyle, bu bölgelere götürülen Ermeni sayısı ile varılması gerekilen noktaya intikal eden ve/veya edemeyen Ermeni sayısını kestirmek mümkün olamamıştır.

387 Dr. Ali Nazmi Çora, (2020), "Armenian Genocide, A Big Lie, Damn Lies and Facts About So Called Armenian Genocide" Sonçağ Yayınevi, Ankara

388 Bilgi, N., (1999), Ermeni Tehciri ve Bogazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanmasi, KOKSAV, Ankara,

Bununla birlikte Noradungian GABRİAL'in Lozan Konferansı Tali Komisyonu'na sunduğu rapora göre; Kafkasya'ya 345 bin, Suriye'ye 140 bin, Yunanistan ve Ege Adalarına 120 bin, Bulgaristan'a 40 bin, İran'a 50 bin olmak üzere toplam 695 bin kişinin ülke dışına çıktığı görülmektedir. Trabzon Konferansı'na (14 Mart-14 Nisan 1918) katılan Ermeni ileri gelenlerinden HATISOV, (daha sonra Ermenistan Cumhurbaşkanı olmuştur) Hüseyin RAUF Bey'e gönderdiği mesajda Kafkasya'da Osmanlı memleketinden kaçan 400 bin Ermeni'nin bulunduğunu bildirmektedir.[389]

Bir başka Ermeni Richard HOVANNISIAN Suriye dışındaki Arap ülkelerinden; Lübnan'a 50 bin, Ürdün'e 10 bin, Mısır'a 40 bin, Irak'a 25 bin, Fransa ve Amerika'ya 35 bin Ermeni'nin göç ettiğini belirtmektedir[390].

Mekhiter olarak bilinen Katolik Ermeniler ise 67.838 kişi ile 1917 Osmanlı Ermeni Nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Musa Dağı olayına da karışan bu Ermenilerle birlikte yaklaşık 60.000 kişinin liman şehirlerini kullanarak ülkeyi terk ettiğine ve başta Avusturya-Fransa ve ABD olmak üzere birçok ülkeye gittiklerine dair bilgiler de bulunmaktadır.

Buradan hareketle tehcir uygulamasında; Kafkasya'ya 345 bin, Suriye'ye 140 bin, Yunanistan ve Ege Adalarına 120 bin, Bulgaristan'a 40 bin, İran'a 50 bin, Lübnan'a 50 bin, Ürdün'e 10 bin, Mısır'a 40 bin, Irak'a 25 bin, Fransa-ABD-Avusturya vb. 35 bin olmak üzere, toplam 855.000 Ermeni'nin göçe tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakam Türk araştırmacılar tarafından da 800 bin civarında kabul edilmektedir. Ayrıca Kemal BEYDİLLİ'nin belirttiği kendiliğinden göç eden 60 bin Ermeni'nin de Ermeni yazarlar tarafından göç ettirilenler içinde gösterildiği bilinmektedir. Ermeni belgeleri esas alınırsa, buradan hareketle 855 bin rakamı 1914 Ermeni nüfusundan çıkarıldığında, geriye 366.850 kişi kalmaktadır. Göçe tabi tutulmayan nüfus ise 167.778'dir. Göçe tabi olmayanların 82.880'i İstanbul, 60.119'u Bursa, 4548'i Kütahya Sancağı ve 20.237'si Aydın vilayetinde bulunmaktaydı. 366.850 den göçe tabi tutulmayan 167.778 kişi çıkarıldığında ise yaklaşık 200.000 kişi kalmaktadır.

---

389 Bruce, F., (2009), Lies, Damn Lies, and death of Armenians, Article, The World Post, USA

390 HOVANNISIAN, Richard, The Ebb and Flow of The Armenian Minority in The Arab Middle East, Middle East Journal, Vol. 28, No.1, VVinter 1974, S. 20.

Ermeni belgelerine dayanılarak yapılan bu çalışma sonucunda; İtilaf Devletleri saflarına katılarak Osmanlı ile savaşta ölen, yurtdışına kaçan, tehcir sırasında çeşitli nedenlerle ölen veya eşkıya tarafından öldürülen Ermeni sayısının yaklaşık 200.000 kişi olduğu söylenebilir[391]. Kayıp gözüken bu insanların önemli bir bölümünün kayıt dışı olarak Osmanlı ülkesini terk ettiği ancak Ermeniler tarafından Türklerce öldürülen nüfus olarak gösterilmeye çalışıldığı inkar edilemez bir gerçektir.[392]

1915 yılında ölen insanların sayısının arttırılarak ulaşılmak istenen hedefler nelerdir? Bu dört hedef şunlardır:

- Ermeni soykırımının Batılı Devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından tanınmasını kolaylaştıracak zeminin oluşturulması.
- Ermeni soykırımının Türkiye tarafından tanınması.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin soykırımla ilgili olarak özür dilemesi.
- Soykırımda hayatını kaybedenler adına tazminat alınması, (tazminat biçimi paradan Türkiye Cumhuriyeti topraklarının bir kısmının talep edilmesine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içermektedir.)

Ermenilerin iddialarını gündemde tutabilmek ve dünya kamuoyundan destek görmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetler ve bu faaliyetlerin detayları aşağıdadır.

TCE™

391 Hüsamettin Yıldırım, a.g.e., s. 16.

392 Bogosian, E., (2015), Operation Nemesis: The Assassination Plot that Avenged The Armenian Genocide, Amazon.com, USA

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

TÜRKİYE KARŞITI ERMENİ FAALİYETLERİ

1. 24 NİSAN Gününün Ermeni Soykırımını Anma Günü olarak Kabul Ettirilmesi Çalışmaları

TCE™

İlk anma günü 1965 yılında Lübnan'da gerçekleştirilmiştir. Yıllar içerisinde artarak dünya geneline yayılmıştır. Ermenilerin, Ermenistan dışında yaşadıkları ülkelerde siyasi ve ekonomik yönden güçlü olmaları bu faaliyetlerin o ülkelerde etkin olmasını sağlamıştır.

Anma günü faaliyetleri içerisinde en etkin ve hukuksal sonuçlar doğurabilecek nitelik taşıyan faaliyetler yerel ve milli meclislere verilen ve 24 NİSAN tarihini Ermeni soykırımının anılması ve tanınması günü olarak ilan eden yasa tasarıları oluşturmaktadır. Bu güne kadar 24 NİSAN tarihini asılsız Ermeni soykırımını anma günü kabul eden ve asılsız soykırımı tanıyan ülkeler şunlardır:

a. ABD Senatosu (1920): Dış İlişkiler Alt Komitesi, tanıkların ifadelerinin Ermenilere karşı bir soykırım uygulandığının doğruluğunu kanıtladığını kabul etmiştir.

b. Uruguay Parlamentosu (1965): Kılıçtan geçirilen bir milletin üyeleri onuruna 24 NİSAN "Ermeni Şehitlerini Anma Günü" ilan edilmiştir.

c. ABD Temsilciler Meclisi (1975): 24 NİSAN "İnsanın İnsana Yaptığı İnsanlık Dışı Davranışları Anma Günü" olarak kabul edilmiştir.

d. Kıbrıs Rum Yönetimi (1982): Başta 1915 yılında soykırıma uğratılan Ermeniler olmak üzere, soykırım mağdurları için "24 NİSAN" "İnsanlığa Karşı İşlenen Suçları Hatırlama" günü kabul edilmiştir.

e. ABD Temsilciler Meclisi (1984): 1915-1923 yılları arasında 1,5 milyon Ermeni soykırıma uğramıştır. 24 NİSAN anma günü olarak kabul edilmiştir.

f. Arjantin Parlamentosu (1985): Arjantin Parlamento ve Senato Hükümeti, ülkeleri BM kuruluşlarında Ermeni iddialarını desteklemeye çağırır.

g. Avrupa Parlamentosu (1987): Türkiye Cumhuriyetini, Ermenilerin 1915-1917 yılları arasında soykırıma tabii tutulduğunu kabul etmeye davet etmiştir.

h. Arjantin Federal Senatosu (1993): Senato soykırımı insanlığa karşı suç ilan eder ve soykırım kurbanları ile dayanışma ve ayrıca Arjantin Hükümetini Yukarı Karabağ için yardıma çağırır.

TCE™

ı. Rusya Federasyonu Devleti Duması (1995): 24 NİSAN tarihi, soykırım kurbanlarını anma günü olarak kabul edilmiştir.

i. Arjantin Kongresi (1995): 24 NİSAN gününü soykırımı kınama günü ilan eder

j. Kanada Müşterek Meclisi (1996): Ermeni trajedisinin 81 nci yıldönümü vesileyle her yılın 20-27 NİSAN haftasını "İnsanlığa Karşı İşlenen Suçların Hatırlanması Günü" olarak ilan etmiştir.

k. Yunanistan Parlamentosu (1996): 24 NİSAN tarihini Ermeni soykırımını anma günü ilan eder.

l. ABD Temsilciler Meclisi (1996): Osmanlı İmparatorluğu'nun 1915-1923 yılları arasında, Ermenilere uyguladığı katliamın Türkiye tarafından tanınması halinde Ekonomik Destek Fonu'ndan 22 milyon ABD Doları'nın Türkiye'ye verilecektir.

m. Lübnan Parlamentosu (1997): 24 NİSAN kolonyolist kuvvetin Ermeni halkına uyguladığı soykırımı anama günüdür.

n. Belçika Senatosu (1998): 1915 yılında Türkiye'deki Ermenilere yapılanlar soykırımdır. Belçika Türkiye Hükümetini bu gerçeği kabule davet eder.

o. Arjantin Senatosu (1998): Ermeni soykırımın 83 ncü yıldönümünde Ermenilerle olan dayanışmamızı belirtiriz.

ö. Avrupa Konseyi Parlamenterlerinden 51nin imzası ile yapılan açıklama (1998): 1-24 NİSAN 1915 Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin imhasını öngören planın yürürlüğe konulduğu tarihtir. (Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, GKRY, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya, Lituanya, Norveç, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Ukrayna, Yunanistan devletleri parlamenterleri)

p. Fransa Millet Meclisi (29 MAYIS 1998): Fransa, 1915 yılında meydana gelen Ermeni soykırımını açıkça tanır.

r. Lübnan Parlamentosu (11 MAYIS 2000): Tavsiye kararı - Lübnan Ermeni soykırımı tanır ve kınar.

s. Fransa Senatosu (2000): Fransa, 1915 yılında meydana gelen Ermeni soykırımını açıkça tanır.

ş. Avrupa Parlamentosu (2000): Türkiye için hazırlanan, Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi'ne, "Türkiye Cumhuriyeti'ni, önce, Ermeni azınlığa karşı gerçekleştirilen soykırımı tanınmaya ve Ermenistan'la arasında normal diplomatik ve ticari ilişkilerin yeniden tesis edilmesi ve halen yürürlükte olan ambargonun kaldırılması amacıyla Ermenistan ile bir diyalog başlatmaya davet eder." maddesi eklenmiştir.

t. İtalya Parlamentosu (2000): Avrupa Parlamentosu'nun almış olduğu karara atıfta bulunarak Türkiye'yi Ermenistan ile bir diyalog başlatmaya davet etmiştir.

Ulusal meclislerde alınan bu kararlar dışında Ermenilerin siyasi açıdan güçlü oldukları ABD'nin 29 eyaletinde 24 NİSAN tarihi soykırım gününü anma günü olarak kabul edilmiştir. Bu eyaletler: Arizona, Arkansas, California, Alaska, Illinois, Colorado, Connecticut, Florida, Georgia, Minnesota, Maine, Maryland, Massachusetts, Michigan, Nevada, New Hampshire, New Jersey, New Mexico, New York, North Carolina Oklahoma, Oregon, Pennsylvania, Rhode Island, Tennessee, South Carolina, Virginia, Washington ve Wisconsin dir.

Soykırımın tanınmasına yönelik bu tür kararların, soykırım suçu ile ilgili olarak özel yasalara sahip ülkelerde alınması, aynı ülkelerde Türkiye'nin

asılsız soykırım iddialarına karşı yürüteceği faaliyetlerin kısıtlandırılması hatta tamamen engellenmesi tehlikesini gündeme getirmektedir.

Örneğin; Fransa yasalarına göre (ki bu kanun Gaysot kanunu olarak geçer) Yahudi soykırımını inkar edenler cezalandırılmaktadır (Bu yasa Avrupa Birliği ülkelerinde de geçerlidir.) Asılsız Ermeni soykırımını tanıyan Fransa'da, aynı kanun kapsamına Ermeni iddialarının da alınması çalışmaları yapılmaktadır.

Bu çalışmaların başarılı olması durumunda asılsız soykırım iddialarının geçersiz olduğu konusunda Fransa'da hiçbir faaliyet gerçekleştirilemeyecektir.

İsviçre de ise; İsviçre Ceza Kanunu, soykırımı veya insanlığa karşı işlenen diğer suçları haklı göstermeye çalışan şahısları, hapis veya para cezasıyla cezalandırmaktadır. Asılsız soykırım iddialarının İsviçre Parlamentosu'na götürülmesi konusunda yapılan çalışmalar karşısında tepkilerini dile getirmek isteyen Türk Dernekleri Koordinasyon Kurulu üyeleri hakkında "Asılsız soykırımı inkar etmek ve Ermenileri dolaylı yoldan yalancılıkla suçlamak" gerekçesiyle İsviçre Ceza Kanunu'nun 261'inci maddesi çerçevesinde dava açılmıştır. Birleşmiş Milletler "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması" sözleşmesinin iç hukuka yansıması olan bu maddeye dayandırılarak alınacak bir kararın, diğer ülkelere emsal oluşturabilecek nitelikte olabileceği göz önüne alındığında Koordinasyon Kurulu üyeleri hakkında verilen beraat kararın Türkiye'nin yararına olduğu rahatlıkla söylenebilir.[393]

Asılsız soykırım iddialarının gündeme getirildiği ve kabul gördüğü ülkelerde Ermeni nüfusunun yüksek oluşu ve bu Ermenilerin seçim sonuçlarını etkileyecek seçmen sayısını bünyesinde bulundurması, durumu tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır. Başta ABD ve Fransa olmak üzere Ermeni kökenli seçmenlerin oylarını alabilmek için birçok aday, asılsız soykırım iddiaları ile ilgili tasarılardan medet ummaktadır. Bunun en son örneği, 07 KASIM 2000 tarihinde yapılan ABD başkanlık seçimleri öncesinde Temsilciler Meclisi başkanı HASTERT'ın desteği ile Temsilciler Meclisi gündemine getirilmek istenen tasarıdır.

---

393 Tacar, P. Y., (2003), "Ermenilerin Soykırımı Savının Oluşturduğu Gerginliğin Çözümü İle İlgili Hukuki ve Siyasal Öneriler," Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Yayına Hazırlayan-lar: Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara,

ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan, yurtdışına gönderilecek görevlilerin 1915 asılsız Ermeni soykırımı konusunda bilgilendirilmelerini teklif eden bu tasarı ABD Başkanı CLINTON'ın girişimleri ile son anda Temsilciler Meclisi gündeminden çıkarılmıştır.

2001 yılında sırasıyla Rusya Duması, İngiltere (Soykırımı Anma Günü vesilesiyle), Almanya, İtalya ve İsviçre Parlamentolarına asılsız soykırım iddiaları ile ilgili yasa tasarıları sunulmuş veya gündeme getirilmiştir.

24 NİSAN günüyle ilgili olarak gerçekleştirilen ve etkili olan bir diğer faaliyet ise asılsız soykırımda hayatlarını kaybedenler için dikilen anıtlardır. Bu anıtların bulunduğu ülkeler ve açılış tarihleri aşağıdaki gibidir:

TCE™

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

24 NİSAN 1993 (Glendale): Montebello Ermeni Şehitleri Anıtı açılmıştır.

21 TEMMUZ 1997 (San Francisco): Şehrin sembolü olan Haç Anıt satın alınarak asılsız Ermeni soykırımına adanmıştır.

24 NİSAN 1999 (San Francisco): Şehrin sembolünü alarak asılsız Ermeni soykırımına adayan Ermeniler anıta soykırımın hatırlanması amacıyla bir plaket takmıştır.

AVUSTRALYA

11 ŞUBAT 1999 Avustralya (New South VVales): New South VVales Eyalet Parlamentosu'nun 17 Nisan 1999 tarihinde almış olduğu asılsız Ermeni soykırımını tanıma kararının yazılı olduğu bir plaket milletvekillerinin yemek yediği salon girişine yerleştirilmiştir.

BELÇİKA

23 EKİM 1998 (Brüksel): lxelles Belediyesi tarafından Henry Michaux Meydanına asılsız soykırım anıtı dikilmiştir.

BULGARİSTAN

09 ARALIK 2000 (Filibe): Filibe Surp Kevorkyan Ermeni Kilisesi Bahçesine asılsız Ermeni soykırımı anıtı dikilmiştir.

FRANSA

14 ARALIK 1997 (La Ciotat Şehri Marsilya): Marsilya, Şehir Meclisi tarafından bir meydana'"24 NİSAN 1915" adı verilmiş ve asılız soykırım anıtı dikilmiştir.

5 HAZİRAN 1999 (Lyon Grenoble Paul Mistral Parkı): Asılsız Ermeni soykırımında hayatını kaybedenler anısına bir anıt dikilmiştir.

TCE™

29 OCAK 2001 (Paris): Paris Belediyesi, 29 OCAK 2001 tarihinde Paris'te asılsız Ermeni soykırımı sırasında hayatını kaybedenler anısına bir anıt açılması kararı vermiştir.

03 MART 2001 (Sevr): Sevr kenti Belediyesi asılsız Ermeni soykırımı hatırasına ilişkin bir taş anıt dikmiştir.

ERMENİSTAN

22 NİSAN 2000 (Erivan): Yerablur Mezarlığında asılsız Ermeni soykırımı sırasında hayatını kaybedenler için bir anıt açılmıştır.

KANADA

4 EKİM 1998 (Montreal): Montreal Belediyesi tarafından, asılsız Ermeni ve Kürt soykırımlarına atfedilen ve tüm soykırımların kınandığı bir anıt dikilmiştir.

MACARİSTAN

12 HAZİRAN 2000 (Budapeşte): Petofi Parkı içerisinde asılsız Ermeni soykırımında hayatını kaybedenler anısına bir anıt dikilmiştir.

UKRAYNA

24 Nisan 2000 (Makeyeva): Makeyevka kentinde bulunan bir Ermeni Kilisesi bahçesinde asılsız Ermeni soykırımı kurbanları anısına bir anıt açılmıştır. Ukrayna'da Simferopol ve Odesa kentlerinde de anıt bulunmaktadır.

YUNANİSTAN

13 Haziran 2000 (Atina): Asılsız 1915 soykırımında hayatını kaybedenler için bir anıt açılmış, anıtın bulunduğu meydana Ermenistan adı verilmiştir.

HOLLANDA

TCE™

MAYIS 2001 (Drenthe Vilayeti) Assen şehir mezarlığında asılsız soykırımda ölenler anısına bir anıt dikilmiştir.

24 NİSAN tarihi ile ilgili olarak Ermeniler tarafından gerçekleştirilen diğer faaliyetler ise: Türkiye Cumhuriyeti dış temsilcilikleri önünde gösteri ve yürüyüş yapma, güne özel olarak hazırlanmış kitap, broşür ve makale yayınlama, film çevirme, film yayınlama, fotoğraf ve resim sergileri açma, soykırım müze açılışlarına katılma veya soykırım müzelerinde Ermeni soykırımına ait seksiyonlar açma, başta üniversiteler olmak üzere araştırma merkezleri gibi bilim yuvalarında konferanslar ve seminerler, soykırımda ölenler adına ve anısına dini ayinler ile imza, mektup ve kan bağışı kampanyaları düzenleme olarak sıralanabilir.

24 NİSAN faaliyetlerinin yoğun olarak görüldüğü ülkeler ise; ABD, Fransa, Almanya, İngiltere, İsviçre, İtalya, Lübnan, Yunanistan ve Ermenistan'dır.

24 NİSAN faaliyetleri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

a. Ermeniler, diaspora olarak yaşadıkları ülkelerde ekonomik ve politik güce sahiptirler.

b. Ermeniler Türkiye aleyhinde açılan her cepheye destek olmakta veya yer almaktadırlar.

c. Ermeni faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ülkelerden bazıları bu faaliyetleri desteklemektedir ve bu konuyu Türkiye'ye karşı bir silah olarak kullanmaktadır.

d. Düzenlenen bilimsel nitelikli faaliyetlerde Ermenilerin çarpıtılmış tezleri bilim çevrelerine empoze edilmeye çalışılmaktadır.

e. Türkiye'nin batıya entegre olama çabalarından yararlanılarak, Ermeni taleplerinin kabulünün Türkiye'ye bir bedel olarak dayatılmasına çalışılmaktadır.

2. Lobi ve Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri:

TCE™

Yoğun olarak yaşadıkları ülkelerde sahip oldukları siyasi ve ekonomik gücü kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda kullanmak için etkin bir lobi faaliyeti gerçekleştiren Ermenilerin en büyük lobi gücü Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunmaktadır.

Taşnak ve Hınçak komitelerinin gerek Avrupa'da gerekse ABD'de oluşturdukları küçük hücrelerde başladıkları lobi faaliyetleri, Ermenilerin ABD ve Fransa'ya yerleşmesiyle hızla büyümüştür. Var olamayan bir soykırımı Birinci Dünya Savaşı süresince varmış gibi göstermeye çalışan, başta ABD kamuoyu olmak üzere Avrupa kamuoyunu Türkiye karşıtı bir görüşe getiren bu lobi hücreleri, aynı süre zarfında ülkeler bazında bir ağ gibi dağılmışlardır.

Yaşadıkları ülkelerde siyasi ve ekonomik güç haline gelmeleri Türkiye karşıtı faaliyetlerin daha rahat ve açıktan yapılmasına imkan sağlamıştır. Şu an ABD'de siyasi olarak çalışan 182 kilise ve şubeleri hariç 1228 Ermeni kuruluşu sadece Türkiye aleyhtarı faaliyet yürütmektedir. Bunların yanı sıra Ermeniler ABD'nin çeşitli eyaletlerinde 21 günlük ve haftalık gazete, 17 Ermeni çalışmaları periyodikleri, 188 bülten, 25 radyo ve 10 TV kanlıyla lobi faaliyetlerini sürdürmektedirler[394].

Kamuoyu oluşturma çalışmalarında en geçerli yöntem olan lobi faaliyetlerinin siyasi alandan başka etkilediği bir diğer alan eğitimdir. Ermeni lobi-

394 Şenol Kantarcı, Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, s. 132-172.

sinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği ülkelerin ders müfredatlarına Ermeni iddialarının sokulması gelecek için büyük bir tehlikeyi işaret etmektedir. Ermeni iddialarını gerçek ve doğru kabul ederek büyüyecek gençlerin ileride ülke yönetimini ellerinde bulunduracak kadroları oluşturmaları Ermenilerin isteklerine ulaşmalarında daha etkin ve hızlı bir yol sağlayacaktır.

Ermeni lobi faaliyetlerinin yoğun olarak görüldüğü ABD'de, New Jersey, Connecticut, Kaliforniya, Massachusetts ve New York City eyaletlerinde Ermeni iddialarının ne şekilde müfredat sistemine sokulduğu ve öğrencilere bu konuda ne gibi bilgiler verildiği hususunda özet bir bilgi verilirse; konunun ne kadar önem arz ettiği daha kolay anlaşılacaktır.

ABD'de, eyaletler müfredat programına alınacak konular "Okullar idare Heyeti" tarafından belirlenmektedir. Asılsız Ermeni soykırımı iddiaları bu eyaletlerde "İnsan Hakları ve Soykırım" başlığı altında müfredat programlarına dahil edilmiştir

Bu müfredat programlarında, soykırıma, asılsız Ermeni soykırımı ile Yahudi soykırımı örnek gösterilirken, ABD'de Kızılderililer ile Zencilere karşı girişilen tüm hareketler insan hakları ihlalleri olarak anlatılmaktadır.

Müfredat programı içerisinde işlenen konularla ilgili olarak öğrencilerin başvurabilecekleri referans kitaplar ve internet adresleri de "Okullar İdare Heyeti" tarafından belirlenmektedir. Öğrencilere verilen referans kitaplar ve internet adresleri arasında asılsız Ermeni soykırımı hakkında Türk görüşlerini yansıtacak hiçbir kaynağa yer verilmemektedir.

Bahse konu eyaletlerce müfredat programına alınan "İnsan Hakları ve Soykırım" başlıklı derste asılsız Ermeni soykırımı hakkında şu noktalar öğretilmektedir.

- Asılsız Ermeni soykırımı unutulmuş bir soykırımdır.
- Asılsız Ermeni soykırımı İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudiler'e karşı uygulanan soykırımın örneğini oluşturmaktadır.
- 1890 yılından başlayarak Birinci Dünya Savaşı boyunca Müslüman Türk Osmanlı Devleti büyük sayıda Hristiyan Ermeni azınlığı yok etmiştir.

- Asılsız Ermeni soykırımı, Sultan İkinci Abdülhamit kontrolündeki devlet güçleri tarafından Ermeniler arasında hızla gelişen Ermeni milliyetçiliğini ve Ermeni siyasi hareketlerini bastırmak amacıyla uygulanmıştır.
- 1915 yılında Ermeniler zorunlu göçe tabii tutulmuşlardır. Zorunlu göç sırasında bir ila bir buçuk milyon Ermeni hayatını kaybetmiştir.
- Anadolu halkının büyük bir kısmı Ermeni kıyımına katılmıştır.
- Bu olaylarda hayatlarını kaybeden kişilerin sayısının tam olarak belirlenmesi imkansızdır. Burada önemli olan, bu soykırımın Osmanlı Devleti'nin istemi ile gerçekleştirilmiş olmasıdır.
- Ermeni'lere karşı girişilen bu insanlık dışı davranışlar hakkındaki bilgiler ABD'ye ilk önce Büyükelçi MORGENTHAU tarafından iletilmiştir. Büyükelçinin ilettikleri Amerikan gazetelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Zorla göç ettirilen Ermeni'lere yardım etmek amacıyla ABD'de büyük bağış kampanyaları açılmıştır.
- Ermeni'lere karşı bir soykırım uygulandığı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti safında çarpışan devletler tarafından o dönemde kabul edilmiştir.
- Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan Paris görüşmelerinde, yenik Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yeni bir Ermenistan kurulması kararlaştırılmış olmasına karşın, 1923 yılında yeni Türk Hükümeti ile imzalanan Lozan Antlaşmasının ardından alınan kararlarla birlikte soykırıma uğrayan ve anayurtlarından kovulan Ermeniler unutulmuştur.
- Ermenilerden kalan tarlalar, okullar, kiliseler, hastaneler ile vakıfların tüm mal varlıkları Türk Devleti'nin malı haline getirilmiştir. Lozan Antlaşması sonrasında İstanbul ve İzmir dışında yaşayan Ermeniler yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Bunun sonucu olarak Ermeniler tüm dünyaya dağılmış ve büyük bir çoğunluğu ABD'ne göç etmiştir.
- Ermeniler ve Ermenilere Birinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan soykırım unutulmuştur. 3000 yılık Ermeni varlığı yok sayılmıştır.

Ermeni Platosu olarak adlandırılan yerler Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Ermeni eserleri yıkılmış ve çürümeye bırakılmıştır.

- Ermeni'lere karşı soykırımı başlatan İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinden Talat Paşa ile Cemal Paşa'lar Ermeni intikam tugayı olan Nemesis adlı grup üyeleri tarafından öldürülmüştür. Bu şahısların öldürülmesi Ermeniler üzerinde sadece duygusal bir tatmin sağlamıştır. Ermeniler kayıplarını hiçbir zaman tazmin edememişlerdir.

Müfredat programı içerisinde asılsız Ermeni soykırımı hakkında öğrencilere yöneltilecek sorularda belirlenmiştir. Soru örneklen aşağıda sıralanmıştır.

(1) Soykırım nedir?

(2) Onlar/Biz kavramı Türk-Ermeni ilişkileri bazında nasıl açıklanabilir?

(3) Ermeni'lere uygulanan soykırım planlı ve sistematik midir?

(4) Soykırımın sistematik olduğu kanıtlanabilir mi?

(5) Neden diğer ülkeler bu soykırıma engel olmadı?

(6) Unutulan soykırım Hitler'in soykırımına sebep olmuş mudur?

(7) Osmanlı Türklerinin amacı neydi?

(8) Ermeni soykırımına sebep olan neydi?

(9) Ermeni'lere uygulanan soykırımı Türkler destekledi mi?

(10) Türk Hükümeti geçmişte ve günümüzde Ermeni'lere karşı bir soykırım olmadığını söylüyor. Onlara göre Ermeniler münferit şahıslar veya eşkıya grupları tarafından öldürüldü. Türk Hükümeti neden böyle bir açıklama getiriyor?

(11) Türk Hükümeti'nin soykırımı kabul etmesi hususunda Ermeniler baskı yapmaktadır. Bu gerçeğin tanınması Ermenilere ne sağlayacak?

(12) Türk yetkililerinin Türk Hükümeti'ne baskı uygulanması amacıyla Ermeniler tarafından öldürülmesi doğru mu? Başka ne yapılabilir?

Ermeniler, yaşadıkları ülkelerdeki gençleri hedef kitle olarak seçmişlerdir. Asılsız soykırım iddiaları ile beyinleri bir bakıma yıkanacak gençlik,

devlet idaresinde görev aldıkça yönlendirilmesi kolay birer piyon haline getirilecektir. Ermeniler tarafından bu tarz çalışmaların ABD'nin yanı sıra Fransa ve Almanya'da sürdürüldüğü gözlenmektedir.

3. Bilim Çevrelerinde Sürdürülen Faaliyetler:

Asılsız soykırım iddialarıyla ilgili olarak bilimsel çalışmalar yapılmasının temelinde Ermeni tezinin ikna gücünü arttırmak yatmaktadır. Özellikle bilimsel çalışmalara önem verilen ülkelerdeki üniversitelerde çok sayıda Ermeni asıllı öğretim görevlisi bulunmaktadır. Bu üniversitelerin sosyal bilimler ve tarih kürsüleri bu öğretim görevlileri tarafından işgal edilmektedir. Tarihi alanda yapılacak çalışmaların yönlendirilmesinde anahtar noktalarda görev alan bu kişiler Ermeni iddialarının bilimsel yönden kanıtlanması çalışmalarının hızla ve istenilen sonuçla tamama erdirilmesini sağlamaktadır. Özellikle Batılı ülkelerin sosyal bilimler alanında söz sahibi olmaları ve tüm dünya araştırmacıları ve bilimcileri için temel başvuru kaynağı oluşturmaları sebebiyle saptırılan Türk tarihi ve Ermeni iddiaları tüm dünyada kabul görmeye devam etmektedir.

Ermenilerin bu konuya kendini adamış sözde bilim adamı sayısının ve bu kişilerin yaptığı çalışmaların miktarının fazla oluşu bahse konu etkinliklerin yoğunluğu açısından da sorun yaratmaktadır. Konu üzerinde çalışma yapmak isteyen tarafsız bir araştırmacının veya bir bilim adamının ulaşabildiği kaynakların %90'ı Ermeni iddialarını destekler veya savunur niteliktedir. Bunun doğal sonucu olarak da tarafsız araştırmacı ister istemez Ermeni iddialarının etkisi altında kalmaktadır. Belge ve fotoğrafları saptırarak veya sahte belge hazırlamak suretiyle bu çalışmaları gerçekleştiriyor olsalar dahi Ermeniler istedikleri etkiyi yaratmakta başarılı olmaktadırlar. Ermenilerce, Batı kamuoyunu etkileyebilmek için 20.000'e yakın kitap ve makale yayınlamış durumdadır.

4. Yahudi Soykırımı İle Paralellik Kurma Çalışmaları ve İnkarcılık Kampanyası:

1941 yılında 3000 kişiden oluşturularak kurulan "Einsatzgruppen" (Alman özel öldürme birliklerinin), Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ermenileri öldürmek üzere kurulduğu iddia edilen teşkilat-ı Mahsusa'nın bir benzeri olduğunun ileri sürülmesi; Yahudilere uygulanan gaz odaları sisteminin daha önce Türkler tarafından Ermeniler üzerinde denendiğinin iddia edilmesi, İsviçre Bankalarında bulunan Yahudi altınlarının geri verilmesi örneğinden yola çıkılarak Osmanlı Bankası'nda bulunan Ermeni hesapları hakkında hukuki çalışmalar başlatılması kararlarının alınması gibi gayretlerin tek amacı, Nazi soykırımı ile asılsız Ermeni soykırımı iddiaları arasında bir benzerlik kurma çabasıdır.

TCE

Dünya kamuoyu tarafından tartışmasız olarak gerçekliğine inanılan Yahudi soykırımı ile kendi iddiaları arasında benzerlik yaratılması, asılsız soykırım iddialarının dünya kamuoyu tarafından tanınmasına ve kabul edilmesine yardımcı olacağı görüşü Ermeniler arasında yaygındır.

Ermenilerin benzerlik kanıtı olarak ileri sürdükleri konulardan birisi de 22 AĞUSTOS 1939 tarihinde HİTLER tarafından bir toplantıda söylediği iddia edilen "Ermenilerin köklerinin kazınmasından bugün bahseden var mı?" sözüdür.

Hitler ve Türk sözlerinin yan yana getirildiği bu iddiada, Avrupa zihnine derinlemesine kazınmış Nazi zulmü ile Türklerin asılsız Ermeni soykırımı arasında nasıl bir bağ kurulduğu ortadadır. HİTLER önemli konularda Avrupalı devletler tarafından asla bir kaynak ve referans olarak kabul edilmezken, Ermeniler hakkında söylediği iddia edilen bu söz nedense ciddiye alınmaktadır[395].

Yahudi soykırımı ile asılsız Ermeni soykırımı iddiaları arasında paralellik kurulması çalışmaları esnasında; Ermeniler, Yahudi soykırımı ile ilgili tüm seminerlerde, Yahudi soykırımı araştırmaları yapan tüm kuruluşlarda yer edinmişler, Yahudi soykırım müzeleri gibi müzeler oluşturmaya çalışmışlar

395 Konu hakkında detaylı bilgi için T. A. Türkkaya, Mitler and The Armenian Ouestion, Ankara 1985, s.3-11.

veya var olan soykırım müzelerinde asılsız soykırım seksiyonları açılması çalışmalarına hız vermişler, soykırımla özdeşleşmiş Almanya'nın asılsız Ermeni soykırımında da sorumluluk taşıdığı şayialarını yaymışlardır.[396]

Ermeni kökenli bilim adamı ve politikacıları, Ermeni tarihi tezlerini kabul ettirme yönündeki çabalarında saldırgan bir tutum sergilemektedirler. Türk görüşlerini destekleyenlerin ve asılsız soykırım iddialarının gerçek dışı olduğunu söyleyenlerin cezalandırılması ve toplum içerisinde kötü duruma düşürülmesi amacıyla faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

İnkarcılık - Negationizm adı altında yürütülen bu kampanya asılsız soykırım iddialarını Yahudi soykırımı gerçeği ile özdeşleştirmeye çalışmaktadır. 24 NİSAN faaliyetleri bölümünde bahsedilen GAYSOT Kanunu'nda olduğu gibi Yahudi soykırımını inkar edenlerin cezalandırılması yasalarına atıfta bulunularak Ermeni iddialarının asılsızlığını ortaya koyanların cezalandırılması için hukuki yaptırım getirilmesine çalışılmaktadır. Bu sayede, Ermeni tezi karşısında gerçeklerin ortaya koyulabileceği bilimsel tartışmaların engellenmesi ve Ermeni iddialarını kabul etmeyenlerin doğrudan inkarcı ve soykırımcı olarak susturulması sağlanmış olacaktır.

TCE™

5. New York Hayat Sigorta Poliçeleri - Osmanlı Bankası'nda Bulanan Ermeni Hesapları ve Tapu Tespit Davaları

Ermeni tarihçi DADRİAN "Ermeni Soykırımı" isimli çalışmasında Talat Paşa ile MORGENTHAU arasında şöyle bir konuşma geçtiğini anlatır: "Talat Paşa Büyükelçi MORGENTHAU'yu çağırarak binlerce Ermeni'yi sigortalayan New York Life Sigorta ile Equtible Sigorta şirketlerinin Genç Türkler Hükümeti'ne ödeme yapmasını istemiştir. Talat Paşa büyükelçiye "New York Life ve Equtible sigorta poliçelerine sahip Ermenilerin listesini gönderiniz. Bu Ermenilerin büyük bir çoğunluğu arkalarında bir varis bırakmadan öldüler. Bu sigortaların devlete ödenmesi gerekmektedir. Şimdi Devlet bu sigortaların lehtarıdır. Ödeyecek misiniz?"[397]

396 Göcek, F. M., (2015), Denial of Violence: Ottoman Past, Turkish Present, and Collective Violence against the Armenians, 1789-2009", Oxford University Press USA

397 Vahakn Dadrian, History of The Armenian Genocide, Oxford 1995, s. 209.

23 NİSAN 1998 tarihinde Amerika Ermeni Asamblesi, asılsız Ermeni soykırımı sırasında hayatını kaybeden Ermenilerin Türk bankalarında sahipsiz kalan hesapları ve varlıklarının tespit edilerek kanuni hak sahiplerine iade edilmesi için bir çalışma başlattıklarını ilan etmiştir.[398]

Aynı tarihlerde "Armenian Bar Association" asılsız Ermeni soykırımı sırasında hayatını kaybeden veya halen hayatta olan Ermenilerden, hayat ve gayrimenkul sigorta poliçeleri ile Osmanlı Bankası'nda bulunan hesap bilgilerini içeren belgelerin en kısa sürede kendilerine ulaştırılmasını isteyen bir açıklama yapmıştır.

Ailesinin Türklerce katledilmiş olduğunu iddia eden Martin MAROOTIAN tarafından 22 KASIM 1999 tarihinde New York Life Sigorta Şirketi aleyhine ilk dava açılmıştır. İlk davayı takiben California mahkemelerinde New York Life sigorta şirketi aleyhinde 45 kişi adına 1885-1911 yılları arasında düzenlenmiş 1671 poliçe ile ilgili dava açılmıştır. Poliçelerin toplam tutarının 3 milyar ABD Doları civarında olduğu bilinmektedir. Davanın açılma gerekçesi asılsız soykırım döneminde anılan sigorta şirketinin yapmış olduğu poliçelere haksız bir şekilde el koyduğu iddiasıdır.

TCE™

Sigorta şirketi dava açanlara tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Sigorta şirketinin poliçeler karşılığı tazminat bedelini ödemesi kararı Türkiye açısından hukuki bir sorumluluk doğurmamaktadır ve bu karara istinaden Türkiye'den asılsız soykırım iddiaları hakkında bir tazminat talebi mümkün olmayacaktır.

Tazminat taleplerine temsil oluşturmak amacıyla Ermeniler, Türkiye içinde de harekete geçmiştir. Lübnan vatandaşı Ermeni Kivork KHAJERİAN 21 TEMMUZ 2000 tarihinde Adana Cumhuriyet Savcılığına bir dilekçe vererek, babası Hacop KHAJERlAN'a ait olduğunu iddia ettiği bir yerin tapu kayıtlarının belirlenmesi ve açacağı tapu iptal ve tescil davalarına esas olmak üzere tespit yapılması için dava açmıştır. Davaya adli tatil sırasında 7 nci Asliye Hukuk Mahkemesi hakimi Mustafa UFUKTEPE tarafından bakılmış ve bahse konu yerin Hacop KHAJERlAN'a ait olduğu mahkeme kararı ile tespit edilmiştir.

398 Gunter, M., (1986), Contemporary Armenian Terrorism, Press Amazon.com, USA

Kivork KHAJERİAN açtığı tespit davasını kazanmıştır. Bu karar karşı bir dava ile bozulsa dahi, mahkemenin verdiği ilk karar Ermeni iddialarına temel oluşturmak maksadıyla aleyhimize kullanılabilecek niteliktedir.[399]

6. Ermenistan'ın Türkiye Karşıtı Ermeni Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi:

Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'nde asılsız soykırım iddialarını tekrarlamış, Türkiye'nin doğusunun "Batı Ermenistan" olarak tanınması için her türlü desteğin verileceği ilan edilmiş ve anayasasını bu bağımsızlık bildirgesine dayamıştır. Ülke amblеminde Ağrı Dağı sembol olarak kullanılmaktadır.

TCE™

Ter PETROSYAN'ın cumhurbaşkanlığı döneminde, asılsız soykırım iddiaları üzerinde Ermenistan Devleti'nin bir tasarrufu olmamıştır. Ancak MART 1998 tarihi ile Ermenistan yönetiminin KOÇARYAN Hükümeti'nin eline geçmesi Türkiye açısından dezavantajlı bir durumum oluşturmuştur. KOÇARYAN'ın başa geçmesiyle aşırı milliyetçi akımlar ve kadrolar, hükümet ve bürokrasi içinde güçlenmiştir. Taşnak Partisinin yeniden faaliyete geçmesiyle belirginleşen bu durum Ermenistan'dan kaynaklanan ve desteklenen Türkiye aleyhtarı faaliyetlere zemin hazırlamıştır.[400]

KOÇARYAN döneminde asılsız soykırım iddialarının dünya kamuoyu gündemine taşınması Ermenistan dış politikasının öncelikli konusu haline gelmiş ve bu konuda diaspora Ermenileri ile yakın bir işbirliğine gidilmiştir. Bu dönemle birlikte Ermenistan'ın devlet olarak uluslararası örgütler neznindeki soykırım iddiaları ile ilgili girişimleri artmış ve dünya genelinde gerçekleştirilen anma faaliyetlerinde gizli veya aleni organizatörlük üstlenmiştir.

KOÇARYAN yönetimindeki Ermenistan'ın hedeflerini görmek için Mehmet Ali BİRAND'ın KOÇARYAN ile Fransız Senato'sunun asılsız soykırımı tanımasının ardından yaptığı söyleşisine bakılması yeterli olacaktır.

---

399 Perinçek, M., (2001), Atatürk ve Ermeni Sorunu, içinde Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu, Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul

400 Perinçek, M., (2001), Atatürk ve Ermeni Sorunu, içinde Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu, Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul

KOÇARYAN söyleşide; Türkiye'nin soykırımı tanıması ve af dilemesi sonucunda Ermenistan Devleti'nin hukuken Türkiye'den tazminat ve toprak talep etme sonucunun çıkamayacağını, ancak diaspora Ermenilerinin tazminat hakkı olduğunu vurgulamış ve Türk mahkemelerine başvurabileceklerini, buradan istedikleri sonucu alamazlar ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne konuyu götürebileceklerini söylemiştir[401].

Böylesine bir tanımanın, kıyımdan zarar gördüğünü iddia eden kişilerin veya onların varislerinin tazminat taleplerinde bulunmasına imkan vereceği, hatta medeni kanun içerisinde ifa edilen zararların tazmin edilmesini öngören genel hükümlerin bile hukuki bir temel olarak ileri sürülebileceği değerlendirilmektedir[402].

TCE™

7. Asılsız Soykırım İddialarında İşlenen Temalar[403]

Türkiye karşıtı geliştirilen faaliyetler çerçevesinde kullanılan temalar aşağıda sıralanmıştır.

a. Türkiye ve Türkler soykırımcı ve uygarlıkların yıkıcısıdır.

b. 24 NİSAN 1915 tarihinde Türkler tarafından yüzyılın en büyük soykırımlarından biri uygulanmaya başladı.

c. Türkiye Ermeni nüfusunun yarısını katletti.

d. Türkler insan halkları ihlalcisidir.

e. Türkiye'de azınlık hakları ayaklar altındadır.

f. Türkler Ermeni topraklarını işgal etmiştir.

g. Sevres Antlaşmasında belirlenen sınırlar Ermenistan'ın tarihi sınırlarıdır.

h. Türkiye Van, Muş, Ardahan ve Ağrı'yı geri vermelidir.

l. Türkiye'nin doğusu Batı Ermenistan'dır.

401 Hürriyet Gazetesi, 01.02.2001

402 Ömer Lütem, Olaylar ve Yorumlar. Ermeni Araştırmaları, Sayı:l, s. 10-47.

403 Yalçın, A., (1975), Belgelerin IşığındaTürk·Ermeni Meselesinin İçyüzü", Ünsal yayınevi, İstanbul,

i. Batı Ermenistan Ermenistan'a geri verilmelidir.

j. Ermeniler, Rumlar, Pontuslarve Süryaniler soykırıma uğramıştır.

k. Küçük Asya Ermenilerin ve Rumlarındır.

l. Soykırım Türk politikasının temel unsurudur. Bugün soykırım Kürtlere uygulanmaktadır.

m. Türler Pan-Türkisttir. Bu da soykırım demektir.

n. Ermeni ve Arap milletlerinin düşmanı Türkiye ve İsrail'dir.

o. Atatürk bir katliamcıdır.

ö. Türkiye Kıbrıs'ı boşaltmalıdır.

p. Türkiye Avrupa Birliği'ne ait değildir. Avrupa'dan atılmalıdır.

r. Türkiye elini Balkanlardan çekmelidir.

s. Karabağ, Ermenilerin Türkler tarafından imha edilmesinin son örneğidir.

ş. Türkiye Ermenistan ve Karabağ'ın ticari yollarını kapatmaktadır.

t. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilere karşı girişilen soykırıma seyirci kalmıştır. Bundan dolayı Ermeni soykırımda sorumluluğu vardır.

u. Parçalanan Almanya ve İrlanda ülkeleri birleşmiştir. Birleşme sırası Ermenistan'dadır.

TCE™

YİRMİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KARŞITI ERMENİ FAALİYETLERİNE KARŞI ALINABİLECEK TEDBİRLER[404]

Türkiye Cumhuriyeti son 60 senedir, çok iyi organize edilmiş bir itham kampanyasının kurbanı durumundadır.

TCE

60 senelik itham kampanyasında Doğu Anadolu Bölgesinin Ermenilerin hakiki yurdu olduğu, Türklerin bu bölgeyi gerçek sahipleri olan Ermenilerden zorla aldığı, bu bölgeden Ermenileri çıkarmak için sistematik katliamlara giriştiği ve 1915'te nihai amaçlarına ulaşmak için Ermenilere sistematik bir soykırım uygulandığı iddia edilmiştir.

Yüzyıllardır "Korkunç Türk" peşin hükmüyle Türk insanını ve onun tarihteki yerini değerlendirmeye alışmış çevrelerde Ermeni suçlamaları, ithamları kolaylıkla çarpıtarak batı kamuoyunda Ermeni terörizmini meşrulaştıracak hatta bir ölçüde cesaretlendirecek "ahlaki" bir boyut kazandırmıştır. Bazı Ermeni aydınları ise Türklerin bugün de Ermeni cemaatini baskı altında tuttuklarını savunabilecek kadar ileri gitmektedirler[405].

Böylesine planlı ve şuurlu bir itham kampanyasına karşılık bir devletin kullanabileceği araçlar aşağıda sıralanmıştır.[406]

1. Diplomatik Araçlar: Hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya bir diğer hükümetin karar mencilerine iletilmesini sağlar.

---

404 Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiasi, Press Amazon.com, US

405 Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 5.

406 Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi.1985 Türk Tarihinde Ermeniler (Tebliğler ve Panel Konuşmaları).9 Eylül Üniversitesi.1985.

Devletin belirlediği dış politika esaslarına göre karşı devletin yöneticileri, kişileri üzerinde direkt etki yaratılması beklenmektedir. Aynı aracın, hedefteki ülke hakkında belirlenecek politikaya ait temel bilgilerin elde edilmesinde kullanıldığı göz ardı edilmemelidir.

2. Ekonomik Araçlar: Ekonomik araçlarda hedef kitle diplomatik araçlardan farklı olarak sadece karar verici kesimi değil toplumun tümüdür. Hedef olarak seçilen ülkeyle hedef alan ülke arasındaki ekonomik ilişki düzeyinin çok iyi tetkik edilmesi gerekir. Ekonomik araçlarda ekonomik hedefin cezalandırılması (gümrük tarifeleri, gümrük, boykot, ambargo ve ticari ilişkilerim kesilmesi v.b) ve ödüllendirilmesi (kredi açma, borç verme gibi) istenilen sonuca ulaşmada kullanılır.
3. Askeri Araçlar: Devletlerin siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için başvurdukları en son çaredir. Her devlet hayati çıkarları söz konusu olduğu zaman güç kullanmakta savaşa baş vurmaktan kaçınmamaktadır. Savaşa baş vurabileceğinin belirtilmesi potansiyel bir tehdit aracı olarak kullanılmakta ve caydırıcı bir unsur olarak görülmektedir. Aynı kapsam içerisinde terörde devletin kullanabileceği bir araç olarak görülmektedir.
4. Psikolojik Araçlar: Propaganda, Psikolojik harekat ve psikolojik savaş olarak alt gruplara ayırabileceğimiz bu grupta temel amaç, hedeflenen kitlenin belli bir açıda düşünmesini sağlamak (propaganda), bu düşünceyi oluşturacak faaliyetler geliştirmek (psikolojik harekat) ve insanlarda oluşturulan yeni tutum ve zihniyetin belli amaçlar yönünde harekete geçirilmesidir, (psikolojik savaş)

Yukarıda sırlanan araçların başarılı bir şekilde kullanılmasının devletin ulusal güçleri ile doğru orantılı olduğudur unutulmamalıdır[407].

Uzmanlaşma alanı psikolojik harekat olduğu için 60 yıldır süren itham kampanyasına karşı geliştirilebilecek psikolojik harekat tedbirleri ele alınmıştır.

Ermenilerin Türkiye ve Türlükle ilgili her şeye karşı olan tutumlarının bertaraf edilmesinin ancak sürekli ve programlı bir mücadele ile mümkün

407 Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 20.

olabileceği değerlendirilmektedir. Bu hedefe ulaşmayı amaçlayan bir psikolojik harekatın üç temel hedef kitlesi olacaktır.

a. Türk Toplumu:[408]

Türk toplumu halen hassas, stratejik konumunun kendisine dikte ettiği geçen yüzyıllarda tohumları ekilmiş olan sorunlarla çevrelenmiş durumdadır. Bu sebeple Türk toplumunun her kesimine sağlam bir tarih bilinci verilmesi gerekmektedir. Bu bilincin verileceği ilk yer ise okullar olmalıdır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkeleri arasında yer alan "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi her açıdan ülke içerisinde uygulanmıştır. Eski düşmanlıkları, kinleri ve acıları geride bırakarak kendine yeni bir başlangıç yapmak isteyen genç Türkiye Cumhuriyeti tarihinin acılarla dolu olan sayfalarını halen kendi toplumu içinde yaşayan Ermenileri incitmeden en önemlisi gençlerini kin ve nefret duygularından uzak tutarak yetiştirmek amacıyla detaylandırmadan anlatmıştır.

TCE™

Bir önceki bölümde, ABD'de okuyan sıradan bir gencin, 1915 yılında cereyan eden olaylar hakkında ne şekilde bilgilendirildiğinin örneği verilmiştir. Şimdi de lise ikinci sınıfta okuyan bir gencimizin tarih dersinde aynı olaylar hakkında edindiği bilgi ise aşağıda sunulmuştur.

"1889 yılından itibaren Ermeni olayları başladı. Doğu Anadolu'da Ermeniler Türk köylerine saldırdılar. Van, Erzurum, Bitlis'te ayaklanmalar çıkardılar.....Osmanlı Devleti olayları bastırmada başarı kazandı ve bazı önlemler aldı."

İki örnek karşılaştırıldığında Türk gençlerinin ne kadar saf duygu ve düşüncelerle bilgilendirilmeye çalışıldığı ortaya çıkacaktır. Elbette burada anlatılmak istenen gençlerimizin taze beyinlerine ve temiz kalplerine kin ve nefret ateşi düşürülmesi değildir.

Gençlerimiz, kendi tarihleri ve ataları hakkında yapılan asılsız suçlamalardan haberdar olmalı, bu asılsız iddialar ile olan mücadelede gerçekler konusunda bilgilendirilmeli, diğer bir değişle silahlandırılmalıdır.

---

408 Bal H., Arslan A., Demirhan, H., (2012), Tarihi ve Stratejik Boyutlarıyla Ermeni Meselesi, İdil yayıncılık, İstanbul

Gençlerimizin bir parçası oldukları Türk Toplumu için ortaya atılan soykırımcı ithamı ve bu ithamın neden yapıldığı hakkında ve tarihi gerçekler konularında bilgilendirilmeleri için ilk basamak müfredat programlarımızda yapılacak değişikliklerdir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde 13 milyon öğrenci lise ve ilköğretim okullarında eğitim görmektedir. 13 milyonun bu konuda bilinçli olarak yetiştirilmesi, onların çocuklarının da aynı konularda duyarlı olmaları imkanını da doğuracaktır ki, buda önümüzdeki 20 yıl içerisinde Türkiye'de bundan önceki senelerde olmadığı kadar bilgili ve bilinçli bir şekilde konuyla mücadele eden bir toplum olmamıza imkan sağlayacaktır.

Toplumumuzun, eğitim sürecini tamamlamış kesiminin konu hakkında bilinçli hale getirilmesi için alınabilecek tedbirlere bakıldığında ise;[409] Türk toplumunun okumaya olan ilgisinin çok düşük seviyelerde olduğu göz önüne alındığında, konu hakkında bilgilendirme çalışmalarında televizyon ve radyo desteğinin alınması gerektiği ortaya çıkacaktır.

Radyo ve televizyon desteğinde bilim adamlarımız tarafından hazırlanmış, tarihi gerçeklerin daha basit bir dilde anlatıldığı, broşür ve kitapçıkların halk arasında dağıtılması, Birinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olayların anlatıldığı sinema filmlerinin çektirilmesi ve bu filmlerin halk kitlelerine ilk önce sinema salonlarında, sonra tüm Türkiye'ye yayın yapan televizyon kanallarında ve gerekirse bölgesel yayın yapan televizyon kanallarından yayınlanması halkımızın bilinçlendirilmesinde katkı sağlayacaktır.

Türk toplumunun asılsız soykırım iddiaları ve tarihi gerçekler konusunda bilinçlendirilmesinde yardımcı olacak en büyük kuruluşlardan biri de üniversitelerimizdir. Üniversitelerimizde konu hakkında çalışma yapması için gençlerimizin teşvik edilmesi, konuya hakim bilim adamlarının yetiştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Üniversitelerde yetiştirilen bilim adamlarımız gerek yurtiçinde gerek yurtdışında sürdürülen aydınlatma mü-

409 Dr. Ali Nazmi ÇORA "ARMENIAN GENOCIDE", A BIG LIE "ERMENİ SOYKIRIMI", BÜYÜK BİR YALAN, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Ay: Aralık; Cilt: 10/SONBAHAR, Sayı: 40 TURAN- CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Month: December; Volume: 10/AUTUMN, Issue: 40 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

cadelesinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır ve oluşturmaya devam edecektir, (yurtiçinde Türk kamuoyunun ve yurtdışında dünya kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla düzenlenecek seminer, sempozyum ve konferanslarda bilim adamlarımızın görev alması gibi)

Türk toplumunun asılsız soykırım iddiaları hakkında bilgilendirilmesi ve mücadele yöntemlerinin öğretilmesi konusunda devlet kurum ve kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de bu faaliyetlere özendirilmesi gerekmektedir.

Şimdiye kadar alınabileceğini sıraladığımız tedbirlerin ulaşmak istediği ana hedef Türk toplumunun bir fikir ve amaç birliği içinde bulunmasını sağlamak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasını tehdit eden sorunlar ve tehlikeler konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamaktır.

TCE™

b. Ermeni Toplumu:

Türk ve Türkiye düşmanlığını milli birlikteliklerinin temeli, bağlayıcı unsuru olarak gören bir topluma karşı geliştirilecek bir psikolojik harekatın uzun bir dönem sonunda etkilerinin alınabileceği değerlendirilmektedir.

Burada hedef Ermenistan'da yaşayan Ermeni'lerdir.

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ı tanıyan ilk ülkelerden biri olan Türkiye Cumhuriyeti, Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesinin 11 nci maddesinde Doğu Anadolu Bölgesinin tarihsel Ermeni yurdu olarak açıklanması, bu toprakların Ermenistan'a bağlanması için gerekli çalışmaların yapılacağının ilan edilmesi ve Ermenistan Anayasası'nda bu bildiriye atıfta bulunulmasının ardından ilişkileri askıya almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne bu kadar açık bir şekilde tecavüz eden bir devlet ile herhangi bir düzeyde ilişki kurulması imkansızdır. Bununla birlikte, ilk aşamada ulaşılmak istenen Ermenistan Devleti'nin yönetici kesimi değil, Ermenistan halkıdır.

Ermenistan coğrafi yapısı ile bir kara ülkesidir. Komşusu olan Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini takip ettiği saldırgan dış politikalar sonucu ciddi bir açmaza sokması sebebiyle dünyaya açılma imkanını sadece Gürcistan ile

sınırlamıştır. Büyük bir üretici ekonomiye ve endüstriye sahip olmayışı, ürettiklerini Gürcistan ve İran üzerinden dünya pazarına ulaştırmaya çalışması, Ermenistan halkının yaşam standardını oldukça düşürmüştür. Halkın büyük bir kısmı açlık sınırında yaşamaktadır. Üretimin yeterli olmayışı işsizlik sorununu da beraberinde getirmektedir. Önemli bir nüfus ülkeyi terk etmiştir.

Açlık sınırında yaşayan bir topluma, Ermenistan Hükümeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik hasmane duygularından ve politikasından vazgeçmesi durumunda Türkiye'nin kendilerine verecekleri ekonomik destek ile rahat bir yaşama kavuşacakları düşüncesinin yerleştirilmesi mümkündür. Bu şekilde yürütülecek bir kampanya sonucu, alttan gelecek baskı ile Ermenistan'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı güttüğü politikayı değiştirmesinin mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

TCE™

Ermenistan'da yaşayan topluma ulaşılmasında bize yardımcı olacak kurum ve kişiler ise Lozan Antlaşmasından itibaren Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde barış ve refah ortamı içinde yaşayan Türkiye Ermenileri ve Ermeni Kilisesi olacaktır.

Türkiye Ermenileri Patriklerinin Eçmiyazin'e yaptıkları ziyaretler sırasında veya Ermeni asıllı Türk vatandaşlarının Ermenistan'ı ziyaretleri sırasında Türkiye Cumhuriyeti ile kurulacak iyi ilişkilerin yararları konusuna, Ermenistan'da yaşayan Ermeniler ile karşı karşıya gelinen her toplantıda, dost sohbetlerinde temas edilmelidir. Uzun süreç isteyen çalışmalara, Türkiye Radyo ve Televizyonları bölgeye Ermenice yapacakları yayınlarla destek vermelidir. Bu amaçla, Türkiye'ye çeşitli maksatlarla gelmiş Ermeniler de kullanılmalıdır.

Türkiye ile dostane ilişki kurmalarının kendi yararlarına olacağı inancı Ermenilerin zihinlerine yerleştirildikten ve Türkiye'ye güvenmelerini sağladıktan sonra Ermenilerin nesilden nesile anlatılan her defasında daha da çarptırılan tarihleri konusunda gerçekleri anlama çalışmalarına başlanabilecektir.

Türkleri düşman olarak gören, görmeye alıştırılan bir toplumun Türk görüşlerine paralel düşünceleri paylaşır hale gelmeleri uzun ve meşakkatli bir çalışma dönemini gerektirecektir. Ayrıca bu çalışmalar Ermenistan Hükümeti ile dispora Ermenileri tarafından sekteye uğratılmaya çalışılacaktır. Bunun yanında, Türkiye Ermenilerinin konuya yaklaşımları ve tavırlarındaki içtenlikte büyük bir rol oynayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi konusu ise dış politikamıza yön verenlerin kararına bağlı olacaktır. Yakınlaşma söz konusu olmadığı takdirde (ki bu ancak Ermenistan'ın soykırım ve Batı Ermenistan iddialarından vazgeçmesi ile mümkün olabilecektir) Ermenistan Ermeni'lerine ulaşım, beraber yaşadığımız Türk Ermeniler aracılığı ile olacaktır. Ermenistan ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kademeli bir yaklaşım yaşandığı takdirde Ermeni toplumuna ulaşmanın çok daha rahat ve kolay olacağı kıymetlendirmektedir.

c. Dış kamuoyu :

TCE™

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde meydana gelen olaylar, dış kamuoyuna hep Ermeniler tarafından anlatılmıştır. Hale hazırda var olan "Kötü Türk" imajı ile anlatılanlar arasında bir bağ kurulmuş ve söylenenlerin kabul görmesi kolaylaşmıştır. Anlatılan hikayelerin gerçek olarak kabul edilmesinin bir diğer nedeni de, olayların bu şekilde algılanmasının bazı ülke çıkarlarına uygun olmasına bağlanmalıdır.

Kamuoyu oluşturma faaliyetleri günümüzde aydınlatma faaliyetleri olarak da adlandırılmaktadır. Demokratik yönetimlerde etkin ve ne istediğini bilen kamuoyu siyasi ve idari karar vericiler üzerinde ciddi bir baskı unsuru olarak bugün etkinliklerini hissettirmektedirler. Bu güç, maksatlı ve planlı olarak Türkiye'ye karşı kullanılmaktadır. Türklere karşı yapılan bu asılsız soykırımcı suçlamalarının desteklenmesinin ardında aleyhimize oluşturulmuş kamuoyu bulunmaktadır. Dış kamuoyunu gerçekte yaşanalar konusunda aydınlatmak amacıyla gerçekleştirilebilecek faaliyetler ise sırasıyla şunlardır:

i. Lobicilik Faaliyetleri:

Lobicilik faaliyetleri, ülkelerin karar mercilerinde görev yapan kişilerin bir konu üzerindeki fikir ve düşüncelerini değiştirme, bir başka değişle lobicilik faaliyeti yapan kişi, grup veya devletin düşüncesi paralelinde hareket etmesini sağlayacak faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır.

Asılsız soykırım iddiaları konusunda Ermenilerin belki de en güçlü oldukları nokta lobiciliktir. Ermeni lobisi ile bu lobiye destek sağlayanlar, yıllardır bitmeyen bir sabır ve inatla, Türkiye karşıtı faaliyetlerin hepsinde yer almışlar zaman zaman Rum lobisi ile birlik olarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Günümüz Ermeni diasporası yaşadıkları ülkelerde beşinci veya altıncı kuşak Ermenilerini oluşturmaktadırlar. Bu uzun süre zarfında Ermeniler yaşadıkları toplumla kaynaşmış, ekonomik ve siyasi açıdan ülke içinde birer güç merkezi haline gelmişlerdir.

Yurtdışında yaşam düşüncesi Türklerde 1960'lı yıllarda Avrupa'ya işçi göndermeye başladığımız dönemlerde başlamıştır. Günümüzde, yurtdışında yaşayan Türklerin bulundukları ülkelerde daha ikinci kuşak oldukları göz önüne alındığında; Türklerin misafir ülkenin gerek ekonomik gerekse siyasi hayatına katkısı şimdilik sınırlı seviyede kalmaktadır.

Zamanla misafir ülkenin yaşam tarzlarına uyum sürecinin kısalması ve Türklerin bu ülke ekonomisinde etkin bir yer kazanarak gücünü siyasi arenada kullanması sonucunda Türklerin, yurtdışında yaşadıkları ülkelerde yaptıkları lobi faaliyetlerinde başarılı olacakları değerlendirilmektedir.

Siyasi ve ekonomik gücün etkin bir şekilde kullanılabilmesinin ise ancak organize çalışmalar ile mümkün olacağı unutulmamalıdır.

Ermenilerin sadece ABD'de sahip oldukları organize grup sayısı göz önüne alındığında, lobi faaliyetlerinde ve kamuoyu oluşturma çalışmalarında en az onlar kadar büyük ve uyum içinde çalışan bir sistem oluşturulması gerekmektedir.

Sadece diplomatik kanallarla yürütülen lobicilik faaliyetlerinin ne kadar başarılı olduğu 24 NİSAN tarihini Ermeni soykırımını anma günü olarak kabul eden ülke sayısına bakarak söylenebilir.

Diplomatik birimlerin gerçekleştirdiği lobi faaliyetlerinin etkin hale getirilmesi o ülkede yaşayan Türk asıllı vatandaşlarımızın bu mücadeleye vereceği destek ile doğru orantılı olacaktır. Devlet bakanlıklarının, kurum ve kuruluşlarının yaptığı lobi faaliyetlerine, o ülkede yaşayan vatandaşlarımızın kurduğu derneklerin katkılarının artırılmasının gerekliliği üzerinde durulması gerekmektedir.

Misafir olunan ülke ekonomisinde ulaşılacak güçlü seviye ve bu seviyenin siyasi amaçlı olarak koordineli şekilde çalışan bir organizasyon tarafından kullanılması ile Ermeni lobisinin karşısında asılsız soykırım iddialarına karşı başarılı olunacağı değerlendirilmektedir.

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın gerçekleştirebileceği kamuoyu oluşturma faaliyetleri bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

ii. Akademik Faaliyetler:

Basılmaz, basılsa da okunmaz, okunsa da inanılmaz zihniyeti ile akademik çalışmalara destek verilmemesi Türkiye'nin bu mücadelesinde kan kaybetmesine sebep olan en önemli etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bugün Ermeni iddialarını kendine içerik yapan 20 binin üzerinde kitap, makale, araştırma vb. bulunmaktadır. Bunun karşısında Türklerin yaptığı çalışmalar ancak yüzlerle ifade edilmektedir.

TCE

Olayın bir tarafı olan Ermenilerin kitapları okunurken, olayın diğer tarafını oluşturan Türklerin konu hakkında hazırladıkları çalışmaların okunmayacağı inancı bu faaliyetlerin geliştirilmesine engel teşkil etmektedir.

Ermeni çalışmalarının daha fazla okunuyor olmasının iki nedeni vardır. Birincisi, Türk araştırmalarından sayısal olarak daha fazladırlar, ikincisi bu araştırmalara ulaşma imkanı daha kolaydır.

Sonuç olarak Türklerin, dış kamuoyunun okumasına imkan verecek sayıda bilimsel çalışma üretmesi gerekmekte ve bu çalışmaların okuyuculara ulaştırılmasını sağlamak zorundadır.

Bilimsel çalışmaların yapılamasında ilk önce üniversitelerden yararlanılması gerekmektedir. Ermeni iddialarını cevaplayacak konularda araştırma yapılması için gençlerin özendirilmesi bundan başka Ermeni tarihi ve dili konusunda uzman yetiştirilmesi çalışmalara hız verilmesi önem arz etmektedir.

Aynı konularda çalışmak üzere yabancı bilim adamlarının Türk üniversitelerine davet edilmesi ve bu çalışmaların yayınlanması Türkler tarafından yapıldığı için okunmayacaktır endişesi ile hareket edenlerin endişelerini de ortadan kaldıracaktır.

Üniversitelerden başka bu konuda çalışmalar yapacak araştırma enstitülerinin de bu mücadeleye büyük katkısı olacağı değerlendirilmektedir. Bu merkezlerde çalışan kişilerin yapacakları araştırmaların yanı sıra, merkezlerin yabancı ülkelerde bulunan diğer araştırma merkezleri ile konu üzerinde yapacakları ortak çalışmaların o ülke bilim dünyasına sokulmasına ve topluma ulaştırılmasına imkan sağlayacaktır.

Yabancı ülke üniversitelerinde Türk tarihi kürsüleri açılmasına öncelik verilmesinin, bu üniversitelerde konu ile ilgili yapılacak araştırmalar için mali kaynak sağlanmasının alınabilecek diğer tedbirler olacağı değerlendirilmektedir.

TCE™

iii. Aydınlatma Faaliyetleri:

Yurtdışında kamuoyu oluşturulması çalışmalarında kullanılabilecek en büyük güç o ülkelerde yaşayan vatandaşlarımız olacaktır. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız soykırım iddiaları ile mücadele kapsamında örgütlendirileceklerdir. Örgütlendirilme çalışmaları esnasında bu gruplara üye olan veya olmak isteyen vatandaşlarımız öncelikle asılsız soykırım iddiaları hakkında bir eğitime tabii tutulacaktır.

Her grup sadece belli bir konu üzerinde çalışıp faaliyet gösterecektir. Örneğin bir grup sadece o ülkede yaşayan Türkler ile, misafir olunan ülke vatandaşlarının asılsız soykırım iddiaları hakkında bilgilendirilmesi konusunda ayrıntılı çalışmalar yapacaktır.

Uluslararası sempozyum ve konferanslar düzenleyerek Türkiye'ye yönelik ithamları cevaplamak ve gündemi belirlemek suretiyle bilgilendirilme yapılması çalışmaları aynı kapsamda ele alınabilecektir, (yüz yüze etkinlikler, yayım faaliyetleri, kitap-broşür v.b; radyo ve TV yayınları; film ve ses bantlarının kullanılmasına öncelik verilecektir).

Bir diğer grup, o ülkede asılsız soykırım iddiaları ile ilgili olarak yapılan yazılı, görsel medya haberlerini, konferansları, yeni yayınları takip edecek ve bu çalışmalara karşılık verilmesi görevini üstlenecektir.

Bir başka grup, o ülke müfredat programına sokulmak istenen soykırım iddiaları üzerinde çalışma yapacak bir diğeri ise o ülkenin hukuki sistemi

içinde asılsız soykırım iddialarının gelecekte alabileceği konum hakkında çalışmalar yapacaktır.

Yurtdışında yapılacak aydınlatma faaliyetlerinin hedef kitlelerinden biri de üniversite öğrencileri olacaktır. Bir veya iki yabancı dile iyi derecede vakıf bilim adamlarımız konferans verecekleri ülkelerin belli başlı üniversitelerinde bir dizi konuşma yapacaktır. Bu tarz toplantılara Ermeni tarafından katılım fazla olmakta ve yapılan toplantı sonunda Ermeniler devamlı surette sorular yöneltmektedir. Böylesine açık bir ortam içerisinde Ermeni sorularına kanıt ve belgelerle verilecek her cevap dış kamuoyunun Ermeni iddiaları konusunda şüphelerinin oluşmasına sebep olabilecek ve konu hakkında gerçekleri görmek ve duymak istemelerine yardımcı olacaktır.

Kamuoyu oluşturulması çalışmalarına katılan bir diğer grup ise, asılsız soykırım iddialarına ilişkin olarak Türk tezlerini savunur nitelikte hazırlanmış kitap, broşür, CD, DVD gibi materyallerin misafir olunan ülke genelinde satımı ve dağıtılması görevini üstlenecektir.

TCB™

Konunun daha etkin bir şekilde dış kamuoyu dikkatine sunulması için günün getirdiği teknolojik imkanlardan en üst seviyede yararlanılması ayrı bir önem taşımaktadır. Internet vasıtasıyla bir konferans ile ulaşılabilecek insan sayısının çok üstünde bir kitleye ulaşma imkanı göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında, popüler toplum kültürünün bir parçası olan sinema, tiyatro ve konserler aynı amaçla kullanılmalıdır.

iv. Arşiv Faaliyetleri:

Ermeniler "Irksal, etnik ve dini açıdan Osmanlı'dan farklı oldukları için 1,5 ila 2 milyon Ermeni katledilmiştir ve bunlar Osmanlı arşiv belgelerinde mevcuttur." iddiasını öne sürmektedirler.

1915 yılında gerçekleşen her şeyin kaydı Osmanlı arşivlerindedir. Belgeler Türkiye Cumhuriyeti tarafından saklanmaktadır ve arşivler araştırmaya kapalıdır iddiasının temelinde ise bu gerçek yatmaktadır.

Osmanlı arşivleri Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından korunmakta ve belgeler üzerinde araştırma yapılmasına hazır hale getirilmektedir. Arşivlerde Osmanlı dönemine ait yaklaşık yüz elli milyon evrak bulunmaktadır.

Söz konusu evrakın tasnif çalışmaları; genel bir tasnifi içeren Dosya Usulü Envanter ve evrakın detaylı tasnifini içeren Analitik Tasnif olarak iki şekilde yürütülmektedir.

Bugüne kadar 60 milyon evrakın Dosya Usulü Envanteri; öncelik Ermeni sorunu ile ilgili evraklarda olmak üzere, 2 milyon civarında evrakın da Analitik Tasnifi bitirilmiştir. Analitik tasnifi yapılan bu evraklar; Harbiye ve Dahiliye Nezaretleri ile Osmanlı Devleti'nin gizli evrakının bulunduğu Şifre Kalemi'nin 1914-1917 yılına ait olan evraklarıdır.

Arşivlerde çalışma için yurtdışından müracaat edenlere en geç 30 gün içinde, yurtiçinden müracaat edenlere ise 2-3 gün içinde yanıt verilmektedir. Tasnif edilen belgeler; hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın araştırmacılara sunulmaktadır. Bugüne kadar 3.010 yabancı, 11.800 yerli araştırmacı arşivler üzerinde çalışma yapmıştır.

TCE™

Günümüzde tarihi araştırmaların en büyük kaynağı olan Osmanlı arşivlerinden daha iyi şartlarda istifade edilmesi için Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yeni bir çalışma başlatılmıştır. Belgelerin mikrofilm ve elektronik ortam ile üzerinde çalışılmaya hazır katalogların internet ortamına aktarılması çalışmaları devam etmektedir.

Uluslararası araştırmaya açık olmasına karşın hakkında kapalı olduğu hususunda yanlış ve kasıtlı haber çıkarılan Osmanlı arşivlerinin elektronik ortam sayesinde geniş bir araştırmacı kitlesine ulaştırılabilmesinin bu iddiaların sona ermesinde büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Aynı çalışma çerçevesinde, Osmanlı arşivlerinde bulunan belgelerin doğruluğunu destekler nitelikteki başka belgelerin bulunması ve aynı konuyla ilgili belgelerin incelenmesi amacıyla yabancı ülke arşivlerinde gerekli çalışmaların yapılmasında fayda olacağı kıymetlendirilmektedir.

v. Bulgu Araştırma Faaliyetleri:

Ermenilerin ondokuzuncu yüzyıldan itibaren Lozan Antlaşmasına kadar Türklere karşı giriştiği katliamların belgelenmesi amacıyla Türklerin bulunduğu toplu mezarların açılması bu iddiaların geçersizliğini kanıtlama yönünde yapılacak çalışmalarda etkin bir rol oynayacaktır.

Toplu mezarların açılışında, antropoloji ve bölge tarihi konusunda uzman yabancı bilim adamlarının bulundurulması, mezarın açılımı ve bulguların incelenmesi sırasında elde edilen sonuçların bu bilim adamları tarafından açıklanması, açılışların yabancı basın ve yayın kuruluşlarınca takibi olayların gerçekliğini ispatlamak amacıyla kullanılabilecek yöntemlerdir.

Toplu mezarların açılmasının ardından, kazıdan elde edilen bulguların sergilenebileceği bir müze oluşturulması ve toplu mezarda ölenler adına anıtlar dikilmesi, açılan müze ve anıtların bölgeye turistik amaçla gelen kişiler tarafından ziyaretinin sağlanması da etkili bir dış kamuoyu oluşturma çalışması olacaktır.

TCE™

vi. Ermeni Terörü İle Hayatını Kaybedenlerin Anılması Faaliyeti:

1973 yılında başlayıp 1982 yılına kadar süren ve hedeflerini yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarından seçen Ermeni teröründe hayatını kaybedenlerin anılması, Ermeni iddialarının geçersiz, kabul ettirilmek için seçilen metodun (terörün), ise ne kadar insanlık dışı bir yöntem olduğunun gündeme getirilmesi amacıyla saldırıların yapıldığı gün ve yerlerde büyük anma törenleri gerçekleştirilmesi ve gerekirse aynı Ermenilerin yaptığı gibi saldırıların yapıldığı noktalara anıt dikilmesi için girişimlerde bulunulmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

TCE™

YİRMİBİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK

Başta bağımsız devletler olmak üzere, uluslararası toplumun üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde uymak zorunda oldukları hukuk kurallarının tümüne "Uluslararası Hukuk" adı verilmektedir.

TCE

Uluslararası hukuk bağımsız devletlerle, devlet sayılmayan toplulukların ve uluslararası örgütlerin yetki, görev, kuruluş ve işleyişi ile ilgili esasları kapsayan kurallar topluluğu olarak da değerlendirilebilir.

İç hukuk yüce bir otorite olan devlet otoritesine bağımlı bir toplumda geçerli olan kuralları kapsamaktadır. Buna karşılık uluslararası hukuk ortaklaşa bir yüce otoriteye bağımlı olmayan bağımsız birimlerin oluşturdukları bir zeminde geçerli olan kurallardan oluşmaktadır[410].

Bir hukuksal düzen iki temel özellik gösterir:

1. Hukuksal düzen uyulması zorunlu kurallar bütününü oluşturur.
2. Hukuksal düzen örgütlenmiş bir toplumsal yapı aracılığı ile bu kurallara uyulmasını yaptırım yolu ile sağlar.

Uluslararası hukukta bu iki temel özellik bulunmaktadır. Uluslararası hukuk kurallarını yaratan toplumsal otoriteyi başta devletler ve uluslararası örgütler oluşturmaktadır. Uluslararası hukukun uyulması zorunlu kurallar bütününden oluştuğu ise uluslararası hukukun kapsamına giren devletler ve öteki uluslararası örgütler tarafından kabul edilmiştir.

Uluslararası hukukun kurallarının uygulanabilirliliğinin sağlanması ile uluslararası hukukun bir yargı sisteminden yoksun olması bu kurallar bütününün eksik kısımlarını oluşturmaktadır.

---

410 Oppenheim, International Law, Vol 1, Peace, Oxford 1953, s.4-14.

Uluslararası hukukun uygulatıcı güce sahip olmamasından doğan boşluk, uluslararası hukukun öngördüğü yaptırımları her devletin kendisince uygulanmasını öngörmek suretiyle gidermeye çalışmaktadır. Bundan başka uluslararası toplumun örgütlenme düzeyi yükseldikçe, devletlerin kimi durumlarda topluca yaptırım uygulamaları olanağını da ortaya çıkarmaktadır[411].Bu yaptırımların bazıları ekonomik (Rodesia, B.M Güvenlik Konseyi'nin 221 No.lu kararı), ya da askeri olabilmektedir.(Kore, B.M Güvenlik Konseyi'nin 25-27 HAZİRAN ve 7 TEMMUZ 1950 tarihli kararları). Bazen de hem ekonomik hem de askeri yaptırımlara başvurulmaktadır. (Irak, B.M Güvenlik Konseyi'nin 661 ve 678 No.lu kararları)

Uluslararası hukuk kapsamında yargı sisteminin bu kurala bağımlı, kurumların ise istekleri doğrultusunda çalıştığı bir gerçektir. Bir başka değişle uluslararası yargı organları ya da uluslararası hakemlik organları kendilerine yapılan talepler doğrultusunda çalışmalarına yön vermektedirler. Bununla birlikte uluslararası hukuka tabi devletlerin, aralarında çıkan anlaşmazlıkları bu tür organlara başvurarak giderme talepleri gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca; devletler önceden yetkili kıldıkları zorunlu yargı ya da hakemlik mekanizmaları oluşturarak uluslararası hukukun bu eksik kısmını kapama yoluna gitmektedirler.

Bu açıdan bakıldığında uluslararası hukuk ile iç hukuku birbirinden ayıran iki temel farkın ortaya çıktığı görülecektir. İç hukukta, devlet içerisinde uyulması gereken kurallar bütünün devlet adına yasa koyucu organlar tarafından tespit edilirken, uluslararası hukukta ise, devletler üzerinde ayrı bir otorite bulunmadığından yasa koyuculuk görevi devletler ile uluslararası örgütler tarafından yürütülmektedir.

Aynı şekilde iç hukuk kurallarının uygulanmasında bir uygulayıcı otorite bulunurken, uluslararası hukuka genel nitelikte zorunlu bir yargı mekanizması ve yaptırımları tek elden uygulayacak bir uluslararası otorite bulunmamaktadır[412].

411 Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri, Ankara 1992, s.7.
412 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s.9.

1. Uluslararası Hukukun Tarihçesi

1. Antik Çağlar: Uluslararası hukukun kaynaklarından biri olarak kabul edilen antlaşmaların ilk örneğine bu dönemde rastlanmaktadır. M.Ö 4000-3000 yılları arasında Sümer kent devleti olan Legaş ile Umma arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile her iki kent devleti arasında sınırlar saptanmış ve antlaşmanın uygulanması Sümer tanrılarının güvencesine bırakılmıştır[413]. Aynı antlaşma çerçevesinde kabul edilen bir hüküm ise uluslararası hukuk organlarından biri olan hakemlik organını kurmuştur. Antlaşmanın bu hükmüne göre, Legaş ile Umma kent devletleri arasında çıkacak herhangi bir sınır uyuşmazlığı üçüncü devlet kralının hakimliği ile çözümlenecektir.

TCE™

Eski Yunanlıların kent devletlerinin diğer kent devletleri yurttaşlarına ülkelerinde ticaret yapma hakkı tanıması ve bu kişilerin haklarını güvence altına almak ve uyuşmazlıkları çözmek için" preksensos" isimli kişiler ataması, uluslararası hukuk kurumlarından konsolosluğun ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir[414].

Hukuk biliminin ilerlemesinde öncü rol oynayan Romalıların uluslararası hukuka katkıları oldukça düşük bir seviyededir. Kendi yurttaşları arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturduğu "JUS ÇİVİLE" Roma'nın dış ilişkileri üzerinde etkisi olmamıştır. Bununla birlikte, Roma'nın kuvvet kullanımı ile yabancı temsilcilerin dokunulmazlığı konularında geliştirmiş olduğu hukuk kuralları, uluslararası hukuk açısından bu konudaki ilk düzenleme örneklerini oluşturmuştur.

2. Ortaçağ ve Rönesans: Krallıklar ve İmparatorluklar döneminde, kuvvet kullanmayı sınırlayan, bir zarara neden olana karşı aynı ölçülerde karşılık verilmesi ilkelerini benimseyen kurallar ortaya çıkmıştır. Aynı dönem içerisinde ticaretin gelişmesi ile denizler hukukunda meydana gelen ilerleme uluslararası deniz hukukunun temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur.

---

413 Encyclopedia of Public International Law, 7. cilt, 1984, s. 133.
414 Encyclopedia of Public International Law, 7. cilt, 1984, s. 154-156.

Bütün Hristiyan alemi içerisinde geçerli olan bağlayıcı kilise hukuku bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kilise hukuku kendisine bağlı toplumların bireyleri arasında ortak kurallara bağlı olma düşüncesini geliştirmiştir. Aynı hukuk kavramı içerisinde din adamlarının haklı savaş ve haksız savaş (Hristiyanlığı geliştirmeye yönelik savaşlar haklı, diğerleri haksız olarak nitelendirilmektedir) üzerinde yaptıkları çalışmalar uluslararası[415] hukukta kuvvet kullanımı konusunda etkin olmuştur.

Yasaların, Allah'ın kutsal idaresinden kaynaklandığını kabul eden ve yalnızca Müslümanlar'a yönelik bir hukuk olan İslam Hukuku'nun uluslararası hukukun gelişimine katkısı çok sınırlı olmuştur. Bununla birlikte günümüz uluslararası hukuk kurallarının temeli olan pacta sunt servanda[416] ilkesine Kuran-ı Kerim'in çeşitli surelerinde rastlamak mümkündür. Aynı şekilde, Müslüman hakimiyeti altında yaşayan gayri Müslimlerin yaşantıları ile ilgili getirilen kurallar uluslararası hukukta azınlıkların hukuksal durumu konusuna bir örnek oluşturmaktadır[417].

TCE

3. Modern Uluslararası Hukukun Doğuşu:

Eşit hukuk kişileri arasında uyulması gereken kurallar içeren bir uluslararası hukuk düzeninin doğması, orta çağın sona ermesi ve yeni çağın başlaması ile mümkün olmuştur. Hukuk düzeni içerisinde meydana gelen bu değişime temel teşkil eden iki etken bulunmaktadır. Bunlar teknik bilgide ve icatlarda meydana gelen artış, ikincisi Hristiyan dininin geçirdiği reformdur.

Bu dönemde, devlet içinde iktidarın tek ve bölünmez bir biçimde kullanılması ve dış ilişkilerde devletin kendinden üstün hiçbir otoriteye bağımlı

---

415 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s.43.

416 **AHDE VEFA:** Antlaşmalar hukukunun temelini oluşturan ilke, antlaşmaya sadık kalınması anlamını taşımaktadır. Bu ilkeye göre; bir antlaşmanın hukuksal bir etki doğurması öncelikle tarafların bu antlaşmaya saygı göstermeleri ile mümkün olacaktır. Pacta Sunt Servanda; antlaşma yükümlülüklerinin yerine getirilmesi olanaksız hale gelinceye kadar bu yükümlülüklerin geçerli olduğu prensibine dayanır. Antlaşmanın taraflara getirdiği yükün, koşulların değişmesi sebebiyle ağırlaşması bu ilkeye göre önem taşımamaktadır.

417 Şakir Ansay, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Ankara 1958, s. 10-19.

olmaması düşüncesi gelişmiştir. Bu düşünce egemen ve eşit devletlerin ilişkilerini düzenleyen bir hukuk düzenin doğmasını kolaylaştırmıştır[418].

1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşması ile Avrupalı Devletler arasında antlaşmalara dayalı bir düzen kurulmuştur. Bu antlaşma, teknik anlamda ilk uluslararası hukuk düzeninin oluşması anlamına gelmektedir.

Dönem içerisinde dünyanın bilinmeyen bölgelerine yapılan yolculuklar ve bu yolculuklar sonunda keşif edilen yerler, uluslararası hukuk kurallarına yeni kavramları taşımıştır. Deniz aşırı yerlere yapılan yolculuklar uluslararası deniz hukukunda korsanlığın yasaklanması gibi kavramları getirirken, keşif edilen ülkelerin hukuksal açıdan kazanılmasıyla ilgili yeni kurallar uluslararası hukuk kapsamına dahil olmuştur.

TCE™

Aynı dönem içerisinde uluslararası hukukun kurucu kavramları olarak değerlendirilen düşünceler ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukun temelini doğal hukuktan[419] aldığı görüşünü savunan bu akımın en önemli temsilcileri VITORIA, SUAREZ, GENTILI ve GROOT'tur. Dinsel değerlerden ayrılan laik bir uluslararası hukuk anlayışı getiren GROOT uluslararası hukukun kurucusu olarak kabul edilmektedir[420].

Bu dönemde daha sonraları, uluslararası hukukun temelini pozitif hukuka[421] dayandıran düşünce ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin savunucuları arasında ZOUCHE, MOSER ve VON MARTENS bulunmaktadır. Ancak aynı dönem içerisinde bu iki görüşü de uluslararası hukukun temeli kabul eden üçüncü bir akım daha ortaya çıkmıştır. Bu akımın en önemli temsilcisi VATTEL olmuştur.

---

418 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s.47.

419 **DOGALHUKUK:** Doğanın bir düzeni olduğu ve bunun bireylerin ve devletlerin idaresi dışında, birtakım kuralları kaçınılmaz kıldığı varsayımına dayanmaktadır. Bir başka değişle, uluslararası hukuk evrensel düzeyde geçerli olan doğal hukuk kurallarından temelini almaktadır.

420 M.N.SHAVV, International Law, Cambridge 1991, s.22.

421 **POZİTİF HUKUK:** Devletlerin eşit ve egemen olduğunu, uluslararası toplumun bir devletlerarası toplumu oluşturduğu ve ilişkilerin uluslararası hukuk kurallarınca düzenlendiğini, uluslararası hukukun kaynağının devletlerin iradesi olduğunu kabul eden görüştür.

4. Ondokuzuncu Yüzyıl:

Bu dönem uluslararası hukukun temellerinin gerçek anlamda atılmaya başlandığı dönem olarak nitelendirilmektedir. 1815 yılında imzalanan Viyana Senedi ile ilk defa sürekli tarafsız devlet kurumu ortaya çıkmıştır. İsviçre bu tarihten sonra tarafsız ülke statüsünü koruyacaktır.

Rusya, Avusturya, Prusya, İngiltere ve Fransa'nın bulunduğu "Kutsal İttifak" uluslararası örgütlenmenin ilk örneğini oluşturmaktadır.

Devletlerarası sorunların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi amacıyla, konuların uluslararası hakemlik kurumlarına götürülmesi kavramının yaygın hale gelmesi yine bu dönem içerisinde gerçekleşmiştir. 19. ncu yüzyılın ilk yarısında bir "Avrupa Kamu Hukuku" düzeni niteliğini koruyan uluslararası hukuk düzeni, aynı yüzyılın ikinci yarısından başlayarak belirli bir evrenselleşme sürecine girmiştir[422].

5. Yirminci Yüzyıl:

Yirminci yüzyıl, bugünde varlığını koruyan bir Hakemlik Mahkemesi'nin kurulması ile başladı. Bunu 1907 yılında imzalanan ve savaş hukukunun genel çerçevesini belirleyen La Haye Konferansı takip etti.

Yirminci yüzyılda uluslararası hukukun kanunlaştırılmasına büyük katkıları olacak Milletler Cemiyeti ABD Başkanı WILSON'un "14 İlkesi" içinde yer almıştır. Temel amacı, büyük ve küçük devletler için eşitlik içinde siyasal bağımsızlık ve ülke bütünlüğünü karşılıklı olarak güvence altına almaktır.

28 NİSAN 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı sırasında kurulan Milletler Cemiyeti'ne Türkiye Cumhuriyeti Cemiyetin çağrısı üzerine 09 TEMMUZ 1932 tarihinde üye olmuştur.

Milletler Cemiyeti, uluslararası hukuk kapsamına aşağıda sıralanan kurumların dahil edilmesini sağlamıştır.

---

422 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s.51.

a) Kuvvet kullanımının düzenlenmesi ve yasaklanması (kuvvet kullanılmasını ilke olarak yasaklayan ilk antlaşma 26 AĞUSTOS 1928 tarihinde imzalanan Briand-Kellog Antlaşmasıdır)

b) Uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi (Bu kapsamda Milletler Cemiyeti evrensel nitelikli bir uluslararası yargı organı oluşturulması yöntemini izlemiştir. 15 ŞUBAT 1922'de kurulan bu Divan'ın uyuşmazlıkların çözümünde başarılı bir katkısı olmamıştır).

c) Uluslararası hukukun kanunlaştırılması (uluslararası hukukun kanunlaştırılması çalışmalarına önem verilmiş ancak istenilen seviyede bir başarı elde edilememiştir. Bununla birlikte teknoloji sektöründe meydana gelen gelişmeler doğrultusunda uluslararası Hava Hukuku'nun kanunlaştırılması çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

TCE™

d) Uluslararası örgütlerin kurulması.

e) Azınlıklar rejiminin düzenlenmesi.

f) Manda rejiminin uygulanması[423].

İkinci Dünya Savaşı sonrasında "Barış içinde birlikte yaşam" ilkesi uyarınca ortak bir uluslararası hukuk oluşturma çalışmaları 26 HAZİRAN 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu üyesi olduğu örgüt, savaş sonrası yükselen yeni değerlerin (sömürgelerin bağımsızlaşması, insan haklarının korunması, teknolojik gelişmeler sayesinde deniz yatağının ve toprak altının araştırılarak devlet yararına kullanılabilmesi, uzay teknolojisinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan uzay hukuku) uluslararası hukuk kapsamına sokulması çalışmalarını Birleşmiş Milletler çerçevesinde kurulan ve görevi uluslararası hukukun kanunlaştırılması ve geliştirilmesi olan uluslararası hukuk komisyonunca gerçekleştirilmektedir.

Birleşmiş Milletlerin kendi bünyesinde uluslararası toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yönden eşit duruma getirilmesi amacıyla oluşturulan örgütlerin yanı sıra (BM Eğitim,Bilim ve Kültür Örgütü - UNESCO- BM Çocuk Fonu - UNICEF- Uluslararası Çalışma Örgütü - ILO- Besin ve Tarım

423 Scott, The Rise and The Fail of The League of Nations, London 1973, s. 46-47.

Örgütü - FAO- Uluslararası Para Fonu - IMF) değişik konularda çeşitli bölgesel uluslararası örgütler oluşturulmuştur. Bu örgütlerin en belli başlıları Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği'dir.

1950'lerden sonra uluslararası örgütlenmelerde devletlerin işbirliği düzeyinin aşılarak ekonomik ve siyasi bütünleşmeye doğru adımlar atıldığı görülmüştür. Uluslar üstü bu tür örgütlenmelere verilecek en güzel örnek Avrupa Birliği olacaktır.

II. Uluslararası Hukukun Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişimi

TCE™

Osmanlı İmparatorluğunun uluslararası hukuk düzeni ve anlayışı, 1839 yılında Sultan Abdülmecit zamanında ilan edilen Gülhane Fermanı ile değişmiştir. Daha önceleri sadece İslam Hukuku'nu temel alan Osmanlı İmparatorluğu'nda bu fermanın ardından Şeriat kurları terk edilmeden Avrupa'da geçerli olan bazı yasalar ve adalet kurumları benimsenmeye başlanmıştır.

Tazminat Fermanı uluslararası hukuk kapsamında, 19. ncu yüzyılda önem kazanmaya başlayan azınlıkların korunmasına ilişkin ilk yasal düzenlemeyi getirmiştir. 1856 yılında Sultan ABDÜLMECİT tarafından kabul edilen Islahat Fermanı'nda ise; gayri Müslim Osmanlı vatandaşları ile Müslüman Osmanlı vatandaşları arasında eşitlik ilan edilmiştir. Islahat Fermanı Paris Antlaşmasına taraf diğer devletlere resmen bildirildiği için uluslararası hukuk belgesi olma özelliğini de taşımaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, uluslararası hukuk düzenini tarafı olduğu ve 30 MART 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile kabul etmiştir. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı İmparatorluğu uluslararası hukukun gelişimine tam olarak katılmış, 1899 ve 1907 La Haye Barış Konferansına iştirak ederek imzacı devlet olarak yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde uluslararası hukuk üzerinde çalışmalar Tanzimat döneminde başlamıştır. Önceleri bu konuda yabancı dilde basılmış eserlerin çevirisi yapılmıştır. Bu dönemi takip eden süreçte Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan azınlıkların konuda çalışma yaptıkları bilinmektedir. Osmanlı hukukçularının bu

konuda yaptıkları ilk çalışma, "Telhis-i Hukuku Düvel" isimli Hasan Fehmi Paşa'ya ait çalışmadır. İbrahim HAKKI, Ali ŞAHBAZ, Osman SERMET, AHMET ŞUAYLA ve Ahmet SELAHATTİN'dir[424].

Milli Mücadele döneminde, T.B.M.M.Hükümeti'nin Türk ulusunu ve devletini temsil edip etmediği bir sorun olmuştur. T.B.M.M ilk defa 24 AĞUSTOS 1920 tarihinde Rusya ile imzalanan Antlaşma sonrasında tanınmıştır. Varlığı kabul edilen bu Hükümetin temsil ettiği devletin uluslararası kişiliğinin resmen ve tartışılmaz bir şekilde tanınması 24 TEMMUZ 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile gerçekleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan dönemde, Türkiye'nin uluslararası hukuk anlayışı, egemen eşitlik, antlaşmalara saygı ve uyuşmazlıların barışçıl yöntemlerle çözüme ulaştırılması olmuştur. Bu dönem içerisinde Türkiye 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı ile 1937 yılında imzalanan Sadabat Paktı dışında başka bir siyasi birliğe girmemiş, ekonomik ilişkilerinde ise mümkün olduğu kadar korumacı bir yaklaşım izlemiştir. Aynı dönem içerisinde uluslararası örgütlere üyelik açısında da çekimser bir tavır takınılmıştır. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne de Batılı devletlerin ısrarlı telkinleri ile üye olmuştur. (09 TEMMUZ 1932)

Buna karşın Türkiye uluslararası hukuk çerçevesinde kuvvet kullanımını yasaklayan Briand-Kellog (1928) Antlaşmasını imzalayan devletler arasında önde gelmiştir. Türkiye ayrıca, devletlerarası anlaşmazlıkların barışçı çözüm yolları ile halli konusunda hazırlanan Genel Senet'e üye olmuş (03 MAYIS 1934) ve 16 ülke ile aralarında çıkabilecek sorunların, yargı, hakemlik veya uzlaştırma yolları ile çözüme ulaştırılması amacıyla ikili antlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye aynı dönemde karşılaştığı uluslararası sorunları, uluslararası hukuk ve kurumları çerçevesinde çözümleme yoluna gitmiştir. Çözüme ulaştırılan sorunlardan bazıları şunlardır: Yunanistan ile ahali mübadelesi, Musul Sorunu, Boğazlar Rejiminin yeniden düzenlenmesi, Hatay Sorunu, Osmanlı Borçları gibi.

İkinci Dünya Savaşı sonunda kutuplaşma sistemine giren dünya, ittifaklardan mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışan Türkiye'yi taraf

424 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s.73.

tutmaya zorlanmış, kutuplaşan dünyanın sol kutbu olarak nitelendirilen Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerindeki istekleri Türkiye'yi Batı İttifakına yöneltmiş ve 1954 yılında NATO üyesi olmuştur.

Ekonomik gereksinimlerin karşılanabilmesi için ikili ticaret anlaşmalarına giren Türkiye, 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bir ortaklık antlaşması imzalamıştır. 14 NİSAN 1987 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvuran Türkiye, 1994 yılında Gümrük Birliği'ne üye olmuştur.

Kıbrıs sorunu, Ege denizi kıta sahanlığının sınırlandırılması, karasularının genişliği, adaların askerden ve silahtan arındırılması, hava sahasının genişliği, uçuş koridorları, 1990-1991 Körfez Krizi gibi sorunlarda Türkiye'nin uluslararası hukuk değerlendirmesine çok değişik etkileri olmuştur.

TOE™

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından uluslararası hukuk konusunda çalışmalara hız verilmiş ancak konu üzerinde üretken dönem İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde uluslararası hukuk konusunda çalışmalar gerçekleştiren ve öne çıkan kişiler Cemil BİLSEL, Zeki Mesut ASLAN, Nihat ERİM, Seha MERAY, İlhan LÜTEM, Edip ÇELİK, Mahmut BELİK, Suat BİLGE, Hazım EROĞLU, Mehmet GÖNLÜBOL ve İlhan AKİPEK'tir.

III. Uluslararası Hukukun Kaynakları

Birleşmiş Milletler kapsamında kurulan Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38 nci maddesine göre uluslararası hukukun kaynakları aşağıda sıralandığı gibidir:

Uluslararası hukukun asıl kaynakları

- Antlaşmalar
- Yapılageliş (teamül)
- Hukuk genel ilkeleri

Uluslararası hukukun yardımcı kaynakları

- Mahkeme kararları
- Uzman yazarların görüşleri

1. Antlaşmalar

Uluslararası hukukun kişileri arasında bir hukuk ilişkisi kurmak, kurulmuş bir hukuk ilişkisini değiştirmek ya da ortadan kaldırmak amacıyla, uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak geliştirilmiş bir tür yazılı mukaveledir. İki yada daha çok devlet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi için imzalanmış sözleşmeler olarak da nitelendirilebilir.

Uluslararası antlaşmalar yapabilmek, uluslararası hukukun bu yetkiyi tanıdığı kişilere aittir. Uluslararası hukuka göre bu yetki devletlere ve uluslararası örgütlere verilmiştir. Antlaşma, taraflar arasında sürdürülen görüşmeler sonucunda kaleme alınan metnin imzalanması yolu ile gerçekleşir. Ancak bir antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için ilgili tarafların yetkili organlarınca onaylanması gerekmektedir.

TCE

Onaylama, görüşmeler sonucunda kesin biçimini alan antlaşmanın devletin anayasası gereğince yetkili organı tarafından kabul edildiğini gösteren bir iç hukuk işlemidir. Bunun sonucunda imzacı devlet imzalanan metine bağlı olur.

Antlaşmalarda gizli diplomasiyi önlemek ve antlaşma dışı tarafların hak ve çıkarlarını korumak amacıyla, imzalanan antlaşmaların BM Sekreterliği'ne bildirilerek tescil edilmesi ve yayınlanması zorunludur.

Aynı konuyu düzenleyen antlaşma hükümlerinin çatışması durumunda uygulanacak kurallar belirlenmiştir.

a) İmzacı tarafların aynı olduğu, benzer antlaşmalarda, sonra kabul edilen antlaşma önceki antlaşmayı geçersiz kılmaktadır.

b) İmzacı tarafları aynı olan ancak biri genel diğeri özel kanun düzenleyici olan antlaşmalarda özel kanun genel kanunun kendisi ile ilgili kanunlarını geçersiz kılmaktadır. Ancak, özel antlaşmanın belirlenen esaslarının genel antlaşmanın temel ilkelerini bozmaması gerekmektedir. Aksi halde genel kanun özel kanunu geçersiz kılar kuralı uygulanır.

c) Farklı imzacı taraflar arasında yapılan antlaşmalarda, hangi antlaşmanın geçerli olacağı açık hükümlerle belirlenmektedir. Açık bir

hüküm olmadığı takdirde, genel bir kaide olarak uluslararası örgütlerin kurucu antlaşmaları diğer antlaşmalardan üstün tutulur.

Uluslararası antlaşmalarda, aksine bir hüküm yoksa ya da başka yöntemlerle bu belirlenmemişse, bir antlaşmanın hükümleri bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önceki bir işlem veya eylem ya da bu tarihten önce ortadan kalkan bir duruma ilişkin olarak bir tarafı bağlamaz. Ancak uygulamada, taraflar antlaşmanın geriye yürüyebilirliğini öngörmeseler dahi, zaman zaman niteliğine bağlı olarak bir antlaşmanın geriye yürümesi olasılığı bulunmaktadır.

1982 anayasasına göre, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, T.B.M.M.'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. T.B.M.M.'sinden alınan kanundan sonra, Cumhurbaşkanı onayına sunulan ve onaylanan antlaşmalar bağlayıcılık kazanmaktadırlar.

Bunun yanında sadece Bakanlar Kurulu'nun alacağı kararlar doğrultusunda Cumhurbaşkanı'nın onayına çıkarılmak suretiyle bağlayıcı olan antlaşmalar bulunmaktadır. Bu tür antlaşmalar 244 sayılı yasa gereğince belirlenmiştir, (ekonomik, ticari ve teknik ilişkileri düzenleyen antlaşmalar, 1 yıllık süreyi kapsayan antlaşmalar, devlet maliyesine yük getirmeyen anlaşmalar, Türk yasalarında değişikliğe sebep olamayacak antlaşmalar v.b)

2. Uluslararası Teamül

Belli davranışların tekrarlanması ile ortaya çıkan ve uluslara arası hukuka kaynak oluşturan kurallar bütünüdür. Uslular arası toplumda belli tutum ve davranışların tekrarlanması ile doğar. Bu davranışların uluslararası teamül haline gelebilmesi için tutum ve davranışların sürekli olması, genel bir uygulama olması ve uluslararası ilişkilerde uygulanıyor olması gerekmektedir.

Uluslararası teamülün çiğnenmesi uluslararası hukuk kurallarının çiğnenmesi anlamına gelmektedir ve uluslararası hukuk kurallarının çiğnenmesi sonuçlarının bütününü doğurur. Kısaca teamülün, yazılı bir uluslararası hukuk kuralıymış gibi bağlayıcı bir gücü bulunmaktadır.

3. Hukuk Genel ilkeleri

Birçok ulusal hukuk düzeninde yer alan ve uluslararası hukuk düzenine aktarılmalarına ne hukuk mantığı ne de devletlerin değer yargıları bakımından herhangi bir engel bulunmayan, devletlerin ortak hukuk değerlerini içeren kurallardır. Bazı önemli hukuk genel ilkeleri:

a) Hakkın Kötüye Kullanılmaması İlkesi: Bir hukuk kişisinin, bir hakkı amaçları dışında ya da bir yükümlülüğüne dolaylı yoldan aykırı düşecek bir biçimde kullanılmasının engellenmesi.

b) Adaletten Kaçmanın Yasaklanması İlkesi: Her devlet organının yabancıların korunması konusundaki yükümlülüklerine aykırı davranışlarda bulunmasının engellenmesi.

c) Ayırım Gözetmeme İlkesi: Bütün devletler ve yurttaşlar arasında eşit davranılmasını öngören ve her türlü hukuksal ayırımı yasaklanması.

d) Hakça İlkeler: Eşitlik ilkesinden hareket edip tarafların farklılıkları oranında göreceli bir eşitlik uygulanmasının sağlanması.

e) Kazanılmış Haklar İlkesi: Belli bir hukuksal düzen içerisinde kazanılan hakların, bu kuralların ve hukuksal düzenin değişmesi durumunda da süregitmesi.

TCE™

4. Yargı-Hakemlik Organları Kararları

Uluslara arası hukuk düzenine ilişkin olarak bütün yargı organları kararları ile hakemlik kararlarını içermektedir. Bu kararlar uluslararası yargı organları kararları olabileceği gibi, uluslararası hakemlik kararları ya da ulusal yargı organları kararları olabilir.

5. Öğreti-Uzman Yazarların Görüşleri

Yazarların görüşleri bir hukuk kuralının varlığını araştırmada, bu hukuk kuralının yorumlanmasında ve öteki kural ve kurumlara göre değerlendirilmesinde başvurulan bir kaynaktır[425].

425 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s. 135-251.

IV. Uluslararası Hukuk ve iç Hukuk ilişkileri

Uluslararası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişki irdelendiği zaman iki yorum ortaya çıkmaktadır. Bu görüşlerden biri bu iki hukuk sisteminin birbirinden ayrı bir düzen oluşturduğunu ileri sürmektedir. Diğer görüş ise bazı farklılıklara rağmen bu İki'ci düzenin bir bütünün parçaları olduğunu iddia etmektedir.

Uluslararası hukuku ve iç hukuku iki ayrı hukuk sistemi olarak kabul eden ikici görüş; hukuk sistemleri arasındaki farklılıkların, iç hukukunun bireyler ve bunların oluşturduğu tüzel kişiler ile olan ilişkilerini düzenlerken uluslararası hukukun devletlerarası ilişkileri düzenlediği, iki hukuk düzeninin kaynaklarının farklı olduğunu, iç hukukun bir devletin üstün otoritesine bağlı olarak ortaya çıkan tek taraflı bir irade ürünü olduğunu, uluslararası hukukun ise birden çok devletin katılımı ile oluşan ortak bir irade ürünü olduğunu iddia etmektedir[426].

TOE

Uluslararası hukuk ile iç hukuk düzenlerini bir bütünün parçaları olarak kabul eden tekçi görüşte; iki hukuktan hangisinin üstün olacağı konusunda bir soru ortaya çıkmaktadır. Uslular arası alanda, devletler üstü bir otoritenin yokluğu ve antlaşmaları yapma yetkisinin anayasalarda tanınmış devlet organlarına verilmiş olması nedeniyle iç hukukun uluslararası hukuk düzenine göre üstün olacağı görüşünü savunanlar ile iç hukukun uluslararası hukuk kurallarına bağımlı olması gerektiğini iddia eden, uluslararası hukukun dayanağını her türlü idarenin dışında gören görüş çatışmaktadır[427].

Gerçek uygulamada ise, uluslararası hukuk ile iç hukuk düzenleri arasında herhangi birinin diğerine genel ve ilkesel üstünlüğüne kesin karar vermek olanağı bulunmamaktadır. Bir başka değişle, uluslararası hukuk ile iç hukuk arasında ast-üst ilişkilerini belirleyen ve evrensel geçerliliği olan bir ilke oluşturulmamıştır[428].

Uluslararası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişkilerde her devlet kendi verileri içerisinde değerlendirmesini yapmak zorundadır. Anayasanın 90 ncı

426 Sevin Toluner, Milletlerarası Hukuk ile iç Hukuk Arasındaki ilişkiler, istanbul 1993, s.31.

427 Aynı eser, s.32.

428 Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s.23.

maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu antlaşmaların yasa değerine sahip olacağı öngörülmek suretiyle, antlaşmaların iç hukuk düzenimizde doğrudan etki doğurması kabul edilmiştir.

TCE™

TCE™

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

ASILSIZ SOYKIRIM İDDİALARININ ULUSLAR ARASI HUKUK BOYUTU

TCE™

I. Soykırım Kavramının Gelişimi

Yirminci yüzyılın icat teriminin gelişimi aynı yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Önceleri Savaş Hukuku'nun içinde gelişen ve insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında algılanan bu kavram İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tanımlanmış ve ayrı bir cezayı gerektiren hareket olarak görülmeye başlanmıştır.

Savaşın kurallarını ve savaş hukukunu ihlal edenlere karşı uygulanacak yaptırımlara yönelik sınırlamalar, savaşma sanatını iyi bilen toplum kültürlerinin dışında, Avrupa güçleri tarafından öne sürülmüş ve Hristiyan öğretisi tarafından şekillenmiştir. Hristiyan öğretisine göre savaşı önlemedeki insancıl yönelim, karşımızdaki hasmımızı temel hak ve özgürlükleri olan bir kişi olarak görmemiz temeline dayanmaktadır.

Savaş hukuku kuralları özellikle uluslararası tansiyon arttığı zamanlarda ulus-devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla öne sürülmüştür. Anlaşmaya bağlı kurallar bütünün bir devamı olan bu kurallar, 19 ncu yüzyılda devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla uygulamaya sokulmuştur. Yirmici yüzyıla kadar önemli olan ulus-devlet mevhumu ve egemenliğin dokunulmazlığı idi. Savaş egemen bir devlet için talihsiz bir zorunluluk olarak görülmekteydi.

1. La Haye Barış Konferansları

İlki 1899 yılında Rus Çarı II. Nikola'nın daveti ve 22 devletin katılımı ile gerçekleştirilen konferansta, saldırı amacı taşıyan savaşların önlenmesi, ihtilafların barışçıl çözümüne ilişkin olarak savaş zamanında ve barış zamanın da insanların insanca muamele görmeleri konuları ele alınmıştır.

Sorunların diplomasi yoluyla çözümünde yetersiz kalınan koşullarda uluslararası tahkimin en etkin yol olduğu, milliyetine bakılmaksızın her bireyin temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiği, bu hak ve hürriyetlerin insanın doğasında var olduğu ve bireylerin de uluslararası toplumun birer üyeliği olduğu kabul edilmiştir. "Düşmanca Gücün Kullanılmasının Yasalara Aykırılığı" konusuna ilişkin bir anlaşma da bu konferansta imzalanmıştır.

TCE™

İlk Konferansın devamı niteliğinde ikinci bir konferans yapılmıştır. Amerikan Başkanı Roosevelt başkanlığında toplanan bu konferansa, bu defa 44 ülke katılmıştır. 1907 yılında ilk konferansta ele alınan konuların daha geniş bir zemine yayılması amacı güdülmüş ve aynı konular üzerinde 13 sözleşme imzalanmıştır.

Bu konferansta, medeniyetin gelişimine yönelik, insanlığın çıkarına hizmet edecek, savaşı engelleyebilecek kurallar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu, amaca hizmet edecek halihazırdaki mevcut kurallar bütünün değiştirilmesi anlamına gelmekteydi. Bu sebeple, savaş hukukunu daha kapsamlı bir şekilde ele alacak hukuk kuralları tespit edilinceye kadar, yerel halklar ve tarafsız devletler, hukukun genel kurallarının korumasına tabii olmuştur.

Aynı konferansta, "Savaşma Eğiliminde Olan Devletlerin Hakları Kısıtlanamaz" ibaresi üzerinde çalışmalar yapılmış ve bu kavrama bazı sınırlamalar getirilmiştir. Buna göre;

- Savunmasız yerleşim birimlerinin bombalanması veya hedef alınması.
- Büyük tahribata yol açacak zehir veya buna benzer silahların kullanılması.
- Ateşkes ilanından sonra saldırı başlatılması.

- Askeri gereklilik dışında düşman şehir ve kasabalarının tahribata uğratılması.
- Dini, eğitim, bilim ve teknik kurumları ile tarihi ve sanat eserlerinin isteyerek tahribata uğratılması.
- Düşman topraklarının ele geçirilmesinden sonra, yerel halka kanunsuz uygulamalarda bulunulması.
- Savaş esirlerinin kanunsuz yargılanması.
- Silahını bırakmış olan düşman askerine saldırı.
- Domdom kurşunu, asphyxiot gazı ve ses bombasının kullanılması.
- Bir ulusun tarafsızlığının engellenmesi kurallarının ihlal edilmesi durumunda kuralları ihlal edenlerin yargılanması karara bağlanmıştır.

TCE

1899 ve 1907 konferansları savaş hukukuna yeni kuralar getirmiştir. Bunlardan en önemlisi ve her iki dünya savaşından sonra ele alınan savaş suçlarının belirlenmesi, insanlığa karşı işlenmiş suçlar ve istilacı devletin uyguladığı soykırım kurallarıdır. Bu kuraların bütünü için "savaşçı ulusun saldırmakta olduğu ulusun vatandaşına karşı uygulamakla zorunlu olduğu görevler" başlığında genel bir kural kabul edilmiştir. Bu kurala göre; istilacı devletin, istila etmekte olduğu topraklarda yaşayan vatandaşların kendi kanunları çerçevesinde güvenliklerinin sağlanmasına ve kamu düzenini korumaya özen göstermesine karar verilmiştir.

Konferanslarda, devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü amacıyla Uluslararası Soruşturma Komisyonu ve Sürekli Hakemlik Mahkemesi kurulması çalışmaları da yapılmıştır. Uluslar üstü yargılamayı yapacak bu organın yargılama yetkisinin, devletlerin egemenliklerini kısıtlanması anlamına geleceği inancı taşıyan bazı katılımcı devletler (başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere) tarafından kurulmasına destek verilmemiştir.

1907 Konferansı sonunda silahsız sivillere karşı işlenen savaş suçları ile savaş alanında işlenen savaş suçlarına yönelik önemli kararlar alınmış, savaşçı devletin Konferans sonunda kabul edilen savaş kurallarına uymamaları sonunda tazminat ödemesine ve savaşçı devletin silahlı kuvvetlerine

mensup kişilerin yapacakları her türlü savaş suçundan sorumlu tutulmasına karar verilmiştir.

1899 ve 1907 yıllarında düzenlenen her iki konferansta belirlenen kurallar bir ülkenin savaşta işlediği suçlarla ilgilidir ve savaşkan ülkenin kendi ülkesinde işlediği suçlara uygulanması düşünülmemiştir.

Kısıtlı maddeler içerse bile, her iki konferans uluslararası alanda bir savaş ve ceza hukukunun temellerinin atılması açısından büyük önem taşımaktadırlar.

2. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası

TCE™

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İttifak Devletleri savaşın galibi olarak 1899 ve 1907 La Haye Konferansları kurallarına aykırı hareket ettiklerini iddia ettikleri Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu (1 milyondan fazla Hristiyan'ı öldürmekle suçlanmaktaydı) liderlerinin uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılanması amacını gütmüşlerdir. Paris Barış Konferansı sırasında Yunan Dışişleri Bakanı, insanlığa karşı yeni bir suç oluşturularak Ermeni katliamının yargılanmasını önermiştir. ABD, yeni bir suç oluşturulmaması ve insanlığa karşı suç işleyenlerin kendi ülke ceza mahkemelerinde yargılaması konusunda ısrar etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya ile imzalanan Versay Barış Antlaşması görüşmelerinde, özellikle Fransa'nın isteği ile daimi uluslararası ceza mahkemelerinin kurularak savaş suçlularının yargılanması konusu bir kez daha ortaya atılmıştır. Bu teklif yine ABD'nin muhalefeti ile karşılaşsa bile, Müttefik Devletlerin yargıçlarından oluşan "Savaş Hukukunu Bozan Hallere Bakan Komite" kurulmuştur. Bu komite;

- Dünya savaşını başlatan sebeplerin araştırılması,
- İtilaf Kuvvetlerinin savaşırken savaş kurallarını ihlal edip etmediğinin incelenmesi,
- Savaş suçlarının yargılanma şekilleri konularında yetkili kılınmıştı.

1919 yılında komisyon yaptığı çalışmaların bulgularını raporlamıştır. Bu raporla, savaş suçlusu ilan edilen ülke liderleri ve askeri liderleri yar-

gılamak için bir uluslararası mahkemenin kurulması istenmiş ve yüzlerce savaş suçlusu da açıklanmıştır.

Versay Antlaşması gereği uluslararası bir mahkemede savaş suçlusu olarak yargılanması öngörülen Alman Kayzeri II. VVILHELM Hollanda'ya kaçmış ve orada siyasi sığınmacı olarak kalmıştır. Hollanda Kayzeri iade etmediği için antlaşmada sözü edilen yargılamayı gerçekleştirmek mümkün olmamıştır.

10 AĞUSTOS 1920'de Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Kuvvetleri arasında yapılan Sevres Antlaşması'nda Osmanlı İmparatorluğu söz konusu suçlarla ilgili olarak Osmanlı sınırları içinde yapılacak mahkemeye razı olmuştur. Mahkemeyi oluşturmak galip devletlere bırakılıyor, istenen kişilerin yakalanıp mahkemeye teslimi taahhüt ediliyordu. Antlaşmanın öncesinde sırf galip devletlere yaranmak amacıyla İstanbul'da Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi kurulmuştur. Sevres Andlaşmasının ardından, "Tehcir Kararı"nın alındığı dönemde Osmanlı Hükümetinde görevde bulunlar ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenleri Malta Adası'na gönderilmiş ve orada yargılanmak istemişlerdir. İngilizler tarafından kurulan mahkemede İngiliz Kraliyet savcısının kanıtları yetersiz bulması sonucunda tutuklamalar kaldırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, uluslararası savaş hukukunda ilk defa, savaş suçlularının cezalandırılmasının savaş sonrasında yapılması gerekliliği bir olgu haline dönüşmüş ve önceki yıllardaki geleneksel af konusu gündemden çıkarılmıştır.

3. Milletler Cemiyeti Dönemi

Versay Antlaşması bir daha savaş olmaması ve savaşların önlenmesi için Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. Cemiyetin 10 OCAK 1920 tarihinde yürürlüğe giren kurucu anlaşmasına göre, Cemiyetin amacı, savaşa yol açan tüm sebepleri ortadan kaldırarak milletlerarası barış ve güvenliği sağlayacak uluslararası işbirliğini kurulmasıydı. Cemiyet, uluslararası hukuku, uluslararası ilişkilerde ve devletler arası ilişkilerde temel sayıyor ve adaletin korunmasında en önemli unsur olarak görüyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nı engelleyememiş olsa dahi Milletler Cemiyeti uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur.

Milletler Cemiyeti, üyesi olan tüm devletlere ortak bir güvenlik, politik bağımsızlık ve topraklarının bütünlüğü konusunda garanti vermeyi hedef olarak görmekteydi. Cemiyet antlaşması, üye ülkelerin egemenliklerini gözetici hükümler içerirken, diğer yandan devletlerin hareketlerini sınırlayıcı hükümleri de bünyesinde bulundurmaktaydı.

Cemiyet Anlaşması, çatışmaya yol açacak gerginliklerde, üye devletlerin aracılar vasıtasıyla masaya oturması, müzakere yapmalarını ve askeri bir müdahaleye gitmeden ince 3 aylık bir dönemi sakinleşme dönemi olarak kabul etmelerini öngörüyordu. Bir savaşa gidilmesini önlemek için, Cemiyet Konseyi'nin arabuluculuğuna ve/veya tahkime başvuruluyordu. Soruna çözüm bulunamadığı vakit, güç kullanma yetkisi Milletler Cemiyeti'ne tanınmaktaydı. Ayrıca Cemiyet Antlaşması sadece antlaşmaya imza koyan devletler üzerinde bağlayıcı bir güce sahipti. Güç kullanımının sadece örgüte tanınmış bir hak olduğunu gösteren hükümlerin varlığı Milletler Cemiyeti'nin güç kullanımını yasaklayamadığını, sadece geciktirebileceğini ortaya koymaktaydı.

Milletler Cemiyeti, kendi antlaşma hükümlerini yerine getirebilecek kadar yetkili organa sahip olamamıştır. Cemiyete üye Japonya'nın Çin'e, İtalya'nın Habeşistan'a ve Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya saldırılarında Cemiyet etkisiz kalmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışına engel olmamıştır. Örgüt İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle dağılmıştır..

4. İkinci Dünya Savaşı

1939-1945 yılları arasında Nazilerin ve Japonların İkinci Dünya Savaşı boyunca gösterdikleri davranışlar, savaş suçu işleyenlere evrensel bir cezalandırmanın olması konusunda ulusları birleştirmiştir. Nazi terörü, dünya devletleri tarafından tanındığında ise, bu tür savaş suçu işlemekten ulusları ve liderlerini men edecek ve cezalandıracak hukuk kuralların tespit edilmesi gerekliliği uluslararası toplum tarafından kabul görmüştür.

Her ne kadar Almanya ve Japonya'nın savaş esnasında uygulamış oldukları savaş suçları uluslararası siyaset arenasında büyük tepki almış olsa

da aynı dönem içerisinde galip devletlerin kendi ülkelerinde gerçekleştirdiği bazı yasa dışı hareketler de uluslararası gözlemciler tarafından tespit edilmiş ve tepki gösterilmiştir. ABD'de yaşayan 120.000 den fazla Japon asıllı Amerikan vatandaşı ABD ile Japonya'nın savaşa girmesinden sonra Batı Amerika sahillerinde bulunan evlerinden zorla çıkarılmış ve başka bölgelerde savaş bitene kadar potansiyel birer suçlu olarak yaşamaya zorlanmışlardır. İngiltere ve ABD'nin Nazi Almanya'sına karşı giriştiği hava akını, bombalama esnasında yüzlerce sivil Alman ölmüş, tarihi eserler ve binalar hasar görmüştür.

İkinci Dünya savaşı sırasında her iki tarafın yapmış olduğu savaş suçları bir analiz edildiğinde; Almanya ve Japonya'nın gerçekleştirmiş olduğu savaş suçlarının, aynı savaşta sivil halka yönelik müttefik devletlerinin gerçekleştirdiği savaş suçlarını örtbas ettiği görülmüştür.

TCE

1941 yılının EKİM ayında Fransız rehinelerin Almanlar tarafından katledilmesini takip eden günlerde CHURCHILL ve ROOSEVELT HİTLER'e bir nota çekmişler, savaş sonunda kendisinin ve savaş suçu işleyen askeri komutanlarının yargılanacaklarını bildirmişlerdir. Bu olayı takip eden bir ay içerisinde Almanların Rus sivilleri ve Rus asker esirlerini katletmesinden sonra Rusya'da benzer bir notayı Almanya'ya çekmiştir.

Bir yıl sonra ROOSEVELT ve CHURCHILL Savaş suçlarının ve iddialarının takibi ve tahkiki amacıyla "Savaş Suçları Komisyonu" oluşturulduğunu ilan etmişlerdir. Komisyon Avrupa'dan gelen verileri incelemiş ve savaş suçlularının cezalandırılması çalışmalarına hız verilmiştir.

1943 yılının KASIM ayında STALIN, ROOSEVELT ve CHURCHILL Moskova'da yaptıkları bildirimde savaş suçlularının, suçu işledikleri ülkelerde yargılanacaklarını, Nazi liderleri ve askeri subaylarının bir ülkenin kara sınırlarının dışına çıkan yerlerde yaptıkları, birden fazla ülkede gerçekleştirdikleri suçlara ise uluslararası mahkemenin bakacağını ilan etmişlerdir.

1944 sonbaharında, Normandiya çıkarması öncesinde ABD Başkanı düşmana insanlığa karşı işleyeceği suçlardan da sorumlu tutulacaklarını bildirmiştir.

1945 yılının HAZİRAN ayında 4 Müttefik ülke liderleri Londra'da bir araya gelerek savaş suçlusu olarak gördükleri Nazi liderlerinin askeri mah-

kemelerde yargılanma usullerini tartışmaya başlamıştır. Toplantıda en çok konuşulan konu Nuremberg'de düzenlenecek askeri mahkemeye savaş suçlusu olarak kimlerin götürüleceği olmuştur.

08 AĞUSTOS 1945 tarihinde toplantı sonunda Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Nazi ve Japon savaş suçlularının yargılanmalarının temelini oluşturmuştur.

Antlaşma 7 genel madde ve bir ekten meydana geliyordu. Ek, Uluslararası Askeri Mahkemeyi kurmaktaydı. Mahkeme Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD'li yargıçlardan teşekkül ediliyordu. Mahkeme'nin yargı yetkisi ise Ek şartın 6 ncı maddesinde açıklanıyordu. Bu maddeye göre; "Uluslararası Mahkeme savaş esnasında insanlığa karşı suç işlemiş Avrupalı ittifak kuvvetlerini, üyelerini, bireylerini veya organizasyonlarını bu antlaşmada belirlenen kurallar çerçevesinde yargılayacaktı."

Uluslararası Askeri Mahkeme Nazi Almanya'sı ile Japonya'nın kayıtsız şartsız tesliminden sonra kurulmuştur. Nüremberg'de kurulan mahkeme tarihin ilk uluslararası ceza mahkemesidir. Mahkemenin amacı bellidir: Savaş esnasında yenilen devletlerin önemli şahsiyetlerini, yapmış oldukları savaş suçlarından dolayı yargılamak. "Yukardan emir alma", "devlet uygulaması", "egemenliğin dokunulmazlığı" ilkeleri savunmada kabul edilmemiştir. Kişiler "Birey Sorumluluğu" yönünden yargılanmışlardır[429]. (Bu ilke, daha sonra aynı konuda kurulan mahkemelerin temel ilkeleri arasına girmiştir)

Nüremberg Mahkemelerinde yargılanan Alman Nazi Subay ve yetkilileri, Avrupalı Yahudilere karşı sistemli bir şekilde insanlık dışı suçlar işledikleri gerekçesi ile suçlu bulundular.

1947-1953 yılları arasında İngiliz, Fransız, Rus ve ABD'li yargıçlar 10.400 Nazi savaş suçlusunun davasına baktı. Bu davalarda 5025 kişi suçlu bulundu ve 506'sı idam cezasına çarptırıldı.

İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulan ceza mahkemelerinin hepsi ad hoc[430] olarak galip devletler tarafından kurulmuş, yenilgiye uğrayan ve insanlık suçu işleyen devletler liderlerini yargılama amacını gütmüştür.

---

429 **Birey Sorumluluğu:** Kişilerin yaptıkları veya yapmadıkları hareketlerinden doğan sorumluluğu.

430 **Ad Hoc:** Belirli, özgül, bir amaca yönelik olma. Örneğin, bir konuyla ilgili olarak görevlendirilen bir ad hoc yargıç, o konunun çözümlenmesine kadar bu sıfatı taşıyabilmekte.Sorun çözümlendikten sonra yargıçlık hakları sona ermektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulan mahkemeler, ileride daimi olarak kurulacak uluslararası ceza mahkemesine örnek teşkil etmiş, insan hakları ve savaş suçlarının cezalandırılması hakkında uluslararası toplumu bilinçlendirmiş ve uluslararası savaş hukukunun gözden geçirildiği en önemli süreç olmuştur.

Nüremberg uygulamaları uluslararası hukuk için yeni bir çağ açmıştır. Savaş esnasında bile istilacı kuvvetler istila ettikleri topraklarda istedikleri gibi davranamayacaklar, uluslararası hukuk teamülüne uygun olarak insanlık suçu işleyemeyeceklerdi. Bu hem devlet başkanlarını, hem emri vereni, hem de uygulayanı bağlayacaktı.

TCE™

5. Birleşmiş Milletler

İkinci Dünya Savaşı sırasında temelleri atılan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, hukuksal ve siyasal bakımdan Milletler Cemiyeti'nin bir devamı, ancak örgütlenme yapısı açısından ise Milletler Cemiyeti'nden daha kapsamlı olmasına dikkat edilmiştir. 21 AĞUSTOS - 7 EKİM 1944 tarihleri arasında Washington yakınlarındaki Dumbarton Oaks'ta ABD, SSCB, İngiltere ve Çin yetkilileri bir araya gelerek Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluş çalışmalarını başlatmışlardır.

25 NİSAN 1945 tarihinde, Almanya ile Japonya'ya savaş açan devletler San Francisco'da toplanarak 111 maddelik "Birleşmiş Milletler Antlaşmasını" oy birliği ile kabul etmişlerdir. Yetmiş maddelik Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün de eklendiği BM Anayasası 24 EKİM 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BM Örgütünün amaçları, uluslararası barış ve güvenliği korumak ve sürdürmek, uluslararası alanda dostça ilişkileri ve işbirliğini geliştirmek, üye ülkelerin dış politikalarını uyumlaştıran bir merkez olmaktır. Antlaşmaya göre, tüm üye ülkeler egemen ve eşittirler. Barışçılık ve sorunların barışçı yolarla çözümü, üyeler için esas kabul edilmiştir. Savaş galiplerinin örgütü olarak kurulan BM, örgüte üye olmayan devletleri de barış ve güvenlik adına antlaşma hükümlerine uygun davranmak zorunda bırakabilmektedir. Saldırıya karşı barışı korumak için, örgütçe alınan önlemler dışında örgüt,

"özü bakımından bir devletin ulusal yetki alanına giren" konulara karışılmasını yasaklamıştır.

BM örgütünün iki tür üyesi vardır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu elli kurucu devlet "Asıl Üye" dir. Diğerleri ise "Yeni Üyeler" statüsündedir ve bunların barışçı Antlaşma hükümlerini kabul eden ve bunları yerine getirebilecek nitelikte devletler olmaları gerekmektedir.

08 AĞUSTOS 1945 tarihinde kabul edilen Londra Antlaşması hükümleri 1946 ARALIK ayında BM Genel Kurul'unca yeniden düzenlenmiş ve uluslararası hukukun bir parçası haline getirilmiştir.

6. 1948 Soykırım Sözleşmesi

TCE™

1948 yılında, Alman ve Japon liderlerin mahkemelerinin tamamlanmasının ardından BM gözetiminde savaş esnasında veya haricinde soykırım kavramını tanımlayan bir anlaşma hazırlanmıştır. 1945 ve 1946 yıllarında BM tarafından yayımlanan bildiriler 1948 yılında hazırlanan soykırım tanımının temelini oluşturmuştur. Bu sözleşme, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 31.07.1950 tarihinde onaylanmış ve 31.07.1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

7. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri

1993 yılına kadar Nüremberg ve Tokyo Mahkemeleri ceza mahkemeleri tarihteki belli başlı mahkeme örnekleri olarak kaldılar. Soykırım Sözleşmesinden sonra (1948) soykırım olayları ile dünya karşı karşıya kalsa da (Kamboçya gibi) 1990'lı yılların soykırım kurbanlarına kadar bir daha ceza mahkemesi kurulmamıştır.

1993 yılında Yugoslavya'da başlayan iç savaş sırasında meydana gelen olaylar karşısında BM, Eski Yugoslavya da işlenen suçların cezalandırılması maksadıyla bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını istemiştir.

1993 yılına kadar gruplar üzerinde soykırıma yol açan birey faaliyetleri üzerinde çalışılmıştı ancak Yugoslavya örneğinde ulus-devlete yönelik soykırım söz konusu olmaktaydı.

Aynı dönemde sistemli bir soykırımı tarif etmek amacıyla "Etnik Temizlik" adı verilen bir terim geliştirildi. "Etnik Temizlik" 1991 yılında Yugoslavya topraklarında başlayan ve Bosna Hersek'liler ile Hırvatları hedef alan bir soykırımdı.

1993 yılının MAYIS ayında, Uluslararası Mahkeme Statüsü onaylanarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kuruldu. Amaç, uluslararası savaş ve insanlığa karşı suç işlemiş kişilerin Nüremberg ilkeleri ve 1948 yılında imzalanarak 1951 yılında yürürlüğe giren Soykırım Sözleşmesine göre yargılanması idi.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama yetkisi Eski Yugoslavya topraklarında işlenen suçları kapsamaktadır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi daimi bir ceza mahkemesi değildir. Sadece 1991 yılı sonrasında Yugoslavya'da meydana gelen suçları ve müsebbiplerini yargılamak görevi vardır. Bu görev tamamlandıktan sonra mahkeme dağılacaktır.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Nüremberg'de olduğu gibi gıyabında yargılama ve ölüme mahkum etme yoktur. En ağır ceza 11 ülkeden (Mahkemeye yargıç veren ülke sayısı) birindeki cezaevlerinde ömür boyu hapis cezasıdır. Ayrıca bu mahkeme savaş suçlularını soykırımdan değil, insanlığa karşı suçtan dolayı yargılamaktadır.

8. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi

Görevi, 1 OCAK 1994 ila 31 ARALIK 1994 tarihleri arasında Ruanda topraklarında ve komşu ülkelerde Ruanda vatandaşlarına karşı girişilen soykırım ve insanlık suçu işleyen kişilerin yargılanmasıdır. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi dünyanın ilk "Soykırım Mahkemesi" dir. 18 ARALIK 1994 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 955 sayılı kararına istinaden kurulmuştur.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de ad hoc kurulmuş bir mahkemedir.

Hutu lideri Nüremberg'ten sonra soykırım suçuyla yargılanan ilk kişi olmuştur. Bu mahkeme devam ederken, yıllardır sesiz kalmış bir konu yeni-

den açılmış, önemli bir şehirde kurulacak daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kavramı tekrar ortaya atılmıştır.

9. Uluslararası Ceza Mahkemesinin Doğuşu ve Roma Statüsü

1899 ve 1907 La Haye Konferanslarının savaş kurallarını belirleyen maddelerini ihlal eden Alman liderlerin yargılanması için bir uluslararası mahkemenin kurulmasını öngören maddenin de içinde bulunduğu 1919 tarihli Versay Andlaşması, uluslararası daimi ceza mahkemesinin kurulması fikrinin ortaya atıldığı ilk yer olmuştur. Ancak ABD'nin bu konuya sıcak bakmayacak, kurulacak mahkemelerin bölgesel istikrara ve politik gündemlere dönük olduğunu düşünmesi yüzünden bir daimi ceza mahkemesi kurulamayacaktır.

TCE™

1926 yılında aynı konu Milletler Cemiyeti'nde de gündeme gelmiş fakat bir sonuç alınamamıştır.

1939-1945 yılları arasında Avrupa ve Asya'da Pasifik'te meydana gelen korkunç savaşlar, BM'in uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması çalışmalarına yeniden hız verdirmiştir. Ad Hoc olarak kurulan Nüremberg ve Tokyo Mahkemeleri, 1948 yılında kabul edilen Soykırım Sözleşmesi ve 1949 karada ve denizde savaş kurallarını içeren Cenevre Protokolünden sonra bu anlaşmaları ihlal edenlere yönelik bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması fikri yeniden gündeme gelmiştir.

1948 Soykırım Sözleşmesi hazırlanırken BM Genel Kurul'u Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndan Nüremberg prensiplerini de güncelleyerek bir daimi uluslararası ceza mahkemesi kurulması için çalışmalar yapmasını istemiştir. 1951-1953 yılları arasında ön çalışmalar gerçekleştirilmiş ancak bundan bir sonuç alınamamıştır.

25 KASIM 1992 tarihinde ise BM Genel Kurul'u yeni bir karar alarak Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun yeniden bu konu üzerinden çalışmalara başlamasını istemiştir.

1993-1994 yıllarında BM Yugoslavya ve Ruanda şiddet olaylarıyla ilgili olarak iki ad hoc mahkeme kurmuştur. Ad Hoc olarak kurulan bu mahkeme-

lerin personel, demirbaş giderleri, idari ve finansal yetersizlikler, yargılamada meydana gelebilecek gecikmeler gibi problemleri içinde bulundurması BM'in daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurması için yeniden çalışmalar başlatmasına sebep olmuştur.

1998 yılının HAZİRAN ve TEMMUZ aylarında BM'lere üye 161 ülke Roma'da bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması amacıyla bir araya gelmiştir.

BM Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kurulmasına Yönelik Hükümlerin Belirlendiği Diplomatik Konferansta, "insanlığa karşı suçlar", "soykırım suçları" ile "savaş suçları" deyimlerinin tarifleri yapılmış bu suçlar ile, tanımı bilahare yapılacak olan "saldırı suçlarından" sorumlu kişilerin bulunarak yargılanması için bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması hususunda, "Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü" hazırlanmış ve 1998 yılında imzaya açılmıştır. Söz konusu statü henüz yürürlüğe girmemiş ve ülkemizce imzalanmamıştır. Statü bu güne kadar 115 ülke tarafından imzalanmış, ancak imzacı devletlerden yalnız 22 si tarafından onaylamıştır. Statü 60 ülke tarafından onaylandıktan yürürlüğe girebilecektir.

TCE™

II. SOYKIRIM

Soykırım, insanlığa yönelik suçun özel bir uygulaması, veya insanlığa yönelik suçun bir türevi olarak kabul edilmektedir. Soykırım kavramı Nazi Almanya'sının Yahudilere yönelik insanlık dışı davranışlarının tanımlanması aşamasında kullanılmaya başlanmıştır. Polonya Yahudisi olan Raphael LEMKIN "yeni kavramlar yeni terimler gerektirir" mantığı ile hareket ederek "Genocide" sözcüğünü türetmiştir.

Kavram "Genos" ve "Cide" sözcüklerinden oluşturulan birleşik bir kavramdır. Latince soy, sop, seçere anlamındaki GENS sözcüğü genişletilerek GENOS, yapılmış, tanrı katilliği anlamındaki TEOCİDE sözcüğü ise parçalanarak GENOS'un arkasına eklenmiş ve GENOCİDE sözcüğü türetilmiştir. Buradaki mantık bir sözcük üretme yanında aynı zamanda Hristiyan dünyasına bir cevap verme maksadı da gütmektedir. Zira LEMKIN yüzlerce yıl mensubu olduğu Musevi inancı gereği Hristiyanlarca Hz. İsa'yı katleden

anlamında TEOCİDE kavramıyla dolaylı bir suçlama karşısında kalmıştır. O da aynı kavramı Nazi mantığındaki Almanlar için kullanarak bir ölçüde cevap vermiş onları tanrının yarattığı Yahudileri, sırf Yahudi oldukları için katletmeleri nedeniyle kullanmıştır[431].

LEMKIN soykırımın binlerce yıldır uygulandığını, ancak adının konmadığını adı konmayan bu suçu devletler, milletler, dinler ve hatta aynı dinin içinde mezhepler arasında işlendiğini söylemiştir.LEMKIN'e göre;

- Soykırım bir milletin veya bir etnik grubun yok edilmesidir. Bu maksatla grubun varlığını sürdürebilmesi için yaşamsal öneme sahip kurumların yok edilmesi de aynı anlam taşır.
- Soykırım bir plana dayalıdır. Soykırım yapmak kararının hayata geçirilmesi için bir plan olmalıdır ve bu suçu işleyenlerin bu plandan haberdar olması gerekir.
- Soykırım amacıyla verilen karar ve bu kararın uygulamaya geçirilmesindeki planlamada "kültür, dil, ulusal duygular, din, ekonomik varlık, siyasal ve sosyal yapının "kişisel güvenliğin, özgürlüğün, onurun ve hatta hayatların hedef alınması gerekmektedir432.

LEMKIN'in soykırım anlayışı çok geniştir. Azınlıkların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, moral, fizik ve biyolojik olarak yok edilmesini kapsamaktadır.

Bu tanım, gelişen soykırım hukukunda daraltılmış, her grup değil bazı gruplar ve sadece fizik ve biyolojik olarak yok edilmeye çalışılması faaliyetleri soykırım sayılmıştır.

Savaşın ilk yıllarında, Almanların Yahudilere karşı giriştikleri soykırım tüm ayrıntılarıyla su yüzüne çıkmadığı dönemlerde, İngiltere ve ABD, Almanya sınırları içinde işlenen suçların bir uluslararası mahkemede ele alınmasını istememişlerdir. Bununla birlikte, Almanya sınırları dışında işgal edilen ülkelerde işlenen savaş suçları faillerinin cezalandırılması üzerinde durulmuştur. Bu şekilde ulus-devlet egemenliğine saygının devamı sağlan-

431 William A. SCHABAS, Genocide in. International Law The Crimes of Crimes, National University of IRLAND 2000, S. 27.

432 Aynı eser, s.28.

ması hedeflenmiştir. Keza o dönemin savaş hukukuna göre savaş sırasında ülke dışındaki sivillere karşı girişilen suçlardan dolayı uluslararası bir mahkeme kurulması öngörülmüştür.

Zaman içinde Almanların Yahudilere karşı giriştikleri aydınlandıkça ülke içinde işlenen suçların sorumlularının da uluslararası bir mahkemede yargılanması fikri yaygınlaşmaya başlamıştır.

1945 yılında Nüremberg Mahkemelerinin aynı adı ile anılan ilkeleri Londra Konferansında kabul edilmiştir. Londra Antlaşması 7 genel madde ve bir ekten oluşuyordu. Ek, Uluslararası Askeri Mahkemeyi kurmaktaydı.

Mahkeme, Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD'li yargıçlardan oluşmuştur. Mahkeme'nin yargı yetkisi ek şartın 6 ncı maddesinde açıklanmıştır. Bu maddeye göre; "Uluslararası Mahkeme savaş esnasında insanlığa karşı suç işlemiş Avrupalı İttifak kuvvetlerini, üyelerini, bireylerini veya organizasyonlarını aşağıda söz konusu olan suçlara göre yargılayacaktır".

a) Barışa Karşı İşlenen Suçlar: Uluslararası andlaşma ve teminatları ihlal ederek, bir saldırı savaşı yapmak veya planlamak, hazırlamak ve başlatmak, yukarıda belirtilen fiilleri gerçekleştirmek için ortak bir plana veya entrikaya katılmak barışa karşı suç olarak kabul edilmiştir.

b) Savaş Suçları: Savaş hukukunu hiçe sayarak insanlığa karşı işlenen suçlardır. Bunlar istila edilen ülkenin halkına yönelik olarak, bilerek ve isteyerek masum halkın ölümüne, silahsız insanların katline, savaş tutuklularının öldürülmesine veya kötü muamele görmelerine, kamu ve özel mülkün yağmalanmasına, askeri gereklilik dışında bilerek ve isteyerek şehirlerin, kasabaların, köylerin yok edilmesine yönelik faaliyetler suç teşkil ederek savaş suçu sayılacaktır.

c) İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar: Katliam yapmak, cinayet işlemek, esir tutmak, sürgüne yollamak ve masum sivil halka insanlık dışı faaliyetlerde bulunmak, din, dil ve ırk gözetimi yaparak insanlara kötü muamele etmek, uluslararası mahkemelerin yargı alanına giren konuları kendi hukuk kurallarına göre yargılayıp infaz etmek gibi suçlar insanlığa karşı işlenen suçlar olarak kabul edilmiştir.

Almanların Yahudilere karşı giriştikleri suçlar Almanya sınırları içinde işlenmiş olsa dahi, artık uluslararası yargının konusu haline gelmekteydi.

Tek şart, bu suçların savaş sırasında işlenmiş olmasıydı.Yani, Nüremberg Mahkemesi İlkelerine göre, insanlığa karşı suç eylemlerinin, sadece savaş halinde işlenebileceği düşüncesi kabul edilmekteydi. Bu durumda galip devletler bir ülkenin iç işlerine karışmak için, o ülkeyle bir savaş olması gerekçesini aramaktan vazgeçmemişlerdir.

Soykırım terimi sözcük olarak bilinmesine ve kullanılmasına rağmen Nüremberg ilkeleri arasına dahil edilmemiştir. İnsanlığa karşı suçlar kavramı içine alınan soykırım bağımsız bir suç kategorisi oluşturacak kadar açıklık ve kesinlik kazanmamıştır.

Bu sebeple Nüremberg Mahkemeleri, Yahudilere karşı eylemlerde soykırım suçu kavramından değil, insanlığa karşı suç kavramından dolayı hüküm tesis etmiştir.

TCE™

Soykırım kavramının kullanıldığı ilk hukuki metin BM Genel Kurulu'nun 1946 yılında yaptığı toplantıda almış olduğu 96 (1) sayılı karardır. Bu karar göre "Diğer insan gruplarının mevcudiyetinin tanınmaması, onların insan haklarına uygun şekilde yaşama haklarına sahip olduklarının reddedilmesi sonucunda bu gruplara mensup insanların ahlaki, kültürel, siyasi, ekonomik yollardan yıkımına sebep veren faaliyetlerdir. Tüm bu uygulamalar BM'nin ruhuna ve amacına aykırıdır. Soykırımlar, bir grubun tamamen veya kısmen, etnik, dinsel, ahlaki, kültürel,siyasi ve ekonomik yönlerden yok edilmesiyle başlar.Soykırım işleyenler uluslararası mahkemelerce yargılanır. Genel Kurul tüm modern medeniyet toplumlarının reddettiği bu tür davranışların suç olduğunu ve uluslararası hukuk tarafından ele alınacağını ifade eder."

BM 96(1) kararı ile insan haklarıyla soykırım arasında bir bağ kurulmuştur. Soykırıma tabi tutulan grupların sıralanması ile tüm insan gruplarının (siyasi/politik gruplar dahil) tamamen veya kısmen yok edilebileceği, soykırımın devletler hukukuna göre suç sayıldığı, bu suçu işleyen herkesin sivil, asker, devlet lideri veya sıradan bir vatandaşın cezalandırılacağı karara bağlanmıştır.

Bu karar ayrıca insanlığa karşı suçların aksine, soykırım ile savaş arasındaki bağı ortadan kaldırmıştır. BM soykırımın, savaş sırasında olduğu kadar barış döneminde de ve savaşan ülke sınırları içinde ve/veya işgal ettiği topraklarda da işlenebileceğini kabul etmiştir.

1. Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme (Paris 9 ARALIK 1948)

Soykırım suçu bir Devletler Hukuku suçu olarak, B.M. Genel Kurulu'nca 9 ARALIK 1948 tarihinde kabul edilen "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile tammlanmıştır. (Bundan sonra "Sözleşme") Sözleşme 12 OCAK 1951 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Sözleşme'nin imzacı devletlerindendir. Sözleşme, Türkiye tarafından 23 MART 1950 tarihinde onaylanmış, 29 MART 1950 gün ve 7469 No.'lu Resmi Gazete ile yayınlanmıştır. Türkiye için yürürlülük tarihi 31 TEMMUZ 1951'dir.

B.M. Soykırım Sözleşmesinde, bir yerde soykırımın cereyan etmesi halinde, Sözleşmeye taraf ülkelerin soykırımı derhal durdurmaları ve sorumluları cezalandırmak için konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne veya Genel Kuruluna götürmeleri öngörülmüştür.

Bu sözleşmenin soykırımı yasaklayan hükümlerinin milletlerarası teamül hukuku kuralları halinde geldiği, hatta daha ileri giderek aksine antlaşma yapılamayan jus cognes[433] (emredici) kuralları biçimine dönüştüğü kabul edilmektedir.

Sözleşmenin 2 nci maddesinde "Soykırım" kavramı açık bir şekilde tanımlanmaktadır.

"MADDE 2: Bu sözleşmede soykırımı, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu toptan ya da onun bir bölümünü yok etmek niyetiyle aşağıdaki eylemlerden herhangi birine başvurulmasını kapsamı içine alır.

a) Grup üyelerinin öldürülmesi.

b) Grup üyelerinin fizik ya da akıl bütünlüğünün ağır biçimde zedelenmesi.

c) Grubun fiziksel varlığının tümü ya da bir bölümü ile yok edilmesi sonucunu verecek yaşam koşulları içinde tutulması.

433 **Jus Cogens:** "Buyruk Kural" anlamında kullanılan Latince bir kavramdır. Bu kurallar uluslararası toplumun temel ve vazgeçilmez nitelikli genel yararını korumasını amaçlar. Var olan bir buyruk kuralı veya yeni bir buyruk kuralı oluştuğunda bununla çatışan yürürlükteki her antlaşma geçersiz kabul edilmektedir.

d) Grup içinde doğumları engelleyecek önlemler alınması.

e) Bir grup çocuklarının başka bir gruba zorla geçirilmesi.

Sözleşmenin 3 ncü maddesinde ise cezalandırılacak eylemler teker teker sıralanarak belirlenmiştir.Buna göre:

"MADDE 3: Aşağıdaki eylemler cezalandırılacaktır:

a) Soykırım,

b) Soykırıma kalkışmak için anlaşma,

c) Soykırıma kalkışmak için doğrudan doğruya ve açık biçimde kışkırtma,

d) Soykırıma girişim ve soykırım suçunda ortaklık.

TCE™

Sözleşmenin dördüncü maddesi, suçu işleyenlerin istisnasız cezalandırılacaklarını emreder. Buna göre:

"MADDE 4: Soykırım suçunu ya da 3. Maddede yazılı eylemlerden herhangi birini işlemiş olan kimseler, bunlar hükümet yöneticileri, memur ya da özel kişiler olsun cezalandırılacaktır."

B.M. Soykırım Sözleşmesinin 6 ncı maddesinde[434], soykırıma ilişkin eylemlerden sanık olan kimselerin suçun ülkesinde işlendiği devletin yetkili mahkemelerinde veya sözleşen taraflar yargı yetkisini tanımış iseler Uluslararası Ceza Divanı'nda yargılanabileceği; 9 ncu maddesinde[435] ise, bu Sözleşmenin yorumu, uygulaması veya soykırım fiilinin yada 3 ncü maddesinde sayılan fiillerin herhangi biri dolayısıyla bir Devletin mesuliyetine dair sözleşen taraflar arasında ortaya çıkan ihtilafların ilgili taraflardan birinin talebi üzerine Milletlerarası Adalet Divanı'na arz olunacağı hükmü

434 MADDE 6: Soykırımdan ya da 3. Maddede yazılı eylemlerden sanık bulunan kimseler, suçun ülkesinde işlendiğini devletin yetkili mahkemelerine, ya da Bağıtlı Taraflardan onun yargı yetkisini tanıyacak olanlar için, Uluslararası Ceza Divanı 'na verilecektir.

435 MADDE 9: Bu Sözleşmenin yorumu, uygulaması ya da yürütülmesi ve soykırım eylemi ya da 3. Maddede sayılan eylemlerden herhangi biri dolayısıyla bir devletin sorumluluğu konusunda Bağıtlı Taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklar, ilgili taraflardan birinin istemi üzerine, Uluslararası Adalet Divanı'na götürülecektir.

mevcuttur. Sözleşmenin 7 nci maddesi[436] ise soykırımı siyasal bir suç olarak görülmediğini belirler.

Sözleşmede korunan gruplar milli, etnik, ırki ve dinsel gruplardır. BM'in 1946 yılında kabul ettiği 96 (1) sayılı karardan farklı olarak bu defa siyasi grupların soykırım tanımı dışında bırakıldığı görülmektedir. Oysa ki tarihte en çok sivil ölümüne sebep olan olaylar siyasi amaç güden gruplar arasında meydana gelmiştir. 96(1) sayılı BM kararı ile bu Sözleşme arasındaki farklar konusunda dikkati çeken bir diğer konu ise kültürel soykırımdır. Sözleşmede siyasi gruplara karşı yapılan eylemler ile azınlıklar kültürünün asimilasyon sonucu yok edilmesi soykırım kavramı içine dahil edilmemiş ve bu suretle, kavramın uygulanma alanı daraltılmıştır.

Sözleşmede tanımı yapılan soykırım suçunda "özel bir kasıt" aranmaktadır. Ulusal, etnik, ırksal veya inanca dayalı bir grubu sırf bu özellikleri nedeniyle tamamen veya kısmen yok etme kastının mevcudiyeti şarttır. Bu özelliği nedeniyle soykırım suçu, insanlığa karşı suçtan farklıdır.

Sözleşmenin 2nci maddesinde yer alan hükümlere göre bir grubun bu sözleşme hükümlerinden yararlanma talebi, maruz kalınan soykırım suçunun "ulusal, etnik, ırki ve dini gruplara ve/veya bunların üyelerine karşı işlenmiş" olması koşuluna bağlıdır. Dolayısıyla siyasi bir maksatla silahlı saldırı, öldürme, kamu düzenini bozma, ulusal güvenliği tehlikeye sokacak fiillerde bulunma gibi yasa dışı eylemlere kalkışan gruplara yönelik kanuni güvenlik güçlerince alınan karşı tedbirler ve bu eylemin sonuçları soykırım fiilini oluşturmaz ve güvenlik tedbirlerinin soykırım kastı ile alındığı yorumu yapılamaz[437].

Soykırımda "özel kastın kuşkuya meydan bırakmayacak ve son derece belirgin bir biçimde ortaya çıkması gerekmektedir. Yani soykırım fiilini işleyen veya işlenmesini sağlayanların, açıkça yaptıklarını beyan etmeleri gerekmektedir. Eğer böylesine açık yazılı veya sözlü bir belge bulunamaz ise soykırımın varlığı tartışmalı hale gelmektedir. Bu noktada bazı hukukçu-

436 MADDE 7: Soykırımdan ya da 3 ncü maddede yazılı öbür eylemler, suçluların geri verilmesi bakımından siyasal suç sayılmayacaktır. Bağıtlı Taraflar bu gibi durumlarda suçluları kendi yasalarına ve yürürlükte bulunan andlaşmalara göre geri vermeği yükümlenirler.

437 Hidayet Vahapoğlu, Yargısız infaz, Ankara 2001, s. 40.

lar fillerin sonucuna bakılması gerektiğini savunmaktadırlar. Yapılan eylem sonunda eylemin yöneldiği grup içinde meydana gelebilecek büyük miktarlarda ölü sayısı soykırım olduğunun kanıtı olarak kabul edilmektedir[438].

Soykırım suçu çoğunlukla devletlerin ya da devletler gibi ülkenin her yerinde etkili olabilen örgütlerin iradesiyle işlendiğinden, soykırım suçunun örgütler tarafından işlenip işlenilmediğine bakılmaktadır. Özel kasıt şartı bu noktada suçun örgütlü bir güç tarafından işlenmesi olmaktadır. Örgütlü gücün bu eylemi gerçekleştirmek için bir plan yapması ve bu planı örgütleyerek, eşgüdüm içinde, sistematik ve kitlesel biçimde uygulaması soykırımın belirleyicisi olarak görülmektedir[439]. Bir başka değişle, Sözleşmeye göre; plan ve örgütlü uygulamalar, yok etme kastının varlığının mevcudiyeti sayılmaktadır.

Suçun amacı yanında, bu amacın nedeni de önem taşımaktadır. Suçun nedeni "motif"-"saik" olarak nitelendirilmektedir. Nüremberg İlkelerinde sıralanan insanlığa karşı suç, sivil halka karşı siyasi, ırki ve dini nedenlerle saldırması anlamına gelmekteydi. BM 96(1) sayılı kararında da dini, ırki, siyasi ve diğer herhangi bir nedenle soykırım suçu işlenebileceği kabul edilmiştir. Ancak Sözleşmede "saik" tanımlaması çok daraltılmıştır. Sözleşmede, sadece ikinci maddede sıralanan dört gruptan birine karşı yapılan yok etme amacına yönelik fiiller soykırım olarak kabul edilmiştir.

Soykırım suçu konusunda hüküm verilirken motifin kolektif veya bireysel olması niteliği göz önünde bulundurulmalıdır. Bir birey suç işlerken hedef grubun bir mensubunu sadece o gruba üye olduğu için öldürmeyebilir. Parasını ve malını almak, soygun yapmak, ırz ve namus nedeniyle husumet duymak, ticari olarak aldatılmış olmak gibi kişisel nedenlere dayandırabilir ve bu motiflerle hareket edebilir. Ancak soykırımda kolektif suç olma özelliği vardır. Soykırımın örgütleyici ve planlayıcılarının ırkçı ve ayrımcı bir motifle hareket etmeleri yani soykırım motifine sahip olmaları gerekir[440].

Bu gruplara karşı ırkçı nefretle değil de başka nedenlerle saldırılıyorsa işlenen suç Sözleşmeye göre soykırım olarak nitelendirilmemiştir. Yani soykırım suçunun kovuşturulması için soykırım sanıklarının gerçekleştirdikleri faaliyetlerinin ardında var olan nefret duygularının kanıtlanması gerekmektedir.

438 Gündüz Aktan, Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi,, s. 6.
439 Aynı eser, s. 6.
440 Gündüz Aktan, a.g.e., s. 6.

B.M Soykırım Sözleşmesinde, sözleşmenin geçmişe yönelik hukuki etkileri konusunda açık bir hüküm mevcut değildir. Bununla beraber, Sözleşme'nin 13 ncü maddesinde, Sözleşmenin, taraf olmak isteyen 20 nci ülkenin, onay veya katılım belgesini BM Sekreterliği'ne vermesini takip eden 90 ncı günün sonunda yürürlüğe gireceği belirtilmektedir. Bu maddeden Sözleşme'nin geriye yürümediği sonucu çıkarılmaktadır.

Ayrıca, bir anlaşmanın hukuksal etkilerinin, ilke olarak, yürürlüğe girdiği tarihte başlayacağı kabul edilmektedir. 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 28 nci maddesinde, "Anlaşmada aksine bir hüküm yoksa ya da başka yollarla bu saptanmamışsa, bir anlaşmanın hükümleri bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önceki bir işlem yada eyleme, ya da bu tarihten önce ortadan kalkan bir duruma ilişkin olarak bir tarafı bağlamaz" hükmü mevcuttur.

TCE™

Soykırım Sözleşmesi'nin 5 nci maddesinde, sözleşen tarafların, sözleşmenin tatbik edilmesini sağlamak üzere, kendi anayasalarına uygun olarak gereken tedbirleri almayı ve bilhassa soykırım ve 3 ncü madde sayılan fiilleri işlemekten suçlu şahıslara tatbik olunacak cezai müeyyideleri tespit etmeyi taahhüt eden hükmü dikkate alındığında ve bu hüküm 1969 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin 28 nci maddesi ile birlikte değerlendirildiğinde Soykırım Sözleşmesinin ancak yürürlüğe girdiği tarihten sonra meydana gelen olaylara tatbik edilebileceği açık seçik anlaşılmaktadır.

2. Uluslararası CEZA MAHKEMESİ ROMA STATÜSÜ (17 TEMMUZ 1998)

1940'lı yılların sonuna doğru Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun insan hakları konusunda geliştirmeyi hedeflediği üç projesi vardı. Projelerden birincisi evrensel insan hakları bildirgesinin hazırlanması, ikincisi soykırım suçunun engellenmesi hususunda bir çalışma ve sözleşme hazırlanması ve üçüncüsü ise uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulmasıydı. İlk iki proje 1950'li yıllar başlamadan tamamlanmıştır. Uluslararası ceza mahkemesi kurulması ise başta ABD olmak üzere BM'lerin oluşumunda büyük rol oynayan ülkelerin karşı çıkması ile sürüncemede kalmış ve Mahkemenin kurulmasına ancak proje ortaya konduktan 50 sene sonra başlanabilmiştir.

1948 yılında BM Genel Kurul'u, BM bünyesinde var olan Uluslararası Hukuk Komisyonu'na, uluslararası ceza mahkemesinin kurulması konusunda bir ön çalışma yapması görevini vermiştir. Komisyon, ilk önce uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulup kurulamayacağı konusunda bir çalışma yaparak, olumlu yanıtını BM Genel Kurulu'na iletmiş, bu yanıt üzerine Genel Kurul, Komisyona taslak bir kanun hazırlaması görevini vermiştir. Bundan sonra 1974 yılına kadar konu hakkında hazırlanan taslaklar üzerinde çeşitli tartışmalar yapılmış ancak kesin bir neticeye ulaşılamamıştır. 1974 yılında ise, Komisyon çalışmalarının sonraki bir zamanda ele alınması karar bağlanmış ve uluslararası ceza mahkemesi kurulması yönündeki çalışmalara ara verilmiştir.

1998 yılında Trinidad ve Tabago BM delegesinin uluslararası bir suç olarak kabul edilen uyuşturucu trafiğinin engellenmesi ve suçlularının cezalandırılması için bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını teklif etmesi üzerine BM Genel Kurul'u, Uluslararası Hukuk Komisyonu'na konu üzerinde yeniden çalışmalara başlaması hususunda bir bildirimde bulunmuştur.

Eski Yugoslavya ve Ruanda ad hoc uluslararası ceza mahkemelerinden elde edilen tecrübeler ile BM Genel Kurulu, uluslararası ceza mahkemesinin kurulması çalışmalarına öncelik verilmesi gerektiğini anlamış ve 1990 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun başlattığı çalışmaların kısa sürede bir sonuca ulaştırılmasını sağlamıştır. Hukuk Komisyonu, Genel Kurul'a uluslararası ceza mahkemesi konusunda çalışmaların tamamlanabilmesi için tam yetkili bir konferans toplanmasını ve bu konferans sonunda uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasını öngören kanunun çıkarılmasını tavsiye etmiştir.

ARALIK 1997'de BM Genel Kurul'u, 15 HAZİRAN - 17 TEMMUZ 1998 tarihleri arasında İtalya, Roma'da "Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Tam Yetkili Diplomatik Konferansının yapılması kararını almıştır.

BM'nin, uluslararası caza mahkemesi kurulmasına ilişkin bu kararı geciktirmesinin arkasında yatan sebep hem yasal hem de politiktir. Dünya üzerinde mevcut birçok yasal sistemde, suçu işleyen kişinin kim olduğuna bakılmaksızın, ulusal mahkemeler, topraklarında işlenen suçlar konusunda yet-

kilidirler. Suçu işleyenlere uygulanacak ceza o ülke ulusal hukuk kurallarına göre, o ülke mahkemelerinde yapılan yargılamalardan sonra, aynı ülkenin hapishanelerinde verilen cezanın infazını gerektirmektedir. Ulusal yargılama her şeyden önde gelmektedir. Devletlerin uluslararası ceza mahkemesine yetki vermesi, yetkilerini daha üst bir organa devretmeleri ve kendi topraklarının ötesinde bir organa bağlı kalmaları düşüncesi sıkıntı yaratmıştır.

Roma Statüsü'nün uluslararası hukuka en büyük katkısı daimi bir uluslararası ceza mahkemesini kurması, kendi topraklarında işlenen suçların takibi, kovuşturulması ve cezalandırılması işlemlerinde yetersiz kalan devletlere konuyu uluslararası ceza mahkemesine gönderme fırsatı vermesidir.

Bu mahkeme ulusal yargı kurumlarının yerini almamış, ulusal yargı kurumlarının tamamlayıcı bir organı olarak görev üstlenmiştir. Ulusal mahkemeler, kendi yetkileri dahilinde ülke topraklarında gerçekleşen suçlara bakmak, yargılamak ve cezalandırmakta tam yetkilidirler. Ancak ulusal mahkemelerin bakmak istemedikleri Roma Statüsü kapsamına alınmış suçlarla ilgili olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi görevlendirilebilecektir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi ulusal mahkemelerden üstün bir yetkiye sahip değildir[441].

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin merkezi La Haye şehrindedir. Mahkeme uluslararası tüzel bir kişiliktir,[442] gerekli durumlarda, Statünün belirlediği görevlerini ve yetkilerini yerine getirebilmek için, Statü'ye taraf ülke topraklarında ve özel anlaşmalar çerçevesinde Statü'ye taraf olmayan ülkeler topraklarını kullanma hakkına sahiptir[443].

Roma Statüsü'nün 12 nci Maddesine göre, bu Statüye taraf olan devletler, bu anlaşma çerçevesine giren suçlarda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin

---

441 Roma Statüsü; Madde 1: Bir uluslararası Ceza Mahkemesi bu statüyle kurulmuştur. Bu sürekli bir kurum olacaktır ve bu Statüde atıf yapıldığı üzere uluslararası ilgiye mahzar çok ciddi suç işleyen kimseler üzerinde yargılama hakkını kullanmaya yetkili olacaktır ve ulusal ceza yargıları tamamlayıcı olacaktır. Mahkemenin yargılama hakkı ve görev yapması bu Yasanın hükümleri tarafından idare edilecektir.

442 Tüzel Kişilik: Yasayla kişilik kazanan kurumlar. Yasalarla belirlenen şartlara göre gerektiğinde gerçek kişi gibi hareket edebilirler.

443 Roma Statüsü, Madde 4., "Mahkemenin Hukuki Statüsü ve Yetkileri".

yargılama ve cezalandırma yetkisi olduğunu kabul etmektedirler. Mahkeme, suçu işleyen veya suç işlenen ülke, Statüye üye olan bir devlet veya vatandaşı olduğu zaman yetkisini kullanabilecektir.

Aynı maddeye göre, suçun işlendiği ülke Statüye taraf bir ülke toprağı ve suçu işleyen Statüye taraf olmayan bir devletin vatandaşı olsa dahi Mahkeme'nin yargılama ve cezalandırma yetkisi devam edecektir. Uluslararası hukuk, soykırım, savaş suçları, insanlık dışı suçlar için evrensel yargılama yetkisine izin vermektedir ve her devlet bu yetkiyi nasıl kullanacağına dair karar verme yetkisine sahiptir. Bir başka değişle, Statü kapsamına alınan suçları işleyenlere karşı yargılama ve hüküm verme yetkisi sadece Roma Statüsü kuralları dahilinde değildir. Bu Statüye taraf olan devletlerin ulusal mahkemeleri tarafından da yerine getirilebilmektedir.

TCF™

Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılama alanına giren suçların tanımlanması güncelleştirilmiştir. Statü kapsamına giren suçlar, 5 ila 8 nci maddelerde sıralanmıştır.

Statünün 5nci maddesine göre: "1- Mahkemenin yargı alanı, uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren çok ciddi suçlar ile sınırlı olacaktır. Mahkeme aşağıdaki suçlarla ilgili olarak Statüye uygun yargı yetkisine sahiptir.

a) Soykırım suçu

b) İnsanlığa karşı işlenen suçlar

c) Savaş suçları

d) Saldırganlık suçu

2. Mahkeme, saldırganlık suçu üzerindeki yargılama yetkisini 121 ve 123ncü maddelere uygun bir şekilde tanımlayan ve bu suçla ilgili olarak Mahkemenin hangi durumlarda bu yetkisini kullanacağını ortaya koyan bir hüküm kabul edildikten sonra yerine getirecektir. Böyle bir hüküm, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri ile uyumlu olacaktır."

Soykırım suçu Statünün 6 ncı maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre:

Bu Statüye mahsus olarak, "Soykırım" ulusal, etnik, ırki ya da dinsel bir grubu toptan ya da onun bir bölümünü yok etmek niyetiyle aşağıdaki eylemlerden her hangi birisine başvurulmasını kapsamına alır:

a) Grubun üyelerini öldürmek;

b) Grubun üyelerinin fizik yada akıl bütünlüğünün ağır biçimde zedelenmesi,

c) Grubun fiziksel varlığının tümü yada bir bölümü ile yok edilmesi sonucunu verecek yaşam koşullan içinde tutulması;

d) Grup içinde doğumları engelleyecek önlemler alınması;

e) Bir grup çocuklarının başka bir gruba zorla geçirilmesi.

Roma Statüsü, soykırım tanımlamasını 1948 yılında yürürlüğe giren "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nden farklı bir şekilde yapmamıştır. 1948 Sözleşmesi'nde soykırım tanımlaması için geçerli olan kavramlar (ırksal, etnik, ırksal, dinsel, kasıt, motif, planlama, mağdur sayısı, gizli ittifak, doğrudan ve açıkça soykırıma teşvik eylemleri, soykırıma teşebbüs, soykırıma iştirak) aynen kabul edilmiştir.

Roma Statüsü'nün 7 nci maddesinde ise; insanlığa karşı işlenen suçlar sıralanmıştır. Statü, insanlığa karşı suçu; "...Herhangi bir sivil halka karşı, saldırı niyetiyle yöneltilmiş yaygın veya sistematik saldırıların bir parçası olarak işlenmiş eylemler" olarak tanımlamıştır. Bu eylemler sırasıyla;

a) Cinayet;

b) İmha;

c) Köleleştirme;

d) Nüfusun sürgün veya zorla nakli,

e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapis veya diğer ağır fiziksel hürriyet mahrumiyeti;

f) İşkence;

g) Irza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkta diğer cinsel şiddet şekilleri;

h) Herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu maddede atıf yapılan herhangi bir eylemle veya Mahkemenin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak, siyasi, ırki, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, cinsel veya evrensel olarak uluslararası hukukta müsaade edilmeyen diğer nedenlere dayalı zulüm;

i) Zorla insanların kaybolması;

j) Apartheid (ırk ayırımcılığı suçu);

k) Kasıtlı olarak büyük mahrumiyetlere veya bedensel veya zihinsel veya fiziki sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer karakterde diğer insanlık dışı eylemler.

7. nci maddenin 1/(a) fıkrasında belirtilen öldürme veya ölüme neden olma fiillerinin, yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olması ve suçu işleyence "bilinmesi" gerekmektedir.

Aynı maddenin 1/(b) fıkrasında; yok etme ya da katliam kavramı, yine bir topluluğa karşı yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak, bir grubun kısmen yok olmasına yol açacak hayat şartlarının o topluluğa dayatılmasını da içermektedir. Örneğin; o topluluğa gıda ve ilaç kaynaklarından mahrum bırakmak bu çerçeve içine girmektedir.

TCE™

7. nci maddenin 1/(d) fıkrasında, tehcir veya diğer zorla nakillerin de yaygın ve sistematik saldırının parçası olarak vuku bulmasının yanında, devletler hukukunun izin verdiği nedenlerin (bir devletin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını koruması) dışındaki nedenlerle yapılmış olması icap etmektedir. Şiddet dışı zorlamalarla gerçekleştirilen tehcir de, diğer şartlar yerine getirilmesi halinde, insanlığa karşı suç kapsamına girmektedir.

Aynı maddenin 1/(h) fıkrasında yer alan mezalim, devletler hukukuna aykırı olarak, topluluk mensuplarının temel haklarından mahrum bırakılmasını kapsamaktadır. Mezalim, temel hakların hemen tümünün yoğun bir biçimde ihlali niteliğindeki çok sayıda fiilden oluşmaktadır. Bir sivil toplumun kimliğini hedef almaktadır. Bu suçu işleyenler, devletler hukukunda yasaklanan siyasi, ırki, etnik, kültürel, dini, cinsi ve diğer nedenlerle hareket etmektedirler[444].

İnsanlığa karşı suç kavramı, ilk olarak Nüremberg Mahkemesi İlkelerinde tanımlanmıştır. Sivil halkın öldürülmesi, imhası, köle yapılması veya bunlara karşı insanlık dışı diğer eylemlerin işlenmesi, insanlığa karşı işlenmiş suç sayılmıştır. Roma Statüsüyle bu suçlar arasına sınır dışı etme (deportation), öldürme veya siyasi, ırkla ilgili yahut dinsel, nedenlerle zulüm

444 Gündüz Aktan, a.g.e., s.21.

fiilleri de eklenmiştir. İnsanlığa karşı suçun özel bir şekli olarak kabul edilen soykırım suçunun aksine, insanlığa karşı suçta genel suç kastından başka bir de özel kasıt gerekmemektedir.

Nüremberg Mahkemesi İlkeleri, insanlığa karşı suç eylemlerinin, sadece savaş halinde işlenebileceği düşüncesiyle hareket etmiş ve Mahkeme, Yahudilere karşı girişilen eylemlerden dolayı soykırım suçundan değil, insanlığa karşı suç kavramından dolayı hüküm tesis etmiştir. Ancak Statü, insanlığa karşı suçların soykırım suçunda olduğu gibi, savaş ve barış ortamında gerçekleşebileceğini kabul etmiştir.

Statü'nün 8nci maddesinde, savaş suçu kabul edilen eylemler detaylı olarak sırlanmıştır. Bu maddeye göre, mahkeme, savaş suçlarıyla ilgili olarak, özellikle bir planın, bir politikanın veya bu tip suçların büyük çapta bir parçası olarak işlendiğinde, yargılama yetkisi olacaktır.

TCE™

Mahkemenin yargı yetkisinin özellikle planlı ve metodolojik bir savaş suçu uygulaması olduğu hallerde kullanılması amacına yönelik hazırlanan bu madde de, ulusal ve uluslararası silahlı çatışmalarda meydana gelen savaş suçları da aynı kapsamda değerlendirilmektedir.

Silahlı çatışma tanımlamasına B.M Soykırım Sözleşmesinde rastlanmamaktadır. Ancak Statünün bu maddesinde, sivil halk toplumlarına yapılan silahlı saldırılar savaş suçu olarak belirlenmiştir. Bir devletin içinde uzun süren, örgütlü ve silahlı gruplar arasında veya bu gruplarla devlet arasındaki çatışmaların Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisine gireceğine dair açık bir hüküm bulunmaktadır[445].

Statü'nün 11 nci maddesi ise, Mahkeme'nin zaman itibariyle yetki sınırını belirlemektedir. Bu maddeye göre;

"1) Mahkeme ancak bu Statü yürürlüğe girdikten sonra işlenmiş suçlarla ilgili olarak yargı yetkisine sahiptir.

2) Eğer bir devlet bu statünün yürürlüğe girmesinden sonra taraf olursa, Mahkeme yargı yetkisini, bu devletin madde 12, paragraf 3'e (Statünün o devlet için yürürlüğe girmesinden önceki bir dönem için Mahkemenin yargı yetkisinin tanındığına dair açıklama yapma-

445 Roma Statüsü, Madde 8/2.

sı) göre bir beyanda bulunmadıkça, Statü, bu devlet için yürürlüğe girdikten sonra işlenen suçlarla ilgili olarak yerine getirebilir."

Bu maddeye göre, mahkemenin yetkisi Statü yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olayların incelenmesi, kovuşturulması ve yargılanması ile sınırlı kalmıştır.

Statü'ye taraf olmak isteyen devletlerin uymak zorunda olduğu bir kural vardır. Bu kurala göre; Statü'ye taraf olmak isteyen devletlerin Statü'nün hiçbir maddesine rezerv koymadan anlaşmaya imza atmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak yukarıda arz edilen Sözleşme ve Statü şartları göz önüne alındığında; soykırım suçu ile insanlığa karşı suç arasında aşağıda sıralanan farklılıklar ortaya çıkmaktadır:

TCE™

1) Soykırımın sadece, milli, ırki, dini ve etnik olmak üzere dört gruba karşı işlenebileceği kabul edilirken, insanlığa karşı suçların yukarıda sıralanan dört grup dahil olmak üzere tüm gruplara karşı işlenebileceği hükme bağlanmıştır.

2) Soykırımda bir grubu yok etme kastıyla hareket edilmesi gerekirken, insanlığa karşı suçun oluşması için yok etme iradesi aranmamış, Gruba karşın "yaygın ve sistematik saldırı" yeterli görülmüştür.

3) Soykırımda fiillerin saikı, bir grubu, grup niteliğiyle yok etme şeklinde ortaya çıkıyorken ve bu ancak o gruba karşı nefretin varlığı halinde geçerliyken, insanlığa karşı suç için herhangi bir neden aranmamaktadır.

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA ASILSIZ ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARININ YORUMU

"Birinci Dünya Savaşı sırasında; Osmanlı İmparatorluğu, kendi azınlığı olan Ermeni nüfusun çok büyük bir bölümünü katlederek, dünyanın gözü önünde dünya tarihinin en büyük jenositlerinden birini gerçekleştirdi. Ermeni jenosidi, Osmanlıların on yıllarca süren zulmünü izledi ve 1894-1896 ile 1909 dönemlerinde iki yüz bin Ermeni'nin ölümüyle sonuçlanan iki benzer ama daha küçük çaplı katliamın ardından geldi. Toplam bir milyon üzerinde Ermeni öldürüldü. Savaş meydanlarında Türkleri tekrar tekrar yenilgiye uğratan Avrupalı güçler bu katliamı önleyemediler ya da önlemek istemediler. Daha kötüsü, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından suçluların cezalandırılmasını sağlayamadılar. O zamanın olayları, daha sonra dünya tarihinin karanlıklarına gömüldü ve böylece Unutulmuş Jenosit unvanını kazandı. Bugün Türkiye bu kitlesel cinayetlerin jenosit kastıyla işlendiğini hala inkar etmektedir."[446]

Ermeni tarihçi DADRIAN tarafından kaleme alınan bu paragraf, tüm Ermeni yazarları tarafından Türklere karşı kullanılan suçlamanın kısa bir özeti niteliğini taşımaktadır. Şimdi Ermeniler tarafından Türklere atfedilmeye çalışılan suçlamanın, suçlamaya temel teşkil etmesi düşünülen antlaşmalar yönünden incelenmesi yapalım.

1. 1948 "Soykırım Suçu'nun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme" de kabul edilen "Soykırım Suçu" Tanımlanmasına Göre 1915 Tehcir Uygulaması Bir Soykırım Mıdır?

446 Vahakn Dadrian, Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid: 1915 Ermeni Olayı ve Hukuki Sonuçları, Yale Üniversitesi Uluslararası Hukuk Dergisi,1989, c. 14, s.2.

1915 yılında Osmanlı Hükümeti'nce uygulamaya sokulan "Tehcir"in bir soykırım olup olamadığı konusunda detaylı incelemeye girmeden önce; soykırım tanımını ve soykırım suçunu oluşturan nitelikler konusunu yeniden gözden geçirelim.

1948 yılında kabul edilen ve 1951 yılında yürürlüğe giren "Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme"ye göre soykırım suçu;

1. Dört gruba karşı işlenebilir:

a) Ulusal

b) Etnik

c) Irki

d) Dini

2. Bu dört gruba karşı girişilecek eylemlerden soykırım suçu teşkil edilecek fiiller:

a) Grup üyelerinin öldürülmesi,

b) Grubun üyelerinin fizik yada akıl bütünlüğünün ağır biçimde zedelenmesi,

c) Grubun fiziksel varlığının tümü yada bir bölümü ile yok edilmesi sonucunu verecek yaşam koşulları içinde tutulması;

d) Grup içinde doğumları engelleyecek önlemler alınması;

e) Bir grup çocuklarının başka bir gruba zorla geçirilmesi.

3. Soykırım;

a) Özel kasıt (soykırım niyetinin açıkça beyan edilmesi, ciddi sayıda ölümün vukuu bulması, örgütlü bir güç, planlı ve sistematik yok etme siyaseti, soykırım iradesinin oluşumu),

b) Saik (ırkçı nefret, bir grubu grup olarak yok etme isteği, saikin kolektif veya bireysel oluşu),

c) Suçun grubun bir kısmına veya tamamına uygulanması özelliklerini içermelidir.

Şimdi bu 3 ana kategoriye göre 1915 "Tehcir Olayını" inceleyelim:

1. Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı siyasi bir hareket içinde olduklarından dolayı siyasi bir grup olma özelliği taşımaktadırlar ki; bu nedenle soykırım kapsamı içine alınan gruplar dışında kalmaktadırlar.

Ermeni tarihçilerin büyük bir bölümü, 1915-1916 yılları arasında uygulanan "Tehcir Kanunu" nün bir soykırım olduğunu, Ermenilerin bir siyasi grup olarak değil de, bir etnik ve/veya dini grup olarak soykırıma tabi tutulduklarını kanıtlamak için Ermenilerin siyasi amaçlı faaliyetlerinden ya hiç söz etmezler ya da çok kısa deyinirler. Bir kısmı da, Osmanlı'nın baskıcı yönetimine karşı kendilerini savunmak ve temel hak ve hürriyetlerine sahip olmak amacıyla siyasi faaliyetlerde bulunduklarını iddia ederler[447].

TCE™

Gerçekte, Taşnaksudyun (Taşnaklar, "İmkanlar" başlığı altında 1892 yılında bir program oluşturmuştur. Bu programa göre bağımsız bir Ermenistan kurmak amacına ulaşmak için devrimci gruplar kurulmuştur. Grupların amaca ulaşmak için takip edeceği yöntemler ise savaşmak, hükümet mensuplarını ve Ermeni davasına ihanet eden hainleri teröre maruz bırakmak, hükümet kurumlarını yıkmak ve yağmalamak olacaktır), Hınçak, Ramgavar gibi siyasi ve silahlı komiteler kurarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için dışarıdan yapılacak baskıya içeriden destek sağlayan ve dışarıdan gelen baskıların artırabilmesi için malzeme üreten Ermeniler, bu planı uygulama amacıyla organize olmuşlarıdır. Planın ilk hedefi, Anadolu'da yaşayan Ermenilerin Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırmalarıdır. Daha sonra işgal ordularına yardım ve yataklık yapacak şekilde örgütlenme, Anadolu'yu işgal edecek kuvvetlerle koordineli olarak çalışma, sistematik olarak Türklerin öldürülmesi ve katliamlarla hak iddia ettikleri bölgeyi Türklerden arındırma ve bölgede otonomi ya da bağımsızlık kurmadır[448].

Ermeniler, "Bağımsız Ermenistan" kurmak amacıyla yürüttükleri siyasi ve silahlı faaliyetlerde bulunduklarını inkar ederek, Türklerin kendilerini hiçbir sebep yokken tehcire tabi tutuğunu, aslında kendilerinin siyasi emelleri olmayacak kadar masum olduklarını, bu nedenlerle 1948 Sözleşmesinin

447 Gündüz Aktan, a.g.e., s.10.
448 Hidayet Vahapoğlu, a.g.e., s. 66.

2 nci maddesine göre, Türklerin kendilerine etnik-dini-ırki grup olarak tehcir yoluyla soykırım yaptığını iddia edemezler.

Tarih, Ermenilerin bağımsızlık için silahlı siyasi faaliyette bulunan bir siyasi grup olduğunu açıkça göstermektedir. Bir siyasi gruba karşı mücadelede işlenen suçlar, tabii şayet işlenmişse, hukuken soykırım tanımına girmemektedir[449].

2. Tehcir sırasında Ermeni nüfusa ve yerleşim birimlerine Osmanlı güçlerince silahlı saldırılar olmaması Sözleşme'nin 2 nci maddesi (a) ve (b) fıkralarında öngörülen fiillerin Ermeniler tarafından kullanılmasına imkan vermemektedir. Ermeniler bu maddenin(c) fıkrasına göre, fiziken yok edilmelerini dolaylı yoldan sağlamak için "grup şartlarının bilerek ya da kasten bozulmuş" olduğunu ileri sürmektedirler. Buna göre Osmanlı'lar, Ermenileri açıkça yok etmekten çekindikleri için, tehcirden yararlanıp, Ermenilerin yok olmalarını sağlayacak yaşam şartlarını onlara dayatmışlar; tehcir sırasında saldırıdan koruma, güvenli ulaşım sağlama, gıda ve ilaç temin etme, tedavilerini yapma, barınak ihtiyaçlarını karşılama gibi görevlerini yerine getirmeyerek ölümlerini hazırlamışlar; hatta Teşkilat-ı Mahsusa'nın ve hapislerden serbest bırakılan canilerin Ermenilere karşı girişecekleri katliamları örgütlemişlerdir.

Tehcirin dolaylı bir soykırım olduğunu kanıtlamak zordur. Soykırım için gerekli olan yok etme kastının varlığını gösterecek beyan ve talimatlara Osmanlı arşivlerinde rastlamak imkansızdır. Aksine, Tehcirin imkan ölçüsünde az kayıpla uygulanmasını emreden belgeler mevcuttur. Bu sebeple, Ermeniler, "Tehcir"in bir soykırım olduğunu kanıtlamak için Osmanlı idaresinde yaşayan Ermeni nüfusunun sayısını yüksek göstermeye çalışmaktadır. Bu amaçla önce toplam Ermeni nüfusu yükseltilmekte, sonra da buna oranla ölenler çok yüksek saptanmaktadır. Böylece, amacın göç değil, öldürme olduğu kanıtlanmak istenmektedir.

"Tehcir Kanunu" metninde, sevk sırasında istirahatlarının, can ve mal güvenliklerinin temini, gıdaların sağlanması, iskan için gerekli arazi tahsisi, ihtiyaç sahiplerine hükümetçe konut inşası, çiftçilere alet-edevat ve tohum

449 Gündüz Aktan,a.g.e., s.11.

dağıtılması, geride bıraktıkları mallarının bedelinin kendilerine ödenmesi, terk ettikleri gayrı menkullere başkalarının yerleştirilmesi halinde, bunların değerinin saptanıp sahiplerine verilmesi gibi hususlar yer almaktadır.

Ayrıca, 10 HAZİRAN 1915 tarihinde yayınlanan talimatname ile de tehcire tabi tutulan Ermenilerin malları koruma altına alınmış, gittikleri yerlere yerleşmelerini kolaylaştırmak içinde nakdi ve ayni yardımda bulunulmuştur. Sevk edilen Ermenilerin geride kalan taşınmaz malları Hükümetçe kendileri namına müzayede ile satılmış ve kurulan komisyonlarca kendilerine ödemiştir. 25 KASIM 1915 tarihinde Anadolu'daki vilayetlere gönderilen bir emirle tehcir durdurulmuş ve 1916 sonunda da tehcire fiilen son verilmiştir. Savaştan sonra Ermenilere istedikleri yerlere dönmeleri için izin verilmiş, komisyonlarca satılan gayri menkullerini geriye alınaları için kolaylık gösterilmiştir. Bununla birlikte tehcir sırasında görevini yapmayan veya ihmal eden 1397 kişi idam dahil çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Alınan tedbirlere rağmen sivil Ermenilerden tehcir sırasında hayatını kaybedenler olduğu bir gerçektir. Ancak bu ölümlerin, devletin asli görevlerini bilerek ihmal etmesinden kaynaklanmadığı açıktır. 90.000 kişilik ordusunu Sarıkamış'ta dona teslim etmek zorunda kalan bir hükümetin, çetin iklim ve coğrafya koşullarında, ülkenin dört yanında savaşırken Ermeni konvoylarını koruyacak yeterli sayıda asker bulunduramaması, savaş şartları içinde sağlanmaya çalışılan gıda ve ilaçların istenilen seviyeye ulaşamaması ve ülkede süre giden salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybedenler üzerinde Hükümetin bilinçli bir yok etme isteğinin bulunduğu iddia etmek imkansız olacaktır.

3. Soykırım özel kasıt gerektiren bir suçtur. Özel kasıt, bu suçu diğer suçlardan ayıran özelliğidir. Özel kasıt, ulusal, etnik ırkı ve dini grupların, grup olarak kısmen veya tamamen imha edilmesi amacı ve niyetidir. Buna göre, örneğin öldürme fiili kişinin gruba mensubiyeti nedeniyle gerçekleşmeli ve grubun imha edilme amacında bir basamak teşkil etmelidir. Başka bir değişle, kurbanın seçilmesinde kişinin kimliği değil yukarıda belirtilen gruplardan birisine mensubiyeti rol oynamalıdır. Bu unsur soykırımı belirlemede temel kıstastır. Kısaca grubun kendisi nihai hedeftir.

Osmanlı arşiv belgelerinde bu özel amacı kanıtlayacak belge bulunamadığı için Ermeniler, Osmanlı yöneticilerinin Ermenileri grup olarak yok etme amacı taşıdıklarını kanıtlamak amacıyla kendi kanıtlarını kendileri oluşturmaya çalışmışlardır. Aram ANDONlAN'ın Talat Paşa'ya atfettiği telgraflar buna güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Yok etme amacını kanıtlayacak belgelerin bulunamaması durumunda, soykırım olduğu iddia edilen olay ve/veya olayların sonunda ciddi sayıda ölüm vakasının olması soykırım için bir kanıt olarak kabul edilmektedir. İşte bu kanıtı bulmak içinde Ermeniler yaşayan ve ölen Ermeni sayısını arttırma çabasına girişmişlerdir.

Ciddi sayıda ölüm iddialarının kanıtlanabilmesi için de suçun yaygın suç örgütleri tarafından gerçekleştirilmesi şartı aranmaktadır. Bu örgütlenmenin devlet ya da devlet dışı sivil örgütlerce yerine getirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu örgütlenmenin bir koordinasyon içinde sistematik olarak bu suçu işlemesi gerekmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında hayatını kaybeden Ermeni nüfusunun yaklaşık 200.000 civarında olduğu hesaplamalarda belirtilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında sadece Doğu Anadolu Bölgesinde hayatını kaybeden Türk sayısının 1.5 milyon olduğu göz önüne alındığında gerçekte soykırıma uğrayan toplumun hangisinin olduğu sorusu akla gelmektedir.

Ermenileri ortadan kaldırmak üzere Osmanlı Hükümeti tarafından kurulduğu iddia edilen Teşkilat-ı Mahsusa ise Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi haber alma teşkilatıdır. Bu teşkilatın temin ettiği bilgiler ışığında Ermeniler tarafından Türklere karşı girişilen katliamları planlayanlar tespit edilmiş ve tutuklanmıştır. Tutuklamaların büyük bir çoğunluğu 24 NİSAN 1915 tarihinde yapılmıştır. Bu sebeplerden dolayı, Teşkilat-ı Mahsusa Ermenilerin nefretini kazanmıştır ve adı bu nedenle olaylara karıştırılmak istenmiştir.

Tehcir uygulamasının planlamasının daha önce yapılması ve bu iradenin belirtilmesi noktasına gelindiğinde ise, Tehcir kararının alınmasında, doğu cephesindeki gelişmelerden endişe duyan ve bunun için acilen tedbir alınmasını isteyen bir komutanın talebi vardır[450]. Hükümet buna derhal cevap

450 "Van Gölü etrafında ve Van Valiliği'nce bilinen belirli yerlerdeki Ermeniler isyanlarını sürdürmek için daima toplu ve hazır haldedirler. Bu toplu halde

vermek istemiştir. Önceden hazırlık yapılmadığı o kadar açık ki; İçişleri Bakanı Talat Paşa daha fazla gecikme olmasın diye, gerekli yasayı bile çıkarmadan göç hareketini başlatmış, yasa arkadan gelmiştir. Bu durumda, yok etme kastıyla plan ve örgütlenme yapılması söz konusu değildir.

Saik (neden,motif), bir grubu, grup olarak yok etme kastının ardındaki nedeni belirtmektedir. Soykırım suçunda bu, bir gruba mensup kişilere duyulan nefret olarak nitelendirilmektedir.

Ermeniler, Türklerin ırkçı bir toplum olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşarken büyük baskılar altında kaldıklarını, toplumdan dışlandıklarını sadece ama sadece Ermeni oldukları için tehcire maruz kaldıklarını ve bunun bir soykırım olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler.

TCE™

Almanya'da Yahudiler hiçbir sebep olmaksızın sadece bir grup olmaları nedeniyle, önceden planlanarak, büyük bir örgütlenme sonucu sistematik ve kitlesel bir biçimde yok edilmiştir. Gerçekte Yahudi düşmanlığı Batı dünyasının pekte yabancı olmadığı bir kavramdır. Yahudiler, Hristiyanların gözünde, Tanrı sayılan İsa'nın öldürülmesine sebep olan kişiler olarak kabul edilmektedir. Asırlardır var olan bu düşünce geçen yüzyılın başlarında yeniden alevlenmiş ve Holokost'a kadar uzanan bir yol açmıştır.

Naziler, Yahudileri toplumdan uzaklaştıran, onları sivil hizmetten ayıran, yargıç olmalarını engelleyen, tıp ve hukuk dalında çalışmalarını, üniversitelerde eğitmen olmalarını yasaklayan birçok kural ve ayırımcı yasalar uygulamıştır. 1933 yılında Yahudi mallarına el konulmaya başlanmış ve 1938 yılına gelindiğinde tüm Yahudi malları Alman Aryan Mallarına dönüştürülmüştür. Yahudiler Almanya'da sivil haklarını da kaybetmişler, araba veya radyo ehliyetine sahip olmalarına bile izin verilmemiştir. Almanlar için, Alman işçiler tarafından yapılan Reich karayollunda bir Yahudi'nin araba kullanması Almalar tarafından kabul edilemez bir mevhum olarak görülmüştür,

---

bulunan Ermenilerin buralardan çıkarılarak isyan yuvasının dağıtılması düşüncesindeyim. 3 ncu Ordu Komutanlığının verdiği bilgiye göre, Ruslar 20 NiSAN 1915 'te kendi sınırları içindeki Müslümanları, sefil ve perişan bir halde sınırlarımızdan içeriye sokmuşlardır. Hem buna karşılık olmak ve hem yukarıda belirttiğim amacı sağlamak için, ya bu Ermenileri aileleriyle birlikte Rus sınırı içine göndermek, yahut bu Ermeni ve ailelerini Anadolu içinde çeşitli yerlere dağıtmak gereklidir. Bu iki şekilden uygununun seçilmesiyle yapılmasını rica ederim."

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Ermenilere karşı ırkçı bir nefret duyulmamıştır. Batı dünyasındaki bir anti-semitizm türü ırkçı nefrete İslam ve Türk toplumlarının tarihinde hiçbir zaman rastlanılmamaktadır. Ermenileri aşağılayan insan altı olduklarını ileri süren bir akım asla yoktur. İslam dini Hristiyanlık ve Musevilik gibi kitap indirilmiş dinleri ve o dinlerin peygamberlerini tanımayı imanın şartlarından saymaktadır. Bu sebeple Hristiyanların Yahudilere karşı yönelttikleri suçlamaların hiçbiri, Müslümanlar tarafından Hristiyanlara karşı yapılmamıştır. Ermeniler "Millet-i Sadıka" olarak adlandırılırken, Osmanlı'da merkezi idarenin yüksek kademelerinde memur, kaymakam, paşa, vali, büyükelçi ve hatta Dışişleri Bakanı olarak görev yapmışlardır. Ermeniler meslek gruplarından men edilmemişler ve gettolarda yaşamaya zorlanmamışlardır.

TCE™

Bu durumda tehcirin ardındaki saikin saptanması gerekmektedir. Tehcirin ana nedeni açıktır ve siyasidir.

Sevk edilenler siyasi maksatla hareket edenlerdir. 27 MAYIS 1915 tarihli "Vakt-ı seferde icraat-ı hükümete karşı gelenler için Cihet-i Askeriyece İttihaz olunacak Kanun-ı Muvakkat" isimli kanunda bu açıkça belirtilmiştir. Bu kanunun ikinci maddesinde; "ahali tarafından herhangi bir surette hükümet emirlerine, ülke savunmasına ve asayişin korunmasıyla ilgili uygulama ve tertibata karşı muhalefet eden, silahla saldıran ve direnenler" ve yine aynı yasanın üçüncü maddesinde

"...askeri amaçlarla veya casusluk ve ihanetleri tespit edilen köyler ve kasabaların halkını fert veya toplu olarak diğer mahallere sevk ve iskan ettirebilirler" hükümleri yer almaktadır.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus; kanun içinde tehcir edilecek kişilerin belirgin özelliğinin silaha sarılmış ve devlet güvenliğini tehdit eden bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu kişiler Türk, Ermeni, Rum Yahudi olabilirdi. Karar sadece "ülke güvenliği ve toprak bütünlüğü" nün korunması amacına yönelik olarak alınmıştır. Vatana ihaneti görülen herkes bu kanun çerçevesine dahil edilmiştir.

Bağımsızlık için Devlete karşı çıkan, siyasi ve silahlı eylemlere katılanların öncelikli olarak sevk ve iskan edildikleri bir gerçektir. Şevkler öncelikle Doğu Anadolu Bölgesi'ni Türklerden temizlemek amacıyla cinayetler

işleyen ve Rus ordularına öncülük yapan Ermeni yerleşim bölgelerinden başlatılmıştır.

Bir siyasi grubun,aynı zamanda milli,dini,ırki veya etnik grup olması onun siyasi grup olması özelliğini, niteliğini bozmaz, ikinci sıraya atmaz. Bir grubun siyasi ve silahlı faaliyette bulunduğu kanıtlandığı andan itibaren Sözleşme tarafından soykırıma karşı korunması gereken gruplar içinde alınmasına imkan kalmamaktadır. Ermeniler adına hareket eden parti yada benzer kuruluşlar, ilk önce kolektif haklarının genişletilmesi amacıyla reformlar istemişler, bağımsızlık elde etmek amacıyla siyaset içine girmişler ve en sonunda isteklerini alabilmek için terörizm de dahil silaha başvurmuşlardır. Bu yönleriyle Ermeniler, "Tehcir Kanunu" çıkarılmadan evvel siyasi bir grup oluşturmuşlardır[451].

TCE™

"Tehcir Kanunu" ulusun yaşamına yönelik kamusal bir tehlike oluştuğu için[452] (devletin egemenlik alanı içinde toplumun bütününe ya da bir bölümüne yönelik olağan dışı nitelikli gerçek ve yakın bir tehlike) alınmış bir karardır ve bu tehlikeyi yaratan herkes bu Kanun çerçevesine dahildir. Bu sebeple alınan karar içinde yok etme kastının olduğunu iddia etmek imkansızdır.

Soykırım suçunun oluşması için, o grubun tüm üyelerinin yeryüzünün her yerinde imhası amacının güdülmesi gerekli değildir. Ancak bu suçun doğası gereği imha amacı grubun önemli bir kısmının imhasına yönelik olmalıdır.

Soykırımın sonunda grubun bir kısmının kurtulması, hepsini yok etme kastının bulunmamış olmasından ziyade, geriye kalanların soykırım yapan örgütlenmenin erişiminin dışında kaldığını ya da soykırım yapanın işi bitirmeye gücünün yetmediğini göstermektedir. Bu Holokos'ta böyle olmuştur.

Tehcir Kanunu, sadece Gregoryan Ermenilerinin şevkini öngörmüştür. Protestan ve Katolik Ermeniler tehcir dışı bırakılmıştır. Üç ayrı mezhep üyesi olan Ermenilerden sadece Ortodoks Ruslarla dindaş olan Gregoryan Ermenilerin bu uygulama içine alınması Ermenilerin tümüne yönelik bir ırkçı nefretin bulunmadığını göstermektedir. Gregoryan Ermenilerin Rus ordularının yardımıyla, bölgede katliama girişip bağımsızlık kazanması ihtimalini bertaraf etmenin tehcirde payı olduğu aşikardır. Rus ordusunun

451 Hidayet Vahapoğlu, a.g.e., s. 76.

452 Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri., Ankara 1992, s. 192.

ilerleme hattı üzerinde bulunan en büyük Ermeni grubun içinden çıkan terörist ve komitecilerin Osmanlı Ordusu'nu arkadan vurması, lojistik yollarını kesmesi, Müslüman yerleşim merkezlerinde katliamlara girişmesi, Tehcir kararını askeri açıdan kaçınılmaz kılmıştır. Bu nokta, tehcir kararının altında yatan nedenin, ülke savunması, güvenliği ve toprak bütünlüğü ile Türklerin can güvenliğini koruma olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, bazı kentlerde yaşayan Ermenilerin, dini inançlarına bakılmaksızın, tehcirin dışında bırakıldığı görülmektedir. İstanbul, Kütahya, Aydın ve İzmir'de yaşayan Ermeniler bu kararın dışında tutulmuşlar, İzmit, Bursa, Kastamonu, Ankara ve Konya'dan tehcir edilenler ise olayların sona ermesiyle evlerine geri dönmüşlerdi Tehcir yapılmayan illerdeki Ermeni nüfusu 170-280 bin arasında değişmektedir. Ancak bu rakkamın miktarından çok anlamı önem taşımaktadır. Irkçı nefretin yol açtığı Yahudi soykırımı sırasında, Berlin veya Münih şehirlerinde Yahudilerin soykırım dışında bırakılabileceğini düşünmek bile mümkün değildir. Bu örnek bile Ermenilerin bir soykırıma tabii tutulmadığını ortaya koymaktadır[453].

TCE™

2. 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'ne Göre 1915 Tehcir Uygulaması İnsanlığa Karşı Bir Suç Mudur?

1998 yılında imzaya açılan ve bugüne kadar 115 ülke tarafından imzalanan Statü'ye Türkiye Cumhuriyeti imza koymamıştır. Statü, imzacı devletlerden 60ncı devletin onay, kabul veya katılım belgesinin tevdiinden 60 gün sonra yürürlüğe girecektir.

60ncı devlet onayını beklediği için Statü yürürlüğe girmemiştir. Statü'nün yürürlüğe girmesi ile kurulacak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi sadece Statü'ye taraf olan devletlerin vatandaşları ve yürürlüğe girmesinden sonra meydana gelen olaylar üzerinde kullanabilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti üzerinde hukuki ve maddi anlamda hiçbir yükümlülük getirmeyen bu Statü'de "insanlığa Karşı Suç" kavramının tanımlaması detaylı olarak yapılmıştır. Bu detaylı sınıflandırma içerisinde 1915 Tehcir Olay'larının incelenmesinde fayda görülmüştür.

453 Gündüz Aktan, a.g.e., s.11.

Roma Statüsü'nün 7 nci maddesindeki insanlığa karşı modern suç tanımında temel nitelikler şunlardır.

- İnsanlığa karşı suçlar savaş ve barış ortamında işlenebilir.
- İnsanlığa karşı suçlar herhangi bir sivil topluluğa karşı işlenebilir.
- İnsanlığa karşı suçların oluşması için neden belirlenmesine gerek yoktur. İnsanlık suçu kabul edilen fiillerin işlenmiş olması yeterlidir
- 7 nci madde de sıralanan fiillerin insanlığa karşı suç sayılabilmesi için aranan tek şart, bir sivil topluluğa karşı "yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak ve saldırı amacını bilerek" işlenmesidir.

Bu şartlar altında, bir siyasi grup olsa da, Ermenilere karşı ırkçı nefretle yok etme kastı olmadan yapılan tehcir sonunda önemli sayıda Ermeni'nin ölmüş olması insanlığa karşı suç kavramına sokulmaya çalışılabilir. Kaldı ki, öldürme, katliam, tehcir, mezalim gibi fiiller Roma Statüsü'nde insanlığa karşı suç olarak kabul edilmektedir.

İnsanlığa karşı suç oluşmasının temel şartı, belli fiillerin, bir sivil nüfusa karşı "yaygın ve sistematik bir saldırının" parçası olarak işlenmesidir. Şayet bir sivil nüfusa karşı, açık bir askeri saldırı varsa ayrıca bir kanıta ihtiyaç duyulmamaktadır. Ama saldırı şartının yerine gelmesi için, askeri nitelikte bir saldırı olması gerekmemektedir. Bir sivil topluma karşı 7 nci madde de sayılan fiillerin çoğunun birlikte veya yoğun bir biçimde işlenmesi yeterli görülmektedir. Böyle bir saldırının devlet veya yaygın bir örgütlenme tarafından aktif biçimde yerine getirilmesi, sevk ve teşvik edilmesi şartı aranmaktadır.

1915 Tehcir olayını bu kapsamda değerlendirdiğimizde;

1) Roma Statüsü'nün 7 nci madde 1 nci paragrafında sayılan fiillerin insanlığa karşı suç oluşturması için bir topluluğa karşı yaygın ve sistematik bir saldırının olması gerekmektedir. Ancak 1915 yılında uygulamaya konan Tehcir'de güvenlik güçleri tarafından Ermenilere karşı böyle bir saldırı mevcut değildir. Aksine Ermeniler Sevres Antlaşması görüşmelerinde kendilerinin bizzat Rusya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan taraf olduğunu açıklamıştır.
2) Ermenilerin, çeşitli nedenlerle, grup olarak kimliklerini hedef alan bir mezalim yoktur. Birinci Dünya Savaşı sırasında doğu cephesinde

tehlikeli bir durum ortaya çıkıncaya kadar, Ermenilerin temel haklardan herkes gibi yararlanmaya devam ettiği ve tehcire kadar da bu haklardan mahrum olmadığı açıktır.

3) Yaygın ve sistematik saldırıların mevcut olmadığı bir ortamda, tehcir halindeki Ermenilere karşı çetelerin girişmiş olduğu saldırılar münferittir ve bu saldırılarda hayatını kaybedenler insanlık suçuna kurban giden kişi kapsamına alınamazlar.

4) Tehcir, Ermenilere yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak uygulanmamıştır. Tehcirin kendisi de böyle bir saldırı oluşturmamaktadır. Tehcir, Enver Paşa'nın doğu cephesindeki gelişmeler karşısında yaptığı talep üzerine başlatılmıştır. Ermeni nüfusu içindeki silahlı elemanların Osmanlı Ordusu'nun güvenliği açısından yarattığı tehlikeleri bertaraf etmek amaçlanmıştır. Bu, bir nüfusun başka yere taşınması anlamına gelmektedir ki bu da devletler hukuku açısından uygun ve suç unsuru olarak kabul edilmeyecek bir davranış olarak görülmektedir.

5) Ermenilerin, işgalci Rus ordularıyla birleşerek, Türk ve Müslümanların büyük çoğunluğu oluşturduğu doğu bölgesinde soykırım boyutlarında bir katliam yaparak kendi devletlerini kurma gayretlerini önlemek amacıyla tehcir yapılmıştır.

6) Bu şartlar altında Ermeni tehciri meşru bir hareket olmaktadır. Meydana gelen ölümler ise ceza hukuku açısından adi suçlar kapsamına girmektedir. Nitekim 1914-1918 yılları arasında bu tür suçları işleyen 1397 kişi ağır cezalara çarptırılmıştır.

Ermeni tehciri, sivil nüfusa saldırı biçiminde olmamış, tehcir edilenler ülke dışına atılmayıp, ülkenin bir başka yerine gönderilmişlerdir. Ayrıca; yeni yerleşim yerlerinde hayatlarına uyum sağlamaları için bazı nakdi ve ayni imkanlardan yararlanmaları sağlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin 112 bin Japon asıllı kadın, erkek, yaşlı ve çocuğu, Japonların, ABD'yi işgal etmeleri ihtimaline karşı ülkenin batısından doğusuna sevk ederek onları savaş sonuna kadar toplama kamplarında tutmalarıyla ilgili olarak açılan KOREMATSU Davası'nda, tehcirin, "günün kritik şartlarından", "ABD'ye sadık olan va-

tandaşlar ile sadık olmayanların birbirinden ayrılmasının mümkün olmamasından", "casusluk ve sabotajları önlemek" gibi askeri nedenlerle alındığı ve tehcirin hukuka aykırı bir noktası olmadığı açıklanmıştır[454].

Savaş hukuku sivillerin korunması amacıyla savaş alanı dışına çıkarılmalarına izin vermektedir. Benzer uygulamayı 2 nci Dünya Savaşı döneminde Fransızların da yaptığını görmekteyiz. Fransa, Almanca konuşan ve Fransa-Almanya sınır bölgesinde yaşayan Alsazları 1939-1940 kışında Fransa'nın güneybatısında özellikle Dordogne'ye nakletmiştir. Fransa ulusal güvenliği açısından Majino hattını bu uygulamayla sağlamlaştırmıştır. Halbuki o dönemde Alsazların herhangi bir isyan hareketleri dahi bulunmamaktadır[455].

Tehcir; Rus işgal ordularıyla işbirliğine giren, isyanlar çıkaran, Osmanlı Ordusunu zor durumda bırakmak amacıyla cephe gerisine kayan, ordunun ulaşım hatlarını kesen, savunmasız durumdaki Türk ve Müslüman halkı katleden, kısaca ülke bütünlüğünü ve güvenliğini gerçek anlamda tehlikeye sokan Ermenilerin savaş bölgelerinden devlet sınırları içinde daha güvenli yerlere götürülmesi anlamını taşımaktadır. Her devlet, yaşamsal önemdeki ulusal güvenlik gereklerinin dikte ettirdiği gerekli ve ölçülü önlemeleri almak ve uygulamak hakkına sahiptir. Osmanlı Hükümeti'nin yaptığı da, o günkü koşullar altında bunu yapmaktan ve uygulamaya çalışmaktan ibarettir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni ayaklanmaları ve Osmanlı Yönetiminin aldığı karşı önlemler irdelenirken, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya savaşının içinde olduğu, seferberlik ilan edildiği, Ermenilerin, casusluk, silahlı ayaklanma, Müslüman Halka katliam, işgal ordularıyla işbirliği suretiyle milli müdafaaya hıyanet fiillerini işlediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun başta Devletin bekası olmak üzere, Devletler hukukuna ve yaşamsal ulusal güvenlik gereklerine uygun, gerekli ve ölçülü önlemleri aldığı ve uygulamaya çalıştığı unutulmamalıdır.

Sonuç olarak;

(1) Ermeniler Osmanlı toprağı üstünde önce otonomi, sonra bağımsız bir devlet kurmak için siyasi ve silahlı faaliyetlerde bulunmuşlar-

454 Gündüz Aktan, a.g.e., s. 22.
455 Hidayet Vahapoğlu, a.g.e., s. 76.

dır. Bu sebeple siyasi grup niteliği taşımaktadırlar ve Sözleşmelerle korunan dört grup arasına girememektedirler.

(2) Osmanlı'da Ermenilere karşı ırkçı bir nefret yoktur. Tehcir, Ermenilerin grup niteliğini ortadan kaldırmak saiki ile yapılmamıştır. Tehcir Rus ordularıyla birlik olarak Türk askeri ve Türk-Müslüman nüfusuna karşı katliamlara girişen Ermenileri bölgeden uzaklaştırmak ve bu bölgede yaşayan diğer nüfusu korumak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

(3) Osmanlı Hükümeti'nde Ermenileri yok etme iradesi yoktur. Yok etme iradesini belgeleyecek yazılı ve/veya sözlü kanıt olmadığı gibi, var olan kanıtlar, Ermenilerin korunmasını ve rahatça iskan edilmelerini öngörmektedir. Ölen Ermenilerin sayısı soykırımın mevcudiyetini ispattan çok uzaktır. Ermeni ölümlerinin büyük bir kısmı tehcir dışı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple tehcir, gizli ya da dolaylı bir soykırım değildir.

(4) Katolik, Protestan Ermeniler ile İstanbul, Aydın, İzmir ve Kütahya Ermenilerin tehcire tabii tutulmaması ve sadece Rus ordularının ulaştığı noktada aynı dini paylaştıkları Ermenilerin Rusların ilerleme hatlarından tehcir edilmesi olayın askeri nedenini ortaya koymaktadır.

(5) Tehcir insanlığa karşı suçta sayılamaz. Çünkü; Ermeni nüfusuna karşı yaygın ve sistematik bir saldırının parçası olarak insanlığa karşı suç olarak nitelendirilen fiillerin çoğunun birlikte işlendiği bir durum ortaya çıkmamıştır. Tehcirle Ermenilerin bir yerden atılması amaçlanmamış, dini veya başka bir nedenle mezalim yapılması söz konusu olmamıştır. Tehcir sırasında konvoylara saldıran çeteler devletin var olmayan kastını bilemeyecekleri gibi sadece kendi özel amaçları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Üç cephede birden savaşan Osmanlı elindeki sınırlı jandarma güçleriyle istenilen seviyede güvenlik sağlayamamıştır. Benzer durumda göç eden Türklerin ölümlerinin Ermenilerden fazla olması da, tehcirde dolaylı yoldan yok etme amacı bulunmadığını göstermektedir.

(6) Göç sırasında belirlenen kurallara uygun davranmayanlar tespit edilmiştir. Adi suç kategorisine giren sanıklar savaş sonunda yargılanmış ve cezaya çarptırılmıştır.

3. Soykırım Suçunda Zaman Aşımı Var Mıdır?

Soykırım suçunun zaman aşımına uğramaması günümüzde kabul edilmektedir. Bu kural ilk defa, 26.11.1968 tarihli" Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçların Zaman Aşımına Uğramaması Hakkındaki Sözleşme" ile kabul edilmiştir. Öte yandan Soykırım Sözleşmesi'nin bir ceza hukuku normu koyduğu ve aynı zamanda bir ceza hukuku sözleşmesi olduğu gözönünde tutulduğunda, ceza kanunlarının geriye yürümezliği ve kanunsuz suç ve ceza olmaz kuralları gibi uluslararası hukuk kapsamında kabul görmüş olan kuralların bu Sözleşme'nin zaman bakımından uygulanması içinde geçerli olmaktadır. Bu nedenle, soykırım suçunu tanımlayan Sözleşme'nin yapılmasından önceki dönem içinde, soykırım suçu mevcut olmadığından bu suçun zaman aşımına uğraması diye bir kavramın konuşulması imkansızdır.

TCE™

Olaya, suçlanan devlet ve kişiler açısından bakıldığında ise; Soykırım işlediği iddia edilen kişiler artık hayatta değildir ve dolayısıyla suçun zaman aşımına uğrayıp uğramaması bir sorun teşkil etmemektedir. Soykırım Sözleşmesi devleti temsil eden bu kişilerin bu suçu işleyebileceğini ve bu suçtan dolayı devletin sorumluluğunu kabul etmektedir, ancak ceza hukukunda devletin bireyler gibi suç işleyebileceği görüşü bugün hala tartışmalı bir konudur.

Suç söz konusu olmadığından zaman aşımı da söz konusu olmayacaktır. Her ne kadar evrensel bir nitelik taşırsa taşısın, soykırım suçu 1948 yılından önce tanımlanmamıştır. Dolayısı ile böyle bir suç yoktur. Bu yüzden tanımlayan bir suçta zaman aşımı meselesini tartışma mevzuu olmaz.

4. Geriye Yürümezlik İlkesi

Gerek 1948 "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması İlişkin Sözleşme" gerekse 1998 "Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statü'sü yetki alanları, Sözleşme ve Statü'nün yürürlüğe girmesinden sonra işlenen suçları kapsamakta olup Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi geriye şamil değildir.

5. Asılsız Soykırım İddialarının "Uluslararası Adalet Divanı'na Götürülmesi"

1948 "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme"nin 9 ncu maddesi " Bu Sözleşmenin yorumu, uygulaması ya da yürütülmesi ve soykırım eylemi ya da 3. Maddede sayılan eylemlerden herhangi biri dolayısıyla bir devletin sorumluluğu konusunda Bağıtlı Taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklar, ilgili taraflardan birinin istemi üzerine, Uluslararası Adalet Divanı'na götürülecektir," hükmünü getirmektedir.

Türkiye 31 TEMMUZ 1951, Ermenistan 23 HAZİRAN 1993 tarihleri itibariyle Soykırım Sözleşmesi'ne her hangi bir çekince belirtmeden katılmıştır.

TCE™

Sözleşme'nin 9 ncu maddesine bağlı olarak Türkiye ile Ermenistan arasında 1915 Tehcir olaylarının tefsiri konusunda var olan uyuşmazlığın Sözleşmeye taraf iki ülkeden birinin tek taraflı başvurusu ile Uluslararası Adalet Divanı'na getirilmesi mümkündür.

Bununla birlikte, 1948 Sözleşmesi'nin 13 ncü maddesinin yorumundan, Sözleşmeye taraf olan ülkeler için yürürlüğe girdiği tarihten önceki işlem ve eylemler veya bu tarihte son bulmuş durumlarla ilgili olarak bağlamayacağı anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, asılsız Ermeni iddiaları ile ilgili itilafların Sözleşmenin 9 ncu maddesi hükümlerine göre Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesine müsaade etmek (Sözleşme geriye yürümese dahi), Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden çok önce işlendiği iddia edilen soykırım suçlarının Sözleşmenin kapsamı içine alınmasına ve ihtilafın Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisine girmesine sebep olunacaktır.

Asılsız Ermeni soykırım iddialarının uluslararası hukuk kapsamında bir temele oturtulması imkansız gözükmekle birlikte, kapalı duran bir kapının Türkiye tarafından aralanmasının, Ermeniler tarafından istismar konusu olarak kullanılmasına ve kapıyı ardına kadar açabilmelerine yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Son ikiyüz yıldır gerçekleşmesi imkansız bir hayalin peşinden koşan toplumun serüveninin özetidir bu çalışma. "Büyük Ermenistan" hayali ile bir yerden diğer bir yere savrulan, başka devletlerin çıkarlarına alet edilen, bu uğurda kendi insanlarını gözünü kırpmadan harcayan bir toplumun kısa hikayesi.

Osmanlı hakimiyetine girdikleri andan itibaren tarihin hiçbir döneminde sahip olmadıkları, refah, düzen, hürriyet ve hakka kavuşan Ermeniler, bu dönem içinde kendi benliklerini bulmuş, kültürel gelişimlerini devam ettirebilmişlerdir. Osmanlı hakimiyetinde kendi din adamları vasıtasıyla yönetilmişler, dinlerinde ve dillerinde serbest olmuşlar, Müslümanlara verilmeyen haklardan istifade ederek zenginleşmişlerdir. Osmanlı toplum yapısı ile kısa sürede kaynaşmışlar, devlet yönetiminde üst makamlara gelmişler ve Osmanlı tarafından Millet-i Sadıka unvanı ile onurlandırılmışlardır.

19 ncu yüzyıl, topraklarının parçalanması amacıyla batılı sömürgeci devletlerin Osmanlı imparatorluğu üzerinde oyun oynamaya başladıkları ve Ermenilerin de bu oyunun bir piyonu haline geldiği dönemi ifade etmektedir.

Bağımsız bir Ermenistan kurulması hayalleri ile örgütlendirilen ve Osmanlı'ya karşı ayaklandırılan, inandırılmış ve kandırılmış Ermeniler, Anadolu'da yüz binlerce masum Müslüman ve Ermeni kanına girmişlerdir.

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile uluslararası bir sorun haline getirilen Ermeniler, bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde çıkarları olan devletler tarafından her zaman bir istismar noktası olarak kullanılmış, açıktan açığa Osmanlı'ya karşı kışkırtılmışlardır.

Berlin Antlaşmasından, Birinci Dünya Savaşı başlayıncaya kadar geçen süreçte Osmanlı'ya sayısız defa ayaklanan ve bu faaliyetlerini Osmanlı Savaşa girdikten sonra da devam ettiren, hatta, Osmanlı'nın düşmanı Ruslar ile işbirliğine kadar gidip onların yanında Osmanlı'ya cephe açan Ermenilerin yaptıklarına bir son verilmesi ve savaş bölgelerinde yaşayan diğer Osmanlı tebaasının korunması amacıyla bir karar alınmıştır.

"Tehcir Kanunu" olarak ünlenen gerçekte "Sevk ve İskan" kanunu olan bu karar ile Osmanlı'ya ihaneti görülenler savaş bölgelerinden uzaklaştı-

rılmıştır. Bir devletin varlığını korumak amacına yönelik olarak alınan bu karar Osmanlı İmparatorluğu üzerinde menfaatleri bulunan devletler tarafından kullanılmış ve alınan kararın gerçek amacının Ermenileri yok etme olduğu iddia edilmiştir. Hayallerindeki "Büyük Ermenistan"a ulaşmada kendilerine büyük yardımı olacağı düşüncesi ile Ermeniler, bu iddiayı canı gönülden desteklemişlerdir.

Lozan Antlaşması ile "Büyük Ermenistan" hayallerini ve "Soykırım" iddialarını 40 sene kadar kuma gömen Ermeniler, siyasi politikanın kutuplaşması ile yeniden gündeme gelmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşının ardından ilk defa 1960 yılında "Ermeni Soykırımını Anma Günü" düzenlenerek eski hayaller canlandırılmaya çalışılmış ve bu çalışmalarda başarılı olunmuştur.

TCF™

İddiaların dünya kamuoyunda yer edebilmesi amacıyla, 1800'lü yılların dehşet olayları 1970'li yıllarda yeniden hortlatılmıştır. Hedef, yöntem ve tetikçi aynıdır.

Türklere karşı sürdürülen terör hareketlerinin dünya kamuoyundan tasvip görmemesi, Ermenileri istediklerini elde etmek adına başka yöntemler takip etmeye zorlamıştır. (Parlamentolardan geçirilen veya geçirilmeye çalışılan asılsız soykırımın tanınmasına yönelik yasa tasarıları, lobi faaliyetleri, kamuoyu oluşturma çalışmaları, sözde bilimsel faaliyetler v.b) Ermeniler tarafından geliştirilen bu faaliyetler Türklere karşı önyargılarla dolu ve Ermenilere bir Hristiyan hoşgörüsü ile bakan Batılı Devletler tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir. Aleyhimizde yapılan propagandaların kesin bir yargıya dönüşmesine engel olunması için etkili tedbirler alınmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Tedbir ilk önce kendi Türkiye Cumhuriyeti hudutları içerisinde alınmalıdır. Ülke bekası için tehlike olan unsurlar konusunda toplumumuzun bilinçlendirilmesinin bir milli politika haline getirilmesi gerekmektedir. Günümüze yansıyan problemlerin kökenleri hakkında yeterli bilgi sahibi olunması Türk toplumunun gelecekte kendisini bekleyen problemleri daha rahat bir şekilde kavramasına yardımcı olacaktır.

İkinci tedbir alanı, Ermeniler Toplumuna karşı olabilir. Toplum ve millet bilincini Türk'lere karşı duydukları kin ve nefretle ayakta tutan Ermenilere

karşı alınabilecek tedbirler kısıtlı, sonuçlarının alınması ise uzun vadeli bir çaba gerektirecektir.

Üçüncü tedbir alanı olarak dış kamuoyu seçilmelidir. Türk tarihini ve Birinci Dünya Savaşında meydana gelen olayları Ermenilerin anlattığı şekilde bilen ve Ermeni yönlendirmesine göre olayları kavramaya alıştırılan Batı Kamuoyu'nun gerçekler doğrultusunda biçimlendirilmesi çalışmaları yapılmalıdır. Lobi faaliyetleri ve kamuoyu oluşturma çalışmalarının özellikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları ülke ve bölgelerde uygulanmaya konulmasının gayret sarfını önleyeceği açıktır.

Ermenilerin bu konudaki iddialarını dünyaya kabul ettirebilmek amacıyla yeni yöntemler denemeye devam edecekleri bilinmelidir. Asılsız soykırım iddialarının uluslararası hukuk alanında tartışmaya açılması bu yöntemlerden en etkilisi olabilir.

TCE™

Uluslararası hukuk zemininde, iddialarını destekleyecek bir temel bulmalarına imkan olmasa dahi, konunun bu noktaya getirilmesi ihtimaline karşı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından önceden gerekli hazırlıkların yapılmasında milli çıkarlar açısından önemli faydalar sağlanacağı değerlendirilmektedir.

TCE™

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİLERLE İLGİLİ HAKSIZ SUÇLAMALAR VE CEVAPLARI[456]

SORU 1: TÜRKLER, SELÇUKLULAR VE OSMANLILAR İLE BAŞLAYARAK, ERMENİ TOPRAKLARINI ERMENİLERDEN ZORLA MI ALMIŞ VE İŞGAL ETMİŞLERDİR?

TCE

Ermenilerin bir zamanlar toplu olarak oturdukları bölge tarihin kaydettiği dönemlerde M.Ö. 521'den 344'e kadar bir Pers vilâyeti, 344'den 215'e kadar Makedonya İmparatorluğunun bir parçası, 215'den 190'a kadar Selefkitlere tâbi bir vilâyet, 190'dan M.S. 220'e kadar Roma imparatorluğu ile Partlar arasında sık sık el değiştiren bir mücadele alanı, 220'lerden V. yüzyıl başına kadar bir Sasani vilâyeti, V. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar bir Bizans vilâyeti, VII. yüzyıldan başlayarak bu kez Arap egemenliğinde bir toprak parçası, X. yüzyılda yeniden Bizans vilâyeti olmuş ve XI. yüzyıldan başlayarak bölgeye Türkler gelmişlerdir.

Bu denli çeşitli egemenlikler altında yaşayan Ermeniler, tarih boyunca, o dönemlerin olağan siyasî ve toplumsal düzeni olan derebeylik, yani belirli bölgelerde belirli ailelerin nüfuz sahibi olmaları sistemi dışında, hiçbir zaman bağımsız, birleşik ve sürekli bir devlete sahip olmamışlardır.

Ermeni tarihçilerin Ermeni Krallıkları olarak niteledikleri Ermeni Beylikleri aslında her zaman bir "suzerain"e bağlı "vassat'lar olarak yaşamışlar, yabancı devletler arasında tampon bölgeler oluşturmuşlardır. Ermeni Beylikleri ya da Prensliklerinin bir çoğu da bölgeye hakim olan yabancı devletlerce kurdurulmuş, Ermenileri kendi saflarına çekmek ya da bir diğer

456 Ermeni İddiaları ve Tarihi Gerçekler.

güce karşı kullanmak isteyen hakim devletler kendilerine yakın buldukları Ermeni ailelerini bu beylik ya da prensliklerin başına getirmişlerdir. Örneğin, Bagrat ailesinden Aşot'u ve Ardruzunî ailesinden Haçik Gaik'i Arap halifeleri prens yapmışlardır. Prens ya da Bey unvanı verilen Ermeni Ailelerinden bazılarının da Ermeni değil, Pers soylu olduklarını belirtmek gerekir.

Bu husus Ermeni tarihçi Kevork Aslan'ın şu sözleriyle de doğrulanmaktadır:

"Ermeniler derebeylikler halinde yaşamışlardır. Birbirlerine vatan hisleriyle bağlı değildirler. Aralarında siyasî bağlar yoktur. Yalnızca yaşadıkları derebeyliklere bağlıdırlar. Vatanseverlikleri de bu nedenle bölgeseldir. Birbirleriyle bağlanın siyasî ilişkiler değil, dilleri ve dinleri oluşturur."[457]

TCE™

Tarihleri boyunca çeşitli büyük imparatorluk ve devletlerin nüfuzu altında yaşayan ve bunlar arasında mücadele alanı olan Ermeni Beyliklerinin bir takım ek avantajlar sağlamak amacıyla bu güçler arasında sık sık taraf değiştirmeleri, Ermeni halkının büyük acılara maruz kalmasına yol açmıştır. Romalı tarihçi Tacitus, "Annalium Liber" adlı eserinde "Ermenilerin Roma ve Pers İmparatorlukları karsısında tutum değiştirerek kâh Romalılarla, kâh Perslerle birlikte hareket ettiklerini" yazmakta ve bu nedenle Ermeni halkının "acayip bir halk" olarak nitelemektedir.

Gerek bu davranıştan, gerek büyük imparatorluklara tâbi olarak yaşamaları Ermenilerin sık sık tehcire uğramalarına ya da kendiliklerinden göç etmelerine neden olmuştur.

Perslerden kaçıp İç Anadolu'da Kayseri yöresine yerleşmişler, Sasanîlerce İran içlerine, Araplarca Suriye ve Arabistan'a, Bizanslılarca İç Anadolu, İstanbul, Trakya, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Transilvanya ve Kırım'a, Haçlı seferleri sırasında Kıbrıs, Girit ve İtalya'ya, Moğal istilasında Kazan ve Astrahan'a, Ruslarca Kırım ve Kafkasya'dan Rusya içlerine tehcir edilmişlerdir. Ermenilerin Sicilya'dan Hindistan'a, Kırım'dan Arabistan'a kadar uzanan çeşitli bölgelere dağılmaları bu tehcirlerin sonucudur. Bu da göstermektedir ki, 1915'de Osmanlılarca tehcir edilmeleri uğradıkları ilk tehcir olmadığı gibi, Ermeni diasporası denilen olgu da 1915 tehcirinin sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Özellikle Sivas

457 ASLAN, Kevork; L'Armenie et leş Armeniens, İstanbul, 1914.

yörelerine getirilişleri Selçukluların Anadolu'ya gelişlerinden pek kısa bir süre önce olmuştur.

Hristiyanlığı kabul ermelerinden sonra 451 yılında Bizans kilisesinden ayrılmaları Türklerin Anadolu'yu iskânlarına kadar süren bir Bizans-Ermeni çatışmasına, Ermenilerin Bizans tarafından ezilmesine, eritilmeye çalışılmasına ve esasen Bizans'a tâbi olan Ermeni beyliklerinin yok edilmesine yol açmıştır. Bizans'ın Ermenileri çeşitli yerlere sürmesi ve diğer yabancı güçlere karşı piyon olarak kullanması da buradan kaynaklanmaktadır. Bizans'ın bu zulmü Ermeni tarihçilerince bütün ayrıntılarıyla dile getirilmiştir.

Selçuklu Türkleri işte böyle bir ortamda XI. yüzyılın ikinci yansında Anadolu'ya toplu şekilde gelmeye başlamışlardır. Selçukluların ele geçirmeye başladıkları Anadolu topraklarında bir başka devlete tâbi durumda dahi bir Ermeni Prensliği bulunmamaktadır ve Selçukluların karşısındaki güç Bizans'tır.

TCF™

Selçuklu Hakanı Alpaslan eski Ermeni Prensliği Ani'nin topraklarını 1064'de ele geçirmiştir ama, bu Prensliğin varlığına esasen 1045'de, yani Türklerin gelişinden 19 yıl önce Bizans tarafından son verilmiştir. Dolayısıyla, Selçukluların ilerlediği topraklar, üzerinde diğer kavimlerin yanı sıra Ermenilerin de yaşadıkları Bizans topraklarıdır. Bu nedenle Selçukluların bir Ermeni devleti ya da prensliğini işgal ve istila ettikleri yolunda ileri sürülebilecek herhangi bir iddianın tarih karşısında doğrulanmasına maddeten imkân yoktur.

Üstelik, tarih bunun tersini kanıtlamakta ve Ermenilerin Bizans'ın yüzyıllardır süren zulmüne son verilmesi amacıyla Selçukluların Anadolu topraklarım ele geçirmelerine yardımcı olduklarını göstermektedir.

Ermeni tarihçi Asoghik'in "Ermeniler Bizans'a olan düşmanlıkları nedeniyle Türklerin Anadolu'ya gelmesine sevinmişler, hatta Türklere yardım etmişlerdir" yolundaki sözleri bu olguyu belgelemektedir. Urfa'nın Türklerce fethinin de kentteki Ermenilerce bir bayram havası içinde kutlandığı yine Ermeni tarihçi Urfalı Mateos tarafından kaydedilmiştir.

Burada, Anadolu Selçuklu Devleti ile çağdaş olan bir Ermeni Prensliğinden de söz etmek gerekmektedir. Bu Prenslik, Kilikya Ermeni Prensliğidir. Kilikya'daki Ermeni varlığı ise Bizans'ın Ermenilere uygula-

dığı tehcir politikası sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Anadolu'daki son Ermeni Prensliklerinin Bizans tarafından yıkılması üzerine Kilikya'ya yeni bir Ermeni göçü daha olmuştur ve bu son göç 1080 yılında Kilikya Ermeni Prensliğinin kurulmasına vesile teşkil etmiştir. Haçlı Seferleri sırasında Haçlılara yaptığı yardımlar ve Bizans'ın giderek zayıflaması nedeniyle varlığını sürdürebilen, ancak yine de Bizans'a daha sonra Haçlılara ve Moğollara ve nihayet katoliklere bağımlı durumda bulunan bu Prenslik Türklerle iyi ilişkiler içinde olmuş ve sonunda Kıbrıs'ta yerleşmiş Katolik Lusignan ailesinin egemenliğine girmiştir. Bu durum Gregoryen Ermenileri memnun etmeyecek ve bu memnuniyetsizlik prensliğin 1375 yılında Memlûkların eline geçmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Kilikya'ya bu son Ermeni göçünün burada Eçmiyazin'den ayrı bir Ermeni kilisesinin kurulmasına da yol açtığını ve bu ayrılığını bugün de sürdüğünü belirtmekte yarar vardır.

Osmanlılar döneminde ise durum çok daha açıktır. Doğu Anadolu, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde Akkoyunlular ile Safavilerden, Güney Anadolu ise Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır Memlûklularından alınmıştır.

Gerçek bu olduğuna göre, Osmanlıların bir Ermeni Devleti ya da Prenslik ve Beyliğine ait toprakları işgal ve istila ettikleri yolundaki iddia da tarih önünde yenik düşmektedir.

SORU 2: TÜRKLER TARİH BOYUNCA HER ZAMAN ERMENİLERE BASKI VE ZULÜM MÜ YAPMIŞLARDIR?

Ermeni propagandası "Soykırım" iddiasını tarihî bir zemine oturtabilmek amacıyla, Türklerin tarih boyunca her zaman gayrimüslimlere ve Ermenilere kötü muamele ettiğini savunagelmektedir. Zira, bu iddiada bulunmadıkça "600 yıldır Ermenilerle birlikte yaşayan Türklerin, durup dururken, nasıl olup da bir günde Ermenileri topyekûn imha etmeye karar verdikleri" sorusunu yanıtlayamayacakları kanısındadırlar. Ermenileri bu iddiaya sarılmaya yönelten bir başka etken de meseleyi tahrif ederek bir "Hristiyan-müslüman mücadelesine dönüştürmek ve böylece Hristiyanlık dünyasının desteğini peşinen kazanabilmek arzusudur.

Ermenilerin uğradıkları Bizans zulmü nedeniyle, Türklerin Anadolu'ya girmelerini bir bayram havası içinde karşıladıklarını kendi tarihçileri yazarlar. Nitekim, Selçuklular Bizans'ın ezmeye ve yok etmeye çalıştığı Ermeni kilisesini himaye etmeye başlamış, Ermeni kilisesi, manastırları ve ruhban sınıfına Bizans tarafından konulan ağır vergileri kaldırarak bunları vergiden muaf tutmuş, Ermeni toplumunu ibadet, eğitim ve içişlerinde serbest bırakmış, içişlerine müdahale etmemiş ve Ermenileri Müslüman olmaya hiçbir zaman zorlamamışlardır. Ermeni ruhanî lideri Selçukluların bu tutumu karşısında Sultan Melikşah'ı ziyaret ederek şükranlarını bildirmiştir. Özetle, Ermeniler bu dönemde gerek toplum olarak varlıklarını, gerek din ve kiliselerini Türkler sayesinde koruyabilmişlerdir.

Bu olgu, bizzat Ermeni tarihçilerince de iftiharla dile getirilmiştir. Ermeni tarihçi Urfalı Mateos 129 sayı kroniğinde Selçuk Sultanı Melikşah'tan şöyle sözetmiştir.

TCE

"Melikşah'ın kalbi Hristiyanlara karşı şefkat ve iyilikle doluydu. İsa'nın evlatlarına çok iyi davrandı. Ermeni halkına refah, barış ve mutluluk getirdi."[458]

Mateos, Sultan Kılıç Aslan'ın ölümünden sonra ise şunları yazmıştır:

"Kılıç Aslan'ın ölümü Hristiyanları yasa boğmuştur. Zira bu Sultan yüksek karakterli ve hayırsever bir insandı."

Selçuklu Türklerinin Ermenilere ne kadar iyi davrandıktan Taşirk ailesi gibi bazı Ermeni beylerinin kendiliklerinden Müslümanlığı kabul etmelerinden ve Türklerle birlikte Bizans'a karşı çarpışmalarından da bellidir.

Türklerin gayrimüslimlere iyi muamele etmeleri ifadesini İslâm-Türk felsefesinde bulmaktadır. Bu felsefeyi şu şekilde özetlemek mümkündür:

Türkler, Müslüman olmayan kavimlerin yaşadıktan toprakları kendi ülkelerine kattıklarında bu bölgeler halkı ile zimma adı verilen bir anlaşma yapmaktadırlar. Müslüman olmayan halkın hak ve hukuku bu anlaşma ile güvence altına alınmakta ve bu halka zımmî denmektedir. Böylece diğer dinlerden olan insanlara o zamana kadar tanık olunmamış bir hoşgörü ile davranılmaktadır. Bu dönemin Yunus Emre ve Mevlâna Celaleddin Rumî gibi büyük düşünürlerinin "millete bir göz ile bakan" ve "ne olursan ol, yine

458 URFALI MATEOS, (Mathieu d'Edesse); Chronicles, No. 129.

gel diyen insanlık ve hoşgörüye dayalı felsefeleri de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Hristiyanlar arasında mezhep kavgaları ve özellikle Bizans'ın Ermenilere yaptığı zulüm göz önünde tutulduğunda bunun ne denli insanca bir yaklaşım olduğu ortadadır.

Osmanlı Devletinin kuruluşu, gelişmesi ve özellikle İstanbul'un fethi sonucu Bizans'ın yıkılmasıyla Ermeniler için tarihlerinin hiç bir döneminde yaşamadıktan yeni bir çağ açılmış, üzerindeki dinsel, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel her türlü baskı kalkmış ve barış, güven ve refah dönemi başlamıştır.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti Türk kökenli, İslâmi yapıya sahip ve çok uluslu bir devlettir. Bu çok uluslu yapı içinde Türkler kadar, diğer uluslara da yer vardır. Nitekim, ilk Osmanlı Padişahı Osman Bey Ermenilerin Bizans'ın zulmünden korunmaları için Anadolu'da ayrı bir toplum olarak örgütlenmelerine izin vermiş ve Batı Anadolu'daki ilk Ermeni dinî merkezi Kütahya'da kurulmuştur. Bursa'nın alınarak başkent yapılması üzerine bu dinî merkezi Kütahya'dan Bursa'ya taşınmış ve Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Bursa'daki Ermeni dinî lideri Hovakim 1461'de İstanbul'a getirilmiş ve Fatih'in fermanı ile İstanbul'da bir Ermeni patrikhanesi kurulmuş[459] bunu izleyerek İran, Kafkasya, Doğu ve Orta Anadolu, Balkanlar ve Kırım'dan İstanbul'a Ermeni göçleri başlamış ve Osmanlı imparatorluğu Ermeniler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. Görüldüğü gibi, Ermeni toplumu ve kilisesi Osmanlı Devletinin gelişmesine paralel olarak gelişmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu Gregoryen Ermenileri "millet" adı altında örgütlemiş ve kendi dinî liderlerinin yönetimine bırakmıştır. Fatih Sultan Mehmet Ermeni Patrikhanesini kuran fermanında, Patriğin İmparatorlukta yaşayan bütün Ermenilerin hem ruhanî, hem cismanî lideri olduğunu hükme bağlamıştır.

Ermeniler Müslümanlara verilen her türlü haktan yararlandıktan gibi, bazı ayrıcalıklara da sahip olmuşlar, örneğin askere alınmamışlardır. Askere alınmamaları ise Ermeni ailelerinin sürekliliğini ve dolayısıyla refaha kavuşmalarını sağlamıştır.

459 URAS, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2. Baskı, İstanbul, 1976, sayfa.149.

Müslümanlarla gayrimüslimlerden haraç ve cizye vergileri alınmış, buna karşılık Müslümanların tâbi oldukları zekât ve öşür vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Haraç ve cizye vergilerinin Ermeni toplumuna nasıl dağıtılacağının tesbiti de dinî liderlere bırakılmıştır.

Ermenilere, din, kültür, eğitim ve hayır işlerini yürütebilmeleri için gerekli malî güçlerinin yetişmemesi halinde Osmanlı yönetimi yardımda bulunmuş, Patrikhanenin açıklarını kapatmış, Ermeni kurumlarına malî destek sağlamıştır. Bu vakıf sistemi bugün de muhafaza edilmektedir.

Burada şu noktaya da işaret etmek istiyoruz: Ortodoks Rumlar Ermenilerden önce örgütlendiklerinden, Ortodoks Rumlar dışında kalan tüm diğer Hristiyan unsurlar Ermeni sayılmıştır. Bu unsurlar arasında Anadolu'daki Pavlakiler (Paulicien) ve Yakubîler ve Balkanlardaki Bogpmiller gibi Ermenilikle hiç bir ilişkileri bulunmayan Hristiyanlar da yer almıştır. Bu olgunun özellikle Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeni nüfusuna ilişkin tartışmalarda gözönünde tutulması gerekmektedir.

TCE™

Ermeni toplumu kendisine tanınan hak ve ayrıcalıkları başarıyla kullanarak hızla gelişmiş ve refaha kavuşmuş, ayrıca Türk-Osmanlı kültür, yaşam tarzı ve yönetim biçimini de benimseyerek kısa zamanda Osmanlıların güvenine lâyık olmuş ve "millet-i sıdıka" unvanına hak kazanmıştır. Osmanlı Ermenileri bu unvan sayesinde iş hayatında olduğu gibi, kamu hizmetlerinde de önemli yerlere gelmişlerdir. Osmanlı tarihi Ermenilerden 29 Paşa, 22 Bakan, 33 milletvekili, 7 Büyükelçi, 11 Başkonsolos ve Konsolos, 11 Üniversite öğretim üyesi ve 41 yüksek rütbeli memur kaydetmektedir. Ermeni Bakanlar arasında Dışişleri, Maliye, Ticaret ve Posta Bakanları gibi son derece önemli ve kilit mevkilerde bulunanlar olmuştur[460].

Ermeniler Osmanlı-Türk sanat, kültür ve müziğine önemli katkılar yapmışlar, ünlü sanatçılar yetiştirmişlerdir. Bu sanatçılar bugün de Türkiye Ermenileri ve Türkler için övünç kaynağı olarak anılmaktadır.

Burada, dünyadaki ilk Ermeni matbaasının da XVI. yüzyılda İstanbul'da kurulduğunu belirtmek yerinde olur.

460 Türk Ermenilerinden Gerçekler, Jamanak Yayını, İstanbul, 1980, sayfa 4 ve KOÇAŞ, Sadi; Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk - Ermeni ilişkileri, Ankara, 1967, sayfa 92 -l 15.

Böylece, Ermeniler, Türkler başta olmak üzere, İmparatorluğun tüm unsurlarıyla XIX. yüzyıl sonlarına kadar barış ve güven içinde yaşamışlar, Osmanlı yönetimiyle ilgili hiçbir şikâyet ya da sorunları olmamıştır.

Bununla birlikte, zaman zaman kendi aralarında iç çekişmelere düşmüşlerdir. İstanbul'un fethinden önce ve hemen sonra Anadolu ve Kırım'dan İstanbul'a gelen ve "Yerli" denilen Ermeniler ile İran ve Kafkasya'dan gelen ve "Doğulu" ya da "Taşralı" denilen Ermeniler Patrik seçimi nedeniyle mücadeleye girişmişler, birbirlerini Osmanlılara şikâyet etmişler ve yönetimin kendi lehlerine müdahalesini sağlamaya çalışmışlardır. Osmanlılar ise Ermeni grupları ve iç sorunları karşısında ısrarla tarafsız kalmışlardır. Bu mücadeleyi "Doğulu"ların kazanması üzerine Patrikliğe ruhanî olmayan kişiler de getirilmeye başlanmış, mevki ve unvan çatışması zaman zaman kanlı kavgalara dönüşmüştür. Osmanlılar bu aşamada duruma müdahale etmişler ve Ermenilerin birbirlerini kırmasını önlemişlerdir.

Mezhep kavgaları Ermenileri birbirlerine düşüren bir diğer etken olmuştur. Özellikle yabancı müdahaleler sonucu Ermeniler arasında katoliklik ve Protestanlığın yayılması Gregoryen Ermenilerde büyük bir infial uyandırmış ve Gregoryen Ermeniler Osmanlı yönetimine başvurarak bu durumun önlenmesini istemişlerdir. Osmanlı yönetimi Ermenilerin iç sorunu saydığı bu gelişmeye müdahale etmeyince yine kanlı kavgalar görülmüş ve Protestanlığı kabul eden Ermeniler Çuhacıyan ve Tahtacıyan adlı Patrikler tarafından aforoz edilmişlerdir[461]. Daha sonra katolikler arasında da Vatikan'a bağlı olup olmamak konusunda çatışmalar çıkmış, Papa Vatikan'a bağlı olmayan Ermenileri aforoz etmiş, Osmanlı yönetimi duruma müdahale ederek 1888'de bu iki katolik grubu barıştırmıştır.

Osmanlıların gayrimüslimlere gösterdiği bu engin hoşgörü İmparatorluğu, çöküş yıllarına kadar, dinî zulümden kaçan bütün insanlar için her zaman sığınılabilecek bir ülke haline getirmiştir. Bir mezhepteki Hristiyanların zulmüne uğrayan diğer mezhepteki Hristiyanlar ile katoliklerin ağır işkencelerine maruz kalan musevîler kurtuluşu Osmanlılara sığın-

461 SCHEMSI, Kara; Turcs et Armeniens devant l'Histoire, Geneve, Imprimerie Nationale, 1919, s. 19.

makta bulmuşlardır. Bunun en belirgin örneği, gerek XV. yüzyıl sonlarında İspanya'nın katoliklerce yeniden işgalini müteakip, gerek daha sonraki yüzyıllarda Fransa, Orta Avrupa ve Rusya'daki Hristiyan baskısından kaçan musevîlerin Osmanlı İmparatorluğuna göç etmeleridir.

Gerçekler böyle olduğuna göre, Türklerin gayrimüslimlere ve Ermenilere kötü muamele ettikleri, baskı yaptıkları ve ezdikleri gibi iddialar ileri sürmek için herhalde mantık, vicdan, sağduyu, hakkaniyet ve tarih bilgisinden yoksun bulunmak ya da önyargılı olmak gerekir, çünkü başka bir izah tarzı yoktur.

Tarihin bu iddiayı yalanladığı çok sayıda yabancı tarihçi ya da yazarın eserlerinde de ortaya konulmuştur.

TCE™

Asoghik ve Mateos'dan Voltaire, Lamartine, Claide Farrere, Pierre Loti, Nogueres, İlone Caetani, Philip Marshall Brovvn, Michelet, Sir Charles Wilson, Politis, Arnold, Bronsart, Roux, Grousset, Edgar Granville, Gami'er, Toynbee, Lewis, Price, Bombaci ve Shaw'a kadar uzanan ve bazılarına hiç de Türk dostu damgası vurulmayacak pek çok tarihçi ve yazar Türklerin bu konudaki hakkını teslim etmişlerdir.

Bunlardan bir kısmına atıflarda bulunarak ve neler söylediklerini görerek bu bahsi kapatmak istiyoruz.

Voltaire:

"Büyük Türk çeşitli dinlerden 20 milleti barış içinde yönetmektedir. Türkler Hristiyanlara savaşta ılımlı, zaferde yumuşak olmayı öğretmişlerdir."

Philip Marchall Brown:

"Türkler kazandıkları büyük zafere rağmen fethettikleri yerlerin halkına, kendilerini kendi yasa ve gelenekleri uyarınca yönetme hakkını cömertçe bahsetmişlerdir."

Venizelos Hükümetinin Dışişleri Bakanı Politis:

"Türkiye'deki Rumların çıkarları Türklerden başka hiçbir güç tarafından bu kadar iyi korunamazdı."

J.W. Arnold:

"Türk ordularının fethettikleri yerlerde din ve kültüre müdahale etmediği tarihin inkâr edemeyeceği bir gerçektir."

Alman Generali Bronsart:

"Türkler, kendilerine dokunulmadığı takdirde, başka dinlerden olanlara karşı dünyanın en hoşgörülü insanlarıdır"

TCE

Son olarak şu örneği verelim: Napolyon Bonapart, Akka yenilgisi üzerine Osmanlı İmparatorluğundaki katolik Ermenileri yönetime karşı ayaklandırmayı ve bir tür intikam almayı düşünür. Bunun mümkün olup olmayacağını İstanbul'daki Büyükelçisi Sebastiani'den sorar. Büyükelçinin yanıtı çok açık ve kesindir:

"Ermeniler hayatlarından o kadar memnundurlar ki, buna imkan yoktur."

SORU 3: TÜRKLER ERMENİLERİ 1890'LARDAN İTİBAREN KATLETMEYE Mİ GİRİŞMİŞLERDİR?

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir "Ermeni Sorunu"nun sözedilmeye başlandığını görmekteyiz.

"Ermeni Sorunu" için bir başlangıç noktası aramak gerekirse, bunun 1856 Islahat Fermanı ya da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bunun izleyen Ayastefanos Anlaşması ve Berlin Konferansında bulmak mümkündür. Ancak biz, biraz daha gerilere, 1820'lere kadar gitmenin meselenin anlaşılması bakımından daha yararlı olacağı kanısındayız.

Çarlık Rusyası bu dönemde dünya güç dengesinde giderek daha önemli bir devlet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu emperyalist güç komşu olduğu Osmanlı Devleti topraklarını bir tür doğal gelişme alanı olarak kabul etmek-

te olup Osmanlıların sırtından güneye ve güneybatıya yayılmak peşindedir. Nitekim, Yunanistan'ın Osmanlılardan ayrılarak bağımsız olması büyük ölçüde Rusya'nın bu politikası sonucudur. Bu politikanın başta gelen unsurlarından biri de, Rusya'ya göre, Osmanlı Hristiyanların hamisi olmaktır. Bu ise, Rusları Ortodoks Rumların yanı sıra Gregoryen Ermenilerle de ilgilenmeye sevketmektedir.

Rusya, Batı'da Balkanlara nüfuz etmeye çalışırken, Doğu'da da Kafkasya'ya inmektedir. Bu gelişme Kafkasya'daki Eçmiyazin Ermeni kilisesini Rus tesiri altına sokmaya başlamıştır. Eçmiyazin ise Gregoryen Ermenilerin büyük çoğunluğunun bağlı oldukları dinsel merkezdir.

Eçmiyazin Kilisesi kısa sürede Rus nüfuzuna girmiş, hatta Katolikos Nerses Aratarakes 60 bin kişilik bir Ermeni kuvvetinin başında 1827-28 Rus-İran Savaşına Ruslar safında katılmıştır.

TCE™

Rusların Osmanlı Ermenilerine sızmaya çalışması da Eçmiyazin Kilisesi aracılığıyla olmuş ve 1844'den itibaren İstanbul Ermeni Patrikhanesindeki ayinlerde Eçmiyazin Katolikosunun adı anılmaya başlamıştır.

Osmanlı Hristiyanlarının hamisi olmaya niyetlenen yalnız Rusya değildir. İngiltere ve Fransa da Osmanlı Ermenilerini protestanlık ve katolikliğe kazanmak amacındadırlar. Bunda başarılı olmaları üzerine 1830'da İstanbul'da Ermeni Katolik Kilisesi, 1847'de de Protestan Kilisesi kurulmuştur. Ancak ne bu gelişmeler olup biterken, ne de 1856'da İslahat Fermanı ilân edilirken bir "Ermeni Sorunu" söz konusu değildir.

Toplumsal düzenin Batı modelinde yeniden örgütlenmesi anlamına gelen Islahat Fermanı Müslümanlarla gayrimüslimleri aynı statüye getiriyor ve gayrîmüslimlere tanınmış bulunan ayrıcalık ve ruhanî muafiyetlere de bu nedenle son veriyordu. Bu Ferman üzerine Ermeni Patrikhanesince hazırlanan Ermeni Milleti Nizamnamesi Osmanlı Hükümetine sunulmuş ve 29 Mart 1862'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Nizamname ile Ermeni toplumunun içişlerini görüşmek üzere 140 üyelik bir meclis kurulmuş, bunun 20 üyesinin İstanbul kilisesi mensuplarından, 80 üyesinin İstanbul'daki kilise cemaatlerinden ve 40 üyesinin taşradan seçilmesi öngörülmüştü.

Islahat Fermanı Rusya'nın yanısıra, İngiltere ve Fransa'ya da Ermenilerle daha çok ilgilenmeye sevketmiş, bu ise Rusya'yı Ermenilerle ilgisini yoğunlaştırmaya yöneltmiştir.

Bu ilginin altında bu devletlerin Ermenilere duydukları sempati değil, kendi emperyalist çıkarları yatmaktadır.

Bunun neden böyle olduğunu görmek için dünyada o dönemde mevcut güç ilişkilerine ve nüfuz mücadelesine bakmak lâzımdır.

Bu nüfuz ve çıkar mücadelesinin önemli alanlarından biri de Osmanlı Devletidir. İzlenen yeni politikanın temel taşlarından biri ise Osmanlı Devletindeki Hristiyan unsurları ve özellikle Ermenileri Osmanlılara karşı kullanmak olmuş ve Ermenilere, gerçekleşmeyeceği kendilerince de bilinmesine rağmen, Doğu Anadolu'da hayalî bir Ermenistan vaadedilmiştir.

TOE

"Ermeni Sorunu"nun 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Osmanlıların bu savaşı kaybetmeleri sonucu meydana gelen gelişmeler üzerine çıkması bunun belirgin kanıtıdır.

Savaş sona ererken İstanbul Ermeni Patriği Nerses Varjabedyan Eçmiyazin Katolikosluğu aracılığıyla Rus Çarı'ndan Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği toprakları Osmanlılara geri vermemesini istemiş, bununla da yetinmeyerek savaş sonunda Ayastefanos'daki Rus karargâhına gidip Grandük Nikola ile görüşmüş ve Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından ilhakını, bu olmazsa bölgeye Bulgaristan'a olduğu gibi özerklik verilmesini, bu da mümkün değilse bölgede Ermeniler lehine Islahat yapılmasını ve bu Islahat tamamlanana kadar Rus ordusunun geri çekilmesinini talep etmiştir. Patriğin son talebi Ruslarca kabul edilmiş ve Ayastefanos Anlaşmasına 16. Madde olarak girmiştir[462]. Patrik Varjabedyan'ın Osmanlı vatandaşı olduğunu hatırlatmaya sanırız gerek yoktur.

Doğu Anadolu'daki Rus işgali Rusya'ya Osmanlı Ermenileri Üzerindeki etkisini arttırma olanağı sağlamış ve Rus ordusundaki Ermeni subaylar Osmanlı Ermenilerini devlet aleyhine kışkırtmaya çalışmış ve Ermenilere "Balkanlardaki Hristiyanlar gibi Osmanlılardan ayrılarak kendi muhtar devletlerini kurabileceklerini" telkin etmişlerdir.

462 URAS, Esat; a.g.e., sayfa 212-215.

Rusların niyetini sezen İngiltere Ayastefanos Anlaşmasına karşı çıkmıştır. Zira, Doğu Anadolu'da Rusya himayesinde kurulacak bir Ermenistan İngiltere'nin Basra Körfezi ve Hindistan yolunun güvenliğini tehlikeye düşürecektir. Bunun üzerine İngiltere, Osmanlılardan Kıbrıs'ı koparark bunun karşılığında Ayastefanos Anlaşmasının değiştirilmesini sağlamış ve Berlin Konferansında Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum dışında işgal ettiği topraklardan hemen geri çekilmesi ve Ermeni İslahatının bunun ardından yapılması kararlaştırılmış, üstelik Islahatın 5 büyük devletin denetiminde uygulanması öngörülmüştür. Bu tarihten itibaren İngiltere "Ermeni Islahatı"nı kendi meselesi olarak görecektir.

Berlin Konferansına İstanbul Ermeni Patrikhanesinden de bir heyet katılmış ve isteklerini kabul ettiremeyen bu heyet İstanbul'a "mücadele ve ayaklanmaya girişilmedikçe hiç bir şey elde edilemeyeceği" yargısıyla dönmüştür[463].

Ayastefanos Anlaşması ile eline geçirdiği büyük fırsatı Berlin Konferansı ile kaybeden, ayrıca Batı'da Yunanistan ve Bulgaristan'ı İngiliz nüfuzuna terketmek zorunda kalan Rusya Doğu Anadolu'yu doğrudan ilhak etmeyi amaçlayan bir politika izlemeye başlamış, bu politikasında yine Ermenileri kullanmayı denemiştir.

İngiltere ve Rusya'nın Ermeniler üzerindeki mücadelesi, Türk düşmanlığıyla ünlü Fransız yazar Rene Pinon'un şu sözleriyle açıkça görülmektedir:

"Rus ve İngiliz nüfuzu Ermenilerin sırtında çarpışmıştır. Ermenistan İngiltere'nin elinde Rus yayılmacılığına karşı ileri bir karakol olmuştur."

1880'de İngiltere'de Gladstone Hükümetinin iktidara gelmesi bu mücadeleyi daha da yoğunlaştırmıştır. İngiltere artık Rusya'ya karşı Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü korumak politikasını terketmiş ve Osmanlı İmparatorluğunu parçalayıp kendisine dost küçük devletler kurmayı ve bunları Rusya'ya karşı tampon olarak kullanmayı öngören bir politikayı benimsemiştir. İngiltere'ye göre bu tampon devletçiklerden biri de Ermenistan olacaktır.

Bu yeni politikanın ilk sonuçlan İngiliz basınında Doğu Anadolu'dan Ermenistan diye söz edilmesi, Doğu Anadolu'nun en ücra köşelerinde bile

463 URAS, Esat; a.g.e., sayfa 250-251.

İngiliz Konsolosluktan açılması, bölgedeki protestan misyonerlerin sayısının hızla artması ve Londra'da bir İngiliz-Ermeni Komitesinin kurulmasıyla görülmüştür.

Rusya ve İngiltere'nin Ermenileri kendi emellerine nasıl alet ettikleri çok sayıda Ermeni ve yabancı kaynak tarafından da belgelenmiştir.

Ermeni Patriği Horen Aşıkyan "Ermeni Tarihi" adlı eserinde şunları yazmıştır: "Türkiye'nin çeşitli yerlerine dağılmış çok sayıda protestan misyoner İngiltere lehine propaganda yapmakta, Ermenilerin İngiltere sayesinde muhtariyete kavuşacaklarını ileri sürmektedirler. Kurdukları okullar gizli tasarıların yuvasıdır."

Ermeni din adamı Hrant Vartabed'e göre de "Osmanlı ülkesinde protestan topluluklar kurulması ve bunların İngiltere ve ABD tarafından himaye edilmesi uygarlık iddiasındaki Batılı güçlerin en kutsal duygu olan din duygusunu bile sömürmekten kaçınmadıklarını göstermektedir." Vartabed, Eçmiyazin Katolikos'u V. Kevork'u da Çarlık Rusyasına alet olmak ve Anadolu Ermenilerine ihanet etmekle suçlamıştır[464].

Bir başka teşhis İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Paul Cambon'a aittir. Cambon 1894'de Paris'e gönderdiği bir raporda şöyle demektedir.

"Gladstone gayrîmemnun Ermenileri örgütlemiş, disiplin altına almış, onlara destek vaadinde bulunmuştur. Bundan sonra propaganda komitesi ilhamını aldığı Londra'ya yerleşmiştir."

Jean-Paul Garnier şunları söylemektedir:

"Millet-i Sadıka diye adlandırılan Ermeniler, Ruslar ve protestan misyonerlerce tahrik edilmiş ve Berlin Konferansına sanki zulüm görmüş bir kalkmış gibi başvurmuşlardır."

Edgar Granville, "Rus tahrikinden önce Osmanlı ülkesinde hiç bir Ermeni hareketi olmadığı; Çar himayesinde bir Ermenistan gibi hayaller yüzünden masum insanların acı çektiklerini" kaydetmiş ve "asıl büyük canilerin Çarlar olduklarını", "Ermeni hareketlerinin Doğu Anadolu'nun Rusya'ya ilhakını amaçladığını" vurgulamıştır.

---

464 SCHEMSI, Kara; a.g.e., pp. 20 - 21.

Ermeni yazar Kaprielian Ermeni Krizi ve Yeniden Doğuş adlı kitabında "ihtilâl vaad ve telkinlerini Ruslara borçlu olduklarını" iftiharla belirtmiştir.

Taşnak yayın organı Hairenik 28 Haziran 1918 tarihli sayısında şu itirafta bulunmaktadır;

"Türkiye'deki Ermeniler arasında ihtilâlci ruhun uyanması Rus kışkırtmaları sonucudur. Rusya.....sınır halklarında her türlü merkezkaç eğilimi teşvik etmiştir."

Bu gerçekler karşısında, Ermeni sorunun ardında emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğunu parçalama ve paylaşma politikalarının yattığını söylemek güç olmayacaktır.

Bu politika çerçevesinde 1880'den itibaren Doğu Anadolu'da bazı Ermeni komiteleri kurulmaya başlamış, Van'da "Kara Haç" ve "Armenakan", Erzurum'da "Vatan Koruyucuları" adlı komiteler teşkil edilmiştir. Bu komiteler yerel düzeyde kalmış ve Osmanlı yönetiminden bir şikâyeti olmayan ve refah ve barış içinde yaşamaya devam eden Ermeni halkının büyük çoğunluğunun bu faaliyete rağbet etmemesi nedeniyle etkili olamamış ve zamanla varlıkları da sona ermiştir. -

Osmanlı Ermenilerini içeride kurulan komiteler yoluyla devlete karşı harekete geçirmek mümkün olamayınca, bu kez bir başka yol denenmiş ve Rus Ermenilerine Osmanlı toprakları dışında komiteler kurtulmuştur. Böylece 1887'de Cenevre'de Hınçak, 1890'da Tiflis'de Taşnak Komiteleri ortaya çıkmıştır. Bu komitelere hedef olarak Anadolu toprakları ve amaç olarak Osmanlı Ermenilerini "kurtarmak" gösterilmiştir.

Ermeni propogandasının bugünkü öncülerinden Louise Nalbandian Hınçak Komitesi için şöyle demektedir: "

"(Ermeni) Halkın(ın) duygularını harekete geçirmek için tahrik ve teröre ihtiyaç vardır. Halk, düşmanlarına karşı kışkırtılacak ve aynı düşmanın misilleme faaliyetinden yararlanılacaktı. Terör, halkı korumak ve Hınçak programına güven duymasını sağlamak için bir yöntem olarak kullanılacaktı. Parti (komite), Osmanlı Hükümetini terorize etmeyi amaçlamıştı. Bu suretle rejimin prestiji azaltılacak ve tam anlamıyla dağılması için çaba harcanacaktı. Terörist taktiklerin tek odak noktası hükümet olmayacaktı. Hınçaklar,

o sırada hükümet hesabına çalışan en tehlikeli Ermeni ve Türkleri öldürmek istiyor ve bütün casus ve muhbirleri yok etmeye çalışıyorlardı. Parti (komite), bütün bu terörist faaliyetlerde bulunabilmek üzere kendisine özgü bir kuruluş meydana getirecekti."[465]

K.S. Papazian ise Taşnak Komitesi hakkında şunları yazmaktadır:

"Komitenin programı isyan yoluyla Türkiye Ermenistanı'na siyasî ve ekonomik özgürlük sağlamaktı... Komitenin 1892 yılında yapılan Genel Kurulunda kararlaştırılan programın 1nci metodu Hükümet yöneticilerini ve hainleri terorize etmek, 2nci metodu ise Hükümet kuruluşlarını tahrip etmek ve yağmalamaktı." [466]

Taşnak kurucularından ve ideologlarından Dr. Jean Loris-Melikoff, "Komitenin çıkarlarının Ermeni toplumunun çıkarlarından önde geldiğini ve amaçların gerçekleşmesi uğruna zengin Ermenilerden terör yoluyla para toplandığını" kabul etmektedir[467]. Yine Taşnak ideologlarından Varandian, "History of the Dahnagizoutune" (Paris,1932) adlı kitabında aynı itiraflarda bulunmaktadır.

Ermeni yazarların da açıkça kaydettikleri gibi amaç Anadolu'da isyanlar çıkarmak, yöntem ise terördür. Ermeni komiteleri bu programlarını uygulamaya koymak için zaman kaybetmemişler ve çeşitli ayaklanma girişimlerinde bulunmuşlardır.

Ayaklanma teşebbüsleri önce Hınçaklardan gelmiş, daha sonra Taşnaklar da bu yolu izlemişlerdir. Bütün ayaklanma girişimlerinin ortak özelliği bunların Osmanlı ülkesine dışarıdan gelen komitecilerle planlanmış ve gerçekleştirilmiş olmasıdır.

İlk isyan 1890'daki Erzurum isyanıdır. Bunu yine aynı yıl meydana gelen Kumkapı gösterisi, 1892-93'de Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, 1894'de Sasun isyanı, 1895'de Babıâli gösterisi ve Zeytun isyanı, 1896'da Van isyanı ve Osmanlı Bankasının işgali, 1903'de 2. Sasun isyanı,

---

465 NALBANDIAN, Louise; Armenian Revolutionary Movement, University of California Press, 1965, s.110-111.

466 PAPAZIAN, K.S.; Patriotism Perverted, Boston, Baikar Press, 1934, s.14-15.

467 LORIS-MELIKOFF, Dr. Jean; U Rivolution Russc et leş Nouvelles Republiques Transcaucasicnnes, Paris, 1920, sayfa.81

1905'de Padişah Abdülhamid'e suikast teşebbüsü, 1909'da Adana isyanı takip etmiştir.

Bütün bu isyan ve olaylar Ermeni Komitelerince Ermenilerin "Türklerce katledilmesi" olarak tanıtılmış ve Batı ülkelerine, Hristiyan kamuoylarına bu şekilde yansıtılarak büyük bir gürültü koparılmıştır. Bu amaçla hiçbir yalandan kaçınılmamış, olaylar tahrif edilmiştir. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar dağılmış Hristiyan misyonerler ile büyük devletlerin Konsoloslukları ve İstanbul'daki Büyükelçilikler bu propagandanın batı komuoylarına iletilmesinde ve benimsetilmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Buna Batı basının bu yoldaki yayınları da eklenince, Hristiyan komuoyları Ermenilerin gerçeklerle hiçbir ilgisi bulunmayan mesajlarını benimsemeye başlamışlardır. Esasen, kendi devletlerinin politikaları da bu mesajların benimsenmesini gerektirmekteydi. Üstelik, Batı'ya göre bu "Hristiyanlarla müslümanlar arasındaki bir çatışmaydı ve vahşi müslümanlar masum Hristiyanları katletmekteydi." Öyle ise, yapılacak iş müslümanlara karşı Hristiyan Ermenileri desteklemek ve himaye etmekti. Gerçekten de böyle yapılmıştır.

Ancak meselenin aslının hiç de böyle olmadığı ve Ermeni komitelerinin bu propagandasının altında büyük devletleri Osmanlılara karşı silâhlı müdahaleye zorlamak amacının yattığı belgelerle sabittir.

İstanbul'daki Ermeni Patriği daha 6 Aralık 1876'da İngiliz Büyükelçisi Elliot'a "eğer Avrupa'nın bu işe müdahalesi ve dikkatinin çekilmesi için ihtilâl ve isyan çıkarmak lazımsa, bunu yapmanın hiç de zor bir şey olmadığını" söylemiştir[468].

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Currie 28 Mart 1894'de İngiliz Dışişlerine şu raporu göndermiştir:

"Erzurum'daki ihtilâlcilerin hedefi karışıklıklar çıkararak Osmanlıların karşılık vermesini temin etmek ve böylece yabancı ülkelerin duruma müdahale etmesini sağlamaktır. "[469]

Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Graves 28 Ocak 1895'de İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine yolladığı mesajda, "Komitelerin amaçlarının genel

468 İngiliz Dışişleri Arşivi, F.O, 424/46, sayfa 205-206. No.336.
469 İngiliz Mavi Kitabı, No. 6 (1894); sayfa 57.

bir memnuniyetsizlik yaratarak Türk Hükümeti ve halkının hayali acılarına, dolayısıyla durumu düzeltme gereğine çekmek" olduğunu bildirmiştir[470].

Yine Graves New York Herald Muhabiri Sydney Whitman'ın "eğer bu memlekete hiç bir Ermeni komitecisi gelmemiş olsaydı ve Ermenileri isyana kışkırtmasaydılar, bu çarpışmalar olur muydu?" şeklindeki sorusuna şu yanıtı vermiştir:

"Tabiî ki hayır, sanmam ki bir tek Ermeni öldürülmüş olsun." [471]

Van'daki İngiliz Muavin Konsolosu Williams 4 Mart 1896 tarihli yazısında "Taşnak ve Hınçakların kendi vatandaşlarını terorize ettiklerini, aşırılık ve çılgınlıklarıyla müslüman halkı kışkırttıklarını, reformların uygulanması için girişilen tüm çabaları felce uğrattıklarını ve bütün Anadolu'da olup bitenlerden Ermeni komitelerinin cinayetlerinin sorumlu olduğunu" belirtmiştir. [472]

TÖE

Adana'daki İngiliz Başkonsolosu Doughty Wily 1909'daki bir raporunda "Ermenilerin yabancı müdahaleyi sağlamaya çalıştıklarını" yazmıştır. [473]

Bitlis ve Van'da Rus Başkonsolosluğu yapan General Mayewski 1912 tarihli bir raporunda şunları kaydetmiştir:

"1895 ve 1896 yıllarında Ermeni komiteleri Ermenilerle yerel halk arasında öyle bir kuşku yaydılar ki, bu bölgelerde herhangi bir reformun yürütülmesi imkânsız hale gelmişti. Ermeni din adamları hemen hemen hiçbir dinî eğitim gayreti içinde değillerdi. Buna karşılık, milliyetçilik fikirlerini yaymak için çok çalıştılar. Bu tür düşünceler esrarengiz manastırların duvarları içinde gelişti ve dinî görevlerin yerini Hristiyanların Müslümanlara olan düşmanlığı aldı. 1895 ve l896 yıllarında Asya Türkiyesi'nin pek çok vilâyetinde çıkan ayaklanmaların sebebi ne Ermeni köylülerin büyük sefaleti, ne de maruz bulundukları baskı idi. Zira bu köylüler komşularından çok daha zengin ve müreffehtiler. Ermenilerin ayaklanması şu üç sebepten ileri geliyordu:

---

470 İngiliz Mavi Kitabı, No. 6 (1894), sayfa. 222-223.
471 URAS, Esat; a.g.e., sayfa 426.
472 İngiliz Mavi Kitabı, No. 8 (1896), sayfa 108.
473 SCHEMSI, Kara; a.g.e., sayfa 11

1. Bunların siyasî konularda bilinen tekâmülleri,
2. Ermeni kamuoyunda milliyetçilik, kurtuluş ve bağımsızlık fikirlerinin gelişmesi,
3. Bu fikirlerin Batı hükümetlerince desteklenmesi ve Ermeni din adamlarının telkin ve çabalarıyla yayılması."[474]

Mayewski, Aralık 1912 tarihli bir başka raporunda, "Taşnak komitesinin Ermenilerle Müslümanları birbirine düşürerek durumu karıştırmaya ve Rus müdahalesine zemin hazırlamaya çalıştığını" vurgulamıştır[475].

Nihayet aşnalt ideologu Varandian "Avrupa'nın müdahalesini sağlamak istediklerini" itiraf etmiş[476], Papazian'da "isyanların amacının Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletinin içişlerine karışmalarını sağlamak olduğunu" yazmıştır[477].

TCE

Ermeni komiteleri her isyanı, bu isyandan hemen sonra Avrupalıların müdahalede bulunacakları propagandasıyla çıkarmışlardır. Bu propagandaya komitecilerden bazıları da inanmış, Osmanlı Bankasının işgali olayında saatlerce İngiliz donanmasının gelişini gözleyen komiteci Armen Aknomi kaderine küserek intihar etmiştir.

Gerek Ermeni yazar ve komitecilerin, gerek Ermenileri destekleyen İngiliz ve Rus diplomatlarının ifadelerinden de açıkça görüldüğü üzere, Ermeni ayaklanmasının nedeni ne sefalet, ne Islahat, ne de baskıya tâbi tutuldukları iddiasıdır. Ayaklanmanın nedeni Batılılar ile Rusya'nın Ermeni komiteleri ve kilisesi ile işbirliği halinde Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak istemeleridir.

Osmanlılar ise bu isyanlar karsısında, her devletin yapacağını yapmışlar ve isyanları bastırmak için asilerin üzerine kuvvet göndermişlerdir. İsyanlar, Ermeni halkının çoğunluğunun komitelerin faaliyetini benimsememesi nedeniyle kısa sürede bastırılabilmiştir. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, her isyanın bastırılması yeni bir "katliam" olarak sunulmuştur.

474 General MAYEWSKI: Statistique deş Provinces de Van et de Bitlis, sayfa 11-13.

475 SCHEMSI, Kara; a.g.c., sayfa 11.

476 VARANDİAN, Mikayel; History of the Dashnagtzoutune, Paris. 1932, sayfa 302.

477 PAPAZIAN. K. S.; a.g.e., sayfa 19.

Yakalanan komiteci teröristler yine büyük devletlerin yardımıyla serbest bırakılmışlardır. Zeytun isyanının, Osmanlı Bankası işgalinin ve padişah Abdülhamid'e yapılan suikast girişiminin elebaşları büyük devletlerin müdahaleleriyle ellerini kollarını sallayarak Osmanlı topraklarını terkedebilmişler, üstelik düzenlenen sahte pasaportlarla yeni cinayetler işlemek üzere tekrar geri dönebilmişlerdir.

Ancak, gerek Ermeni komitelerinin, gerek büyük devletlerin gözden uzak tuttukları temel bir unsur vardır: Ermeniler adına talep edilen topraklarda yaşayan Ermeniler küçük bir azınlıktır.

Ermenilerin üzerinde özerk bir Ermenistan kurulmasını istedikleri 6 doğu vilâyeti Erzurum, Bitlis, Elaziz, Diyarbakır ve Sivas'tır. Ermeni toprak istekleri zamanla gelişecek ve Adana, Halep ve Trabzon'u kapsayacaktır. Şimdi, Batı kaynakları içinde doğu illerinde Ermeni nüfusunu en yüksek gösteren Fransız san Kitabını esas alarak bu vilayetlerin nüfus yapılan ile Ermeni nüfusunun toplam nüfusa oranlarını görelim.

	Toplam Nüfus	Gregoryen Ermeni Nüfusu	Ermeni Oranı (%)
Erzurum	645,702	134,967	20.90
Bitlis	398,625	131,390	32.96
Van	430,000	80,798	18.79
Elazığ	578,814	69,718	12.04
Diyarbakır	471,462	79,129	16.78
Sivas	1,086,015	170,433	15.68
Adana	403,539	97,450	24.14
Halep	995,758	37,999	3.81
Trabzon	1,047,700	47,200	4.50

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Ermeniler bu vilayetlerden hiç birinde nüfusun 1/3'ünü bile oluşturamamaktadır. Ermeni nüfusunun genel nüfusa oranı ise %15'tir. Encyclopedia Britannica da 1910 baskısında bu oranı vermektedir.

Burada, hayalî bir Ermenistan vaadiyle Ermenileri Osmanlı Devletine karşı kışkırtan Rusya'nın kendi ülkesinde Ermenilere nasıl muamele ettiğini ve asıl niyetlerinin ne olduğunu kısaca belirtmekte yarar görüyoruz.

Rusya Kafkaslara indiğinde Kafkas Ermenilerini Ruslaştırmayı ve ortodokslaştırmayı öngören bir politika izlemeye başlamıştır. Bu amaçla 1836'da Polijenia kanunu çıkarılmış,

Eçmiyazin Katolikosluğunun yetkileri kısıtlanmış, Katolikos tayini Çarın görev alanına girmiştir. 1882'de Ermeni gazeteleri ile okulları kapatılmış, 1903'de ise bu kez Ermeni kilisesi, kurum ve okullarının mal varlığına el konulmuştur. Özetle, Rus Dışişleri Bakanı Lebonof Rostowski'nin ünlü deyimiyle "Ermenisiz bir Ermenistan" hedef alınmıştır. Bu deyimin, son yıllarda, bazı Ermeni yazarlarca Osmanlı Yönetimine affedilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu husus da Ermeni propagandasının karakteri hakkında belirgin bir fikir verebilmektedir.

Rusya'nın Ermenilere yaptığı baskı ve zulüm gerek Ermeni, gerek yabancı yazarlarca ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Biz şu iki örneği vermekle yetiniyoruz:

Ermeni tarihçi Vartanyan Ermeni Harekâtının Tarihi adlı kitabında şunları yazmaktadır:

"Osmanlı Ermenisi Çarlık Rusyası Ermenisine göre gelenek, din, edebiyat ve dil itibariyle tamamen serbestti."

Edgar Granville de "Rus mezalimine karşı Ermenilerin tek sığınağının Osmanlı Devleti olduğunu" kaydetmektedir.

Rusya'nın asıl niyeti Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasını sağlamak değil, bu topraklan ilhak etmektir. I. Dünya Savaşı içinde yapılan Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması anlaşmalarında Ermenilerin üzerinde muhtar bir devlet kurmayı hayal ettikleri topraklar Rusya ve Fransa arasında taksim edilmiştir. Rus Çan de Eçmiyazin Katolikosuna "Rusya'da bir Ermeni meselesi olmadığını" söyleyerek Rus niyetini açıkça dile getirmiştir.

Ermeni yazar Boryan bu hususu şu sözleriyle isabetle teşhis etmiştir:

"Çarlık Rusyası hiçbir zaman Ermeni muhtariyetini sağlamak istememiştir. Bu nedenle Ermeni muhtariyeti için çalışan Ermeniler aslında Rusya'nın Doğu Anadolu'yu ele geçirmesi için Çarlık ajanı olarak faaliyet göstermişlerdir."

Öyle ise, Ruslar Ermenileri yıllarca aldatmışlar ve Ermeniler boş bir hayal peşinde koşmuşlardır.

SORU 4: "SOYKIRIM" TERİMİ NE ANLAMA GELMEKTEDİR?

Bu terim belli tanımı olan bir suça ilişkindir ve o tanım ikinci Dünya Savaşından sonra hazırlanarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 günlü kararıyla onaylanıp 11 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşme" adlı uluslararası bir sözleşmeyle yapılmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi imzalayıp onaylamıştır.

Anılan sözleşmede soykırımı suçunun tanımlanması üç unsur içermektedir. Herşeyden önce ulusal, etnik, ırki veya dini bir grup bulunmalıdır. Sonra bu grup, sözleşmede sayılan "grup mensuplarının öldürülmesi" eyleminden "bir grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi" ne kadar uzanan ve "grubun fizik varlığını sona erdirecek yaşama koşullarına tabi tutulması" eylemini de içeren bazı muamelelere tabi tutulmalıdır. Fakat bu suçun üçüncü unsuru daha önemlidir. Söz konusu grubu "kısmen veya tamamen yok etme kastı"nın mevcut olması gerekir.

TOE

Bu kilit ibare savaşlara, isyanlara vs. ilişkin başka amaçların sonuçları olan diğer "adam öldürme"ler soykırımı ayırdeder. Adam öldürme fiili ulusal, etnik ırki veya dini bir grubun üyelerini sırf bu grubun üyeleri oldukları için açık veya örtülü bir şekilde yoketmeyi hedef aldığı zaman soykırımına dönüşür. Sayılarının büyüklüğü, ancak gruba yönelik böyle bir kastın belirtisi olarak ele alınabilirse anlam kazanır. Bu nedenledir ki, Vietnam savaşına ilişkin Russel Mahkemesi vesilesiyle soykırımından sözeden Sartre'ın dediği gibi, böyle bir kastın örtülü bile olsa varlığını kanıtlamak için objektif olayları incelemek gerekir[478].

SORU 5: TÜRKLER ERMENİLERİ 1915'DE PLANLI VE SİSTEMLİ BİR SOYKIRIMA TÂBİ TUTMUŞLAR MIDIR?

I. Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devletinin l Kasım 1914'de İtilâf Devletlerine karşı Almanların yanında savaşa girmesi Ermenilerce

478 Soysal Mümtaz, Orly Saldırısı Davası 19 Şubat-2 Mart 1985, Şahit ve Avukat Beyanları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1985, sayfa 8.

büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Louse Nalbandian'ın belirttiği gibi, "Ermeni komiteleri için ivedi hedeflerini gerçekleştirecek topyekûn ayaklanmayı başlatmanın en uygun zamanı Osmanlıların savaş halinde olduğu zamandı."[479]

Komitelerin I. Dünya Savaşında faaliyete geçmesinden kuşkulanan Osmanlı Hükümeti, savaş öncesinde, 1914 Ağustosunda Erzurum'da Taşnak yöneticileriyle bir toplantı yapmıştır. Taşnaklar bu toplantıda Osmanlıların savaşa girmesi halinde sadık vatandaşlar olarak Osmanlı orduları safında görevlerini yerine getirecekleri vaadinde bulunmuşlardır. Bu vaadlerini tutmamışlardır, zira bu toplantıdan önce Haziran ayında yine Erzurum'da düzenlenen Taşnak Kongresinde Osmanlı Devletine karşı mücadelenin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır[480].

TCE™

Rusya Ermenileri de Rus ordusuyla birlikte Osmanlı Devletine saldırma hazırlıklarına başlamışlar, Eçmiyazin Katolikosu ile Kafkas Genel Valisi Vranzof-Daşkof arasında "Rusya'nın Osmanlılara Ermeniler için yapılacak İslâhatı uygulattırması karşılığında, Rusya Ermenilerinin kayıtsız şartsız Rusya'yı desteklemeleri" yolunda mutabakata varılmış, Katolikos daha sonra Tiflis'de Çar tarafından kabul edilmiş ve Çar'a "Anadolu'daki Ermenilerin kurtuluşunun ancak Türk egemenliğinden ayrılarak özerk bir Ermenistan teşkil etmeleri ve bu Ermenistan'ın Rusya'nın himayesiyle mümkün olabileceğini" bildirmiştir[481]. Rusya'nın niyeti ise Ermenileri kullanarak Doğu Anadolu'yu ilhak etmektir.

Rusya'nın Osmanlılara savaş ilân etmesi üzerine Taşnak Komitesi, yayın organı Horizon'da şu bildiriyi yayınlamıştır:

"Ermeniler en küçük bir tereddüt göstermeden İtilâf Devletlerinin yanında yer almışlar, bütün güçlerini Rusya'nın emrine vermişler, ayrıca gönüllü alayları teşkil etmişlerdir"[482]

Taşnak Komitesi örgütüne de şu talimatı vermiştir:

---

479 NALBANDIAN, Louisc; a.g.e., sayfa 111.

480 Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-i İhtilâliyesi, İstanbul, 1917, sayfa 144-146.

481 TCHALKOUCHIAN, Gr.; Le Livre Rouge, Paris, 1919. sayfa 12.

482 TCHALKOUCHIAN, Gr.;a.g.e.

"Ruslar sınırı geçtiklerinde ve Osmanlı orduları geri çekilmeye başladıklarında her yerde isyanlar çıkarılmalı, Osmanlı orduları bu suretle iki ateş arasına alınmalıdır. Osmanlı ordularının ilerlemesi halinde ise Ermeni askerler silâhlarıyla birlikte kıtalarını terkedecek ve çeteler teşkil edip Ruslarla birleşeceklerdir ."[483]

Hınçak Komitesi de örgütüne gönderdiği talimatta, "komitenin bütün gücüyle mücadeleye katılarak itilâf Devletlerinin ve özellikle Rusya'nın müttefiki sıfatıyla Ermenistan, Kilikya, Kafkasya ve Azerbaycan'da zaferi temin için her türlü vasıta ile İtilâf Devletlerine yardım edeceğini" bildirmiştir[484].

Osmanlı Meclisinde Van mebusluğu yapan Papazyan ise bir bildiri yayınlayarak, "Kafkasya'da gönüllü Ermeni alaylarının hazır bulundurulmasını, bunların Rus ordularının öncüleri olarak Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki kilit noktaları ele geçirmelerini ve Anadolu topraklarında ilerleyecek Ermeni alayları ile hemen birleşilmesini" istemiştir[485].

Bütün bu emirler fazlasıyla yerine getirilmiş, Rus kuvvetlerinin Osmanlı ve Rus Ermenilerinden kurulmuş gönüllü alayları öncülüğünde Doğu'dan Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte Osmanlı ordularındaki Ermeniler (burada II. Meşrutiyet döneminde çıkarılan bir yasa ile Ermenilerin askere alınmalarının kabul edildiğini hatırlatalım) silâhlarıyla firar ederek Rus kuvvetlerine katılmışlar ya da çeteler kurmuşlar, yıllardır Ermeni ve misyoner okul ve kiliselerinde saklanan silâhlar ortaya çıkarılmış, askerlik şubeleri basılarak yeni silâhlar sağlanmıştır. Silâhlanan bu çeteler komitelerin "kurtulmak istiyorsan, önce komşunu öldür" talimatı üzerine erkekler cephelerde olduğu için savunmasız kalan Türk şehir, kasaba ve köylerine saldırarak katliama girişmişler, Osmanlı kuvvetlerini arkadan vurmuşlar, Osmanlı birliklerinin harekâtını engellemişler, ikmâl yollarını kesmişler, yaralı konvoylarını pusuya düşürmüşler, köprü ve yollan imha etmişler, şehirlerde ayaklanarak Rus işgalini kolaylaştırmışlardır.

483 HOCAOCLU, Mehmet; Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul, 1976. sayfa 570-571.

484 Ermeni komitelerinin Amal ve Harekât-i İhtilâlyesi, sayfa 151-153.

485 URAS, Esat; a.g.e., sayfa 596-600.

Rus kuvvetleri saflarındaki Ermeni gönüllü alaylarının yaptıkları zulüm o kadar ağır olmuştur ki, Rus komutanlığı bazı Ermeni birliklerini cepheden uzaklaştırarak geri hatlara sevketmek zorunluluğunu hissetmiştir. O dönemde Rus ordusunda görev yapan bazı subayların hatıratı bu zulme bütün açıklığıyla tanıklık etmektedir[486].

Ermeni katliamı yalnızca Türkleri hedef almamış, Trabzon dolaylarındaki Rumlar ve Hakkari dolaylarındaki Museviler de Ermeni çetelerince katledilmişlerdir[487]. Ermeni komitelerinin amacı bu topraklar üzerinde yaşayan Ermeniler dışındaki bütün unsurları yok etmek ya da göçe zorlamak ve böylece kurulması hayal edilen Ermeni Devletinde Ermenilerin çoğunlukta olmalarını sağlamaktır.

TDE™

Rus kuvvetleriyle birlikte sınırı ilk geçen Ermeni birliklerinin başında Armen Garo lakabıyla tanınan eski Osmanlı mebusu Karekin Pastırmacıyan bulunmaktadır. Yine eski mebuslardan Murad lakabıyla bilinen Hamparsum Boyacıyan Ermeni çetelerinin başında cephe gerisinde Türk kasaba ve köylerine saldırmakta ve "Ermeni milleti için tehlike teşkil ettiklerinden Türk çocuklarının dahi öldürülmesini" emretmektedir. Bir diğer eski mebus Papazyan çeteleriyle Van, Bitlis ve Muş dolaylarını kasıp kavurmaktadır.

Rus kuvvetlerinin 1915 Mart ayında bu kez Van yönünde harekâta geçmeleri üzerine 11 Nisan'da Van'da geniş çapta bir Ermeni isyanı başlamış, bu isyan sonucu Van Rusların eline düşmüştür. Rus Çan II. Nikola Van'daki Ermeni komitesine 21 Nisan 1915'de bir telgraf göndererek, "Rusya'ya yaptığı hizmetler nedeniyle teşekkür etmiştir." ABD'de yayınlanan Ermeni gazetesi Hınçak 24 Mayıs 1915 tarihli sayısında "Van'da yalnızca 1.500 Türk'ün kaldığını" iftiharla bildirmiştir.

Taşnak temsilcisinin 1915 Şubatında Tiflis'de toplanan Ermeni Milli Kongresinde yaptığı konuşmada, "Rusya'nın Osmanlı Ermenilerini silâhlandırmak, hazırlamak ve isyanlar çıkarmalarını sağlamak için savaştan önce 242.900 ruble verdiğini" söylemesi[488], Rus-Ermeni ittifakı ve Ermeni

486 Örneğin "Journal de Guerre du Dameme Regimenl d'Anillme de Forlemse Russc d'Erzeroum, 1919".

487 SCHEMSI, Kara; a.g.c., sayfa 41-49.

488 URAS, Esat; a.g.e., sayfa 604.

komitelerinin savaş öncesinde nasıl bir hazırlık içinde olduklarını bütün açıklığıyla gösterecek niteliktedir.

Ermeniler, bu ayaklanmaları ve faaliyeti, Osmanlıların tehcir kararı üzerine girişilen bir meşru müdafaa olarak takdim etmek alışkanlığındandırlar. Oysa ortada henüz alınmış bir tehcir kararı yoktur ve isyanlar tehcirin değil, tehcir isyanların sonucudur.

Bütün bunlar olup biterken İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazını zorlamakta, Osmanlı orduları Galiçya'dan Doğu Anadolu ve Irak'a kadar çeşitli cephelerde düşman kuvvetleriyle çarpışmaktadırlar.

Osmanlı Hükümeti bu durum karşısında, önce Ermeni Patriği, mebusları ve önde gelenlerini çağırarak Ermenilerin müslümanları katletmeye devam etmeleri halinde gerekli önlemleri alacağını bildirmekle yetinmiş, bu sonuç vermeyince 24 Nisan 1915'de Ermeni komitelerini kapatmış ve yöneticilerinden 235 kişiyi devlet aleyhine faaliyette bulunmak suçundan tutuklamıştır.

TCE

Dışarıdaki Ermeni toplumlarının her yıl "katliam" yıldönümü diye andıkları 24 Nisan işte bu 235 kişinin tutuklandığı tarihtir.

Osmanlı Hükümeti maruz kaldığı bu büyük iç ve dış tehlikeler nedeniyle benzer tehlikelerle karşılaşan tüm ülkelerin almakta tereddüt göstermeyeceği bir önleme başvurarak, savaş bölgeleri yakınlarındaki Ermenileri daha güneydeki Osmanlı topraklarına, Suriye'ye tehcir etmiştir. Muvakkat Kanunun tarihi 27 Mayıs 1915'tir.

Ermeni tarihçi Leo'nun da belirttiği gibi, Osmanlı Hükümeti "Rus kışkırtmalarına kapılarak ve Rus silahlarına güvenerek karışıklık ve isyanlar çıkaran Ermeni komiteleri karşısında kendi varlığım korumak hakkını kullanmıştır."

Üstelik tehcir bir cezaî işlem değil, güvenlik nedenleriyle belirli bir grubun belirli bir yerde ikamete mecbur edilmesidir. Bir savaş halinde düşman ile işbirliği yaptığı sabit olmuş ve üstelik, bu işbirliğini bir iftihar vesilesi olarak gören topluluklarının, zararlı faaliyetlerinin önlenmesi bakımından belirli bölgelerde mecburî ikamete tâbi tutulmaları itiraz edilecek bir husus da olmasa gerektir. Bu tedbir II. Dünya Savaşında bile bütün devletlerce uygulanmıştır.

Kaldı ki, Osmanlı Hükümeti Ermenilerin tehcir sırasında zarar görmelerini önlemek için somut bir gayret de göstermiştir. Bu amaçla yayınlanan emirler bunun belirgin kanıtıdır:

"Bahsi geçen kasaba ve köylerde yerleşik ve nakli gereken Ermenilerin yeni yerleşme bölgelerine hareket ettirilmeleri ve yolculukları sırasında rahatları sağlanmalı, canları ve mallan korunmalıdır; varışlarından yeni yurtlarına tamamiyle yerleşmelerine kadar iaşeleri mülteci tahsisatlardan karşılanmalıdır: bunlara daha önceki mali durumları ve hali hazır ihtiyaçlarına göre mal ve toprak dağıtılmalıdır; ihtiyaç sahipleri için Hükümet evler yapmalı, çiftçi sahibi zanaatkarlara tohum, alet, teçhizat temin etmelidir[489].

"Bu emrin tamamiyle Ermeni isyancı komitelerinin genişlemesine karşı bir önlem olması nedeniyle, Müslüman ve Ermeni gruplarının karşılıklı katliama girişimlerine yol açacak şekilde yerine getirilmesinden kaçınılmalıdır."[490]

"Yeniden yerleştirilen Ermeni gruplarına refakat etmek üzere özel görevliler temini için düzenlemeler yapılacak, bunların yiyecek ve diğer ihtiyaçları sağlanacak, bu amaçla, gerekecek harcamalar göçmenlere ayrılan hükümet tahsisatından karşılanacaktır"[491]

"Göçmenlerin yolculukları sırasında varış yerlerine kadar gerekli iaşeleri sağlanmalıdır... Yoksul göçmenlere yerleşebilmeleri için kredi verilmelidir. Yolculuk halindeki kişiler için kumları kamplar muntazaman denetlenmelidir; bu kişilerin refahı için gerekli önlemler alınmalı, ayrıca asayiş ve güvenlikleri sağlanmalıdır. Yoksul göçmenlere yeterli yiyecek verilmeli ve sağlık durumları her gün doktor tarafından denetlenmelidir... Hasta, kadın ve çocuklar trenle, diğerleri ise dayanıklılıklarına göre katırla, araba içinde veya yaya olarak gönderilmelidir. Her konvoya bir müfreze muhafız refakat etmeli, her konvoyun yiyecek malzemeleri varış yerine kadar korunmalıdır... Kamplarda veya yolculuk sırasında göçmenlere karşı bir saldırı vuku bulursa, bu saldırılar derhal püskürtülmelidir."[492]

---

489 URAS, Esat; a.g.e., s.604.

490 1915 Mayıs tarihli Bakanlar Kurulu Talimatı, Başbakanlık Arşivi, İstanbul Meclis-i Vükelâ Mazbataları, Cilt 198, Karar No.1331/163.

491 İngiliz Dışişleri Arşivi. 371/9158/5523.

492 İngiliz Dışişleri Arşivi. 371/9158/5523.

Ermenilerin Doğu Anadolu'daki çarpışmalar ve tehcir sırasında kayıplar verdikleri doğrudur, esasen bunu kimse inkâr etmemektedir. Bir dünya savaşı, bir ayaklanma ve isyan ve bunun sonucu bir tehcir söz konusudur. Savaştan kaynaklanan genel asayişsizlik ortamı ve şahsî kin ve intikam duyguları tehcir edilen kafilelerin birtakım saldırılara uğramasına neden olmuştur. Hükümet bu durumu elinden geldiğince önlemeye çalışmış ve sorumlu gördüğü kimseleri de cezalandırmıştır. Öte yandan, savaş günlerinin güç koşullarını, araç, yakıt, gıda, ilaç ve diğer imkânların yetersizliğini, ağır iklim koşulları ve tifüs gibi salgın hastalıkların yol açtığı tahribatı da göz ününde tutmak gerekir. 90 bin kişilik bir Osmanlı kolordusunun Doğu cephesinde soğuk ve hastalıktan kırıldığı unutulmamalıdır. Cephelere uzak bölgelerde, hatta başkent İstanbul'da bile feci sıkıntılar çekilmiştir. Bu koşullar ve sıkıntılar yalnız Ermeniler için değil, bütün Osmanlılar için eşit şekilde geçerlidir ve uğranılan acılar herkes için ortak acılar olmuştur.

TCE

Ermeni propaganda ve terör odaklarının bugün "XX. yüzyılın ilk soykırımı" diye ilân ettikleri olayın aslı işte bundan ibarettir.

SORU 6: TALÂT PAŞA'NIN SOYKIRIMI EMREDEN GİZLİ TELGRAFI VAR MIDIR?

"Soykırım" iddiasını bir Osmanlı politikasına bağlamaya heveslenen Ermeni propagandası, bir de bu yönde alınmış bir karar olduğunu kanıtlamak zorundadır. Bunun için de bir formül bulunmuş ve Talât Paşa'ya atfedilen ve General Allenby komutasındaki kuvvetlerce Halep'de ele geçildiği ileri sürülen bir takım telgraf örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Bu telgrafların Naim Bey adlı bir Osmanlı memurunda bulunduğu ve İngiliz işgalinin öngörülenden daha kısa sürede gerçekleşmesi nedeniyle Osmanlılarca imha edilemediği iddia olunmaktadır.

Aranı Andonian adlı bir Ermeni yazar bu telgrafların örneklerini 1920'de Paris'de yayınlamış[493], ayrıca Talât Paşa'yı Berlin'de katleden Tehlirian'ı yargılayan mahkemeye de vermiştir. Mahkemede bunlardan 5'i söz konusu

493 ANDONIAN, Aram; Documaus Officiels concernant les Massams Armeniau. Paris, 1920. Imprimerie Turabian Hily.

edilmiş, ancak delil olarak kabul edilmedikleri gibi, otantik olup olmadıkları da herhangi bir karara bağlanmamıştır.

Diğer Ermeni iddiaları gibi, bu iddianın da gerçekle bir ilgisi yoktur. Zira,

a) Bu telgraflar 1922'de İngiltere'de Daily Telegraph gazetesinde yayınlanmıştır[494]. İngiliz Dışişleri Bakanlığı bunun üzerine durumu işgal komutanlığından soruşturmuş ve sonunda bu belgelerin Allenby kuvvetlerince bulunmadığı, Paris'deki bir Ermeni grubunca icad edildiği anlaşılmıştır.

b) Telgrafların kaleme alınış şekli ve yazıldıkları kâğıtlar Osmanlı belgeleri olmadıklarım açıkça göstermektedir.

c) İngilizler ve Fransızlar İstanbul'un işgalinden sonra- Ermenilere karşı girişilen "katliamın" sorumlularını cezalandırmak amacıyla tutuklamalara girişmişler, Osmanlı Hürriyet ve İtilâf Hükümeti, İttihat ve Terakki Partisi ve yöneticilerine olan düşmanlığı nedeniyle işgal kuvvetlerine bu hususta elinden gelen her türlü yardımı yapmıştır. Tutuklananlardan bir kısmı İstanbul'da yargılanmış, bir kısmı ise Malta'ya sürülmüştür.

TCE™

İstanbul'daki mahkeme İttihat ve Terakki'nin firardaki 4 yöneticisini gıyaplarında idama mahkûm etmiş, ayrıca 3 kişiyi daha idam cezasına çarptırmıştır. Bu son idam cezalarının yalancı tanıkların ifadelerine dayanılarak verildiği daha sonra açığa çıkmıştır.

İngilizler Malta'ya sürdükleri sanıklar aleyhine heryerde belge ve tanık aramaya girişmişler, Osmanlı Hürriyet ve İtilâf Hükümetinin de yardımlarına rağmen hiçbir belge bulamamış, bunun üzerine ABD arşivlerine müracaat edilmiştir. Bu arşivlerde de katliam iddialarını kanıtlayacak hiçbir belge bulunamamıştır.

Vaşington'daki İngiliz Büyükelçiliği bu konuda İngiliz Dışişlerine şu cevabı göndermiştir:

"Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhine delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey olmadığım bildirmekten üzüntü duyuyorum. Yeterli delil oluştura-

494 Daily Telegraph, 29 Mayıs 1922.

bilecek hiçbir somut vakıa mevcut değildir. Söz konusu raporlar, hiç bir surette, Türkler hakkında Majesteleri Hükümetinin halen elinde bulunan bilgilerin takviyesinde yaralı olabilecek delilleri bile ihtiva eder görünmemektedir. "[495]

İngiliz Dışişleri bu cevap karşısında ne yapılması gerekeceğini İngiliz Kraliyet Savcılığına sormuştur. Savcılığın yanıtı şöyledir:

"Şimdiye kadar hiç bir şahitten, tutuklular hakkında yapılan suçlamaların doğruluğunu kanıtlayabilen bir ifade alınmış değildir. Esasen herhangi bir şahit bulunup bulunmayacağı da belli değildir... "[496]

Sonuç olarak, Malta'daki tutuklular, kendilerine hiçbir suçlama dahi yöneltilmeden ve duruşma yapılmaksızın 1921 sonlarında serbest bırakılmışlardır.

TCF™

İngilizler belge aramakla meşgul iken Andonian'dan kaynaklanan telgraflar bilinmektedir. İngilizlerin bu telgraflara rağbet etmemeleri bunların uydurma olduklarını bilmelerindendir.

d) Andonian'ın belgelerinin sahte olduğuna dair kanıtlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

l. Andonian, yaptığı sahte belgelerin "gerçek Osmanlı belgeleri" olduğunu kanıtlamak için, söz konusu belgelerdeki Halep Valisi Mustafa Abdülhalik Bey'in imzasına dayanmıştır. Ancak, halihazırdaki arşivlerde bulunan Mustafa Abdülhalik Bey'in imzasını taşıyan bir çok belge incelendiğinde, Andonian belgelerindeki imzanın sahte olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Andonian'ın Mustafa Abdülhalik Bey'in imzasının taşıyan sahte belgelerinin bir tanesinde bir tarih yer almaktadır. Ancak, dönemin İçişleri Bakanlığı ve Halep Valiliği arasındaki yazışmalara ilişkin asıl belgeler incelendiğinde söz konusu tarihte Halep Valisinin Mustafa Abdülhalik Bey değil Bekir Sami Bey olduğu görülmektedir.

3. Dolayısıyla, Andonian'ın sahte belgeleri şunu kanıtlıyor ki, Andonian ya Müslüman Rumi takvimi ile Hristiyan takvimi arasın-

495 Waşington'daki İngiliz Büyükelçiliği, R.C. Craigie'den Lord Jurzona 13 Temmuz 1921; İngiliz Dışişleri Arşivi, 371/6504/8519.

496 29 Temmuz 1921, İngiliz Dışişleri Arşivi, 371/6504/E8745, 371/6504/E 8745.

daki farklardan tamamen habersizdi, ya da belgeleri hazırlarken bu farklar gözünden kaçmıştı. Dikkatsizliği sonucu tarihlerde ve referans numaralarında yaptığı hatalar belgelerin sahte olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır.

4. Dönemin İçişleri Bakanlığının "giden şifre" kayıtları ayrıntılı olarak incelendiğinde Bakanlığın şifre kayıt tarih ve numaraları ile Andonian'ın sahte belgelerinde yeralan tarih ve numaralandırma sistemi arasında hiçbir benzerlik olmadığı, Andonian'ın sözde "şifreli telgrafları ile dönemin İçişleri Bakanlığının Halep'e gönderdiği gerçek şifreli telgraflar arasında bir ilişkinin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

5. Andonian'm "şifreli telgraflarının Türkçe "orijinalleri" ile dönemin Osmanlı şifreli mesajları karşılaştırıldığında, görülmektedir ki, kullanılan şifre sistemleri arasında da herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Andonian belgelerini gerçek gibi göstermek için hiç kullanılmayan, mevcut olmayan yeni bir şifreleme metodu kullanmıştır. Sahte belgelerin üstlerindeki tarihlerden Osmanlıların 6 ay boyunca aynı şifreleme yöntemini kullanmış oldukları sonucu çıkar ki, bu imkansızdır. Zira o dönemde yayınlanan bir genelge ile savaş yıllarında kullanılan şifreleme yönteminin 2 ayda bir değiştirilme zorunluluğu getirildiği ve bunun uygulanmakta olduğu kanıtlanmıştır.

6. Andonian'ın iki sahte belgesinde yer alan Besmele'nin acemice yazılış şekli de gerçek belgelerdekilerle karşılaştırıldığında Andonian'ın belgelerinin sahte olduğuna delalet etmektedir. Bu acemice yazım şekli, Osmanlılarda Müslüman olmayanların Osmanlıcayı bilseler bile-Besmeleyi yazışmalarında hiç kullanmamış olmalarından kaynaklanmış olabilir.

7. Andonian'ın birçok sahte belgesinde yer alan cümle yapılan ile gramer yanlışlarının bir Osmanlı görevlisince gerçekleştirildiğini kabul etmek güçtür. Aynı şekilde, önemli Osmanlı görevlilerince kullanıldığı iddia edilen bir çok deyim ve ifadenin herhangi bir Osmanlı Türkü tarafından bile kullanılması mümkün değildir. Türklerin suçlarını kendi ağızlarından itiraf ettiklerini kanıtlama çabası içerisindeki Andonian bu hususu da gözden kaçırmıştır.

8. Sahte belgeler, iki tanesi hariç, üzerlerinde dönemin Osmanlı bürokrasisinin kullandığı resmi sembollerin hiçbiri bulunmayan düz beyaz kağıda yazılmıştır. Sahte belgelerden birinin, Osmanlıların özel yazışmalarda bile kullanmadıkları çizgili kağıda yazılmış olduğu, diğer iki belgenin de herhangi bir Osmanlı Postanesinden alınabilen boş telgraf formlarına yazıldığı görülmektedir.

9. İngilizlerin, Ermeni olaylarından sorumlu tuttukları Osmanlı görevlileri aleyhinde kullanılabilecek belgeler bulmak için yoğun çaba sarfettikleri bir dönemde, İngilizce edisyonu bulunmasına rağmen Andonian dokümanlarını kullanmamış olmaları İngiliz Hükümetinin belgelerinin sahte olduğunu kanısını taşıdığım göstermektedir.

10. Andonian tarafından uydurulan belgeler eğer varolmuş olsalardı, çok gizli ibaresi taşımalarından dolayı telgraf yoluyla değil kurye vasıtasıyla gönderilmeleri ve dosyalarda üç yıl boyunca tutulmak yerine okunur okunmaz yokedilmeleri gerekirdi.

11. Andonian'ın kitabının İngilizce ve Fransızca baskıları arasında, baskı veya tercüme yanlışlıklarından kaynaklanmış olamayacak kadar önemli bir çok farklılıklar vardır.

12. Son olarak, Ermenilerin sözcüleri olarak hareket eden, Ermeni çevrelerle yakın ilişkiler içindeki bazı yazarlar bile, Andonian belgelerinin gerçeklikleri üzerinde şüphelerini dile getirmektedirler.

TCF™

Kısacası, meşhur "Talât Paşa Telgrafları" Andonian ve çevresi tarafından uydurulmuş aldatmacadan başka bir şey değildir.

Aram Andonian tarafından yazılmış olan 18 Şubat 1331 (2 Mart 1916) tarihli bir mektup. Mektup bir Müslüman tarafından yazılmış olamayacak bir şekilde kaleme alınmış "Bismillah" ibaresi ile başlıyor. Ancak sahtekar Andonian en büyük hatasını tarihte yapıyor. Osmanlı Rumi takvimi Gregorien takvimine çevrilirken dikkate alınması gereken 13 günlük farkı gözden kaçıran Andonian bu konuda bilgi sahibi olmadığını ortaya koymuş. Yukarıdaki mektubuna koyduğu tarihi tam bir yıl şaşırarak. 1330 (1915) yerine 1331(1916) yazmış. Mektubun içeriği 1915 operasyonunun uzun süreli bir

planlamayla hazırlanmış bir tehcir olduğunun sözde kanıtı olarak ileri sürülmektedir[497].

e) Talât Paşa'nın Ermenilerin katledilmesini emrettiği ileri sürülen telgrafıyla aynı tarihlerde gönderdiği başka gizli telgraflar da vardır. Bu telgraflar tehcir sırasında suç işleyecek görevlilerin cezalandırılmasına ilişkindir. Bir yandan Ermenilerin "katli" istenirken, diğer yandan da bu "katliamı" yapacak görevlilerin cezalandırılmaları talimatının verilmesinin izahı yoktur.

f) Neareast Relief Society adlı Amerikan yardım kuruluşunun tehcir sırasında Ermenilere yardım etmek üzere Anadolu'da görev yapmasına Osmanlı Hükümetince izin verilmiştir. ABD'nin İtilâf Devletlerin safında Osmanlılara karşı savaşa girmesinden sonra da bu kuruluşun Anadolu'da kalmasına müsaade olunmuştur. Bu husus ABD Büyükelçisi Elkus'un raporlarına da konu teşkil etmiştir.

Bu durumda, eğer "katliam" emri verilmişse, Amerikan kuruluşunun faaliyet göstermesine ve "katliama" tanık olmasına nasıl müsaade edilmiştir, yani, "biz Ermenileri katlediyoruz, siz de gelin seyredin" mi, denmiştir? Bunu herhalde mantıklı açıklamak imkânı bulunmamaktadır.

g) İstanbul, Batı Anadolu ve Trakya'da oturan Ermeniler tehcir dışında bırakılmıştır. Hatta Orta Anadolu Ermenilerinden bile yerlerinde bırakılanlar olmuştur. Topyekûn bir tehcir bile söz konusu olmadığına göre, "topyekûn bir katliam" hiç iddia edilemeyecektir.

Nihayet, eğer Hükümet Ermenileri topyekûn imha etmek niyetinde olsaydı, herhalde bunu aylarca süren bir tehcir yoluyla ve bütün devletlerin dikkatini üzerine çekerek değil, Ermenilerin bulundukları yerlerde ve özellikle cephelere yakın bölgelerde çok kolay bir şekilde yapabilirdi.

Görüldüğü gibi, Ermenilerin sımsıkı sarıldıkları soykırım iddiası da yalandan başka bir şey değildir ve bir soykırım hiç bir zaman söz konusu olmamıştır.

---

497 Feigl, Erich, A Myth of Terror, Edition zeitgeschichtcn-Freilassing- Salzburg, 1991 p. 85.

SORU 7: HAYATLARINI KAYBEDEN ERMENİLERİN SAYISI 1,5 MİLYON MUDUR?

Ermeni propagandası bugün, soykırım diye tanımladığı olaylarda 1,5 milyon Etmeninin hayatını kaybettiğini iddia etmektedir.

Ermeniler bu olaylarda önce 600 bin, sonra 800 bin Ermeninin öldüğünü ileri sürmüşler, bu sayı daha sonra sürekli olarak arttırılmış ve 1,5 milyona varılmıştır. Bu açık arttırmanın devam etmesine ve Ermeni çevrelerinin yarın, öbür gün ölü sayını 2, hatta 3 milyona çıkarmalarına da şaşmamak gerekecektir.

Bu açık arttırmaya ne yazık ki ciddiyetleriyle tanınan bazı yayın organları da katılmaktadır. Örneğin Encyclopedia Britannica'nın 1918 baskısında ölen Ermenilerin sayısı 600 bin olarak kayıtlı iken, bu sayı 1968 baskısında 1,5 milyon olarak belirtilmiştir.

TCE

Gerçek Ermeni kaybı nedir? Bunu kesin olarak tesbit etmeye elbette imkân yoktur. Ancak, ortada esas olarak alınabilecek temel bir veri vardır, bu da Osmanlı Devletinde o dönemdeki Ermeni nüfusudur.

Osmanlı Devletindeki Ermeni nüfusu hakkında çeşitli rakamlar verilmektedir. Tahmin edilebileceği gibi, Ermeni kaynaklarınca açıklanan ya da bu kaynaklara dayanılarak ileri sürülen rakamlar daha yüksektir.

Osmanlı Ermeni nüfusu hakkında bilgileri şöyle bir tablo hâlinde göstermek mümkündür:

Ermeni Patrikhanesinin rakamlarını esas alan Ermeni asıllı Marcel Leart'a göre	2,560,000
Ermeni tarihçi Basmacıyan'a göre	2,380,000
Paris Barış Konferansına katılan Ermeni heyetine göre	2,250,000
Ermeni tarihçi Kevork Aslan göre	1,800,000
Fransız San Kitabına göre	1,555,000
Encyclopedia Britannica'ya göre	1,500,000
Ludovic de Constenson'a göre	1,400,000
H.F.B. Lynch'e göre	1,345,000
Revue de Paris'ye göre	1,300,000
Osmanlı istatistiklerine göre	1,295,000
İngiliz Yıllığına göre	1 ,056,000

Ermeni kaynaklı ve mübalağalı olduğu aşikar rakamları bir kenara bırakırsak, Batı kaynaklı rakamların 1.056.000 ile 1.555.000 arasında değiştiğini ve bunun ortalaması olan 1.300.000'in fiilî nüfus sayımına dayalı Osmanlı istatistikleriyle hemen hemen aynı olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Osmanlı Ermeni nüfusunun 1.300.000 olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tablodan çıkarılacak ilk sonuç toplam Ermeni nüfusu 1.300.000 olduğuna göre, 1,5 milyon Ermeninin ölmüş olamayacağıdır. Demek ki, Ermeni propagandasının bu iddiasının da gerçekle bir ilgisi yoktur.

Öyle ise gerçek Ermeni kaybı yaklaşık ne kadardır?

Talât Paşa İttihat ve Terakki Partisinin son toplantısında Ermeni kaybının 300 bin olarak tahmin edildiğim söylemiştir.

TCE™

Fransız din adamı Monseigneur Touchet 1916 Şubatında Oeuvre d'Orient kurumunda verdiği bir konferansta 500 bin Ermeninin öldüğünün sanıldığım, ancak bunun abartılmış olabileceğini ifade etmiştir.

Toynbee Ermeni kaybını 600 bin olarak göstermektedir. Encyclopedia Britanica'nın 1918 baskısında da aynı rakam vardır. Ermeniler de önce bu rakamı ileri sürmüşlerdir.

Paris Barış Konferansına katılan Ermeni Heyeti Başkanı Bogos Nubar o sırada Türkiye'de hâlâ 280 bin Ermeni bulunduğunu, 700 bin Ermeninin ise başka ülkelere göç ettiğini söylemiştir. Bogos Nubar'ın bu hesabı doğru ise, toplam Ermeni nüfusu 1.300.000 olduğuna göre, Ermeni kaybı yine 300 bin dolaylarındadır. Tehcire tâbi tutulmayan, savaş öncesi ve sırasında göç eden ve tehcirde menzillerine ulaşan Ermenilerin sayısı dikkate alındığında kayıp konusunda tekrar aynı sonuca varılmaktadır.

Ayrıca unutmamak gerekir ki, bu kayıp rakamına çete harekâtında veya düşman safında yer alarak ölenler de dahildir.

Bu bahsi kapatırken, gerek Ermeni propagandasının, gerek Batı'daki bazı çevrelerin dikkate almayı ve değinmeyi düşünmedikleri bir konuyu, Türk kayıplarını hatırlatmak gerekir.

Türk kayıpları Ermeni kayıplarından her halükârda çok daha yüksektir. Bogos Nubar'a inanmak gerekirse, Doğu Anadolu'daki nüfus açığı 1.400.000'dir.

Görüldüğü gibi, ne sistemli bir soykırım, ne de 1,5 milyon Ermeninin ölmesi söz konusu değildir. Bunu iddia etmek tarihî gerçekleri saptırmaktan ve ölü istismarı yapmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

SORU 8: SEVR ANLAŞMASI HÂLÂ GEÇERLİ MİDİR?

Ermeni propagandası Sevr Anlaşmasının kendileri açısından hâlâ geçerli ve yürürlükte olduğunu iddia etmekte ve buna dayanarak Sevr'de öngörülen "Ermeni topraklarının" Ermenilere iadesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu anlaşmayı imzalayan devletlerin, anlaşmanın yürürlüğe giremeden ortadan kalktığını ve yerini Lozan Anlaşmasının aldığını imzalarıyla tasdik etmeleri muvacehesinde bu derece gülünç bir iddia nasıl yapılabilir, bilinemez. Ancak, bir de Ermenilerin devlet olarak kendi imzaladıkları anlaşmalar vardır.

TCE

Bunların başında Batum Anlaşması gelir. Taşnaklar 28 Mayıs 1918'de Erivan'da bir Ermeni Cumhuriyeti ilân etmişler, Osmanlı Devleti Ermenilerle 4 Haziranda 1918'de yaptığı Batum Anlaşması ile bu Cumhuriyeti tanımıştır.

Ermeni Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hadisyan bu anlaşmadan sonra şunları söylemiştir:

"Türkiye Ermenileri artık Osmanlı imparatorluğundan ayrılmayı düşünmüyorlar. Türkiye'deki Ermenilere ilişkin sorunlar Osmanlılar ile Ermeni Cumhuriyeti arasında görüşme konusu bile yapılamaz. Osmanlı İmparatorluğu ile Ermeni Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler mükemmeldir ve gelecekte de böyle olmalıdır. Bütün Ermeni siyasî partileri bu konuda aynı görüştedirler. Bu iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi Dışişleri Bakanı olduğum Ermeni Hükümetince izlenen programın başlıca noktalarından biridir."[498]

Taşnak yayın organı Hairenik de 28 Haziran 1918 tarihli nüshasında şunları yazmıştır:

"Rusya'nın Türkiye'ye karşı güttüğü düşmanca politika Kafkasya Ermenilerini de cesaretlendiriyordu. İki dost unsur arasındaki çatışmalara Kafkas Ermenileri neden oldu. Çok şükür ki, bu durum uzun sürme-

498 SCHEMSI, Kara. öp. çit., p. 31.

di. Rus devrimi sonrasında Kafkasya Ermenileri selâmetlerinin yalnızca Türkiye'de olduğunu anladılar ve ellerini Türkiye'ye uzattılar. Türkiye de geçmişte olanları unutmak istedi ve uzatılan eli şövalye ruhuyla sıktı. Artık Ermeni sorununun çözümlenmiş ve tarihte kalmış olduğunu kabul ediyoruz. Yabancıların ajanı birkaç maceraperestin eseri olan karşılıklı güvensizlik ve düşmanlık duyguları ortadan kalkmalıdır."[499]

Bu ilginç beyanlardan şu sonuçları çıkarmamız mümkündür:

a) Ermeni meselesi kapanmıştır.

b) Olaylardan Türkler değil, Ruslar ve Ermeniler sorumludur.

c) Bir haksızlık varsa, buna uğrayan Türklerdir.

Görüldüğü gibi, bizim bugün söylediklerimizin doğru olduğu bundan 64 yıl önce, 1918'de Taşnaklar tarafından itiraf edilmiştir. Ancak bu açık itiraflara rağmen mesele Ermenilerce kapanmış sayılmayacak ve Ermeni çevreleri ilk fırsatta itiraflarını unutup eski hayallerinin peşinden gideceklerdir. Nitekim, Batum anlaşmasına rağmen Ermeni çete harekâtı devam etmiştir.

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşında yenilgiye uğraması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalanması Ermenileri yeniden harekete geçirmiştir.

Büyük hayaller peşinden koşan Taşnak denetimindeki Kafkas Ermeni Cumhuriyeti kuruluşunun 1.Yıldönümü olan 28 Mayıs 1919'da "Türkiye Ermenistan'ını ilhak ettiğini" açıklamıştır. Bu açıklama, İtilâf Devletleri dahil, hiç kimse tarafından ciddiye alınmamıştır.

Sevr diktası ile sonuçlanan Paris Barış Konferansı Ermenistan'ın sınırları konusunu ABD Başkanı Wilson'un hakemliğine bırakmış, Wilson da General James G. Harbord başkanlığındaki bir Amerikan heyetini incelemelerde bulunmak üzere 1919 sonbaharında Türkiye'ye yollamıştır. 1919 Eylül ve Ekim aylarında Türkiye'de incelemeler yapan Harbord heyeti vardığı sonuçları bir rapor halinde ABD Kongresine sunmuştur. Gerçekleri yansıtan bu raporda, "Türkler ile Ermenilerin barış içinde yüzyıllarca yan yana yaşadıkları, tehcir sırasında Türklerin de Ermeniler kadar acı çektikleri, Türk köylerinin yakıldığı, savaşa giden Türk köylülerinden en çok %20'si-

499 SCHEMSI, Kara, öp. çiti, pp. 31- 32.

nin geri dönebildiği, I Dünya Savaşının başlangıcında Ermenilerin Türkiye Ermenistan! denilen bölgelerde hiçbir zaman çoğunlukta olmadıkları, tehcir edilen Ermenilerin geri dönmeleri halinde tek bir yerleşim merkezinde dahi çoğunluğu oluşturamayacakları, geri dönen Ermenilerin tehlike içinde bulunmadıkları ve olaylara ilişkin acıklı ve korkunç iddiaların doğru olmadığının tesbit edildiği" belirlenmiştir[500]. ABD Kongresi bu rapor üzerine 1920 Nisanında Ermenistan'a mandater olunmasını reddetmiştir.

10 Ağustos 1920'de Ermenileri bir kez daha umutlandıran Sevr Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, Osmanlı Devletinin Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanımasını hükme bağlıyor, sınırın tesbitini ise Wilson'un hakemliğine bırakıyordu.

Bilindiği üzere 10 Ağustos 1920'de Türkiye'de biri İstanbul'da Osmanlı Hükümeti, diğeri Ankara'da Meclis Hükümeti olmak üzere iki Hükümet bulunmaktadır. Sevr'i imzalayan Osmanlı Hükümetidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara Hükümeti "Ermeni Sorununu" kendi başına halledecektir.

Mondros Mütarekesi sonrasında Fransızlar Adana vilâyetini, İngilizler de Urfa, Maraş ve Antep'i işgal etmişlerdi. Daha sonra İngilizler kendi işgal bölgelerini Fransızlara bırakmışlar ve Fransızların beraberlerinde getirerek Fransız üniforması giydirdikleri Ermeniler Türklere saldırmaya başlamışlardır. Bu zulüm Türklerin tepkisiyle karşılaşmış ve Fransız-Ermeni işgaline karşı Türk direnişi örgütlenmiştir. Bunun üzerine yine Türklerin Ermenileri katlettikleri propagandası başlamış, ancak başta Fransız komutanlığı olmak üzere bu kez Ermenilere kimse inanmamıştır.

ABD Kongresinin Ermenistan için mandaterliği kabul etmemesinden sonra, Kafkas Ermeni Cumhuriyetine bağlı düzenli birlikler ve çeteler 1920 Haziranında Türkiye'ye karşı saldırıya geçmişler, Eylül'de bu kez Ankara Hükümeti karşı taarruz emretmiş ve Türk kuvvetleri Ermenileri ağır yenilgilere uğratarak Kars dahil bütün Türk topraklarını kurtarmışlar ve sının da aşarak Gümrü'ye girmişlerdir. Bu yenilgi karşısında Ermeni Hükümetinin barış istemesi üzerine 3 Aralık 1920'de Gümrü (Alexandropol) Anlaşması imzalanmıştır. Ermeniler bu anlaşma ile Sevr'in geçersiz olduğunu kabul etmişler ve Türkiye'ye yönelik toprak taleplerinden resmen vazgeçmişlerdir.

---

500 URAS, Esat; a.g.e, sayfa 682 - 683.

Ancak bu anlaşma onaylanmadan Kızılordu Erivan'a girmiş ve Sovyet Ermeni Hükümeti kurulmuştur.

Erivan'da yönetim Vratzian'ın 18 Şubat 1921'de giriştiği ayaklanma ile tekrar Taşnakların eline geçmiştir. Vratzian Hükümeti 18 Mart'ta Ankara'ya bir heyet göndererek Ankara Hükümetinden Bolşeviklere karşı yardım istemiştir. Tarihin ne garip cilvesidir ki, daha 2 yıl önce Doğu Anadolu topraklarını ilhak ettiğini açıklayan Taşnak Hükümeti bu kez varlığım devam ettirebilmek için Ankara'nın yardımını talep etmektedir.

Bu Taşnak Hükümeti uzun ömürlü olamamış ve Sovyetler Erivan'da yeniden iktidarı ele geçirmişlerdir.

Türkiye 16 Mart 1921'de Sovyetler Birliği ile Moskova Anlaşmasını imzalamış ve bugünkü Türk-Sovyet sınırı çizilmiştir. Bu anlaşmanın tamamlanması amacıyla bu kez 13 Ekim 1921'de Sovyet Ermenistanı ile Kars Anlaşması imzalanmıştır. Her iki anlaşmada da Sevr'in tanınmadığına ilişkin hükümler yer almaktadır. Böylece, Taşnak Hükümetinden sonra, Sovyet Ermeni Hükümeti de her türlü talepten vazgeçmiş olmakta ve Sevr'in geçersizliği bir kez daha belgelenmektedir.

Sovyet Ermenistanı Adalet ve İşçi Komiseri Şahverdof Kars Anlaşmasının imza töreninde yaptığı konuşmada, "bundan böyle bu iki milleti başkalarının çıkarları uğruna birbirlerinin üzerine saldırtmanın mümkün olamayacağını" vurgulamıştır.

Doğu cephesinin bu şekilde tasfiye edilmesinden sonra, güney cephesi de 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması ile tasfiye edilmiş ve Fransız kuvvetleri beraberlerinde getirdikleri Ermeni lejyonunu ve mahallî komitecileri yanlarına alarak çekilmişler, mahallî Ermeni halkının büyük kısmını da adeta zorla beraber götürüp Lübnan'a yerleştirmişlerdir. Aynı olaya Hatay'ın anavatana katılmasında da şahit olunacaktır.

24 Temmuz 1923'de imzalanan ve Sevr'in yerini alan Lozan Anlaşmasında ise Ermeniler hakkında hiçbir hüküm bulunmamaktadır.

Böylece mesele Lozan'da bütünüyle çözümlenmiş olmaktadır. Ermenilerin bugün Sevr'e dayalı olarak birtakım iddialarda bulunmaları da hiçbir anlam taşımamaktadır.

Konuyu kapatırken, Sevr anlaşmasının taraf ülkelerce onaylanmamış olduğunu da hatırlamak yerinde olur.

SORU 9: TÜRKLER BUGÜN'DE TÜRKİYE'DEKİ ERMENİLERİ BASKI ALTINDA MI TUTMAKTADIRLAR?

Türkiye'deki Ermenilerin bugün de baskı altında tutuldukları iddiası zaman zaman gündeme gelmektedir.

Ermeni propaganda çevreleri bu iddiayı şu amaçlarla ileri sürmektedirler:

a) "Ermeniye zulmeden Türk imajını" tarih içinde kesintisiz olarak sürdürerek bugüne kadar getirmek,

b) Genç Ermeni kitlelerine uğruna mücadele edilecek bir hedef göstermek,

c) Propagandaya güncel bir nitelik kazandırmak,

d) Yabancı ülkelere Türkiye'nin içişlerine müdahale imkânı sağlayabilmek.

TCE™

Bu iddia da, diğerleri gibi, hiçbir esasa dayanmamaktadır.

Türkiye'deki 40-50 bin Ermeni vatandaşımız bugün hiçbir ayırıma tâbi tutulmadan, Türk vatandaşlarının sahip oldukları tüm hak ve özgürlüklerden eşit şekilde yararlanarak güven, huzur ve refah içinde yaşamaktadırlar.

Kendi kiliselerinde özgürce ibadet etmekte, kendi okullarında kendi dilleriyle öğrenim görmekte, yine kendi dilleriyle yayın organları çıkarmakta, kendi derneklerinde sosyal ve kültürel faaliyetlerini sürdürmektedirler. Türkiye'deki Ermeni toplumu 30 okula, 17 hayır ve kültür demeğine, Jamanak ve Marmara adlı 2 günlük gazeteye ve ayrıca bazı dergilere, Şişli ve Taksim adlı iki spor klübüne, çeşitli vakıflara ve sağlık kuruluşlarına sahip bulunmaktadır.

Türkiye Ermenilerinin büyük çoğunluğu gregoryendir. Dini liderleri Türkiye Ermenileri Patriği ünvanını taşımaktadır. Bu gregoryen çoğunluğun yanında katolik ve protestan Ermeniler de vardır, bunlar da kendi kiliselerine sahiptir.

Ermeni vatandaşlarımızın çok büyük ekseriyeti İstanbul'da oturmaktadır. Bu nedenle kurumlarının büyük çoğunluğu da İstanbul'da bulunmaktadır.

Hiçbir baskıya maruz kalmadıklarını, Türkiye'de yaşamaktan büyük bir memnunluk duyduklarını ve Türk vatandaşı olmakla iftihar ettiklerini her vesile ile dile getiren Ermeni vatandaşlarımız, yurtdışındaki Türk diplomatlarını hedef olan Ermeni terör örgütlerinin saldırılarını başta Patrik olmak üzere, her fırsatta şiddetle kınamışlar, bu terörün yol açtığı acıları diğer Türklerle birlikte aynı ortak duygularla paylaşarak Ermeni propoganda ve terör odaklarına en etkili yanıtı bizzat vermişlerdir.

l Kasım 1981 günü İstanbul'daki Ermeni Patrikhanesinde şehit Türk diplomatlarının anısına düzenlenen ve Patrik tarafından yönetilen dinî ayin Türkiye Ermenilerinin Ermeni terörü karşısındaki kararlı tutumlarının açık bir örneğini teşkil etmiştir.

TCE™

Avrupa Konseyinin Türkiye'deki azınlıklara baskı yapıldığı yolundaki kararı üzerine 1982 Şubatında Ermeni Patrikliğince yapılan açıklamada, "Türkiye Ermenilerinin birer Türk vatandaşı olarak Türkiye'de huzur içinde yaşadıkları ve her türlü inanç hürriyetinden yararlanarak dinî ayinlerini serbestçe yaptıkları" vurgulanmış, Los Angeles Başkonsolosumuz Kemal Arıkan'ın 28 Ocak 1982 günü Ermeni teröristlerce şehit edilmesi üzerine Patrik verdiği demeçte "Türk Ermenilerinin bu cinayeti her Türk vatandaşı gibi büyük bir üzüntüyle karşıladıklarım" ifade ile, "dışarıdaki Ermenileri bütün yasa dışı eylem ve cinayetlere karşı çıkmaya" çağırmıştır.

Böylece, Ermeni propagandasının bu iddiası hakettiği cevabı Türkiye Ermenilerinden almış olmaktadır.

TCE™

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

ORLY SALDIRISI DAVASI
(19 Şubat - 2 Mart 1985)

ANKARA ÜNİVERSİTESİ PROFESÖRLERİNDEN DR. MÜMTAZ SOYSAL'IN TANIK BEYANI

TCE

Sayın Başkan,

Sanıklardan hiç birini tanımıyorum ve saldırının yapıldığı gün Orly'de değildim. Müdahil avukatlarının istemi üzerine burada bulunuyorum. Neden? Aslında bu mahkeme önünde duygulara dayalı bir tanıklık yapabilirdim; zira 31'i diplomat ve memur olmak üzere Ermeni terörüne kurban giden 42 Türk'ten 12 tanesi benim eski öğrencim ya da meslektaşımdı ve Orly saldırısının mağdurları arasında da çoğunluğu kendi yurttaşlarım oluşturuyor.

Fakat buraya size başka şeyi izah etmeye geldim. Tanık oluşumdan ötürü bu davanın oturumlarında bulunamadım ve mahkemenin seyrini yalnızca Fransız basınından izleyebildim. Gazetelerde okuduklarını böyle bir izahın gerçekten gerekli olduğunu gösterdi. Savunma avukatları, siyaset adamlarının tanıklığına başvurarak arada onları Ermeni "soykırımı" üzerine konuşturmayı ve böylece bu davaya siyasal bir nitelik vermeyi arzu ediyorlardı. Bu konudaki çabaları şimdilik boşa çıkmış olabilir, ama sonunda gene bunu başarmayı denemeyeceklerinden fazla emin değilim.

Bu benim için bir önsezi değil, kesin bir kanı; zira, bu tür davalarda hep böyle olur. Nitekim psikolog-bilirkişi, huzurunuzda sanıkları söz konusu suça iten belli bir "tutkulu idealizm"den söz etti ve onlar da aynı "soykırımı"nın sorumlularına karşı intikam hırsıyla dolu olan çocukluklarını anlattılar, işte size bu konudan, "soykırımı" konusundan söz etmek için geldim.

Ben, ne tarihçiyim, ne de etnolog. Hukukçuyum. İnanıyorum ki öncesi ve sonrasıyla birlikte 1915 olaylarının hukuki yönü, bu olaylara ilişkin olarak toplu bir intikam duygusundan kaynaklandığı iddia edilen her suçun tahlili bakımından önemlidir. Cezasız kalmış bir haksızlık üzerine dünyanın dikkatini çekme gerekçesi söz konusu olduğu zaman da bu tahlil gereklidir.

Bir hukukçu olarak, özellikle bu ülkede devlet adamlarından Ermeni davasına taraftar olan en sade kişilere kadar "soykırım" teriminin bu kadar kolayca kullanılır olması ve hatta hafife alınması karşısında şaşırdım. Oysa bu terim belli tanımı olan bir suça ilişkindir ve o tanım İkinci Dünya Savaşından sonra hazırlanarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 günlü kararıyla onaylanıp 11 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşme" adlı uluslararası bir sözleşmeyle yapılmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi imzalayıp onaylamıştır.

TCE™

Anılan sözleşmede soykırımı suçunun tanımlanması üç unsur içermektedir. Herşeyden önce ulusal, etnik, ırki veya dini bir grup bulunmalıdır. Sonra bu grup, sözleşmede sayılan "grup mensuplarının öldürülmesi" eyleminden "bir grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi" ne kadar uzanan ve "grubun fizik varlığım sona erdirecek yaşama koşullarına tabi tutulması" eylemini içeren bazı muamelelere tabi tutulmalıdır. Fakat bu suçun üçüncü unsuru daha önemlidir. Söz konusu grubu "kısmen veya tamamen yok etmek kastı"mn mevcut olması gerekir.

Bu kilit ibare savaşlara, isyanlara vs. ilişkin başka amaçların sonuçları olan diğer "adam öldürme" den, soykırımını ayırdeder. Adam öldürme fiili ulusal, etnik, ırki veya dini bir grubun üyelerini sırf bu gurubun üyeleri oldukları için açık veya örtülü bir şekilde yoketmeyi hedef aldığı zaman soykırımına dönüşüyor. Sayılarının büyüklüğü, ancak gruba yönelik böyle bir kastın belirtisi olarak ele alınabilirse anlam kazanır. Bu nedenledir ki, Vietnam savaşına ilişkin Russel Mahkemesi vesilesiyle soykırımından sözeden Sartre'ın dediği gibi, böyle bir kastın örtülü bile olsa varlığını kanıtlamak için objektif olayları incelemek gerekir.

Ermeni sonunu ile ilgili olarak bu konuda bir sonuca varmak için üç grup olguyu saptamak yeterlidir.

Birinci olgu grubu, onbirinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar, ulusların tarihinde bir başka benzeri görülmeyen, Anadolu Türk ve Ermeni halklarının barış içinde birlikte yaşadıkları sekiz yüzyıllık döneme ilişkindir. Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden milliyetçilik çağına kadar kayda değer hiçbir uyuşmazlık, hiçbir silahlı çatışma bu iki topluluğu karşı karşıya getirmedi. Bütün dünya tarihinde birbirinden bu kadar farklı diller konuşan ve biribirine bu denli zıt dinsel inançlara sahip olup da bu kadar uzun süre böylesine barış içinde yaşayan iki başka halk gösterilemez. Biz böyle istisnai bir birlikte yaşamayı mümkün kılan Türk halkının bu hoşgörüsünden gurur duyarız. Bu durum her iki halkın günlük yaşamında sonuçlan bugün de süren derin bir kültür alışverişi sağladığı için daha da dikkat çekicidir. Örneğin Ermeni soyadlarının çoğu Ermenice ek alan Türkçe sözcüklerden (çoğu kez meslek adlarından) yapılmıştır. Buna karşılık, bugünkü Türk sanatındaki ve müziğindeki sanatçılar ve besteciler arasında Ermeni asıllı birçok kişi vardır.

TCE

İkinci olgu grubu, özellikle 1915 olayları ile onlardan hemen önceye veya sonraya ait olanlarla ilgilidir. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'ni oluşturan çeşitli etnik gruplar için milliyetçilik dönemidir. Bu düşünce akımı, her milleti İmparatorluk topraklarının bir kısmı üzerinde kendi devletini kurmak amacıyla silahlı mücadeleye iter. Birçoğu, neredeyse hepsi, bunu başarır.

Ermeniler hariç onların mücadelesi, bir temel konuda öbür milliyetçiliklerden farklıdır. Sanatkar ve zanaatkar, sultanın saltanatına sadık ve çalışkan bir halk olan Ermeniler Anadolu'ya ve hatta İmparatorluğun Avrupa'daki topraklarına yayılmışlardır. Böylece, Türklerin Doğu Anadolu'ya girmesinden önce oturdukları topraklardaki çoğunluğu kaybetmişlerdi. Sonuç olarak, ondokuzuncu yüzyıl sonlan ile yirminci yüzyıl başında hiçbir Doğu Anadolu ilinde artık Ermeni çoğunluğu yoktu. Bugünkü modaya uygun bir terim kullanmak gerekirse, Ermenilerin Ermenistan adı verilebilecek belli bir toprak üzerinde bir milli bağımsızlık hareketi olmadı ve ancak ülkenin çeşitli köşelerinde Ermeni gruplarının isyanları ve tedhiş eylemleri meydana geldi. Kendine saygısı olan her devlet gibi Osmanlı Devleti de bu faaliyetlere karşı kendisini savunmak amacıyla bazen oldukça ağır önlem almak zorunda kaldı ve bu önlemler zaman zaman hayli de sert oldu.

Sonra, Birinci Dünya Savaşı başladı. 1915'de Osmanlı Devleti birçok cephede birden savaşıyordu. Batı'da Çanakkale'de İtilaf Devletlerinin saldırısına karşı savaşılırken ülkenin doğusu Çarlık Rusyası Ordularının işgal tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Rusya'nın Osmanlı Devletindeki dağılmayı hızlandırmak ve bundan kendi yararına çıkar sağlamak amacıyla ondokuzuncu yüzyılın ikinci yansı boyunca Ermeni sorunuyla ilgilenen büyük devletlerden biri olduğunu unutmamak gerekir. Savaş sırasında Rus yöneticiler Osmanlı Cephe gerisindeki bölgeyi sarmak için Ermeni sorununa o zamana kadar gösterdikleri ilgiden yararlandılar. Böylece isyancılarla Rus Ordusu arasında bir işbirliği doğdu. Bu Ermeni ayaklanışını yönetenlerin gözünde belki de ulusal bağımsızlık yolunda gerekli bir işbirliğiydi; Fakat Osmanlılar için, böyle bir davranış vatana ihanetti. İşte bu savaş koşullan altında, başkaldırmalar, isyanlar, karşılık vermeler ve karşılıklı öldürmeler oldu. İşte o zaman hükümet şu karan almak zorunda kaldı. 1. Muharip birliklerdeki Ermeni askerleri geri hizmet birliklerine aktarmak; 2. Savaş bölgesindeki Ermeni halkı Güney Doğu Anadolu'ya ve o dönemde İmparatorluğun bir parçasının oluşturan bugünkü Suriye'nin kuzeyine doğru kaydırmak. Bu önlemler birliklerin güvenliğini sağlamak ve ordunun ikmal yollarını güvenlik altına almak için zorunlu idi.

Zor bir kaydırma oldu bu. Bütün Ermeni nüfusu çok dağlık ve çorak bir bölgenin bir uçundan öbürüne nakletmek çok güç koşullar altında gerçekleşti. Taşıma araçları bulunmadığı için, çoğu zaman yerleri değiştirilenler uzun mesafelere yaya gitmek zorunda kalıyorlar, Devlet otoritesine boyun eğmeyen aşiretlerin saldırılarına ve hırpalanmalarına maruz kalıyorlardı.

Ayrıca askerlerle birlikte bütün sivil haklı kıran kıtlıkların ve salgınların yaşandığı bir dönemdi. Koşulların zorluğu yanında hükümet emirlerini yerine getirmede gayretkeşlik eden bazı yöneticilerin de bazen yer değiştirenlerin korunması için gerekli önlemleri alma zahmetine katlanmadıkları oluyordu. Kısacası, Anadolu'nun bu bölgesinde o tarihte bir insanlık trajedisi yaşandı, fakat her iki taraftan yüzbinlerce kurban veren ve karşılıklı acı çekilen ortak bir trajedi söz konusuydu.

Fakat bu dram soykırımı adını alabilecek bir dram değildir. Zira soykırımının asıl unsuru, yani sırf Ermeni olduğu için Ermeni etnik grubunu yoketme kastı eksiktir. Söz konusu olan düzensizliğin ve karışıklığın hüküm sür-

düğü, can çekişen bir İmparatorluk bünyesinde, silahlı çatışma koşullarında kararlaştırılmış bir savaş eylemidir. Ermeni unsurunun başka bölgelere naklinin sonuçlan, ilk bakışta, 1948 Andlaşmasının aradığı koşullara uyar gibidir. Grup üyeleri öldürülmüştür ama daha çok yerel aşiretlerin sorumsuz, kişileri tarafından. Evet maddi ızdıraplar yaşanmıştır, ama bu özellikle savaşın yakıp yıktığı bir ülkenin coğrafi ve iklim koşullarından kaynaklanmıştır. Yetim kalan Ermeni çocukların Müslüman ailelerce evlat edinildiği de doğrudur. Fakat bu asla, Sözleşmenin deyimiyle "bir grubun çocuklarının diğer bir gruba zorla nakledilmesi? amacıyla yapılmamış, aksine yüzyıllar boyunca Anadolu ailelerini birbirine bağlamış barışçı bir birliktelikten esinlenen yardım ve dayanışma anlayışıyla olmuştur. Bütün bu olaylar dizisinde bir kavmi kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak kastı yoktur. Çünkü Ermeni kaynaklar, ülkenin cepheden uzak bölgelerindeki Ermenilerle İstanbul ve İzmir gibi büyük merkezlerinde oturanların aynı önlemlere tabi tutulmadıklarını kabul ediyorlar. Öte yandan, birçok Ermeni asıllı memur ve hatta kaymakam, ülkenin doğusunda meydana gelen olaylara rağmen görevlerinin başında kalmışlar ve böylece, Osmanlı Devletinin gayrimüslimlere devlet kapılarını açma geleneği eskisi gibi devam etmiştir. Gerçekten Osmanlı bürokrasisinde birçok bakan, büyükelçi (hatta Berlin, Viyana vs. gibi önemli başkentlerde) ve yüksek memur olarak görev alan birçok Ermeni olmuştur.

Doğu Anadolu'ya gelince, elimizde, başka bölgelere nakledilenlerin güvenliğini ve korunmasını sağlamak için, çetin bir savaşın korkunç koşullarına rağmen idare makamlarınca çaba gösterildiğini belgeleyen, Osmanlı arşivlerinde mevcut olup bir kısmı yeni yayınlanmış olan sayısız belge, mektup, telgraf, genelge vs. var. Yöneticiler bazı durumlarda başarısız kalmış olabilirler. Fakat bu başarısızlıklar, bütün devlet mekanizmasının Yahudi ırkının topyekün imhasına yöneltildiği Hitler'in soykırımıyla karşılaştırılabilecek bir soykırımın kastının varlığına delil olarak değerlendirilemez.

"Türkler tarafından gerçekleştirilen Ermeni soykırımı" suçlamasını çürütmeye yarayan olgulardan üçüncü grubu bugünkü Türkiye'de Türk halkı ile Ermeni azınlık arasındaki uyumlu ilişkiler oluşturuyor.

Bu ilişkilerin niteliğini anlamak için dışarıda yaşayan son üç kuşak Ermenilerin özelliklerini hatırlamak ve onların yazgılarını Türkiye Ermenilerinin yazgısıyla karşılaştırmak gerekir.

İlk kuşak, yakınları Birinci Dünya Savaşı olaylarında mağdur olup acı çeken ve Osmanlı Devletinin çöküşünden önce veya çöküşü sırasında ülkeyi terketmek zorunda kalanlardan oluşan göçmenlerdir. Bu Ermenilerden bazıları öç alma düşüncesiyle ve çekilen acıların karşılıklı olduğunu unutarak, eski Osmanlı yöneticilerine karşı saldırılarla bireysel tedhiş eylemlerine giriştiler.

Bunun dışındaki ikinci kuşak Ermeniler, kendilerini kabul eden yeni toplumlarla bütünleşen, sanatkar, ve çalışan bir millet olarak olağanüstü yetenekleri sayesinde yeni ortamda kendilerine yer yapan, orada huzur ve hoşgörü bulan, uyum sağlayanlardan oluşuyor. Üçüncü kuşağın, yani bugün dışarıda yaşayan Ermeni gençlerinin bir kısmını yeniden şiddet eylemleri yoluyla ulusal bir kimlik kazanma peşinde koşmaya iten asıl neden bu ikinci kuşağın durumudur. Üçüncü kuşağın tedhişindeki amaç, geçmişin unutulmasını, artan bütünleşmeyi ve Ermeni kültürünün kaybolmasını önlemektir. Ne yazık ki, bu gençler kişiliklerini ispatlamak için şiddet yolunu, yani en kolay yolu seçtiler. Başvurdukları tedhiş eylemleri onlar bakımından kuşkusuz birçok tehlikeyi de içeriyor. Fakat Ermeni kimliğini sürdürmek için harcanması gereken gerçek kültürel ve düşünsel çabalarla karşılaştırıldıklarında, bu eylemler aslında çok kolaycı ve kısır bir seçeneği temsil eder.

TCE

Buna karşılık, Türkiye'de yaşayan üçüncü kuşak Ermeniler böyle bir kimlik bunalımı geçirmiyor. Zira hepsi, şimdi de Osmanlı Devleti bünyesinde birlikte barış içinde yaşadıkları dönemdeki gibi Ermeni kavminin özellerini sürdürmek için gerekli bütün olanaklara sahip bulunuyorlar. Ayrıca, sahip oldukları dinsel azınlık hakları, 1923'de imzalanan ve aslı Fransa nezdinde muhafaza edilen uluslararası bir andlaşmayla, yani Lozan Andlaşmasıyla güvence altına alınmıştır. Türk halkı ile Ermeni azınlığı arasında kültürel alış veriş bugün de sürmekte ve her iki topluluk kinsiz bir barış ortamında aynı yaşam tarzını paylaşmaktadır. 1980'den önce Türkiye'yi önüne katıp sürükleyen terör akımı sırasında bile Türkiye Ermenilerinin asla şiddet eylemlerine girişmemesi dikkate değer bir durumdur. Meydana gelen bazı bireysel olaylar ise, yurt dışında eğitilip yetiştirilmiş Ermenilerin eseridir. Kudüs'deki meşhur "papaz okulu" olayı bu genel çerçeve içinde değerlendirilmelidir. Fransız basınına göre, sanıklardan biri Türkiye'de Ermeni Okulunun bulunmamasından "Kudüs'te eğitim yapmak zorunda kaldığım" söylemiş. Sayın Başkan, öğrenimin Ermenice yapıldığı ve taşıdıkları Ermenice isimlerden kimlikleri kolayca ayırdedilebilir 19 Anaokulu, 20

İlkokul, 9 Ortaokul ve 5 liseden bazılarını size örnek olarak zikretmeme izin veriniz. Bezezyan Anaokulu ve İlkokulu, Vartuhyan İlkokulu, Semerciyan Cemeran Anaokulu ve İlkokulu, Karagözyan İlkokulu, Aramyan Uncuyan Ortaokulu, Bezciyan Ortaokulu, Sahakyan Nunyan Lisesi, Escyan Lisesi, Gebrenagan Lisesi vs.

Yurtdışında bulunan genç Ermeni teröristlerin başlıca hedefi Türk halkı ile Ermeni cemaati arasındaki karşılıklı hoşgörüyü ve birlikte barış içinde yaşamayı sona erdirebilmek olmuştur. Fakat şu ana kadar ki bütün çabalar başarısızlıkla sonuçlanmış ve ne Türk halkı, ne de Türk Hükümeti, Türkiye Ermeni Cemaatine karşı şiddet eylemlerine başvurmuştur.

Buna rağmen Ermeni terörü sürüp gidiyor ve yetmiş yıl önceki soykırım'dan söz edilmeye devam ediliyor. Neden? Çünkü soykırımı insanlığa karşı bir suçtur ve yukarıda değindiğim andlaşmada "bir Devletler Hukuku suçu" olarak tanımlanmaktadır. Soykırımından sözederek dünya kamuoyunu etkilemek ve bir devlete, bir millete, bir halka karşı harekete geçirmek kolaylıkla mümkündür. Ayrıca bu, zaman aşımına uğramayan bir suçtur; yani ne zaman işlenirse işlensin cezalandırılması gerekir. Demek ki bu suçun sanıkları nerede ve ne zaman olursa olsun cezalandırılmalıdır ve Ermeni teröristlerin gözünde bu suç bütün Türk Milletine yüklendiğinden, Türk Devletinin temsilcileri ve hatta bütün Türk vatandaşları cezalandırılmalıdır. Bu yüzden olayların meydana geldiği tarihte ana ve babaları bile dünyaya gelmemiş genç diplomatlar veya ülkelerine dönmek için kendi ulusal hava yollarının uçağına binen sıradan işçiler hedef seçilmiştir.

İşte bundan dolayıdır ki, Ermeni teröristler tarihi saptırmayı ve savaş koşullan içinde birlikte yaşanan bir faciayı soykırımı olarak nitelendirmeyi tercih ediyorlar. Bu da kendilerince tedhiş suçları işlemek için bir bahane sağlamış oluyor. Fakat Birleşmiş Milletlerce yapılan sözleşmedeki tanımlama ulusal, etnik, ırkî veya dinî bir grubun üyelerin, sadece bu grup üyesi oldukları için kısmen veya tamamen yok etme amacından söz ettiğine göre bu tedhiş eylemlerinin kendileri "soykırımsal" bir nitelik kazanıyorlar, Türkleri Türk oldukları için öldürmek ve Türkleri taşıyan Türk Hava Yollarının bir uçağı olduğu için bir uçağa bomba yerleştirmeye çalışmak, işte "soykırımsal" bir eylem sayılması gereken hatta soykırımın ta kendisi olan budur.

Teşekkür Ederim Sayın Başkan

SORULAR VE YANITLARI

AV. VERGES: Profesör Mümtaz Soysal'ı Doğu Anadolu'daki bir buçuk milyondan fazla Ermeni'nin hayatına mal olan "soykırımı" nın "en sinik" yorumunu yermekle suçluyor. Sonra, Belçikalı Bakan Baron de Brouckere'in kitabından pasajlar okuyarak anılan olaylara ilişkin feci tasvirler konusunda Profesörün ne düşündüğünü soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Ermeni davasını savunan yazarların kitaplarından böyle parçalar seçmek çok kolay . Ben de aynı şeyi yapabilir ve huzurunuzda ülkenin aynı bölgesinde Ermenilerce toplu olarak öldürülmüş Türkleri anlatan kitaplardan sayfalarca okuyabilirdim. Biz de size rakamlar konuşturabiliriz. Osmanlı nüfus sayımlarından çıkan ve büyük Avrupa Devletlerinin konsolosluk raporlarıyla doğrulanan rakamlara göre İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Ermenilerin toplam sayısı 1.300.000'i geçmiyordu. Demek ki devletin dört bir yanında yaşayan Ermeni cemaatindeki herkesin topluca öldürülmesi anlamına gelecek iç karartıcı bir varsayımdan hareket etsek bile "bir buçuk milyon ölü" den sözetmek anlamsızdır. Ayrıca, ben de size, Osmanlı yöneticilerine o kadar haksızlık etmeyen olayları bir başka biçimde ele alan yabancı yazarlardan alıntılar yapabilirim. Size Türk halkının ve askeri makamlarının "dürüst davranışından sözeden ve önsözünü Müttefik İşgal Kuvvetleri Komutanı Mareşal Franchet d'Espercy'nin yazdığı Fransız binbaşısı Larcher'nin "Dünya Savaşında Türk Savaşı" isimli kitabını zikredebilirim. Bütün bu olayların büyük bir imparatorluk çökerken, böyle bir çöküşün tam kargaşasıyla birlikte meydana geldiğini unutmamak gerekir. Şüphesiz, gayretkeşlikle yetkilerini aşan yöneticiler de olmuştur. Ama onlar, savaştan sonra Osmanlı mahkemelerince soykırımını amaçlayan bir hükümet siyasetinin uygulayıcıları olarak değil, fakat kendi aşırılıklarının sorumluları olarak cezalandırıldılar.

AV. VERGES: Lord Bryce'm kitabından Türklerin zalimliğine ilişkin bir pasaj zikrettikten ve 1915 olayları sırasında, İstanbul'daki Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Mr. Morgenthau'nun eserinden bir parça okuduktan sonra, bu metinler hakkında Profesör Soysal'ın görüşünü soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Sayın Başkan, demin belirttiğim gibi, huzurunuza bir yığın kitapla gelmemize izin verilseydi, az önce okunanın tam

aksini anlatan alıntılar yapabilirdik. Fakat Türkler aleyhine ve Ermeniler lehine eser sayısının çok olduğu da doğrudur. Bir soykırımı kanıtlamak için herşey yapıldı; sahte iddialara, sahte ve tahrif edilmiş belgelere dayanıldı. Morgenthau'ya gelince kendisinin ve kendisinden sonra müttefik işgali sırasında İstanbul'da bulunan haleflerinin anılan "soykırımı" konusunda Osmanlı yöneticilerini sorumlu gösterecek kesin delilleri elde etme olanağına sahip bulunduklarını hatırlatmak gerekir. Unutmayalım ki arşivler işgal kuvvetlerinin denetimi altına geçtiği zaman bile hiçbir şey kanıtlanamamıştır.

AV. VERGES: Mr. Morgenthau'nun savaş sonrasında İstanbul'da bulunmadığını belirterek bu kere Alman misyoner Doktor Lepsius'u zikredip Profesör Sosyal'ın bu konuda ne düşündüğünü soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Savaş halinde olan bir ülkede Büyükelçi olan Mr. Morgenthau İstanbul dışına adımını bile atmamıştır ve raporları çoğu Ermeni asıllı tercümanları ile misyonerlerin verdiği bilgileri yansıtır. Doktor Lepsius da bir misyonerdi. Az önce okunan pasajda Osmanlı İmparatorluğundaki Musevilerden sözettiğini farkettim. Bu konuda, Sayın Başkan, bir şey söylememe izin veriniz: yakında birkaç yıl içinde, İspanya'dan kaçan Yahudilerin Türkiye'ye sığınışlarının beşyüzüncü yıldönümünü kutlayacağız. Engizisyondan ve dini cezalandırmalardan kaçan bu insanlar gayrimüslim toplulukların kendilerini yönetmelerine dayalı bir yönetim sistemi içinde huzur ve güven sunan Osmanlı Devletinin topraklarına sığındılar. Biz İmparatorluğun Musevi ve Hristiyan halklara karşı hoşgörüyle dolu geçmişinden ve sisteminden ancak gurur duyarız.

AV. BOURGUET: Profesör Soysal'ın hukuki bir açıklamada bulunma yerine siyasi bir konuşma yaptığını iddia ederek, İkinci Dünya Savaşından sonra yürürlüğe girmiş bir uluslararası sözleşmede söz etmenin ceza hukukundaki geri yürümezlik ilkesinin gerisine sığınmak olduğunu ileri süren bir suçlamada bulunur. Ayrıca Soysal'dan konuşmasında Ermeni "halkı"nı belirtmek için neden "Ermeni unsur" terimini kullandığını sorar.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin 1948 tarihli olması tartışmamızla hiç ilgili değil. Benim bu sözleşmede verilen tanımlamadan yararlanarak açıklamaya çalıştığım şey, ondokuzuncu yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar uzanan bir tarih kesiti içindeki olayların gerçek niteliğidir.

Bu sözleşmenin tanımlamasını temel ölçüt olarak alıyor ve Doğu Anadolu'daki Türk Ermeni halklarının ortaklaşa yaşadıktan beşerî facianın varlığını da kabul ederek söz konusu olaylarda Osmanlı yöneticilerine yüklenebilir bir soykırımı suçunun bulunmadığını söylüyorum.

Biz kendi tarihimizle hesaplaşmaya ve hatta daha sonra "suç" olarak tanımlanan bir durum varsa onun bile sorumluluğunu üstlenmeye hazırız. Bu sözleşmenin geriye yürümezliği ya da yürürlüğü hakkında hukukçular arasında bir tartışma olduğunu iyi biliyorum. Hatta, soykırımı terimi İkinci Dünya Savaşından sonra "üretilmiş" bir terim olmasına rağmen, gerçekte sözleşmenin insanlık tarafından daha önce mahkum edilen bir suçun varlığını doğruladığı ölçüde zaten var olan hukuku "açıklayıcı" nitelikte olduğu savunulabilir. Geçmişe yürüyüp yürümemesi buradaki tartışmamızın esasını değiştirmez; çünkü tarihi olaylar böyle bir suçun varlığını kanıtlar nitelikte değildir.

"Ermeni unsuru" terimine gelince, Sayın Başkan, size bunun kullandığım tek terim olmadığını hatırlatmak isterim. Ermenilerden söz ederken kavim, halk, azınlık vs. gibi başka terimler de kullandım. Kullanılan terim hukuki tartışmanın esasını hiç değiştirmez. Sözleşme, bir kavim, bir halk, bir azınlık veya dilerseniz bir millet anlamına gelebilen bir "grup"tan söz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Ermenileri şüphesiz sözleşmenin anladığı anlamda bir grup oluşturuyordu. Fakat anlatmaya çalıştığım konuyla, yani özellikle bu gruba karşı işlenmiş bir soykırımı suçunun mevcut olmayışıyla bu hususun herhangi bir ilişkisi yoktur.

AV. BOURGUET: Anadolu'da yaşayan "Kürtlerin" sayısını soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Bu soru ile tartışmamız arasında.bir ilişki görmüyorum, fakat ima edilmek isteneni gayet iyi anlıyorum. Türkiye ırk, din veya dil ayrımı yapmaksızın yasa önünde yurttaşların eşitliği üzerine kurulmuş, bütünlük ilkesine dayalı bir Cumhuriyettir. Türkiye Cumhuriyetinde anadili Türkçe olmayan yurttaşlar vardır. Fakat yurttaşları arasında konuştukları dile göre ayrım yapmayan bir devlette bu noktanın hukuki bir sonucu yoktur ve özellikle bu ilkeyi güçlendirmek için son nüfus sayımları sırasında anadile ilişkin soru bile, sorulmamıştır. Bu yüzden bir rakam vermek imkansız. Bu size Fransa'daki Breton sayısının sorulmasına benzer. Siz

ne rakam verirdiniz? Bretanya bölgesinin tam nüfus sayısını mı? Fakat bu nüfusun hepsi Breton değildir. Yoksa Fransa'nın dört bir yanında yaşayan Breton asıllı insanların sayısını mı? Fakat bu konuda da bir rakam vermek, çeşitli akrabalık dereceleri ve köken kavramındaki farklı yaklaşımlar nedeniyle imkansızdır.

Hukukî açıdan konuşursak, bugünkü Türkiye Cumhuriyetinde, azınlık terimi, sadece Lozan Andlaşmasıyla azınlık olarak kabul edilen gayrimüslim üç cemaati kapsar. Bunlar Rum Ortodoks, Ermeni ve Musevi cemaatleridir. Böylece, ülkenin anayasal düzeni ile bütün yurttaşlara sağlanan güvenceler yanında azınlıkların hakları uluslararası bir andlaşma ile ayrıca güvence altına alınmıştır.

TCE™

AV. BOURGUET: "Dağ Türkleri" deyiminin anlamını soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Çeşitli ırklara mensup yurttaşlar yönünden Türkiye Cumhuriyetinin tutumunu küçük düşürmek için bu deyimin yurt dışında dilden dile dolaştığım biliyorum. Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de Türk yurttaşlığı, kavmi veya ırki değil, hukuki bir kategoridir. Etnik köken ile hiçbir ilgisi yoktur ve etnik köken hiçbir hukuki sonuç doğurmaz. Avukat Bourguet'nin değindiği deyim, Türkiye'de kullanılmamakta fakat alay edercesine bazen yabancı eserlerde zikredilmektedir. Belki de Cumhuriyetin ilk yıllarında etnik düşmanlıkların izlerini ortadan kaldırmak için de kullanılmıştır. Şayet böyle ise, bu ancak övgüye değer bir davranış olabilir. Fakat o deyim bugünün Türkiye'sinde geçerli olan bir deyim değildir.

AV. BOURGUET: 1915 mağdurlarının sayısına ilişkin tartışmaya değinerek, bu sayının küçültülmesiyle suçun işlenmemiş sayılması yolunda bir gerekçe oluşmadığını ve bazı insanların ölümünden kurtulmuş olmasıyla soykırımı veya soykırımına teşebbüs suçunun yokluğuna hükmedilemeyeceğini söylüyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Eğer suç mevcut ise, mağdur sayısının az veya çok olması suçun niteliğini elbet değiştirmez. Zaten bu nedenledir ki bütün konuşmam boyunca sayı sözü etmekten kaçındım. Kanıtlamaya çalıştığım husus Osmanlı Devletinin sorumlularında Ermeni kavmini hedef olan ve bir kavmin insanlarını kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelen bir kastın bulunmayışıdır. Sorunun özünü bu oluşturuyor. Böyle bir

kast bulunmaksızın karşılıklı olarak yaşanmış bir insanlık faciasının varlığını kabul etmek soykırımını kabul etmek anlamına gelmez.

AV. BOURGUET: Türkiye'nin "soykırımın kabul etmemeyi sürdürüş nedenini soruyor ve özellikle hukuki sonuçlan bakımından Türkler için soykırımı ile katliam kavramlarını arasındaki fark konusunda bilgi edinmek istiyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Önce konuya bir açıklık getirmek gerek, zira hukuk herşeyden önce kavramların belirgin olmasını ister. "Türklerin Ermeni Soykırımı" kavramı yerine "Türklerin Ermeni Katliamı" kavramını kullanmış değilim. Hayır, birbiri karşısında konması gereken iki kavram, bir yanda "Türklerin Ermen Soykırımı" kavramı ile öte yandan "başkaldırma, isyan, karşılıklı öç alma ve öldürme gibi eylemleri içeren ve tarihin belli bir döneminde iki topluluk arasında birlikte yaşanmış olan facia" kavramıdır.

TCE™

Eğer sayılardan konuşmak gerekseydi, ben de ondokuzuncu yüzyıl sonundan Birinci Dünya Savaşının ertesine kadar olan aynı dönemde büyük çoğunluğu Doğu Anadolu olaylarında olmak üzere hayatlarını yitiren iki buçuk milyon Türkten sözedebilirdim. Hiçbir şeyi inkar etmiyorum. Tarihi olayları gözlemliyor ve belli bir etnik grubu sırf o etnik grup olduğu için yok etmek kastının bulunmadığını belirtiyorum. Bu koşullarda bir soykırımın varlığım kabul etmek gerçeğin aksini kabul etmektir. Ayrıca bu geçmişi başka dini topluluklara karşı hoşgörü ve iyi niyet örnekleriyle dolu Türk halkı için bir aşağılamayı bir hakareti kabul etmek anlamına gelir. Bu aynı zamanda, bütünlük ilkesine dayalı bir Cumhuriyet çerçevesinde bugün de ülkesi üzerindeki Ermeni topluluğu ile barış içinde birlikte yaşamayı sürdürmek isteyen bir millete hakarettir. Öte yandan bunu kabul etmek tek yanlı bir propagandanın sonuçlarını ve iki halk arasındaki düşmanlığın sürekliliğini kabul etmek anlamına gelir. Biz Ermenilere karşı toplumca hiçbir kin beslemiyoruz. Bir soykırımını kabul etmek, dünyanın din kavgalarıyla parçalandığı bir dönemde bile bu bakımdan lekesizliğini koruyan Türk halkının toplu olarak tarih önünde özür dilemesinin gerekliliğini kabul etmek olur. Aynı şekilde, bu şimdiki Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi üzerindeki toprak iddialarını da kabul etmek anlamına gelir. Anadolu geçmişte birçok ulusun ve birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Bugün ise Türklere ve Türkiye Cumhuriyetine aittir. Soykırımı zaman aşımına uğramayan bir suç olduğundan

bugünün Ermeni gençleri bu Cumhuriyeti ve onun vatandaşlarını cezalandırma hakkını kendilerinde görüyorlar, insanlık böyle bir öç alma ve cezalandırma anlayışını kabul edemez. Söz konusu olaylar yetmiş yıl önce meydana geldi. Karşılıklı düşmanlıkları yeniden canlandırmak maksadıyla tarihin bu sayfalarım karıştırmak boşunadır. Bu sayfaların varlığını kabul etmek, her tarihçinin, hatta her dürüst insanın ahlaki görevidir. Fakat, bunları tek taraflı yorumlayarak söz konusu halklardan yalnızca birini suçlamak, bütün, insanlığın ortak vicdanınca kabul edilemeyecek bir tutumdur.

AV. BOURGUET: Osmanlı Hükümetinin Dahiliye Nazın Talât Paşa'ya atfedilen 1915 tarihli bir telgraf okuyarak kendisine göre soykırımının varlığını kanıtlayan bu belgenin gerçek olup olmadığını soruyor ve bu konuda bilgi istiyor.

TCF™

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Bu telgraf sahtedir. Bugün birçok propaganda kitabına basılan bir fotoğrafın fotoğrafıdır ve aslı mevcut değildir. Çünkü aslı 1921'de Berlin'de Talât Paşa'nın öldürülmesine ilişkin Tehlirian davası sırasında bir kitap yayınlayan Andonian isimli biri tarafından sahte olarak imal edilmiştir. Berlin mahkemesi bu kitapta yayınlanan metnin ve öbür belgelerden hiçbirinin gerçekliğini asla kabul etmedi. Fakat bu yayın kamuoyunu etkiledi ve katil beraat etti. Osmanlı İdaresinde küçük bir memur tarafından Andonian'a satılmış olduğu iddia edilen bu belgeler Halep Valisince "imzalanmış" notları içermektedir. Fakat Valinin imzası Osmanlı arşivlerine göre gerçekte oradaki imzadan tamamen farklıdır. Ayrıca sahte belge düzenleyicisinin Miladî takvimle Rumî takvimi birbirine çevirmekte tam usta olmayışından kaynaklanan tarih hataları da mevcuttur. Tekrar ediyorum ben tarihçi değilim; fakat telgraflarda kullanılan şifre sistemine, Osmanlı belgelerinin başlığına ve küçük ayrıntılara ilişkin başka hatalar Türk tarihçileri tarafından özenle kanıtlanmış ve yayınlanmıştır. Belgeler böylece, kendilerine mal edilen bütün değeri yitirmiş ve hatta siyasal davalar için tarih saptırma amacıyla sürdürülen sahtecilik çabalarının birer örneği olmak durumuna düşmüşlerdir.

AV. BOURGUET: Türk tarafının özellikle bu tür çabaları başarısız kılmak için Osmanlı arşivlerini niçin yabancıların yararlanmasına açmadığını soruyor ve Türk makamlarının Ermeni sorunu konusunda hüküm vermek üzere Ekim 1984'de Paris'te toplanan Halklar Daimi Mahkemesine belge sunmayı reddetmiş olmalarını vurguluyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Osmanlı Arşivleri sınıflandırma ve koruma gereklerinin izin verdiği ölçüde her milletin iyi niyetli bilginlerin yararlanmasına açıktır. Şüphesiz özellikle böylesine tartışmalı bir sorun söz konusu olunca, geçmişin mirasını korumak için bazı önlemlerin alınması da zorunludur. Osmanlı arşivlerinin incelenmesi arşivlerin dili ve okunması zor milyonlarca belge içermesi nedeniyle olağanüstü bir uzmanlık ister. Ermeni sorununa ilişkin olarak bir avuç Türk uzmanınca yayınlanmış olanlar bile, uzun süredir yayılıp söylenenin tam aksini kanıtlamaya yeterli olmuştur. Demek ki, düşünülenin aksine Osmanlı arşivlerini bilim çevrelerinin incelenmesine açmakta Türkiye'nin büyük çıkarı vardır.

Halklar Daimi Mahkemesine gelince, Türk makamlarının yasalara uygun biçimde kurulmuş mahkemelerce resmi yoldan istenilen belgeleri göndermeye hazır olduğunu sanıyorum. Örneğin Ağır Ceza Mahkemenizce resmi bir belge veya görüş istenildiği takdirde, bu istem mutlaka süratle yerine getirilir. Fakat, Halklar Daimi Mahkemesi, düşünsel yetenekleri ne olursa olsun özel sıfatlarıyla hüküm veren bireylerden oluşan bir kanaat mahkemesi olduğu için Türk makamlarının Ermeni davası için propaganda aracı durumuna gelme tehlikesi taşıyan böyle bir kurumla ilişkiye girmekten sakınmış olabileceklerini zannediyorum.

AV. ZAVARJAN: Türk ve Ermeni Halklarının barış içinde sekiz yüzyıl süreyle birlikte yaşamalarına ve Ermeni topluluğunun özelliklerine ilişkin olarak Profesör Soysal'ca söylenenlere değinerek Türk tarafının "köylü" yönünün Ermenilerin "sanatkâr" tarafıyla zıtlık oluşturduğunu göstermeye ve sorunun tahlili için bundan bazı sonuçlar çıkarmaya çalışıyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Ermeni halkının yeteneklerini överken herhangi bir karşılaştırma yapmadım. Eğer bu tahlil denemesiyle Türklerin Ermeni komşularına göre daha az ince ve dolayısıyla şiddet eylemlerine daha yatkın oldukları söylenmek isteniyorsa, böylesine onur kırıcı bir imajı kesinlikle reddederim. Halkıma hakaret edilmesine izin veremem.

AV. ZAVARIAN: Bu kez 24 Nisan 1915 tarihinin Türkler için ne anlama geldiğini soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Sayın Başkan, herşeyden önce, bu tarihin Ermeni davasının savunucuları için ne anlama geldiğini açıklamama izin

veriniz. Onlar için, bu "soykırımının başlangıç tarihidir. Demek ki her yıl anılması gereken bir tarih. İnsanlığı karşı işlenmiş bir dizi suçun başlangıcını oluşturduğundan bu tarihin bütün halklarca hatırlanmasını istiyorlar.

Aslında, bu tarihte tam olarak ne oldu? Bu tarih, Osmanlı Hükümetinin Ermeni Devrim Komiteleri yöneticilerinin yakalanması ve vatana ihanet suçundan askeri mahkemeler önüne çıkarılması emrini verdiği gündür.

AV. ZAVARIAN: O tarihte, 650 Ermeni aydın, yazar, şair, doktor, avukat, bilgin, din adamı ve siyaset adamının "Constantinople"de tutuklandığını, sonra sürgüne gönderilip öldürüldüğünü belirterek bütün bunların bir soykırımın delili oluşturup oluşturmadığını soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Herşeyden önce kentin adı "Constantinople" değil, Türkler için her zaman olduğu gibi İstanbul'dur. Öte yandan Ermeni aydınlar, Ermeni ya da aydın oldukları için tutuklanmadılar, tutuklanmalarının nedeni Doğu illerine düşmanla işbirliği ve başkaldırma emrini vermiş olan komitelerin yöneticileri olmalarıydı. İşgal tehdidine karşı koyan savaş halindeki bir ülke hükümetinin başka türlü davranabileceği düşünülemez. Bu yöneticiler öldürülmedi, fakat sadece ülkenin iç kısımlarına, Orta Anadolu illerine nakledildi. Aralarında bazılarının savaş zamanında kabul edilemeyecek bir ihanetten yargılanıp bunu hayatlarıyla ödemeleri de hiç şüphesiz, bir soykırıma delil sayılamaz.

AV. ZAVARIAN: Doğu vilayetlerindeki Ermenilerin nakledildikleri yerleri soruyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: "Halklar Daimi Mahkemesi"ne sunulmuş bütün raporları içeren ve sık sık atıfta bulunduğunuz "Suskunluk Suçu" adlı o sarı kitabı ben de biliyorum. Bir nüshası da şimdi cebimde. Bu kitabın 6 ya da 8 inci sayfasında nakledilen Ermeni kafilelerinin izledikleri yollar oklarla gösterilmiştir. Bu intikalin ülke sınırları içerisinde, aynı ülkenin güney doğusuna doğru yapıldığına dikkat etmek gerekir. Demek ki kelimenin İkinci Dünya Savaşında kazandığı anlatımda bir tehcir söz konusu değildir.

AV. ZAVARIAN: Almanların da iki milyon Yahudiyi yok etmek üzere tehcir ettikleri halde "tehcir" kelimesini asla kullanmadıklarına dikkat çekiyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Avukatın bu sözüyle neyin amaçlandığını gayet iyi anlıyorum. Önceki davaların senaryosu burada da tekrarlanıyor.

Bundan sonraki adım, hiç kuşkusuz, İkinci Dünya Savaşı başında Hitler'e atfedilen "Herşey bir yana, bugün Ermenilerin yok edilişini kim anımsıyor" şeklindeki meşhur cümlenin zikredilmesi olacak. Oysa bir İngiliz gazetecisi tarafından Hitler'e maledilen bu cümlenin Hitler tarafından asla söylenmemiş olduğu, sonraları özellikle Amerikalı araştırmacı Heath Lowry tarafından kesinlikle kanıtlanmıştır. Nürnberg Mahkemesince kabul edilen belgeler de böyle bir cümle içermiyor. Bu konuya değinen tek belge ise o uluslararası mahkemece inandırıcı delil olarak kabul edilmedi. Dünyadaki musevi kamuoyunu Türkiye'ye karşı seferber etmek ve Türklerle Hitler'i aynı kefeye koyarak onları dünyanın gözünde mahkum etmek amacıyla bu yönde sürekli bir Ermeni propaganda çabasının bulunması dikkat çekicidir.

AV. ZAVARIAN: Federal Alman Devletinin Alman halkı adına resmen özür dileyişine ve bu davranışın Almanya ile İsrail arasındaki ilişkilere yaptığı olumlu etkiye değiniyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: İşte Ermeni davasında Ermeni teröristlerinin güttükleri nihai amacı iyi gösteren bir örnek daha. Türk hükümetlerini sözde "soykırım" varlığını kabule zorlamak ve buradan hareketle, Almanya ile İsrail Devleti arasındaki olayda olduğu gibi hayali bir Ermeni varlığına tazminat ödemeye zorunlu kılmak isteniliyor.

Bu tam bir hayaldir. İşlenmemiş bir suç için dünyada hiçbir şiddet, hiçbir terör bize özür diletemez. Bu konuda İsrail iyi bir örnek oluşturamaz ve arada kurulmak istenen paralellik kabul edilmez. Ne var ki, bu konudan ciddiyetle söz etmek ve dünyanın çeşitli Ermeni topluluklarını gerçekleştirilemeyecek bir rüyaya itmek, Ermeni halkına karşı dürüst bir davranış da değildir.

AV. ZAVARIAN: Le Monde gazetesinden Ermeni davasında yeni bir tutumun gerekliliği konusunda Başbakan Turgut Özal'ın bir cümlesine değinen Ankara çıkışlı bir haber okuduktan sonra, "'soykırımı"'nın sorumluluğuna ilişkin olarak resmi Türk tutumunda bir değişiklikten söz etmenin mümkün olup olmadığı soruyor. Ona göre, Profesör Soysal bu konularda uzman hukukçu sıfatıyla ve bu tür mahkemeler önünde şüphesiz bir çok defa Türk Hükümetini savunmuş bir kişi olarak böyle bir soruya cevap verecek durumda olmalıdır.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Bu açıklama bana La Fontaine'in ünlü "Karga ve Tilki" masalını anımsatıyor. Kurnazca ifadelerle, ağzımdan resmi bir görev itirafı taşıyan ve beni Hükümet sözcüsü gibi gösterebilecek olan laflar düşsün isteniyor. Ben hiç kimsenin sözcüsü değilim. Burada üniversite mensubu ve gazeteci olarak konuşuyorum ve bir Ermeni terörizmi davasında ilk kez tanıklık ediyorum. Konu hakkında Başbakanın söylemiş olabilecekleri beni hiç ilgilendirmez. Zaten kendisi daha sonra başka açıklamalarda da bulundu.

Bu mahkeme önünde uzman tanık sıfatıyla kendi adıma söylediklerim çok açıktır. Tarihi olduğu gibi kabul etmek, olayları her iki halkça karşılıklı olarak yaşandığı biçimde yerli yerine oturtmak gerektiğini ve bizim Türkler olarak tarihi böylesine göğüslemekten korkmamız için hiçbir neden bulunmadığını, zira Ermeni ırkını yok etmek amacıyla taammüden ve örgütlenmiş bir "soykırımı" suçlamasının tarihi olgular karşısında ayakta kalamayacağını söylüyorum. Türkiye Cumhuriyeti şimdiye kadar Anadolu topraklarında ve komşularıyla ilişkilerinde geçmişi unutup barışı ve uyumu yeniden sağlamak umuduyla bu olaylardan söz etmemeyi yeğledi. Bundan dolayıdır ki, okullarımızda Ermenilerin veya Rumların Türk halkına verdikleri acılar ve bütün bu halkların birlikte yaşadıkları insanlık faciaları konusunda unutma ve susma yolunu seçtik. Bu Türk suskunluğu yetmiş yıl sürdü. Fakat başkaları tarihi saptırarak bizi suçlu gösteren değişik bir tarih görüntüsü yarattılar. Taraflardan sadece birinin anlattıklarına ve Türklere düşman çevrelerin yorumlarına dayalı olan bu görüntü hayli yol aldı ve bütün topallığına rağmen gerçeğin ters yüz edilmesine kadar yürüdü gitti. Şimdi gerçeğe yeniden dönmek gerekiyor. Madem ki konuşmaya zorlandık konuşacağız.

AV. ZAVAR1AN: Kıbrıs davasıyla ilgili olarak Rumlara karşı gösteriler sonunda İstanbullu Hristiyan azınlıkların birtakım maddi zararlara uğramasına yolaçan 6 ve 7 Eylül 1955 olaylarının nedenleri konusunda bilgi almak istiyor.

PROF. MÜMTAZ SOYSAL: Sayın Başkan, bu sorunun arkasına gizlenen artniyeti sezebildiğimi sanıyorum. Savunma avukatı Türkün barbar ve cellat olduğunu, yakıp yıktığını ve öldürdüğünü söylemek ister gibi. Bu imalı ve küçültücü tanımlama tarihin en hoşgörülü uygarlıklarından birine sahip olmaktan gurur duyması gereken bir halkın gerçek niteliklerine hiç

uymuyor. Uluslararası uyuşmazlıklarla ve bunların ulusal düzeydeki yankılarıyla bölünmüş olan günümüz dünyasında 1955 Eylül'ündeki İstanbul olayları gibi olaylara sık rastlanır. Fakat olaylar içinde tek bir olayı seçmek ve bundan tek bir halkı suçlayacak sonuçlar çıkarmak, tarihi düşmanlıklarla beslenen bir kötü niyetin belirtisidir. Halklar arasında böyle düşmanlık tohumlan ekilmeye devam edildikçe evrensel kardeşlik asla gerçekleşemez.

Sayın Başkan, bana konuşma fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim. Pek sık görülen bir şey değil bu.

TCE™

YİRMİALTINCI BÖLÜM

AMERİKALI BİLİM ADAMLARININ AÇIKLAMASI (19 MAYIS 1985)

ABD TEMSİLCİLER MECLİSİ ÜYELERİNİN DİKKATİNE

TCE

Türk, Osmanlı araştırmaları ve Ortadoğu üzerine uzmanlaşmış, aşağıda imzaları bulunan Amerikalı akademisyenler, ABD Temsilciler Meclisi'nin 192 sayılı kararında kullanılan dilin birçok açıdan yanıltıcı ve/veya yanlış olduğu görüşündedirler.

"İnsanlık dışı Davranışları Anma Milli Günü" kavramına tam olarak destek vermemize karşın, söz konusu metinde dikkat çekilen aşağıdaki kısmı kabul edilemez buluyoruz:

"... Türkiye'de 1915 ve 1923 yılları arasında gerçekleştirilen soykırımın kurbanları olan 1,5 milyon Ermeni kökenli insan..."

Çekincelerimiz "Türkiye" ve "soykırım" sözcüklerinin kullanılması konusunda odaklanmakta olup aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

14. yüzyıldan 1922'ye kadar, günümüzde Türkiye olarak, daha doğrusu "Türkiye Cumhuriyeti" olarak adlandırılan alan, çok dinli, çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı. Nasıl Habsburg İmparatorluğunu günümüz Avusturya Cumhuriyeti ile eş saymak yanlışsa, Osmanlı İmparatorluğunu, Türkiye Cumhuriyeti ile bir tutmak da yanlıştır. Günümüz Türkiye Cumhuriyetinin 1923 yılında kurulmasıyla sonuçlanan Türk Devrimiyle 1922'de tarih sahnesinden silinmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, şu anda Güneydoğu Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da bulunan ve sadece bir tanesinin Türkiye Cumhuriyeti olduğu 25'ten faz-

la devletin topraklarını ve halklarını bünyesinde barındıran bir devletti. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı zamanında gerçekleşen hiçbir olaydan sorumlu tutulamaz. Ancak kararda "Türkiye" adını kullanarak kararı yazanlar 1915 ve 1923 yılları arasındaki "soykırım"ın sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemek istemişlerdir.

"Soykırım" suçlamasına gelince, bu açıklamayı imzalayanların hiçbiri Ermenilerin çektikleri acıların boyutlarını küçümseme amacını taşımamaktadır. Aynı şekilde söz konusu bölgedeki Müslüman halkın da acılarının farklı şekilde değerlendirilemeyeceği görüşündeyiz. Şu ana kadar ortaya konan kanıtlar, toplumlararası bir iç savaşın, (Müslüman ve Hristiyan gruplar arasındaki) Birinci Dünya Savaşı sırasındaki bulaşıcı hastalıklar, kıtlık ve Anadolu ve çevresindeki alanlardaki katliamlar ve acılar ile daha da karmaşık bir hale geldiğine işaret etmektedir. Gerçekten de söz konusu yıllar boyunca, bölgede, geçen on yılda Lübnan'da yaşanan trajediden çok farklı olmayan bir sürekli savaş durumu yaşanmıştır. Hem Müslüman hem de Hristiyan nüfus arasındaki kayıplar büyük rakamlardadır. Ancak saldırgan ve masum olanı ayırdedebilmek, çok sayıda Hristiyan kadar Müslümanın da içinde bulunduğu Doğu Anadolu halkının hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan olayların nedenlerini belirleyebilmek için tarihçilerin ulaşmaları gereken daha birçok belge ve bulgular vardır.

Tarihi devlet adamları ve politikacılar yapar, bilimadamları ise yazar. Bu sürecin işlemesi için bilimadamlarına, geçmişteki devlet adamları ve politikacıların yazılı kayıtlarına ulaşabilme şansı verilmelidir. Şimdiye kadar, konuyla ilgili olan Sovyetler Birliği, Suriye, Bulgaristan ve Türkiye'nin arşivlerinin büyük kısmı tarihçilere kapalı tutulmuştur. Bu arşivlere ulaşılıncaya kadar Temsilciler Meclisinin 192 sayılı kararı kapsamındaki Osmanlı İmparatorluğunun 1915-1923 yıllan arasındaki tarihi tam olarak bilinemez.

Biz ABD Kongresinin bu ve bununla ilgili konularda tarih arşivlerinin tam olarak açılmasını teşvik etmesi ve tarihsel olaylar hakkında, tam aydınlığa kavuşturulmadan ithamlarda bulunmaması gerektiğine inanıyoruz. Temsilciler Meclisinin 192 sayılı kararındaki gibi ithamlar kaçınılmaz olarak Türkiye halkı hakkında adaletsiz yargılara varılmasına ve belki de tarihçilerin bu trajik olayları anlamakta kaydetmeye başladıkları gelişmeye zarar verilmesine yol açacaktır.

Yukarıdaki yorumların da gösterdiği gibi, Osmanlı-Ermenileri'nin tarihi tarihçiler arasında sıkça tartışılan bir konundur ve tarihçilerin bir çoğu da 192 sayılı karardaki ifadelere katılmamaktadır. Kongre bu kararı kabul ederse, tarihsel sorunun hangi yanının doğru olduğuna yasa yolu ile karar vermeye çalışmış olacaktır. Tarihsel olarak şüpheli varsayımlara dayalı böylesine bir karar, sadece dürüst tarihsel araştırmaya zarar verir ve Amerikan yasama sürecinin güvenirlirliğini sarsar.

19 Mayıs 1985

192 SAYILI KARAR HAKKINDA ABD TEMSİLCİLER MECLİSİ ÜYELERİNE MUHATAP BİLDİRİYİ İMZALAYANLARIN LİSTESİ

TCE™

RIFAAT ABOU-EL-HAJ Tarih, Profesör Long Beach, California State Üniversitesi	DANIEL G. BATES Antropoloji, Profesör Hunter Yüksekokulu New York Şehir Üniversitesi
SARAH MOMENT ATIŞ Türk Dili ve Edebiyatı, Doçent Madison, Wisconsin Üniversitesi	ÜLKÜ BATES Sanat tarihi, Profesör Hunter Yüksekokulu New York Şehir Üniversitesi
KARL BARBIR Tarih, Doçent Siena Yüksekokulu (New York)	GUSTAV BAYERLE Ural-Altay Çalışmaları, Prof. Indiana Üniversitesi
İLHAN BAŞGÖZ Ural&Altay Çalışmaları Bölümü Türk Araştırmaları Programı Direktörü Indiana Üniversitesi	ANDREAS G. E. BODROGLIGETTI Türk&İran Dilleri, Prof. LosAngeles, California Univ.
KATHLEEN BURRILL Türk Araştırmaları, Doçent Columbia Üniversitesi	ALAN FISHER Tarih, Profesör Michigan Üniversitesi
TIMOTHY CHILDS Prof. Eğitmen Johns Hopkins Üniversitesi, SAIS Enstitüsü	MICHAEL FINEFROCK, Tarih, Profesör Charleston Yüksekokulu

SHAFIGA DAULET Siyaset Bilimi, Doçent Connecticut Üniversitesi	WILLIAM HICKMAN Türkçe, Doçent California Berkeley Üniversitesi
RODERIC DAVISON Tarih, Profesör George Washington Üniversitesi Washington D. C	FREDERICK LATIMER Tarih, Emekli Doçent Utah Üniversitesi
WALTER DENNY Sanat Tarihi&Yakın Doğu Araştırmaları, Ordinaryüs Profesör N-iassachussets Üniversitesi	JOHN HYMES Tarih, Profesör Glenville State Yüksekokulu Batı Virginia
DR. ALAN DUBEN Antropolog, Araştırmacı New York	DR. HEATH W. LOWRY Türk Araştırmaları Enstitüsü, Inc. Washington, D.C.
ELLEN ERV1N Türkçe, Araştırmalar Doçenti New York Üniversitesi	HALİL İNALCIK Osmanlı Tarihi, Profesör Amerikan Sanat & Bilim Akademisi Üyesi Chicago Üniversitesi
CAESAR FARAH İslam & Ortadoğu Tarihi, Profesör Minnesota Üniversitesi	RALPH JAECKEL Türkçe, Doçent Los Angeles, California Üniversitesi
CARTER FINDLEY Tarih, Profesör Ohio State Üniversitesi	RONALD JENNINGS Tarih&Asya Araştırmaları, Doçent Illinois Üniversitesi
PETER GOLDEN Tarih, Profesör Newark, Rutgers Üniversitesi	CORNELL FLE1SCHER Tarih, Doçent Missouri, Washingtojı Univ.
TOM GOODRICH Tarih, Profesör Pennsylvania, İndiana Univ.	MICHAEL MEEKER Antropoloji, Profesör San Diego, California Univ.
ANDREW COULD Osmanlı Tarihi, Doktor Arizona, Flagstaff	JOHN HYMES Tarih, Profesör Glenville State Yüksekokulu Batı Virginia
WILLIAM GRISWOLD Tarih, Profesör Colorado State Üniversitesi	DR. HEATH W. LOWRY Türk Araştırmaları Enstitüsü, Inc. Washington, D.C.

TCE™

TIBOR HALASI-KUN Türk Araştırmaları, Profesör Colombia Profesör	HALİL İNALCIK Osmanlı Tarihi, Profesör Amerikan Sanat&Bilim Akademisi Üyesi Chicago Üniversitesi
J. C. HUREWITZ Yönetim Bilimi, Ordinaryüs Profesör Orta-Doğu Enstitüsü eski Direktörü, Profesör Colombia Üniversitesi	RALPH JAECKEL Türkçe, Doçent Los Angeles, California Üniversitesi
AVGDOR LEVY Tarih, Profesör Brandeis Üniversitesi	RONALD JENNINGS Tarih&Asya Araştırmaları, Doçent Illinois Üniversitesi
BERNARD LEVVIS Yakın Doğu Tarihi, Profesör Princeton Üniversitesi	CORNELL FLETSCHER Tarih, Doçent Missouri, Washingtojı Univ.
JUSTIN McCARTHY Tarih, Doçent Louisville Üniversitesi	MICHAEL MEEKER Antropoloji, Profesör San Diego, California Univ.
JÖN MANDAVILLE Ortadoğu Tarihi, Profesör Oregon, Portlant State Univ.	JAMES KELLY Türkçe, Misafir Doçent Utah Üniversitesi
EZEL KURAL SHAW Tarih, Doçent Northridge, California Üniversitesi	KERİM KEY Yardımcı Profesör Washington D. C. Southeastem Üniversitesi
DR. PHILIP STODDARD Ortadoğu Enstitüsü Direktörü Washington, D.C.	METİN KUNT Osmanlı Tarihi, Profesör New York
FRANK TACHAU Siyaset Bilimi, Profesör Chicago, Illinois Üniversitesi	VVILLIAM OCHSENWALD Tarih, Doçent Virginia Polytechnic Enstitüsü
RHOADS MURPHEY Ortadoğu Dilleri, Kültürleri ve Tarihi, Profesör Columbia Üniversitesi	ROBERT OLSON Tarih, Doçent Kentucky Üniversitesi

TCE™

THOMAS NAFF Tarih, Profesör Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Direktörü Pennsylvania Üniversitesi	WILLIAM PEACHY Yahudi ve Yakın Doğu Dilleri&Edebiyatları, Doçent Ohio State Üniversitesi
PIERRE OBERLING Tarih, Profesör Hunter Yüksekokulu New York Şehir Üniversitesi	DON ALD VQU ATAERT Tarih, Doçent Houston Üniversitesi
STANFORD SHAW Tarih, Profesör Los Angeles, California Univ.	HOWARD REED Tarih, Profesör Connecticut Üniversitesi
ELAINE SMITH Türk Tarihi, Doktor Emekli Dışişleri Görevlisi Washington, D.C.	DANKWART RUSTOW Siyaset Bilimi, Profesör New York Şehir Üniversitesi, Lisansüstü Bölümü
GRACE M. SMITH Türkçe, Misafir Eğitmen California Berkely Üniversitesi	JOHN MASSON SMITH, JR. Tarih, Profesör California Berkely Üniversitesi
DONALD WEBSTER Türk Tarihi, Emekli Profesör	DR. SVAT SOUCEK Türkolog New York
WARREN S. WALKER İngilizce, Profesör Türkçe Sözlü Hikayeler Arşivi Direktörü Texas Tech. Üniversitesi	JUNE STARR Antropoloji, Doçent Suny Stony Brook
ROBERT ST' Ortadoğu Merkezi Direktör Yardımcısı Utah Üniversitesi	JAMES STEWART-ROBINSON Türk Araştırmaları, Profesör Michigan Üniversitesi
JOHN WOODS Ortadoğu Tarihi, Doçent Chicago Üniversitesi	MADELINE ZILFI Tarih, Doçent Maryland Üniversitesi
DAVID THOMAS Tarih, Doçent Rhode Island Yüksekokulu	METİN TAMKOÇ Uluslararası Hukuk, Profesör Texas Tech. Üniversitesi
MARGARET L. VENZKE Tarih, Doçent Dickinson Yüksekokulu (Pennsylvania)	WALTER WEIKER Siyaset Bilimi, Profesör Rutgers Üniversitesi

TCE™

EKLER

EK 1 - TARİH VE YERLERİ İTİBARİYLE ERMENİLERİN YAPTIĞI KATLİAM

12 yılda 523 bin Türk katledilmiş.

TCE™

1910-1922 yılları arasında Ermeni çetelerin yaptığı katliamlar Başbakanlık Devlet Arşivleri tarafından ortaya çıkarıldı.

Belirlenebilen bilgilere göre, Ermeni çeteleri Anadolu`da 523 bin 955 Türk`ü katletti.

Ermeni meselesine siyasi olarak sahip çıkan ve soykırım olmadığını söyleyen kişilere hukuki yaptırım olarak hapis cezasını uygun gören bir yasa teklifini gündeme getirmekten çekinmeyen Fransız hükümeti, Ermeniler`in yaptığı katliamları görmezden gelerek hata üzerine hata yapıyor. Yüzbinlerce insanı çocuk, bayan, genç, yaşlı demeden hunharca katleden Ermeni çeteleri, tarihe ışık tutan belge ve bilgilerin ışığında gün yüzüne çıkarılan toplu mezarlarla ne kadar acımasızca insanları katlettiğini açıkça ortaya koyuyor.

Başbakanlık Devlet Arşivleri, 1910-1922 yılları arası Anadolu`da 523 bin 955 Türk`ün Ermeni çeteleri tarafından katledildiğini belgeleriyle ortaya koydu. Ermeni çetelerinin katliamları tarih, yer ve isim olarak tek tek açıklandı. Ermeniler, yıllardır sözde soykırımı iddialarıyla dünya kamuoyunu yanlarına çekmeye çalışırken, resmi belgeler ise Türkler`in katledildiğini gösteriyor. 1910-1922 yılları arasında Ermeni çetelerin yaptığı katliamların tarih ve yerleri ile katledilen Türk sayısı ise söyle:

1910 Muş (10 ölü),

21 Şubat 1914 Kars-Ardahan (30 bin ölü),

1915 Van (44 ölü),

1915 Van (150 ölü),

1915 Bitlis (16 bin ölü),

1915 Muş (80 ölü),

1915 Bitlis-Hizan (113 ölü),

1915 Van (5 bin 200 ölü),

Şubat 1915 Haskay (200 ölü),

Şubat 1915 Dutak (3 ölü),

Nisan 1915 Bitlis (29 ölü),

Nisan 1915 Muradiye (10 bin ölü),

Nisan 1915 Van (120 ölü),

Mayıs 1915 Van (20 bin ölü),

Temmuz 1915 Muş-Akçan (19 ölü),

Ağustos 1915 Müküs (126 ölü),

9 Mayıs 1915 Bitlis (40 bin ölü),

9 Mayıs 1915 Bitlis (123 ölü),

15 Ocak 1916 Terme (9 ölü),

1 Nisan 1916 Van-Reşadiye (15 ölü),

Mayıs 1916 Muş (500 ölü),

8 Mayıs 1916 Van-Tatvan (bin 600 ölü),

8 Mayıs 1916 Bitlis (10 bin ölü),

8 Mayıs 1916 Pasinler (2 bin ölü),

8 Mayıs 1916 Tercan (563 ölü),

11 Mayıs 1916 Van (44 bin 233 ölü),

11 Mayıs 1916 Malazgirt (20 bin ölü),

11 Mayıs 1916 Bitlis (12 ölü),

TCE™

22 Mayıs 1916 Van (bin ölü),

22 Mayıs 1916 Köprüköy-Van (200 ölü),

22 Mayıs 1916 Van (15 bin ölü),

22 Mayıs 1916 Van (8 ölü),

22 Mayıs 1916 Van (8 bin ölü),

22 Mayıs 1916 Van (80 bin ölü),

22 Mayıs 1916 Van (15 bin ölü),

23 Mayıs 1916 Of (5 ölü),

23 Mayıs 1916 Trabzon (2 bin 86 ölü),

23 Mayıs 1916 Van (3 yüz ölü),

25 Mayıs 1916 Bayezid (14 bin ölü),

TCE™

Haziran 1916 Van-Abbasaga (14 ölü),

Haziran 1916 Edremit-Vastan (15 bin ölü),

6 Haziran 1916 Satak-Serir (45 ölü),

6 Haziran 1916 Satak (bin 150 ölü),

7 Haziran 1916 Müküs-Serhan (121 ölü),

14 Ağustos 1916 Bitlis (311 ölü),

1919 Sarıkamış (9 ölü),

1919 Tiksin-Ağadeve (5 ölü),

1919 Nahçivan (4 bin ölü),

6 Ocak 1919 Zarusat (86 ölü),

21 Ocak 1919 Kilis (2 ölü),

22 Ocak 1919 Antep (1 ölü),

25 Ocak 1919 Kars (9 ölü),

26 Şubat 1919 Adana-Pozantı (4 ölü),

18 Mayıs 1919 Osmaniye (1 ölü),

13 Haziran 1919 Pasinler (3 ölü),

3 Haziran 1919 Iğdır (8 ölü),

Temmuz 1919 Sarıkamış (803 ölü),

Temmuz 1919 Kurudere (8 ölü),

Temmuz 1919 Sarıkamış (695 ölü),

4 Temmuz 1919 Akçakale (180 ölü),

5 Temmuz 1919 Kağızman (4 ölü),

7 temmuz 1919 Kars-Göle (9 ölü),

8 Temmuz 1919 Mescitli (4 ölü),

8 Temmuz 1919 Gülyantepe (10 ölü),

9 Temmuz 1919 Kağızman (6 ölü),

TCE™

9 Temmuz 1919 Kurudere (8 ölü),

11 Temmuz 1919 Mescitli (20 ölü),

19 Temmuz 1919 Bulaklı (2 ölü),

19 Temmuz 1919 Pasinler (2 ölü),

24 Temmuz 1919 Kars-Kağızman (9 ölü),

Ağustos 1919 Muhtelif köyler (2 bin 502 ölü),

15 Ağustos 1919 Erzurum (153 ölü),

15 Ağustos 1919 Erzurum (426 ölü),

Eylül 1919 Allahüekber (3 ölü),

9 Eylül 1919 Ünye (12 ölü),

14 Eylül 1919 Sarıkamış (2 ölü),

Kasım 1919 Adana (4 ölü),

11 Kasım 1919 Kahramanmaraş (2 ölü),

6 Kasım 1919 Ulukışla (7 ölü),

7 Aralık 1919 Adana (4 ölü),

1920 Göle (600 ölü),

1920 Kars (3 bin 945 ölü),

1920 Haramivartan (138 ölü),

1920 Nahçivan (64 bin 408 ölü),

1920 Nahçivan (5 bin 307 ölü),

Şubat 1920 Kars civari (561 ölü),

1 Şubat 1920 Zarusat (2 bin 150 ölü),

2 Şubat 1920 Suregel (bin 150 ölü),

10 Şubat 1920 Çildir (100 ölü),

28 Şubat 1920 Pozantı (40 ölü),

9 Mart 1920 Zarusat (400 ölü),

9 Mart 1920 Zarusat (120 ölü),

16 Mart 1920 Kağızman (720 ölü),

22 Mart 1920 Suregel-Zarusat (2 bin ölü),

6 Nisan 1920 Gümrü (500 ölü),

28 Nisan 1920 Kars (2 ölü),

5 Mayıs 1920 Kars (bin 774 ölü),

22 Mayıs 1920 Kars (10 ölü),

2 Temmuz 1920 Kars-Erzurum (408 ölü),

2 Temmuz 1920 Zengebasar (bin 500 ölü),

27 Temmuz 1920 Erzurum (69 ölü),

Mayıs 1920 Kars-Erzurum (27 ölü),

Agustos 1920 Oltu (650 ölü),

Ağustos 1920 Kars-Erzurum (18 ölü),

15 Ekim 1920 Bayburt (bin 387 ölü),

20 Ekim 1920 Göle (100 ölü),

TCE™

17 Ekim 1920 Pasinler (9 bin 287 ölü),

18 Ekim 1920 Tortum (3 bin 700 ölü),

19 Ekim 1920 Erzurum (8 bin 439 ölü),

26 Ekim 1920 Kars civarı (10 bin 693),

Ekim 1920 Aşkale (889 ölü),

1 Aralık 1920 Kosor (69 ölü),

3 Aralık 1920 Göle (508 ölü),

4 Aralık 1920 Kosor (122 ölü),

4 Aralık 1920 Kars-Zeytun (28 ölü),

4 Aralık 1920 Sarıkamış (bin 975 ölü),

6 Aralık 1920 Göle (194 ölü),

7 Aralık 1920 Kars-Digor (14 bin 620 ölü),

14 Aralık 1920 Sarıkamış (5 bin 337 ölü),

29 Kasım 1920 Zarusat (bin 26 ölü),

Aralık 1920 Erivan (192 ölü),

1921 Nahçivan (12 ölü),

1921 Bayburt (580 ölü),

1921 Arpaçay (148 ölü),

1921 Karakilise (6 bin ölü),

1921 Karakilise (6 bin ölü),

Şubat 1921 Zenibasar (18 ölü),

21 Kasım 1921 Pasinler (53 ölü),

21 Kasım 1921 Erzurum (bin 215 ölü),

1918 Hınıs (870 ölü),

1918 Tercan (580 ölü),

Mart 1922 Kahramanmaraş (4 ölü)".

TCE™

TÜRK KATLİAMI EMRİ PARİS'TEN GELMİŞ

10 Ekim 2006 tarihinde Genelkurmay Başkanlığınca Diyarbakır'da Ermeniler tarafından katledilen kadınlar ve çocukları gösteren fotoğraf ve belgeleri yayınlandı. Katliam emri Paris'ten verilmiş.

Kapaklarında Ermeni terör örgütlerince 15 Temmuz 1915'te Diyarbakır Lice'de öldürülen Türkler ile yine 23 Temmuz 1915'te Diyarbakır'ın Hızırilyas Köyü'nde katledilen kadınlar ve çocukları gösteren fotoğrafların yer aldığı kitaplar Türkçe ve İngilizce yayınlanırken Osmanlıca orijinal belgelere yer verildi.

ATASE ve Denetleme Daire Başkanı Korgeneral Eyüp Kaptan, kitaplara yazdığı sunuşta "Dün, bugün ve gelecek çizgisinde, toplumların tarihten öğrenecekleri bilgi sonsuzdur" dedi.

TCE

Korgeneral Kaptan, tarihte bilginin doğruluğunun belgelerle kanıtlandığına dikkat çekerken, "Tarihe mal olmuş olayların da bilimsel ölçütlerde değerlendirilmesi ancak belgelerle yapılabilir" dedi.

Tehcir uygulaması öncesinde örgütsel faaliyetlerin hangi düzeylere vardığını gösteren belgelerin düşündürücü olduğunu ifade eden Korgeneral Kaptan, "Yasal olarak göründükleri halde, yasadışı eylemlere kalkışan Ermeni terör örgütlerinin nasıl bir kaos ortamı yaratmayı hedeflediklerinin" belgelerde görüleceğini ifade etti.

Korgeneral Kaptan, sunuşunda şöyle dedi:

"Hukukun üstünlüğü prensibi, devletlerin temel prensiplerindendir. Bu belgelerde açıkça görülecektir ki Devlet, her zaman ve her koşulda hukukun üstünlüğü prensibinden ödün vermediği için, hukuka aykırı hiçbir işlem yapmaktan da özenle sakınmış ve keyfiliğe hiçbir şekilde fırsat tanımamıştır."

EMİRLER PARİS MERKEZLİ

Kitaplardan 3'üncü ciltte Ekim 1914'te Talat Paşa ve Bakanlar Kurulu üyelerine yönelik suikast girişimi, bununla ilgili olarak yakalanan Hınçak örgütü üyelerinin ifadeleri, hazırlanan iddianame, suikast girişiminin dış

bağlantısı, örgüt militanlarının kışkırtılması, yargılananlar hakkında verilen kararların dayandığı Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri yer alıyor.

3'üncü ciltte yer alan en ilginç bilgi ise Türklere yönelik katliamları ve suikastleri gerçekleştiren Hınçak örgütünün karar vericilerinin Paris merkezli faaliyet göstermeleri ve oradan "emir" almaları. Tüm örgüt üyeleri Hınçak'ın Paris merkezli olduğunu ve emirlerin oradan alındığını açıklıyorlar. Artin Cihan Gülyan 9 Şubat 1915 deki ifadesinde şu açıklamaları dikkat çekiyor :

-En büyük merkeziniz neresidir?

Paris

-İstanbul merkezi nasıldır?

İkinci derecedir. Bulgaristan, Romanya, Rusya, Amerika, ve İran'daki şubeler doğrudan doğruya Paris'e bağlıdır. Türkiye içindeki şubeler Türkiye merkezine bağlıdır.

TCE™

-Genel kongreyi hangi merkez teklif eder?

Öncelikle, genel merkez, yani Paris teklif eder."

Hınçak üyesi Arzruni Efendi'nin 10 Şubat 1915 tarihli ifade tutanaklarına şöyle yansıyor:

"-O halde gerek Türkiye ve gerekse diğer devletlerdeki merkez ve şubeler tamamen Paris'e bağlıdırlar, değil mi? Onun tarafından bir kongre toplanması teklif edilirse, kabul etmeye mecbursunuz değil mi?

-Evet, doğal olarak bağlıyız, kongre teklifini önceden söylemiştim. Teklif ettiği zaman kabul etmek zorundasınız."

Kilis Ermeni Hınçak Örgütü katibi Vahan Tomasyan'ın ifadesinde ise "Kulüp defterinde adı geçen, Ermeni askerleri ve müfrezeler ne demektir" sorusuna verdiği "Ermeni askerinden biz parti üyelerini anlarız. Müfreze de partidir" yanıtı dikkat çekiyor.

Kitabın 4'üncü cildinde ise Ermeni emelleri, terör faaliyetlerine karışan Ermeni teröristlerin idam kararları ve Padişah Mehmet Reşat'ın buna ilişkin onay kararı, Hınçak örgütünün şubelerine isyan içeren bildirgesi, son Hınçak Örgütü'nün ana tüzüğü, Hınçak örgütünün gizli amaçlarının ifade

edildiği bildirge ile bomba imha edip saklayanlar ile gizlice örgüt üyelerine verenler hakkındaki mahkeme kararları yer alıyor.

KATLİAMLAR İÇİN "ÜZÜNCÜ VERİCİ EYLEM" DEYİMİ KULLANILDI

Hınçakyan örgütünün 7 numaralı genelgesinde ki "Geçirmekte olduğumuz önemli günler, Türkiye Ermenilerinin kurtuluşlarını ve kendi yönetimlerini belirleyebileceğinden şu anda illerdeki Ermenilerin azimli, kararlı ve kendilerine yakışacak surette hareket etmeleri lazımdır. İşte bundan dolayı ortaya çıkan durumu ve üzüntü verici eylemleri bildirmek zorunlu oluyor" ifadeleri dikkat çekiyor.

TCE™

Yeniçağ Gazetesi'nin 11.10.2005 tarihinde yayınladığı İhlas Haber Ajansı kaynaklı haber.

EK 2 - ERMENİLER TARAFINDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA KADAR ÇIKARILAN İSYANLAR

OLAY	TARİH	OLAY	TARİH
Anavatan Müdafileri Olayı	8 ARALIK 1882	Urfa İsyanı	29 EKİM 1895
Armenekan Çeteleriyle Müsademe	MAYIS 1889	Erzurum İsyanı	30 EKİM 1895
Musa Bey Olayı	AĞUSTOS 1889	Diyarbakır İsyanı	02 KASIM 1895
Erzurum İsyanı	20 HAZİRAN 1890	Siverek İsyanı	04 KASIM 1895
Kumkapı Nümayişi	15 TEMMUZ 1890	Harput İsyanı	07 KASIM 1895
Merzifon-Kayseri-Yozgat Olayları	1892-1893	Elazığ İsyanı	09 KASIM 1895
Birinci Sasun isyanı	AĞUSTOS 1894	Sivas İsyanı	15 KASIM 1895
Zeytun İsyanı	16 EYLÜL 1895	Merzifon İsyanı	15 KASIM 1895
Divriği İsyanı	29 EYLÜL 1895	Ayıntap İsyanı	16 KASIM 1895
Babı-Ali Olayı	30 EYLÜL 1895	Maraş İsyanı	18 KASIM 1895
Trabzon İsyanı	02 EKİM 1895	Muş İsyanı	22 Kasım 1895
Eğin İsyanı	06 EKİM 1895	Kayseri İsyanı	03 ARALIK 1895
Develi İsyanı	07 EKİM 1895	Yozgat İsyanı	03 ARALIK 1895
Akhisar İsyanı	09 EKİM 1895	Ankara İsyanı	03 ARALIK 1895
Erzincan Erzurum İsyanı	21 EKİM 1895	Birinci Van isyanı	02 HAZİRAN 1896
Gümüşhane Trabzon İsyanı	25 EKİM 1895	Osmanlı Bankası İsyanı	14 TEMMUZ 1896
Bitlis İsyanı	25 EKİM 1895	İkinci Sasun İsyanı	TEMMUZ 1897
Bayburt İsyanı	26 EKİM 1895	Yıldız Suikastı	21 TEMMUZ 1905
Maraş İsyanı	27 EKİM 1895	Adana İsyanı	14 NİSAN 1909

TCE

EK 3 - ERMENİ TERÖRÜNÜN KRONOLOJİK ANALİZİ

1973-1985 Yılları Arasında

27 Ocak 1973 Amerika Birleşik Devletleri (Santa Barbara, California). 78 yaşındaki

Yanıkyan (yaşlı bir Ermeni göçmen) Santa Barbara'da Bitmore Otel'de Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Konsolos Bahadır Demir'i öldürmüştü. Bu suikastler Ermeni terörizminin ilk bağlantılarıydı.

4 Nisan 1973 Fransa (Paris). Biri Türk Havayolları bürosu diğeri ise Türk Büyükelçiliği büroları dışında iki bomba patlamıştı. Kimsenin yaralanmamasına karşın maddi zarar büyük olmuştu. Hiçbir grup sorumluluğu üstlenmemekle beraber, polis yetkilileri faillerin bir Ermeni grup olduğunu da işaret ettiler.

TCE

26 Ekim 1973 ABD (New York). Türk Enformasyon Bürosu, kendilerini Yanıkyan Komandoları olarak adlandıran bir grup tarafından başkonsolos adına postalanmış bir mektup ve bomba ihtiva eden paket aldı.

20 Ocak 1975 Lübnan (Beyrut). 1978 basın toplantısı esnasında Gizli Ermeni Kurtuluş Ordusu (ASALA) sözcüsü, Dünya Kiliseleri Konseyi'nin Beyrut ofisinin bombalanacağını iddia etmiştir.

7 Şubat 1975 Lübnan (Beyrut). Türkiye'nin Turizm ve Enformasyon Bürosu bombalı saldırının hedefiydi. Bombayı etkisiz hale getirmeye çalışırken Lübnanlı bir polis yaralandı. Saldırıyı ASALA'nın Geurgen Grubu üstlendi.

20 Şubat 1975 Lübnan (Beyrut) Türk Hava Yolları, Beyrut bürosunun önünde büyük bir bomba patladı. Saldırıyı ASALA'nın "Tutuklu Geurgen Yanıkyan Grubu" üstlendi.

22 Ekim 1975 Avusturya (Viyana). Üç silahlı saldırgan Viyana'daki Türk Büyükelçiliği'ni bastı ve Büyükelçi Daniş Tunagöl öldürdü. Kaçan silahlı kişiler İsrail, İngiliz ve Macar yapısı otomatik silahlarla donanmışlardı. Operasyonun sorumluluğunu, kendilerini Ermeni Kurtuluş Ordusu olarak adlandıran bir grup üstlendi.

24 Ekim 1975 Fransa (Paris). Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi İsmail Erez elçilik yakınında otomobilinde öldürüldü. Saldırıda aynı zamanda büyükelçinin sürücüsü Talip Yener de hayatını kaybetti. Sorumluluğu, Ermeni Soykırımı intikamı Komandoları üstlendi. Daha sonra Ajans France Press'in Beyrut'taki bürosuna gelen bir telefonda suikastlerin "Ermenistan'ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Kurtuluş Ordusu'nun (ASALA)'"nın işi olduğu söylendi.

28 Ekim 1975 Lübnan (Beyrut). Beyrut'taki Türk Büyükelçiliği roketli saldırıya maruz kaldı. ASALA tarafından üstlenildi.

16 Şubat 1976 Lübnan (Beyrut). Beyrut'taki Türk Büyükelçiliği birinci katibi Oktar Cirit, Hamra Caddesi'ndeki bir kafede otururken bir terörist tarafından öldürüldü. Silahlı kişi yakalanamadı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

TCE™

17 Mayıs 1976 Federal Almanya (Frankfurt, Essen ve Cologne) Bu üç Alman şehrindeki Türk Konsoloslukları büyük hasarla sonuçlanan bombalı saldırının hedefleriydi.

28 Mayıs 1976 İsviçre (Zürih). Bombalı iki saldırı sonucu Türkiye Garanti Bankası'nın İsviçre'deki şubesi ve Türk Çalışma Ataşeliği büroları hasara uğradı. Türkiye'nin Turizm Bürosuna yerleştirilen üçüncü bomba patlamadan etkisiz hale getirildi. Sorumluluğu belirli bir grup üstlenmemekle beraber, polis yetkilileri saldırının, kendilerini "Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları" (JCAG) olarak adlandıran bir Ermeni terör örgütü tarafından gerçekleştirildiğine inanmaktaydı.

2 Mart 1977 Lübnan (Beyrut). Tahrip gücü yüksek patlayıcı madde ile Türk Büyükelçiliği askeri ataşesi Nahit Karakay ve idari Ataşe İlhan Uzbabacan'a ait otoları kullanılamaz hale getirdi. Sorumluluğunu ASALA üstlendi.

14 Mayıs 1977 Fransa (Paris) Türkiye'nin Paris'teki Turizm Bürosu'nda bina görevlisinin yaralanmasına sebep olan bir bomba patladı. "Yeni Ermeni Direniş Grubu" ve "Gençlik Hareketi Grubu" adlı iki ayrı Ermeni grubu saldırının sorumluluğunu üstlendi.

29 Mayıs 1977 Türkiye (İstanbul) Yeşilköy Havalimanı'nda patlayan tahrip gücü yüksek bir bomba, beş kişinin ölümü ve içlerinden birinin Amerikan

vatandaşı olduğu kırk iki kişinin yaralanmasına yol açan facia meydana geldi. Aynı gün İstanbul, Sirkeci tren istasyonunda bir kişinin ölümü ve on kişinin yaralanmasına neden olan benzer nitelikte bir bomba daha patladı. Terminal binası önemli ölçüde zarara uğradı. Yunanistan'ın başkenti Atina'daki ajans France Press'e telefon e-den isimsiz kişiler kendilerini, "28 Mayıs Ermeni Örgütü" olarak tanıtarak saldırının sorumluluğunu üstlendiler.

6 Haziran 1977 İsviçre (Zürih) Tahrip gücü yüksek bir bomba Hüseyin Bülbül adlı Türk vatandaşına ait olan bir dükkanı kullanılamaz hale getirdi.

9 Haziran 1977 İtalya (Vatikan) Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım iki terörist tarafından evinin önünde öldürüldü. AP'nin Beyrut bürosuna gelen telefonda saldırıyı "Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları"nın (JCAG) üstlendiği bildiriliyordu.

TCE™

4 Ekim 1977 ABD (Los Angeles California) UCLA'da Türk Tarihi üzerine çalışmalar yapan Yahudi kökenli Amerikalı Profesör Stanford Shaw'ın evinin önünde bir bomba patladı. Kimsenin yaralanmamasına karşın bomba büyük hasara yol açmıştı. UPI'ye bilinmeyen kişilerce edilen telefonda bombalamanın sorumluluğunu 28'ler Ermeni Grubu üstleniyordu.

2 Ocak 1978 Belçika (Brüksel) Türk banka hizmetlerinin yürütüldüğü bir ofis binası bombalı saldırı sonucu tahrip oldu. Saldırının sorumluluğunu kendilerini "Yeni Ermeni Direnişi" olarak adlandıran Ermeni terör örgütü üstlendi.

2 Haziran 1978 İspanya (Madrit) Üç terörist Türk Büyükelçisi Zeki Kuneralp'in arabasına elçilikten ayrıldıktan bir süre sonra otomatik silahlarla saldırdı. Saldırıda büyükelçinin eşi Necla Kuneralp ve emekli Büyükelçi Beşir Balcıoğlu öldü. İspanyol şoför Antonio Torres yaralandı ve hastanede ameliyat esnasında hayatını kaybetti. 3 Haziran'da kimliği belirsiz bir kişi telefon ederek saldırıdan ASALA'nın sorumlu olduğunu iddia etti. Daha sonra JCAG da sorumluluğu üstlendi.

6 Aralık 1978 İsviçre (Cenevre) Cenevre'deki Türk Konsolosluğu önünde büyük ölçüde hasara yol açan bir bomba patladı. Sorumluluğunu "Yeni Ermeni Direniş Grubu" üstlendi.

17 Aralık 1978 İsviçre (Cenevre) Cenevre'deki Türk Hava Yolları bürosunda büyük ölçüde hasara yol açan bir bomba patladı. Saldırının so-

rumluluğunu ASALA üstlendi. 8 Temmuz 1979 Fransa (Paris) Fransa'nın başkentindeki çeşitli Türk bürolarına dört ayrı bombalı saldırı düzenlendi. 1) Türk Hava Yolları'na konan bomba etkisiz hale getirildi. 2) Çalışma Ataşesinin bürolarına. 3) Üçüncü Türk Turist Bürosuna. 4) Dördüncü patlayıcı da Türkiye'nin OECD Daimi Temsilciliği bürosuna yerleştirilmişti. Tüm bu bombalar patlamadan önce polis tarafından etkisiz hale getirildi. Ajans France Press'e gelen isimsiz bir telefonda saldırının JCAG terör örgütü tarafından üstlenildiği bildiriyordu.

22 Ağustos 1979 İsviçre (Cenevre) Cenevre'deki Türk Konsolosu Niyazi Adalı'nın kullandığı arabaya bomba atıldı. Kendisi yaralanmamıştı gerçi ama diğer arabalar zarar gördü ve yoldan geçen iki İsviçreli hafif yaralandılar. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

TCE™

27 Ağustos 1979 Federal Almanya (Frankfurt) Frankfurt'taki Türk Hava Yolları bürosu patlayan bir bomba sonucu tahrip oldu. Tramvayda seyahat etmekte olan bir yolcu yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

4 Ekim 1979 Danimarka (Kopenhag) Türk Hava Yolları yanındaki bir çöp bidonuna bırakılan bombanın patlamasıyla iki Danimarkalı yaralanmış ve bomba büyük zarara, yol açmıştır. Saldırıyı ASALA üstlenmiştir.

12 Ekim 1979 Hollanda (Lahey) Türk Büyükelçisi Özdemir Benler'in 27 yaşındaki oğlu Ahmet Benler, şehir merkezindeki bir kavşakta trafik lambası nedeni ile durduğunda arabasında vuruldu. Benler, Delft Teknik Üniversitesi doktora öğrencisi on kişinin gözleri önünde öldürüldü. Silahlı kişi kaçtı. Hem JCAG hem de ASALA adlı terör örgütleri saldırıyı üstlendi.

30 Ekim 1979 İtalya (Milano) Bombalı saldırı sonucu Türk Hava Yollan büroları önemli ölçüde hasara uğradı. Saldırının sorumluluğu ASALA tarafından üstlenildi.

8 Ekim 1979 İtalya (Roma) Türk Büyükelçiliği Turizm Ataşeliği büroları patlayan bir bomba neticesi ağır hasara uğradı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

18 Kasım 1979 Fransa (Paris) Patlayan bombalar Paris'in merkezindeki üç havayolu bürosunda hasar yarattı. 1) Türk Hava Yolları bürosu 2) KLM Hollanda Hava Yolları 3) Lufthansa, Alman Hava Yolları bürosu.

Patlamada iki Fransız polis memuru yaralandı. Her üç olayın sorumluluğunu da ASALA üstlendi.

25 Kasım 1979 İspanya (Madrit) Trans World Hava Yolları ve İngiliz Hava Yolları, Madrit bürolarının önünde bombalar patladı. Patlamaların sorumluluğunu üstlenen ASALA; Papa'yı Türkiye'ye yapmayı planladığı ziyareti iptal etmesi için uyarmayı amaçladıklarını bildirdi.

9 Aralık 1979 İtalya (Roma) Roma'da şehir merkezinde Pan Amerikan Hava Yollan, Dünya Hava Yollan (World Air-ways), İngiliz Hava Yolları ve Filipin Hava Yolları'nda hasara yol açan bombalar patladı. Patlamalarda 9 kişi yaralandı. Saldırıyı kendilerini "Yeni Ermeni Direniş Harekatı" olarak adlandıran bir grup üstlendi.

TCE™

17 Aralık 1979 İngiltere (Londra) Türk Hava Yolları Londra bürosu önünde patlayan bir bomba önemli ölçüde hasara neden oldu. Kendilerini "Ermenistan Kurtuluş Cephesi" olarak tanımlayan bir grup sorumluluğu üstlendi.

22 Aralık 1979 Fransa (Paris) Türk Büyükelçiliği'nde Turizm Ataşesi olarak görev yapan Yılmaz Çolpan, Şanzelize'de (Champs Elysees) kalabalığın ortasında yürürken silahlı bir kişi tarafından vurularak öldürüldü. Suikastin sorumluluğunu ASALA, JCAG ve "Soykırıma Karşı Ermeni Militan Komandoları" adlı çeşitli örgütler üstlendiler.

22 Aralık 1979 Hollanda (Amsterdam) Türk Hava Yolları ofisi önünde patlayan bomba ağır zarara yol açtı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

23 Aralık 1979 İtalya (Roma) Roma'daki Dünya Kiliseler Konseyi Mülteci Merkezi'nin (Dina Pansiyon) önünde bir bomba patladı. Bu merkez Lübnan'da yaşayan Ermeni mültecilerin geçiş noktası olarak kullanılıyordu. ASALA saldırının sorumluluğunu üstlendi ve İtalya otoritelerini "Ermeni Diaspora"sını durdurmaları konusunda uyardı.

23 Aralık 1979 İtalya (Roma) Fransız Hava Yolları ve Trans World Hava Yolları bürolarının önünde yoldan geçmekte olan on iki kişinin yaralanmasına sebep olan bir patlama oldu. Sorumluluğu üstlenen ASALA, bombanın Fransa'daki Ermenilere karşı Fransız yetkililerinin baskıcı tutumlarına bir misilleme olarak konulduğunu belirtti.

10 Ocak 1980 Iran (Tahran) Türk Hava Yolları bürosunun önünde büyük hasara yol açan bir bomba patladı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

20 Ocak 1980 İspanya (Madrit) Trans World Hava Yolları, İngiliz Hava Yollan, İsviçre Hava Yolları ve Belçika Hava Yolları ofisleri önünde yaralanmalarla sonuçlanan bir dizi bombalı saldırı yapıldı. Kendilerini "Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları" olarak adlandıran bir grup saldırıyı üstlendi.

2 Şubat 1980 Belçika (Brüksel) Brüksel'in merkezinde Türk ve Sovyet Hava Yolları bürolarının önünde beşer dakika arayla iki bomba patladı. "Yeni Ermeniler Direniş Grubu" yayınladıkları bildiride her iki saldırının da sorumluluğunu üstlendiklerini bildirdiler.

2 Şubat 1980 İsviçre (Paris) Paris'te Sovyet Büyükelçiliği Enformasyon Merkezi önünde bomba patladı. Saldırıyı "Yeni Ermeni Direniş Grubu" üstlendi.

TCE™

6 Şubat 1980 İsviçre (Bern) Türk Büyükelçisi Doğan Türkmen'e Bern'deki Türk Büyükelçiliği önünde arabasına binerken bir terörist tarafından ateş açıldı. Büyükelçi ufak tefek yaralarla saldırıdan kurtuldu. Suikasti gerçekleştirdiği düşünülen Max Klindjan sonradan Marsilya'da tutuklandı ve yargılanmak üzere İsviçre'ye gönderildi. Saldırıyı JCAG terör örgütü üstlendi.

18 Şubat 1980 İtalya (Roma) iki bombalı saldırı sonucu İsviçre, Almanya ve İsrail Hava Yolları'nın büroları zarar gördü. Saldırıyı ASALA üstlendi. AP'nin Roma'daki bürosuna gelen isimsiz telefonda aşağıdaki nedenlerle bu üç havayolunun hedef seçildiği belirtiliyordu: İsviçre Hava Yolları- Suçsuz Ermenileri hapse atmaması için bir uyarı. Alman Hava Yolları-Türk Faşizmine yardımcı olan Alman hükümetine bir ceza olarak, İsrail Hava Yolları- Siyonist tutumu nedeniyle.

10 Mart 1980 İtalya (Roma) Türk Hava Yollarının ve Turizm Bürosunun Piazza della Republica'daki ofisleri patlayan iki bombanın hedefleriydi. Patlamada iki İtalyan öldü ve on dört kişi yaralandı. Saldırıyı "Ermeni Gizli Ordusu'nun Yeni Ermeni Direnişi" adlı örgüt üstlendi.

17 Nisan 1980 İtalya (Roma) Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türel ikametgahı önünde otomobiline binerken üç Ermeni terörist tara-

fından silahlı saldırıya uğramış ve ciddi bir şekilde yaralanmıştır. Suikast girişiminde koruma polisi ve şoför Tahsin Güvenç de hafif yaralanmıştır. Saldırının sorumluluğunu JCAG üstlenmiştir.

19 Mayıs 1980 Fransa (Marsilya) Marsilya'daki Türk Konsolosluğu'nu hedefleyen roket fark edilmiş ve patlamadan önce etkisiz hale getirilmiştir. ASALA ve kendilerini "Kara Nisan" olarak adlandıran bir grup saldırıyı üstlenmiştir.

31 Temmuz 1980 Yunanistan (Atina) Atina'daki Türk Büyükelçiliğinde idari Ataşe olarak görev yapan Galip Özmen ve ailesi arabalarında otururken Ermeni teröristlerin saldırısına uğradılar. Saldırıda Galip Özmen ve 14 yaşındaki kızı Neslihan hayatlarını kaybettiler. Eşi Sevil ve 16 yaşındaki oğlu Kaan yaralandılar. Her iki cinayetin de sorumluluğunu ASALA üstlendi.

TCE™

5 Aralık 1980 Fransa (Lyon) Lyon'daki Türk Büyükelçiliğine saldıran iki terörist kapıdaki görevliden Konsolos'un yerini öğrenmek istemiş daha sonra ateş açarak orada bulunanlardan iki kişiyi öldürmüş, bazılarını da yaralamıştır. Saldırıyı ASALA üstlenmiştir.

11 Ağustos 1980 ABD (New York) Türkevi (Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Delegasyonu) ve New York, Türk Konsolosluğunun bulunduğu bina önüne iki bomba atıldı. Bombaların birine iliştirilen mektupla saldırının amacının emperyalist Türk hükümetine Ermeni ulusuna karşı işlemiş oldukları suçları hatırlatmak olduğu belirtilmekteydi, imzada "Bir Ermeni Grubu" deniliyordu.

26 Eylül 1980 Fransa (Paris) Paris'teki Türk Büyükelçiliği'nde basın danışmanı olarak görev yapan Selçuk Bakkalbaşı'na evine girerken iki kez ateş edildi. Bakkalbaşı saldırıdan kurtuldu fakat aldığı yaralar sonucu ömür boyu felçli yaşamaya mahkum oldu. ASALA ve kendilerini "Ermeni Gizli Ordusu Örgütü" olarak niteleyen bir grup saldırının sorumluluğunu üstlendi.

3 Ekim 1980 İsviçre (Cenevre) iki Ermeni terörist İsviçre'deki otel odalarında hazırlamakta oldukları bombanın patlaması sonucu yaralandılar. Canifornia Conoga Park'tan Suzy Mahseredjian ve Alexander Yenikomechian, İsviçre yetkililerince tutuklandılar. Bu tutuklanma ASALA'nın "3 Ekim Örgütü" -ki bu örgüt sonraları dünyanın her tarafındaki İsviçre hedeflerine saldırılar düzenledi- ile yakınlaşmasını sağladı.

3 Ekim 1980 İtalya (Milano) Milano'daki Türk Hava Yolları bürosunun önünde patlayan bomba sonucu iki İtalyan yaralandı. Saldırıyı ASALA üstlendi. 5 Ekim 1980 ispanya (Madrit) İtalyan Hava Yollan bürosu Alitalia 12 kişinin yaralanmasına neden olan patlamayla sarsıldı. Saldırının sorumluluğunu, "Ermeni Kurtuluş Gizli Ordusu" üstlendi.

6 Ekim 1980 ABD (Los Angeles, California) Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan'ın evi, atılan iki molotof kokteyli sonucu hasar gördü. Adını belirtmeyen telefondaki kişi, saldırının Ermeniler adına gerçekleştirildiğini belirtti.

10 Ekim 1980 Lübnan (Beyrut) Batı Beyrut'ta İsviçre bürosu yakınında iki adet bomba patladı. Birkaç gün sonra kendilerini "3 Ekim Örgütü" olarak tanıtan bir grup bu bombalama olaylarının yanısıra İngiltere'de İsviçre bürosuna girişilen saldırıyı da üstlendi.

TCE™

10 Ekim 1980 Lübnan (Beyrut) Batı Beyrut'ta İsviçreli bir diplomata ait araba konan bombanın patlamasıyla kullanılamayacak duruma geldi. Saldırıyı 3 Ekim Örgütü üstlendi.

10 Ekim 1980 ABD (New York) New York City'deki Türk Evi'nin önüne park etmiş çalıntı bir arabanın altına yerleştirilmiş bomba infilak etti. Patlama sonucu dört Amerikan vatandaşı yaralandı, civardaki bürolar hasar gördü. Sorumluluğu basın yayın organlarına edilen bir telefonla JCAG üstlendi.

12 Ekim 1980 ABD (Los Angeles, California) Hollywood'da sahibi Amerikalı bir Türk olan seyahat acentesi patlayan bomba sonucu tahrip oldu. Patlamanın sorumluluğunu JCAG terör örgütü üstlendi.

12 Ekim 1980 İngiltere (Londra) Türkiye'nin Turizm ve Enformasyon Bürosu'nun Londra'daki ofisi, patlayan bir bomba sonucu hasar gördü. Saldırıyı ASALA üstlendi.

12 Ekim 1980 İngiltere (Londra) Londra'nın merkezindeki bir İsviçre alışveriş sitesi, patlayan bomba sonucu hasara uğradı. Haber ajanslarına telefon edenler, patlamanın 3 Ekim Örgütü'nün işi olduğunu belirttiler.

13 Ekim 1980 Fransa (Paris) Paris'teki İsviçre Turist Bürosu patlayan bir bomba sonucu hasar gördü. Saldırının sorumluluğunu kendilerini 3 Ekim Örgütü olarak adlandıran grup üstlendi.

21 Ekim 1980 İsviçre (Cenevre) Paris-Interlaken seferini yapmakta olan bir İsviçre treninde patlamaya hazır bir saatli bomba bulundu. Polis yetkilileri, bombanın 3 Ekim Örgütü'nce konulduğu konusunda hemfikirdiler.

4 Kasım 1980 İsviçre (Cenevre) Patlayan bir bomba sonucu Cenevre'deki İsviçre Adalet Sarayı ağır hasar gördü, İsviçre yetkilileri yaptıkları açıklamada bomba olayının 3 Ekim 198Ö'de tutuklanan iki ASALA diğeri terörist Suzy Mahseredjian ve Alexander Yenikomechien'in işi olduğunu belirtti.

9 Kasım 1980 Fransa (Strasburg) Strasburg'daki Türk Konsolosluğu'nda patlayan bomba sonucu ağır hasar meydana geldi. Saldırı Türkiye Kürt işçileri işçi Partisi ile çalışan ASALA tarafından üstlenildi.

10 Kasım 1980 İtalya (Roma) Beş kişinin yaralandığı bombalı saldırıda hedef İsviçre Hava Yolları'nın Roma bürosu ve turist bürosu idi. Patlamaların sorumluluğunu derhal 3 Ekim Örgütü üstlendi. Daha sonra ASALA ve (Türkiye Kürtleri işçi Partisi) sorumluluğu üstlendiler.

TCE

19 Kasım 1980 İtalya (Roma) Türk Büyükelçiliği Turizm Temsilciliği ve Türk Hava Yolları patlayan bir bomba neticesi hasar gördü. Patlamanın sorumluluğu ASALA üstlendi.

25 Kasım 1980 İsviçre (Cenevre) Cenevre'deki Union of Swiss Bank'ın büroları bir kişinin yaralandığı bombalı saldırıya uğradı. Saldırının sorumluluğunu 3 Ekim Örgütü üstlendi.

5 Aralık 1980 Fransa (Marsilya) Bomba uzmanı bir polis Marsilya'deki İsviçre Konsolosluğuna bırakılmış olan bombace yakalandı ve idam edildi. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

3 Nisan 1981 Danimarka (Kopenhag) Kopenhag'taki Türk Büyükelçiliği Çalışma Ataşesi Cavit Demir, akşam üzeri apartmandaki dairesine girmeye çalışırken bir Ermeni terörist tarafından vuruldu. Bir dizi operasyon sonucu ağır yaralı olan Demir sağlığına kavuştu. Hem ASALA hem de JCAG Ermeni teröristleri saldırıyı üstlendiler. 3 Haziran 1981 ABD (Los Angeles, California) Ermeni teröristler Anaheim Toplantı Merkezine bir bomba yerleştirerek Türk Halk Dansları Topluluğu'nun gösterisinin iptali konusunda baskı yaptılar. Sonraki günlerde San Fransisco'da buna benzer bombalama tehditleri grubun Güney California'daki gösterilerinin de iptal edilmesine

yol açtı. 9 Haziran 1981 İsviçre (Cenevre) Cenevre'de Türk Konsolosluğu Sekreteri Mehmet Savaş Yergüz, konsolosluğu terk ettiği sırada bir terörist tarafından öldürüldü. Suikasti gerçekleştiren Mardivos Jamgotchian adlı Ermeni, yetkililerce tutuklandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi. Jamgotchian'm tutuklanması ASALAnın "9 Haziran Örgütü" -ki örgüt İsviçre ve diğer Avrupa ülkelerinde çeşitli hedeflerin bombalanmasından sorumluydu- olarak adlandırılan yeni bir şubesinin doğmasına yol açtı.

11 Haziran 1981 Fransa (Paris) Liderleri Ara Toranyan olan bir grup Ermeni terörist Türk Hava Yolları'nın Paris'teki bürosunu işgal etti. Başlangıçta Fransız yetkililerce dikkate alınmayan ASALA yanlısı teröristler Türk Büyükelçiliği'nin resmi protestoları üzerine, ikametgahlarından tahliye edildiler.

TCE™

19 Haziran 1981 İran (Tahran) İsviçre Hava Yolları'nın bürosuna yerleştirilen küçük bir bombanın patlaması biraz hasara yol açtı. Saldırının sorumluluğunu ASALAnın 9 Haziran Örgütü üstlendi.

26 Haziran 1981 ABD (Los Angeles, California) Svviss Banking Cooperation'un Los Angeles'taki bürolarının önünde küçük bir bomba patladı. Saldırı 9 Haziran Örgütü'nce üstlenildi.

19 Temmuz 1981 İsviçre (Bern) Bern'deki İsviçre Parlamento Binası'nın çöp deposunda bir bomba patladı. Kimliği belirsiz bir kişi telefon açarak eylemin 9 Haziran Örgütü'nün işi olduğunu bildirdi.

20 Temmuz 1981 İsviçre (Zurih) Zurih'in Uluslararası Havaalanında otomatik resim çekicide bir patlama oldu. Saldırı 9 Haziran Örgütü'nce üstlenildi.

21 Temmuz 1981 İsviçre (Lozan) Lozan'daki bir giyim mağazasının kadın reyonu bölümünde meydana gelen patlama alışveriş yapmakta olan yirmi bir kadın müşterinin yaralanmasına neden oldu. Saldırıyı 9 Haziran Örgütü üstlendi.

22 Temmuz 1981 İsviçre (Cenevre) Cenevre tren istasyonunda meydana gelen patlama 4 kişinin yaralanmasına sebep oldu. Polis yetkilileri saldırıyı 9 Haziran Örgütü'nün gerçekleştirdiğini belirttiler.

22 Temmuz 1981 İsviçre (Cenevre) Cenevre tren istasyonuna yerleştirilen iki bomba birer saat arayla patladı. Polis ilk patlama nedeniyle böl-

geyi kordon altına aldığı için ikinci patlamadan doğacak yaralanmaları da önlemiş oldu. İsviçre yetkilileri ikinci patlamayı da 9 Haziran Örgütü'nün gerçekleştirdiğini belirttiler.

11 Ağustos 1981 Danimarka (Kopenhag) Patlayan iki bomba Kopenhag'da İsviçre Hava Yolları'nın bürolarında hasara yol açtı. Patlamada bir Amerikalı turist yaralandı. Saldırıların sorumluluğunu 9 Haziran Örgütü üstlendi.

20 Ağustos 1981 Fransa (Paris) İtalyan Hava Yolları'nın Paris bürosunda sabahın erken saatlerinde patlayan bir bomba hasara yol açtı. Kimliği belirsiz bir kişi tarafından açılan telefon konuşmasında saldırının 3 Ekim Ermeni Hareketi Örgütü'nce gerçekleştirildiği belirtiliyordu.

22 Ağustos 1981 Fransa (Paris) Olimpik Hava Yolları'nın Paris bürosunun önünde sabah saatlerinde bir patlama meydana geldi. Kimliği belirsiz bir kişi telefonda saldırının sorumluluğunu 3 Ekim Ermeni Örgütü'nün üstlendiğini bildirdi.

15 Eylül 1981 Iran (Tahran) Tahran'daki İsviçre Elçilik binasında patlayan bomba zarara yol açtı. Sorumluluğu ASALA'nın 9 Haziran Örgütü üstlendi.

24 Eylül 1981 Fransa (Paris) Dört Ermeni terörist Paris'teki Türk Konsolosluğunu işgal etti. Binaya giriş sırasında Konsolos Kaya inal ve güvenlik görevlisi Cemal Özen ciddi biçimde yaralandılar. 56 kişinin rehin alındığı saldırıda iki teröristte hafifçe yaralandı. Teröristler sonuçta Özen ve İnal'ın hastaneye gitmesine izin verdiler. Fakat Özen hastanede yaşamını kaybetti. Teröristlerin Türkiye'deki Ermeni siyasi tutukluların bırakılması talepleri kabul edilmeyince siyasi tutuklu statüsü tanınması istemiyle Fransız otoritelerine teslim oldular. Hepsi de Ermeni olan Lübnanlı 4 terörist ASALA üyesiydiler.

3 Ekim 1981 İsviçre (Cenevre) Merkez Posta Ofisi ve Cenevre Adliye Sarayı bombalı saldırıya uğradı. Adalet Sarayı ASALA üyesinin cinayet suçundan yargılanmak üzere gönderildiği yerdi. Bir kişinin hafifçe yaralandığı saldırının sorumluluğunu ASALA "9 Haziran Örgütü" üstlendi.

25 Ekim 1981 İtalya (Roma) Roma'daki Türk Büyükelçiliği, ikinci sekreteri Gökberk Ergenekon'a bir terörist tarafından suikast girişiminde bulu-

nuldu. Yaralanan Ergenekon otomobilinden çıkarak teröristin açtığı Ataşe karşılık verdi. Ergenekon'un açtığı ateş sonucu yaralanan terörist olay yerinden kaçmayı başardı. Suikastleri 24 Eylül intihar Komandoları (ASALA adına hareket eden teröristler Türkiye'nin Paris Başkonsolosluğuna işgal etmişlerdi) adına ASALA üstlendi.

25 Ekim 1981 Fransa (Paris) Üç kişinin yaralandığı Champ-Elyees'deki Fransız restoranı bomba saldırının hedefiydi. Kendilerini "Eylül-Fransa" olarak adlandıran bir grup saldırının sorumluluğunu üstlendi.

26 Ekim 1981 Fransa (Paris) Champ-Elyees'de ünlü "Ledrugstore" adlı mağazanın önünde bubi tuzağı olan bir otomobil infilak etti. Saldırının sorumluluğunu "Eylül-Fransa" grubu üstlendi.

TCE™

27 Ekim 1981 Fransa (Paris) Paris'in Rossy Havalimanı parkında infilak eden bir bomba orada park etmiş bulunan bir arabanın parçalamasına neden oldu. Sorumluluğu "Eylül- Fransa" grubu üstlendi.

27 Ekim 1981 Fransa (Paris) Aynı gün ikinci bomba, Rossy Havalimanının yakınındaki çöp bidonunda patladı. Patlamada yaralanan olmadı. Sorumluluğu "Eylül-Fransa" grubu üstlendi.

28 Ekim 1981 Fransa (Paris) Kalabalığın yoğun olduğu Paris sinması üç kişinin yaralanmasına neden olan patlamanın gerçekleştiği mahaldi. Sorumluluğu "Eylül-Fransa" grubu üstlendi.

8 Kasım 1981 İspanya (Madrit) Madrid'deki İsviçre Hava Yolları'nın bürosu önünde patlayan bomba 3 kişinin yaralanmasına yol açtı. Civardaki binalarda büyük ölçüde hasara yol açan patlamanın sorumluluğunu ASALA üstlendi. 5 Kasım 1981 Fransa (Paris) Parisian Gare de Lyon tren istasyonunda patlayan bomba bir kişinin yaralanmasına ve bagajda önemli ölçüde hasara yol açtı. Daha sonra saldırı kendilerini "Orly Örgütü" olarak adlandırılan Ermeni terör örgütünce üstlenildi.

12 Kasım 1981 Lübnan (Beyrut) Beyrut'ta Fransızlara ait üç binada aynı anda patlamalar meydana geldi. Fransız Kültür Merkezi. Fransız Hava Yolları Büroları. Fransız Konsolosu'nun evi. Büyük ölçüde maddi zarara yol açan patlamada yaralanan olmadı. Orly örgütü (adını sahte belge kullanmak suçundan Fransız Havalimanında tutuklanan Ermeni'den almışlardı)

saldırıyı üstlendi ve Fransa'da Monte Melkonian derhal serbest bırakılmasını talep etti.

14 Kasım 1981 Fransa (Paris) Paris Eyfel Kulesi yakınlarında park etmiş bir otomobilde patlayan bomba zarara yol açtı. Orly Örgütünce saldırının gerçekleştiğini bildiren telefondaki ses bunun ilk uyarı olduğunu belirtti.

14 Kasım 1981 Fransa (Paris) Sen nehri üzerindeki gezintiden dönmekte olan turist grubu karaya çıkmak üzereyken el bombalarmın kullanıldığı saldırıya maruz kaldılar. Yaralanan olmadı. Orly Örgütü saldırıyı üstlendi.

15 Kasım 1981 Lübnan (Beyrut) Beyrut'taki üç Fransız hedefine aynı anda bombalı saldırılar düzenlendi. A) The uniondeş Assurance. B) Fransız Hava Yolları Bürosu. C) Banque Libano-Francaise. Kimsenin yaralanmadığı saldırıda büyük ölçüde maddi hasar meydana geldi. Saldırının sorumluluğunu "Orly Örgütü" üstlendi.

TOE

15 Kasım 1981 Fransa (Paris) Orly Örgütü, Fransız Hava Yollarına ait bir uçağı havadayken infilak ettirme tehdidinde bulundu.

16 Kasım 1981 Fransa (Paris) Paris Gare de l'Est garında bagajların bulunduğu bölümde bir patlama iki kişinin yaralanmasına ve maddi hasara neden oldu. Saldırının sorumluluğunu "Orly Örgütü" üstlendi.

18 Kasım 1981 Fransa (Paris) Orly Örgütü, Paris Gare de du Nord'a bomba yerleştirmiş olduğunu açıkladı. Hiçbir patlayıcı madde bulunamadı. 20 Kasım 1981 ABD (Los Angeles, California) Beverley Hills'deki Türk Konsolosluğu büyük ölçüde maddi hasara yol açan bombalı saldırıya uğradı. Ermeni terörist örgütü JCAG saldırının sorumluluğunu üstlendi.

13 Ocak 1982 Kanada (Toronto) Toronto'daki Türk Konsolosluğu'nda büyük ölçüde maddi hasara yol açan bir patlama oldu. Saldırıyı ASALA teröristleri üstlendi.

17 Ocak 1982 İsviçre (Cenevre) Cenevre'de park etmiş olan otomobillerin bulunduğu bölgenin yakınlarında iki bomba patladı. ASALA'nın 9 Haziran Örgütü saldırının sorumluluğunu üstlendi.

17 Ocak 1982 Fransa (Paris) Union of Banks of Paris'in bir şubesinde bir patlama oldu. Credit Lyonnaise'e konulan diğer patlayıcı madde de etkisiz hale getirildi. Her iki olayı da "Orly Örgütü" üstlendi.

19 Ocak 1982 Fransa (Paris) Paris'teki Palais de Cpngress'de bulunan Fransız Hava Yolları bürosunda bir bomba patladı. Saldırıyı Orly Örgütü üstlendi.

28 Ocak 1982 ABD (Los Angeles, California) Türkiye'nin Başkonsolosu Kemal Arıkan arabasıyla işine giderken iki teröristin silahlı saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Hampig Sassounian (19 yaşında Lübnan göçmeni) tutuklanıp, yargılanarak cezaya çarptırıldı. Suikasti JCAG Ermeni teröristler üstlendiler.

22 Mart 1982 ABD (Cambridge, Massachusetts) Boston'daki fahri Türk Konsolosu Orhan Gündüz'e ait hediyelik ve ithal malı eşya satan dükkana atılan bomba büyük ölçüde hasara yol açtı. Saldırının sorumluluğunu JCAG Ermeni teröristleri üstlendiler.

TCE™

26 Mart 1982 Lübnan (Beyrut) Beyrut'un Ermeni kesimindeki bir sinema (ki genellikle Türk filmleri gösterilirdi) iki kişinin ölümü ve on altıdan fazla kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan çok güçlü bir patlamayla yerle bir oldu. Saldırıyı ASALA üstlendi.

8 Nisan 1982 Kanada (Ottawa) Türk Büyükelçiliğinin Ottawa Ticari Ataşesi Kani Güngör apartmanın garajına Ermeni teröristlerce girişilen saldırı sonucu ağır bir biçimde yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

24 Nisan 1982 Federal Almanya (Dortmund) Türklere ait çeşitli iş yerlerine yapılan bombalı saldırılarda büyük hasar meydana geldi. Bombalamaların sorumluluğunu "Yeni Ermeni Direniş Örgütü" üstlendi.

4 Mayıs 1982 ABD (Cambridge, Massachuseets) Türkiye'nin Boston Fahri Konsolosu Orhan Gündüz arabasıyla giderken bir Ermeni teröristin silahlı saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Saldırının sorumluluğunu JCAG grubu üstlendi. Başkan Ronald Reagan'ın suikastçinin yakalanması konusunda verdiği emre karşın hiç kimse tutuklanamadı.

10 Mayıs 1982 İsviçre (Cenevre) iki Cenevre bankasında bombalar patladı. Büyük ölçüde maddi hasara yol açan saldırıyı kendilerini "Dünya Ceza Örgütü" olarak adlandıran Ermem grup üstlendi.

18 Mayıs 1982 Kanada (Toronto) Dört Ermeni "Ermeni Davası" için Ermeni işadamlarından zorla para toplamaya teşebbüs suçundan tutuklan-

dılar. Teröristlere para vermeyi reddeden kurbanlardan birinin evine ateş açıldı.

18 Mayıs 1982 ABD (Tampa, Florida) Tampa Türk Fahri Konsolosu Nasuh Karahan, Konsolosluğa girmeye çalışan iki Ermeni teröriste silah kullanmak suretiyle engel oldu. 26 Mayıs 1982 ABD (Los Angeles, California) Swiss Banking Cooperaüon'nm Los Angeles'taki bürosu patlayan bir bomba sonucu Kasara uğradı. ASALA ile ilgili olmakla suçlanan dört güney California'lı Ermeni, Vickan Tcharkutian, Hratch Kozibioukian, Stranouche Karibioutian ve Vrant Chirinian'ın saldırının hazırlayıcıları oldukları konusunda yoğun şüpheler vardı.

30 Mayıs 1982 ABD (Los Angeles, California) ASALA üyesi üç Amerikalı Ermeni, LO.S Angeles, Uluslararası Havalimanında Kanada Hava Yolları kargo binasının önüne yerleştirdikleri patlayıcı madde nedeniyle tutuklanıp yargılandılar. Bomba Los Angeles polisi bomba uzmanlarınca etkisiz hale getirildi.

TCE

7 Haziran 1982 Portekiz (Lizbon) Lizbon'daki Türk Büyükelçiliği idari Ataşesi Erkut Akbay ve eşi Nadide Akbay evlerinin önünde bir Ermeni terörist tarafından açılan ateş sonucu hayatlarını kaybettiler. Saldırının sorumluluğunu JCAG üstlendi. 28 Şubat 1983 Fransa (Paris) Paris'te bir Türk'e ait olan Marmara Seyahat Acentesi'nde patlama oldu. Fransız Sekreter Renee Morin patlamada hayatını kaybetti. Diğer dört Fransız da yaralandı. Bomba binada ağır hasara yol açtı. Saldırıdan birkaç dakika sonra ASALA sorumluluğu üstlendi.

9 Mart 1983 Yugoslavya (Belgrad) Yugoslavya'daki Türk Büyükelçisi Galip Balkar, Belgrad'ın ortasında (merkezinde) iki Ermeni terörist tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü. Şoförü Necati Kaya da midesinden bir yara aldı. Suikastçiler olay yerinden uzaklaşırken Yugoslav vatandaşlar tarafından takip edildiler. Teröristlerden biri bir Yugoslav albaya ateş ederek yaraladı ve akabinde bir sivil polis tarafından vurularak tutuklandı. Kendisini takip eden sivillere ateş açan ikinci terörist gene bir öğrenciyi öldürüp, bir genç kızı da yaraladı. Saldırının sorumluluğunu JCAG üstlendi, iki terörist Kirkor Levonian ve Raffi Erbekyan tutuklandılar ve Yugoslav yetkililerince mahkum edildiler.

31 Mart 1983 Federal Almanya (Frankfurt) Frankfurt'taki Tercüman Gazetesi'nin Almanya bürosuna kendisinin ASALA temsilcisi olduğunu iddia eden kimliği belirsiz bir kişi telefonda tehditte bulundu. Telefondaki ses gazetenin Ermeni Davasına karşıt yazılarını sürdürdüğü takdirde bürolarım bombalayıp, çalışanları da öldüreceği tehdidini savurdu.

24 Mayıs 1983 Belçika (Brüksel) Brüksel'de şehir merkezinde bir Türk'e ait olan Marmara Seyahat Acentesi ve Türk Büyükelçiliği Kültür ve Enformasyon bürosunun önünde patlamalar oldu. Patlamada seyahat acentesinin İtalyan yöneticisi yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

16 Haziran 1983 Türkiye (İstanbul) İstanbul'un dünyaca ünlü alışveriş merkezi olan Kapalı Çarşısına Ermeni teröristlerce otomatik silahlar ve el bombalarıyla bir saldırı düzenlendi. Saldırıda Ermeni teröristle birlikte iki Türk hayatım kaybetti, 21 Türk de yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

8 Temmuz 1983 Fransa (Paris) Ermeni teröristler, Londra'da sürmekte olan davayı protesto etmek amacıyla "British Council" (İngiliz Hükümeti Kültür Örgütü)'nün bürolarına saldırıda bulundu.

14 Temmuz 1983 Belçika (Brüksel) Brüksel'deki Türk Büyükelçiliği İdari Ataşesi Dursun Atasoy, otomobiliyle evine giderken Ermeni teröristlerce açılan ateş sonucu vurularak öldürüldü. Suikastin sorumluluğunu ASALA, JCAG ve adı daha önce bilinmeyen "Ermeni Devrimci Ordusu" adlı bir örgüt üstlendi.

15 Temmuz 1983 Fransa (Paris) Paris'in Orly Havaalanında Türk Hava Yolları bürosunun önünde bir patlama oldu.Patlama sonucu dört Fransız iki Türk, bir Amerikalı ve bir İsveçli hayatını kaybetti. Buna ek olarak içlerinde 28 Türk'ün bulunduğu 60 kişi patlamada yaralandı. Fransa'da ASALA'n başı olduğu iddia edilen 29 yaşındaki Suriyeli Ermeni Varadjan Garbidjan bombayı yerleştirdiğini itiraf ederek amaçlarının uçak havada iken bombayı patlatmak olduğunu kabul etti.

15 Temmuz 1983 İngiltere (Londra) Aynı gün Orly Havaalanında patlayan bombaya benzer yapıdaki bir başka bomba bulundu ve patlamadan önce etkisiz hale getirildi. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

18 Temmuz 1983 Fransa (Lyon) ASALA tarafından Lyon Perrache demiryolu istasyonunu havaya uçurma tehditleri sonucu binalar tahliye edildi. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

22 Temmuz 1983 Iran (Tahran) Tahran'daki Fransız Büyükelçiliği binası ve Fransız Hava Yolları binası bombalandı. Saldırıyı Orly Örgütü adına ASALA üstlendi.

27 Temmuz 1983 Portekiz (Lizbon) 5 kişilik Ermeni terörist grubu Lizbon'daki Türk Büyükelçiliği binasına saldırıda bulunmaya teşebbüs ettiler. Arşiv bölümüne ulaşmayı başaramayan teröristler ikametgahı işgal ederek misyon başkan yardımcısı, eşi ve çocuklarını rehin aldılar. Teröristlerce yerleştirilen infilak eden patlayıcı madde, başkan yardımcısının karısı Cahide Mıhcıoğlu ve 4 teröristin ölümüne neden oldu. Başkan yardımcısı Yurtsev Mıhcıoğlu ve oğlu Atasoy yaralandılar. Beşinci terörist daha önceki hücum sırasında Türk güvenlik kuvvetleri tarafından öldürülmüştü. Portekizli bir polis memuru öldü diğeri de yaralandı. Sorumluluğunu ARA üstlendi.

28 Temmuz 1983 Fransa (Lyon) Lyon'un Perrache demiryolu istasyonunda bomba yerleştirildiği tehdidi bir kez daha binanın boşaltılmasına yol açtı. Telefondaki kişi bombanın ASALA tarafından yerleştirildiğini iddia etti. Binada yapılan arama sonucunda hiçbir patlayıcı maddeye rastlanmadı.

29 Temmuz 1983 Iran (Tahran) Tahran'daki Fransız Büyükelçiliğini roket saldırısıyla havaya uçurma tehdidi sonucu İranlı yetkililer binadaki güvenliği arttırdılar. Tehdit, Fransa'da tutuklu 21 Ermeni'nin salıverilmesini talep eden Orly Örgütü'nce yapılmıştı. 31 Temmuz 1983 Fransa (Lyon, Rennes) Ermeni teröristlerce yapılan bomba tehdidi, Fransız yetkililerin 424 yolcu taşıyan ve iç hat seferini yapmakta olan iki uçağı mecburi inişe zorlamalarına sebep oldu. Uçaklar Lyon ve Rennes'e indiler. Uçaklarda yapılan aramalarda hiçbir patlayıcı maddeye rastlanmadı.

10 Ağustos 1983 Iran (Tahran) Tahran'daki Fransız Büyükelçiliğinde bir otomobilin içinde patlama oldu. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

17 Ağustos 1983 Iran (Tahran) Tahran'da Fransız Hava Yolları yerel temsilcisi tarafından kullanılmakta olan arabaya otomatik silahlarla ateş açıldı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

25 Ağustos 1983 (Federal Almanya) Fransa konsolosluk büroları iki kişinin öldüğü 23 kişinin yaralandığı bombalı saldırıda yerle bir oldu. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

l Ekim 1983 Fransa (Marsilya) Marsilya'da Uluslararası Ticaret Fuarı'nda patlayan bir bombayla Sovyetler Birliği, Amerika ve Cezayir'e ait pavyonlar yerle bir oldu. Patlamada bir kişi öldü, 26 kişi yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA'nın Orly Örgütü üstlendi.

6 Ekim 1983 Iran (Tahran) Tahran'da Fransız Büyükelçiliğine ait bir araç bombalandı. Patlamada iki yolcu yaralandı. Saldırının sorumluluğunu Orly Örgütü üstlendi.

29 Ekim 1983 Lübnan (Beyrut) Beyrut'taki Fransız Büyükelçiliği önüne hızla bir otomobil yaklaştı. Arabadan inen bir kişi taşıdığı el bombasını binaya çıkan merdivenlere fırlattı. Saldırgan koruma görevlilerince yakalanmasına karşın suç ortağı kaçmayı başardı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

29 Ekim 1983 Lübnan (Beyrut) Türk Büyükelçiliği 3 Ermeni teröristin saldırısına uğradı. Sarkis Danielian adlı 19 yaşındaki Lübnanlı Ermeni saldırgan koruma görevlilerince tutuklandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi. 8 Şubat 1984 Fransa (Paris) Bir teröristin New York seferini yapan ve saat 10.00'da kalkması gereken Fransa Hava Yollarına ait bir uçağa bomba yerleştirildiği iddiası uçağın l ,5 saat geç kaldırılmasına yol açtı. Aramada hiçbir patlayıcı maddeye rastlanmadı.

28 Mart 1984 Iran (Tahran) İran'ın başşehri Tahran'da Türk diplomatik hedeflerine karşı Ermeni teröristlerce bir dizi saldırı gerçekleştirildi. Aşağıdaki olaylar meydana geldi:

a) Tahran'da Türk Askeri Ataşeliği'nde görev yapmakta olan (Master Savgeant) İsmail Pamukçu, iki Ermeni terörist tarafından vurularak yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

b) Türk Büyükelçiliği Birinci Sekreteri Hasan Servet Öktem evini terkettiği sırada girişilen suikast teşebbüsü sonucu hafifçe yaralandı.

c) Türk Büyükelçiliği idari Ataşesi İbrahim Özdemir şüpheli görülen iki şahsın evinin önünde beklediği bildirerek İran polisini uyanık

olmaya çağırdı. Daha sonralar Ermeni törerist oldukları anlaşılan iki kişi Iran yetkililerince tutuklandılar.

d) Öğleden sonra saat 14.00'de Iran polisi Türk Büyükelçiliği arşiv binası dışında başıboş dolaşmakta olan iki Ermeni'yi tutukladı.

e) Türk Büyükelçiliği Ticaret Müşavir Yardımcısı'nın arabasına yerleştirilmek üzere yapılan bombanın vaktinden önce patlaması sonucu iki Ermeni terörist öldü. Müşavir Işıl Ünel yara almadan kurtuldu. Daha sonra ölen teröristin Sultan Gregorian Semaperdan adlı bir Ermeni olduğu saptandı.

29 Mart 1984 ABD (Los Angeles, California) Los Angeles'taki Türk Konsolosluğu bir Türk atletin yaklaşmakta olan "Los Angeles Olimpiyatlarına katılması durumunda öldürüleceği yazılı bir tehdit mektubu aldı. Tehdit ASALA'nın imzasını taşımaktaydı. 8 Mart 1984 Lübnan (Beyrut) ASALA tarafından Beyrut'ta yayınlanan bir bildiride Türkiye'ye sefer yapan bütün uluslararası Hava Yolları'nın askeri hedef olarak kabul edileceğini bildiriyordu.

26 Nisan 1984 Türkiye (Ankara) Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın planlanmış olan Iran gezisine çıkarsa ASALA'nın Türkiye'ye karşı geniş çaplı bir terörist operasyonu uygulamaya koymakla tehdit edildiği açıklandı.

28 Nisan 1984 Iran (Tahran) Motosikletli iki Ermeni terörist tarafından Türk Büyükelçiliğinde sekreter olarak görev yapan eşi Şadiye Yönder'i arabası ile işine götürmekte olan Işık Yönder öldü. Suikast ASALA tarafından üstlenildi.

20 Haziran 1984 Avusturya (Viyana) Viyana'daki Türk Büyükelçiliği Çalışma ve Sosyal işler Müsteşar Yardımcısı Erdoğan Özer'e ait olan arabada patlama oldu. Patlamada Özer hayatını kaybederken, iki Avusturyalı polisin de içlerinde bulunduğu 5 kişi ciddi şekilde yaralandı. Saldırının sorumluluğunu ARA teröristleri üstlendi.

25 Haziran 1984 (ABD) Paris'teki bir haber ajansına, Fransa'ya ASALA tarafından gönderilen mektupta Los Angeles Olimpiyatlarına katılan Türk takımına herhangi bir biçimde yardımcı olan tüm hükümet, örgüt ve şirketlere saldırılar düzenleneceği tehdidinin yazılı olduğu haberi ulaşıyordu.

14 Temmuz 1984 Belçika (Brüksel) Brüksel'deki Türk Büyükelçiliği idari Ataşesi Dursun Aksoy, Ermeni teröristlerce öldürüldü. Saldırının sorumluluğunu ARA üstlendi.

13 Ağustos 1984 Fransa (Lyon) Lyon demiryolu istasyonunda az miktarda zarara yol açan bir patlama oldu. Saldırıyı ASALA üstlendi.

1 Eylül 1984 Iran (Tahran) Tahrah'da Türklere ait birçok işyeri hedef tespit edildiklerini bildiren uyarı mektuplarını müteakip, Ermeni teröristlerin saldırısına uğradılar, ilk saldırı bir Türk inşaat firması olan Sezai Türkeş-Fevzi Akkaya'ya patlayıcı madde atılmasıyla gerçekleştirildi. Patlamanın yol açtığı yangını söndürmeye çalışan bir Türk işçisi yaralandı.

l Eylül 1984 Iran (Tahran) Iran yetkilileri Tahran'daki Türk Büyükelçisi ismet Birsel'in Ermeni teröristlerce öldürüleceğine dair gizli bir planı ortaya çıkardıklarım açıkladılar.

TCE™

3 Eylül 1984 Türkiye (İstanbul) İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın yanına parketmiş bir otomobildeki patlama iki Lübnanlı Ermeni'nin ölümüne sebep oldu. Yetkililer bombanın teröristlerce yerleştirilirken vaktinden önce patlaması sonucu ölümlerin meydana geldiğinin sanıldığım belirttiler. Patlamanın sorumluluğunu ARA teröristleri üstlendiler.

19 Kasını 1984 Avusturya (Viyana) Birleşmiş Milletler'in Viyana'da "Sosyal Gelişme ve insani ilişkiler Merkezinde" görevli Enver Argun adlı bir Türk otomobiliyle kırmızı ışıkta beklerken öldürüldü. Kaçan suikastçiler geride, üzerinde ARA armasının bulunduğu bir bez parçası bıraktılar.

Aralık 1984 Belçika (Brüksel) Belçika polis yetkilileri, Brüksel Türk Büyükelçiliği'nde görevli Selçuk İncesu'nun ikametgahında bomba arama işlemlerini sürdürmekteler. Aramalar sonucu polis apartmanın girişine yerleştirilmiş patlayıcı maddeyi buldu. Saldırıyı üstlenen olmadı.

29 Aralık 1984 Fransa (Paris) Polis ASALA'nın Fransız Hava Yolları'na ait bir uçağı uçuş sırasında havaya uçuracağı tehdidinin alınmasından sonra Paris, Charles de Gaulle Havaalanında güvenlik önlemlerini artırdı.

3 Ocak 1985 Lübnan (Beyrut) Batı Beyrut'ta Ramlet alBaida bölgesinde "Fransız- Lübnan" bankasının girişine yerleştirilmiş olan 6 poundluk bir bomba askeri bomba uzmanlarınca etkisiz hale getirildi. Sorumluluğu ASALA üstlendi.

3 Ocak 1985 Lübnan (Beyrut) Ajans France Press'in Batı Beyrut'taki bürosu patlayan bir bomba sonucu büyük hasar gördü. Saldırının sorumluluğunu ASALA üstlendi.

3 Mart 1985 Fransa (Paris) ASALA temsilcisi olduğunu iddia eden kimliği belirsiz kişi, telefonda dünyanın her yerinde Fransızlara ait merkezlere saldırı tehdidinde bulundu. Ajans France Press'i arayan telefondaki kişi, Fransız yetkililerin Orly katliamına katılan Ermeni teröristlere verilen ceza nedeni ile tehdit ettiler.

12 Mart 1985 Kanada (Ottawa) Ağır silahlarla donanmış üç Ermeni terörist Ottawa'daki Türk Büyükelçiliği'ne giriştikleri baskında bir Kanadalı güvenlik görevlisini öldürdüler. Silahlı kişi dış kapıyı patlayıcı ile havaya uçurduktan sonra binaya girdi. Büyükelçi Coşkun Kırca ikinci kat penceresinden atlayarak kaçmayı başardı. (Atlama sırasında ciddi olarak yaralandı.) 4 saat boyunca yerde kımıldamadan yattı. Sonunda içlerinde büyükelçinin eşi ve kızının da bulunduğu rehineler serbest bırakıldı, teröristler teslim oldular. Saldırının sorumluluğunu ARA üstlendi.

TCE™

26 Mart 1985 Kanada (Toronto) Ermeni terörist örgütünce Toronto'nun transit sistemi havaya uçurma tehdidi şehirde yoğun güvenlik önlemlerinin uygulanması sonucunu doğurdu. Trafiğin yoğun olduğu saatlerde polisin metroda patlayıcı araması araç yığılmalarına sebep oldu. Tehdidin sorumluluğunu "Anavatanın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu" üstlendi.

Kasım 1985 Belçika (Brüksel) Belçika polisinin özel olarak eğitilmiş anti terör güvenlik ekibi Türkiye'nin Brüksel'deki NATO görevlisi Büyükelçi Osman Olcay'ın ikametgahının önünde dolaşmakta olan Portekiz pasaportlu iki şüpheli Ermem teröristi tutukladı. Soruşturma sürüyor.

28 Kasım 1985 Fransa (Paris) Fransız polisi "Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu-Devrimci Hareket" (ASALA-RM) olarak bilinen terörist örgütün lideri Amerikalı Ermeni Monte Melkonian'ı tutukladı. California'nın Fresno bölgesinde olan Melkonian ASALA'nın kurucusu olan ve Orly Havaalanına yapılan saldırıdan sonra ASALA'dan ayrılarak kendi terörist örgütünü (ASALA-RM) kuran Agop Agopian'm birinci derecedeki vekili idi. Polis Melkonian'ın apartmanındaki silahlara, patlayıcı maddelere ve Türk gemilerinin Fransa'ya geliş gidişlerinin yazılı olduğu

listeye el koydu. Buna ek olarak ASALA-RM tarafından gerçekleştirilecek bir saldırının hedefi olacağı varsayımını güçlendiren Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi Adnan Bulak'ın da resmi bulundu.

12 Aralık 1985 Fransa (Paris) Paris'te önde gelen giyim mağazalarından ikisinde (Gallerie Lafayette ve Printemps) aşağı yukarı aynı saatlerde meydana gelen iki patlama alışveriş yapmakta olan 41 kişinin yaralanmasına yol açtı. Polis, çıkan panikte yeni yıl için alışveriş yapmakta olan 10.000 kişinin caddeye doğru kaçtığını tahmin ediyor. Yaralılardan 12'sinin durumu ciddi idi. Amerikalı Ermenilerin New York'ta çıkarmış oldukları haftalık "The Armenian Raporter" dergisinin 12 Aralık 1985 sayısında yer alan bir yazıda, Fransız polis yetkililerinin araştırmalarını bombaların sorumlusu olarak gördükleri ASALA'nın üzerinde yoğunlaştırdıkları belirtiliyordu, iki bombalama olayının sorumluluğunu da ASALA üstlendi.

TCE

EK 4. ERMENİ ÖRGÜTLERİ TARAFINDAN ŞEHİT EDİLEN TÜRKLER

TARİH	YER	ADI SOYADI	GÖREVİ
27 OCAK 1973	Santa Barbara	Mehmet Baydar	Başkonsolos
27 OCAK 1973	Santa Barbara	Bahadır Demir	Konsolos
22 EKİM 1975	Viyana	Daniş Tunalıgil	Büyükelçi
24 EKİM 1975	Paris	ismail Erez	Büyükelçi
24 EKİM 1975	Paris	Talip Yener	Elçilik Kuaförü
16 ŞUBAT 1976	Beyrut	Oktar Cirit	Elçilik Başkatibi
09 HAZİRAN 1977	Vatikan	Taha Carım	Büyükelçi
02 HAZİRAN 1978	Madrid	Necla Kuneralp	Büyükelçi Eşi
02 HAZİRAN 1978	Madrid	Beşir Balcıoğlu	(E) Büyükelçi
12 EKİM 1979	La H aye	Ahmet Benler	Büyükelçi Oğlu
22 ARALIK 1979	Paris	Yılmaz Çolpan	Turizm Ataşesi
31 TEMMUZ 1980	Atina	Galip Özmen	İdari Ataşe
31 TEMMUZ 1980	Atina	Neslihan Özmen	İd. Atş. Kızı
17 ARALI K 1980	Sydney	Şarık Arıyak	Başkonsolos
17 ARALIK 1980	Sydney	Engin Sever	Güvenlik Ataşesi
04 MART 1981	Paris	Reşat Morali	Çalışma Ataşesi
04 MART 1981	Paris	Tecelli Ari	Din Görevlisi
09 HAZİRAN 1981	Cenevre	Savaş M. Yergüz	Sekreter
24 EYLÜL 1981	Paris	Cemal Özen	Güvenlik Ataşesi
28 OCAK 1982	Los Angeles	Kemal Arıkan	Başkonsolos
04 MAYIS 1982	Boston	Orhan Gündüz	Fahri Bşklos.
07 HAZİRAN 1982	Lizbon	Erkut Akbay	İdari Ataşe
07 HAZİRAN 1982	Lizbon	Nadide Akbay	İd. Atş. Eşi
27 AĞUSTOS 1982	Ottowa	Atilla Altıkat	Askeri Ataşe
09 MART 1983	Belgrat	Galip Balkar	Koruma
14 TEMMUZ 1983	Brüksel	Dursun Aksoy	İdari Ataşe
27 TEMMUZ 1983	Lizbon	Cahide Mihcioğlu	Müsteşar Eşi
28 NİSAN 1984	Tahran	Işık Yönder	Türk Elç.Gör. Eşi
20 HAZİRAN 1984	Viyana	Erdoğan Özen	Çalışma Ataşesi
19 KASIM 1984	Viyana	Enver Ergün	Memur
07 EKİM 1991	Atina	Çetin Görgü	Basın Ataşesi
11 ARALIK 1993	Bağdat	Çağlar Yücel	İdari Ateşe
04 TEMMUZ 1994	Atina	Haluk Sipahioğlu	Müsteşar

ABD'de Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
03.01.1977	Los Angeles	Asılsız Soykırım iddialarına karşı Türk tezlerinin doğruluğunu savunan Prof. Dr. SHAW'a bombalı suikast
06.10.1980	Los Angeles	Türk Konsolosluğu'nu kundaklamaya teşebbüs
12.10.1980	New York	Türk Temsilciliği'nin bombalanması
02.02.1981	Los Angeles	İsviçre Konsolosluğu'nu bombalama teşebbüsü
22.02.1981	Los Angeles	Bir Ermeni halı mağazasının bombalanması
26.06.1981	Los Angeles	İsviçre Bankası'nın bombalanması
20.08.1981	Los Angeles	Bir İsviçre firmasının bombalanması
10.10.1981	Hollywood	Palldium'un bombalanması
20.11.1981	Los Angeles	Türk Başkonsolosluğunun bombalanması
31.05.1982	Los Angeles	Air Canada Bürosu'nun bombalanması
22.03.1983	Boston	Türk Başkonsolosu'nun evinin bombalanması
22.10.1983	Boston	Amerikan uçak şirketlerine ait büroları bombalama teşebbüsü

TCE™

Almanya'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
27.08.1979	Frankfurt	T. H. Y. bürosunun bombalanması
24.04.1982	Köln	Türk bankasına bombalı saldırı
24.04.1982	Dortmund	Türk Merkezi'nin bombalanması
25.08.1983	Berlin	Fransa Evi'nin bombalanması

Belçika'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
03.01.1978	Brüksel	Türk Büyükelçiliği'ne bombalı saldırı
02.02.1980	Brüksel	T.H.Y ve Aeroflot bürolarının bombalanması
24.05.1983	Brüksel	Türk müesseselerinin bombalanması
25.08.1983	Berlin	Fransa Evi'nin bombalanması

Danimarka'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
04.10.1979	Kopenhag	T. H. Y. bürolarının bombalanması
04.04.1981	Kopenhag	Bir Türk diplomatını öldürmeye teşebbüs
11.08.1981	Kopenhag	İsviçre Havayolları bürosunun bombalanması
15.09.1981	Kopenhag	T.H.Y. bürolarının bombalanması

Fransa'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TOE™

TARİH	YER	OLAY
15.05.1977	Paris	Türk seyahat bürosunun bombalanması
08.07.1979	Paris	T.H.Y. bürosunun bombalanması
18.11.1979	Paris	Çeşitli uçak bürolarının bombalanması
13.01.1980	Paris	Sabena uçak şirketi bürosunun bombalanması
14.01.1980	Paris	Lufthansa uçak bürosunu bombalamaya teşebbüs
02.02.1980	Paris	Rus Danışma Merkezi bürosunun bombalanması
26.09.1980	Paris	Türk Basın Ataşesini öldürmeye teşebbüs
13.10.1980	Paris	İsviçre turizm bürosunun bombalanması
19.04.1980	Marsilya	Türk Konsolosluğu'na roket atma teşebbüsü
15.12.1980	Marsilya	İsviçre Konsolosluğu'na roket atma teşebbüsü
09.11.1980	Strassburg	Türk Başkonsolosluğunun bombalanması
13.01.1981	Paris	Türk diplomatlara suikast girişimi
05.02.1981	Paris	Air France/TWA bürolarının bombalanması
28.05.1981	Paris	Ermeni Kültür Merkezi'nin bombalanması
11.06.1981	Paris	T.H.Y. bürosunun işgal edilmesi
20.08.1981	Paris	Alitalia bürosunun bombalanması
22.08.1981	Paris	Olympic Airways bürosunun bombalanması
24.09.1981	Paris	Türk Konsolosluğunda rehin alma
26.10.1981	Paris	Bir arabanın bombalanması

26.10.1981	Paris	Le Fouguests isimli lokantanın bombalanması
27.10.1981	Paris	Rossy Havaalanfnın bombalanması
28.10.1981	Paris	Cinema le Berlitz'in bombalanması
30.11.1981	Paris	Bir otomobilin bombalanması
13.11.1981	Paris	Resmi bir araca el bombası atılması
14.11.1981	Paris	Türk seyahat bürosuna el bombası atılması
14.11.1981	Paris	Bir parkta bomba patlaması
15.11.1981	Paris	Bir lokantanın bombalanması
16.11.1981	Paris	Doğu istasyonunun bombalanması
15.12.1981	Paris	İsviçre Havayolları bürosunun işgali
17.01.1982	Paris	Üç ayrı bankanın bombalanması
19.01.1982	Paris	Air France bürosunun bombalanması
26.01.1982	Paris	Bir bankanın bombalanması
12.08.1982	Paris	Türk turizm bürosu önünde duran polislere ateş açılması
20.07.1982	Paris	Türk kahvehanesinin bombalanması
24.07.1982	Paris	Bir lokantanın bombalanması
30.07.1982	Gagny	Bir bankanın bombalanması
22.01.1983	Paris	T. H. Y. bürosunun bombalanması
28.02.1983	Paris	T.H.Y. bürosunun bombalanması
21.03.1983	Paris	Ara Toranyan'ı öldürme teşebbüsü
15.07.1983	Paris	Orly Havaalanı'nın bombalanması
14.12.1983	Paris	Ara Toranyan'ı öldürme teşebbüsü
30.09.1983	Marsilya	Ticaret Fuarı'na bombalı saldırı

TOE™

Hollanda'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
22.12.1979	Amsterdam	T.H.Y. bürosuna bombalı saldırı
21.07.1982	Rotherdem	Türk Başkonsolosu'nu öldürmeye teşebbüs

İngiltere'de Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
03.01.1978	Londra	Türk bankasına bombalı saldırı
17.12.1979	Londra	T.H.Y. bürosuna bombalı saldırı
15.12.1980	Londra	Fransız seyahat bürosunun bombalanması
09.09.1982	Londra	Türk diplomatlara suikast girişimi

İran'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
12.03.1981	Tahran	Türk Büyükelçiliği'ne bombalı saldırı
28.06.1981	Tahran	İsviçre havayollarına bombalı saldırı
16.08.1981	Tahran	Türk Büyükelçiliği'ne bombalı saldırı
16.09.1981	Tahran	İsviçre Büyükelçiliği'ne bombalı saldırı
26.10.1981	Tahran	Air France'a bombalı saldırı
21.11.1981	Tahran	Air France'a bombalı saldırı
21.07.1983	Tahran	Fransız ticaret bürolarının bombalanması
24.07.1983	Tahran	Fransız ticaret misyonun bombalanması
28.07.1983	Tahran	Fransız Büyükelçiliği'ni bombalamaya teşebbüs
07.08.1983	Tahran	Fransız Büyükelçiliği'nin bombalanması
11.08.1983	Tahran	Bir arabaya yerleştirilen bombanın patlaması
28.07.1983	Tahran	Fransız Büyükelçiliği'ni bombalamaya teşebbüs
07.08.1983	Tahran	Fransız Büyükelçiliği'nin bombalanması
11.08.1983	Tahran	Bir arabaya yerleştirilen bombanın patlaması
28.07.1983	Tahran	Fransız Büyükelçiliği'ni bombalamaya teşebbüs
07.08.1983	Tahran	Fransız Büyükelçiliği'nin bombalanması
11.08.1983	Tahran	Bir arabaya yerleştirilen bombanın patlaması

TCE™

İspanya'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
25.11.1979	Madrid	Uluslararası uçak şirketleri bürolarının bombalanması
20.01.1980	Madrid	Uluslararası uçak şirketleri bürolarının bombalanması
29.12.1980	Madrid	Uluslararası uçak şirketleri bürolarının bombalanması
02.02.1980	Madrid	Alitalia uçak şirketinin bombalanması
29.12.1980	Madrid	Yabancı uçak şirketlerinin bombalanması
02.11.1981	Madrid	İsviçre Havayollarını bombalama teşebbüsü

İsviçre'de Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
28.05.1976	Zürih	Türk Konsolosluğu'na bombalı saldırı
28.05.1976	Zürih	Türk bankasına bombalı saldırı
31.05.1978	Zürih	Türk seyahat bürosuna bombalı saldırı teşebbüsü
06.12.1978	Cenevre	T.H.Y bürosunu bombalanması
17.12.1978	Cenevre	T.H.Y bürosunu bombalanması
06.02.1980	Bern	Türk Büyükelçisini öldürmeye teşebbüs
25.04.1980	Monthey	Bir Ermeni'ye şantaj yapılması
20.10.1980	Intellaken	Intellaken - Paris yolcu trenine bombalı saldırı teşebbüsü
19.07.1981	Bern	Federal Meclis Binası'nın bombalanması
20.07.1981	Zürih	Zürih Havaalanfnın bombalanması
21.07.1981	Lozan	Büyük bir mağazanın bombalanması
22.07.1981	Cenevre	Merkez İstasyonu'nun bombalanması
03.10.1981	Cenevre	Adliye binası ile postanenin bombalanması
29.10.1981	Cenevre	İsviçre Bankası'nı bombalama teşebbüsü
02.11.1981	Cenevre	Banka bombalama teşebbüsü
17.01.1982	Cenevre	Park halindeki bir arabanın bombalanması
16.03.1982	Cenevre	Polis araçlarını bombalanma

İtalya'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
30.10.1979	Milano	T.H.Y bürosunun bombalanması
08.11.1979	Roma	T. H. Y bürosunun bombalanması
09.19.1979	Roma	İtalyan bankası ve dört uçak şirketi bürolarının bombalanması
13.12.1979	Roma	İtalyan pansiyonu ve dört uçak şirketi bürolarının bombalanması
03.01.1980	Milano	T.H.Y. ve Monda Dori bürolarının bombalanması
18.02.1980	Roma	Yabancı uçak şirketlerinin bombalanması
10.03.1980	Roma	T.H.Y bürosunun bombalanması
17.04.1980	Roma	Türk Büyükelçisi'ne suikast girişimi
10.11.1980	Roma	İsviçreli kuruluşların bombalanması
19.11.1980	Roma	T. H. Y. bürosunun bombalanması
25.10.1981	Roma	Türk diplomatlara suikast girişimi

TCE™

Kanada'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
15.01.1982	Toronto	Gazete kutusuna bomba konulması
17.01.1982	Toronto	Araba kundaklama
13.05.1982	Toronto	Türk Konsolosluğumun bombalanması

Lübnan'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
28.12.1975	Beyrut	Türk Büyükelçiliği'ne roketli saldırı
16.02.1976	Beyrut	Türk Büyükelçiliği'ne bombalı saldırı
19.01.1981	Beyrut	Bir aracın bombalanması
12.11.1981	Beyrut	Air France ve Fransız Kültür Merkezi'nin bombalanması
15.11.1981	Beyrut	Fransız şirketlere saldırı
15.03.1982	Beyrut	Fransız Kültür Merkezi'nin bombalanması
26.03.1982	Beyrut	Bir sinemanın bombalanması
29.10.1983	Beyrut	Türk Büyükelçiliğime silahlı saldırı

Portekiz'de Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
15.08.1982	Lizbon	Lufthansa/ Air France bürolarının bombalanması
27.07.1983	Lizbon	Türk Büyükelçiliğine silahlı saldırı

Rusya'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY I
07.01.1977	Moskova	Metroya bombalı saldırı

Türkiye'de Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
29.05.1977	İstanbul	Havaalanına bombalı saldırı
29.05.1977	İstanbul	Taksim Meydanı'nda bomba infilakı
06.05.1979	İstanbul	Havaalanına bombalı saldırı
25.12.1979	İstanbul	Bir Otobüs şirketine bombalı saldırı
07.08.1982	Ankara	Havaalanına bombalı saldırı
16.06.1983	İstanbul	Pazar yerine silahlı baskın

Yunanistan'da Ermeni Terör Örgütleri Tarafından Gerçekleştirilen Eylemler

TARİH	YER	OLAY
11.03.1978	Atina	Bir Türk diplomatının arabasına bomba yerleştirme
08.12.1982	Atina	Kuveyt Havayolları bürosunun bombalanması

TCE™

TCE™

ARŞİV MATERYALİ

TÜRK ARŞİVLERİ

T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıâli, İstanbul:

Yıldız Esas Evrakı.

Yıldız Perakende

İrade Defterleri

Cemaat-i Gayr-i Müslime Defterleri

Meclisi Vükelâ Mazbataları

Dahiliye Nezareti, Kalem-l Mahsus Dosyaları

Dahiliye Nezareti, Emniyeti Umumî Müdürlüğü Dosyaları

Dahiliye Nezareti, Şifre Defterleri

Babıâli Evrak Odası: Siyasi Kartonlar

Babıâli Evrak Odası: Mühimme Kartonları

T. C. Dışişleri Bakanlığı, Hazine-l Evrak, Defterdarlık

Harb-i Umumî

Müteferrik Kartonlar

BOA, Buyruldu Defteri, Nu.5. s.44-57.

BOA, DUIT, Nu.67/1-1.

Aspirations et Agissement Revolutionnaires des Comites Armeniens avant et apres la proclamation de la Constitution Ottomane, Constantinople, 1917.

The Turco-Armenian Question: The Turkish Point of View, Published by The National Congress of Turkey, Constantinople 1919.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, Ankara 1985.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920) yay., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1994.

Hüseyin Nazım Paşa, Ermeni Olayları Tarihi, I.yay., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1994.

TCE™

AMERİKAN ARŞİVLERİ

Washington, D. C.

National Archives Microfilm Collections: No: 353: Records of the Department of Stole Relating to Internal Affairs of Turkey 1910-1929, Rulolar: 1-78.

_____; No: 365: Records of the Deparmenl of Stale Relating to Political Relations Between the United States and Turkey, 1910-1929, Rulolar: 1-8.

İNGİLİZ ARŞİVLERİ

Public Record Office. Kew, Londra:

Parliamentary Papers (Hansard): Commons/Lords

Foreign. Off Ice: Confidential Print: Muhtelif Koileksiyonlar

Foreign Office: 424/239-253: Turkey: Muhtelif Yazışmalar (Correspondence) ve Yıllık Raporlar (annual reports)

Foreign Office: 608

Foreign Office: 371, Political Intelligence: General Correspondence

Foreign Office: 800/240. Ryan Papers

Foreign Office: 800/151, Curzon Papers

Foreign Office: 839: The Eastern Conference: Lausanne. 53 dosya.

India Office Records and Library, Blackfriars Road, Londra:

L/Polltical and Security/10/851-855 (beş karton), "Turkey: Treaty of Peace: 1918-1923"

L/P ve S/10/1031, "Near East: Turkey and Greece: Lausanne Conference 1921-1923".

L/P ve S/11/154

L/P ve S/11/1031

British Documents of Otoman Armenians, 1856-1880, Vol.I, Ed. By Bilal N. Şimşir, Ankara 1982.

FRANSIZ ARŞİVLERİ

Archives du ministers des Affaires Slrangeres, Qual d' Orsay, Paris.

Documents Dlplomatiques: Affaires ArmSnlens: 1895-1914 Kolleksiyonları.

Guerre: 1914-1918: Turquie: Legion d'Orient.

Levant, 1918-1929: Armenle.

TCE™

RESMİ YAYINLAR, BASILI BELGELER, DİPLOMATİK YAZIŞMALAR, ANDLAŞMALAR, TUTANAKLAR VE DİĞERLERİ TÜRKİYE (OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ)

Akarlı, E. (der.); Belgelerle Tanzimat (İstanbul, 1978).

Andonlon, A.; The Memoirs of Nalm Bey: Turkish Official Documents Relating to Deportations and Massacres of Armenians (Londra, 1920).

_____: Documents officials concemant les massacres Armenians (Paris 1920).

Atatürk. M. K.; Nutuk (Ankara, 1862), 3 C.

_____: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Ankara. 1983).'3 C. J

_____; Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV (Ankara, 1964).

(Gn. Kur., ATAŞE); Askeri Tarih Belgeleri Dergisi. C. XXXI (81), (Aralık 1982).

_____; Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, C. XXXII (83), (Aralık 1983).

Hocaoğlu, M. (der.); Abdülhamid Han'ın Muhtıraları (İstanbul, t.y.).

İttihad-ı Anasır-ı Osmaniye Heyeti Nizamnamesi (İstanbul, 1912).

Kırzıoğlu, F. (der.); Kars İH ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi (Ankara, 1978).

Kocatürk, U. (der.); Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri (Ankara, 1982).

La Question de Mossoul de la Signature du Traite d'Armistice de Moudros (İstanbul, 1925).

Meray, S. L. (cev./der.); Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler (Ankara, 1978), 2 C.

Meray, S. L./O. Olcay (der.); Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri; Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler (Ankara, 1977).

Noradounglan, G. (der.); Receuil d'actes internationaux de l'empire Ottoman (Paris. 1897-1903), 3 C. (Osmanlı Devleti, Dahiliye Nezareti); Aspirations et Aglssements Revolutlon-nalres des Comites Armenlens avant et apres la proclamation de la Constitution Ottomane (İstanbul, 1917).

_____ Ermeni Komitelerinin Amal ve Hareket-i İhtilâliyesi İlân-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra (İstanbul. 1916).

_____Ermeni Katolikosluk ve Patrikliği Nizamnamesi (Kudüs. 1917).

_____İdare-i Umumiye ve Vilâyet Kanunu (İstanbul, 1913).

_____ Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası, C. I (İstanbul, 1914).

_____Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası, C. II (İstanbul, 1915).

_____ Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası, C. III (İstanbul, 1916).

_____Muharrerat-ı Umumiye Mecmuası, C. IV (İstanbul, 1917).

TCE™

_____(Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi); Cemiyet-i Akvam ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar (İstanbul. 1921).

(Osmanlı Devleti, Hariciye Nezareti); İmtiyazat-ı Ecnebiyye'nin Lağvından Do 'ayı Memurine Tebliğ Olunacak Talimatname (İstanbul. 1915).

_____; Salname-i Nezaret-l Umur-u Hariciye (İstanbul. 1902).

_____; Wilson'un istediği Sulh mudur, Harp midir? (İstanbul, 1918).

(Osmanlı Devleti. Harbiye Nezareti); islâm Ahalinin Duçar Oldukları Mezâlim Hakkında Vesaike Müstenid Malûmat (İstanbul. 1919).

_____; 1919 Temmuz ayı içinde Kafkasya'da Türklere Karşı Yapıldığı Haber Alman Ermeni Mezâlimi (İstanbul, 1919).

_____. Atrocites Armeniennes: Commises centre les Musulmans du Caucadurant le mois du Julllet 1919 (İstanbul. 1919).

_____; Birinci Kafkas Ordusunun 1918 Yılındaki Hareketleri ve Gördükleri (İstanbul. 1919)

_____; 1919 ve 1920 Seneleri Kafkasya'da İslâmlara Karşı icra Olunduğu,/ Beliren Ermeni Mezâlimi (İstanbul, 1921).

_____; İslâm Ahalinin Duçar Oldukları Mezâlim Hakkında Vesaike Müstenid, Malumât (İstanbul. 1918).

_____: Documents relatlfs aux atrocltes commlses par les Aminimi "ur la Population Musulmane (İstanbul. 1919).

_____; (IV. Ordu). Aliye Dlvan-ı Harbi örfisinde Tedkik Olunan Mesele-yi Siyasiye Hakkında İzahat (İstanbul, 1916).

(T. C. Başbakanlık. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı), Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri (Ankara. 1982).

(T. C. Dışişleri Bakanlığı); Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Ankara, 1983), 2 C.

Türközü, H. K. (der.): Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi (Ankara, 1982).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (Ankara, 1985) 4 C.

TCE™

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

American Military Mission to Armenia; Conditions In the Neqr East, 66th Congress, 2nd Session. Senate beige no. 266 (Washington, 1920).

_____; Mandatory over Armenia, Report made to Major General Harbord by

Brigadier General G. van H. Moseley, 66th Congress, 2nd Session, Senate no. 281 (Washington, 1920).

Dışişleri Bakanlığı / Department of State; Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), yıllık koleksiyonlar: 1870-1923 (Washington, D. C., 1930-1938).

_____; Papers Relating to the Foreign Relations of the United States: The Lansing Papers, 1914-1920 (Washington, D. C., 1939) 2 C.

İNGİLTERE

Gooch, G. P. / H. Temperley (der.); British Documents on the Origins of the War, 1898-1914. C. V: The Near East (Londra. 1934).

Mohammedanism In Asia (Londra, 1920). ‘ .

Olcay, O. (der.); Sevr Andlaşmasına Doğru (Ankara, 1981).

Öke. M. K. (yay. haz.); İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, C. l (İstanbul, 1983).

Şimşir, B. N. (der.); British Documents on Ottoman Armenians C. l: 1856-18SO (Ankara, 1982). :

_____; British Documents on Ottoman Armenians C. if: 1880-1890 (Ankara, 1983).

(Toynbee, A.); The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire: 1915-1916, documents presented to Viscount Grey of Fallodon, Secrefary of State for Foreign Affairs, with a Preface by Viscount Bryce. Blue Book Miscellaneous, no. 31 (1916) Londra.

TOE™

FRANSA

Beylerlan, A. (der.); Le Grandes Puissanes L’Empire Ottoman et leş Armeniens Dans Leş Archives Français 1914-1918 (Paris. 1983).

Documents Diplomatiques Francois, 1871-1914, Paris yıllık koleksiyonlar.

ALMANYA

Dugdale, S.T.S. (der.); German Diplomatic Documents, 1871-1914 (Londra 1928) 20.

Hofmann. T. (yay. haz.); Der Völkermord an den Armenian vor Gerlcht: Der. Proses Talaat Pascha (Göttingen, 1980).

Lepsius, Dr. J. (der.); Deutschland und Armenlen, 1914-1918: Sammlung Diplomatlscher Aktenstücke (Potsdam, 1919).

RUSYA

Adamof, E. E. (der.); Sovyet Devlet Arşivi Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi , Planı (Çev.: H. Rahmi, yay. haz. H. Mutluçağ), (İstanbul, 1972).

MİLLETLER CEMİYETİ

Protection of Linguistic, Racial or Religious Minorities by the League of Nations: Provisions Contained in the Various International Instruments at Present In Force (M. C. yayını no. C.L.110.1927. I. annex, Cenevre, 1927).

Protection of Linguistic, Racial or Religious Minorities by the League of Nations (no. C.8M.5.1931. l. Cenevre, 1931).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Study of Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (no. E/CN.4/Sub. 2/384 ve addenda, 1977).

Cristescu, A.; The Right to Self-Determination: Historical and Current Development on the Basis of United Nations Instruments (New York, 1981).

The United Nations and Human Rights (New York, 1978).

DİĞER

Anderson, M. S.'(der); The Great Powers and the Near East, İ774-1923 (Londra, 1970).

The American Committee for the Independence of Armenia; A Report on the Activities, 1918-1922 (New York, 1922).

American Committee Opposed to the Lausanne Treaty (der.); The Lausanne Treaty, Turkey and Armenia (New York. 1926).

Council on Turkish.-American Relations; The Treaty With Turkey: Why It Should Be Ratified? (New York, 1926).

The Treaty with Turkey: Statements, Resolutions and Reports in Favour of Ratification of the Treaty of Lausanne (New York, 1926).

Erim. N. (der): Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Metinler (Ankara, 1953). 2 C.

Hufst, M. (der); Key Treaties for the Great Powers 1814-1914 (Londra, 1972), 2C.

Mandelstam, A.; La Justice Ottomane dans ses rapports avec les puissances etrangeres (Paris, 1911).

Şimşir, B. N. (der); Rumeli'den Türk Göçleri, C. l (Ankara, 1968); C. II (Ankara, 1970).

METODOLOJİ İLE İLGİLİ KAYNARLAR

Allison. G. T.; Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis (Boston. 1971).

Almond, G. / S. Verba; Civic Culture; Political Attitudes and Democracy In Five Nations (Princeton, 1963). ,

Aran, R; Peace and War; A Theory of International Relations (New York 1966).

Ataöv, T.; Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri (Ankara, 1977).

Austen, R. A. (der); Modern Imperialism: Western Overseas Expansion and Its Aftermath (Lexington, 1969).

Bagley, I. H.; General Principles and Problems in the Protection of Minorities (Cenevre, 1950).

Bologh, A. de; La protection Internationale des minorities (Paris, 1930)

BarlBtt, F. C., Political Propaganda (Cambridge, 1940).

Bell, W. / W. E. Freeman (der.); Ethnicity and Nation Building (Londra, 1974).

Bell, W. / W. Freeman; Ethnicity and Race Relations (California, 1974).

Berelson, B. / M. Janowltz (der.); Reader In Public Opinion and Communication (New York, 1964).

Bowman, L. / G. R. Boynton (der.); Political Behavior and Public Opinion: Comparative Analysis (New Jersey, 1974).

Branchu, F.; La probleme des minorites en droit international depuis la second guerre mondlale (Lyon, 1959).

Bull, H.; The Anarchical Society: A Study of Order In World Politics (Londra, 1977).

Burton, J. W.; World Society (Cambridge, 1972).

Carr, E. H.; The Twenty-Years Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations, 2. baskı (New York, 1962).

Carter, J. F.; Power and Persuasion (New York, 1960).

TCE

Chakravarti, R.; Human Rights and the United Nations (Kalküta, 1958).

Chamberlain, M. E.; The New Imperialism (Londra, 1975).

Claude Jr., I. L.; National Minorities: An International Problem (Harvard 1955).

Clousewlts, Carl von (çev.: H. F. Celiker); Harp Üzerine (Ankara, 1984).

Clutterbuck, R.; Guerillas and Terrorists (Londra. 1977).

Cobban. A.; The Nation-State and National Self-Determinatlon (New York, 1969).

Connor, W.; "Nation-Building or Nation Destroying?", World Politics, C. XXIV/3 (Nisan, 1972).

Coon, C. S.; Caravan: The Story of the Middle East (New York, 1951).

Craig, G. A.; "The Historian and the Study of International Relations," The American Historical Review (Nisan, 1983).

Dougherty, J. E. / R. L. Pfaltzgraff Jr.; Contending Theories of International Relations (Philadelphia. 1971).

Dougherty. W. E.; A Psychological Warfare Casebook (Baltimore, 1958).

Dowson, R. E. / K. Pewitt / K. S. Dawson (der.); Political Socialization: An Analytical Study (Boston. 1977).

Dennis, J. (der.); Socialization to Politics (New York, 1973).

Deutsch, K. W.; Nationalism and Social Communication: An Inquiry Into the Foundations of Nationality, 2. baskı (Cam., Mass., 1966).

Duparc, J. F.; La protection des minorites de race, de langue et de religion Paris, 1922).

Duverger, M. (Çev.: S. Tiryakioğlu), Politikaya Giriş (İstanbul, 1978).

Dyer, M.; The Weapon on the Wall: Rethinking Psychological Warfare (Baltimore, 1959).

Eckstein, H. (der.); Internal War: Problems and Approaches (Londra, 1964).

Eckstein, H.: The Evaluation of Political Performance: Problems and Dimensions (Beverly Hills, 1971).

Emerson, R. (Çev: T. Ataöv); Sömürgelerin Uluslaşması: Asya. ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları (Ankara, 1965).

Esmen, M. J. (der.); Ethnic Conflict In the Western World (Londra, 1977).

Farrell. J. C. / A. P, Smith (der.). Theory and Reality In International Relations (New York, 1967).

Francis, E. K. (der.); Interethnic Relations: An Essay in Sociological Theory (New York/Oxford/Amsterdam, 1976).

Frankel, J.; The Making of Foreign Policy: An Analysis of Decision-Making (New York, 1963).

TCF™

Fox, W. T. R. (der.). Theoretical Aspects of International Relations (Notre Dame, 1959).

Furnival, J. S.; Colonlcal Policy and Practice (Londra, 1948).

Gibb, H. A. R. / H. Bowen; Islamic Society and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Mcslem Culture in the Near East (Oxford, 1951).

Gönlübol, M.; Milletlerarası Siyasi Teşkilâtlanma (Ankara, 1975).

_____; Uluslararası Politika (Ankara, 1978).

Green, J. F.; The United Nations and Human Rights (Washington, D. C., 1956).

Güngör, E.; Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, 2. baskı (İstanbul, 1984).

Haas, M. (der.); International Systems: A Behavioral Approach (New York, 1974).

Hah. C-D. / J. Martin, "Toward a Synthesis of Conflict and Integration Theories of Nationalism," World Politics, C. XXVII/3 (Nisan 1975).

Halil Halid; A Study In English Turcophobia (Londra, 1904).

_____; Hilâl ve Haç Kavgası (İstanbul, 1975).

Hamldullah, M. (Çev.: K. Kuşçu); İslâm'da Devlet İdaresi (Ankara, t.y.).

Harik, I. F.; "The Ethnic Revolution and Political Integration In the Middle East." International Journal of Middle East Studies, C. Ill (1972).

Harrison, H. V. (der.); The Role of Theory In International Relations (Princeton. 1964).

Heatley, D. P.; Diplomacy and the Study of International Relations (Oxford.

1919).

Herz, J. H.; Political Realism and Political Idealism (Chicago, 1951). Hinsley. F. H.; Power and the Pursuit of Peace (Cambridge, 1967). .

Hobbes, T. (yay. haz. J. Plamenatz); Leviathan (Glasgow. 1974). Hobson. J. A.; Imperialism (Londra, 1902).

Holcombe, A. N.; Human Rights In the Modern World (New York. 1948)., Hoistl, K. J.; International Politics: A Framework for Analysis. 2. baskı (Londra. 1974).

Hoffmann. S. (der.); Contemporary Theory In International Relations (New . Jersey, 1960).

Hoffmann, S.; The State of War: Essays in the Theory and Practice of International Politics (New York, 1965):

Holt, R. T. / R. V. D. Velde; Strategic Psychological Operations and Foreign Policy (Chicago, 1960).

Jacob, P. E. / A. L. Atherton, The Dynamics of International Organization: The Making of World Order (Illinois, 1965).

TCE™

James, A. (der.); The Bases of International Power (Oxford, 1973).

Jaros, D.; Socialization to Politics (New York, 1973).

Kaplan, M. A.; System and Process in International Politics (New York, 1957).

Karaman, H.; İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri (İstanbul, 1982) 2C.

Kennedy, A. L.; Old Diplomacy and New, 1876-1922 (Londra, 1922).

Keohane, R. O. / J. S. Nye (der.); Transnational Relations and World Politics (Harvard, 1973).

Knorr, K.; The Power of Nations: The Political Economy of International Relations (New York. 1975).

_____ J. N. Rosenau (der.); Contending Approaches to International Politics (Princeton, 1969).

Kohn, H. (Çev.: A. O. Güner); Pan-İslavizm ve Rus Milliyetciliği (İstanbul. 1983).

Kuhn, T. S. (Çev.: N. Kuyaş); Bilimsel Devrimlerin Yapısı (İstanbul, 1982).

Lauterpacht, H.; International Law and Human Rights (New.York, 1950).

Laqueur, W. (der.); The Terrorism Reader: A Historical Anthology (New York, 1978).

Lenin, V. I.; Imperialism: The Highest Stage of Capitalism (Moskova, 1947).

Ünebarger, P. M.; Psychological Warfare (Washington, 1948).

Macartney, C. A.; National States and National Minorities (New York, 1968).

Mackey, J. (der.); Terrorism and Political Self-Determination: A Tragic Marriage We Could Help Decouple (y.y., t.y.).

Macklnder, H. J.; "The Round World and the Winning of the Peace," Foreign Affairs, C. XXI (Mayıs 1943).

Manan, A. T.; The Influence of Sea Power (New York, 1957). McLaurin, R. D. (der.); Political Role of Minority Groups In Trie Middle East (New York, 1979).

Megret, M. (Çev.: S. Tlryakioğlu); Psikolojik Savaş (İstanbul, 1972).

Milbrath, L. W.; Political Partlcapiton: How and Why Do People Get Involved In Politics (Chicago. 1947).

Miller, D. H.; The Drafting of the Covenant (New York. 1928). 2C.

Modeen, T.: The International Protection of National Minorities In Europe (Abo, Finlandiya, 1969).

Morgenthau, H. J.; Politics Among Nations (New York. 1967). Morgenthau. H. J. (Cev.: B. Oran / 0. Oskay), Uluslararası Politika (Ankara, 1970). 2C.

Moscowitz, M.; Human Rights and World Order (New York, 1958). Nicolson, H.; The Evolution of Diplomatic Method (Londra, 1954). Noıthedge, F. S.: The

TCE

International Political System (Londra, 197S). Oppenhelmer, L.; The Future of International Law (Oxford, 1921).

Özel, A.; İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı (İstanbul, 1982).

Pearson, L.; Diplomacy in the Nuclear Age (Harvard, 1959).

Pfaltzgraff, Jr., R. L. (der.); The Study of International Relations: A Guide to Information Sources (Michigan, 1977).

Platig, R. E.; International Relations Research: Problems o! Evaluation and Advancement (Santa Barbara, 1967).

Ponsonby, A.; Democracy and Diplomacy (Londra, 1915).

Proctor, J. H. (der.); İslâm and International Relations (New York, 1965).

Pruitt, D. G. / R. D. Snyder: Theory and Research on the Causes of War (New Jersey, 1969).

Pustay, J. S.; Counter Insurgency Warfare (Londra 1965).

Rapoport, A. (der.); Clausewitz on War (Middlesex, 1978).

Reinsch, P. S.; Secret Diplomacy: How Far Can It Be Eliminated? (New York, 1922).

"Rosecrance, R. N.; Action and Reaction in World Politics (California, 1963).

Rosenbaum, W. A.; Political Culture (Praeger, 1975).

Rivera, J. H. de; The Psychological Dimension of Foreign Policy (Columbus, 1968).

Rodinson, M. (Cev.: C. Meriç) Batıyı Büyüleyen İslâm (İstanbul. 1983).

Rosenau, J. N. (der.); International Politics and Foreign Policy: A Reader In - Research and Theory (New York/Londra, 1969).

Russett, B. M.; Power and Community in World Politics (San Fransiscb, 1974).

Said, A. (der.); Theory of International Relations: The Crisis of Relevance [New Jersey. 1968).

Said, A. A. (der.); Protagonists of Change: Subcultures In Development and Revolution (New Jersey, 1971).

Said, E. (Cev.: N. Uzel); Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Yolu (İstanbul, 1982).

Schumpeter, J. A.; Imperialism and Social Classes (New York, 1951).

Schwarzenberger, G.; Power Politics: A Study of World Society, 3. baskı (New York, 1964).

Sıddıkî, M.; Kur'an'da Tarih Kavramı (İstanbul, 1982).

Sırma, l. S.; İslâm ve Tarih (İstanbul, 1984).

TCE™

Sibert, M.; Traite de drolt International public (Paris, 1951).

Sheikh, A.; International Law and National Behaviour (New York, 1978).

Snyder, R. C. (der.); Foreign Policy Decision-Making: An Approach to the Study of International Politics (New York, 1962).

Söylemezoğlu, F.; "Bir Siyasal Etki Aracı Olarak Ekonomik Önlemler", iktisat Dergisi, C. XXXIII/199 (Haziran 1981).

Spelr. H. (der.); Social Order and Risks of War (Cam.. Mass.. 1952).

Qualter, T. H.; Propaganda and Psychological Warfare (New York, 1962).

Tanter. R. / R. H. Ullman (der.); Theory and Policy In International Relations (Princeton. 1972).

Turnagil, A. R.: islamiyet ve Milletler Hukuku (İstanbul. 1972).

Turner, B. S. (Cev.: H. C- Keskinok); Marks ve Oryantalizmin Sonu (İstanbul, 1984).

Waltz, K. / G. H. Quester (Cev.: E. Onulduran), Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi (Ankara, 1982).

Whitaker, U. G. (der.); Propaganda and International Relations (San Fransisko, 1960).

Walters, A.; Discord and Collaboration: Essays on International Politics (Baltimore, 1962).

Young, G.; Diplomacy Old and New (Londra, 1921).

TCE™

GENEL ESERLER
OSMANLICA YAYINLAR

Abdurrahman Şeref; Harb-l Hazırın Menşei (İstanbul, 1918).

Ahmed Hamdi; Alem-i islâm ve İngiliz Misyoneri (İstanbul. 1918).

Ahmed Nusret; Imtlyazat-ı Ecnebiyye Yahud Umur-u Âtika (İstanbul, 1909)

Ahmed Selahaddin; Hukuk-u Umumî-i Düvel (İstanbul, t.y.).

Ali Said; Resimli Kamus-ı Osmanî (İstanbul. 1912).

Ali Salp; Kilikya Faciaları ve Urfa'nm Kurtuluşu Mücâdeleleri (Ankara, 1924).

(Altınay), A. R.; iki Komite - iki Kılal (İstanbul, 1919).

_____; Kafkas Yollarında Hâtıralar ve Tahassüsler (İstanbul. 1919).

_____; "Türkiye'de Katolik Propagandası". Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, C. XIV/82-5 (Eylül 1924).

Asaf Muammer; Harb ve Mesulleri (İstanbul, 1918).

Boyacıyan, M.; Cenab-ı Peygamber-i Zişan Tarafından Müsadaat ve Himâye-yi Hâvi Hristiyanlara ihsan Buyurulan Ahldname-yi Mübâreke (İstanbul, 1908)

Celâl Nuri (İleri); Kendi Nokta-ı Nazarından Hukuk-u Düvel (İstanbul. 1914).

Hasan Sırrı, Hukuk-u Hususiye-ı Düvel (İstanbul, 1910).

ibnülrafet Mehmed Memduh. Kapitülasyon (Capitulations): Yahud Memâlik-i Osmaniye'de Ecnebilerin Haiz Olduğu imtiyaza! (İstanbul, 1911).

K. D.; Kapitülasyonlar: Mekteb-i Hukuk Müntehi Sınıfında Kapitülasyonlara, Aid Takrir Edilen Derslerin Hülâsası (İstanbul, 1913).

Macar / İskender / Ali Reşad (Çev.); Kapitülasyonlar; Tarihi, Menşei, Esaslar? (İstanbul, 1914).

Mahmud Esad: Hukuk-u Hususlye-i Düvel (İzmir. 1896).

Muhammed Aziz; İmtiyazat-ı Ecnebiyye ve Tensikât-ı Adliye (İstanbul. 1909)J

Mustafa Şerit, Hukuk-u idare-l Vilâyet (İstanbul, 1913).

Rıza Süleyman; Harb-ı Umumide Türkiye ölüm Yolunda (İstanbul, 19191

Said / G. Gurur; Hukuk-u Düvel (İstanbul, 1883).

Şemseddln Sami Fraşerl; Kamus-ı Türkî (İstanbul, 1901).

TCE™

TÜRKÇE YAYINLAR

Abdülhamid II; Siyasi Hatıratım (İstanbul. 1975).

Adlî inkılâbın Ana Katlan (İstanbul. 1937).

Afet İnan; Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları (Ankara, 1969).

Akbay, C.; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C. I: Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi (Gn. Kur.. Ankara, 1970).

Akgün, S.; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi'ne Dair) Raporu: Kurtuluş Savaşı Başlangıcında (İstanbul, 1981)

Akyüz, Y.; Türk Kurtuluş Savası ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922 (Ankara, 1975).

Akın, i.; Türk Devrim Tarihi (İstanbul, 1983).

Aksin. S.; Jön Türkler ve İttihad ve Terakki (İstanbul, t.y.).

Altuğ, Y.; Devletler Hususî Hukuku (İstanbul, 1973).

Ataöv, T. (der.); Ermeni Sorunu: Bibliyografya (Ankara. 1981).

_____; Deaths Caused By Disease (Ankara, 1985).

Atilhan, C. R.; Filistin Cephesinde Yahudi Casusları (İstanbul. 1947).

Avcıoğlu, D.; Türkiye'nin Düzen) (İstanbul. 1979), 20.

Aydemir, Ş. S.; Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 2. baskı (İstanbul, 1972), 3C.

Bağış, A. i.; Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler (Ankara, 1983).

Başar, 2. (der.); Ermenilerden Gördüklerimiz (Ankara, 1974).

_____; Ermeniler Hakkında Makaleler - Derlemeler (Ankara, 1978).

Baykal, B. S.; Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler (Ankara, 1969).

Baykara, H.; Azerbeycan İstiklâl Mücadeleleri Tarihi (İstanbul, 1975).

Bayur, Y. K.; Türk inkılâbı Tarihi C. l/l, 3. baskı (Ankara, 1983).

Başgil, A. F.; Din ve Laiklik (İstanbul, 1982).

Behçet Cemâl; Şeyh Salt İsyanı (İstanbul, 1955).

Belen, F.; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Ankara, 1964).

Bsnningsen, A. / C. Lemercier - Ouelaqejay (Cev.: N. Uzel); Step'de Ezan Sesleri (İstanbul, 1981).

Berkes, N.; Türkiye'de Çağdaşlaşma (İstanbul, 1975).

_____; Teokrasi ve Laiklik (İstanbul, 1984).

Bıyıklıoğlu, T.; Atatürk Anadolu'da. 1919-1921, 2. baskı (Ankara, 1981).

Bilsel, M. Cemil; Lozan (İstanbul, 1933) 2 C.

Birol, E.; Mizancı Murad Bey: Hayatı ve Eserleri (İstanbul, 1979).

Blalsdell, D. D. (Cev.: A. İ. Dalgıç); Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi Düyunuumumiye (İstanbul, 1979).

Bolayır, E. (der.); Talat Paşa'nın Hatıraları (İstanbul, 1946).

Cebesoy, A. F.; Moskova Hatıraları (İstanbul, 1955).

Cemal Paşa; Hatıralar, (İstanbul, 1972).

Cork, Y. G.; Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, 1453-1953 (İstanbul, 1953).

Çavdar, T.; Talat Pasa: Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü (Ankara, 1984).

Deliorman, A.; Türklere Karsı Ermeni Komitecileri (İstanbul, 1980).

Dlncer, N.; Yabancı Özel Okullar (İstanbul, 1974).

D|evat (Ahmed Cevat); Yabancılara Göre Eski Türkler, 3. baskı (İstanbul, 1'78). ..

Doğan, C.; "Kapitülasyonların Siyasi ve iktisadi Sebepleri." Türk Dünyan Araştırmaları Dergisi. C. II/7 (Ağustos 1980). "

Duran, T.; "Birinci Dünya Savaşı Sonunda Türk Diplomasisinin ilk Başarısı:

TCE™

Brest-Litovsk Hazırlıkları", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 67-70 (Sina-Temmuz 1973).

Düzdağ, M. E.; Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı (İstanbul, 1972).

Earle, E. M. (Çev.: K. Yargıcı); Bağdat Demiryolu Savaşı (İstanbul, 1972).

Ege, N. N. (der.); Prens Sabahaddln: Hayatı ve İlmi Müdafaaları (İstanbul, 1977).

Erçıkan, A.; Ermenilerin Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarındaki Rolleri (Ankara, 1949).

Erden, A. F.; Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları (İstanbul. 1954).

Eroğlu, H.; Atatürkçülük (İstanbul, 1983).

Erol, M.; Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1919-1920 (Giresun, 1972).

Evans, L. (çev.: T.- Alanay); Türkiye'nin Paylaşılması, 1914-1924 (İstanbul, 1976).

Ferruh, Ö. / M. Haildi; İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm (İstanbul, 1968).

(Gn. Kur. ATAŞE); Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, C. h Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi (Ankara, 1970).

Gentizcm, P. (Çev.: F. Ülkü); Mustafa Kemâl ve Uyanan Doğu (Ankara, 1983).

Goloğlu, M.; Halifelik: Ne İdi Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı? (Ankara, 1973).

Gönlübol, M. ve arkadaşları; Olaylarla Türk Dış Politikası (Ankara, 1973).

Gürün, K.; Ermeni Dosyası (Ankara, 1983).

Gürün, K.; "Ermeni Sorunu yahut bir sorun nasıl yaratılır?", Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu (İzmir, 1983).

Hocaoğlu, M.; Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler (İstanbul, 1976).

Hüseyin Avni; Yarı Müstemleke Oluş Tarihi (İstanbul, 1932).

Imbert, P, (Çev.: A. Cemgil); Osmanlı İmparatorluğumda Yenileşme Hareketleri: TUrklye'nin Meseleleri (İstanbul, 1981).

Jâschke, G. (Çev.: H. Örs); Yeni Türkiye'de İslâmlık (Ankara, 1972).

Istapanyan, T.; Hepimize Bir Bayrak (İstanbul, 1967).

Kandemlr, F.; Atatürk'e İzmir Suikasdinden Ayrı Onbir Şuikasd (İstanbul, 1955).

Kansu, M. M.; Erzurum'dan Ölünceye Kadar Atatürk'le Beraber (Ankara, 1966). 30.

Karabekir, K.; Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl idare Ettik?, 2. baskı (İstanbul, 1938).

TCE

Karal, E. Z.; Osmanlı Tarihi C. V (1983, 4. baskı); C. VI (1976, 2. baskı); C. VII (1977. 2. baskı); C. VIII (1983. 2. baskı) Ankara. ;

Keyder, Ç.; "The Political Economy of Turkish Democracy", New Left Review, 115 (Mayis-Hoziran 1979).

Kocatürk, U. (der.); Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri (Ankara. 1983). ,

Koçu, R. E.; Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, 1300-1920 ve Lozan Muahedesi (İstanbul, 1934).

Kodaman, B.; Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası (İstanbul, 1983).

Kurat, A. N.; Türkiye ve Rusya, 1798-1919 (Ankara, 1975).

_____; Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi, 1553-1610

(Ankara, 1953).

Kurat, Y. T.; Osmanlı imparatorluğumun Paylaşılması (Ankara, 1976).

Kurdakul, N. (der.); Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar (İstanbul, 1981).

Kurmuş, O.; Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi (Ankara, 1982).

Kutay. C. (der.); Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları (İstanbul. 1983), 3 C.

Kürkçüoğlu. Ö.; Türk-İngillz İlişkileri, 1919-1926 (Ankara, 1978).

_____; Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi, 1908-1918 (Ankara. 1982).

Ludwig, E.; Yavuz ve Midilli (İstanbul, 1968).

Morawitz, Ç.; Türkiye Maliyesi (Ankara, 1978).

Mardin, Ş., "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk (İstanbul, 1983).

Melek, K.; İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu 1890-1926 (İstanbul, 19B3).

Orel, Ş. / Ş. Yuca; Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen Telgrafların içyüzü (Ankara. 1983).

Ortaylı, İ.; Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği (İstanbul, 1985).

_____; Türkiye idare Tarihi (Ankara, 1979).

Ömer Seyfettin, Harem (İstanbul, 1970).

Öke. M. K.; "Şark Meselesi ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları, 1876-1909", Osmanlı Araştırmaları, Ç. Ill (İstanbul, 1982). ....

_____; Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu, 1880-1914 (İstanbul. 1982).

_____; "Çanakkale Savaşlarında Siyonist Alayı'nın Faaliyetleri", Yeni Forum, 15.lx.1984. .

TCE

_____; Vambery: Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü (İstanbul, 1985).

Parmaksızoğlu, i.; Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler (Ankara, 1983).

Parvüs Efendi; Türkiye'nin Malî Tutsaklığı (İstanbul. 1977).

Ramsaur, E.; Jön Türkler ve 1908 Devrimi (İstanbul, 1972).

Sabis, A. l.; Harb Hatıralarım, Ç. l: Birinci Dünya Harbinden Evvelki Hadiseler, Harbin Zuhuru ve Seferberlik İlânı, Harbe Nasıl Sürüklendik? (İstanbul, 1943).

Said Halim Paşa, Buhranlarımız (İstanbul, t.y.).

Sakarya, İ.; Belgelerle Ermeni Sorunu (Ankara. 1983). ,

Seferoğlu, Ş. K. / H. K. Türkâzü; 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu (Ankara. 1982).

Sevlğ, V. R.; Türkiye'nin Yabancılar Hukuku (İstanbul, 1981).

Sevim, A.; Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni ilişkileri (Ankara, 1983).

Sırma, i. S.; Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri (İstanbul, 1983).

Sonyei, S. R.; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika (Ankara. 1973).

Şahin, R.; "Tarih Boyunca Türk Devletlerinin Ermeni Politikaları." tarihinde Ermeniler Sempozyumu (İzmir, 1983).

Şanlı, Ç.; "Türkiye'deki Yabancı Dinî, ilmî, Hayrî Kurumların ve Gayrimenkul iktisapları". Hıfzı Timur Armağanı (İstanbul, 1979).

Şimşir, B. N.; "Türkiye-ABD ilişkilerinin Yeniden Kurulması ve Washington Büyükelçiliği, 1920-1927". Belleten, C. XLI/162

_____; Malta Sürgünleri (İstanbul, 1976).

Tağma, K.;-Milli Mücâdele Ders Notları (Boğaziçi Üniversitesi, 1984-85).

Taneri, A.; Türk Devlet Geleneği (Ankara, 1975).

_____; Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler (Ankara, 1983).

Tansel. S.; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (Ankara, 1973), 4 C.

Tanzimat (İstanbul, 1963).

Tekeli, İ. / S. ilkin; "İttihad ve Terakki Hareketi'nin Oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, 1071-1920 (Semineri Bildirileri) (Ankara, 1982). ,

Toker, M.; Şeyh Salt ve İsyanı (Ankara, 1968).

Toprak, Z.; İttihat ve Terakki'nin Milli İktisat Politikası (İstanbul, 1983).

Tortop, N.; Mahallî idareler (Ankara, 1934).

Turan, O.; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi (İstanbul. 1969), 2 C.

Tunayo, T. Z.. Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952 (İstanbul, 1952).

TCE

_____; Hürriyetin İlânı (İstanbul, 1959).

_____; Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri (İstanbul, 1961).

Turnagil, A. R.; Ekalliyetlerin Himâyesi (İstanbul, 1933).

Uras, E.; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi (İstanbul, 1975).

Uşaklıgil, H. Z,; Kırk Yıl (İstanbul. 1969).

Olman, H.; Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş (Ankara, 1973).

Velay. A. D.; Türkiye Maliye Tarihi (Ankara, 1978).

Yalçın. H. C.; Siyasal Anılar (İstanbul, 1976).

Yalman, A. E.; Berraklığa Doğru (İstanbul, 1857).

Yeniay, İ. H.; Yeni Osmanlı Borçları Tarihi (İstanbul. 1964).

Zenkowsky, S. A. (Çev.: i. Kantemir); Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık (İstanbul, 1983).

TCE™

İNGİLİZCE YAYINLAR

Ahmad. F.; The Young Turks: The Committee of Union and Progress In Turkish Politics (Oxford, 1969).

Baker, R. S. / W. E. Dodd (der.); The Public Papers of Woodrow Wilson . (New York, 1927), 2 C.

Bosworth, R. J. B.; Italy, The Least of the Great Powers (Cambridge, 1979).

Boyajian, D. H.; Armenia: The Case For a Forgotten Genocide (New Jersey, 1972).

Braude, B. / B. Lewis (der.); Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of Plural Society (New York/Londra. 1982).

Brown, P. M.; Foreigners in Turkey: Their Judicial Status (Princeton, 1914).

Bryson. T. A.; American Diplomatic Relations With the Middle East 1874-1975: A Survey (New Jersey, 1977).

Busch. B. C.; Mudros to Lausanne: Britain's Frontier In West Asia, 1918-1923 (New York, 1976).

_____; Britain, India and the Arabs, 1914-1921 (California. 1971).

Albrecht-Carrie, R.; A Diplomatic History of Europe (Londra, 1958).

Aldington, R.; Lawrence of Arabia (Londra, 1955).

Anderson. M. S.; The Eastern Question. 1774-1923 (New York, 1966).

Antonius, G.; The Arab Awakening (New York, 1965).

Angell, J. B.; "The Turkish Capitulations", The Annual Report of the American Historical Association, C. I (Washington/1901).

Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (İstanbul, Boğaziçi University Press, 1984).

Arslanian, A. H.; "British Wartime Pledges, 1917-1918: The Armenian Case", Journal of Contemporary History, C. XIII (1978).

Bailey, T. A.; Woodrow Wilson and the Great Betrayal (New York, 1945)

_____; Woodrow Wilson and the Lost Peace (New York, 1944).

Carlson, J. R. (der.); The Armenian Revolutionary Federation (Dashnagteoutiun) Has Nothing to Do Any More (New York, 1955).

Caroe, O.; Soviet Empire (New York, 1967).

Chaliand, G. (der.); People Without a Country: The Kurds and Kurdistan (Londra. 1982). ,

Chapman, M. K.; Great Britain and The Bagdad Railway, 1888-1914 (Northampton. Mass.... 1948).

Clayton. G. D.; Britain and the Eastern Question: Missolonghli to Gallipoli (Londra, 1971).

Clements, F.; T. E. Lawrence: A Reader's Guide (Newton Abbot, 1972).

Cohen, S. A.; British Policy in Mesopotamia 1903-1914 (Londra, 1976).

Cunningham, A., "Dragomania: The Dragomans of the British Embassy in Turkey", A. Hourani (der.); St. Antony's Papers, C. XI: Middle Eastern Affairs (tlliniois. İ961).

Davlson, R.; "Where is the Middle East?"; Foreign Affairs,- C. XXXXVIII/4 (Temmuz 1960).

_____; Reform In the Ottoman Empire, 1856-1876 (Princeton, 1963).

_____; "The Dosografa Church in the Treaty of Küçük Kaynarca", Bulletin of the SOAS, C. XLII/1 (1979).

Dawn, E. C.; From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism (Chicago, 1975). ..

Dekmejian, R. H.; "Soviet-Turkish Relations and Politics in the Armenian SSR". Soviet Studies, C. XIX/4 (Nisan 1968).

DeNovo, J. A.; American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939 {Minneapolis, 1963).

Der Nersessian, S.; The Armenians (Londra/New York. 1969).

Dockrill. M. L. / J. D. Goold; Peace Without Promise: Britain and the Peace Conferences, 1919-1923 (Londra. 1981).

Dulles, F. R.; America's Rise to World Power, 1898-1954 (New York, 1963).

TCE

Dunsterville, Gn. J.; The Adventure of Dunsterforce (Londra, 1920).

Dyer. G.; "Turkish Falsifiers and Armenian Decievers Historiography (and the Armenian Massacres", Middle Eastern Studies, C XII/1 (Ocak 1976).

Earle, E. M.; "American Missions in the Near East", Foreign Affair", C. VII/3^ (Nlsan 1929).

Engle. A.; The Nil! Spies (Londra, 1959).

Fay, S. B.; The Origins of the World War (New York, 1929). 2C.

Fisher. S. N. (der.); Social Forces In the Middle East (New York, 1858).

Friedman. I.; The Question of Palestine. 1914.-1918: BrItlsh-Jewlsh-Arab Relations (Londra. 1978).

Gabrielian, M. C.; Armenia: A Martyr Nation (New York, 1918).

Geiss, I.; German Foreign Policy, 1871-1914 (Londra, 1976).

Gldney, B. J.; A Mandate for Armenia (Ohio, 1967).

Grabill, J. L; Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927 (Minneapolis, 1971).

Graves, R. P.; Lawrence of Arabia and His World (New York, 1976).

_____; Briton and the Turk (Londra, t.y.).

Gottlieb, W. W.; Studies In Secret Diplomacy During the First World War (Londra, 1957).

Haq, M. U.; Muslim Politics in Modern India: 1857-1947 (Prakashan, 1970).

Halil Halid; The Diary of a Turk (Londra, 1903).

Hartunian, A.; Neither to Laugh, Nor to Weep (Boston, 1968).

Helmreich, P. C.; From Paris to Sevres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920 (Columbus, 1974).

Herbert, A. N.; Ben Kendim: A Record of Eastern Travel (New York, 1925).

Holborn, H. (der.); Republic to Reich (New York. 1973).

Hoover, H.; The Ordeal of Woodrow Wilson (New York/Toronto, 1958).

Hourani, A.; Minorities In the Arab World (Londra, 1947).

House, E. M. / C. Seymour; What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference 1918-1919 (New York, 1921).

Hovannisian, R. G.; The Republic of Armenia, C. I: 1918-1919 (Los Angeles, 1971).

_____; Armenia On the Road to Independence, 1918 (Los Angeles 1967).

_____; "Forum: The Armenian Question", International Journal of Middle

East Studies, C. IX (1978).

TCE™

Howard, H.; The Partition of Turkey, 1913-1923 (Norman, 1931).

Howitt, W.; Colonialism and Christianity: A Popular History of the Treatment of the Nations by Europeans in All Their Colonies (Londra, 1938).

Jabotinsky, V.; Turkey and The War (Londra, 1917).

_____; The Story of the Jewish Legion (New York, 1945).

Jackh, E.; Background of the Middle East (Ithaca, t.y.).

_____-; The Rising Crescent (New York, 1944).

Jaeschke, G.; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri (Ankara, 1971).

Jastrow, M.; The Eastern Question and Its Solution (Philadelphia/Londra, 1920).

Jelavich, B.; The Ottoman Empire, The Great Powers and the Straits Question, 1870-1887 (Bloomington/Londra, 1973).

Kayyali, A. S.; Palestine: A Modem History (Londra, t.y.).

Kazemzadeh, F.; The Struggle for Transcaucasia: 1917-1921 (New York, 1951).

Kedourie, E.; England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921 (Sussex, 1978).

Kent, M.; Oil and Empire: British Policy and Mesopotgmian Oil, 1900-1920 (Londra, 1976).

Kent, M. (der.); The Great Powers and the End of the Ottoman Empire (Londra. 1984).

Klnnane, D.; The Kurds and Kurdistan (Londra, 1970).

Krikorian, M. K.; Armenians in the Service of the Ottoman Empire, 1860-1908 (Londra, 1978).

Koch, H. W. (der.); The Origins of the First World War (Londra, 1972). Kohn, H.; A History of Nationalism in the East (New York, 1929). Krausnick. H. / M. Broszat, Anatomy of the SS State (Londra. 1973). Kurkjian. V. H.; A History of Armenia (New York, 1959). Landau, J.; Pan-Turkism in Turkey (Londra. 1981).

Longer, W. L.; The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902 (New York, 1951). Langhorne, R. T. B.; Collapse of the Concert of Europe (Londra. 1982). Lansing, R.; The Peace Negotiations, A Personal Narrative (Boston, 1921). baswell, H. D.; Propaganda Techniques in the World War (Mew York, 1927). Laqueur, W.; A History of Zionism (New York, 1978). Lawrence, T. E.; The Seven Pillars of Wisdom (New York, 1935). Leslie, S.; Mark Sykes: His Life and Letters (Londra, 1923). Lewin, P. E.; The German Road to the East (Londra, 1916). Lewis, B.; The Middle East and the West (Londra, 1968).

TCE™

Lippmann, W.; "The Intimate Papers of Colonel House", Foreign Affairs, C. IV/3 (Nisan 1926).

Lowe, C. J.; Salisbury and the Mediterranean, 1886-1896 (Londra-Toronto, 1965).

Main. E.; Iraq: From Mandate to Independence (Londra. 1935).'

Mandelstam, A.; Le Sort de L'Empire Ottoman (Paris, 1917),.

Mardin, Ş.; "Religion and Secularism in Turkey", A. Kazancigil / E. ozbu-dun (der.); Atatürk: Founder of a Modern State (Londra, 1981). .

Marquis, A. G.; "Words as Weapons: Propaganda in British and Germany During the First World War", Journal of Current History, C. XIII (1978).

McCarthy, J.; The Arab World, Turkey and the Balkans 1878-1914: A Handbook of Historical Statistics (1982).

_____; Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire (New York/Londra. 1983).

Mejcher, H.; "Oil and British Policy Towards Mesopotamia, 1914-1918" Middle Eastern Studies, C. VIM/3 (Ekim 1972).

Miller, D. H.; "The Origins of The Mandates System". Foreign Affairs, C. VI/2 (Ocak, 1928).

Minault, G.; The Khilafat Movement: Religious Symbolism and Political Mobilization In India (Delhi, 1982).

Mlssakian, J.; A Searchlight on the Armenian Question, 1878-1950 (Boston, 1850).

Morgenthau, H.; The Tragedy of Armenia (Londra. 1918).

_____; All In a Life Time (New York, 1923).

_____; Ambassador Morgenthau's Story (New York, 1918).

Mosley. L.; Curzon: The End of an Epoch (Londra, 1961). Moskoffian. J. G.; Independence for Armerjia (New York, 1919). Mousa, S.; T. E. Lawrence, An Arab View (Londra. 1966).

Nalbandian, L.; The Armenian Revolutionary Movement: The Development of Armenian Political Parties Through the Nineteenth Century (Los Angeles, 1963).

Nazar, J.; The First Genocide of the XXth Century: The Story of the Armenian Massacre (New York, 1966).

Nelson, P. L.; President Wilson, The World Peace Maker (Stockholm, 1919).

Nicolson, H.; Peacemaking, 1919 (Londra. 1933).

_____; Curzon, The Last Phase, 1919-1925 (New York, 1974).

Niemeijer, A. J.; The Khilafat Movement In India, 1919-1924 (The Hague, 1972).

TCE

Noter, H.; The Origins of The Foreign Policy of Woodrow Wilson (Baltimore, 1937).

öke, M. K.; "The Lausanne Conference (1922-1923): Themes and Sources in the Archives of Great Britain", Atatürk Türkiyesi'nde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu: Bildiriler (İstanbul, 1984).

Padover, S. K.; Wilson's Ideals (Washington, 1942).

Papazian, K. S.; Patriotism Perverted: Armenian Revolutionary Federation (Boston, 1934). :

Pasdermadjian, G.; Why Armenia Should Be Free (Boston, 1918).

Patterson, J. H.; With the Zionists in Gallipoli (Londra, 1916).

_____; With the Judeans In Palestine Campaigns (Londra, 1922).

Pierce, J. W. (der.); Story of Turkey and Armenia (Baltimore, 1896).

Ponsonby, A.; Falsehood in War Time (New York, 1971).

Price, p.; The Rebirth of Turkey (New York, 1923).

Rawlinson, A.; Adventures In the Near East, 1918-1922 (Londra, 1924).

Rollins. A. B.; Woodrow Wilson and The New America (New York, ,1965).

Ronaldshay (Edrl of); The Life of Lord Curzon (Londra, 1928). 3C.

Ryan, Sir A.; The Last of The Dragomans (Londra, 1951).

Salvemlnl, G.; "Italian Diplomacy During The World War", Foreign Affairs, C. IV/2 (Ocak, 1926).

Sarkissian, E. K. / R. G. Sahakian (Cev.: E. B. Chrakion); Vital Issues In Modern Armenian History (Watertown, Moss..., 1965).

Sachar. H. M.; A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time (New York. 1979).

Schechtman, J. B.; The Jabotinsky Story: C. I. Rebel and Statesman (New York, 1956); C. II. Fighter and Prophet (New York, 1961).

Seymour, C. (der.); The Intimate Papers of Colonel House -(Boston, 1928).

Skilliter, S. A. W.; William Harborne and The Trade With Turkey, 1578-1582 (Oxford, 1977).

Sonyel, S. R.; "The Armenian Deportations: A Re-Appraisal In the Light of New Documents", Belleten, C. XXXVI.

Sousa, N.: The Capltulatory Regime of Turkey: Its History, Origin and No-. lure (Baltimore, 1933).

Stein, L.; The Balfour Declaration (Londra, 1961).

Sykes, Sir, M.; Through Five Turkish Provinces (Londra, 1900).

TCE

_____ Dar-ul-İslam: A Record of Journey Through the Ten of the Asiatic Provinces of Turkey (Londra, 1904).

Şimşir, B. N.; The Deportations of Malta and the Armenian Question (Ankara. 1984).

Taylor, A. J. P.; Bismarck (Londra. 1974).

_____; The Struggle for Mastery In Europe, 1848-1918 (Oxford, 1974)

Temperley, H.; "British Policy Toward Parliamentary Rule and Constitutionalism in Turkey, 1830-1914"; The Cambridge Historical Journal, C. IV/2 (1933).

Thayer, L. E.; "The Capitulations of the Ottoman Empire and the Question of their Abrogation as It Affects the United States", Americal Journal of International Law, C. XXVII (1923).

Thompson, D.; Europe Since Napoleon (Middlesex, 1972).

Tibawi, A. L.; Anglo-Arab Relations and the .Question of Palestine (Londra, 1978).

Toynbee, A. J.; Survey of International Affairs 1925, C. I. (Londra, 1927).

Trask, R. R.: The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939 (Minneapolis, 1871).

Trumpener, U; Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918 (Princeton, 1968).

Tupper, H. A.; Armenia: Its Present Crisis and Past History (New York, 1986).

Turner, L. C. F.; Origins of the First World War (Londra, 1972).

Van Dyck, E. A. (der.); Capitulations of the Ottoman Empire (Washington, 1881).

Vratzian, S.; Armenia and the Armenian Question (Boston. 1943).

Wallach, J. L: (der.); Germany and The Middle East, 1835-1839 (Tel Aviv, 1975).

Wolf, J. B.; The Diplomatic History of the Baghdad Railroad (Columbia, 1936).

FRANSIZCA YAYINLAR

Adontz, N.; Histoire d'Armenie: Les Origines (du Xeau Vie siecle avant J.-C) (Paris, 1946).

Asian, K.; L'Armenie et les Armeniens depuls origines jusqu'a nos jours (İstanbul, 1914).

Chonbanian, A.; Le peuple armenien: Son passe, sa culture, son avenir (Paris, 1913).

Jehay, F. va'n den S.; De la situation legale deş sujets ottomans non-Musul-mans (Brüksel, 1906).

Kara Schemsi; Turcs et Armeniens devanı l'Histolre (Cenevre, 1919).

Kazmarian, M. (der.); Krikor Odian (İstanbul, 1910).

Morgan. J. de; Histoire du peuple armeniens depuis les plus recules de ses annales jusqu'a nas fours (Paris, 1919).

Poidebard, A.; "Role militaire des Armeniens sur le front du Caucase opres. " la defection de Tarmee russe (Dec. 1917 - Nov. 1918", Revue des Etudes Armerti, "JV ennes, C. I (1920). Paris.

Rausas, P. du; Le Regime des Capitulations dans I'Empire Ottomane 1902.

Sandaljian, J.; Histoire documentalre de I'Armenie (Roma, 1917), 2C.

Özkaya, I. C.; Le Peuple Armenien et les tentatives de redulre la Turc en servitude (İstanbul, 1971).

Un Anelen Diplomate; Le Regime des Capitulations (Paris, 1898).

Vartabed. H.; L'Empire Ottoman et Tlndependance de 1,'Eglise ArmenlMn" En Supplement Le Reglement du Patrlarcat Ottoman (İstanbul, 1817).

TCE™

TEZLER

Bryson, T. A.; Woodrow Wilson, Senate, Public Opinion and the Armenian Mandate, 1919-1920 (Georgia, Ph. D. 1965).

TCE™

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

"An Eyevvitness Report On The Situation in Lebanon," TAR, Vol. 29 (1977), s. 183-204.

"Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepleri", Yeni Çığ Dergisi, Kasım 1981.

"Political Rally for Lisbon Five," The Armenian Weekly, 11 Şubat 1984.

"Tehcir "Kırımlar" Konusunda Ermeni Propagandası Hristiyanlık Dünyasını Nasıl Aldattı", Belleten, C: 40, Sayı: 161-164, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977.

"Türkler'de Ermeni Meselesi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 4, İstanbul, 1968.

19. ve 20. yüzyıl Ermeni Terörizmi "Devamlılık Bağı" Sayfa: 61-67, İstanbul, 1989.

A Directory of The Armenian Diaspora Personalities and Organisations, Published by the Editorial Board of OVENA.Beirut 1980.

A Qui la Faute? Aux Partis Rev.Armenien, Publication de la Revue Dadjar, Constantinople 1917.

About Edmond, La Grece contemporaine, Paris 1851.

Adamof, E.,E.; Sovyet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı, Belge Yayınları, İstanbul, (Çev. Hüseyin Rahmi), 1972.

Ailen, W.E. Deu Paul Muratof; Kafkas Harekatı (1828-1921) Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.

Akçam, Taner, Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, İstanbul 1992.

Akçora, Ergünöz, "Millî Mücadele Yıllarında Kurulmuş Faydalı ve Zararlı Cemiyetler," TDTD, Sayı: 4 (Nisan 1987), s. 17-21.

Akgün, Seçil, "Amerikalı Misyonerler'in Anadolu'ya Bakışları," OTAM, Sayı: 3(Ocak 1992), s. 1-16.

Akgün, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü," AÜTİTED, Sayı: l(Mayıs 1988), s. 1-12.

Akgün, Seçil, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi'ne Dair) Raporu (Kurtuluş Savaşı Başlangıcında), İstanbul 1981.

Akın, İlhan.Türk Devrimi Tarihi, İstanbul, 1989.

TCE

Aktan, Gündüz. Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi, 2001

Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1975.

Akyüz, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975.

Alem, Jean-Pierre, L'Armenie, Paris 1972.

Ali Fuat; İstiklal Harbi Ve Moskova Hatıraları, İstanbul, 1952.

Alp Arslan ve Zamanı, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1983.

Amadouni, G., L'Eglise Armenienne et la Catholicite, Venezia 1878.

Anadol, Cemal; Ermeni Dosyası, Turan Kitapevi, İstanbul. Ankara Üniversitesi; Ermeniler Hakkındaki Makalelerden Derlemeler, Atatürk Üniversitesi Kuruluşunun 20. Yıl Armağanı, C: 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.

Anderson, M.S. The Great Powers and The Near East: 1774 - 1923, London, 1970.

Anpınar, Erdoğan; "Ermeni Meselesi", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 7, Tifduruk Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1965.

Ansay, Şakir. Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Ankara, 1958. ATAÖV, Türkkaya. Hitler and The Armenian Question, Ankara, 1985. AUSTEN, Ralph A. Modern Emperyalizm, Washington, 1969.

Apak, Rahmi; Yetmişlik Bir Subayın Hatıratı, Erkan Harbiye-i Umumiye Basımevi, Ankara, 1957.

Aprahamian, Sima, "A Multitude of Overlapping Identities: A Lebanese Armenian Community in the Bekaa Valley of Lebanon," TAR, Vol. 43, Nü. 1/169 (Spring 1990), s. 67-83.

Armaoğlu, Fahir H., 20. Yüzyıl Siyâsî Tarihi (1914-1980), Ankara 1983.

Armaoğlu, Fahir H., Siyâsî Tarih Dersleri (1789-1919), Ankara 1961.

Armenian American Almanac, California 1985.

Asaf, Mehmed, 1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım, yay. haz., İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1982.

Aslan, Kevork, Etudes historiques sur le peuple armenien, Paris 1909.

Aslan, Yasin, Can Azerbaycan (Karabağ'da Talan Var), Ankara 1990.

Ataöv, Tükkaya, Ermeni Sorunu: Bibliyografya, Ankara 1981.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; Nutuk, (Kültür bakanlığı Yayım ve Cumhuriyetin 15. Yıldönümü Armağanı), Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

Atatürk, M. Kemal, Nutuk, 1919-1927, Bugünkü Dille yay. haz., Zeynep Korkmaz, Ankara 1991.

TCE™

Atatürk, M. Kemal, Nutuk, I, 1919-1920, İstanbul 1967.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C. I. Ankara 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 1919-1938, II, 1906-1938, 3. Baskı, Toplayan: Nimet (Arsan) Unan, Ankara 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları, Ankara 1972.

Atıman, Sarkış; The Armenian Comunity The Historical Development of A Social And Ideological Conflict, Phlosopical Library, Ne w York, 1955.

Aydın, M. Akif, İslâm Osmanlı Hukuku, İstanbul 1985.

Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1982.

Baghdjain. La Confiscation par le Gouvernment Turc, Middle East Journal, Vol. 28, No.l, Winter 1974.

Ball, Howard. Prosecuting War Crimes and Genocide, Kansas, 2000. BAYUR, Hikmet Y. Türk İnkılabı Tarihi, İstanbul, 1990. BELEN, Fahri. Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Ankara, 1964.

Banoğlu, Niyazi Ahmet; Ermeni'nin Ermeni'ye Zulmü, Gündüz Matbaacılık T.A.Ş., Ankara, 1976.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler," İÜİFM, C.XI, Sayı: 1-4, İstanbul 1949-1950', s. 524-569.

Basgün, Necla; Türk Ermeni İlişkileri, Abdulhamid'in Cülusundan Günümüze Kadar, San Matbaası, Ankara, 1970.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü; Dokuz Soru ve Cevapta Ermeni Sorunu, Ankara, 1982.

Başar, Zeki; "Ermenilerin Hıyanetleri ve Erzurum'daki Cinayetler", Türk Kültür Dergisi, Sayı: 156, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1975.

Başbakanlık Arşiv Belgeleri.

Başbuğ, Hayri; Kürt Türkleri ve Fanatik Ermeni Faaliyetleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985.

Baykara, Tuncer, Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş, Anadolu'nun İdarî Taksimatı, I, Ankara 1988.

Bayramoğlu, N. Nisa, Amerika Birleşik devletleri'nde Lobi Faaliyetleri, Ankara 1985.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, Kısım: 3, Ankara 1983.

Bayur, Yusuf Hikmet; Türk İnkılap Tarihi, C: 1-3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957.

TCE

Bedoyan, Hratch, "The Social. Political and Religious Structure of the Armenian Community in Lebanon," TAR,Vol.32,Nu.2/216(June 1979), s. 119-130.

Bekius, R.A., "The Armenian Community in Amstenlam in the 17th and 18th Centuries: Integration and Disintegration," Paper presented at dhe ist Conference of the Assocition Internationale deş Etudes Armeniennes, 30-31 Ağustos 1983.

Belen, Fahri; Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi (1915 Yılı Hareketleri), C: 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.

Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay Basımevi, Ankara. Genelkurmay ATAŞE Arşiv Belgeleri, 1983.

Bergland Karabagh: Utopien und Wahrheiten, Ankara 1989.

Bernard, Lewis; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (Çeviren: Metin Kıratlı), 1970.

Beydilli, Kemal, "1828-1829 Osmanh-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler," Belgeler, Sayı: 17(Ankara 1988), s. 365-434.

Bildirici, Yusuf Ziya; Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliamlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri, KÖKSAV, Ankara., 1999.

Birand, Mehmet Ali ve Ataer Erol; Ermeni Terörü, And Matbaacılık, İstanbul, 1982.

Bolayir, Enver; Talat Paşanın Hatıraları, Güven Matbaası, İstanbul, 1946.

Bouldoukian, Meguerditch, "Armenian Business in Lebanon," TAR, Vol. 32, Nü. 2/126 (June 1979), s. 131-133.

Bozdağ, İsmet; Abdulhamit'in Hatıra Defteri (Belgeler ve Resimlerle), Kervan Yayınları, İstanbul, 1972.

Bozkurt, Gülnihâl, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Ankara 1989.

Bozkurt, Gülnihal. Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne, Ankara, 1996.

Burçak, Rıfkı Salim; Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, Aydınlık Matbaası, İstanbul, 1946.

Carthy, Mc.Justim; The Anatolian Armenians (1912-1922), Armenians in The Ottonom Empıre And Modern Turkey (1919-1926), Boğaziçi University Publication, İstanbul, 1984.

Cemal Paşa, Hatırat (1913-1922). İstanbul 1922.

Cemal, Paşa; Hatıralar İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anılan, Çağdaş Yayınevi, İstanbul, (Yayına Hazırlayan: Behçet Cemal), 1976.

Cengiz, Halil E. Ermeni Komitelerinin Amal Hareketi, Ankara, 1983.

Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. II, yeni tertip, 2. Baskı, İstanbul, 1309.

Cevdet Paşa, Tezâkir (21-39), yay., Cavid Baysun, Ankara, 1963.

Chalk, Frank & Jonassohn Kurt. Genocide Analyses and Case Studies,Yale University Press, London, 1990.

Cihan Harbine Neden, Nasıl Girdik ve Nasıl İdare Ettik, C: 1-2, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937.

Çak,Y.G.; Türk Devlet Hizmetinde Ermeniler, 1953.

Çakmak, Fevzi; Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri (Şark Vilayetlerimizde, Kafkasya'da ve İran'da), Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1936.

Çark, Rh. Y.G., Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, 1453-1953, İstanbul 1953.

Çavdar, Tevfik. Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu, İstanbul, 1970. DADRIAN, Vahakn. History of The Armenian Genocide, Oxford, 1995.

Çöle, Times; Selling The Holocaust, From Auschwitz To Schindler, How History Is Bought, Packaged And Sold, Routledge, New York, 1999.

Dadrian, Vahakn N., Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid, İstanbul 1995.

Dadrian, Vahakn. Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid: 1915 Ermeni Olayı ve Hukuki Sonuçları, Yale Üniversitesi Uluslararası Hukuk Dergisi,C.14,1989.

Dahiliye Nezareti Umumiyesi; Cemiyet-i Akvam ve Türkiye'de Ermeni ve Rumlar, Dahiliye Nezaret-i Umumiyesi Neşriyatı, Matbaa-ı Ahmet İhsan Şürekası, İstanbul, 1337.

D'Edesse, Mathieu1, Urfah Mateos, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara. (Çev.Y.D. Antresyan), 1962.

Deliorman, Altan; Türklere Karşı Ermeni Komitecileri, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1973.

Demir, Naşide Kerem; Türkiye'nin Ermeni Meselesi (Bir Şehit Anasına Tarihin Söyledikleri), 3. Baskı Hülbe Yayınları, Ankara, 1976.

Demirkent, Işın, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, İstanbul, 1974.

Der-Karabetian, Aghop H.; "Image and Self-Image of Arnnenians in Lebanon: A Psychosocial Perspective," The Armenian Image in History and Literatüre, Editör: Richard G. Hovannisian, Malibu, ' California 1981,s. 241-249.

Dickran, H.Boyajiyan Armenia, New Jersey, 1972.

Displacement Of the Armenians Documents, Ankara, 1978.

Driault, Edouard; Şark Meselesi Bidayet Zuhurunda Zamanımıza Kadar, Muhtar Halid Kütüphanesi, İstanbul, (Tercüme: Nafiz), 1912.

TOE™

Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

Encyclopedia of Public International Law, 7. cilt, 1984.

Ener, Kasım, Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi, Ankara 1970.

Ercan, Yavuz, Kudüs Ermeni Patrikhânesi, Ankara 1988.

Eriçan, Atıf; Tarihte Türk-Emeni Münasebetleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1949.

Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuk ve Siyâsî Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları, C.I, Ankara 1953.

Erkin, Feridun Cemal, Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara 1968.

Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: l-2.

Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekatı İhtilaliyesi, İlanı Meşrutiyetten Evvel ve Sonrası, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1932.

Ermeni Meselesi (Milli Mücadelede), İstanbul, 1969.

Ermeni Tehciri, A Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. (Basılmamış Doktora tezi), 1985.

Ermeni Yurdu Hikayesi ve Ermeni İddialarının Çürüklüğü, Türk Kültürü Araştırma Derneği, Ankara, 1982.

Ermeni Zulümleri (Milli Mücadelede), İstanbul, 1969.

Ermeniler'in Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rolleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1949.

Eroğlu, Hamza; Türk İnkılap Tarihi, Emel Matbaacılık, Ankara, 1974.

Eroğlu, Veysel; Ermeni Mezalimi, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1975.

Eryılmaz, Bilâl, Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi, İstanbul 1992.

Feighl, Erich, A Myth of terror, Armenian Extremism: Its Causes and Its Historical Context, Salzburg 1986.

Fein, Helen. Genocide: A Sociological Perspective, London, 1993

Foreign Office, 424 / 46 no. 336.

Fromkin, David, Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922), İstanbul 1993.

Gazigiray, A. Alper; Ermeni Terörünün Kaynakları, Gözen Kitapevi, Ankara, 1982.

Genelkurmay Bşk.lığı; Türk İstiklal Harbi, C: 3, Doğu Cephesi (1919-1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.

Genelkurmay, No. 1/1, KLS 44, Dosya: 207, F.21.

Genelkurmay, No. 1/2, KLS, 361 Dosya:1445, F.15-22.

Genelkurmay, No. 171, K4S 44, Dosya 207, F.2-3.

TCE™

Genelkurmay, No:l/2, KLS 401, Dosya: 1580, F. 1-3.

Gerçekler), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984.

Ghazarian, Salpi Haroutinian, "Brave New Worîd: Armenians in Transition," Armenian Voice, Sayı: 11 (February 1992), s. 12-15.

Goodsell, Fred Field, "Tarihsel Görünüm," İstanbul 1920, Editör: Clarence Richard Johnsan M.A., Çev., Sönmez Taner, İstanbul 1995. s. 21-81.

Gögünç, Nejat.Osmanh İdaresinde Ermeniler, İstanbul, 1983.

Göka, Erol. Ermeni Sorununun Gözden Kaçan Psikolojik Boyutları, Ermeni Araştırmaları, Sayı:l, 2001.

Gönlübol, Mehmet. Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1993.

Graber, G.S. The Armenian Genocide, New York, 1996

Gönlübol, Mehmet-Halûk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sönra Türk Dış Politikası (1945-1965), Genel Durum," Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1973, C. I, 4. Baskı, Ankara 1977, s. 195-345.

Göyünç, Nejat, Osmanlı İdaresinde Ermeniler, İstanbul 1983.

Grabil, Joseph. Protestant Diplomacy and The Near East Missionnary Influence on American Policy, Mineapolis, 1971.

Granville, Edgar, "La tsarisme en Asie Mineure," RPI, 1917, Türk. ter., Orhan Anman, Çarlık Rusyası'nm Türkiye'deki Oyunları, Ankara 1967.

Granville, Edgar; Çarlık Rusyası'nın Türkiye'deki Oyunları, Nüve Matbaası, Ankara, (Çev. Orhan Anman), 1967.

Grousset, Rene, Histoire de l'Armenie deş origines â 1071, Paris 1973.

Gunter, Michael M., "The Armenian Dashnak Party in Crisis," Cross-roads (Nü. 26, 1987), s.75-88.

Gunter, Michael. Contemporary Aspects of Armenian Terrorism, Uluslararası Terörizm Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1984.

Günaltay, Şemsettin; Yakın Şark, C: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958.

Günfırat, Baha; "II. Abdülhamit'in Ermeniler Hakkındaki Düşünceleri", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Sayı: 2, İstanbul, 1968.

Gürün, Kâmuran, The Armenian File: The Myth of Innocence Exposed, London 1985.

Gürün, Kamuran. Ermeni Dosyası, Ankara, 2001.

Gürün, Kamuran; Ermeni Dosyası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Haward, Harry N.; "Paris-san Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planlan", Tarihi Belgelerle Türk Dergisi, (Çev. Müge Yılmaz).

TOE

Heyd, W., Histoire du Commerce du Levant au Moyen-Age, Paris 1936, Türk, trc., Enver Ziya Karal, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, Ankara 1975.

Histoire deş Armeniens, Sous La Direction de Gerard Dedeyan, Editions Privat, 1982.

Hocaoğlu, Mehmed, Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler, İstanbul 1976.

Hocaoğlu, Mehmet; Arşiv Vesikaları ile Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1976. Abdülhamit Han'ın Muhtıraları (Belgelerle), Oymak Yayınları, İstanbul, 1976

Honigman, E., "Urfa," İA, 13. Cilt, İstanbul 1988, s. 50-57.

Horowitz, Irving. Taking Lives: Genocide & State Power, NewBrunswick, 1997.

Hovannisian Richard, The Ebb and Flow of The Armenian Minority in the Arab Middle East, Middle East Journal, Vol. 28, No.l, Winter 1974.

Hovannisian, Richard. On The Road to Independence, Los Angeles, 1967.

Howorth, Henry H., History of the Mongols from the 9th to the 19th century, Vol. II, London 1876.

Hürriyet Gazetesi, 01.02.2001

Hyland, Francis P., Armenian Terrorism: The Past, the Preseni, the Prospects, Oxford 1991.

I. Dünya Harbinde Türk Harbi, C: 2, Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekatı (1916-1918), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978.

Itler, Erdal. Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytım İsyanları, Ankara, 198 8.

İhsan, Mehmet; Ermeni Mazlumları Veyahut Fedakar Bir Türk Zabiti, İkdam Matbaası, İstanbul, 1908.

İlter, Erdal, "Ramgavar Partisi Tarafından II. Meşrûtiyet (1908) Meclis-i Mebûsânı'na Sunulan Beyânname ve Program," OTAM, Sayı: 4, Ankara 1993, s.517-556.

İlter, Erdal, Ermeni Meselesi'nin Perspektifi ve Zeytûn İsyanları (1780-1880), Ankara 1988.

İlter, Erdal, Türkiye'de Sosyalist Ermeniler ve Silâhlanma Faaliyetleri (1890-1923), İstanbul 1995.

İlter, Erdal; İçel'de Ermeni Faaliyetleri, Mersin, 1974.

İnalcık, Halil, "Ottoman Medhods of Conquest," SI, Vol. II (1954), s. 103-129.

İnalcık, Halil, The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600, London 1973.

İnciciyan, P. Ğ., 18. Asırda İstanbul, Trc., Hrand D.Andreasyan, 2. Baskı, İstanbul 1976.

İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1939.

TCE™

Jack, E. The Geostrategic Uniqueness of The Middle East, New York, 1941.

Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1970.

Jorga, N., Geschichte deş Osmanischen Reiches, V, Türk. trc., B. Sıtkı Baykal, Osmanlı Tarihi, 1774-1912, C. V., Ankara 1948.

Kabaklı, Ahmet, "Türkler'den Dinî Müsamaha," Tercüman, 15 Mart 1981.

Kaçakçılığı, A. Ü. Rektörlüğü, A.Ü. Basımevi, S. 173-193 Ankara, 1984.

Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Kalman, M., Batı-Ermenistan (Kürt İlişkileri) ve Jenosid, İstanbul 1994.

Kantarci, Şenol. Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri, Ermeni Araştırmaları, Sayı:l, 2001.

Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, 2. Baskı, İstanbul 1969.

Karabekir, Kazım. İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1969.

Karal, E.Ziya. Osmanlı Tarihi, Cilt IV, 1996.

Karabekir, Kazım; İstiklal Harbimizin Esasları, Sinan Matbaası, İstanbul, 1933.

Karabıyık, Osman; Türk Ermeni Münasebetlerinin Dünü, Bugünü, Hizmet Ltd. Yayınları, İstanbul, 1984.

Karal, E.Ziya. Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi,. Cilt XXVIII, Sayı 122, 1964.

Karal, Enver Ziya, Armenian Question, 1878-1923, Ankara, 1975.

Karal, Enver Ziya, Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi(1018-1236), Ankara 1982.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrûtiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907), C. VIII, Ankara 1961.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi: Nizâm-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), C. V. 2. Baskı, Ankara 1961.

Karal, Enver Ziya, Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar, Ankara 1992.

Karal, Enver Ziya; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, M.E.B. Yayınevi, İstanbul, 1968.

Karpat, Kemal, "Ottoman Population Records And The Census of 1881/82-1893," IJMES, IX(2), May 1978, s. 237-274.

Katliam (Albüm), İstanbul 1993.

Kazıcı, Ziya-Mehmet Şeker, İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1981.

Kevorkian, Raymond H.-Paul B. Paboudjian, Leş Armeniens dans L'Empire Ottoman, Paris 1992.

Kırzıoğlu, Fahrettin; Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920), Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları, Ankara, 1978.

TCE™

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, Kars Tarihi, I. Cilt, İstanbul 1953.

Kocabaşoğlu, Uygur, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, İstanbul 1989.

Koçaş, Sadi; Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri, Altınok Matbaası, Ankara, 1967.

Kodaman, Bayram, Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara 1987.

Kodaman, Bayram; "Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepleri", Türk Kültürü Dergisi, Mart-Nisan 1981, Sayı: 129, Sf. 240-249.

Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), İkinci Takım, Cilt II. Çev., Seha L, Meray, İstanbul 1993.

Korkmaz, Zeynep; Bugünkü Dille Yayına Hazırlanan Nutuk, 1994.

Koyuncu, Sefa. Ermeni Soykırımı Komedyası, İstanbul, 2001 LANGER, William L. The Diplomacy of Imperializm, New York, 1968.

Köprülü, Fuad, "Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Te'sirleri," Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1966, s. 236-269.

Köymen, M.Altay; Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1963.

Kritiği," Tarih Boyunca Türkler'in Ermeni Toplumu İle İlişkileri, Ankara 1985, s. 323-330.

Kuran, Ahmet Bedevi; İnkılap Tarihi ve İttihat Terakki, İstanbul, 1945.

Kurat, Aktaş Nimet; Türkiye ve Rusya, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1970.

Kurat, Yuluğ Tekin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, 2. Basım, Ankara 1986.

Kurdakul, Necdet; Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortadoğu'ya, Belgelerle Şark Meselesi, İstanbul, 1976.

Kutay, Cemal; Bilinmeyen Tarihimiz, Düzkonca Yayınevi, İstanbul, 1974.

Kübalı, H. Nail; Türk İnkılap Tarihi, İstanbul, 1973.

Küçük, Cevdet, "Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler ve Millet sistemi," Söğüt II. Osmanlı Sempozyumu (Eylül 1985, Söğüt), Ankara 1986, s. 61-85.

Küçük, Cevdet, "XIX. Asırda Anadolu'da Ermeni Nüfusu," Türk Tarihinde Ermeniler, İzmir 1983, s. 75-95.

Lang, David Marshall, Armenia: Cradle of Civilization, Second Edition, London 1978.

L'Angleterre et leş Armeniens(1839-1904), S-Granvenhage, M. Van Der Beek's Hofboekhandel, 1918.

TCE™

Larcher, M.; Büyük Harpte Türk Harbi, C: 1-2, Askeri Basımevi, İstanbul, (Çev. Mehmet Nihat), 1928.

Laswell, H.D.Propaganda Techniques in The World War, New York, 1927.

Laurent, J., "Leş origines medievales de la Question Armenienne," REA, tome I, fascicule I, Paris 1920.

Lee, Ross. The International Criminal Court: The Making of The Rome Statuete, The Hauge, 1997.

Leş Comites rev. Armeniens et La Colonie armenienne d'Amerique, Constantinople 1918.

Longrand, Emile. Relation de 1'etablisment des p.p.de le Campagine de Jesuran Levant, Paris, 1969.

Lowry, Heatlı W., "Nineteenth and Twentieth Century Armeniane Terrorism: Threads of Continuity," International Terrorism and The Drug Connection, Ankara 1984, s. 71-83.

Lütem, Ömer. Olaylar ve Yorumlar, Ermeni Araştırmaları, Sayı:l, 2001.

Lynch, H.F., Armenia: Travels and Studies, Vol. II, Beriut 1967.

Marashlian, Levon, "Population Statistics on Ottoman Armenians in the Context of Turkish Historiography," TAR, Nü. 4- 160(1987), s. 1-59.

Maslofski(General); Umumi Harpte Kafkas Cephesinin Tenkidi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, (Çev. Kaymakam Nazmi), 1935.

Matbaa-ı Amire; Ermeni Mezalimi (1919 Kafkasya'da), Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1921.

Mayewski (General), Van, Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistiği, İstanbul 1330.

Mayewski (General); Van, Bitlis Vilayetleri Askeri İstatistiği, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1330.

Mc Carthy, Justin; Ermeni Terörizmi, Zehir ve Panzehir Olarak Tarih, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984.

McCarthy, Justin, "Armenian Terrorism: History as Poison and Antidode," International Terrorism and The Drug Connection, Ankara 1984, s. 85-94.

Mcccrian, Jean, Histoire et institutions de I'Eglise Armenienne, Beriut 1965.

Meram, Ali Kemal; Türk-Rus İlişkileri Tarihi, Kitas Yayınevi, Ankara, 1975.

Meray, Seha. Lozan Barış Konferansı, Takım l, Cilt l, Kitap l, Ankara, 1969.

Mikascha, II, Leipzig 1793.

Moltke, Helmuth von, Briefe iiber Zustânde und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839, Berlin 1917, Türk. trc., Hayrullah Örs, Türkiye Mektupları, İstanbul 1969.

TCE™

Morgan, Jacques de, Histoire DuPeuple Armenien, Paris 1919.

Muslims and Minorites, New york, Cebesoy, 1983.

Mutluçag, Hayri. İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör, İstanbul, 1986.

Nalbandian, Louise, The Armenian Revolutionary Movement: Teh Development of Armenian Political Parties throught the Nineteenth Century, Berkeley and Los Angeles, 1967.

Ne~meth, Gyula, Attila es Hunjai, Budapest 1940, Türk. trc., Şerif Baştav, Attila ve Hunları, İstanbul 1962.

Nogalis, Rafael; Hilal Altında Dört Sene ve Buna Cevap, Askeri Matbaa, İstanbul, (Çev. Kaymakam Hakkı), 1931.

Okçu, Yahya, Tûrk-Rus Mücadelesi Tarihi, Ankara 1953.

Okçu, Yahya; Türk-Rus Mücadelesi Tarihi, Doğuş Ltd. Matbaası, Ankara, 1953.

Oppenheim. International Law, Vol 1, Peace, Oxford, 1953.

Orel, Şinasi ve Yuca, Süreyya; Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Ormanian, Malachia, The Church of Armenian, trans. by M. Gregory and ed.by T. Poladian, London 1955.

Ortaylı, İlber, Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, İstanbul 1985.

Ortaylı, İlber.Türkiye İdare Tarihi, Ankara, 1979.

Osmanlı Asyası'nın Paylaşılması İçin Antlaşmalar, C: 3, Ankara, 1951.

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I. Yayın Yönetmeni: Robert Mantran, çev., Server Tanilli, İstanbul 1991.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Meselesi, Dışişleri Akademisi Yayınları, Ankara, 1971.

Osmanlı Tarihi, C: 8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962.

Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, çev., Fikret Işıltan, Ankara 1981.

Ozanyan, Kagik, The History of the Armenian Language, Merzifon 1913.

Öke, Mim Kemâl, "The Responses of Turkish Armenians to the Armenian Question, 1919-1926," Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey(1912-1926), İstanbul 1984, s. 71-101.

Öke, Mim Kemal.Yüzyılın Kan Davası, Ankara, 2001.

Ökse, Necati; Van Gölü ve Fırat Nehri Çevresinde Yaşayan Türkler, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.

Özkan, Zafer. Terörden Politikaya Ermeni Meselesi, İstanbul, 2001.

TCE

Özkan, Zafer; "Ermeni Hareketleri İle Diğer Yıkıcı, Bölücü Unsurların Hareketleri Arasındaki Benzerlikler", Güncel Konular, Sayı: 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

Özkaya, Yücel, "Arşiv Belgelerine Göre XVIII. Yüzyıl va XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler'in Durumu," Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri, Ankara 1985, s. 149-158.

Öztoprak, İzzet, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara 1981.

Öztuna, Yılmaz; Büyük Türkiye Tarihi, C: 2-3, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1983.

Pakdemir, Rüştü; "Bitlis'in Ruslar Tarafından İşgali", Genelkurmay Harp Dairesi Dergisi, 1957.

Parmaksızoğlu, İsmet; Tarih Boyunca Kürt Türkleri ve Türkmenler, Aydınlık Matbaası,-Ankara, 1983.

Pasdermadjian, H., Histoire De L'Armenie, Paris 1949-1971.

Pazarcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk Dersleri, Ankara, 1992.

Reşit, Ahmet, Ekaliyetlerin Himayesi, İstanbul 1933.

Russie a'Van Puıs a'Erzurum, Statistique Deş Provinces de Van Et de Bitlis, Petesburg, 1916.

Sabis, Ali İlhan; Harp Hatıralarım C: 2, Güneş Matbaası, Ankara, 1951.

Sagay, Reşat; 19. ve 20. yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletler Arası Önemli Meseleler, Türkiye İş Bankası Yayınlan, Ankara.

Sakarya, İhsan, Belgelerle Ermeni Sorunu, 2. Baskı, Ankara 1984.

Salmaslian, A., Bibliographie de L'Armenie, Paris 1946.

Samih, Aziz; Büyük Harpte Kafkas Cephesi Hatıraları (Zivinden Peteriçe), Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, Ankara, 1934.

Sander, Oral. Siyasi Tarih, Ankara, 1989.

Saral, Hulki; Ermeni Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I. Ankara 1993.

Sarkissian, Karekin, "The Armenian Church in Contemporary Times," Religion in The Middle East'den ayn basım, Cambridge University Press, 1969.

Schabas, William A.Genocide In International Law: The Crimes of Crimes, National University of Irland, 2000.

Schemsi, Kara, Turcs et Armeniens devant I'Histoire, Geneve 1919.

Scott. The Rise and the Fall of The League of Nations, 1973.

Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilali, İstanbul, 1963.

TCE™

Sertoğlu, Mithat; "Türkler'de Ermeni Meselesi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 2-3, İstanbul, 1967.

Sevim, Ali, Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ankara 1983.

Sevim, Ali; Genel Esasları İle Selçuklu Ermeni İlişkisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Shaw M.N., International Law, Cambridge, 1991.

Shaw, Stanford J., "Ottoman Population Movements During The Last Years of the Empire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks," JOS, I, İstanbul 1980, s. 191-205.

Shaw, Stanford J.-Ezel Kural Shaw, History of the Ottoman Emprie and Modern Turkey: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975, London 1977.

Sirma, İhsan Süreyya, "Tanzimat Fermanının Tahlili, "Tanzimatın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu(Bildirileri), Ankara 1991, s. 95-100.

Sonyel, Salâhi R., "The Turco-Armenian Adana Incidents in the Light of Secret British Documents(July, 1908-December, 1909), Belleten, Sayı: 201 (Aralık 1987), s. 1291-1338.

Sonyel, Salâhi R., Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire, Ankara 1993.

Sonyel, Salâhi R., The Ottoman Armenians, Victims of Great Power Diplomacy, London 1987.

Sonyel, Salâhi R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I.Ankara 1973.

Sosyal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, 1920-1945, C. I, Ankara 1989.

Sousa, N. The Capitualatory Regime of Turkey, Baltimore, 1983.

Soysal, İsmail. Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt l, Ankara, 1983.

Sönmezoğlu, Faruk. Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, 1992. SÜSLÜ, Azmi. Türk Tarihinde Ermeniler, Ankara, 1995. TANERİ, Aydın. Türk Devleti Geleneği, Ankara, 1981.

Süslü, Azmi, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Ankara, 1990.

Sykcs, M., Thorough Five Turkish Provinces, London, 1900.

Şahin, Recep; Tarih Boyunca Türk İdaresinin Ermeni Politikaları, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1988.

Şanjan, Avedis K., The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion, Cambridge 1965.

Şener, Abdülkadir, "İslâm Hukukunda Gayr-i Müslimler," Türk Tarihinde Ermeniler, İzmir 1983, s. 41-56.

TCE

Şimşir, Bilâl N., "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine," Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri, Ankara 1985, s. 79-124.

Şimşir, Bilâl N., Deportes of Malta, İstanbul 1976.

Şonyel, Salahi; "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", Belleten, C: 56, Sayı: 141- 144, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1972.

T.C. Başbakanlık; Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi, Başbakanlık Yayınevi, Ankara, 1982.

Taneri, Aydın; Türk Devlet Geleneği (Dün-Bugün), Töre Devlet Yayınları, Ankara, 1981.

Tansel, Selâhattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I, Ankara 1973.

Tansel, Selahattin; Mondrostan, Mudanya'ya Kadar, C: l Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.

Tarih Boyunca Ermeni Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979.

Tarihi Araştırmalar ve DM.K.G.V. Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi Ermeni Meselesi, Talori Olayları, Sayfa: 37-50, İstanbul, 1989.

Tekin, Mehmet, Hatay Tarihi, Antakya 1993.

Tekindağ, M.C. Şehâbeddin, "Lübnan," İA, 7. Cilt, İstanbul 1988, s. 101-107.

Temon, Yves, Leş Armeniens: Histoire d'un genocide, Paris 1977.

Tepedenlioğlu, N.Nafiz; Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğu Komitacıları, İstanbul, 1964.

The Armenian Image in History and Literatüre, Editör:, Richard G. Hovannisian, Malibu, California 1981.

The Tragedy of Nagorno Karabakh, Ankara 1993.

Toker, Metin, Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu, II. Baskı, Ankara 1971.

Toluner, Sevin. Milletlerarası Hukuk İle İç Hukuk Arasındaki İlişkiler, İstanbul, 1993.

Tuğlacı, Pars, İstanbul Ermeni Kiliseleri, İstanbul 1991.

Turan, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, C. II, İstanbul 1969.

Türk-İngiliz İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975.

Türkistanlı Bir Türk Boyu, Kürtler, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1983.

Türkiye'de Sosyalist Ermenilerin Faaliyetleri ve Gerçekler (1890-1918), Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 25, İstanbul, 1983.

Türkler, Bizanshlar-Ermeniler, Ankara, Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1984.

Türklük Kavramının Gelişmesi, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.

TCE™

Türkmen, Fikret, Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri, İzmir 1992.

Türközü, H. Kemâl (Erdal İlter), Türkmen Ülkesi (=Doğu Anadolu) Adı ve Emperyalizmin Etkileri, Ankara 1985.

Türközü, H. Kemal; Osmanlı ve Rus Belgeleriyle Ermeni Mezalimi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1982.

Uçarol, Rıfat; Siyasi Tarih, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1982.

Umar, Bilge, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1993.

Uras, Esat, The Armenians in History and the Armenian Question, İstanbul 1988.

Uras, Esat. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1987.

Uras, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, Türk. çev., Hrant D. Andreasyan, Ankara 1962.

Vahapoğlu, Hidayet. Osmanlıdan Günümüze Azınlıklar ve Yabancı Okullar, İstanbul, 1997.

Vahapoğlu, Hidayet. Yargısız İnfaz, Ankara, 2001.

Varandian, Mikael, Origins of the Armenian Movement, Vol.2,Geneva 1913.

Vartabed, Hrant, L'Empire Ottoman et L'independance de L'Eglise Armenienne, Publications du Dadjar, Nü. 2 Constantinople 1917.

Vassilian, Hamo B. (ed.), The Armenians: A Colossal Bibliographie Guide to Books Published in the English Language, California 1993.

Ve Anıları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (Yayına Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu), 1983.

Walker, Christopher J., Armenia and Karabağh, London 1991.

Walker, Christopher J., Armenia: The Survival of a Nation, London 1980.

Wallimann I.& Dobkowski M. Genocide and The Modern Age Etiology and Case Studies of Mass Death, New York, 1987.

Yalçın, Ayhan; Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Meselesinin İç Yüzü, Unsal Neşriyat, İstanbul, 1975.

Yaman, Abdullah; Ermeni Meselesi ve Türkiye, Otağ Matbaası, İstanbul, 1973.

Yavuz, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından(1919-1922), Ankara 1994.

Yavuz, Edip; Tarih Boyunca Ermeni Kavimleri, Ankara, 1960.

Yavuz, Ünsal; "Fransız Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Ermeni Kırımları Sorunu", A.Ü.D.T.C.F. Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, Ankara, 1982.

Yerasimos, Stefanos, Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, İstanbul 1994.

TCE™

Yıldırım, Hüsamettin, "The role of Armenian Religious People in the Armenian Rebellious Movements," Kars and Eastern Anatolia in the Recent History of Turkey Symposium and the Excavation (Kars-Subatan), Ankara 1994, s. 223-230.

Yıldırım, Hüsamettin. Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Ankara, 2000.

Yurtveser, Cezmi, Ermeni Terorü-Gelişimi ve Analizi, İstanbul 1987.

SÜRELİ YAYINLAR: DERGİLER

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (AÜTİTED)

Armenian Voice Belgeler

Belleten Byzantion Cross-roads

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İÜİFM) Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)

Revi'e deş Etudes Armeniennes (REA)

The Armenian Revievv (TAR)

The Journal of Ottoman Studies (JOS)

Türk Dünyası Tarih Dergisi (TDTD)

Yankı

GAZETELER

TCE™

DİĞER REFERANSLAR

Dr. Ali Nazmi Çora, (2020), "Armenian Genocide, A Big Lie, Damn Lies and Facts About So Called Armenian Genocide" Sonçağ Yayınevi, Ankara

Akdes, N. K., (1990), Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı, Ankara, p.47,83

Akçora, E., (1994), Van ve Çevresinde Ermani isyanları (1896-1916), Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, p.91, 207-211

Aslan, K., (1914), Ermenistan ve Ermeniler, Resimli Ay Basımevi, İstanbul, p.95

Aksakal, M., (2010)., The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and The First World War (Cambridge Military Histories), Press Amazon.com, USA, p.146

Altınay, A. R., (1998), Kafkas Yollarında, Temel Yayınları, Ankara, p.249,201

Amin M. A., Fortna B. C., (2001), The Modern Middle East: A Sourcebook for History", Oxford University Press, USA, p.330-672

Atatürk Araştırma Merkezi, (2000), Türk-Ermeni İlişkileri & 21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış, Ankara, p.23

Bal H., Arslan A., Demirhan, H., (2012), Tarihi ve Stratejik Boyutlarıyla Ermeni Meselesi, İdil yayıncılık, İstanbul, p.47

Beydilli, K., (1995), Recognition of the Armenian Catholic Community and the Church in the Reign of Mahmud II. (1830), Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkic Sources XXIV, University of Harvard, USA, p. 241

Bilgi, N., (1999), Ermcni Tehciri ve Bogazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanmasi, KOKSAV, Ankara, p.31,73

Bruce, F., (2009), Lies, Damn Lies, and death of Armenians, Article, The World Post, USA

Bogosian, E., (2015), Operation Nemesis: The Assassination Plot that Avenged The Armenian Genocide, Amazon.com, USA, p.113

Cemal, B., (1977), Cemal Paşa, Hatıralar (Ittihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı Anıları, Çağdaş Yayinevi, İstanbul, p.179

Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiasi, Press Amazon.com, US, p.47

Çora, A. N., (2013), Yalan Ermeni Soykırımı İddiası'nın Bugünkü Durumu, Press Amazon.com, USA, p.356

Çora, A. N., (2014), Azınlık faaliyetleri-Istiklal Harbi Sırasında Atatürk'ün Nutkuna ve diğer resmi belgelere göre azınlıkların faaliyetleri ve bunlara karşı alınan tedbirler, Press Amazon.com, USA, p.201

Çora, A. N., (2014), Ataturk'çü Düşünce Sistemi 2nci Baskı, Press Amazon.com, USA, p.298

Çora, A. N., (2015), Armenian Genocide, A Big Lie, Press Amazon.com, USA, p.115

Çora H., (2016), Leadership while managing change in the organizations, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30, p .233

Çelik, H., (2005), Van'da Ermeni Mezalimi / Görenlerin Gözü İle, Cedit Neşriyat, İstanbul, p.98

Ekşi, A., (2006), Türk - Ermeni İlişkilerinde Tarihi Gerçekler Belgeler ve Tanıklarla ALFA YAYINLARI, İstanbul, p.401

Erickson, E.J., (2006), Armenian massacres: new records undercut old blame (Reexamining History), An article from Middle East Quarterly

TCF™

Erickson, E.J., (2013), "Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency", Press Amazon.com, USA, p.345

Eroğlu, M., (1999), Armenian Issue, Pub. Kök series of Social and Strategical Researchers, Ankara, p.123

Fromkin, D., (2009), A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East, Press Amazon.com, USA, p.389, 425

Gazigiray, A. A., (1982), Osmanlılardan Günümüze kadar vesikalarla Terörün kaynakları, Gözen Kitapevi, İstanbul, p.62

Göcek, F. M., (2012), "A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire", Press Amazon.com, USA, p.386-387

Göcek, F. M., (2015), Denial of Violence: Ottoman Past, Turkish Present, and Collective Violence against the Armenians, 1789-2009", Oxford University Press USA, p.157, 253

Gören, E. and Çora A. N., (2015), Ermeni Mezalimi ve Ömer Necati Gören'in Anlattıkları, Press Amazon.com, USA, p.23,27

Gunter, M., (1986), Contemporary Armenian Terrorism, Press Amazon.com, USA, p.17

Gunter, M., (2011), Armenian History and the Question of Genocide, Press Amazon.com, USA, p.57,91

Gunter, M., (2013), What is genocide? The Armenian case (Turkey, Past and Future), An article from Middle East Quarterly

Güçlü, Y., (2012), The Holocaust and the Armenian Case in Comparative Perspective, University Press of America, p.41

Gül, N., (2000), Yirmibirinci Yüzyılın Başlangıcında"Haydat" (Ermenilerin Davası), Stratejik Analiz, Cilt 1 (2) , p.25-28

Gürün, K., (2012), Ermeni Dosyasi, Bilgi yayınevi, İstanbul, p. 35,394,401

Güler, A., (1997), Osmanlı Devletinde Azınlıklar, Turan, İstanbul, p.24

Göcek, F. M., (2012), Beni Yıkamadan Gömün & Kürtler Ermeni Soykırımını Anlatıyor, Belge yayınları, İstanbul, p.43

Göyünç, N., (1985), Osmanlı idaresinde Ermeniler, Gültepe Yayınlari, İstanbul, p.73

Gazigiray, A., (1982), Osmanlılardan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörunun Kaynakları, Gözen Kitapevi, Istanbul. P.23

Granville, E., (1967), Çarlık Dünyasının Turkiyedeki Oyunları, (The Games of Czarist World in Turkey), translation to Turkish Orhan Arıman, Yarin Yayinlari, Ankara, p.111

TCE™

Hadisyan, A., (1920), Ermeni Devletinin Dogusu ve ilerlemesi, Atina, p.11

Halaçoğlu, Y., (2001), Realities Behind the Relocation, içinde Türkkaya Ataöv (Ed), The Armenians in the Late Ottoman Period, Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu), Ankara. P.67-69

Herzig E., Kurkchiyan M., Curzon R., (2005), The Armenians: Past And Present In The Making of National Identity, p.234

Hovannisian, R., (1974), The Ebb and Flow of the Armenian Minortity the Arab Middle East., Middle East Journal, Vol. 28, no. l.

Hocaoğlu, M., (1976), Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, Anda Dagıtım, İstanbul, p.241

İlter, E., (1994), Ermeni Propogandasının kaynakları, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, Ankara, p.117

İlter, E., (1999), Ermeni Kilisesi ve Terör, Köksav, Ankara, p.47

İlter, E., (2001), Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, p.398-400

Karabekir, K., (1995), Ermeni Dosyası (yayına Hazırlayan Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul, p.287

Karacakaya, R., (2001), (Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Md.lüğü, İstanbul, p.XI

Kaya, N., Aydın, S., Ongun, G., (2016), The Impacts of Servant Leadership and Organizational Politics on Burnout: A Research among Mid-Level Managers", International Journal of Business Administration Vol. 7, No. 2; 2016

Kaya, N., Aydın, S., Ongun, G., (2016), The Effects of Organizational Politics on Perceived Organizational Justice and Intention to Leave", American Journal of Industrial and Business Management, 2016, 6, 249-258

Karpat, K., (1985), H. Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristic, The University of Wisconsin Press, London, p.57

Koçaş, S., (1967), Tarih Boyunca Ermeniler ve Turk Ermeni İlişkileri, Altınok Matbaası, Ankara, p.147

Konukçu, E., (1990), Ermenilerin Yeşilyayla'daki Türk Soykırımı (11-12 Mart1918), Atatürk Universitesi Rektörlüğü yayını, Ankara, p.43

Kortantamer, T., (2002), Ermeni dosyası, Ege Üniversitesi, Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu, İzmir, p.46

Kundakçı, H., (2001), Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, Türkiye gaziler Vakfı Yayınları, Ankara, p.65

Lewis, B., (1997), The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years, Press amazon.com, USA, p.123

TCE™

Lewis, B., (2002), Statement, Princeton University Distinguishing Armenian Case from Holocaust, http://www.ataa .org/reference/lewis.pdf

Lewy, G., (2005), "The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Press Genocide (Utah Series in Turkish and Islamic Stud)", Press Amazon.com, USA, p.76

Mazıcı, N. (1987), Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu, Derin yayınları, p.193

Mango, A., (2010), From the Sultan to Atatürk: Turkey (Makers of the Modern World), Press Amazon.com, USA, p.237

Mango, A., (2011), The Turks Today, Press Amazon.com, USA, p.59

Matossian, B. D., (2014), "Shattered Dreams of Revolution: From Liberty to Violence in the Late Ottoman Empire", Press Amazon.com, USA, p.73-75

Mc. Carthy, J., (1983), Muslim and Minorities the Population of Ottoman, New York University Press, Distributed by Columbia University Press, p.154

Mc. Carthy, J., (1984), The Anatolian Armenians 1912-1922, Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926), Bogazici University, Istanbul, p.237

Mc. Carthy, J., and Şimşir, B. N., (1984), "Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)", PressAmazon.com, USA, p.86

Mc. Carthy, J., (1989), Turks and Armenians: A manual on the Armenian Question, Press Amazon.com, USA, p.67,101

Mc. Carthy, J., (1996), Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922, Press Darwin, USA, p.297

Mc. Carthy, J., (1997), The Ottoman Turks: An Introductory History to 1923 Jan 29, Press Amazon.com, USA, p.77

Mc. Carthy, J., (2001), The Ottoman Peoples and the End of Empire (Historical Ending), Press Amazon.com, USA, p.51

Marchand, L., Perrier, G., and Blaythe, D., (2015), "Turkey and the Armanian Ghost: On the Trail of the Genocide", Press Amazon.com, USA, p.99

Metin, H., (1992), Turkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olaylari, Milli Egitim Yayinlari 2437, Istanbul, p.112

Mikail, E. H., Çora H., Çora A, N., (2019). Turkish Nationalism and Turkish Union Project. Open Journal of Political Science, 9(04), 610-623., Doi: 10.4236/ojps.2019.94037 (Yayın No: 6140643)

NY Times, (2013), Ruling on Katyn Killings Highlights Russia-Poland Rift" http://www.nytimes. com/2013/10/22/world/europe/rights-court-assails-russia-over-inquiry-of-1940-massacre. html

Öke, M. K., (2012), Yuzyilin Kan davasi Ermeni Sorunu", İrfan Yayinevi, İstanbul, p. 188,323

Orel, S., and Yuca, S., (1983), Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, p. 249,332

Özkan, Z., (2001), The Armenian Question from Terror to Policy, Erofset, İstanbul, p.129

Perinçek, M., (2001), Atatürk ve Ermeni Sorunu, içinde Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu, Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul, p.88

Pulat, T., (2012), Avrupa İnsan Haklari Mahkemesi'nde Dogu Perincek-Isvicre Davasi Bir Dusunceyi Ifade Ozgurlugu Sorunu ve Adil Bellek Talebi", Kaynak Yayinlari, Istanbul, 23,47

Pope, S. and Elizabeth-Anne Wheal, E and A, (1995), The MacMillan Dictionary of the First World War, MacMillan Reference Books, London, p.98

Parmaksızoğlu, I., (1981), Ermeni Komitelerinin Ihtilal Harekâtleri ve Besledikleri Emeller, DSI Basim Foto - Film Isletme Mudurlugu, Ankara, p.48

Razdel, A., (1924). "Turttsii Po Sekretnim Dokumentom Bivsego Ministerstva lnostranmh Del Sostovitel" E.A. Adamov.Moskva, Document No:CXL"

Raymond, H. K., Paboudjian, P. B., (2013), Ermeniler 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda, Aras Yayıncılık, İstanbul, p.56

Saray, M., (1985), Turk,Sovyet Munasebetleri ve Ermeni Meselesi" Tarih Boyunca Turklerin Ermeni Toplumu ile iliskileri Sempozyumu. Ankara

Suny, R. G., Naimark N. M. and Müge F., (2011), A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire, Oxford University Press, London, p. 44,187

Shaws S. J. and Kural E., (1977), "History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic:Rise of Modern Turkey", Press Cambridge University, USA, p. 273,341-343

Shaw, S. J., (2000), "Studies in Ottoman and Turkish history: Life with the Ottomans (Analecta Isisiana), Isis Press, İstanbul, p.326,

Süslü, A., (1990), Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayi , 100 ncu Yil Universitesi Ankara, p.113

Süslü, A., (1995), Turk Tarihinde Ermeniler, Kars Kafkas Universitesi, Ankara, p.25

Süslü, A., Kırzıoğlu, F., Yınanç, R., Halaçoğlu, Y., (1995). Türk tarihinde Ermeniler (Temel kitap, Kars Kafkas Universitesi, Ankara, p.34,117

Süslü, A., (2001), Atatürk ve Ermeniler, Yeni Türkiye, Ermeni özel Sayısı II, Mart-Nisan Sayısı,Yıl 7, 28, p. 742-746

Saral, A. H., (1970), Ermani Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, p.77,231

Saray, M., (1985), Turk,Sovyet Munasebetleri ve Ermeni Meselesi, Tarih Boyunca Turklerin Ermeni Toplumu ile iliskileri Sempozyumu. Ankara

Sır, A.Y., (2012), Diaspora Armenians and their Restitution Attempts" Ermeni Araştırmaları, No: 41, Ankara

Şahin, R., (1988), Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, p.23

Şahin, E., (2002), Türkiye ve Maverâ-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), TTK Basımevi, Ankara, p.95

Şahin, E., (2005), Diplomasi ve Sınır: Gümrü Görüşmeleri ve Protokolleri-1918, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, p.43

Şahin, G., (2007), Ermeni Faaliyetleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, p.167,211

Şaşmaz, M., (2000), British Policy and the Application of Reform for the Armenians in Eastern Anatolia, 1877-1897, Turkish Historical Society VII. Dizi - Sayı 170, Ankara, p.267

Şaşmaz, M., (2004), Kürt Musa Bey Olayı (1883-1890), Musa Şaşmaz Basımevi, İstanbul, 167, 403

Şaşmaz, M., (2013), İngiliz Konsolosları ve Ermenilerin Katliamı İddiaları (1878-1914), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, p.598-601

Şener, A., (1983), "İslam Hukukunda Gayri Müslimler", Türk Tarihinde Ermeniler, İzmir 1983, s. 41-56.

Şıhaliyev, E. Arifoğlu., (2002), Türkiye ve Azerbaycan Açısından Ermeni Sorunu, Türk Kültür ve Eğitim Norm Geliştirme Vakfı Yayını, Ankara, p. 207

Şıracıyan, A,, (1997), Bir Ermeni Teröristin İtirafları, Kastaş Yayınevi, İstanbul, p.89

Şimşir, B. N., (2002), The Genesis of the Armenian Questions, TTK Basımevi, Ankara, p.145

Şimşir, B. N., (Ed.), British Documents on Ottoman Armenians (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri), C. I: 1856-1880; C. II: 1880-1890; C. III: 1891-1895; C.IV:1895; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982-1990.

Şimşir, B. N., (Ed.), Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Arméniennes , C. I: 1886-1893; C. II: 1894-1895; C. III: 1895-1896; C. IV: 1896-1900; Publications de la Societe Turque d'Histoire, Ankara 1985-1999.

Şimşir, B. N., (1976), Malta Sürgünleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, p. 94

TCE™

Şimşir, B. N., (1982), The Genesis of the Armenian Question, Ankara, Turkish Historical Society, Ankara, p.129

Şimşir, B. N., (1984), The Deportees of Malta and the Armenian Question, Foreign Policy Institute, Ankara, p.101

Şimşir, B. N., (1986), Osmanlı Ermenileri, Bilgi Yayınevi, Ankara, p.189

Şimşir, B. N., (2000), Şehit Diplomatlarımız, Bilgi Yayınevi, 2 Kitap, Ankara, p.67

Şimşir, B. N., (2009), Ermeni Meselesi (1774-2005), Bilgi Yayınevi, Ankara, p.401

Tacar, P. Y., (2003), "Ermenilerin Soykırımı Savının Oluşturduğu Gerginliğin Çözümü İle İlgili Hukuki ve Siyasal Öneriler," Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Yayına Hazırlayan-lar: Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.221-255.

Tacar, P. Y., (2003), Hukukî ve Siyasî Boyutuyla Ermeni Sorunu: Ermeniler Soy Kırımına Uğratıldı mı?, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim: Özel Sayı: Tarihten Bir Kesit, Sayı: 38 (Nisan 2003), s. 34-37.

Tacar, P., (2012), Perinçek case examines the decisions of the Swiss courts in light of international law and international case law and shows that both during the hearings and at their decisions, the Swiss courts violated the basic legal principle of neutrality in several occasions, Kaynak yayınevi, İstanbul, p.7

Talat Paşa., (2005), Ermeni Vahşeti ve Osmanlı Devleti Raporu Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekat-ı İhtilaliyesi (İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra) 1916, Örgün, İstanbul,

Talât Paşa'nın Hâtıraları, Çev. Enver Bolayır, İstanbul 1946.

Tanyu, Hikmet, Nuh'un Gemisi ve Ermeniler, Ankara, Elips, 2005

Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi.1985 Türk Tarihinde Ermeniler (Tebliğler ve Panel Konuşmaları).9 Eylül Üniversitesi.1985.

Kaynak, (2001), Tarihten Güncelliğe Ermeni Sorunu/Tahliller-Belgeler-Kararlar, Kaynak yayınları, İstanbul, p.88

Tashji, E., (2010), Ermeni İddiaları & Gerçekler Açıklanmalıdır, Avcıol Basım Yayım, İstanbul, p.15, 231

Taşkıran, C., (2005), Van'da Ermeni Devleti Denemesi/Belgelerle, Platin, yayınevi İstanbul, p.155

Tekinoğlu, H., (2007), Ermeni Sorunu / Geçmişten Günümüze, Kum Saati yayınları, İstanbul, p.37

Terzioğlu, A., (2003), İttihat ve Terakki İleri Gelenlerinin Mektup ve Yazılarında Talat Paşa'nın 15 Mart 1921'de Berlin'de Öldürülmesi", Ermeni Araştırmaları

1. Türkiye Kongresi Bildirileri, I. Cilt, Yayına Hazırlayanlar: Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, s. 261-266.

Terzioğlu, A., (2016), Yerli ve Yabancı Kaynakların Işığında Ermeni Tehciri Meselesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfi, Ankara, p.23

The New York times, (1992-3 March), Massacre by Armenians Being Reported, USA

Türk Dışişleri bakanlığı, Web site, The Armenian Allegation of Genocide: The issue and the facts; http://www.mfa.gov.tr/the-armenian-allegation-of-genocide-the-issue-and-the-facts.en.mfa

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, (1987), The Eastern Question: Imperialism and the Armenian Community,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, p.21

Türkkaya A., (2001), The Armenians in the Late Ottoman Period (Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler), Edited by Türkkaya Ataöv, The Turkish Historical Society for The Council of Culture, Arts and Publications of The Grand National Assembly of Turkey, Ankara, p.13

Türkdoğan, B., (2006), 1915'ten Günümüze Tehcir Türk-Ermeni İlişkileri, IQ Kültür Sanat yayıncılık, İstanbul, 245,413

Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, , (2005), Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında İttihat-Terakki İleri Gelenlerinin Öldürülmesi ve Ermeni Tehciri Meselesi, p. 42-52.

Türkmen, Z., (2006), Vilayat-ı Şarkiye (Doğu Anadolu Vilayetleri) Islahat Müfettişliği 1913-1914, Mattek Matbaacılık, Ankara, p.9

Türközü, H. K., (1985), Ermeni Terörizmi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, P.156

Türközü, H. K., (1986), Armenian Atrocity According to Ottoman and Russian Documents, Institute for the Study of Turkish Culture Publication, Ankara, P.89

Türközü, H. K., (1995), Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezâlimi, 3. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, P.3

Tüzün, N., (1983), Tarihimizde Ermeniler, Akdeniz Üniversitesi Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Araştırma Merkezi Yayınları, Isparta, P.201

Toksoy, N., (2007), Revan'da Son Günler, Türk Yönetiminden Ermeni Yönetimine, p.389

Tosun, R., (1997), Ermeni Meselesi Çerçevesinde Kayseri'de Ermeni Olayları, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları No.: 2, Kayseri, p.4

TCE™

Ulu, C., (2009), Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermeniler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, p. 345

Türközü, H. K., (1985), Ermeni Terörizmi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, P.156

Türközü, H. K., (1985), Ermeni Terörizmi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, P.156, p.227

Ural, G., (1998), Ermeni Dosyası, Kamer yayınları, İstanbul, p. 387,388

Uyar, M. And Erickson, E.J., (2009), A Military History of the Ottomans: From Osman to Ataturk (Praeger Security International), Press Amazon.com, USA, p.307

Uras, E., (1934), Berlin Kongresi'ne Kadar Ermenilerin Vaziyeti, Istanbul, p.56

Uzundere, A. E., (1997), Iğdır Oba Köyü Kazısı ve Ermeni Mezalimi, Özel Baskı, Bursa, p.47

Yıldırım, H., (2001), Armenian Claims and Realities, Sistem Ofset, Ankara, p.55

Yalçın, A., (1975), Belgelerin IşığındaTürk·Ermeni Meselesinin İçyüzü", Ünsal yayınevi, İstanbul, p.91

Yaman, A., (1973), Ermeni Meselesi ve Türkiye, Otağ Yayınevi, İstanbul, p.337,411

Yaşarbaş, E., (1984), Ermeni Terorunun tarihcesi, Petek Yayınevi, Istanbul, p.137-139

Yurtsever, C., (1999), The 311 Legacies of the Zeitoun Armenians, Pub: Köksav Canlı Tarih Serisi, No: 5, Ankara, p.27

Yavuz, H., (2011), Contours of Scholarship on Armenian-Turkish Relations, Middle East Critique Volume 20, Issue 3,

Yıldırım, H., (2000), Ermeni İddiaları ve Geçekler, Sistem Ofset yayınları, Ankara, p.97

Waal, D. T., (2015), Great Catastrophe: Armenians and Turks in the Shadow of Genocide", Press Oxford University, USA, p.178-180 http://www.history.com/topics/what-is-genocide

Cora, A.N., (2013), Turkiye'nin Stratejik Onemi, Pub. CreateSpace, USA,

Cora, A.N., (2013), Tarih Turklerle Baslar, Pub. CreateSpace, USA,

Cora, A. N. (2014), Turkculugun Esaslari, Pb. CreateSpace, USA

Cora, A. N. (2014), Ataturkcu Dusunce sistemi, Pb. CreateSpace, USA

Cora, A. N. (2014), Sözde Ermeni Soykirimi iddiasi, Pb. CreateSpace, USA,

Çora A.N., Çora H., (2016), Secrets of effective leadership, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p.174

TCE™

Çora A.N., Çora H., (2016), Turkish idealism, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30, p .119

Cora A.N., Cora H., (2016), Turk Ulkusu, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30, s.119-125

Çora A.N., (2016), Leadership and Ataturk, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 150

Çora A.N., (2018), Arrmenian genocide, a big lie, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Month: December; Volume: 10/AUTUMN, Issue: 40 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041, p.255

Çora A.N., (2019), Osmanli gerçeği ve Atatürk, TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: June; Volume: 11/SPRING, Issue: 42 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 , p. 323

Çora A.N., (2019), Who is Mustafa Kemal Ataturk, TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 p.326

Çora A.N., (2019), A Research on Ataturk's relatıons wıth the Turkısh world ın the early years of the Turkısh Republıc, TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: September; Volume: 11/SUMMER, Issue: 43 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 p.312

Çora A.N., (2019), The analysis of nationalist leadership theories on the example of Mustafa Kemal Ataturk, TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2020; Month: March; Volume: 12/WINTER, Issue: 45 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ,p.102 Cora A.N., Cora H., (2016), Turk Ulkusu, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/İLKBAHAR, Sayı: 30, s.119-125

Cora H., (2016), Leadership While Managing Change, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30 pp.233-248

TCE™

Cora A.N., Cora H., (2016), Secrets of Effective Leadership, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 174

Cora H., (2016), Leadership and its influence on a Healthy Corporate Culture" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 160

Cora A.N., (2016), Leadership and Ataturk, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 150

Cora A.N., CORA H, (2016), Turk Ulkusu, TURAN-SAM Uluslararasi Bilimsel

Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/ILKBAHAR, Sayi: 30, s.119-125

Cora H. (2016), Leadership While Managing Change", TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30 pp.233-248

Cora A.N., Cora H. (2016), Secrets of Effective Leadership, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31, pp 174-183

Cora A.N. (2016), Leadership and Ataturk, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31, pp 151-160

TCE™